

ISSN 2313-8246

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 19

Том 1

**Івано-Франківськ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
2023**

Науковий журнал включено до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (постанови Президії ВАК України № 1-05/1 від 18.01.2007 р. і № 1-05/2 від 10.03.2010 р., наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241). Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 №1188 журнал включено до категорії «Б».

Журнал входить до таких вітчизняних та міжнародних бібліотечних та баз даних: Національна бібліотека України ім. В.Вернадського, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Research Journals Indexing, Index Copernicus, ResearchBib, DOAJ, Crossref, WorldCat.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Михайлишин Л.І. (гол.редактор) – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Щур Р.І. (заст. гол. редактора) – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Криховецька З.М. (відп.секретар) – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Плещ І.І. (технічний секретар) – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Kisiel Roman – dr hab., prof., prof. zw. nauki ekonomiczne (polityka gospodarcza), University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Польща;
Paresashvili Nino – Ph.D., Associate Professor, Doctor of Economics, Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Грузія;
Tavares Jean Max – Ph.D., Postdoctoral in Economics, Professor (Full), Pontificia Universidade Católica de Minas Gerais, Бразилія;
Jantón-Drozdowska Elżbieta – dr. hab., prof., Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Польща;
Левандівський О.Т. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Буртняк І.В. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Шеленко Д.І. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Баланюк І.Ф. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Матковський П.Є. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Сас Л.С. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Василіук М.М. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Пилипів Н.І. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Лещук Г.В. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Зварич О.І. – д.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Благун І.І. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Гончар О.І. – д.е.н., професор, НУ «Чернігівська політехніка», Україна;
Мацук З.А. – д.е.н., професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;
Стежко Н.В. – д.е.н., професор, Державний податковий університет, Україна;
Бондарчук Н.В. – д.держ.упр., професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна;
Лисяк Л.В. – д.е.н., професор, Університет митної справи та фінансів, Україна;
Мариненко Н.Ю. – д.е.н., професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна;
Бочко О.Ю. – д.е.н., професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна;
Калініна С.П. – д.е.н., професор, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості, Україна;
Вівчар О. І. – д.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна;
Махсма М.Б. – д.е.н., доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Україна;
Орлів М.С. – д. держ.упр., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;
Журба І.С. – д.е.н., професор, Хмельницький національний університет, Україна;
Корчевська Л.О. – д.е.н., професор, Херсонський національний технічний університет, Україна;
Дзюба П.В. – д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна;
Васильківський Д. М. – д.е.н., професор, Хмельницький національний університет, Україна;
Корж М. В. – д.е.н., професор, Державний торговельно-економічний університет, Україна;
Рибчук А. В. – д.е.н., професора, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка
Тюхтенко Н. А. – д.е.н., професор, Херсонський державний університет, Україна;
Лема Г. В. – к.е.н., доцент, НУ «Львівська політехніка», Україна;
Ломачинська І. А. – д.е.н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Україна;
Коровчук Ю. І. – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Когут-Ференс О. І. – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;
Захарова О.В. – к.е.н., доцент, Маріупольський державний університет, Україна;
Вакун О.В. – к.е.н, доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна;
Онищук С.В. – д. держ.упр., професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;
Родіонова Т.А. – к.е.н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Україна;
Чвертко Л.А. – к.е.н, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна;
Мельничук Ю.М. – к.е.н, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна;
Кропельницька С.О. – к.е.н, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна.
Серняк О.І. – к.держ.упр., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;
Савош Л. В. – к.е.н, доцент, Луцький національний технічний університет, Україна.

Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, тел. (0342) 752391, e-mail: aprer2005@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ : науковий журнал. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2023. Вип. 19. Т. 1. 341 с.

До наукового журналу "Актуальні проблеми розвитку економіки регіону" увійшли статті, у яких розглядаються теоретичні аспекти дослідження про блем економіки регіону; фінансово-кредитні проблеми формування виробничих відносин регіонального рівня, проблеми економічного й соціального розвитку регіонів України.

Для науковців, викладачів вищих закладів освіти й науки, аспірантів і студентів.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023

Certificate of State Registration of printed mass media: KB No. 20937-10737 from 24.06.2014.

Founder and publisher of the journal: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The journal has been published from 2005 once a year in 2 volumes. It is published in Ukrainian, English and Polish.

ISSN (Print) 2313-8246, ISSN (Online) 2518-7589.

Scientific journal is recognized as the professional edition, in which the results of dissertation research on receiving of scientific degrees of the doctor or candidate of sciences can be published according to Resolutions of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine on Jan.18,2007 № 1-05/1 and on Mar.10, 2010 № 1-05/2, the Order by Ministry of Education and Science of Ukraine on Mar. 09, 2016 № 241. According to the **Order by Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 dated September 24, 2020** the scientific journal is included into category«B».

The journal is included in **Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Directory of Research Journals Indexing, Vernadsky national library, ResearchBib, DOAJ, Crossref, WorldCat.**

Editorial Board

EDITOR-IN-CHIEF

Liliia Mykhailyshyn, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine;

DEPUTY CHIEF OF EDITOR

Roman Shchur, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Zoriana Krykhovetska, PhD (Econ.), Associate Professor, , Ivano-Frankivsk, Ukraine (EXECUTIVE SECRETARY);

Ivan Plets, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine (TECHNICAL SECRETARY);

Nino Paresashvili, Ph.D. (Econ.), Associate Professor, Doctor of Economics, Tbilisi, Georgia

Jean Max Tavares, Ph.D. (Econ.), Posdoctoral in Economics, Professor (Full), Brazil

Roman Kisiel, D. Sc. (Econ.), prof. dr hab., prof. zw. nauki ekonomiczne (polityka gospodarcza), Olsztyn, Poland

Elżbieta Ewa Jantoń-Drozdowska, D. Sc. (Econ.), Poznan, Poland

Omelian Levandivskyi, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ivan Burtnyak, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ivan Balaniuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Diana Shelenko, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Petro Matkovskiy, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Liudmyla Sas, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Mariia Vasyliuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Nadiia Pylypiv, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Halyna Leshchuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ivan I. Blahun, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Olena Zvarych, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Olena Gonta, D. Sc. (Econ.), Professor, Chernihiv, Ukraine

Zoriana Matsuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Nadiia Stezhko, D. Sc. (Econ.), Professor, Irpin, Ukraine

Nataliia Bondarchuk, D. Sc. (Public admin.), Professor, Dnipro, Ukraine

Liubov Lysiak, D.Sc. (Econ.), Professor, Dnipro, Ukraine

Nataliia Marynenko, D. Sc. (Econ.), Professor, Ternopil, Ukraine

Olena Bochko, D. Sc. (Econ.), Professor, Lviv, Ukraine

Svitlana Kalinina, D. Sc. (Econ.), Professor, , Kyiv, Ukraine

Oksana Vivchar, D. Sc. (Econ.), Professor, Ternopil, Ukraine

Mariia Makhsmat, D. Sc. (Econ.), Associate Professor, Kyiv, Ukraine

Mariana Orlov, D. Sc. (Public admin.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ihor Zhurba, D. Sc. (Econ.), Professor, Khmelnytskyi, Ukraine

Liliia Korchevska, D. Sc. (Econ.), Professor, Kherson, Ukraine

Pavlo Dziuba, D. Sc. (Econ.), Professor, Kyiv, Ukraine

Dmytro Vasylykivskyi, D. Sc. (Econ.), Professor, Khmelnytskyi, Ukraine;

Maryna Korzh, D. Sc. (Econ.), Professor, Kyiv, Ukraine;

Anatolii Rybchuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Drohobych, Ukraine;

Natalia Tiukhtenko, D. Sc. (Econ.), Professor, Kherson, Ukraine;

Galyna Lema, PhD (Econ.), Associate Professor, Lviv, Ukraine;

Iryna Lomachynska, D. Sc. (Econ.), Associate Professor, Odessa, Ukraine;

Svitlana Onyshchuk, D. Sc. (Public admin.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Yurii Korovchuk, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Oksana Kogut-Ferens, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Olha Zakharova, PhD (Econ.), Associate Professor, Mariupol, Ukraine

Oksana Vakun, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Tetiana Rodionova, PhD (Econ.), Associate Professor, Odessa, Ukraine

Liudmyla Chvertko, PhD (Econ.), Associate Professor, Uman, Ukraine

Yuliia Melnychuk, PhD (Econ.), Associate Professor, Uman, Ukraine

Svitlana Kropelnyska, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Oleh Serniak, PhD (Public admin.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Larysa Savosh, PhD (Econ.), Associate Professor, Lutsk, Ukraine

Editorial address: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str.,57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,
tel.: (0342) 75-23-91, e-mail: aprer2005@gmail.com

THE ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT: scientific journal. Ivano-Frankivsk:

Publishing house of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2023. Issue 19. Vol. 1. 341 p.

The theoretical aspects of research of problems of economy of region, the financial-credit problems of forming of production relations, problems of economic and social development are examined in the article of scientific journal "The actual problems of regional economy development". Scientific journal is designed for research workers, teachers of higher establishments of education and science, graduate students and students.

ЗМІСТ

Міжнародні економічні відносини

<i>Лютак О.М., Баула О.В., Баула В.В.</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МІЖНАРОДНІЙ ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ	10
<i>Шатських Р.Д., Родіонова Т.А.</i> ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА БАР'ЄРИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ЯПОНІЇ ТА ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ	19
<i>Ніколаєва Д.С., Якубовський С.О.</i> ДИНАМІКА ЗАБОРГОВАНОСТІ КРАЇН ЄС В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19	25
<i>Галазюк Н.М.</i> ОЦІНКА СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО РЕЙТИНГУВАННЯ	38
<i>Зелінська О.М.</i> ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН	46
<i>Зорій Р.І., Чернобай Л.І., Лема Г.В., Михайлишин Л.І.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИХОДУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК	54
<i>Козут-Ференс О. І., Масевич А.Л.</i> ПРИЧИНИ ТА ПОТОЧНИЙ СТАН ЕНЕРГЕТИЧНОЇ КРИЗИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	61
<i>Кудирко Л.П., Коберник М.В.</i> ВИХІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄС: НАСЛІДКИ, РИЗИКИ, МОЖЛИВОСТІ.	69
<i>Моцак М.О., Корж М.В.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ РОЗДРІБНО-ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ	78
<i>Корольчук Л.В.</i> ІТ-АУТСОРСИНГ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЇЇ ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	87
<i>Бондар А.О.</i> СУТНІСТЬ І ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ	96

Маркетинг і логістика

<i>Білик І.І., Лаврик К.Р.</i> ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МАРКЕТИНГУ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	109
<i>Косар Н.С., Яричевська Я.І.</i> АКТИВІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ АТ «КОНЦЕРН «ГАЛНАФТОГАЗ» У НАПРЯМІ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	115
<i>Блазун І.І., Нянько Л.Ю., Білошкурська Н.В.</i> ПРОСУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ INSTAGRAM	126
<i>Рибчук А.В., Журба І.Є., Зінкевич В.І., Тимошук О.О.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА	

РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ	133
<i>Білик І.І., Колісник В.С.</i> ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ: АНАЛІЗ ТРЕНДІВ ТА ВИКЛИКІВ	143
Дослідження процесу розвитку вітчизняного підприємництва	
<i>Прус Ю.І., Патлах І.С.</i> АКТУАЛЬНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД»)	153
<i>Вербицька Г.Л.</i> ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНИХ ЕКСПОРТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	167
<i>Савків У.С., Василюк М.М., Лещук Г.В.</i> МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	177
<i>Бочко О.Ю., Кузяк В.В.</i> ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ МОЛОКОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ	185
<i>Левандівський О.Т., Баланюк І.Ф., Матковський П.Є., Мацьків В.В.</i> РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	192
<i>Кохан І.В., Дмитровська В.С.</i> ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	201
<i>Сас Л.С., Калічун Ю.Є.</i> РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ДІАГНОСТИКИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЇХНЬОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ	212
Національна економіка	
<i>Щур Р.І., Кропельницький А.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	219
<i>Росола У.В., Гладинець Н.Ю., Петричко М.М.</i> ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	226
<i>Якушко І.В.</i> МЕХАНІЗМ ФІСКАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	234
<i>Роледерс В.В.</i> МОДЕЛЬ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПРОМИСЛОВИХ ЕКОСИСТЕМАХ	243
<i>Кропельницька С.О., Криховецька З.М., Мацьків В.В., Плещ І.І.</i> ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТА ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	254
<i>Тарчинець О.С.</i> РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ	264

Сакун О.С., Щур Р.І., Мацьків В.В., Білий М.М. ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕСУРСУ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОРУ ВІДНОВЛЕННЯ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	270
Цюпа О.П., Кондур О.С. НОРМАТИВНО – ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ	278
Розвиток людського капіталу	
Семирга Л.І., Хомин В.Р., Казюка Н.П., Гуменюк В.В. ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ГОТЕЛЬНО-ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	288
Verbovska L.S. STOSOWANIE MODELI ELASTYCZNOŚCI PRZEZ UCZELNIE WYŻSZE W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	298
Нагорняк Г.С., Хануфф К.Є. РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	309
Романюк М.Д., Романюк Т.М. ВАГОМІСТЬ ВПЛИВУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА МОТИВАЦІЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	329
Дані про авторів	337

CONTENTS

International economic relations

<i>Liutak O.M., Baula O.V., Baula V.V.</i> INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE INTERNATIONAL HOTEL INDUSTRY	10
<i>Shatskykh R.D., Rodionova T.A.</i> HISTORICAL BACKGROUND AND BARRIERS FOR ECONOMIC COOPERATION ON THE EXAMPLE OF JAPAN AND SOUTH KOREA.	19
<i>Nikolaieva. D.S., Yakubovskiy S.O.</i> THE DYNAMICS OF EU COUNTRIES DEBT IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL COVID-19 PANDEMIC	25
<i>Halaziuk N.M.</i> CURRENT STATE OF INVESTMENT ENVIRONMENT OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL RATING	38
<i>Zelinska O.M.</i> DIPLOMATIC PROTOCOL AS A POLITICAL TOOL OF MODERN INTERNATIONAL RELATIONS	46
<i>Zorii R.I., Chernobai L.I., Lema H.V., Mykhailyshyn L.I.</i> FEATURES OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES ENTERING THE FOREIGN MARKET	54
<i>Kogut-Ferens O.I., Masevych A.L.</i> CAUSES AND CURRENT STATE OF THE ENERGY CRISIS IN EUROPEAN COUNTRIES	61
<i>Kudyrko L.P., Kobernyk M.V.</i> EXIT OF GREAT BRITAIN FROM EU: CONSEQUENCES, RISKS, OPPORTUNITIES.	69
<i>Motsak M.O., Korzh M.V.</i> FUNCTIONING OF INTERNATIONAL RETAIL NETWORKS IN UKRAINE	78
<i>Korolchuk L.V.</i> IT OUTSOURCING AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY ON ITS PATH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT	87
<i>Bondar A.O.</i> ESSENCE AND PRIORITY OF DIGITAL TRANSFORMATION FOR INTERNATIONAL BUSINESS	96

Marketing and logistics

<i>Bilyk I.I., Lavryk K.R.</i> USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARENTING: PERSPECTIVES, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES	109
<i>Kosar N. S., Yarychevska Ya. I.</i> ACTIVATION OF MARKETING COMMUNICATIONS OF JSC CONCERN GALNAFTOGAZ IN THE DIRECTION OF INCREASING ITS COMPETITIVENESS	115
<i>Blahun I.I., Nianko L.Y., Biloshkurska N. V.</i> PROMOTION OF BANKING SERVICES USING THE SOCIAL NETWORK INSTAGRAM	126
<i>Rybchuk A.V., Zhurba I.E., Zinkevich V.I., Tymoshchuk O.O.</i> IMPLEMENTATION OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS ON THE MARKET OF TOURIST SERVICES	133
<i>Bilyk I.I., Kolisnyk V.S.</i> IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON CONSUMER BEHAVIOR: ANALYSIS OF TRENDS AND CHALLENGES	143

Research development of domestic business

<i>Prus Yu.I., Patlakh I.S.</i> THE CURRENT STATE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN THE AGRICULTURAL SECTOR (ON THE EXAMPLE OF “KERNEL-TRADE” LLC)	153
<i>Verbytska H.L.</i> PROBLEMS OF DOMESTIC EXPORTERS IN WARTIME CONDITIONS	167
<i>Savkiv U.S., Vasylyuk M.M., Leshchuk H.V.</i> MODEL OF THE COMPLEX ANALYSIS OF FIXED ASSETS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM	177
<i>Bochko O.Yu., Kuziak V.V.</i> LATEST TRENDS IN THE DAIRY PRODUCTS MARKET OF UKRAINE	185
<i>Levandivskiy O.T., Balaniuk I. F., Matkovsky P.Ye., Matskiv V.V.</i> RESOURCE POTENTIAL IN INVESTMENT SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	192
<i>Kokhan I.V., Dmytrovska V.S.</i> TRENDS IN THE FINANCING OF THE COMMUNAL SECTOR IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY	201
<i>Sas L.S., Kalitsun Yu.E.</i> RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EXTERNAL ENVIRONMENT DIAGNOSIS AND THEIR FUNCTIONING	212
National economy	
<i>Shchur R.I., Kropelnytskyi A.O.</i> FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IMPLEMENTATION AT THE REGIONAL LEVEL	219
<i>Rosola U.V., Hladynets N.Yu., Petrichko M.M.</i> IMPACT OF THE WAR ON THE ECONOMY OF UKRAINE: MACROECONOMIC ASPECT	226
<i>Yakushko I. V.</i> MECHANISM FOR FISCAL STIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY: ESSENCE AND FEATURES OF FUNCTIONING	234
<i>Roleders V.V.</i> CIRCULAR ECONOMY MODEL IN INDUSTRIAL ECOSYSTEMS	243
<i>Kropelnytska S.O., Kryhovetska Z.M., Matskiv V.V., Plets I.I.</i> PROBLEMATIC ASPECTS OF RISK MANAGEMENT OF INVESTMENT AND INFRASTRUCTURE PROJECTS FOR THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE	254
<i>Tarchynets O.S.</i> THE ROLE OF INVESTMENT POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF CRISIS MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	264
<i>Sakun O.S., Shchur R. I., Matskiv V.V., Bilyi M.M.</i> FORMING OF INVESTMENT RESOURCE OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF NATIONAL ECONOMY AS FACTOR OF RENEWAL IN A POST-WAR PERIOD	270
<i>Tsiupa O.P., Kondur O.S.</i> REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF THE APPLICATION IN UKRAINE OF A GENDER ORIENTED	

APPROACH IN THE BUDGET PROCESS	278
Human capital development	
<i>Semyrga L.I., Khomyn V.R., Kaziuka N.P., Humeniuk V.V.</i> DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL COMPETENCES OF SPECIALISTS FROM THE INTERNATIONAL HOTEL AND TOURISM BUSINESS	288
<i>Verbovska L.S.</i> APPLICATION OF FLEXIBILITY MODELS BY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	298
<i>Nahorniak H.S. 1, Hanouff K.E.</i> DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE ERA OF DIGITALIZATION IN THE CONTEXT OF INCREASING COMPETITIVENESS INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE	309
<i>Romaniuk M.D., Romaniuk T.M.</i> THE SIGNIFICANCE OF THE INFLUENCE OF INTANGIBLE FACTORS OF MOTIVATION OF ENTERPRISE PERSONNEL	329
Information about authors	337

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 640.41:338.48

doi: 10.15330/apred.1.19.10-18

Лютак О.М.¹, Баула О.В.², Баула В.В.³

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МІЖНАРОДНІЙ ГОТЕЛЬНІЙ ІНДУСТРІЇ

¹ Луцький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43018, Україна,
тел.: +380501085442,
e-mail: o.liutak@lntu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-4293-0586

² Луцький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43018, Україна,
тел.: +380501386599,
e-mail: o.baula@lntu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2609-0211

³ Луцький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра туризму та готельно-ресторанної справи,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43018, Україна,
тел.: +380508775398,
e-mail: baula.olena80@gmail.com,
ORCID: 0009-0001-3217-2128

Анотація. Метою статті є рішення наукового завдання щодо виявлення особливостей сучасного рівня використання інноваційних технологій у готельній індустрії; систематизації високотехнологічних новинок, що є найбільш ймовірними тенденціями в найближчій перспективі для готельної галузі; виокремлення типів інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі та окреслення можливостей та загроз при їх реалізації.

Методологічною основою даного дослідження є наступні загальнонаукові методи. Метод аналізу та синтезу – при виявленні особливостей сучасного рівня використання інноваційних технологій у готельній індустрії; метод систематизації та узагальнення – при систематизації високотехнологічних новинок, що є найбільш ймовірними тенденціями в найближчій перспективі для готельної галузі; метод наукова абстракція та експлікація – для виокремлення типів інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі та окреслення можливостей та загроз при їх реалізації.

З'ясовано, що на сьогоднішній день більшість готелів найчастіше використовує такі високотехнологічні новинки як: системи керування електроенергією, система управління внутрішніми службами готелю, покращена технологія обслуговування номерів і технологія самообслуговування як інновація в готельній індустрії, система візуального відображення інформації, доповнена / віртуальна реальність, штучний інтелект у сфері гостинності,

інноваційні інструменти управління робочими процесами в індустрії гостинності, «соціальне слухання» та економіка спільного використання та ін.

У статті доведено, що в готельному бізнесі найчастіше впроваджують радикальні інновації, з яких згодом випливають еволюційні галузеві організаційно-економічні та соціально-культурні інновації. До ефектів інновацій слід віднести економічний, науково-технічний, соціальний та екологічний ефекти, оскільки саме на ці середовища готельний бізнес здійснює найвагоміший вплив.

Розглянуто типи інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі, а також можливості та загрози їх реалізації.

Результати дослідження можуть бути корисними для розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо впровадження інноваційних технологій в готельній індустрії.

Ключові слова: готельна індустрія, інноваційна стратегія, інноваційно-технологічний розвиток, міжнародна конкуренція.

Liutak O.M.¹, Baula O.V.², Baula V.V.³

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE INTERNATIONAL HOTEL INDUSTRY

¹Lutsk National Technical University,
Department of International Economic Relations,
Lvivska st., 75, Lutsk,
43018, Ukraine,
tel.: +380501085442,
e-mail: o.liutak@lntu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-4293-0586

² Lutsk National Technical University,
Department of International Economic Relations,
Lvivska st., 75, Lutsk,
43018, Ukraine,
tel.: +380501386599,
e-mail: o.baula@lntu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2609-0211

³Lutsk National Technical University,
Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business,
Lvivska st., 75, Lutsk,
3018, Ukraine,
тел: +380508775398,
e-mail: baula.olena80@gmail.com,
ORCID: 0009-0001-3217-2128

Abstract. The purpose of the article is to solve the scientific task of identifying the features of the modern level of use of innovative technologies in the hotel industry; systematization of high-tech innovations, which are the most likely trends in the near future for the hotel industry; identifying types of innovative strategies in international business and outlining opportunities and threats in their implementation.

The following general scientific methods are the methodological basis of this research. The method of analysis and synthesis - when identifying the features of the modern level of use of innovative technologies in the hotel industry; method of systematization and generalization - when systematizing high-tech innovations, which are the most likely trends in the near future for the hotel industry; the method of scientific abstraction and explication - for distinguishing types of innovative strategies in international business and outlining opportunities and threats in their implementation.

It has been found that today most of the hotels most often use such high-tech innovations as: power management systems, hotel internal services management system, improved room service technology and self-service technology as an innovation in the hotel industry, visual information

display system, augmented / virtual reality, artificial intelligence in the field of hospitality, innovative tools for managing work processes in the hospitality industry, "social listening" and the sharing economy, etc.

The article proves that in the hotel business, radical innovations are most often introduced, from which evolutionary branch organizational, economic and socio-cultural innovations subsequently emerge. The effects of innovation should include economic, scientific and technical, social and environmental effects, since it is on these environments that the hotel business exerts the greatest influence.

Types of innovative strategies in international business, as well as opportunities and threats of their implementation are considered.

The results of the study can be useful for the development of scientifically based recommendations for the implementation of innovative technologies in the hotel industry.

Key words: hotel industry, innovative strategy, innovative technological development, international competition.

Вступ. Інновації ХХІ століття є безмежними завдяки синергії потреб та можливостей сучасного суспільства.

На даний час інноваційна складова є невід'ємним елементом індустрії гостинності через впровадження найновіших зразків і винахідницьких нововведень в бізнесі.

Інновації, які потребують незначного рівня інвестицій досить активно просуваються в готельному бізнесі. Як правило, ці нововведення не вимагають оплати за ліцензійне використання, паушальних платежів, пов'язані з організаційною структурою, особистими якостями працівників, адаптацією до конкретних умов господарювання.

Наразі готельний бізнес продовжує розвиватися у напрямі задоволення потреб своїх гостей. Через постійно мінливі потреби суспільства готелі прагнуть придумати і створити щось нове, що інтригує та приваблює увагу нових клієнтів.

Використання та впровадження інновацій сприяє покращенню якості обслуговування, підвищенню конкурентоспроможності готельної інституції, надаючи їй певної унікальності. За допомогою раціонального впровадження в готельну індустрію інновацій, значно розширюється рівень привабливості для потенційних клієнтів.

Серед наукових досліджень прослідковується певна кількість публікацій, що присвячені вивченню особливостей інноваційного розвитку готельної індустрії у світі. Еволюція, стан та перспективи поширення інноваційних технологій у готельному господарстві розглянута у наукових працях зарубіжних та вітчизняних науковців: А.Белтон [1], І. Давронов [2], Дж. Кантон [3], Г. Довгаль [4], Н. Балацька, К. Каленік [5], І. Мендела, М. Жумбей, І. Румянцева [6], Т. Лисюк, О. Терещук, М. Пасічник [7] та ін.

Однак, у зв'язку зі значною динамічністю готельних інновацій, окремі їх аспекти потребують ретельного вивчення, що і актуалізує обрану тему для дослідження. Адже споживач готельних послуг, повинен отримувати лише приємні емоції від їх отримання, окресливши для себе сильні сторони, що характеризують лише даний готель в конкретний момент часу.

Постановка завдання. Метою статті є рішення наукового завдання щодо виявлення особливостей сучасного рівня використання інноваційних технологій у готельній індустрії; систематизації високотехнологічних новинок, що є найбільш ймовірними тенденціями в найближчій перспективі для готельної галузі; виокремлення типів інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі та окреслення можливостей та загроз при їх реалізації.

Методологічною основою даного дослідження є наступні загальнонаукові методи. Метод аналізу та синтезу – при виявленні особливостей сучасного рівня використання інноваційних технологій у готельній індустрії; метод систематизації та узагальнення – при систематизації високотехнологічних новинок, що є найбільш ймовірними тенденціями в найближчій перспективі для готельної галузі; метод наукова абстракція та експлікація – для виокремлення типів інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі та окреслення можливостей та загроз при їх реалізації.

Результати. На сьогоднішній день більшість готелів найчастіше використовує такі високотехнологічні новинки як:

1. Система енергетичного менеджменту (Energy Management System). Ця система дозволяє контролювати подачу освітлення і температуру в номерах готелю. Це інноваційне рішення дозволяє готелям економити енергію для обслуговування гостей і загалом готелю, а також відповідати вимогам безпеки. Наприклад, чайник або праска, які не вимкнув гість, не призведуть до пожежі, оскільки вони автоматично вимкнуться, оскільки в кімнатах без гостей автоматично вимкнеться електроживлення.

2. Система управління послугами готелю (Back office). Ця інноваційна технологія надає персоналу готелю доступ до таких даних: які номери потрібно прибрати, які номери або предмети номера потрібно відремонтувати, а також будь-які конкретні запити гостей до та під час їхнього перебування в готелі. Це нововведення покращує управління готелем, оскільки кожному співробітнику призначається певна кількість завдань, які він може виконувати в більш короткі терміни та з найбільшою ефективністю.

3. Інновації в готельній індустрії включають вдосконалення технології обслуговування в номерах та вдосконалення технології самообслуговування. Наприклад, смарт-технології, що змінюють готельну індустрію, включають Mobile Key-портативний пристрій, який дозволяє відмикати двері номерів за допомогою смартфона, планшети в номерах, розумні системи реєстрації та виїзду, бездротові зарядні панелі, розумні штори та освітлення, смарт-телебачення, віртуальну реальність тощо. Віртуальна реальність у готельних номерах – це можливість замовлення віртуальних подорожей через Room Service (ці сервіси були створені компанією Marriott і зараз проходять бета-тестування багатьма готельними мережами. На черзі багато інших, і цей функціонал вийде за рамки простого перегляду місцевих визначних пам'яток.

4. Система візуального відображення інформації (Digital Signage). Це нововведення дозволяє гостям бути в курсі подій і візуально оцінювати заходи, які вони вирішили відвідати.

5. Доповнена реальність/віртуальна реальність. Наприклад, технологія «віртуальний тур». За допомогою цього нововведення на етапі вибору гості можуть переглянути номери, зали та ресторани готелю в тривимірному зображенні та оцінити комфорт і комфорт готелю.

6. Штучний інтелект у гостинному бізнесі – SaaS допоміг зменшити адміністративне та ІТ-навантаження, особливо для невеликих гостинних підприємств, які не можуть дозволити собі інвестувати у внутрішню технічну підтримку.

7. «Ваш персоналізований консьєрж». Ця програма, доступна як для Android, так і для iOS, надає гостям доступ до низки послуг, включаючи запис на спа-процедури, дзвінки для пробудження, замовлення таксі тощо.

8. Інноваційний інструмент для управління робочими процесами в індустрії гостинності. Інструмент керування робочим процесом, який забезпечує спілкування між відділами, може підвищити загальну ефективність.

9. Кращі способи порівняння цін на готелі та технології, що базуються на місцезнаходженні. За допомогою великих даних та інноваційних веб-сайтів, які допомагають споживачам приймати рішення, знайти найкращі пропозиції стало простіше, ніж будь-коли. Ці сайти дозволяють гостям фільтрувати готелі за місцем розташування, ціною та близькістю до аеропортів. Найкращі туристичні сайти по всьому світу максимально використовують цю концепцію, і завдяки хвилі інновацій мандрівники стають справжніми професіоналами.

10. Безкоштовний Wi-Fi, SIP-DECT та 5G/6Gy номерах готелю. SIP-DECT - це технологія для мобільних пристроїв, яка забезпечує функціональність у межах готелю без прив'язки до фіксованого місця розташування.

11. «Соціальне слухання» та «економіка спільного використання». Оскільки багато клієнтів вже користуються соціальними мережами, готельєри можуть отримувати «інсайдерську інформацію» за допомогою так званого «соціального прослуховування». Таким чином, вони можуть пропонувати персоналізовані послуги [1; 8].

Готельна індустрія по всьому світу впроваджує інновації переслідуючи різноманітні цілі: мінімізація витрат та покращення системи управління, покращення сервісу задля залученням більшої кількості споживачів і т.п.

За умов зростаючої конкуренції у готельному бізнесі доцільно на постійній основі розширювати спектр зручностей для гостей та пропонувати при цьому вигідні ціни.

Інновації є невід'ємною частиною функціонування готелів, оскільки головна їх мета – надати кінцевому споживачеві якісну послугу, що виражається у комфортному перебуванні гостей в готелі.

В готельному бізнесі найчастіше впроваджують радикальні інновації, з яких згодом випливають еволюційні галузеві організаційно-економічні та соціально-культурні інновації [2].

До ефектів інновацій слід віднести економічний, науково-технічний, соціальний та екологічний ефекти, оскільки саме на ці середовища готельний бізнес здійснює найвагоміший вплив.

Значна роль інноваційно-технологічного розвитку в готельній індустрії зумовлена тим, що вона є однією з найпривабливіших сфер бізнесу.

Портал Hotels.com, у партнерстві з футурологом Джеймсом Кантоном, прогнозує розвиток для топ 500 компаній зі списку Fortune приводить найбільш ймовірні тенденції в найближчій перспективі для готельної галузі (таблиця 1).

Успішність поширення інновацій в бізнесі загалом та готельному зокрема, багато в чому залежить від правильності обрання інноваційної стратегії.

Інноваційні перспективи готельної індустрії

Table 1

Innovative perspectives of the hotel industry

Інноваційні перспективи готельної індустрії	Характеристика
Роботи – батлери	Роботів-консьєржів та дворецьких можна буде запрограмувати на виконання певних завдань, щоб пришвидшити та покращити якість обслуговування гостей.
Принтери з 3D друком	У всіх готелях будуть встановлені 3D-принтери, які в якості додаткового сервісу для гостей зможуть друкувати предмети побуту, одяг і навіть деталі для комп'ютерів і мобільних телефонів. Креслення для цих деталей будуть доступні онлайн через хмарне рішення.
Готелі під запит	У майбутньому готелі зможуть трансформувати свій простір відповідно до потреб гостей. Такі готелі матимуть доступ до нанотехнологій та автоматизації. Готелі зможуть змінювати дизайн, інтер'єр та освітлення.
Нейро-програмування	Очікується, що технологічні розробки дозволять кожному гостю «замовити» певні сні і почуватися комфортно.
Спа програми довголіття	Спа-процедури в готелях будуть спрямовані не лише на фізичне омолодження, але й на програми продовження життя.
Технологічні трансфери	Майбутнє транспорту – це автомобілі-роботи, які зможуть їздити від готелів до аеропортів без водія. Очікується поява пілотованих платформ і надзвукового наземного транспорту, що долає десятки кілометрів за лічені секунди.
Повсюдне використання біометричних даних	Безпеку та індивідуальність платежів забезпечуватиме біометрія. Відбитки пальців і сканування сітківки ока будуть використовуватися для оплати послуг як в готелях, так і в Інтернеті.
Екологізація	Готелі перестануть бути «екологічними» і перейдуть на використання «чистої» енергії (сонячної, геотермальної). Використання нетоксичних продуктів і схем з нульовим рівнем викидів стане скоріше операційним імперативом, ніж перевагою.
Індивідуальні страви	Їжу в ресторанах готуватимуть для кожного гостя не лише відповідно до його смакових уподобань, а й з урахуванням стану здоров'я, харчових звичок та генетичної схильності до захворювань.
Тематичні інтерактивні готелі	Інтерактивний готель з андроїдами, які імітують епоху Відродження або ж Дикий Захід, зачарує гостей, даючи їм змогу відчути себе учасниками великого карнавалу у віртуальній реальності.

Джерело: складено за [3; 4; 9].

Прушківська Е.В. та Авраменко К.О. [10] базуючись на наукові праці вченого К. Фрімена та аналітичні дослідження глобальної конкурентоспроможності [11], виділяють сім основних типів інноваційних стратегій (рис. 1).

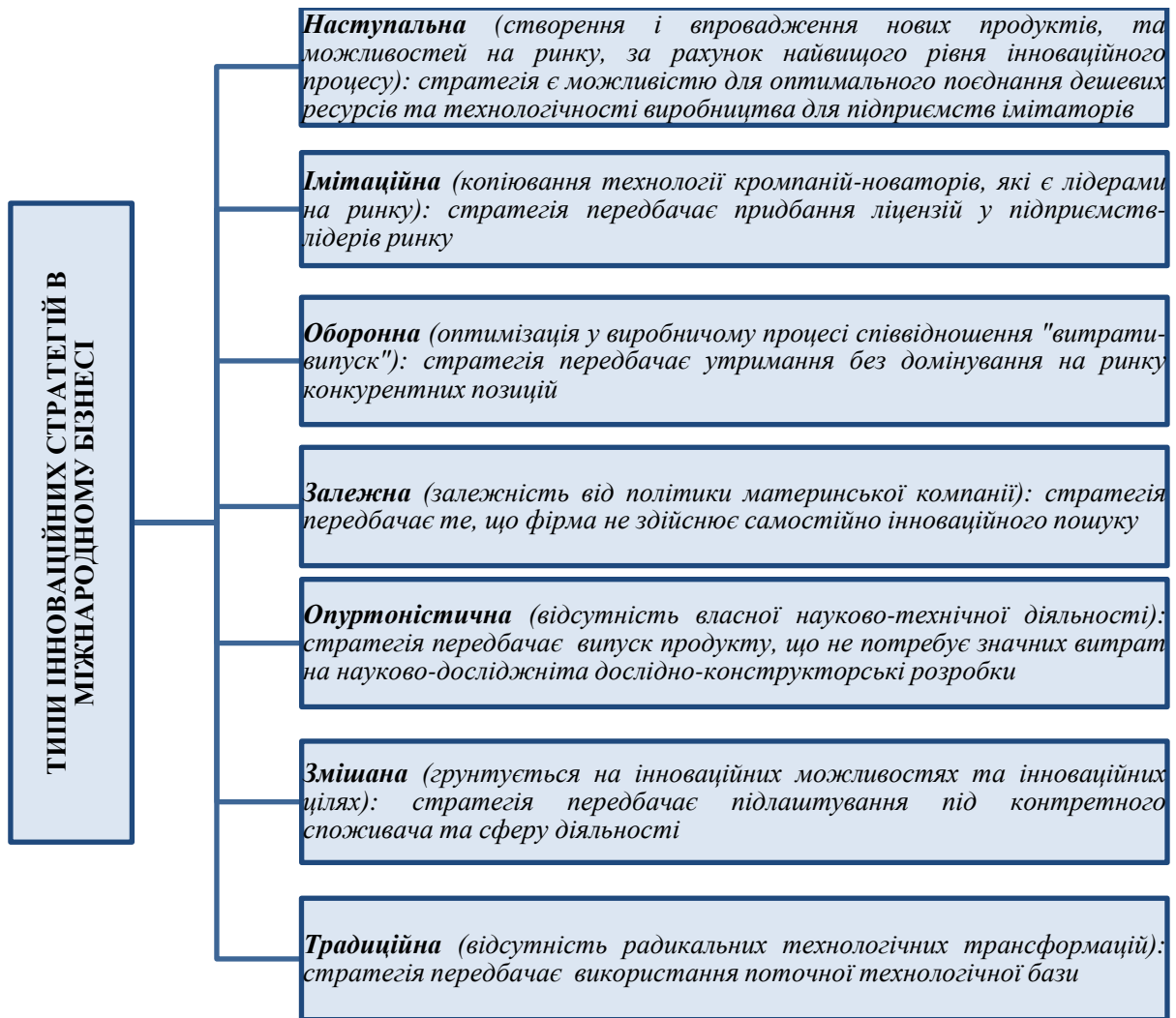

Рис. 1. Типи інноваційних стратегій в міжнародному бізнесі

Fig.1. Types of innovative strategies in international business

Інноваційні стратегії є засобом забезпечення конкурентної стійкості та конкурентоспроможності будь-якої компанії, а відповідно і усієї національної економіки.

Інноваційна стратегія повинна бути гнучкою, і в разі ринкових змін вона швидко трансформується в іншу стратегію.

Процес створення та розвитку інноваційної міжнародної бізнес-стратегії залежить від багатьох факторів її реалізації: організаційні структури, інформаційні системи, інноваційний менеджмент, контроль та аудит, прогнозування та стратегічне планування, наукові розробки, дослідження ринку, ресурси та джерела їх поповнення і т.п. І як будь-яке явище характеризується перевагами та загрозами (рис. 2).

Висновки. Таким чином, у зв'язку з посиленням міжнародної конкуренції більшість готелів світу використовують у своїй роботі інформаційних технологій. Під впливом глобалізації та інтернаціоналізації склалася ситуація яка зумовлює те, що від швидкості передачі та обміну інформацією та даними, від їх актуальності, своєчасності тримання, залежить подальший розвиток бізнесу.

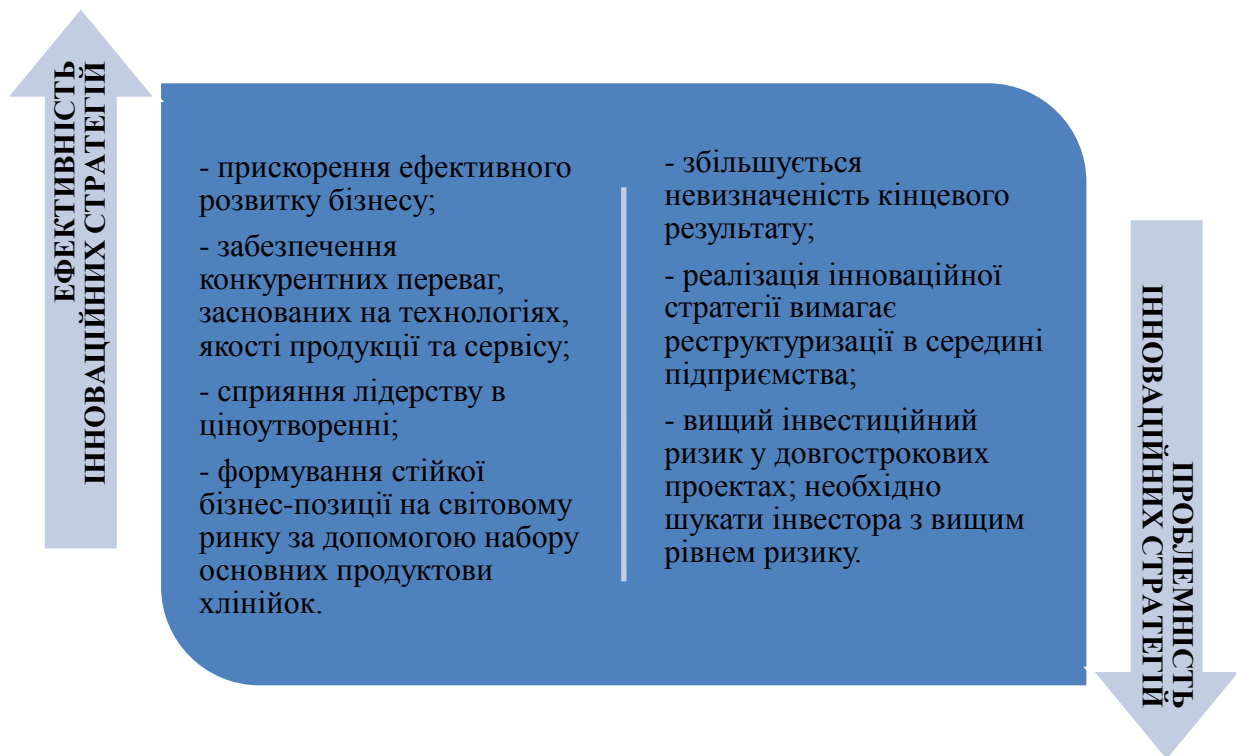

Рис. 2. Можливості та загрози реалізації інноваційних стратегій

Fig. 2. Possibilities and threats of implementation of innovative strategies

Джерело: складено за [10].

Готельна індустрія належить до сфер найбільш залежних від якісних інновацій: для успішного розвитку готельного бізнесу потрібно широке використання інноваційних комп'ютерних технологій задля запровадження нових готельних послуг та їх просування на ринок.

Виходячи з цього впровадження інновацій стало важливим фактором підвищення конкурентоспроможності готелів та їх мереж, і, як наслідок, підвищення якості обслуговування гостей.

У готельній індустрії використовується все більше різноманіття комп'ютерних технологій щодо покращення системи менеджменту, маркетингу та якості послуг, що надаються. З кожним роком споживачі бажають дедалі вищого рівня безпеки. Тому зараз дуже важливо, щоб готельні підприємства вживали заходів щодо запобігання екстремним ситуаціям, а також передбачали заходи до того моменту коли гостям доведеться зіткнутися з проблемою.

Отже, готельна індустрія досягатиме високих якісних та кількісних результатів завдяки раціонально обраній інноваційній стратегії та сформованій ефективній інноваційної політиці, як частини інноваційного розвитку, яка полягає в диференціації спектру послуг, підвищення якості обслуговування, використання передових інновацій в готельному обслуговуванні.

1. Belton A. What are the top 5 innovations in hotels and hospitality? Our roundup of future trends. URL: <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4113343.html> (дата звернення: 25.03.2023).
2. Davronov I.O. Economic Importance of Innovative Technologies for Improving Hotel Services. *International Journal of Business, Technology, and Organizational Behavior (IJBTOB)*. June 2021. Vol. 1 No. 3. URL: https://uniwork.buxdu.uz/resurs/12914_1_DF52A1519FB999F86CC81106CCA27091E7B5713D.pdf (дата звернення: 29.03.2023).
3. Canton James NBIC Convergent Technologies and the Innovation Economy: Challenges and Opportunities for the 21st Century. URL: https://www.researchgate.net/publication/226802252_NBIC_

- Convergent Technologies and the Innovation Economy Challenges and Opportunities for the 21st Century (дата звернення: 03.04.2023).
4. Довгаль Г.В. Сучасні тенденції розвитку світового готельного бізнесу. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2019. Випуск 9. С. 190-196. DOI: 10.26565/2310B9513B2019B9B23.
 5. Балацька Н.Ю., Каленік К.В. Стратегії інноваційного розвитку в індустрії гостинності. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2021. Випуск 31. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5775630> (дата звернення: 25.04.2023).
 6. Мендела І.Я., Жумбей М.М., Румянцева І.Б. Інноваційні стратегії готельних підприємств. *Інтелект XXI*. 2020. № 2. С. 140-143.
 7. Лисюк Т.В., Терещук О.С., Пасічник М.П. Інноваційні технології у готельно-ресторанному господарстві. *ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО*. 2022. Випуск # 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-11> (дата звернення: 26.04.2023).
 8. TOP 10 innovation in the hospitality industry. URL: <https://www.soegjobs.com/top-10-innovation-hospitality-industry/> (дата звернення: 26.04.2023).
 9. Якими стануть готелі майбутнього? URL: https://vele-rosse.com.ua/ua/articles/kakimi_stanut_oteli_budushego/ (дата звернення: 27.04.2023).
 10. Прушківська Е.В., Авраменко К.О. Інноваційні стратегії розвитку міжнародних компаній в умовах глобалізації. *Економічний вісник*. 2020. №4. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_028-035.pdf (дата звернення: 27.04.2023).
 11. Freeman C., Nelson R., Silverberg G. & Soete, L. (eds). Technical Change and Economic Theory, in G. Dosi «Japan: A New National System of Innovation», Pinter, 1988. P. 330 – 348.

References

1. Belton, A. *What are the top 5 innovations in hotels and hospitality? Our roundup of future trends*, www.hospitalitynet.org/opinion/4113343.html. Accessed 25 March 2023.
2. Davronov, I.O. “Economic Importance of Innovative Technologies for Improving Hotel Services”. *International Journal of Business, Technology, and Organizational Behavior (IJTOB)*, Vol. 1 No. 3, June 2021, uniwork.buxdu.uz/resurs/12914_1_DF52A1519FB999F86CC81106CCA27091E7B5713D.pdf. Accessed 29 March 2023.
3. Canton, James. “NBIC Convergent Technologies and the Innovation Economy: Challenges and Opportunities for the 21st Century”. [researchgate.net/publication/226802252_NBIC_Convergent_Technologies_and_the_Innovation_Economy_Challenges_and_Opportunities_for_the_21st_Century](https://www.researchgate.net/publication/226802252_NBIC_Convergent_Technologies_and_the_Innovation_Economy_Challenges_and_Opportunities_for_the_21st_Century). Accessed 03 April 2023.
4. Dovhal, G.V. “Modern trends in the development of the global hotel business”. *Bulletin of the KhNU named after V.N. Karazin. Series "International relations. Economy. Local studies. Tourism"*, Issue 9, 2019, pp. 190-196. DOI: 10.26565/2310B9513B2019B9B23.
5. Balatska, N.Yu., and K.V. Kalenik. “Strategies of innovative development in the hospitality industry”. *Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. The series is economical. Legal series*, Issue 31, 2021, dx.doi.org/10.5281/zenodo.5775630. Accessed 25 April 2023.
6. Mendela, I.Ya., Zhumbey, M.M., and I.B. Rummyantseva. “Innovative strategies of hotel enterprises”. *Intelligence XXI, no. 2, 2020*, pp. 140-143.
7. Lysyuk, T.V., Tereshchuk, O.S., Pasichnyk, M.P. “Innovative technologies in the hotel and restaurant industry”. *ECONOMY AND SOCIETY*, Issue # 40, 2022, doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-11. Accessed 26 April 2023.
8. “TOP 10 innovations in the hospitality industry”, [soegjobs.com/top-10-innovation-hospitality-industry/](https://www.soegjobs.com/top-10-innovation-hospitality-industry/). Accessed 26 April 2023.
9. “What will be the hotels of the future?”, vele-rosse.com.ua/ua/articles/kakimi_stanut_oteli_budushego/. Accessed 27 April 2023.
10. Prushkivska, E.V., and K.O. Avramenko. “Innovative development strategies of international companies in the conditions of globalization”. *Economic Herald*, no. 4, 2020, ev.nmu.org.ua/docs/2020/4/EV20204_028-035.pdf. Accessed 27 April 2023.
11. Freeman, C., Nelson, R., Silverberg, G., & L. Soete (eds). *Technical Change and Economic Theory*, in G. Dosi «Japan: A New National System of Innovation», Pinter, 1988, pp. 330 – 348.

УДК 339.9

doi: 10.15330/apred.1.19.19-25

Шатських Р.Д.¹, Родіонова Т. А.²

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА БАР'ЄРИ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КООПЕРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ЯПОНІЇ ТА ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра світового господарства і міжнародних
економічних відносин,
вул. Дворянська, 2, Одеса,
65082, Україна,
¹тел.: +380991345262,
e-mail: ruslanshatskykh@stud.onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4991-2054

²тел.: +380506918725
e-mail: t.rodionova@onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-6752-5958

Анотація. Ця стаття має на меті вивчити значення історичних подій у розвитку сучасних міжнародних відносин та економічних відносин між двома країнами. Країни, які використовуються в статті, - Японія та Південна Корея. Ці країни представляють складний приклад минулих історичних труднощів. Дані як до, так і після Другої світової війни використовуються, щоб показати довгу історію цих країн. Під час аналізу встановлюється точний ступінь пошкодження відносин між цими двома країнами. Далі стаття демонструє позитивні зрушення, започатковані двома країнами. На основі поточної інформації та історичних статистичних даних зроблено висновок, що дві країни продовжують політичну економічну і навіть військову співпрацю, незважаючи на труднощі, з якими вони зіткнулися в минулому. Японія та Південна Корея також беруть активну участь в інвестуванні в економіку одна одної, що ще більше свідчить про ступінь співпраці в економічному аспекті. Регресійна модель, побудована в статті, лише додатково підтверджує твердження, що дві країни змогли подолати проблеми минулого та перейти до продуктивних і ефективних відносин у сьогоденні. Наукова та практична цінність цієї роботи є у тому, що багато інших країн можуть отримати цінну інформацію, щодо кооперації та відновлення. Для України особливо ця робота може мати цінність у двох моментах. Досвід цих країн у післявоєнному відновленні та розвитку, а також їхня кооперація не дивлячись на історичні проблеми. Для України після закінчення військових дій відкривається вікно можливостей схоже на те, що було у Японії та Південної Кореї на початку їхнього шляху. За достатньої матеріальної та технологічної допомоги від США та країн Європи, Україна може спробувати повторити досвід Японії чи Південної Кореї. Але при цьому країна має бути обережною, щоб не допускати помилок, здійснених у минулому. Враховуючи характерні особливості економіки, обставин, історичного досвіду, можна навіть перевершити результати, які досягли Японія з Південною Кореєю. Другий момент це тісна кооперація із західними сусідами. Для України майбутнього дуже важливо зберігати ці дружні стосунки і надалі їх розвивати. Як показує досвід, кооперація завжди приносить позитивні результати для обох сторін, наближаючи їх до головної мети – економічного зростання та добробуту. У ході написання статті були використані такі методи дослідження: аналіз літератури та статистичних даних з теми дослідження, індукція і дедукція, моделювання, узагальнення і синтезування здобутої інформації.

Ключові слова: економічне співробітництво, бар'єри, історична довідка, ефективність.

Shatskykh R.D. ¹, Rodionova T.A. ²

HISTORICAL BACKGROUND AND BARRIERS FOR ECONOMIC COOPERATION ON THE EXAMPLE OF JAPAN AND SOUTH KOREA

Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of World Economy and International Economic
Relations,
Dvoryanska str., 2, Odessa,
65082, Ukraine,
tel.: +380991345262,
e-mail: ruslanshatskykh@stud.onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4991-2054

² tel.:+380506918725,
e-mail: t.rodionova@onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-6752-5958

Abstract This article aims to study the significance that historical events play in the development of current international relations and economic relations between two countries. The countries used in the article are Japan and South Korea. Those countries represent a difficult case of past historical hardships. Data from both before and after the World War 2 is used to show the long history these countries share. During the analysis, the exact degree of damage to the relations between these two countries is determined. The article proceeds to show the positive advances which two countries initiate. Based on the current information and historical statistical data, it is concluded that two countries continue their political economic and even military cooperation despite the hardships they faced in the past. Japan and South Korea also take active part in investing in each other's economies which further shows the degree of cooperation in economic aspect. The regression model constructed in the article only further supports the claim that two countries were able to overcome the issues of the past and move on to have a productive and efficient relations in the present. The scientific and practical value of this work is that many other countries can get valuable information about cooperation and recovery. For Ukraine, this work can be valuable in two ways. The experience of these countries in post-war reconstruction and development, as well as their cooperation despite historical problems. For Ukraine in particular, after the end of hostilities, a window of opportunity opens, similar to what happened to Japan and South Korea at the beginning of their journey. With sufficient material and technological assistance from the USA and European countries, Ukraine can try to repeat the experience of Japan or South Korea. But at the same time, the country must be careful not to make mistakes made in the past. Given the characteristic features of the economy, circumstances, and historical experience, it is even possible to surpass the results achieved by Japan and South Korea. The second point is close cooperation with Western neighbors. For the Ukraine of the future, it is very important to preserve these friendly relations and further develop them. As experience shows, cooperation always brings positive results for both parties, bringing them closer to the main goal - economic growth and well-being. In the course of writing the article, the following research methods were used: analysis of literature and statistical data on the research topic, induction and deduction, modeling, generalization and synthesis of the obtained information.

Keywords: economic cooperation, barriers, historical background, effectiveness.

Introduction. People in today's world live in a system shaped by great events of the past. World War II and its aftermath created a stable system in which most countries could coexist in peace. But that does not mean that the woes of the past have been forgotten. Problems caused by actions in the past still affect the relationship of countries in the present. But despite this, countries which were enemies once, have become trade partners and even allies over the years. One particular aspect which this article is going to cover is the relationship between former colonies and metropolises. There are many examples of such countries, United Kingdom and countries of Africa and India, France and North Africa. But in this article the main focus will be on two Asian countries – Japan and South Korea. Korea as a whole country was occupied for more than three decades. A brutal oppression of people and culture was present. However, after the second World War, countries learned how to put these

difficulties aside in order to economically cooperate. The experience of those two countries will show, how countries which had a difficult past can cooperate in the present. Which steps had to be taken in order for such cooperation to happen. And which barriers are still left for those two countries. Even in modern world, there are still conflicts. States argue, fight and negotiate every day. They will always have a need for cooperation with each other. This article could be useful as an example of countries working out an effective cooperation mechanism. Such experience could be used for a quicker cooperation establishment in context of a different pair or a group of countries.

Problem statement. International Economic Relations in modern world are often based on the historical, geographical and cultural aspects. These aspects must not be neglected if one wishes to see the full picture of a country's development. Analyzing a country's history allows not only a deeper understanding of this particular country's economic system and its uniqueness, but it also serves as a valuable information which could be applied to different cases to maximize efficiency of development. The purpose of research is the analysis of historical and economic data with further process of extracting a valuable experience regarding a cooperation between countries. Countries are subjects of international economic relations. By studying the specifics of each country's development, it is possible to gain valuable experience. This experience could be useful in coordinating a development of another state and avoid mistakes and miscalculations made by countries of the example.

Results. This problem is the object of study by a wide range of foreign researchers, including: Jungmin Seo, Taku Tamaki, Kim Gyu-Pan, Frank Aum, Sang-ok Park, Ambassador Joseph Yun. However, the compilation of the result of the research combined with a new data and perspective could help to understand the problem on a deeper level.

At the beginning, it is essential to state the main problem which Japan and South Korea face nowadays. Giving an explanation to historical events would show the actual gravity of the situation which these countries have to work through. It is also important to note that in this analysis only South Korea will be presented since the lack of proper data of the northern part of the peninsula nullifies the possibility of quality analysis. With a help of researchers and relevant data it is possible to describe the problem which two countries face. As of year 1910, following the Russo-Japanese war, the state of Korea was annexed by Japanese Empire. Imperial Japan during the years of Korean occupation was a completely different country. Military reigned supreme, extremist, racist and exploitive ideas were common in the government. In general sense, Korean populace was seen as inferior and something of tool to benefit the empire. Imperial Japanese government was making attempts of slowly erasing and later assimilating Koreans into Japanese state. Some cases of slavery were also present. Movements of resistance were appearing, and Koreans never fully lost their sense of identity. All those things have to be listed in order to show the severity of the damage which two countries had in their relations. Following the Japanese defeat in World War II, Korea gains independence once again. Unfortunately, the new state could not begin its path to economic development, as the tensions in political sphere of the country resulted in civil war. The result of this war is two countries which exist to this day – North Korea and South Korea. This split greatly limits the potential economic growth in the country. Both countries managed to rebuild themselves after the war, but only one was able to thrive – South Korea. Gradually we move on to South Korean first attempts at establishing relations with Japan again. [1]

Japan's economic relations with Korea after the war were re-established with the "diplomatic normalization" of the two states in 1965. This agreement also oversaw the payment of a significant sum in a form of reparations. A total amount of reparations equaled \$300 million dollars of grants. The additional funds of \$200 million were to be provided in a form of loans. At that time, Korea was quite behind Japan in when it came to economic

development. Its GDP per capita was around 100 dollars, which was approximately 1/10th of Japan's at the time. [3],[4]

Experts in the sphere of economic relations between South Korea and Japan note that at least at the beginning, countries established an economic relation which mirrored their relation during the colonial time. Korea imported many technological products from Japan which would help fuel their own economic growth. However, this is only natural for a capital and technology rich country to sell the abundance to the country that requires it. Basic principles of international trade could be clearly observed in the relations of these two countries. Some experts also agree that Japan played a big role by providing capital and technology which triggered Korean economic miracle. [3]

In modern time, Korea and Japan continue their economic cooperation this can be seen by looking at their trade statistics (figure 3). There are many factors at play when the analysis of the trade is conducted. Specific attributes of countries are of extreme importance. Thus, when looking at the chart below, it is important to note such characteristics of Japan. Japan is known for having an advanced economy, this type of economy defines the products it needs to import. Imports mostly consist of either raw materials or electronic parts. Imports of Japan are Crude Petroleum, Petroleum Gas, Integrated Circuits, Broadcasting Equipment, and Computers. While the top import partner is China, due to the cheapness of electronic components and natural resources, South Korea also is an important trade partner. South Korean main export to Japan is Refined petroleum.

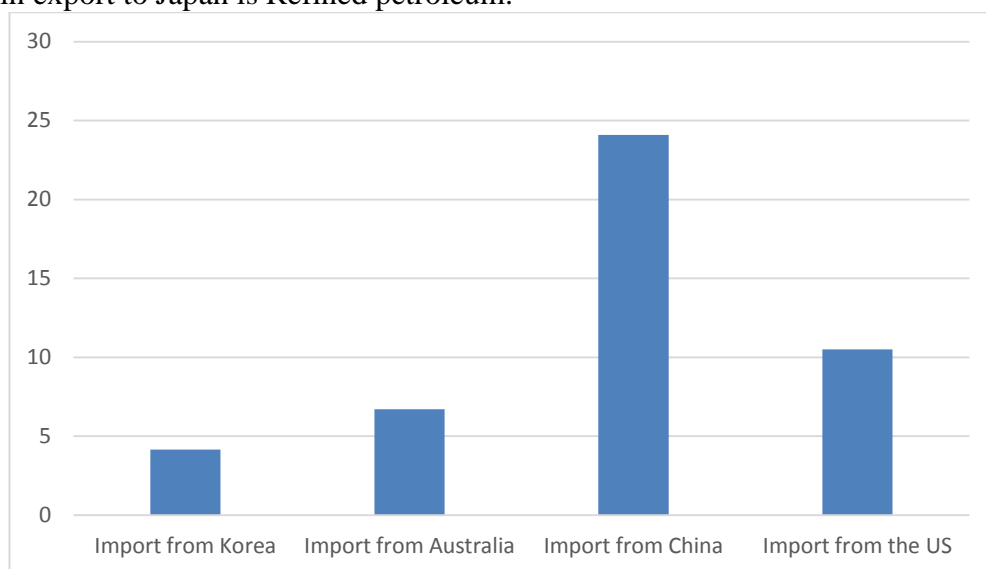

Fig. 1. Import partners of Japan 2021 (In %) [5]

Chart 2 shows the export partners of Japan. As it can be seen, the main export partners are again China and the United States. The obvious question raises itself "why these countries dominate both imports and exports of Japan". This question needs to be addressed in order to proceed with the analysis. These countries both possess a huge internal market and produce a large amount of goods. This makes them very appealing in terms of a potential trading partner. Korea does not have such a market, but due to geographic proximity and relatively high purchasing power, the country makes it to the 4th place of Japanese top trading partners. The top exports of Japan are Cars, Integrated Circuits, Motor vehicles; parts and accessories, Machinery Having Individual Functions, and Photo Lab Equipment. The last article in specific is a main export to South Korea.

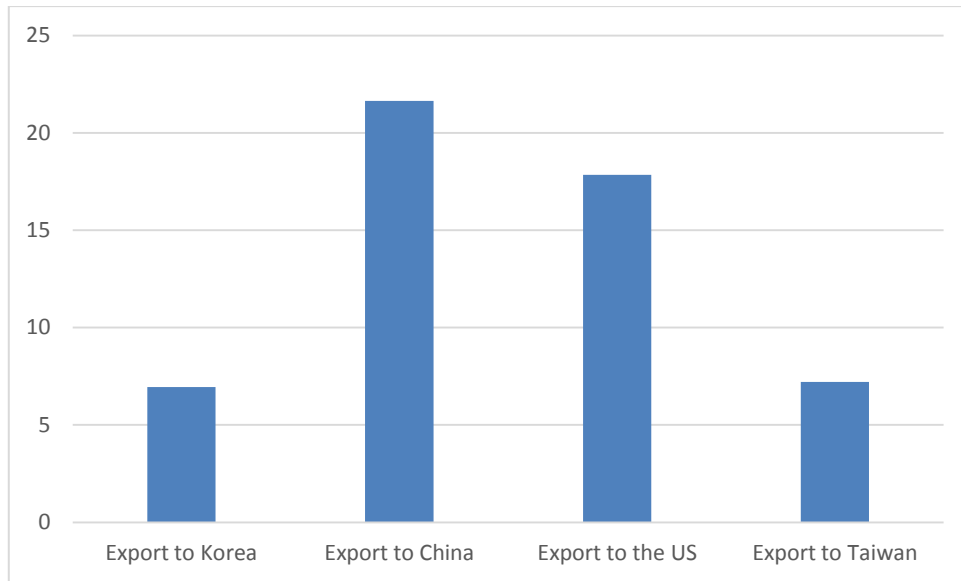

Fig. 2. Export partners of Japan 2021 (In %) [5]

The next graph shows the FDI flows between Japan and South Korea. The unexpected result of this statistical information is that South Korea invests more in Japan than vice versa. This important detail clearly shows how over the course of time, South Korea was not only able to develop itself but also change the FDI flows. So now it invests in Japan. The main categories of FDI which South Korea invests in Japan are communications, finance and insurance. The main categories of FDI which Japan invests in South Korea are electric machinery, communications, finance and insurance. The situation of ranking stays approximately the same as it is in trade statistics, South Korea is 4th or 5th, USA still remains the largest investor and investment destination both for Japan and South Korea. This could also serve as another example of deepening relations between two countries.

Fig. 3. FDI flows between Japan and South Korea (in millions of dollars) [6]

Regression model of macroeconomic factors of South Korea and Japan

A regression model was built to study the impact on the economic development of South Korea and Japan. A number of indicators that could affect the GDP of these countries were selected. Such as budget deficit, interest rate, public debt, and the most importantly FDI

indexes of countries. The FDI index in specific could potentially show both the degree of integration into the world's economy and the degree of influence of countries' FDI on each other's economies.

The regression model used annual data from 1995 to 2021.

The following models with probable dependence were obtained:

$$GDP = \alpha + \beta_1 * Debt + \beta_2 * FDI + \beta_3 * Def - \beta_4 * InR$$

(1)
Table 1

The influence of indicators on the GDP of the countries

Index	Japan	South Korea
FDI	0.433	0.399
	(0.001) ***	(0.000) ***
Interest	0.272	-0.250
	(0.108)	(0.006) ***
Budget deficit	-0.587	—
	(0.001) ***	
Debt	—	0.399
		(0.002) ***
R2	0.956	0.485
F	7.216	167.421
N of obs	26	26

***, **, * represent significance levels of 1, 5, and 10%, respectively. The p values are given in parentheses

Source: compiled by the author.

Based on the completed regression models, we can conclude that there are a number of factors which affect the economic development of each country. Not all among them are the same for each country. For example, the amount of debt seems to have no affect on Japanese economy, as well as interest rate. On the other hand, South Korean GDP seems to be affected by both interest rate and the amount of debt but not by budget deficit as in Japan's case. However, there are indexes which affect both countries' GDP. This index is FDI. In case of Japan if the GDP increases by 1 standard deviation the FDI also increases by 0.433. The same thing could be observed in case of South Korea. if the GDP increases by 1 standard deviation the FDI also increases by 0.399. This data allows to show that countries do depend on international investment when they develop their economies. Which of course means that they also depend on each other's investments. The data from the model also allows to conclude that countries are deeply integrated in the world economy which allows them to depend on foreign capital for further economic development.

Conclusions. Of course, the statistics do not mean that countries no longer have problems. Quite on the contrary, there are still many political disputes over the past events. For South Korea the issue of slavery is still a very relevant one. On the other hand, Japan makes tremendous effort to try and “forget” about the issue and pursue “future oriented relationship”. Recently South Korea demanded additional compensation to some of its citizens which greatly soured the relationship. A quote of prime minister at the time Shinzo Abe

“while difficulties remain, ‘it is in our mutual interest to manage the bilateral relationship’”. Both sides of the conflict have their truths; it is also important to note that both sides try to balance between their democratic and nationalistic supporters inside the country which complicates the issue even further. These problems will forever be a part of the difficult relations of Japan and South Korea. However, despite the issues countries find a way for cooperation in economic sphere. They trade, they invest and cooperate with each other. The regression clearly shows how the capital flows of countries affect their economies. Many other cooperations exist. There are many cultural and scientific cooperations between the two countries. Japanese and Korean military conduct exercises together. China’s aggressive foreign policy also serves as a uniting factor of the sort, forcing two countries to seek further cooperation despite the many problems they faced in the past.

References

1. Jungmin, Seo. “Diagnosing Korea–Japan relations through thick description: revisiting the national identity formation process.” Taylor and Francis online, www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01436597.2021.1937098?cookieSet=1 Accessed 7 Nov. 2022.
2. Taku, Tamaki. “It takes two to Tango: the difficult Japan–South Korea relations as clash of realities.” Cambridge, www.cambridge.org/core/journals/japanese-journal-of-political-science/article/it-takes-two-to-tango-the-difficult-japansouth-korea-relations-as-clash-of-realities/D0F03A5A02638A6FF410C8674B5A07DF Accessed 7 Nov. 2022.
3. Gyu-Pan, Kim. “Korea’s economic relations with Japan.” KEI, keia.org/sites/default/files/publications/koreaeconomy_ch4_koreas_economic_relations_with_japan.pdf/ Accessed 7 Nov. 2022.
4. Aum, Frank, Park Sang-ok, and Joseph Yun. “South Korea and Japan Need to Reset Relations. Can the United States Help?” U.S. Institute of Peace, www.usip.org/publications/2022/05/south-korea-and-japan-need-reset-relations-can-united-states-help. Accessed 7 Nov. 2022.
5. OEC World Statistical information, oec.world/en/profile/country/jpn. Accessed 7 Nov. 2022.
6. “Statistical information.” Ministry of Finance of Japan, www.mof.go.jp/english/policy/international_policy/reference/balance_of_payments/ebpfdii.htm/ Accessed 7 Nov. 2022.

УДК 339.727

doi: 10.15330/apred.1.19.25-38

Ніколаєва Д.С.¹, Якубовський С.О.²

ДИНАМІКА ЗАБОРГОВАНOSTІ КРАЇН ЄС В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра світового господарства і міжнародних економічних
відносин,
вул. Дворянська, 2, Одеса,
¹тел.: +380662156711,
e-mail: nikolaeva.daria@stud.onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4999-8679

²тел.: +380506619995,
e-mail: syakubovskiy@onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1193-0241

Анотація. У статті досліджується боргова ситуація в європейських країнах, особливо в Італії та Іспанії, оскільки ці країни є лідерами серед європейських країн за борговим

навантаженням. У статті розглядається як зовнішній, так і державний борг, але більше уваги приділено державному боргу, оскільки для Італії та Іспанії він є важливішим за зовнішній борг. Така ситуація пов'язана з тим, що обидві країни є членами Європейського Союзу та Єврозони, тобто вони сплачують свій зовнішній борг у євро, а національною валютою також є євро, що дає країнам більш сприятливі умови. Для порівняння з країнами зони євро у статті досліджується також боргова ситуація у Польщі, оскільки ця країна зберегла власну валюту, і для її економіки зовнішній борг є не менш значущим, ніж державний. Боргова ситуація у країнах аналізується в період з 2016 по 2021 роки і на початок 2022 року, оскільки цей проміжок часу дозволяє оцінити ситуацію до та під час пандемії. Згідно з аналізом даних найменший державний борг у 2021 році має Польща, а найбільший Греція, також у статті досліджуються такі показники як дохідність 10 річних облігацій країн, державний дефіцит та зовнішні борги Італії, Іспанії та Польщі. У 2021 році серед країн з найбільшою дохідністю 10 літніх державних облігацій лідує Польща, також у 2022 році країна має найбільшу дохідність, така ситуація говорить про ріст ризиків для економіки країни та її стабільності. Найбільший ріст державного дефіциту у 2020 році відбувся у Італії, тоді як найменший у Польщі. Щодо державного боргу, то ситуація така ж сама, державний борг Італії у 2020 році зріс на 29,5%, Іспанії на 27%, а Польщі на 13,9% від ВВП. У статті було побудовані векторні авторегресії для виявлення наявності залежності між дефіцитами бюджету та поточними рахунками платіжного балансу країн, що досліджуються. Результати модулювання довели, що в Іспанії існує така залежність, що також було підтверджено за допомогою лінійної регресії і було виявлено, що показники мають зворотний зв'язок. Результати модулювання також довели наявність зворотного зв'язку між прибутковістю 10-річних державних облігацій Іспанії та рахунком поточних операцій. В Італії та Польщі наявність подвійного дефіциту не було виявлено.

Ключові слова: пандемія Covid-19, Європейський союз, державний борг, подвійний дефіцит бюджету та поточного рахунку, зовнішній борг.

Nikolaieva D.S.¹, Yakubovskiy S.O.²

THE DYNAMICS OF EU COUNTRIES DEBT IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL COVID-19 PANDEMIC

Odesa I. I. Mechnikov National University,
Department of World Economy and International Economic
Relations,
Dvoryanska str., 2, Odessa,
65082, Ukraine,
¹tel.: +380662156711,
e-mail: nikolaeva.daria@stud.onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4999-8679

²tel.: +380506619995,
e-mail: syakubovskiy@onu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1193-0241

Abstract. The article examines the debt situation in European countries, especially in Italy and Spain, since these countries are leaders among European countries in terms of debt burden. The article examines both external and public debt, but more attention is paid to public debt, as it is more important than external debt for Italy and Spain. This situation is related to the fact that both countries are members of the European Union and the Eurozone, that is, they pay their foreign debt in euros, and the national currency is also the euro, which gives the countries more favorable conditions. For comparison with the countries of the euro zone, the article also examines the debt situation in Poland, since this country has kept its own currency, and for its economy the external debt is no less significant than the national debt. The debt situation in the countries is analyzed for the period from 2016 to 2021 and the beginning of 2022, since this period of time allows to assess the situation before

and during the pandemic. According to the data analysis, Poland has the smallest public debt in 2021, and Greece has the largest, the article also examines such indicators as the yield of 10-year bonds of the countries, the public deficit and the foreign debts of Italy, Spain and Poland. In 2021, among the countries with the highest yield of 10 summer government bonds, Poland is leading, and in 2022, the country has the highest yield, this situation indicates the growth of risks for the country's economy and its stability. The largest increase in the government deficit in 2020 occurred in Italy, while the smallest in Poland. Regarding public debt, the situation is the same, the public debt of Italy in 2020 increased by 29.5%, Spain by 27%, and Poland by 13.9% of GDP. In the article, vector autoregressions were constructed to reveal the presence of dependence between budget deficits and current accounts of the balance of payments of the countries under study. The results of the modulation proved that there is such a dependence in Spain, which was also confirmed by linear regression and the indicators were found to be inversely related. The modulation results also proved the presence of an inverse relationship between the yield on the 10-year Spanish government bond and the current account. In Italy and Poland, the existence of a double deficit was not detected.

Keywords: The Covid-19 pandemic, the European Union, public debt, the double deficit of the budget and current account, external debt.

Introduction. The debt crisis in the European Union began after the Global Financial Crisis of 2008. The countries most affected were Ireland, Spain, Cyprus, Greece, Portugal and Italy. And starting from this period, these countries have the greatest risks to the growth of public debt.

According to previous studies J. Bulow, C. Reinhart, K. Rogoff and C. Trebesch (2020) considered the issue of debt during the pandemic. The pandemic has given rise to debt problems in many developing and emerging market countries. Many international organizations, including the IMF and the World Bank, provided the financing that countries needed due to the reduction in government revenues. The authors also report that emerging market governments issued \$124 billion in hard-currency debt during the first six months of 2020, with two-thirds of borrowing in the second quarter. Many businesses in emerging markets continue to accumulate foreign currency debt. E. Krecke (2022) in her publication mentions the debt crisis of 2009-2012 and wonders if such a scenario could be repeated today. She also states that the public finances of many countries are now in a worse state than at the peak of the previous crisis, for example, Greece's public debt to GDP ratio has increased to 211 percent in 2020. Italy's public debt in relation to GDP rose to 155 percent, and Spain to 120 percent since the start of the pandemic. Due to the growing health problems, the situation in the countries has worsened, and one can only imagine how worse it will be in connection with the Russian invasion of Ukraine, since many decisions have been made by Europe regarding sanctions, refugees and energy. The author also touched upon the problem of rising inflation, which may lead to an increase in the cost of inquisition for countries.

S. Yakubovskiy, G. Dominese, T. Rodionova, V. Derenko in their article analyze the yield of 10-year government bonds of Greece, Italy, Portugal and Spain from 2005-2020. The authors, using the construction of a regression model, determined that there is a strong relationship between the demand for government bonds and the cost of public debt service, which may have a negative impact in the future after the expansionary policy is terminated.

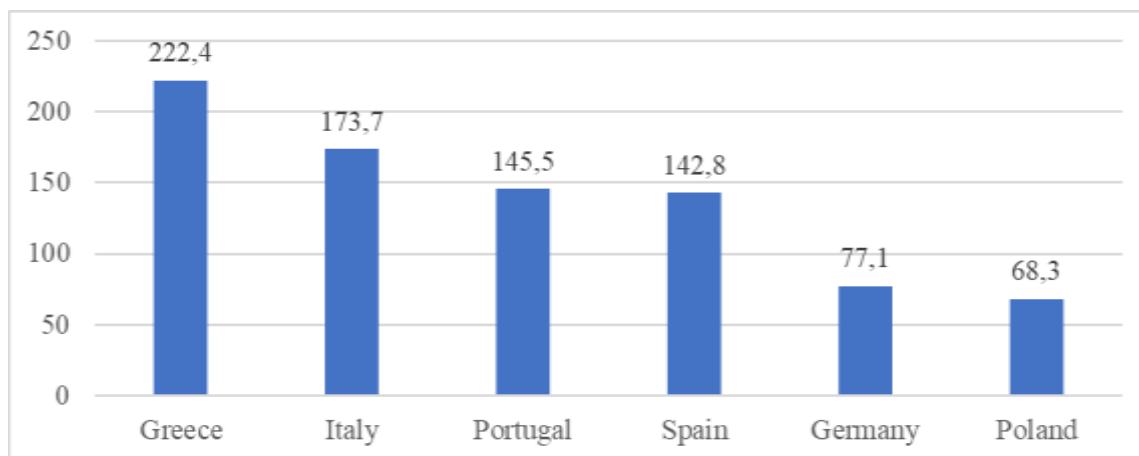

Fig. 1. Government debt in European countries 2021 (% of GDP)
Source: data from OECD [4]

According to the data above, it can be seen that the same countries that had problems after the 2008 crisis also faced problems with debt growth after the pandemic. The state debt of Greece in 2021 amounted to 222.37% of the country's GDP, the state debt of Italy amounted to 183.49%. Spain's public debt amounted to 142.76% of GDP, while Poland took the last place in this list with a public debt of 68.28% of GDP in 2021.

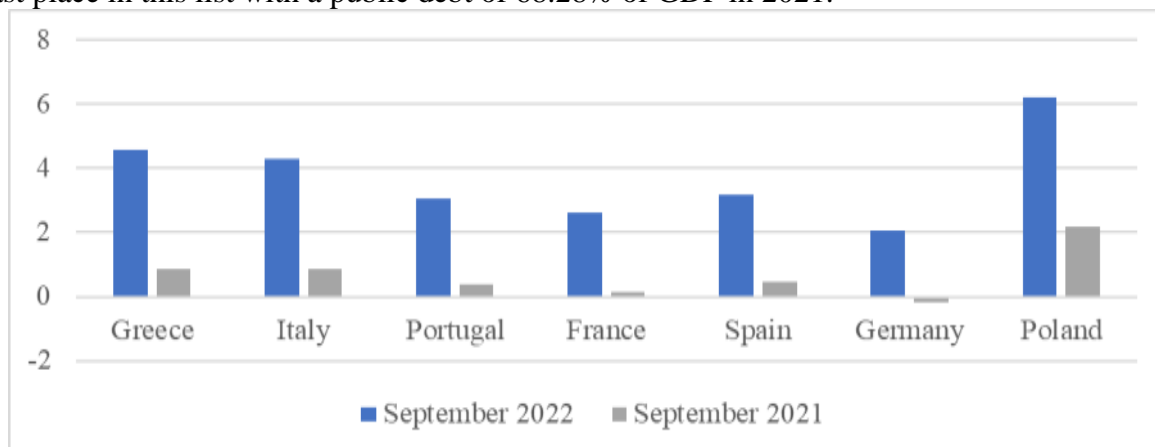

Fig. 2. European 10-year bond yields
Source: data from Investing.com [5],[6],[7],[8],[9],[10]

The graph depicts countries in Europe that have experienced problems with a high level of public debt relative to GDP. Consider the situation with the yield of their state 10-year bonds and how this figure has changed compared to last year. It can be seen that the last graph practically coincides with this one, that is, countries with growing public debt have an increase in the yield of government 10-year bonds. This situation has developed due to the fact that the greater the risk, the greater the profitability. There is a significant increase in bond yields in all countries. But the most striking trend is Poland's bond yield. This situation may be mediated by the Russian invasion of Ukraine, which increased the number of refugees from Ukraine to Poland. As well as the growth of other risks due to the provision of assistance to Ukraine and rising fuel prices. Thus, it can be assumed that in 2022 there was such a significant increase in the indicator for all countries precisely because of the high risks for Europe in connection with the war of Russia against Ukraine.

Problem statement. Since it is precisely the problem of debt that is acute for the EU countries, research will be carried out to reveal the problem of double budget deficits. Namely, the relationship between the budget deficit and the current account. Vector autoregression will be carried out, followed by a Granger causality test, and if there is a correlation, a least squares test will be carried out, which can lead to consistent estimates.

Mathematically vector regression for these indicators will look like this:

$$CA_t = a_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} BB_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{1i} CA_{t-i} + \varepsilon_{1t}, \quad (1)$$

$$BB_t = a_2 + \sum_{i=1}^p \beta_{2i} CA_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{2i} BB_{t-i} + \varepsilon_{2t}, \quad (2)$$

where: CA-current account (% of GDP); BB- budget balance (% of GDP); α – constant; β , γ - coefficients to be estimated; p - lag order selected; i – number of observations (countries); t – time variable.

At the beginning, a graph is built to determine the general trend of the indicators towards each other. Next, a correlation table is built to determine the percentage of possible influence of indicators on each other, a significant indicator is above 50%. Next, a 5-lag vector autoregression is constructed for R-squared and F-statistical analysis. Further use of the criteria for choosing the order of lag is determined by the most optimal number of lags for constructing a vector autoregression and then regression with such a number of lags is performed. After analyzing the data, a Granger test is finally carried out to determine the influence of indicators on each other and to assess the presence of a double deficit problem. If there is a significance that has an influence, then a linear regression is carried out using the least squares method in order to more accurately confirm the presence of the influence of indicators.

The model will look like this:

$$CA = a_1 * BD + a_2 * GD, \quad (3)$$

Where: CA-current account (% of GDP); BD- budget deficit (% of GDP); GD- government debt (% of GDP).

The analysis period is 26 years from 1995-2021. The main data source is Eurostat.

Results. Consider the state of Italy's debts, namely the country's rating in terms of public debt in relation to GDP. In 2016, the country ranked 6th in the world after Lebanon and 2nd in Europe in terms of public debt. In 2020, the country began to rank 5th in the world after Cape Verde and is still 2nd in Europe after Greece [11], [12].

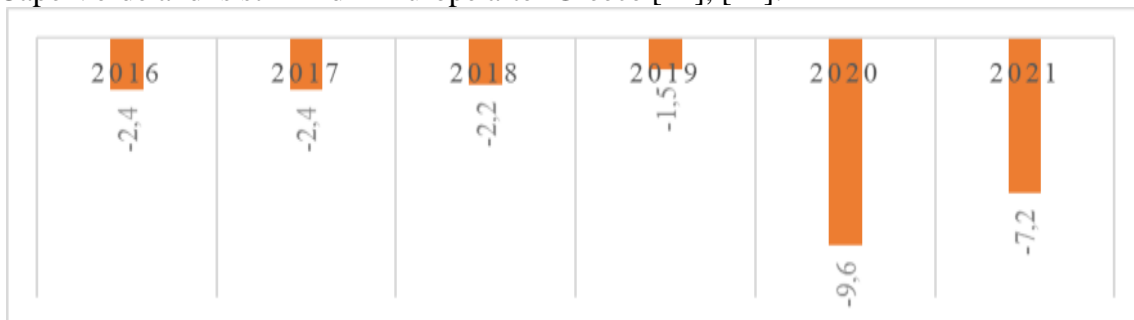

Fig. 3. Italian government deficit (% of GDP) in 2016-2021

Source: data from Eurostat [13]

According to the chart, Italy experienced an increase in the government deficit against the backdrop of a global pandemic. In 2016-2017, the budget deficit was -2.4% of GDP, in

2018 the budget deficit decreased by 0.2% and became -2.2%. In 2019, the deficit fell by 0.7% to -1.5%. In 2020, just with the onset of the pandemic the state deficit has increased dramatically and has become -9.6%. The data on the budget deficit since 1995 was reviewed and it was found that this is the largest increase in the budget deficit in Italy over the past 25 years. In 2021 the budget deficit has decreased to -7.2%.

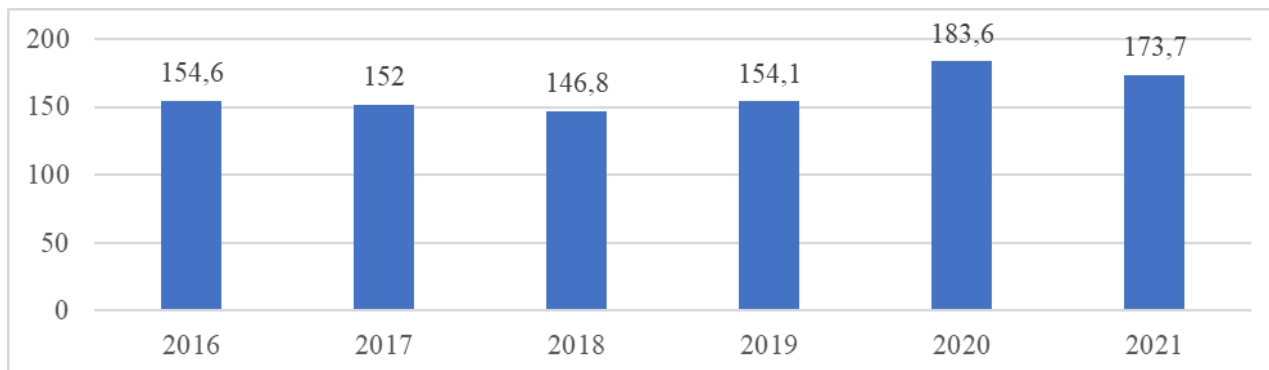

Fig.4. Italian government debt (% of GDP) in 2016-2021
Source: data from OECD [4]

The debt-to-GDP ratio in Italy for 2016-2018 had a downward trend from 2016 to 2017, it decreased by 2.6% and in 2018 by another 5.2%. In 2019, the ratio also decreased by about 0.5%. In 2020, Italy's debt-to-GDP ratio was 183.6%, up 29.5% from 2019. This is due to an increase in the public debt deficit by 8.1% and a fall in Italy's GDP by 8.9%. In 2021, the public debt amounted to 173.7% of GDP, which is 9.9% less than in 2020, which indicates positive trends in the country.

Although the debt in Italy is of lesser importance as it is mostly covered by the national currency, it will still be considered for a better comparison of the situation in the countries.

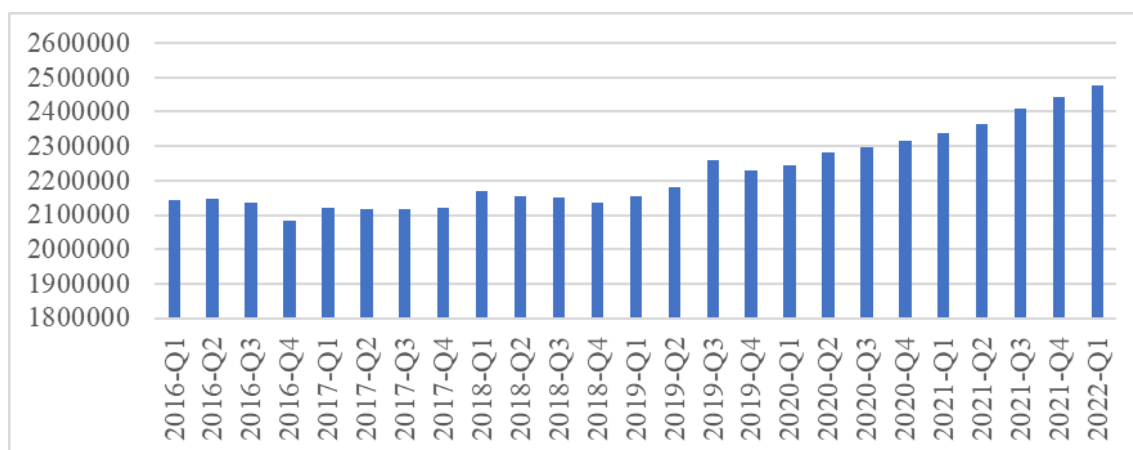

Fig.5. Italian gross external debt (Millions of Euros) in 2016-2021
Source: data from European Central Bank [14]

Italy's external debt had an upward trend on average. In particular, rapid growth can be seen in the third quarter of 2019, where the indicator grew by about 3.7%. Then there is a slight decrease, and in the second half of 2020, growth again. Also, comparing the beginning of 2016 and the end of 2021, the growth of external debt occurred by 14.03%. As for the first quarter of 2022, Italy's external debt is still on an upward trend.

Spain, in turn, in 2016 ranked 17th in the world and 6th in Europe in terms of public debt in relation to GDP. In 2020, the country ranked 15th in the world and 4th in the world in terms of public debt to GDP ratio [11],[12].

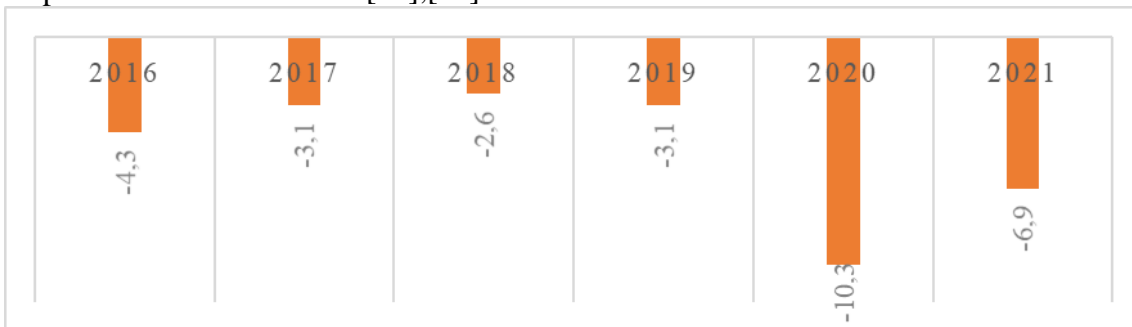

Fig.6. Spanish government budget deficit (% of GDP) in 2016-2021
Source: data from OECD [15]

The ratio of government budget balance to GDP in Spain has a negative value, which indicates the excess of government spending over government payments. In the period from 2016-2019, the decrease in government deficit was a maximum of 1.2% in the period from 2016 to 2017. Consider 2020, when the pandemic began, the budget deficit increased by 7.2% compared to Italy, in Spain the deficit growth was the same. But there is good news, in 2021 the level of the state budget deficit decreased by 3.4%. The reduction in the budget deficit in 2021 is due to an increase in tax collection in 2021 by 15.1%. And the increase in tax collection at one time is associated with an increase in the number of jobs in Spain and an increase in the minimum wage.

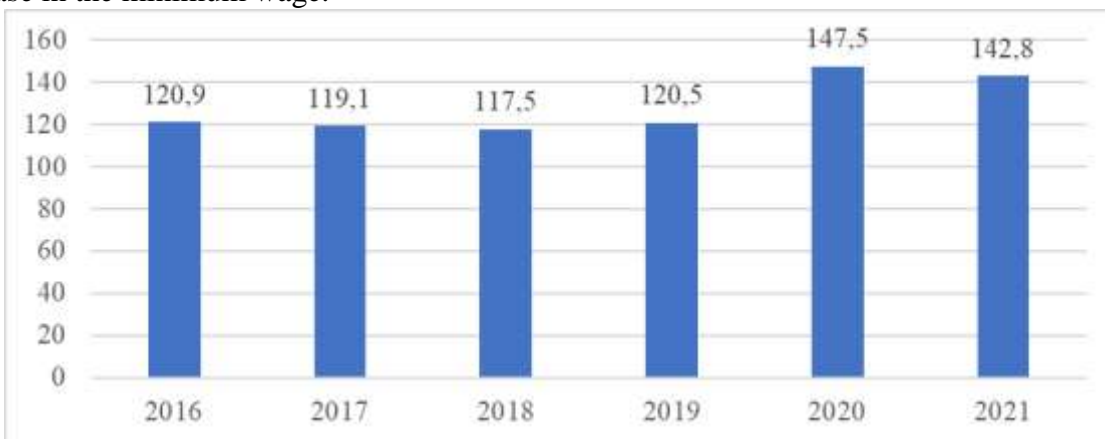

Fig.7. Spanish government debt (% of GDP) in 2016-2021
Source: data from OECD [4]

Public debt for Spain, as well as for Italy, is a big enough problem compared to their external debt. From 2016 to 2018, Spain's public debt to GDP ratio tended to decrease by 1.8% in 2017 compared to 2016 and by 1.6% in 2018 compared to 2017. In 2019, the indicator increased by 3%. Initially, the level of public debt in Spain was less than in Italy and in 2020 the public debt to GDP of Spain was (147.5%) less than the similar ratio of Italy (183.6%). In 2021, Spain's public debt fell by 4.7% to 142.8% of GDP.

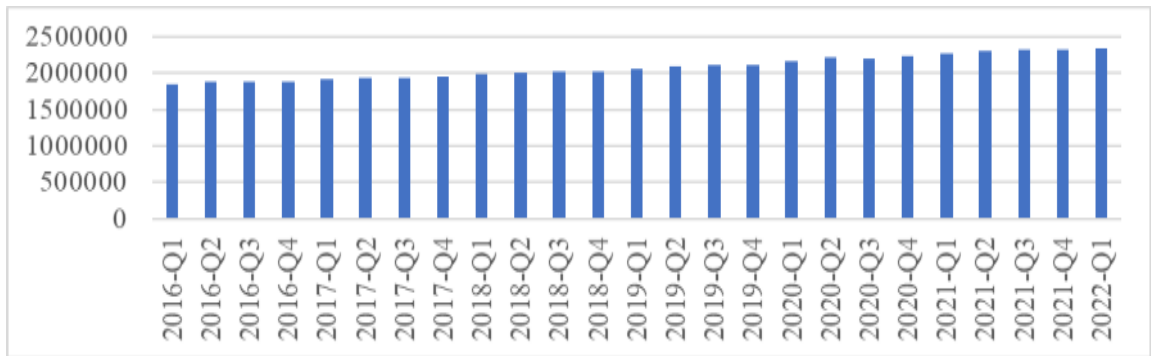

Fig.8. Spanish gross external debt (Millions of Euros) in 2016-2021
Source: data from European Central Bank [16]

Consider Spain's gross foreign debt. It can be immediately noticed that it is larger than Italy's gross foreign debt and at the same time it is growing more due to the pandemic - the growth of the indicator from the beginning of 2016 to the end of 2021 was 26.3%. In the first quarter of 2022, Spain's external debt increased by less than one percent, namely by about 0.5%.

Poland in 2016 ranked 78th in the world in terms of the ratio of public debt to GDP and 23rd among the countries of Europe. In 2020, the situation has changed, Poland has become 83rd in the world and 22nd in Europe [11],[12].

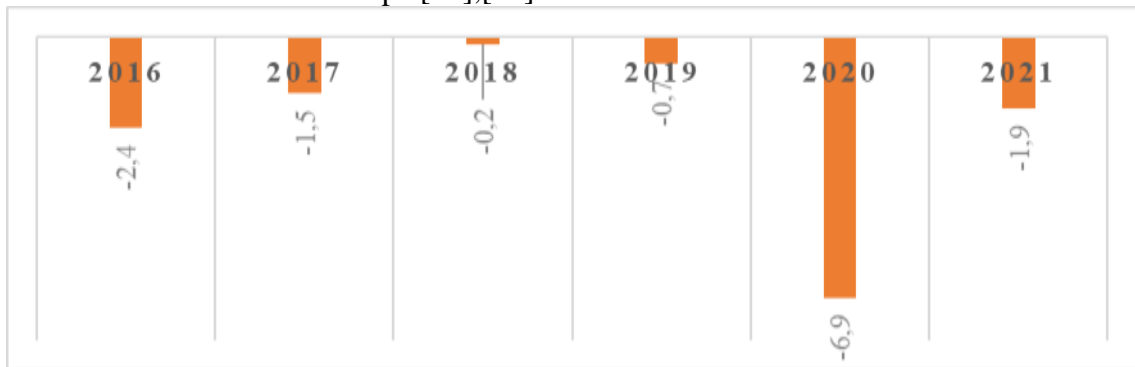

Fig.9. Poland Government Budget (% of GDP) in 2016-2021
Source: data from OECD [15]

Poland's government deficit is generally smaller than that of Italy and Spain, and it also showed a downward trend, with a minimum in 2018 of -0.2% of GDP. The increase in the budget deficit in Poland since the beginning of the pandemic was 6.2%, which is 1% less than in Italy and Spain (7.2%).

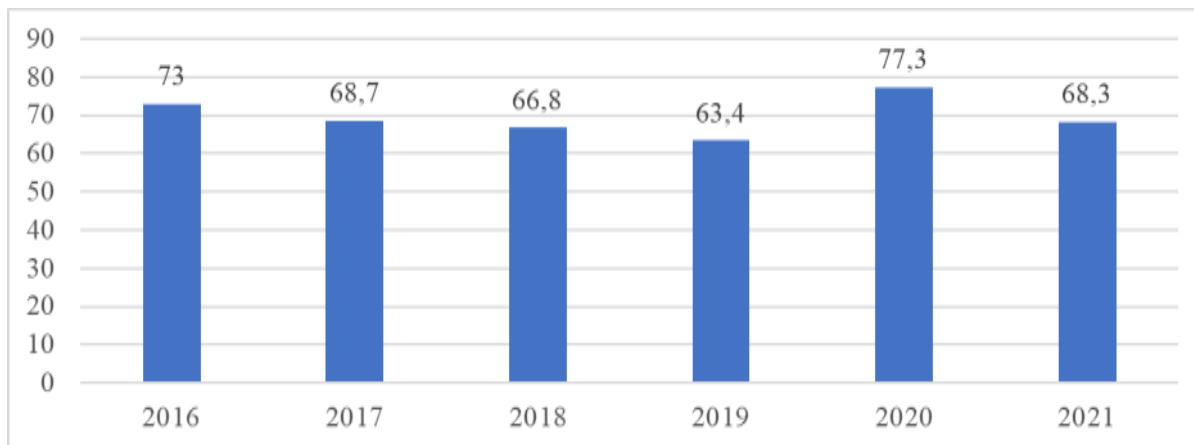

Fig.10. Poland Government Debt (% of GDP) in 2016-2021

Source: data from OECD [4]

The ratio of Poland's public debt to GDP is much less than that of Italy and Spain. The public debt of Poland in 2019 compared to 2016 decreased by 3.4%. But, as in other countries, the debt ratio has risen since the start of the pandemic. In 2020, the indicator increased by 13.9%, for comparison, in Italy it grew by 29.5%, and in Spain by 27%. That is, in general, Poland has a more stable position with regard to public debt. In 2021, the indicator began to recover and overall decreased by 9% compared to 2020.

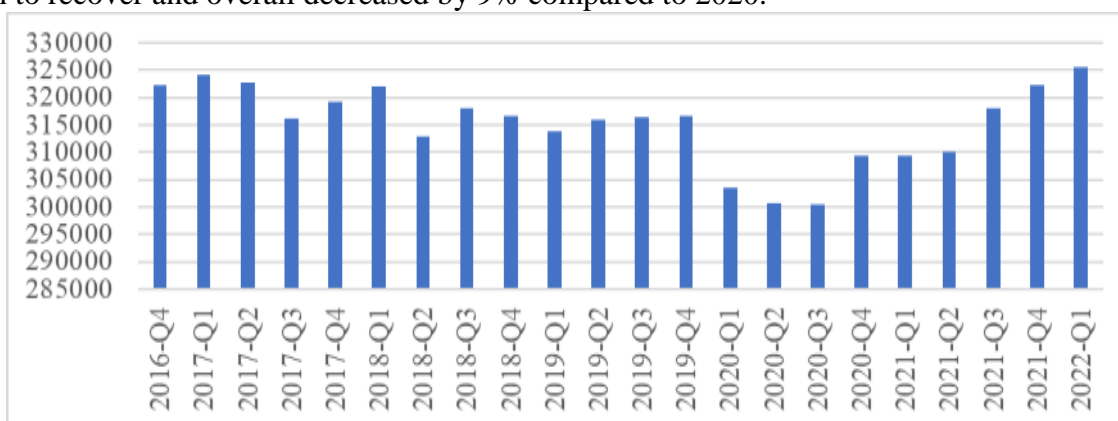

Fig.11. Poland gross external debt (Millions of Euros) in 2016-2021.

Source: data from European Central Bank [17]

Poland's gross external debt can be seen to have fluctuated greatly. Until the first quarter of 2017, it grew, then the trend reversed and the indicator decreased until the third quarter of 2017. It can also be noted that at the beginning of 2020, the indicator did not increase, but rather fell. In general, from the beginning of 2016 to the end of 2021, Poland's gross external debt increased by 5.8%, which is the smallest percentage increase among the countries considered. In the first quarter of 2022, the country's external debt also grew by less than 1%. But in general, it should be noted that all three countries have growth dynamics in external debt at the beginning of 2022.

To identify whether there is a problem of double budget deficit in the countries, an econometric study of the relationship between the budget deficit and the current account will be carried out. First, a graph was built to determine the correlation of indicators. Italy had both a positive and a negative current account. It can also be said that there is no special correlation according to the figure.

As a result of the analysis of the correlation table correlations between the current account and the balance of the Italian budget, the dependence of these variables is -0.24 out of 1, the coefficient is negative, which indicating an inverse relationship between these indicators. So, the correlation is -24%, which is less than 50% and this suggests that there is no relationship between the indicators. The next step was to build a vector autoregression with 5 lags, according to which the main indicators such as $R^2 = 39\%$ and 89% , F statistics = 0.69 and 8.74, which is quite small with such a number of measurements. The first lag turned out to be the optimal lag for analysis, so a vector regression was constructed using one lag, according to which value of indicators has changed, namely, and F statistics has values of 2.28 and 45.02, $R^2 = 16.57\%$ i 79.65% .

According to Granger's test, the following conclusions can be drawn about the interdependence of indicators. The current account does not affect the budget deficit, as the Prob indicator. = 0.5138. The balance of the state budget also does not affect the balance of the current account, because Prob. = 0.5959, ie there is almost a 60% chance that the coefficient of the variable is 0, that it is statistically different from zero.

Next, the situation in Spain was considered, doing the same manipulations as for Italy. Let's first look at the correlation between the current account and the budget deficit. According to the schedule, there is no strong correlation, but it can be seen that most likely these indicators have an inverse relationship. Consider a correlation table to confirm such a relationship. The correlation table shows that the relationship is indeed inverse, since the correlation indicator is with a minus sign, but it should also be noted that the correlation is not significant, since the indicator is -0.47. Correlation with 5 lags showed that this number of lags is not suitable for analysis, since the R-squared value is 0.68 and 0.95. In turn, the F index is 2.38 and 19.21. The first lag is the most optimal, because the values of the criteria FPE, AIC, SC and HQ are minimal. It can be argued that with autoregression with 1 lag, the value of the indicators changed, and R-squared itself = 40% and 91%, and F statistics may have a value of 7.95 and 119.1. Autoregression with 1 lag, the value of the indicators changed, and R-squared itself = 62% and 91%, and F statistics may have a value of 18.70 and 121.84.

Table 1

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests for Spain

Dependent variable: Current account balance (% of GDP)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Budget deficit (% of GDP)	14.96056	1	0.0001
All	14.96056	1	0.0001

Source: author's calculations, data from Eurostat and OECD [15],[18]

The current account does not affect the budget deficit, as the Prob indicator. = 0.2224. But the budget deficit affects the current account balance, because Prob. = 0.0001. It turns out that the probability of an error is less than 1% and 99% that the indicator is not equal to zero.

In order to check whether there really is a dependence and the impact of the budget deficit on the current account, a linear regression will be carried out next. This regression model will consider the impact of Spain 10-Year Bond Yield (at the end of the year), the budget deficit (% of GDP) on the current account balance.

A regression analysis will be performed to identify the theoretical relationship between Spanish current account balance CA (% GDP) and such independent variables as:

1. Budget deficit (% of GDP) (BD);
2. 10-Year Bond Yield (GB).

The model will look like this:

$$CA = a_1 * BD + a_2 * GB, \tag{4}$$

The final model will look like this:

$$CA = -0,474 * BD - 0,396 * GB, \quad (5)$$

(-2,948***) (-2,463**)

It can be seen that the impact of the budget deficit has a negative dependence on the current account, with an increase in the budget deficit, the current account of Spain decreases. There is also a negative relationship between the yield of 10-year bonds and the current account, that is, with an increase in the yield of 10-year bonds, the current account decreases. This is due to the growing risks due to which the yield of 10-year bonds is growing. It turns out statistically that the study confirmed the relationship between the current account and the budget deficit, which indicates the existence of a double deficit in Spain. But it is also worth considering the error of the model, since the coefficient of determination of the model is only 0.380, which indicates a very weak connection. The actual value of the Fisher coefficient is 7.347, which exceeds the critical value of the indicator (3.42), which indicates that the model is significant.

Next, the effect of the Spanish 10-year bond yield on the current account will be tested by constructing a vector autoregression. Judging by the figure, there may be a negative correlation, since the opposite trend is observed, but not by a strong measure. The correlation table gave the results that the correlation between the current account and the 10-year bond yield is -.039 out of 1, a negative coefficient, which confirms the assumptions according to the table, but the relationship is still not significant.

So, the correlation is -39%, which is less than 50%, and this indicates that there is a very weak relationship between the indicators. A 5-lag vector autoregression yielded the following results: R squared = 91% and 91%, F statistic = 11.69 and 10.95 which is low with so many measurements. The VAR lag order selection criteria showed the results that lag 1 is the most optimal, as it is indicated by a large number of asterisks. Autoregression with 1 lag, the value of the indicators has changed, and the R-square itself = 85% and 82%, and the F-statistic can have a value of 69.9 and 57.80.

Table 2

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests for the current account and 10-year bond yield of Spain

Dependent variable: 10-Year Bond Yield			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Current account balance (% of GDP)	9.238367	1	0.0024
All	9.238367	1	0.0024

Source: author's calculations, data from Eurostat and Investing.com. [18],[19]

According to the Granger test, there is an influence of the current account on the yield of 10 Spanish bonds. But there is also a 1% chance that the variable is zero.

The last vector regression for Poland will be built to see what the situation is in this country. Judging by the graph, the correlation indicator occurs to some extent, the same can be seen that if it exists, then most likely it is direct. According to the correlation table, the indicator is 11%, which indicates a low correlation. Vector autoregression with 5 lags showed the following results: R squared = 61% and 71%, F statistic = 1.76 and 2.65, which is quite small for such a large number of victims. But the first lag is the most optimal, because the values of the criteria FPE, AIC, SC and HQ are minimal. In autoregression with 1 lag, the

values of indicators changed, namely R square = 23% and 54%, and F statistics has values of 3.42 and 13.73.

Table 3

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests for Poland

Dependent variable: Current account balance (% of GDP)			
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Budget deficit (% of GDP)	6.182929	1	0.0129
All	6.182929	1	0.0129

Source: author's calculations, data from Eurostat and Trading Economics [15],[18]

According to Granger's test, the following conclusions can be drawn about the interdependence of indicators. The current account doesn't affect the budget deficit, as the Prob indicator. = 0.1119. The balance of the state budget affects the balance of the current account, because Prob. = 0.0129. The probability of error does not exceed 5%. In order to clarify the dependence, a linear regression will be performed.

This regression model will consider the impact of Spain 10-Year Bond Yield (at the end of the year), the balance of the state budget (% of GDP) on the current account balance. A regression analysis will be performed to identify the theoretical relationship between Poland current account balance CA (% GDP) and such independent variables as:

1. Budget deficit (% of GDP) (BD);
2. 10-Year Bond Yield (GB).

The model will look like this:

$$CA = a_1 * BD + a_2 * GB, \tag{6}$$

The final model will look like this:

$$CA = -0,722 * GB, \tag{7}$$

(-5,138***)

According to the least squares method, the budget deficit does not have a significant impact on the current account. But in this case, the yield of 10-year bonds of Poland matters, namely, the error is not higher than 1%. The indicators have a negative relationship, that is, with an increase in profitability, the current account decreases. But in this case, the regression model has a higher coefficient of determination, which is equal to 0.576, it will exceed 50%, which indicates the acceptability of the model. The actual value of the Fisher coefficient is 13.602, which exceeds the critical value of the indicator (5.55), which confirms the adequacy of the model.

Consider the results of vector regression for the current account and public debt of Poland. The correlation was -76%, which indicates a significant influence between the indicators, since it is more than 50%, it also indicates a negative dependence of the indicators, which was also seen on the graph. The vector regression was built with 1 lag because it had the lowest scores. The following results were obtained: R square = 48% and 72%, and the F statistic has values of 10.79 and 28.37. The Granger test showed that the current account does not affect the yield of 10-year bonds, and they in turn do not affect the current account, since their Prob indicators are 0.1504 and 0.4365, respectively.

Conclusions. The situation with the budget balance of the countries differs, although all three countries have a negative value of the indicator, which indicates the presence of a budget deficit. In Italy, there was a sharp increase in the budget deficit and its slow recovery in 2021 in Spain, the deficit also increased significantly, but less than in Italy, but it also began to decrease more rapidly. Poland had the smallest initial budget deficit and also the smallest growth in relation to its GDP, although the deficit grew significantly and also rapidly decreased in 2021. It turns out that Italy had the biggest problem with the growth of the

budget deficit due to the pandemic, and there is also a slower decrease relative to other countries. The public debt was the largest initially in Italy, but the largest increase is observed in Spain. For Poland, indeed, public debt was initially smaller and less prone to growth due to pandemics. As for external debt, here the situation is reversed, Poland has a larger increase in the indicator, which continues to increase even until the first quarter of 2022. Italy's external debt also rose significantly, but this happened more evenly, as for Spain, its debt was stable with a slight increase compared to other countries. According to the results of vector autoregression in Italy, the presence of the double deficit problem was not statistically confirmed; in Spain, this model showed the result that there is an impact of the budget deficit on the current account, which was later confirmed when checking using linear regression. According to linear regression, the current account and budget deficit are negatively related. It was also noticed that there is an influence of the yield of 10-year government bonds of the country on the current account, there is a negative relationship between the indicators. Further, using vector autoregression, it was confirmed that the current account affects the yield of 10-year Spanish bonds. The double deficit problem was not confirmed in Poland after testing with linear regression, but there was also a relationship between Poland's 10-year bond yield and its current account, but this was not confirmed by vector autoregression.

It can also be assumed that the situation with the debts of countries will worsen in the context of a possible energy crisis, which may cause problems for countries and the need for additional financing. Also in Italy, there is an increase in bond yields, which is caused by a decrease in their price, this may indicate an increase in risks within the country, since higher yields indicate greater risk for the bond buyer. It also indicates the growth of risks in the country, this may be caused by the growth of uncertainty against the background of the change of government in the country, which has become the cause of certain political instability.

References

7. Bulow, J., Reinhart, C., Rogoff, K., & C.Trebesch. "The Debt Pandemic," *Finance & Development*, 0057(003), A004, 2020, www.elibrary.imf.org/view/journals/022/0057/003/article-A004-en.xml. Accessed 13 Oct. 2022.
8. Krecké, E. "The euro area could be at risk of a new sovereign debt crisis." GIS, <https://www.gisreportsonline.com/r/debt-crisis/>. Accessed 13 Oct. 2022.
9. Yakubovskiy, S., Dominese, G., Rodionova, T., and V. Derenko. "Determinants of the government bond yields of Italy, Spain, Portugal and Greece." *Journal Global Policy and Governance*, scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=_W4qUyYAAAAAJ&sortby=pubdate&citation_for_view=_W4qUyYAAAAAJ:BUYA1_V_uYcC. Accessed 13 Oct. 2022.
10. "General government debt." OECD, data.oecd.org/gga/general-government-debt.htm. Accessed 30 Aug. 2022.
11. "Greece 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/greece-10-year-bond-yield. Accessed 5 Sept. 2022.
12. "Italy 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/italy-10-year-bond-yield. Accessed 5 Sept. 2022.
13. "Portugal 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/portugal-10-year-bond-yield. Accessed 5 Sept. 2022.
14. "France 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/france-10-year-bond-yield. Accessed 5 Sept. 2022.
15. "Spain 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/spain-10-year-bond-yield. Accessed 5 Sept. 2022.
16. "Germany 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/germany-10-year-bond-yield. Accessed 5 Sept. 2022.
17. "Government debt - Country rankings." The GlobalEconomy.com www.theglobaleconomy.com/rankings/government_debt/. Accessed 30 Aug. 2022.
18. "Government debt in Europe." The GlobalEconomy.com www.theglobaleconomy.com/rankings/government_debt/Europe/. Accessed 30 Aug. 2022.

19. "Government deficit/surplus, debt and associated data." Eurostat ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10dd_edpt1/default/table?lang=en. Accessed 30 Aug. 2022.
20. "Gross external debt -Italy." European Central Bank, sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=338.BP6.Q.N.IT.W1.S1.S1.LE.L.FA._T.FGED._Z.EUR._T._X.N. Accessed 31 Aug. 2022.
21. "General government deficit." OECD, data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm. Accessed 5 Sept. 2022.
22. "Gross external debt -Spain." European Central Bank, sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=338.BP6.Q.N.ES.W1.S1.S1.LE.L.FA._T.FGED._Z.EUR._T._X.N. Accessed 31 Aug. 2022.
23. "Gross external debt -Poland." European Central Bank, sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=338.BP6.Q.N.PL.W1.S1.S1.LE.L.FA._T.FGED._Z.EUR._T._X.N. Accessed 31 Aug. 2022.
24. "Current account balance - annual data." Eurostat, ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipsbp20/default/table?lang=en. Accessed 31 Aug. 2022.
25. "Spain 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/spain-10-year-bond-yield-historical-data. Accessed 6 Sept. 2022.
26. "Poland 10-Year Bond Yield." Investing.com, www.investing.com/rates-bonds/poland-10-year-bond-yield-historical-data. Accessed 7 Sept. 2022.

УДК 330.322

doi: 10.15330/apred.1.19.38-46

Галазюк Н.М.

ОЦІНКА СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО РЕЙТИНГУВАННЯ

Луцький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43000, Україна,
тел.: +380506788030,
e-mail: galazyk-n@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7918-4268

Анотація. Сучасні умови господарювання характеризуються стрімким технологічним розвитком, тому інвестиції є надзвичайно важливим засобом стимулювання прогресивних структурних змін в економіці кожної країни.

Україна знаходиться на шляху економічних перетворень, за таких умов, поліпшення інвестиційного середовища є одними із основних напрямів державної політики на сучасному етапі. Українське інвестиційне середовище одночасно і приваблює і відштовхує. Україна займає стратегічне географічне положення, має багаті природні ресурси та робочу силу з високим рівнем освіти, що робить її інвестиційно привабливою, проте вона ще не досягла свого очікуваного потенціалу, оскільки сьогодні на території країни триває повномасштабна війна, також не зведено до мінімуму втручання держави у дію ринків, не усунуті адміністративні перешкоди, що заважають веденню бізнесу. Вивчення позитивних і негативних сторін інвестиційної діяльності на території нашої держави набуває все більшої актуальності.

Дослідження питань пов'язаних з оцінкою та аналізом українського інвестиційного середовища є об'єктом дослідження багатьох науковців, вчених. Цінність наукових праць з їх теоретичними та практичними дослідженнями є достатньо високою, але багато аспектів потребують подальшого дослідження. Так, для формування ефективної стратегії та визначення інструментів залучення закордонних інвестицій необхідно проводити моніторинг сучасного

стану українського інвестиційного середовища та оцінювати значення показників його інвестиційної привабливості.

Об'єктом дослідження є сучасне українське інвестиційне середовище. Предметом дослідження є практика застосування даних міжнародних рейтингів для здійснення моніторингу інвестиційного середовища України в умовах сьогодення. Метою статті є визначення основних чинників, які забезпечують інвестиційний імідж країни на міжнародній арені урахуванням реалій сучасного світу.

Основними методами дослідження, застосованими у дослідженні стали загальноекономічні та спеціальні наукові методи, зокрема абстрактний метод, аналіз та синтез, а також статистичний метод. Проведено аналітичне дослідження інвестиційного середовища в Україні, розглянуто міжнародні ідекси інвестування та визначені позиції України у міжнародних інвестиційних рейтингах.

Результатами дослідження стали висновки, зроблені на основі дослідження індексів інвестиційної привабливості, стану інвестиційного середовища України через призму міжнародного рейтингування. Практичну значущість наукового дослідження та його результатів становить дослідження визначальних факторів покращення інвестиційного середовища, інвестиційної привабливості та міжнародного іміджу України.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційне середовище, прямі іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, міжнародні рейтинги, конкурентне середовище, національна економіка.

Halaziuk N.M.

CURRENT STATE OF INVESTMENT ENVIRONMENT OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL RATING

Lutsk National Technical University,
Ministry of Education and Science of Ukraine
Department of International Economic Relations,
Lvivska, str. 75, Lutsk,
43000, Ukraine,
tel.: +380506788030,
e-mail: galazyk-n@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7918-4268

Abstract. Modern business conditions are characterized by rapid technological development, so investments are an extremely important means of stimulating progressive structural changes in the economy of each country.

Ukraine is on the path of economic transformation, under such conditions, improving the investment environment is one of the main directions of state policy at the current stage. The Ukrainian investment environment attracts and repels at the same time. Ukraine occupies a strategic geographical position, has rich natural resources and a highly educated workforce, which makes it attractive for investment, however, it has not yet reached its expected potential, since today there is a full-scale war on the territory of the country, and the state's intervention in the functioning of markets, administrative obstacles that hinder the conduct of business have not been eliminated.

The study of positive and negative aspects of investment activity in the territory of our country is becoming more and more relevant. The study of issues related to the assessment and analysis of the Ukrainian investment environment is the object of research by many scientists. The value of scientific works with their theoretical and practical studies is quite high, but many aspects require further research. Thus, in order to form an effective strategy and determine the tools for attracting foreign investment, it is necessary to monitor the current state of the Ukrainian investment environment and evaluate the value of indicators of its investment attractiveness.

The object of the study is the modern Ukrainian investment environment. The subject of the study is the practice of using international rating data to monitor the investment environment of Ukraine in today's conditions. The purpose of the article is to determine the main factors that ensure

the country's investment image in the international arena, taking into account the realities of the modern world.

The main research methods used in the research were general economic and special scientific methods, including the abstract method, analysis and synthesis, as well as the statistical method. An analytical study of the investment environment in Ukraine was conducted, international investment indices were considered, and Ukraine's position in international investment ratings was determined.

The results of the study were the conclusions made on the basis of the study of investment attractiveness indices, the state of the investment environment of Ukraine through the prism of international rating. The practical significance of the scientific research and its results is the study of the determining factors of improving the investment environment, investment attractiveness and international image of Ukraine.

Key words: investment, investment activity, investment environment, foreign direct investment, investment attractiveness, international ratings, competitive environment, national economy.

Вступ. В сучасному світі інвестиції для будь якої країни світу залишаються вагомим висхідним фактором та інструментом економічного та соціального розвитку. Активізація інвестиційної діяльності стає одним із пріоритетних завдань, які необхідно невідкладно вирішувати на всіх рівнях управління. Основною передумовою розвитку національної економіки є наявність іноземних інвестицій саме інвестиції іноземних партнерів сприяють входженню країни у глобальне бізнес-середовище та підвищують її інвестиційну привабливість загалом.

Процеси вільного обміну основними факторами виробництва та глобалізація капіталу мають суттєвий вплив на зростання та зміну конкурентних переваг національних економік та трансформацію внутрішніх умов їх функціонування, посилення уваги до якісних та кількісних показників економічного зростання. Як показує досвід успішних та економічно розвинутих країн, своєчасне урахування кон'юнктурних змін світового ринку та реагування на зміщення акцентів у конкуренції за світові потоки основних факторів виробництва, призводить до зміцнення національних конкурентних переваг, а формування ефективної економічної політики до прогресу у розвитку цілої національної економіки.

Ситуація, коли національна економіка опиняється у стані гострої кризи характеризується розбалансованістю цілої економічної системи, невизначеністю основних пріоритетних напрямів її розвитку, внаслідок чого відбувається зменшення обсягів прямих закордонних інвестицій в економіку країни та сповільнення інвестиційної активності країни загалом, сьогодні проблеми іноземного інвестування в Україні набувають особливої актуальності.

Імідж України на світовій арені є своєрідним еталоном для міжнародних інвестиційних фондів. Очевидно, що одним із пріоритетних факторів залучення інвестиційних ресурсів є формування сприятливого інвестиційного середовища в країні. Обсяги іноземних інвестицій, їх ефективне використання є основним індикатором інвестиційної привабливості країни. Для України іноземний капітал є важливим засобом розвитку національної економіки. На сучасному етапі головним завданням є створення сприятливого інвестиційного середовища для наших міжнародних партнерів. Україна стоїть перед завданням сформувати привабливий інвестиційний клімат для кожного регіону в свідомості економічно та соціально активних інвесторів, в тому числі іноземних.

При прийнятті інвестиційних рішень, щодо розміщення свого капіталу в тій чи іншій країні закордонний інвестор, насамперед оцінює потенційний інвестиційний ринок країни. Очевидно, що одним із надскладних завдань для іноземного інвестора є визначення інвестиційної привабливості країни, яке ґрунтується на застосуванні аналізу

та оцінки даних різноманітних міжнародних рейтингів та підходів. Важливим фактором залучення міжнародних інвестицій в економіку країни є її позиція у провідних рейтингових ранжуваннях, досвід інших інвесторів ведення діяльності у країні тощо.

Також, на інвестиційну привабливість країни має вплив державна інвестиційна політика, участь країни в системі міжнародних договорів та традиції їх дотримання, ступінь та методи втручання держави в економічні процеси.

Постановка завдання. Дослідження теорій щодо формування та розвитку інвестиційного середовища, аналіз інвестиційної привабливості на різних рівнях управління досліджується багато років, але у зв'язку зі змінами у національній економіці, принципів організації бізнесу, це питання залишається актуальним на сьогоднішній день. Вивченню питань аналітичного оцінювання інвестиційної привабливості та інвестиційного середовища, визначення ролі держави у реалізації інвестиційної політики проводили різні науковці, серед яких Дорошенко Т.В., Любімов В.І., Мерзляк А., Вишняков В.М., Левицький Р.Й., Швець В.Я., Мордань Є.Ю., Гуца А.В., Ткаченко О.М Гавловська Н.І., Рудніченко Є.М., Гарбузюк В.В., Білань В.Ю. та інші.

Рейтинг індексів економічного розвитку є важливим інструментом, який закордонні інвестори та політики використовувати для формування більш прогресивної економічної політики та економічної безпеки. Зазвичай, моніторинг стану інвестиційного середовища базується на показниках, які орієнтовані на визначення умов конкретного середовища, а ніж на розробку показників, які б відображали аспект ефективності функціонування бізнесу.

Незважаючи на вагомий внесок вчених, метою даної статті є аналіз та оцінка інвестиційної привабливості та інвестиційного середовища України через призму міжнародних рейтингів.

Результати. Іноземні інвестиції відіграють важливу роль у досягненні ефективного рівня функціонування національної економіки будь-якої країни світу. Інвестиції є основним інструментом, який зможе забезпечувати зростання ВВП та оптимізувати використання внутрішніх ресурсів, дозволить сформуванню динамічні процеси розвитку національної економіки.

Створення сприятливого інвестиційного середовища з точки зору інвестиційної привабливості є обов'язковим для кожної країни, в тому числі і для України. Очевидним є той факт, що основною передумовою залучення іноземних інвестицій є правовий та економічний клімат в країні, який формує позитивний імідж та сприятливі умови для розвитку бізнесу, належні нормативно-правові гарантії усім учасникам інвестиційного процесу. Вкладення своїх фінансових ресурсів для будь-якого інвестора є досить ризиковою справою, тому з метою зниження інвестиційних ризиків інвестор всесторонньо вивчає потенційний об'єкт інвестування.

Аналіз інвестиційного середовища кожної країни залежить від багатьох чинників, що закладені в основі розрахунків міжнародних індексів. Саме ці індекси надають потенційним інвесторам визначати рейтинги та позиції тієї чи іншої країни світу посеред інших з точки зору її інвестиційної привабливості.

На інвестиційний імідж та формування інвестиційної привабливості країни впливають інвестиційні міжнародні рейтинги, оскільки саме вони надають інформацію щодо інвестиційного клімату та характеризують ступінь надійності здійснення інвестиційної діяльності, а також можливі інвестиційні ризики.

«Серед світових найбільш відомих та впливових рейтингів економічного розвитку, в тому числі інвестиційної привабливості, є рейтинги International Business Compass, Investment Climate Survey, The Global Competitiveness Index, а також дослідження рейтингових агентств Institutional Investor, Euromoney, Moody's Investors

Service, UNCTAD, Heritage Foundation, Business Environment Risk Intelligence (BERI) та ін.» [1, с.18].

В Україні питаннями інвестиційної привабливості з 1999 року за підтримки Європейської Комісії займається Європейська Бізнес Асоціація (ЕВА). За період своєї роботи асоціація виросла до найчисельнішого та найбільш впливового об'єднання. Об'єднавши більше ніж 1000 компаній, ЕВА стала однією з наймасштабніших спільнот бізнесу, які працюють на національному ринку України.

Основними сферами діяльності асоціації є:

- допомога підприємствами розвиватися на ринку України, включаючи можливості Public Relations;
- захист на державному рівні інтересів інвесторів, як вітчизняних, так і іноземних;
- налагодження співпраці та тісних контактів між компаніями членами асоціації;
- надання комплексної інформації компаніям-членам асоціації, про ситуацію в країні та її регуляторному полі.

«Ми працюємо для того, аби дати своїм компаніям можливість спільними зусиллями вирішити важливі для інвестиційного клімату України питання та покращити його на користь індустрії, суспільства, економіки та країни в цілому» [2]. Розрахунок та оцінка індексу інвестиційної привабливості в Україні асоціацією був започаткований у 2008 році, дане дослідження, відображає настрої бізнесу відносно поточного стану інвестиційного клімату України та складаються прогностичні показники на найближчі 6 місяців. На рисунку 1 представлено значення Індексу інвестиційної привабливості за півріччями в період з 2018 р. по 2022 р.

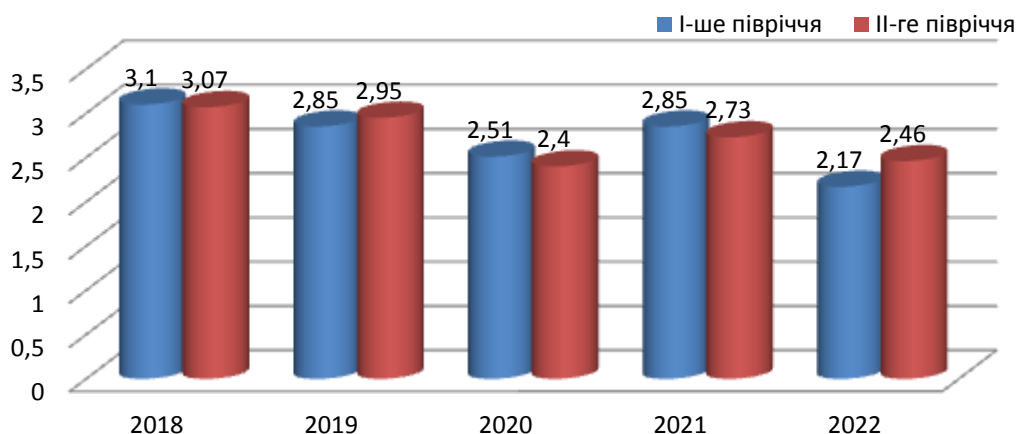

Рис. 1. Динаміка Індексу інвестиційної привабливості України в рейтингу ЕВА за період 2018-2022 р.р.

Fig. 1. Dynamics of the Investment Attractiveness Index of Ukraine in the EVA rating for the period 2018-2022r.r.

Джерело: побудовано автором на основі [2, 3].

Як бачимо, індекс інвестиційної привабливості в Україні з кожним роком знижується, якщо у першому півріччі 2018 року він становив 3,1 бала за 5-бальною шкалою, то у першому півріччі 2022 року він досягнув свого найнижчого рівня 2,17 балів. «Згідно проведених досліджень Європейською Бізнес Асоціацією у 2021р. 53% опитаних бізнесменів відзначили, що інвестиційний клімат не зазнав змін, 32%, що інвестиційний клімат покращився, а 15% відмітили про його погіршення. 90% опитуваних бізнесменів-членів Асоціації зазначили, що в Україні слабка судова система, 80% – високий рівень корупції, а 65% – наявна тіньова економіка» [4, с.129].

Повномасштабна війна у 2022 році стала ще новим чинником впливу на рівень інвестиційного середовища в нашій країні. Саме тому, показник Індексу інвестиційної привабливості України у першій половині 2022 року впав до свого найнижчого значення 2,17 балів, однак у другій половині 2022 року піднявся до позначки 2,46.

Одним із впливових міжнародних інвестиційних рейтингів є оцінка інвестиційного середовища за індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), який розраховується «Всесвітнім економічним форумом і заснований на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній, провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у рейтингу» [5, с.74].

Оцінка конкурентоспроможності національних економік країн здійснюється із використанням цілого спектру індикаторів, які відображають соціальні, політичні та економічні фактори, що мають вплив на соціально-економічну ситуацію в країні. Індекс глобальної конкурентоспроможності складається із 113 змінних, які детально вивчають та визначають конкурентоспроможність будь-якої країни світу, що можуть знаходитися на різних рівнях економічного розвитку. «Усі змінні об'єднані до 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я і початкова освіта; вища освіта і професійна підготовка; ефективність на ринку товарів і послуг; ефективність на ринку праці; розвиненість фінансового ринку; рівень технологічного розвитку; розмір внутрішнього ринку; конкурентоспроможність компаній; інноваційний потенціал» [6].

Індекс глобальної конкурентоспроможності України за період 2016-2021 р.р. представлений в Таблиці 1.

Таблиця 1

Позиція України за Індексом глобальної конкурентоспроможності за період 2016-2021 р.р.

Table 1

Position of Ukraine according to the Global Competitiveness Index for 2016-2021

Роки	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Місце в рейтингу	85	81	83	85	55	54
Зміна в рейтингу	-	+4	-2	-2	+30	+1

Джерело: складено автором на основі [7, 8].

Відповідно до методології розрахунку ВЕФ Global Competitiveness Index 4.0, аналіз індексу конкурентоспроможності здійснюється в 140 країнах. Україна у 2019 році за GCI зайняла 85-е місце, в порівнянні з 2018 роком Україна за рік втратила дві позиції, проте у 2020 році вона покращила свій рейтинг і піднялася на 30 позицій. Проте, незважаючи на значні зміни в рейтингах, Україна все ж таки продовжує займати низькі позиції.

З точки зору масштабів та ступеня державного впливу на ринкові відносини між господарюючим суб'єктами та для оцінки інвестиційної привабливості країни є оцінка та аналіз індексу економічної свободи. Index of Economic Freedom, є одним впливових показників інвестиційної привабливості України. Індекс економічної свободи розраховується газетою «The Wall Street Journal» та американським фондом «The Heritage Foundation». Видання стверджує про існування прямого зв'язку між економічною свободою та успіхами економічного розвитку, в цьому контексті

економічну свободу розглядають через призму державного втручання у виробничі процеси.

Залежно від абсолютної величини індексу країни поділяються на 5 груп: «вільні» – з показником 80-100 балів, «переважно вільні» – з показником 70-79,9 балів, «помірно вільні» – з показником 60-69,9 балів, «переважно невільні» – з показником 50-59,9 балів і «невільні» – з показником 0-49,9 балів.

Динаміку індексу економічної свободи в Україні за період 2015–2021р.р. із позицій міжнародного рейтингування наведено на рисунку 2.

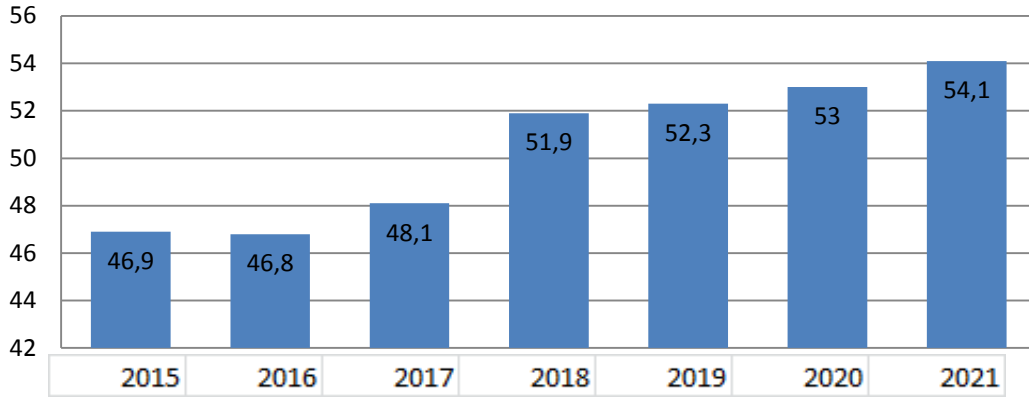

Рис. 2. Динаміка позицій України за індексом економічної свободи впродовж 2015-2021р.р.

Fig. 2. Dynamics of Ukraine's positions according to the index of economic freedom during 2015-2021r.r.

Джерело: побудовано автором на основі [2].

Як видно у 2015р., 2016р. та у 2017р. індекс економічної свободи має значення 46,9; 46,8; 48,2 з 100 балів відповідно, у зв'язку з цим Україна увійшла в групу країн з «невільною економікою». Основними причинами такого низького рівня економічної свободи інвестицій є суперечлива та складна українська законодавча база з регулювання питань щодо інвестиційної діяльності, нерівні умови для іноземних та українських інвесторів, слабкий правовий захист інвесторів, непрозорі заходи щодо здійснення приватизації та ряд інших причин, які обмежують надходження інвестицій в Україну.

З 2018 році, Україна покращує свої позиції, що дозволяє їй потрапити у групу країн з економікою «переважно невільні» і набирає у 2018р. – 51,9 балів, але це лише 147 позиція у рейтингу із 180 країн, у 2019 р. – 52,3 бали, у 2020 р. – 53,0, а у 2021 р. Україна досягає свого найвищого рівня 54,1 бали із 100, що означає для України в шкалі рейтингування 130 позиція із 184 країн.

Оцінка України в світових рейтингах узагальнює картину, щодо рівня інвестиційної привабливості та факторів, які впливають на формування інвестиційного середовища. Україна має не дуже сприятливі умови для реалізації інвестиційних проєктів, і очевидно, що існує потреба нагальних і радикальних економічних реформ. Однак, в Україні є потужний науковий та виробничий потенціал, висока здатність до інновацій, кваліфікована робоча сила, місткий внутрішній споживчий ринок, вигідне географічне місцезонашування.

Сучасна ситуація в Україні підтверджує тезу про те, що назріває потреба в структурних змінах, адже часткові зміни не призводять до бажаних результатів. Саме, національна інвестиційна політика є сукупністю організаційних, правових, соціально-економічних заходів за для формування сприятливого інвестиційного середовища та підвищення ефективності діяльності національної економіки. Така політика є ефективною у випадку поширення відтворювальних процесів в економіці. А тому

досить важливо виявити та усунути будь які перешкоди на шляху до реалізації даної сукупності заходів.

Сучасний розвиток України в умовах активного розвитку економічних відносин вимагає виваженого державного механізму щодо регулювання інвестиційним процесом. Відновлення інвестиційної активності внутрішнього ринку, а також залучення зовнішніх інвесторів є необхідною умовою для стабілізації економічної ситуації та подолання кризових явищ в сучасних умовах. Іноземні інвестиції завжди є об'єктом державного впливу та регулювання, оскільки вони мають важливе значення з точки зору впливу на економічний розвиток України. Співпраця між інвесторами та державою має розвиватися за принципом взаємної відповідальності та на основі відповідного науково-методичного забезпечення.

Висновки. Аналіз рейтингових позицій економічного розвитку України в міжнародних дослідженнях показує, що нажаль, позиції нашої держави проягом тривалого часу залишаються досить низькими та слабкими. Проте, експерти міжнародних рейтингів дають оптимічні прогнози та стверджують, що в Україні існує значний інноваційно-інвестиційний та людського потенціал за умов їх ефективного використання можна досягти поступового підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки у світових рейтингах. Стратегічні плани щодо формування та розвиток сприятливого інвестиційного середовища України мають бути зосереджені на таких основних ключових завдання в державній політиці, як припинення війни з РФ, продовження проведення ефективних реформ щодо зміцнення економіки та підвищення її іміджу на міжнародній арені.

1. Ткаченко О.М. Оцінка інвестиційної привабливості України крізь призму міжнародних рейтингів. *Інвестиції: практика та досвід*. №11. 2018. С. 15-21. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/5.pdf (дата звернення: 10.03.2023)
2. Європейська Бізнес Асоціація (ЕБА). Офіційний сайт. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/> (дата звернення: 10.03.2023)
3. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення. URL: <https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsvya-do-kovidnogo-znachennya/> (дата звернення: 10.03.2023)
4. Гавловська Н.І., Рудніченко С.М., Гарбузюк В.В., Білань В.Ю. Основні тенденції формування інвестиційного клімату з позиції впливу на економічну безпеку держави. *Вісник Хмельницького національного університету*. Хмельницький. 2021. №6, Том 1. С. 127-131.
5. Чурута І. Інвестиційні рейтинги та їхній вплив на інвестиційний імідж країни. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Тернопіль. 2018. №3. С. 70-78.
6. Особливості ведення міжнародного бізнесу в Україні. URL: <http://www.ekonomikam.com/ecfins-1127-4.html> (дата звернення: 10.03.2023)
7. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018. Економічний дискусійний клуб. 2017. URL: <http://edclub.com.ua/analytika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (дата звернення: 10.03.2023)
8. Рейтинг конкурентоспроможності країн 2021D. URL: <https://www.campigroup.com/news/2021/rejting-konkurentosposobnosti-stran> (дата звернення: 10.03.2023)

References

1. Tkachenko, O.M. "Assessment of Ukraine's investment attractiveness through the prism of international ratings." *Investments: practice and experience*, no.11, 2018, pp. 15-21, http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/5.pdf. Accessed 10 Mar. 2023.
2. European Business Association (EBA), eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/ Accessed 10 Mar. 2023.
3. "The investment attractiveness index of Ukraine has recovered to the "covid" value." Eba, eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsvya-do-kovidnogo-znachennya/ Accessed 10 Mar. 2023.
4. Havlovska, N.I., Rudnichenko, Ye.M., Harbuziuk, V.V., and V.Iu.Bilan. "The main trends in the formation of the investment climate from the standpoint of influence on the economic security of the state." *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Khmelnytskyi. no.6, vol. 1, 2021, pp. 127-131.

5. Churuta, I. "Investment ratings and their influence on the country's investment image." *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no.3, 2018, pp. 70-78.
6. "Peculiarities of conducting international business in Ukraine." *Ekonomikam*, www.ekonomikam.com/ecfins-1127-4.html Accessed 10 Mar. 2023.
7. "The position of Ukraine in the ranking of the countries of the world according to the index of global competitiveness 2017-2018." *Ekonomichni dyskusiyni klub*. 2017, <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>. Accessed 10 Mar. 2023.
8. "Competitiveness rating of countries 2021." Campiogroup, www.campiogroup.com/news/2021/rejting-konkurentosposobnosti-stran. Accessed 10 Mar. 2023.

УДК 327.3

doi: 10.15330/apred.1.19.46-54

Зелінська О.М.

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ЯК ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Луцький національний технічний університет,
Міністерство освіти і науки України
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43000, Україна,
тел.: +380507578802,
e-mail: zelinska-olga@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-9103-6460

Анотація. Сьогодні дипломатія є важливою складовою процесу становлення держав. Під впливом тих чи інших факторів вона видозмінювалась, але завжди була направленою на захист національних інтересів держав. Становлення дипломатії як особливого виду державної діяльності відбувається на зламі XVI-XVII століть, коли при дворах монархів з'явилися перші постійні дипломатичні представництва, а згодом – і спеціальні відомства, які займалися питаннями листування між володарями, прийомом іноземних делегацій, а також переговорами.

Проте, історичний досвід демонструє, що для забезпечення ефективної реалізації дипломатичних відносин у всій їхній повноті використання лише міжнародно-правових норм є не достатнім. Важливо також дотримуватися певних традицій, правил, умовностей, звичаїв, тобто того, що носить назву дипломатичний протокол. Так, правильне дотримання правил та норм дипломатичного протоколу здатне сприяти покращенню двосторонніх відносин і ефективному вирішенню різноманітних питань між двома сторонами. У випадку, навмисного або ненавмисного порушення таких норм це може навпаки ускладнити відносин між двома державами, чи заподіяти шкоди їх престижу та іміджу. Також представники дипломатичних місій через застосування інструментів дипломатичного протоколу можуть обережно та елегантно демонструвати власне ставлення до тих чи інших суб'єктів міжнародних відносин або питань світової політики.

Дослідження питань пов'язаних з використанням норм дипломатичного протоколу в умовах глобалізації світової економіки висвітлені в наукових працях як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Цінність наукових праць з їх теоретичними та практичними дослідженнями є достатньо високою, але питання які стосуються ефективності застосування інструментарію дипломатичного протоколу потребують подальшого розгляду.

Об'єктом дослідження є дипломатичний протокол. Предметом дослідження є практика застосування інструментарію дипломатичного протоколу в світовій політиці. Метою статті полягає у розкритті змісту та специфіки механізму міжнародно-правового функціонування дипломатичного протоколу з урахуванням реалій сучасного світу.

Основними методами дослідження, застосованими у дослідженні стали загально філософський, діалектичний, логіко-семантичний, метод синтезу, системно-структурний, соціологічний, а також статистичний метод. Найбільш важливе значення належить загально філософському методу, тому що вивчення становлення переговорних тенденцій з застосуванням дипломатичних норм своїм корінням сягає глибини, яку доцільно досліджувати за допомогою філософського обґрунтування. Використання діалектичного методу пізнання обумовлено можливістю дослідити проблеми взаємодії дипломатів в єдності економічного, соціального, морального та правового змісту. Метод синтезу надає можливість поповнити категоріальний апарат новими визначеннями.

Результатами дослідження стали висновки, зроблені на основі дослідження політичних інструментів дипломатичного протоколу та їх впливу на подальші переговорні позиції держав. Практичну значущість наукового дослідження та його результатів становить дослідження наслідків, які несе за собою дотримання дипломатичного протоколу чи ігнорування (свідоме або не свідоме) на діяльність суб'єктів, залучених до переговорних процесів.

Ключові слова: дипломатичний протокол, дипломатія, міжнародні відносини, норми протоколу, переговори, дипломат, істеблїшмент.

Zelinska O.M.

DIPLOMATIC PROTOCOL AS A POLITICAL TOOL OF MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Lutsk National Technical University,
Ministry of Education and Science of Ukraine
Department of International Economic Relations,
Lvivska str., 75, Lutsk,
43000, Ukraine,
tel.: +380507578802,
e-mail: zelinska-olga@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-9103-6460

Abstract. Today, diplomacy is an important component of the process of formation of states. Under the influence of certain factors, it changed, but it was always aimed at protecting the national interests of states. The formation of diplomacy as a special type of state activity took place at the turn of the 16th and 17th centuries, when the first permanent diplomatic missions appeared at the courts of monarchs, and later - special departments that dealt with correspondence between sovereigns, reception of foreign delegations, and negotiations.

However, historical experience shows that to ensure the effective implementation of diplomatic relations in their entirety, the use of international legal norms alone is not sufficient. It is also important to observe certain traditions, rules, conventions, customs, that is, what is called diplomatic protocol. Thus, the correct observance of the rules and norms of the diplomatic protocol can contribute to the improvement of bilateral relations and the effective resolution of various issues between the two parties. In the event of intentional or unintentional violation of such norms, it may, on the contrary, complicate the relations between the two states, or cause damage to their prestige and image. Also, through the use of diplomatic protocol tools, representatives of diplomatic missions can carefully and elegantly demonstrate their own attitude towards certain subjects of international relations or issues of world politics.

Studies of issues related to the use of diplomatic protocol norms in the conditions of globalization of the world economy are covered in the scientific works of both domestic and foreign scientists. The value of scientific works with their theoretical and practical studies is quite high, but issues related to the effectiveness of the application of diplomatic protocol tools require further consideration.

The object of the research is the diplomatic protocol. The subject of the study is the practice of using the tools of the diplomatic protocol in world politics. The purpose of the article is to reveal the

content and specifics of the mechanism of international legal functioning of the diplomatic protocol, taking into account the realities of the modern world.

The main research methods used in the research were generally philosophical, dialectical, logical-semantic, synthesis method, systemic-structural, sociological, and statistical method. The most important value belongs to the philosophical method in general, because the study of the formation of negotiating tendencies with the application of diplomatic norms has its roots reaching a depth that is expedient to investigate with the help of philosophical reasoning. The use of the dialectical method of cognition is due to the opportunity to investigate the problems of the interaction of diplomats in the unity of economic, social, moral and legal content. The synthesis method provides an opportunity to supplement the categorical apparatus with new definitions.

The results of the research were the conclusions made on the basis of the study of the political instruments of the diplomatic protocol and their influence on the further negotiating positions of the states. The practical significance of the scientific research and its results is the study of the consequences of observing or ignoring the diplomatic protocol (consciously or unconsciously) on the activities of the subjects involved in the negotiation process.

Key words: diplomatic protocol, diplomacy, international relations, protocol norms, negotiations, diplomat, establishment.

Вступ. Сучасні світові тенденції представлені досить великим різноманіттям зовнішньополітичної діяльності держав світу. Характерним є те, що вона охоплює не лише взаємини між державами, але й складні глобальні проблеми, які впливають на подальшу долю людської цивілізації, і які можна вирішити за допомогою консолідації глобальних зусиль. До таких проблем варто віднести: поширення ядерної зброї на планеті, демілітаризацію, збереження навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, проблеми бідності та біженців, освоєння світового океану та космосу тощо.

Проте в сучасному світі найважливішою проблемою людства і України зокрема, є проблема війни та миру. Війна як спосіб вирішення міжнародних проблем, як правило, несе із собою масові руйнування і загибель величезної кількості людей та породжує прагнення до насильства і дух агресії. Мир, за своєю сутністю, протистоїть війні, є основою для подальшого існування людства та є головною передумовою для реалізації всіх інших суспільних проблем. Саме тому важливою є співпраця між державами, заради зміцнення миру. Умови сьогодення зумовлюють формування нового світового правопорядку, що здатний забезпечити сталий розвиток людської цивілізації у 21 столітті. Варто зазначити, що ці процеси протікають у досить суперечливих умовах, з появою нових загроз безпеці держав та народів світу.

Пошуки оптимального механізму дипломатичної співпраці у сучасних міжнародних відносинах призводять до укладання відповідних договорів на правовій основі. Слід підкреслити, що при формуванні нового світового порядку, який базується на міжнародних правових нормах, ключова роль належить дипломатичним службам, міжнародним організаціям (як урядовим, так і неурядовим), а також різним установам ООН. Саме їх діяльність покликана сформуванню цивілізоване середовище для міжнародного спілкування, що спрямоване на зміцнення стабільності у державних відносинах.

Для розбудови міжнародних відносин, збереження миру та безпеки, держави звертаються до використання дипломатичних засобів. Взагалі місце і роль дипломатичного протоколу є особливим, оскільки протокол є тією категорією, яка дозволяє розбудовувати міждержавні відносини, незважаючи на релігійні, національні, культурні розбіжності. Крім вищевикладеного актуальність теми зумовлена тим, що:

по-перше, на різних континентах планети з'являються нові збройні конфлікти, які призводять до втягування у їх вирішення різних держав планети. Водночас слід

пам'ятати, що вирішення конфліктних ситуацій має в першу чергу передбачати правовий, а не силовий спосіб.

по-друге, система міжнародних відносин перебуває під впливом змін, перерозподілу сфер зовнішньополітичного та дипломатичного впливу між США, Західною Європою, а також Росією, Китаєм, Іраном тощо.

На даний час на території Європи тривають історичні процеси становлення та розвитку держав. При цьому вони є неоднорідними за своїм соціально-економічним розвитком, недостатньо послідовною політичною діяльністю, непередбачуваністю дипломатичних пріоритетів стосовно третіх держав як суб'єктів світової політики.

Постановка завдання. Міжнародні відносини на сучасному етапі розвитку характеризуються активним використанням засобів багатосторонньої дипломатії, а саме: міжнародних конференцій, самітів лідерів держав, неформальних форумів тощо, тобто загалом – зустрічами різних форматів для вирішення актуальних питань. Як правило, проведення цих заходів на офіційному рівні та з залученням офіційних представників різних держав передбачає дотримання норм державного протоколу приймаючої держави та дипломатичного протоколу як універсальної міжнародної практики. Враховуючи той факт, що багатосторонні заходи, мають вирішувати конфліктні ситуації між суб'єктами міжнародних відносин, то такі заходи стають ареною дипломатичної боротьби. Таке протистояння може мати різні форми, в тому числі за допомогою дипломатичного протоколу. Зазначеною проблематикою активно займалися такі діячі науки як Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, Л.С. Єрмоленко-Князева, І.О. Картузова, С.В. Ківалов, Л.М. Корнута, Н.Р. Нижник, О.Р. Сторожук та ін.), так і трудового права (В.С. Венедіктов, Н.М. Вапнярчук, М.І. Іншин, Ю.В. Макаренко, Н.М. Неумивайченко, О.В. Селецький тощо. Незважаючи на вагомий внесок вчених, метою даної статті є розкриття змісту та специфіки механізму міжнародно-правового функціонування дипломатичного протоколу, як політичного інструменту з врахуванням сучасних світових реалій.

Результати. Невід'ємною складовою процесу становлення та розвитку держав є дипломатія. В процесі історичного розвитку вона видозмінювалась під впливом багатьох чинників, проте завжди була спрямована на захист національних інтересів держав.

Як відомо, дипломатія – це головний засіб здійснення зовнішньої політики суверенної держави. Також вона покликана сприяти зміцненню міжнародного авторитету та іміджу своєї держави, що не завжди позитивно сприймається іншими учасниками міжнародного співтовариства. Злагожене співіснування суверенних держав та їх ефективна взаємодія на світовій арені залежать від багатьох факторів, які з часом видозмінюються. Взаємини між головними акторами світової політики не завжди були та є простими і доброзичливими. І навіть держави, які на перший погляд, розділяють спільні позиції, можуть мати гострі розбіжності з тих чи інших питань. Так, з метою максимально ефективної реалізації зовнішньої політики та для уникнення міждержавних конфліктів, багатьма державами протягом століть були розроблені взаємоприйнятні правила співіснування держав на світовій арені. Такі правила називають дипломатичним протоколом.

Варто зазначити, що часто досить важко відрізнити юридично обов'язкову норму дипломатичного протоколу від звичайних вимог ввічливості. Така комплексна природа протоколу доповнюється значною багатоманітністю протокольних норм, їх національними особливостями в окремих країнах. Як підкреслює О.П. Сагайдак, «складним теоретичним та практичним продовжує залишатись питання про те, в яких випадках норми дипломатичного протоколу є юридично обов'язковими, оскільки виходять із міжнародних договорів та звичаїв, а в яких – це правило міжнародної

ввічливості.» [1, с. 48]. В своїх дослідженнях П.Ф. Лядов займався вивченням шкідливості порушень дипломатичного протоколу, вказуючи на можливі моральні, політичні та інші негативні наслідки порушень протоколу. Так, П.Ф. Лядов зауважує, що «порушення правил дипломатичного протоколу певною державою, особливо умисне, прийнято розглядати не тільки як порушення міжнародної ввічливості, а і як фактор нанесення серйозної шкоди авторитету та престижу держави» [2]. Також Ф.Ф. Молочков відмічає, що порушення дипломатичного протоколу може спричинити шкоду престижу, честі та гідності іншої держави, його керівникам або офіційним представникам та, відповідно, призвести до певних ускладнень у взаємовідносинах між державами. У власному дисертаційному дослідженні «Дипломатичний протокол у праві зовнішніх зносин» Ф.Ш. Ларіна підводить до висновку, що порушення норм дипломатичного протоколу тягне юридичну, а саме міжнародно-правову відповідальність, зокрема щодо держави-порушника застосовуються контрзаходи (реторсія, сатисфакція).

За тих чи інших обставин, між державами повинен вибудовуватися конструктивний діалог, який дасть можливість вирішувати проблеми у різних сферах життя, до прикладу, як вирішити економічну кризу та боротися з глобальним потеплінням, бідністю, проблемами холоду і голоду на планеті та відсутністю доступу до освіти і якісної медицини; як забезпечити безпеку та знизити рівень конфліктів на релігійному, культурному та ідеологічному рівнях.

Все це вимагає величезної міжнародної консолідації зусиль, де дипломатія та ефективне використання дипломатичного протоколу відіграватимуть ключову роль. Відповідно до загальноприйнятого розуміння, дипломатичний протокол є сукупність правил, традицій і умовностей, які дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, іншими офіційними особами у процесі міжнародного спілкування [3, с.35].

За допомогою протоколів люди різних національних культур можуть спілкуватися один з одним. А тому, дипломатичний протокол – це сукупність загальноприйнятих у міжнародних відносинах правил, що визначають порядок здійснення різних дипломатичних актів, форми відносин між дипломатами та керівними державними діячами різних країн [4, с.27]. Дипломатичний протокол є не лише зведенням загальноприйнятих правил, але також є політичним інструментом, який допомагає регулювати відносини, виконувати завдання зовнішньої політики.

Дипломатичний протокол – невід’ємний організаційно-політичний інструмент дипломатичної служби та професійного забезпечення зовнішньополітичної діяльності державних структур. Це один із загальновизнаних інструментальних компонентів дипломатичної діяльності, покликаний служити успішному виконанню цілей та завдань зовнішньої політики будь-якої країни. У цьому полягає головне значення дипломатичного протоколу [5, с.66].

Дипломатичний протокол є формою спілкування, у якій реалізується зовнішньополітичний курс кожної держави, її внутрішнього чи зовнішнього представництва. Саме в цьому зосереджується політична сутність та значення дипломатичного протоколу. Дипломатичний протокол відтворює відповідні умови для того, щоб відносини між державами, урядами та їхніми представниками могли розвиватися у дружній, мирній атмосфері та в обстановці взаємоповаги. На сьогодні у міжнародному спілкуванні бере участь майже 200 держав, кожна з яких має свої соціально-економічний та суспільно-політичний устрій, історію, культуру, мову, релігію, традиції.

Окрім вищесказаного, дипломатичний протокол є міжнародною категорією. Його основні норми повинні дотримуватися більш менш однаково всіма державами.

Водночас дипломатичний протокол кожної країни має свої національні особливості. Держави вносять до нього поправки, зміни та доповнення, виходячи із соціально-економічного ладу, ідеології, національних особливостей та історичних традицій. Протокольні норми, засновані на принципах «міжнародної ввічливості», тісно переплітаються з правовими нормами, якими регулюються міжнародні відносини.

Під час проведення заходів багатостороннього характеру приймаюча держава та учасники заходу мають безліч інструментів впливу за допомогою дипломатичного протоколу. Найважливіші з них представлено на рис. 1.

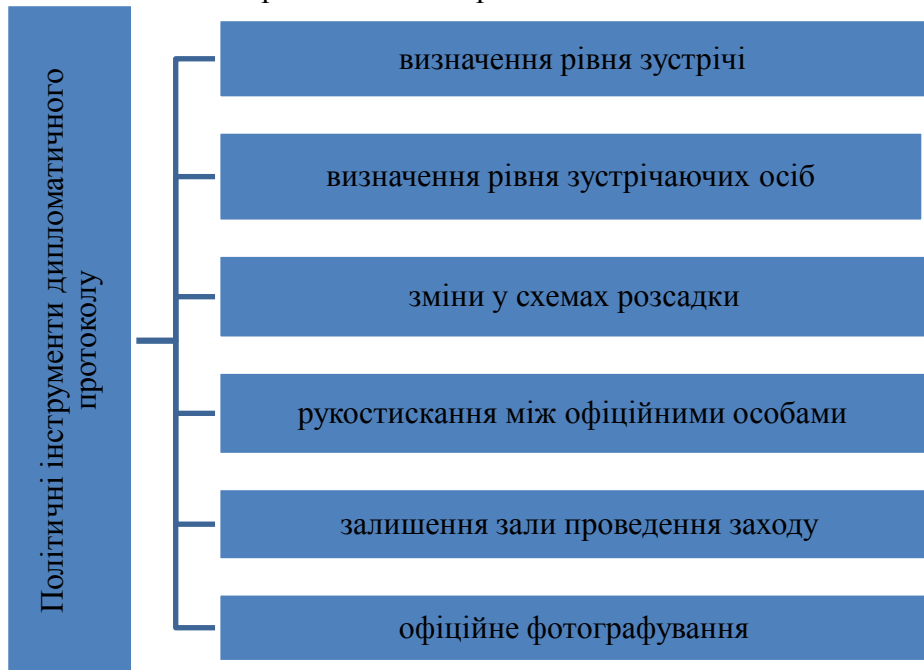

Рис.1. Політичні інструменти дипломатичного протоколу
Fig 1. Political instruments of the diplomatic protocol

Одним з важливих інструментів демонстрації власного ставлення до запрошеної сторони делегації є визначення рівня зустрічі. Варто зазначити, що основна функція протоколу – це забезпечення суверенної рівності та мирного співіснування держав. Проте зниження рівня багатосторонньої зустрічі має місце в тому випадку, коли приймаюча держава або установа, внаслідок внутрішніх або зовнішніх чинників, вважає неприйнятною проведення заходу за участю якоїсь сторони у ньому на заздалегідь узгодженому рівні. Таким чином держава або організація має на меті або унеможливити досягнення угоди, або затягнути переговори, або взагалі уникнути контактів на високому рівні.

Для демонстрації того, як небажаному гостю вказати на те, що він дійсно є небажаним, можна знизити рівень зустрічаючих у місці прибуття. Причому специфікою застосування цього прийому є те, що в двосторонній дипломатії такий крок матиме, за принципом взаємності, адекватну реакцію: наступного разу представника в іншій країні будуть зустрічати так само „холодно”. Але в багатосторонній дипломатії це правило не працює, і на відмінностях між різним рівнем зустрічаючих можна робити висновки про рівень відносин між учасниками міжнародного заходу та про перспективи подальшої співпраці.

Не менш важливим варіантом застосування дипломатичного протоколу є зміна схем розсадки під час багатосторонніх заходів, що робиться спонтанно, але переслідуючи конкретну мету. Використання такого дипломатичного інструменту

може бути як позитивними, так і з негативними намірами. Інакше кажучи, учаснику офіційної делегації може бути, за певних обставин, запропоновано більш чи менш почесне місце в залі засідання. В першому випадку це означатиме демонстрацію особливого або позитивного ставлення. В другому ж – навпаки, буде свідченням погіршення відносин або міжнародної ізоляції.

Однією з важливих передумов встановлення та підтримання відносин між лідерами та людьми, що приймають рішення, є дотримання такого базового ритуалу в міжнародному спілкуванні, як привітання шляхом рукостискання. Взагалі рукостискання є найпоширенішою формою дотику-вітання у діловому світі, яка може стати містком до розвитку ділових стосунків, або, навпаки, бар'єром у подальшому спілкуванні. Рукостискання – це здавалося б, елементарний жест, і для багатьох лише формальність, але він відіграє важливу роль у нашому житті, тож ставитися до нього треба уважно. Цей жест може говорити як про зацікавленість людиною, так і про відсутність будь-якого інтересу до неї, може виражати впевненість або ж сигналізувати про слабкості, показати теплоту, відкритість і чесність або, навпаки, бажання щось приховати [6, с.140].

У багатосторонній дипломатичній практиці відомим і часто застосованим є такий політичний інструмент, як залишення зали засідань. Такий жест характерний для заходів у рамках міжнародних організацій з відкритою формою членства, наприклад, ООН. Оскільки держава-член не має одноосібного права виключити якусь іншу державу, з якою має суттєві зовнішньополітичні протиріччя, вона може дати відповідні інструкції своїй делегації, щоб та залишила залу засідань під час виступу представника іншої країни. Крім того, для демонстрації своєї незгоди з політикою певної держави інші держави можуть домовлятися про такий колективний крок.

Традиційно кожна офіційна зустріч чи саміт закінчується фотографуванням її учасників. З політичною метою організатори багатосторонньої зустрічі можуть скористатися таким інструментом дипломатичного протоколу, і як і в попередньому випадку, за своїми переконаннями, теж визначити місце розташування учасників для фотографування. Як свідчить практика, країні місця на фото часто обираються не випадково.

Сучасний дипломатичний протокол налічує багато різноманітних інструментів, завдяки яким держави можуть впливати на позицію іншої сторони у міжнародних відносинах, не вдаючись до заходів прямої конфронтації. Зокрема, в рамках багатосторонньої дипломатії можливим є використання ряду гнучких заходів, які дозволяють висловити незадоволення політикою однієї чи групи держав при збереженні формальних двосторонніх відносин.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав нерозривно пов'язані з ключовою роллю дипломатичного протоколу, як важливого політичного інструменту взаємовідносин держав. На даний момент у міжнародному спілкуванні бере участь близько 200 держав. Кожна держава характеризується власним соціально-політичним устроєм, історичними та культурними цінностями, традиціями, вірою, мовою. Тому важко уявити, щоб цивілізоване спілкування між державами відбувалося без дотримання загальних основоположних принципів спілкування. До таких принципів в першу чергу відносять повагу суверенітету, рівність, територіальну цілісність, невтручання у внутрішні справи один одного тощо.

Таке спілкування стало можливим завдяки впровадженню дипломатичного протоколу, що являє собою сукупність загальноприйнятих правил, традицій та умовностей, що дотримуються урядами, відомствами закордонних справ, дипломатичними представництвами, офіційними особами у міжнародному спілкуванні.

Варто зазначити, що норми дипломатичного протоколу – є результатом багатовікового міждержавного спілкування, а не ідея однієї країни чи групи країн. Тобто протокол є історичною категорією. З розвитком людства для розробки норм протоколу відбиралися найбільш повторювані правила, умовності та традиції, які відповідали інтересам підтримки нормальних відносин між державами. Норми дипломатичного протоколу історично еволюціонізувалися під час переходу від однієї історичної епохи до іншої.

Крім цього дипломатичний протокол також є міжнародною категорією. Це означає обов'язковість у дотриманні його основних норм відповідно всіма державами світу. Проте дипломатичний протокол кожної країни може мати власну специфіку. Держави вносять до нього поправки, зміни та доповнення, виходячи з соціально-політичного устрою, панівних теорій, національних особливостей та історичних традицій.

Як свідчить практика, при визнанні нових держав, встановленні дипломатичних відносин, призначенні глави дипломатичних представництв, врученні вірчих грамот, здійсненні дипломатичних візитів, зустрічі та проведенні офіційних делегацій тощо необхідним є обов'язкове дотримання норм дипломатичного протоколу.

Таким чином, роль протоколу зводиться до засобу реалізації та деталізації принципів дії міжнародного права. До прикладу, повага до суверенітету держави прослідковується в зокрема в таких протокольних нормах, як вшанування державних символів та атрибутів. Принцип рівності держав виявляється в черговості представлення дипломатів істеблїшменту країни перебування, в розсадці дипломатичної місії на дипломатичних заходах тощо. І будь-яке відхилення від загальноновизнаних норм може бути демонстрацією недружньої позиції, щодо тої чи іншої держави.

Успішне застосування інструментів дипломатичного протоколу передбачає наділення його представникам певних привілеїв та імунітетів. У такому разі привілеї та імунітети, що надаються дипломатам, дають підстави для виконання своїх повноважень, поставлених державою, без перешкод з боку влади країни перебування. На користь своєї держави, як правило, глава дипломатичного представництва повинен мати можливість діяти суверенно.

1. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет: [навч. посіб.]. К.: Знання, 2017. 380 с
2. Лядов П.Ф. Дипломатичний протокол і протокольна служба. *Право і управління XXI ст.* 2012. № 2(23). С. 125–138
3. Ефективне ведення переговорів: Тактика швидкого реагування: Ходжсон, Джейн (Нові підходи до творчого мислення та вирішення проблем) / (Пер. з англ., за ред. Л. І. Байсари). Баланс-Аудит, 2012. 242 с.
4. Воронкова В.Г. Етика ділового спілкування: підручник. Київ: Патерик, 2016. 312 с.
5. Алданов Ю.В., Забара І.М., Резніченко В.І. Право зовнішніх зносин: Дипломатичне право, дипломатичне право міжнародних організацій, право спеціальних місій, консульське право: Збірник документів. Київ: Промінь, 2003. 784 с.
6. Григор'єва В.А. Роль рукостискання як невербального засобу спілкування у діловій комунікації. *Збірник наукових праць ДонНАБА*. Випуск №1. 2015 (1). С.138-143
7. Сфремова К. В. Мистецтво дипломатичного протоколу як інструмент ділової комунікації. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. №2(15). С. 35-39.
8. Кубрак О.В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. Київ: Патерик, 2017. 222 с.
9. Пелех І.В., Свіденко А. Особливості здійснення окремих дипломатичних процедур за протоколом у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2019. С. 250–253.
10. Ржевська Н.Ф. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2018. № 18-19. URL: <http://journals.iir.kiev.ua> (дата звернення 23.08.22)

References

1. Sahaidak, O.P. Diplomatic protocol and etiquette. Kyiv, Znannia, 2017.

2. Liadov, P.F. "Diplomatic protocol and protocol service." *Law and management of the XXI century*, no. 2(23), 2012, pp. 125–138
3. *Effective negotiation: Rapid response tactics: Hodgson, Jane (New approaches to creative thinking and problem solving)*. Balance-Audit, 2012.
4. Voronkova, V.H. *Ethics of business communication: a textbook*. Kyiv, Paterik, 2016
5. Aldanov, Yu.V., Zabara, I.M., and V.I.Reznichenko. *Law of foreign relations: Diplomatic law, diplomatic law of international organizations, special law, consular law: Collection of documents of the month*. Kyiv, Promeni, 2003.
6. Hryhorieva, V.A. "The role of handshake as a non-verbal means of communication in business communication." *Collection of scientific works of DonNABA*, issue 1, 2015 (1), pp.138-143.
7. Yefremova, K. V. "The art of diplomatic protocol as a tool of business communication." *Law and innovative society*, no. 2(15), 2020, pp. 35-39
8. Kubrak, O.V. *Ethics of business and everyday communication*. Kyiv, Paterik, 2017.
9. Pelekh, I.V., and A. Svidenko. "Peculiarities of implementation of individual diplomatic procedures according to the protocol in international law." *Legal scientific electronic journal*, no. 3, 2019, pp. 250–253.
10. Rzhavska N.F. "Cultural diplomacy of Ukraine: current state and prospects." *International relations. Series "Political Sciences"*, no. 18-19, 2018, journals.iir.kiev.ua Accessed 23 Aug. 2022.

УДК 339.7

doi: 10.15330/apred.1.19.54-61

Зорій Р.І.¹, Чернобай Л.І.², Лема Г.В.³, Михайлишин Л.І.⁴
ОСОБЛИВОСТІ ВИХОДУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ НА ЗОВНІШНІЙ РИНОК

¹Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-21-14,
e-mail: roman.i.zorii@lpnu.ua,
ORCID: 0009-0006-5162-646X

²Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-21-14,
e-mail: liana.i.chernobai@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0003-3200-0470

³Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 258-21-14,
e-mail: halyna.v.mykhailiak@lpnu.ua
ORCID: 0000-0001-5298-7693

⁴Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка,
кафедра міжнародних економічних відносин,

вул. Чорновола, 1, Івано-Франківськ,
тел.: (032) 275-20-27,
e-mail: kaf_mev@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-7944-5317

Анотація. У статті проаналізовано підходи вітчизняних та закордонних авторів щодо особливостей виходу підприємств на зовнішні ринки. У наукових працях науковців є чимало досліджень щодо вивчення особливостей виходу підприємств на зовнішні ринки. Окрім цього, авторами досліджено критерії при виборі зарубіжних регіональних ринків; форми та шляхи виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки; моделі та стратегії виходу підприємств на зовнішні ринки. Вихід вітчизняного промислового підприємства на зовнішні ринки потребує складання ретельного плану дій. Одним з елементів такого плану дій є формування процесу виходу вітчизняного підприємства на зовнішні ринки. Авторами за допомогою функціонального підходу сформовано процес виходу вітчизняного промислового підприємства на зовнішній ринок. Функціональний підхід передбачає застосування загальних функцій менеджменту: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання, які взаємопов'язані між собою та забезпечують поетапний процес виходу. Окрім цього, функціональний підхід забезпечує визначення основних факторів, як внутрішніх (цілі, завдання, структура, рівень техніки та технології, ресурси, працівники), так і зовнішніх (споживачі, постачальники, конкуренти, профспілки, стан економіки, інфраструктура, міжнародні події, міжнародне оточення, науково-технічний прогрес тощо), що матимуть вплив на розвиток діяльності промислового підприємства. Аналізування вище зазначених факторів сприятимуть формуванню SWOT-аналізу виходу вітчизняних промислових підприємств на зовнішній ринок, який дасть можливість оцінити вплив сильних і слабких сторін діяльності організації, її можливостей та загроз з метою здійснення прогнозування майбутнього стану діяльності та його розвитку в необхідному напрямку. Визначення ключових можливостей і загроз є важливою складовою, оскільки це передуватиме виявленню та мінімізації негативних особливостей щодо виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг, що може призводити до втрат фінансових ресурсів чи споживачів.

Ключові слова: зовнішній ринок, механізм виходу, процес виходу на зовнішній ринок, управління виходом на зовнішній ринок.

Zorii R.I.¹, Chernobai L.I.², Lema H.V.³, Mykhailyshyn L.I.⁴

FEATURES OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES ENTERING THE FOREIGN MARKET

¹Lviv Polytechnic National Univesity,
Management and International Business Department,
S. Bandery str., 12, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: (032) 258-21-14,
e-mail: roman.i.zorii@lpnu.ua
ORCID: 0009-0006-5162-646X

²Lviv Polytechnic National Univesity,
Management and International Business Department,
S. Bandery str., 12, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: (032) 258-21-14,
e-mail: liana.i.chernobai@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0003-3200-0470

³Lviv Polytechnic National Univesity,
Management and International Business Department,

S. Bandery str., 12, Lviv,
79013, Ukraine
tel.: (032) 258-21-14,
e-mail: halyna.v.mykhailiak@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0001-5298-7693

⁴Vasyl Stefanyk Prykarpathian National University,
International Economic Relations Department,
Chornovola str., 1, Ivano-Frankivsk,
tel.: (032) 275-20-27
e-mail: kaf_mev@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-7944-5317

Abstract. The article analyzes the approaches of domestic and foreign authors regarding the peculiarities of enterprises entering foreign markets. In the scientific works of scientists, there are many studies on the study of the peculiarities of enterprises entering foreign markets. In addition, the authors researched the criteria for choosing foreign regional markets; forms and ways of exit of domestic enterprises to international markets; models and strategies of entering foreign markets. The exit of a domestic industrial enterprise to foreign markets requires a careful action plan. One of the elements of such an action plan is the formation of the process of exit of the domestic enterprise to foreign markets. The authors, with the help of a functional approach, formed the process of the exit of a domestic industrial enterprise to the foreign market. The functional approach involves the application of general management functions: planning, organizing, motivating, controlling and regulating, which are interconnected and provide a step-by-step exit process. In addition, the functional approach ensures the determination of the main factors, both internal (goals, tasks, structure, level of equipment and technology, resources, employees) and external (consumers, suppliers, competitors, trade unions, the state of the economy, infrastructure, international events, international environment, scientific and technical progress, etc.), which will have an impact on the development of the industrial enterprise. Analysis of the above-mentioned factors will contribute to the formation of a SWOT analysis of the exit of domestic industrial enterprises to the foreign market, which will give an opportunity to assess the influence of the strengths and weaknesses of the organization's activities, its opportunities and threats in order to forecast the future state of the activity and its development in the necessary direction. The identification of key opportunities and threats is an important component, as this will precede the identification and minimization of negative features regarding the manufacture of products, performance of works or provision of services, which may lead to the loss of financial resources or consumers.

Key words: foreign market, mechanism of exit, process of exit to the foreign market, management of exit to the foreign market.

Вступ. Співпраця вітчизняних підприємств із закордонними сприяє відкритості міжнародних економічних відносин, що значно підвищує роль міжнародної економічної діяльності. Особливостями виходу підприємств на зовнішні ринки займаються багато науковців, зокрема: Б. Андрушків, Н. Вацик, І. Запихляк, І. Крамар, О. Кузьмін, Л. Ліпич, О. Мельник, В. Семенець, М. Швецова, Р. Шинкаренко, О. Хринюк та інші.

У наукових працях вітчизняних та закордонних авторів є чимало досліджень щодо вивчення особливостей виходу підприємств на зовнішні ринки. Окрім цього, авторами досліджено критерії при виборі зарубіжних регіональних ринків; форми та шляхи виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки; моделі та стратегії виходу підприємств на зовнішні ринки [1,3,5,8]. Зокрема, Л.Ліпич у своїх працях виділяє 6 етапів виходу на зовнішні ринки, а саме: пробного експорту, екстенсивного експорту, інтенсивного експорту, експортного маркетингу, міжнародного маркетингу та глобального маркетингу. Також автором зауважено, що при формуванні стратегії

виходу підприємств на зовнішні ринки важливим є визначення місії, формування цілей, аналізування та оцінювання факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, розроблення та аналізування стратегічних альтернатив, реалізація стратегії, оцінювання та контролювання стратегій [7].

І. Крамар виділяє такі виходи на зовнішні ринки як експорт та спільне підприємництво (ліцензування, виробництво за контрактом, управління за контрактом, підприємства спільного володіння, пряме інвестування). Автором зазначено, що перевагою виходу підприємства на міжнародний ринок є розширення його діяльності та підвищення ефективності діяльності, чого часто не вистачає вітчизняним підприємствам на внутрішньому ринку [2].

О. Хринюк зазначає, що при виході на зовнішні ринки найважливішим є дотримання наступних основних етапів, а саме: визначення мотивів виходу, аналіз потенціалу підприємства, вибір методів оцінки зовнішніх ринків, вибір напрямів інтернаціоналізації бізнесу, аналіз альтернативних варіантів зовнішніх ринків, оцінка можливостей подолання бар'єрів, визначення варіантів зовнішніх ринків для розгляду, вибір ринку і SWOT-аналіз, формування стратегії сегментування ринку, визначення основних конкурентних переваг, формування комплексу маркетингу, тактичних та оперативних положень, адаптація товару та вихід на зовнішній ринок [9].

У працях вище перелічених вчених проаналізовано багато інформації щодо особливостей виходу підприємств на зовнішні ринки враховуючи масштаби виходу, фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, характер побудови та вибору стратегії виходу тощо, проте авторами не проаналізовано процесійний підхід виходу підприємства на зовнішній ринок на засадах загальних функцій управління, що набуває актуальності в умовах сьогодення.

Постановка завдань. Розглянути особливості виходу підприємств на зовнішні ринки, ґрунтовно дослідити кожен з етапів (планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання) функціонального процесу виходу промислових підприємств на зовнішні ринки. Проаналізувати переваги та недоліки на кожному із вище вказаних етапів. Сформувати SWOT-аналіз виходу вітчизняних промислових підприємств на зовнішній ринок. Таке аналізування дасть можливість оцінити вплив сильних і слабких сторін діяльності організації, її можливостей та загроз з метою здійснення прогнозування майбутнього стану діяльності, підсилення слабких сторін підприємства та розвитку і розширення сильних позицій.

Результати. Розширення діяльності вітчизняних підприємств вимагає якісної системи управління його діяльністю як з фінансової, так і соціальної сторони. Система управління таким підприємством повинна містити ефективні засоби та методи оцінювання внутрішніх та зовнішніх факторів, які мають вплив на діяльність підприємства як всередині, так і ззовні. Вихід вітчизняного підприємства на зовнішні ринки потребує складання ретельного плану дій. Одним з елементів такого плану дій є формування процесу виходу вітчизняного підприємства на зовнішні ринки, який доцільно здійснювати за допомогою загальних функцій менеджменту, зокрема: планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання. Функціональний підхід виходу вітчизняних промислових підприємств на зовнішні ринки наведено на рис. 1.

На першому етапі потрібно зібрати якомога більше інформації про чинники впливу на діяльність організації, оцінити можливі ризики та загрози, проаналізувати потенційних конкурентів, розрахувати прогнози на майбутні періоди. На етапі організування важливим є розподіл посадових обов'язків між працівниками підприємства, встановлення відповідальних осіб за процеси виходу на зовнішні ринки, реалізації оперативного та стратегічного планування тощо.

Мотивування є важливим етапом, оскільки від якості застосування мотиваційних механізмів залежить ефективність продуманої стратегії. Мотиваційні механізми доцільно було б застосовувати у двох випадках: перший – для працівників підприємства, з метою стимулювання їх трудової активності та другий – визначити основні мотиви для організації від виходу на зовнішні ринки. Функції контролювання та регулювання покликані моніторити весь процес виходу підприємства на зовнішні ринки, усувати процеси відхилення чи мінімізувати несприятливі ситуації.

Рис. 1. Функціональний підхід виходу вітчизняних промислових підприємств на зовнішні ринки

Fig 1. A functional approach to the exit of domestic enterprises to foreign markets

*розроблено авторами на основі [4, 5].

Важливим елементом при виході підприємства на зовнішній ринок є формування SWOT-аналізу. Таке аналізування допоможе оцінити потенційні можливості підприємства та його загрози, а також сильні і слабкі позиції.

Визначення ключових можливостей і загроз є важливою складовою, оскільки це передуватиме виявленню та мінімізації негативних особливостей щодо виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг, що може призводити до втрат фінансових ресурсів чи споживачів. Потенційними можливостями, які позитивно впливають на діяльність підприємства при його виході на зовнішні ринки є:

- зниження витрат виробництва за допомогою використання ефективніших виробничих потужностей;
- використання спрощених процедур реєстрації для нових одиниць бізнесу;
- використання пільгових умов від уряду країни для нових одиниць бізнесу;
- зниження залежності від внутрішнього ринку;

- підвищення престижу організації на внутрішньому ринку як суб'єкта міжнародних економічних відносин.

Потенційними загрозами, які мають негативний вплив на діяльність підприємства при його виході на зовнішні ринки є:

- невідповідність очікуваного рівня прибутку від провадження міжнародної економічної діяльності;
- реорганізація умов виробництва та самої продукції до вимог зовнішнього ринку;
- додаткові фінансові витрати тощо.

Сильними позиціями підприємства які позитивно впливають на діяльність підприємства при його виході на зовнішні ринки є::

- випуск неординарного виду продукції чи надання послуг, які відсутні на зовнішньому ринку;
- якість продукції чи послуг перевищують аналогічні на зовнішньому ринку;
- короткі терміни виконання замовлення;
- наявність якісних та екологічних ресурсів.

Проте, поряд із сильними позиціями підприємства при виході на зовнішні ринки є і низка негативних особливостей чи слабких позицій, зокрема:

- велика конкуренція;
- невідповідність очікуваного рівня доходу;
- додаткові фінансові витрати тощо.

SWOT-аналіз виходу вітчизняних промислових підприємств на зовнішні ринки у табл 1.

Таблиця 1

SWOT-аналіз виходу вітчизняних промислових підприємств на зовнішні ринки

Table 1

SWOT analysis of the exit of domestic enterprises to foreign markets

Сильні позиції підприємства	Слабкі позиції підприємства
<ul style="list-style-type: none"> - випуск неординарного виду продукції чи надання послуг, які відсутні на зовнішньому ринку; - якість продукції чи послуг перевищують аналогічні на зовнішньому ринку; - короткі терміни виконання замовлення; - наявність якісних та екологічних ресурсів. 	<ul style="list-style-type: none"> - велика конкуренція; - додаткові фінансові витрати; - відсутність працівників відповідного рівня кваліфікації та компетенції; - неналагоджена система постачання ресурсів, необхідних для виготовлення продукції.
Можливості підприємства	Загрози підприємства
<ul style="list-style-type: none"> - зниження витрат виробництва за допомогою використання ефективніших виробничих потужностей; - використання спрощених процедур реєстрації для нових одиниць бізнесу; - використання пільгових умов від уряду для нових одиниць бізнесу; - зниження залежності від внутрішнього ринку; - підвищення престижу організації на внутрішньому ринку як суб'єкта міжнародних економічних відносин. 	<ul style="list-style-type: none"> - невідповідність очікуваного рівня прибутку від провадження міжнародної економічної діяльності; - реорганізація умов виробництва та самої продукції до вимог зовнішнього ринку; - додаткові фінансові витрати; - неналагоджена система постачання ресурсів, необхідних для виготовлення продукції.

*розроблено авторами на основі [7, 9].

Висновки. Таким чином, успішність виходу підприємства на зовнішній ринок залежить від ряду взаємопов'язаних елементів: аналізування переваг і недоліків виходу на зовнішній ринок, дотримання функцій управління (планування, організування, мотивування, контролювання і регулювання), дослідження чинників впливу на діяльність підприємства, формування SWOT та PEST аналізу діяльності підприємства. Дотримання етапів функціонального підходу (збір, обробка та зберігання інформації, формування місії і цілей виходу на зовнішні ринки, аналізування діяльності конкурентів, аналізування смаків та вподобань споживачів, організування виробничих завдань та трудових ресурсів, мотивування працівників належними методами морального та матеріального стимулювання, враховуючи їх потреби та мотиваційні механізми, контролювання ключових показників розвитку відповідно до здійснення попереднього, поточного та заключного видів контролю та усіх етапів функціонального підходу, ефективне застосування функції регулювання, яка покликана врегульовувати відхилення, збої чи недоліки, виявлені на попередніх етапах функціонального підходу дасть можливість формування ефективного та якісного процесу виходу на міжнародні ринки. Дослідження вище вказаних елементів впливатиме на стан розвитку міжнародної економічної діяльності підприємства із зовнішнім ринком.

1. Вацик Н.О, Чернобай Л.І. Особливості розвитку експортної діяльності вітчизняних машинобудівних підприємств з урахуванням міжнародних стандартів. II Міжнародна інтернет-конференція «Проблеми економіки, фінансів та управління експортно-імпортною діяльністю». Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2016. С. 45-46.
2. Крамар І. Вихід на закордонні ринки як спосіб забезпечення ефективної діяльності підприємства в умовах глобалізації. *Економіка та управління підприємством*. С. 59-66. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/53/22.pdf> (дата звернення: 27.04.2023)
3. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту: [навчальний посібник]. 2-е вид. доп. і перероб. Львів: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект-Захід». 2003. 352 с.
4. Кузьмін О.Є., Пирог О.В., Чернобай Л.І., Вацик Н.О. Експортна діяльність соціально-відповідальних суб'єктів господарювання: інструментарій підвищення ефективності. *Науковий журнал «Економіка і фінанси»*. 2014. № 12. С. 14-26.
5. Лема Г. В., Олексів І. Б., Лісович Т. Ю. Планування соціально-економічних заходів з розвитку компетенції працівників підприємств в умовах міжнародної економічної діяльності. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Проблеми економіки та управління*. 2018. № 897, вип. 2. С. 57–64.
6. Lema H. V., Oleksiv I. B., Kharchuk V. Y., Lisovych T. Y. Corporate social responsibility at emerging market: Ukrainian dimension. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2019. Вип. 1, № 2. С. 33–42.
7. Ліпич Л.Г., Фатенюк-Ткачук А.О. Стратегії виходу підприємств на зовнішні ринки. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 102. С. 146-151.
8. Семенець В.В., Шинкаренко Р.В. Сутність та особливості форм виходу підприємств на зовнішні ринки. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 1 (12). URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/SHinkarenko-R.V.-Semenets-V.V.pdf> (дата звернення: 10.03.2023)
9. Хринюк О.С. Торговельна політика підприємств: стратегії виходу на зовнішній ринок. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск №40.

References

1. Vatsyk, N.O., and L.I. Chernobai. "Peculiarities of the development of export activities of domestic machine-building enterprises taking into account international standards." *II International Internet Conference "Problems of Economy, Finance and Management of Export-Import Activities"*. Lviv, Lviv Polytechnic Publishing House. 2016, pp. 45-46.
2. Kramar, I. "Entering foreign markets as a way to ensure the effective operation of the enterprise in the conditions of globalization." *Economy and enterprise management*, pp. 59-66, galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/53/22.pdf Accessed 10 Mar. 2023.
3. Kuzmin, O.Ye., and O.H. Melnyk. *Theoretical and applied principles of management: [study guide]*, 2nd ed. Lviv, National University "Lviv Polytechnic" (Information and Publishing Center "INTELLECT+" of the Institute of Postgraduate Education), "Intellect-West", 2003.

4. Kuzmin, O.Ye., Pyrog, O.V., Chernobay, L.I., and N.O. Vatsyk. "Export activity of socially responsible business entities: tools for improving efficiency." *Scientific magazine "Economics and Finances"*, no. 12, 2014. pp. 14-26.
5. Lema, H.V., Oleksiv, I.B., and T.Yu.Lisovych. "Planning of socio-economic measures to develop the competence of employees of enterprises in the conditions of international economic activity." *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Problems of economics and management*, no. 897, issue 2, 2018, pp. 57-64.
6. Lema, H.V., Oleksiv, I.B., Kharchuk, V.Y., and T.Yu. Lisovych. "Corporate social responsibility at emerging market: Ukrainian dimension." *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, issue 1, no. 2, 2019, pp. 33-42.
7. Lypych, L.H., and A.O. Fatenyuk-Tkachuk. "Strategies for the entry of enterprises to foreign markets." *Culture of the People of the Black Sea Region*, no. 102, 2007, pp. 146-151.
8. Semenets, V.V., and R.V. Shinkarenko. "The essence and peculiarities of the forms of exit of enterprises to foreign markets." *EASTERN EUROPE: ECONOMY, BUSINESS AND MANAGEMENT*, issue 1(12), 2018, chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/SHinkarenko-R.V.-Semenets-V.V.pdf Accessed 10 Mar. 2023.
9. Hrynyuk, O.S. "Trade policy of enterprises: strategies for entering the foreign market." *Economy and society*, no. 40, 2022.

УДК 620.91/92-044.372J061.1ЄС

doi: 10.15330/apred.1.19.61-69

Козут-Ференс О. І.¹, Масевич А.Л.²

ПРИЧИНИ ТА ПОТОЧНИЙ СТАН ЕНЕРГЕТИЧНОЇ КРИЗИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
76000, Україна,
¹тел.: (0342) 75-20-27,
e-mail: oksana.kohut_ferens@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6015-5205

² тел.: 0967196584,
e-mail: amasevych@gmail.com,
ORCID: 0009-0009-6603-8881

Анотація. Геополітична ситуація у світі завжди мала безпосередній вплив на світовий ринок енергетики та торгівлю енергоресурсами. Протягом останніх років енергетична ситуація в країнах Європи значно погіршувалася через низку кризових подій, які сколихнули світ.

Сучасна енергетична криза є чи не найголовнішою проблемою не тільки для України, а й для всього світу. Водночас це і глобальна екологічна проблема. Зараз, як ніколи раніше, у всіх світових лідерів та міжнародних організаціях гостро постає питання постачання енергоресурсів та енергетичної ситуації в світі загалом. Для вирішення проблеми перш за все потрібно розуміти причини виникнення енергетичної кризи та її поточний стан. Отож метою даної статті є дослідження етапів та причин розвитку енергетичної кризи, характеристика її поточного стану в країнах Європи.

Проблемам дослідження теоретичних і практичних аспектів функціонування енергетичних ринків в кризових ситуаціях присвячено низку праць таких відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, як С.І Кондратов, Ю.М. Скалецький, В.І. Кравцов, Д.С. Бірюков, Р. Еден, Л. Воррел та ін.

У статті розглянуто причини енергетичної кризи в Європі, яку роль в цьому відіграють карантинні обмеження пов'язані з пандемією Covid-19. Досліджено як змінилася ситуація на енергетичних ринках після початку повномасштабного вторгнення в Україну. Проведено аналіз зміни цін на ринку енергії для виробників і споживачів в ЄС протягом 2021-2023 років. Розглянуто які заходи впроваджують країни ЄС для нормалізації ситуації та подолання наслідків енергетичної кризи. Проведено аналіз розвитку ринку СПГ, як альтернатива поставок природного газу з Росії, досліджено збільшення обсягів імпорту з США та розширення інфраструктури видобутку СПГ в Європейському Союзі. Розглянуто впровадження альтернативної енергетики як преспективний шлях виходу з енергетичної кризи. У результаті проведеного дослідження наголошено, що енергетична система Європи зараз переживає масштабну кризу внаслідок карантинних обмежень та нестабільної політичної ситуації у світі. Доведено, що також енергетична система зазнає масштабних трансформацій пов'язаних з відмовою від імпорту російських енергоресурсів.

Ключові слова: енергетична криза, енергоресурси, альтернативна енергетика, ринок скрапленого газу (СПГ).

Kogut-Ferens O.I.¹, Masevych A.L.²

CAUSES AND CURRENT STATE OF THE ENERGY CRISIS IN EUROPEAN COUNTRIES

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of International Economic Relations,
Shevchenko, str. 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
¹tel.: (0342) 75-20-27,
e-mail: oksana.kohut_ferens@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6015-5205

² tel.: 0967196584,
e-mail: amasevych@gmail.com,
ORCID: 0009-0009-6603-8881

Abstract. The geopolitical situation in the world has always had a direct impact on the global energy market and energy trade. In recent years, the energy situation in Europe has been deteriorating significantly due to a series of crisis events that have shaken the world.

The current energy crisis is perhaps the most important problem not only for Ukraine but for the whole world. It is also a global environmental problem. Now, more than ever before, all world leaders and international organisations are concerned about energy supplies and the energy situation in the world as a whole. To solve the problem, it is necessary to understand the causes of the energy crisis and its current state. Therefore, the purpose of this article is to study the stages and causes of the energy crisis and to characterise its current state in European countries.

A number of works by such well-known domestic and foreign scholars as S. Kondratov, Yu. Skaletsky, V.I. Kravtsov, D.S. Biryukov, R. Eden, L. Worrell, etc.

The article examines the causes of the energy crisis in Europe and the role of quarantine restrictions related to the Covid-19 pandemic. The author examines how the situation in the energy markets has changed since the beginning of the full-scale invasion of Ukraine. An analysis of price changes in the energy market for producers and consumers in the EU during 2021-2023 is carried out. The author considers what measures the EU countries are taking to normalise the situation and overcome the consequences of the energy crisis. The article analyses the development of the LNG market as an alternative to natural gas supplies from Russia, examines the increase in imports from the United States and the expansion of LNG production infrastructure in the European Union. The introduction of alternative energy is considered as a promising way out of the energy crisis. The study shows that Europe's energy system is currently experiencing a large-scale crisis due to quarantine restrictions and the unstable political situation in the world. It is proved that the energy system is also undergoing large-scale transformations due to the refusal to import Russian energy resources.

Keywords: energy crisis, energy resources, alternative energy, LNG market.

Вступ. Сьогоднішня енергетична криза викликає потрясіння безпрецедентного масштабу та складності. Найбільші потрясіння відчули на ринках природного газу, вугілля та електроенергії, а також значні потрясіння на ринках нафти, що змусило країни-члени МЕА (Міжнародної енергетичної агенції) два рази збільшити нафтові запаси до безпрецедентного масштабу, щоб уникнути значних збоїв в глобальній енергосистемі. Зважаючи на невинні геополітичні та економічні проблеми, енергетичні ринки залишаються надзвичайно вразливими, а криза є нагадуванням про крихкість і нестабільність поточної глобальної енергетичної системи.

Світ перебуває в глобальній енергетичній кризі, яка спричинить значні негативні економічні наслідки в майбутньому. Як це часто буває, найбільш та найуразливіші країни, швидше за все, постраждають найбільше. Напруга не почалася з вторгненням Росії в Україну, але різко загострилася внаслідок початку війни. Надзвичайно високі ціни викликають переоцінку енергетичної політики та пріоритетів. Енергетичні відносини між Європою та Росією лежать у тріщинах, що ставить під сумнів життєздатність десятиліть інфраструктури викопного палива та інвестиційних рішень, побудованих на цій основі. Відбувається глибока переорієнтація міжнародної торгівлі енергоносіями, що приносить нові ринкові ризики, навіть якщо вона усуває давню вразливість. Багато контурів цього нового світу ще не повністю визначені, але повернення до того, як було раніше, неможливе. І ми знаємо з минулих енергетичних криз, що процес адаптації навряд чи буде легким. Це коригування також відбуватиметься в контексті зобов'язань, взятих урядами щодо переходу на чисту енергію та окреслення загальної кліматичної стратегії розвитку.

Постановка завдання. Мета даного дослідження є охарактеризувати сучасний стан енергетичної кризи в країнах Європи, її причини та потенційні наслідки, застосовуючи загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: системно-логічний метод, статичного аналізу, спостереження, порівняння та узагальнення.

Результати. Енергетична система Європи переживає безпрецедентну кризу. Цього року постачання російського газу, критично важливого для забезпечення безперебійності промислових процесів та задоволення суспільного попиту на електроенергію, було скорочено більш ніж на 80 %. З початку 2021 року оптові ціни на електроенергію та газ зросли у 15 разів, що серйозно вплинуло на домогосподарства та бізнес [1].

Деякі проблеми з енергопостачанням у Європі почалися ще у 2021 році. Зазвичай у зимові місяці ЄС імпортує скраплений газ (СПГ) із США, Латинської Америки та Росії. Однак проблеми з електромережею в Техасі призвели до скорочення постачання скрапленого природного газу взимку, і, крім того, зима 2020-2021 була холоднішою за попередні роки [2].

Пізніше, того ж року влітку хвилі спеки охопили США та Європу. Латинська Америка також зіткнулася з посухами, що призвело до зменшення необхідної гідроенергії для транспортування СПГ до Європи. За даними Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), ЄС збільшив споживання газу на 25 %, що призвело до різкого зростання цін на енергоносії через брак постачання [2].

У 2021 році в Європі також було нижче середнього рівня виробництво енергії з відновлюваних джерел, особливо у вітровій енергетиці через не ідеальні вітрові умови. Значні частини північноєвропейського енергетичного ринку, зокрема Німеччина та Нідерланди, частки вітрової генерації в національних енергетичних структурах яких більше 20%. Зменшення частки вітрової енергії у виробництві електроенергії збільшило попит на газ і вугілля. Поступова відмова від ядерної енергетики в

Німеччині загострила скрутність на енергетичному ринку. Це призвело до ще більшого попиту на імпорт енергоносіїв, пояснює Інститут досліджень безпеки Європейського Союзу (EUSS) [3].

Також сектор відновлюваної енергетики значно постраждав від пандемії COVID-19. Різкі спади економічної діяльності спричинили значні затримки постачання відновлюваної енергії на національних та регіональних ринках, тоді як відсутність доступного фінансування з боку ринку та державних стимулів для інвестицій у відновлювану енергетику викликали серйозне занепокоєння серед виробників альтернативних енергоресурсів. Зменшення світового попиту на енергію внаслідок карантину, спричиненого пандемією, зупинили зростаючу тенденцію збільшення припливу інвестицій в сектор відновлювальної енергетики [4].

Зокрема, раптова зупинка виробництва призвела до серйозних збоїв і у глобальному ланцюжку постачання відновлюваної енергії. Зупинка кількох великих заводів з виробництва вітрових турбін є яскравим прикладом впливу пандемії на сектор відновлюваної енергетики. Подібні негативні наслідки спостерігаються в сонячній промисловості, де попит скоротився на 28% у 2020 році внаслідок скорочення загального споживання енергії під час карантинних обмежень [4].

Стрімке зростання цін на енергоносії посилює інфляційний тиск і, таким чином, негативно впливає на криву відновлення після COVID-19. Значне зростання інфляції в енергетичному секторі на 17,4% влітку 2021 року призвело до 13-річного піку інфляції в економіках Єврозони в 3,4% у вересні 2021 року, а в грудні вона перевищила 5%. Ціна природного газу на європейському спотовому ринку у вересні 2021 року була в 6,5 разів вищою, ніж у 2019 році [5].

Поточна енергетична криза була значно посилена головним чином через зростання глобального попиту на газ і масовим імпортом зрідженого природного газу (СПГ) до Китаю. Воно посилилося російсько-українською війною, яка має значні наслідки для енергетичної безпеки.

Росія, безсумнівно, є одним із найважливіших гравців на світовому енергетичному ринку поряд із Саудівською Аравією та США. Вторгнення в Україну підтвердило значну залежність Європи від російського газу та яскраво показало, що диверсифікація ланцюжка поставок енергії є вирішальною для енергетичної безпеки.

Зараз головним політичним питанням для Європи є забезпечення достатньої кількості енергії за доступною ціною для всіх громадян, оскільки відновлених джерел енергії (ВДЕ) недостатньо для задоволення попиту. Необхідно забезпечити безперебійне постачання енергії для всіх споживачів за найдоступнішою ціною, особливо для найбільш уразливих верств суспільства. Це передбачає захист від спекулятивного тиску як на європейському рівні з узгодженою політикою, так і на національному рівні, щоб знайти баланс між цінами на газ та електроенергію.

Світові ціни на енергоносії стабільно зростають із середини 2021 року, оскільки відкладений попит, спричинений відновленням після пандемії, спричинив значну напруженість на енергетичному ринку. Ця динаміка була особливо помітною в Європі, де вторгнення Росії в Україну створило безпрецедентний тиск на європейський енергетичний ринок: з 23 лютого, за день до початку конфлікту, до 27 вересня оптові ціни на газ і електроенергію в Європі зросли на 109% і 138% відповідно. Із загостренням війни цінова напруженість поширилася з спотового ринку на всю строкову структуру ф'ючерсних цін на енергію, що свідчить про те, що вартість енергії залишатиметься на високому рівні в продовж довгого періоду [6].

Сильна залежність Європи від імпорту енергоресурсів з Росії пояснює помітну реакцію місцевих цін на енергоносії на війну в Україні. У 2020 році на Росію припадало близько 29% сирової нафти та 43% імпорту природного газу в ЄС, хоча залежність від

російських енергоресурсів демонструє велику неоднорідність між державами-членами, причому країни Центральної та Східної Європи, Німеччина та Італія демонструють найбільшу довіру.

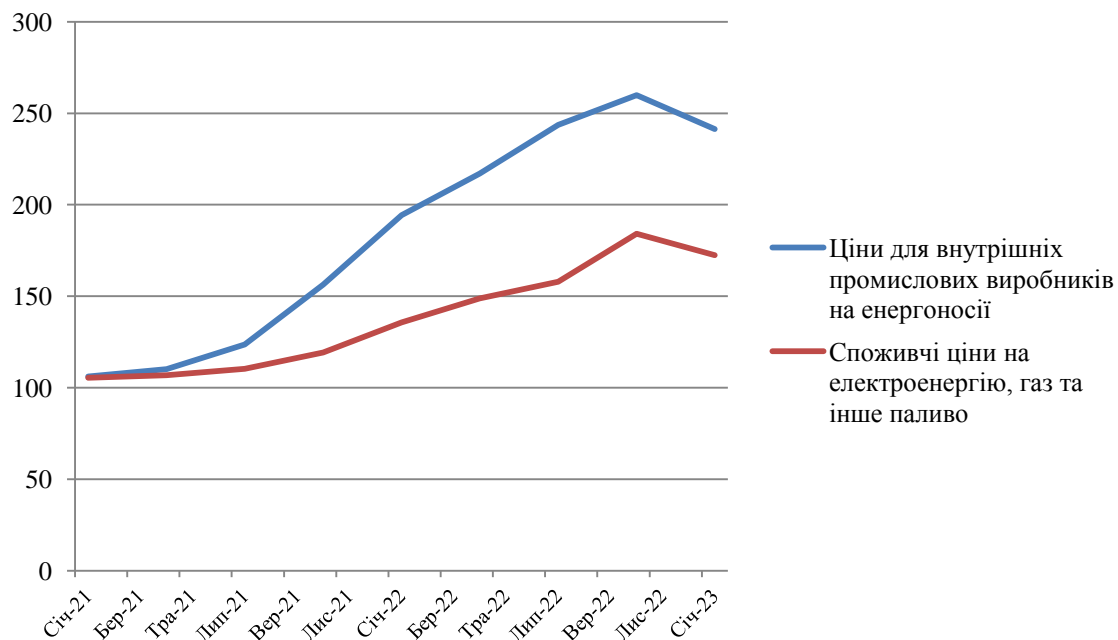

Рис. 1. Ціни на енергію для виробників і споживачів в ЄС

Fig. 1. Energy prices for producers and consumers in the EU

Джерело: адаптовано автором [7]

У 2022 році ціни на енергоносії в ЄС досягли рекордного рівня. Війна Росії проти України та її одностороннє рішення призупинити постачання газу до деяких країн-членів ЄС підштовхнули ціну на газ, що спричинило рекордно високі ціни на електроенергію в ЄС.

Хвилі спеки влітку 2022 року спричинили додатковий тиск на енергетичні ринки, з одного боку, стимулювавши збільшення попиту на енергію для охолодження, а з іншого – зменшивши постачання енергії через посуху та, як наслідок, скорочення пропозиції гідроенергії.

ЄС є найбільшим імпортером СПГ у світі. У першій половині 2022 року ЄС імпортував понад 65 мільярдів кубометрів (млрд кубометрів) СПГ на суму понад 60 мільярдів євро. Франція була найбільшим імпортером СПГ в ЄС, випереджаючи Іспанію та Бельгію.

У першій половині 2022 року Сполучені Штати були найбільшим постачальником СПГ до ЄС, на частку якого припадало майже 50% загального імпорту. За рік імпорт СПГ із США зріс більш ніж удвічі.

Однак доступ до інфраструктури СПГ є неоднаковим в ЄС.

Вторгнення Росії в Україну та ускладнення поставок газу підштовхнули країни-члени ЄС до подальшого розвитку своєї інфраструктури СПГ. Низку запланованих інвестицій слід розглядати як проекти ЄС, що становлять спільний інтерес з метою спрощення процедури впровадження та використання такого енергоресурсу в майбутньому.

Іспанія, Франція, Італія, Португалія, Бельгія, Нідерланди, Хорватія, Польща, Греція та Литва мають діючі LNG-термінали. Запрацювали три термінали у

Вільгельмсхафені, Лубміні та Брунсбюттелі із сумарною потужністю 13,5 млрд кубометрів на рік. Крім того, до кінця цього року почнуть працювати ще три FSRU.

Є більше десятка запланованих СПГ-терміналів по всьому ЄС, і кілька зараз будуються [8].

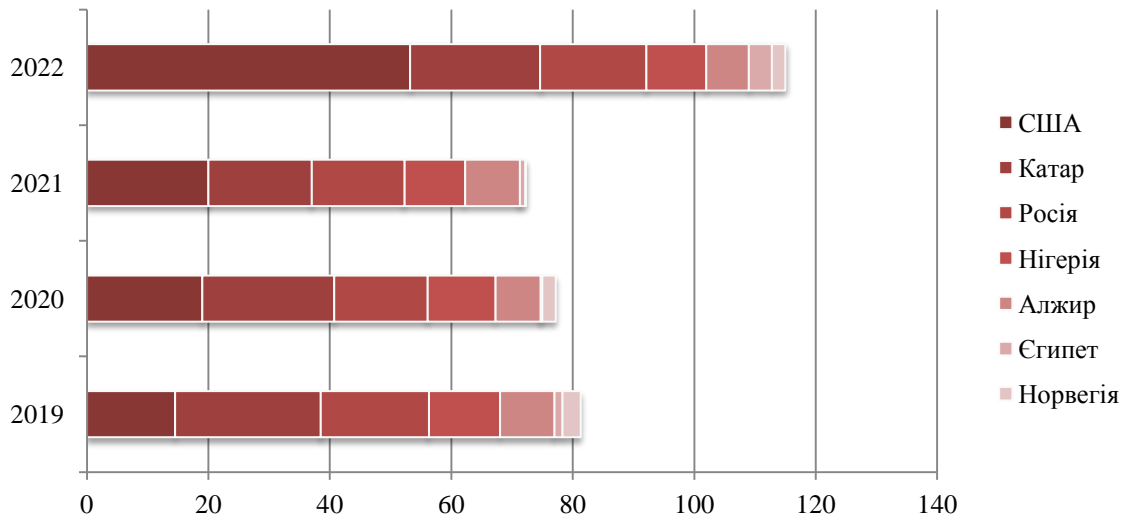

Рис. 2. Імпорт СПГ в Європу

Fig. 2. European Import of LNG

Джерело: адаптовано автором [9]

У 2022 році Росія експортувала до Європи 20,2 млрд кубометрів порівняно з 18 млрд кубометрів у 2021 році (зростання на 12%) і стала третім за величиною постачальником СПГ у Європі.

Тим не менш, частка Росії в імпорті газу в ЄС минулого року впала з 40 % до менше 10%, а до 2030 року її частка в світовій торгівлі нафтою і газом може скоротитися вдвічі. Проте контрзаходи ЄС виявилися дорогими: приблизно 800 мільярдів євро було витрачено на боротьбу зі зниженням ділової активності та зростанням енергетичної бідності. План REPowerEU зі скорочення викидів вуглекислого газу та ліквідації російського імпорту викопного палива до 2027 року обійдеться в 300 мільярдів євро. Німеччина витратила найбільше на енергетичні заходи, майже 270 мільярдів євро, перевершивши всі інші країни ЄС [10].

У 2022 році експортери США, Катару та Африки переорієнтували поставки до Європи. Однак нові потужності з імпорту СПГ будуть обмежені до 2025 року, після чого нові експортні потужності можуть збалансувати попит і пропозицію та знизити ціни.

ЄС також виграв від 21-відсоткового скорочення імпорту СПГ Китаєм минулого року (близько 20 млрд кубометрів) через високі ціни СПГ і перевагу дешевого вугілля. Попит Китаю на СПГ є диким на світовому ринку, коливаючись до 40 млрд куб. Збільшення попиту на китайський імпорт СПГ ускладнить ЄС забезпечити достатні постачання СПГ до наступної зими.

Важливо зазначити, що політика Росії вплинула на світові ринки, викликавши рекордно високі ціни на СПГ та електроенергію. У той час як ЄС впорався з цим стрімким зростанням цін із значним економічним і фінансовим тиском, багато країн, що розвиваються в Південній Азії та Африці не могли собі це дозволити, що призвело до дефіциту енергії та збоїв [10].

З початку енергетичної кризи в Європі спостерігається стрімке зростання планів щодо нових транспортних терміналів СПГ і газопроводів, ініціатив щодо прискорення проектів у сфері відновлюваної енергетики та зусиль щодо підвищення енергоефективності.

Як одна з територій, яка найбільше постраждала від зростання цін на нафту та газ через значну залежність від російського імпорту, Європейський Союз зіткнувся з переломним моментом у своїй енергетичній політиці.

Незважаючи на те, що ЄС уже зробив важливі кроки в напрямку чистої енергії, прийнявши Європейську зелену угоду, яка вимагає від блоку скоротити викиди принаймні на 55% до 2030 року, природний газ спочатку був широко представлений як перехідне паливо. Російське вторгнення в Україну поставило цю стратегію під сумнів, оскільки ціни на природний газ продовжують стрімко зростати.

У березні ЄС заявив, що скоротить залежність від російського газу на дві третини цього року та повністю припинить залежність від газу задовго до 2030 року. Для цього він розробив проект REPowerEU, плану вартістю 210 мільярдів євро для прискорення Зеленої угоди [11].

План визначає, як відновлювана енергія становитиме 45% енергетичних потреб ЄС до 2030 року – порівняно з приблизно 22% у 2020 році. Це означатиме прискорення процесу затвердження для вітрових і сонячних електростанцій і закликів до встановлення сонячних панелей на всіх комерційних будівлях до 2026 року та на житлових будинках до 2029 року [11].

ЄС проводить багато заходів для стимулювання розвитку альтернативної енергетики:

- *Прискорення видачі дозволів для електростанцій з відновлюваної енергетики.*

Депутати Європарламенту закликали швидше видавати дозволи на нові або адаптовані електростанції, що використовують джерела відновлюваної енергії, включаючи сонячні панелі та вітряні млини.

- *Ставка на відновлюваний водень.*

Коли водень використовується як джерело енергії, він не виділяє парникових газів, що означає, що він може допомогти декарбонізувати сектори, де важко зменшити викиди CO₂. За оцінками, до 2050 року водень міг би забезпечувати 20-50% потреб ЄС в енергії на транспорті та 5-20% у промисловості.

- *Стимулювання морських відновлюваних джерел енергії.*

Наразі вітер є єдиним морським відновлюваним джерелом енергії, що використовується в комерційних масштабах, але ЄС розглядає інші джерела, такі як енергія припливів і хвиль, плавучі сонячні електростанції та водорості для виробництва біопалива.

Європейська комісія запропонувала стратегію ЄС, спрямовану на різке збільшення виробництва електроенергії з морських відновлюваних джерел. Потужність лише офшорних вітрових електростанцій збільшиться з 12 ГВт сьогодні до 300 ГВт до 2050 року. Парламент представить свою позицію пізніше.

- *Вибір альтернативних видів палива.*

У жовтні 2022 року Європейський парламент ухвалив свою позицію щодо правил, які стосуються необхідної інфраструктури, щоб зробити станції підзарядки та заправки більш доступними по всій Європі. Євродепутати хочуть, щоб до 2026 року електростанції для легкових автомобілів були доступні щонайменше кожні 60 кілометрів уздовж основних доріг ЄС, а для вантажівок і автобусів - кожні 60 кілометрів до 2026 року.

- *Фінансування зеленої енергетичної інфраструктури.*

ЄС переглянув свої правила фінансування транскордонних проектів енергетичної інфраструктури для досягнення кліматичних цілей. Нові правила спрямовані на поступове припинення фінансування ЄС проектів з видобутку природного газу та перенаправлення коштів на водневу інфраструктуру та уловлювання і зберігання вуглецю.

• *Забезпечення справедливого переходу енергії для всіх.*

Для підтримки вразливих домогосподарств і малого бізнесу під час енергетичного переходу ЄС хоче створити Соціальний кліматичний фонд з орієнтовним бюджетом 16,4 мільярда євро до 2027 року, який потенційно може досягти 72 мільярдів євро до 2032 року. Фонд включатиме стимули для переходу на відновлювані джерела енергії, а також заходи зі зниження енергетичних податків і зборів, стимули для реконструкції будівель, спільного використання автомобілів і розвитку ринку вживаних електромобілів [12].

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що внаслідок різних геополітичних проблем у світі Європейський Союз переживає доволі важке становище в енергетичній сфері. Відновлення глобального споживання енергії, яке відбулося після падіння, спричиненого пандемією у 2020 році, передчасно закінчилося вторгненням Росії в Україну на початку 2022 року, що призвело до хвилювання на світових енергетичних ринках, посиливши інфляційний тиск і сповільнивши економічне зростання. Напруження на ринках почалося не з вторгненням Росії в Україну, але воно різко посилюється. Це призвело до нестабільності та різких стрибків цін на енергоносії, особливо на природний газ на європейських ринках, і загроза подальших перебоїв у постачанні нависла.

Проте ми побачили успіх політики, що стимулює швидше впровадження чистої енергії. Також лідери ЄС активно вирішують проблему відмови від постачання російських енергоресурсів, шукаючи інших постачальників.

1. Подолання європейської енергетичної кризи. Міжнародний Валютний Фонд. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/12/beating-the-european-energy-crisis-Zettelmeyer> (дата звернення: 1.04.2023)
2. Звіт про ринок газу Q3-2021. Міжнародне енергетичне агентство. URL: https://iea.blob.core.windows.net/assets/4fee1942-b380-43f8-bd86-671a742db18e/GasMarketReportQ32021_includingGas2021Analysisandforecastto2024.pdf (дата звернення: 1.04.2023)
3. Загадка європейської енергетичної кризи. Інститут безпекових досліджень Європейського Союзу. URL: <https://www.iss.europa.eu/content/europes-energy-crisis-conundrum> (дата звернення: 4.04.2023)
4. Кармакер К.Л., Ахмед Т., Ахмед С., Алі С.М., Моктадір М.А., Кабір Г. Покращення стійкості ланцюгів поставок в умовах пандемії COVID-19 в економіці, що розвивається: дослідження факторів за допомогою інтегрованої моделі. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352550920308794> (дата звернення: 5.04.2023)
5. Євростат, «Річна інфляція в єврозоні та її основні компоненти, грудень 2011 р. – грудень 2021 р.», 2021 р. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Euro_area_annual_inflation_and_its_main_components,_December_2011_-_December_2021.png (дата звернення: 8.04.2023)
6. Бубейкер С., Гуделл Д.В., Панді Д.К. та Кумарі В. (2022), "Неоднорідний вплив воєн на світові ринки акцій: Докази вторгнення в Україну", Finance Research Letters 48: 102934. (дата звернення: 8.04.2023)
7. Євростат. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20220210-2> (дата звернення: 10.04.2023)
8. Рада Європейського Союзу URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/lng-infrastructure-in-the-eu/> (дата звернення: 10.04.2023)
9. Bloomberg: Чи зіткнеться Європа з ще більш жорстким ринком природного газу у 2023 році? 2023. Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/graphics/europe-energy-crisis-updates/> (дата звернення: 10.04.2023)
10. Франк Умбах. Безпека постачання ЗПГ в Європейському Союзі.2023. URL: <https://www.gisreportsonline.com/t/eu-lng/> (дата звернення: 11.04.2023)

11. Європейська комісія. REPowerEU: план швидкого зменшення залежності від російського викопного палива та швидкого переходу до «зеленого». URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131 (дата звернення: 13.04.2023)
12. Європейський парламент. Як ЄС стимулює розвиток відновлюваної енергетики. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20221128STO58001/how-the-eu-is-boosting-renewable-energy> (дата звернення 15.04.2023)

References

1. “Beating the European energy crisis.” International Monetary Fund, www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/12/beating-the-european-energy-crisis-Zettelmeyer Accessed 1 April 2023
2. “Gas Market Report Q3-2021.” International energy agency, iea.blob.core.windows.net/assets/4fee1942-b380-43f8-bd86-671a742db18e/GasMarketReportQ32021_includingGas2021Analysisandforecastto2024.pdf Accessed 1 April 2023
3. “Europe’s energy crisis conundrum.” European Union Institute for Security Studies, www.iss.europa.eu/content/europes-energy-crisis-conundrum Accessed 4 April 2023
4. Karmaker, C.L., Ahmed, T., Ahmed, S., Ali, S.M., Moktadir, M.A., and G. Kabir. “Improving supply chain sustainability in the context of COVID-19 pandemic in an emerging economy: exploring drivers using an integrated model.” *Sciencedirect*, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352550920308794 Accessed 5 April 2023
5. Eurostat. “Annual inflation in the euro area and its main components, December 2011 - December 2021.” European Commission, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Euro_area_annual_inflation_and_its_main_components,_December_2011_-_December_2021.png Accessed 8 April 2023
6. Boubaker, S., Goodell, J.W., Pandey, D.K., and V. Kumari. “Heterogeneous influences of wars on global equity markets: Evidence from the invasion of Ukraine.” *Finance Research Letters*, no.48, 2022, pp.102934. Accessed 8 April 2023
7. Eurostat. European Commission, ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20220210-2. Accessed 10 May 2023
8. Council of the European Union, www.consilium.europa.eu/en/infographics/Ing-infrastructure-in-the-eu/ Accessed 10 April 2023
9. “Does Europe Face an Even Tougher Natural Gas Market in 2023?” Bloomberg, www.bloomberg.com/graphics/europe-energy-crisis-updates/ Accessed 10 April 2023
10. Umbach, Frank. “The European Union’s LNG supply security.” *gisreportsonline*, www.gisreportsonline.com/r/eu-Ing/ Accessed 11 April 2023
11. “REPowerEU: a plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and rapidly transition to green.” European Commission, ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131. Accessed 13 April 2023
12. “How the EU is boosting renewable energy.” European Parliament, www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20221128STO58001/how-the-eu-is-boosting-renewable-energy. Accessed 15 April 2023

УДК 339.97

doi: 10.15330/apred.1.19.69-78

Кудирко Л.П.¹, Коберник М.В.²

ВИХІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ З ЄС: НАСЛІДКИ, РИЗИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Державний торговельно-економічний університет,
кафедра світової економіки,
вулиця Кіото, 19, Київ,
02156, Україна,
тел.: 044 513 33 48,
¹e-mail: l.kudyrko@knute.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-9089-7223

²e-mail: m.kobernyk_fmtp_1m_22_m_d@knute.edu.ua,

Анотація. Вrexit став однією з найбільш значущих подій останніх років для Європи і світової економіки у цілому. Враховуючи значущість Великої Британії як однієї з найбільших економік світу та її вплив на глобальний розвиток, проблематика дослідження є актуальною.

Метою даної статті є розкриття стану та оцінка наслідків для економічного розвитку Великої Британії після її виходу з Європейського Союзу в розрізі як економіки у цілому, так і окремих її галузей та секторів.

В статті було використано *методи* аналізу та синтезу, порівняння, групування та систематизації, елементи інституційного підходу, статистичний метод.

На основі даних національної статистичної служби Великобританії та інформаційних джерел міжнародних організацій ідентифіковано наслідки для економічної динаміки, ринку праці, інвестиційного клімату країни. Виявлено, що у короткостроковому періоді негативний вплив на економічну динаміку був більш відчутний, ніж у подальші роки. Дослідження засвідчило, що попри формалізацію розриву з ЄС, Великобританія зберігає орієнтацію на ринки європейського співтовариства та визнання важливості торговельних відносин з Європейським Союзом з огляду їх суттєвого впливу на економіку країни. Серед очевидних ризиків виходу з ЄС стали більш складні торговельні умови з країнами ЄС. Також можливим є нарощування міждержавних суперечностей у зв'язку з економічним суперництвом за стратегічні ресурси на глобальному рівні та впливом на міжнародну конкуренцію. Авторами розкрито дуальний прояв наслідків Вrexit в середньостроковому періоді: з одного боку, скорочення інвестицій та кількості залучених працівників на ринок праці із держав ЄС, з іншого, збільшення частки внутрішніх працівників на ринку праці та зменшення показників безробіття. Позитивні наслідки можна оцінювати також з огляду активізації міжнародних економічних зв'язків за межами країн ЄС, що забезпечить диверсифікацію ринків та каналів надходження інвестиційних ресурсів. *Теоретична значимість* дослідження полягає у поглибленні положень теорії міжнародної економічної інтеграції в частині визначення співвідношення наслідків короткострокової та довгострокової дії (статичні та динамічні ефекти торгівлі) в умовах дезінтеграційних процесів. Практична цінність зумовлена можливістю урахування та емпіричного тестування регуляторних кроків держави (на прикладі Великої Британії) по диверсифікації зовнішніх торговельних потоків з метою досягнення нового геополітичного впливу та статусу.

Перспективи подальших досліджень можна вбачати в оцінці економічних та геополітичних наслідків для Великої Британії війни України з РФ з огляду потужної військової та економічної підтримки української держави.

Ключові слова: Велика Британія, ЄС, Вrexit, зовнішня торгівля, інвестиції.

Kudyrko L.P.¹, Kobernyk M. V.²

EXIT OF GREAT BRITAIN FROM EU: CONSEQUENCES, RISKS, OPPORTUNITIES

State University of Trade and Economics,
Department of International Economics,
Kyoto str., 19, Kyiv,
02156, Ukraine,
tel.: 044 531 48 72,
¹e-mail: l.kudyrko@knute.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-9089-7223

²e-mail: m.kobernyk_fmtp_1m_22_m_d@knute.edu.ua
ORCID: 0009-0008-6221-2726

Abstract. Brexit has become one of the most significant events of recent years for Europe and to the global economy as a whole. Given the importance of the UK as one of the world's largest economies and its impact on global development, the research topic is relevant,

The purpose of this article is to disclose the state of affairs and assess the consequences for the economic development of the United Kingdom after its withdrawal from the European Union in the context of both the economy as a whole and its individual industries and sectors.

The article uses the methods of analysis and synthesis, comparison, grouping and systematization, elements of the institutional approach, and the statistical method.

Based on the data of the UK National Statistical Office and information sources of international organizations, the author identifies the consequences for the economic dynamics, labor market, and investment climate of the country. It was found that in the short term, the negative impact on economic dynamics was more significant than in subsequent years. The study showed that despite the formalization of the break with the EU, the UK remains focused on the markets of the European community and recognizes the importance of trade relations with the European Union in view of their significant impact on the country's economy. Among the obvious risks of leaving the EU is the complication of trade conditions with EU countries. There is also the possibility of an aggravation of interstate conflicts due to economic competition for strategic resources at the global level and the impact on international competition. The authors reveal the dual manifestation of Brexit's consequences in the medium term. On the one hand, a reduction in investment and the number of workers attracted to the labor market from the EU, on the other hand, an increase in the share of domestic workers in the labor market and a decrease in unemployment. Positive effects can also be assessed in terms of intensification of international economic relations outside the EU, which will ensure diversification of markets and channels of investment resources. The theoretical significance of the study is to deepen the provisions of the theory of international economic integration in terms of determining the ratio of short-term and long-term effects (static and dynamic trade effects) in the context of disintegration processes. The practical value is determined by the possibility of taking into account and empirically testing the regulatory steps of the state (on the example of the United Kingdom) to diversify foreign trade flows in order to achieve new geopolitical influence and status. Prospects for further research are seen in assessing the economic and geopolitical consequences for the UK of Ukraine's war with the Russian Federation, in view of the strong military and economic support for the Ukrainian state.

Keywords: Great Britain, EU, Brexit, foreign trade, investment.

Вступ. Британські та світові експерти й аналітики здійснювали різні прогнози щодо долі Британії та ЄС внаслідок виходу держави із європейського співтовариства, але врешті решт Brexit відбувся. У 2020 році Велика Британія вийшла з Європейського Союзу, що стало важливою подією для всієї європейської економіки та політики. Вихід із ЄС сформував цілу низку викликів для Великої Британії, в тому числі для її економіки, бізнесу та торгівлі. Це актуалізує запит на дослідження наслідків виходу для економіки Великої Британії та її подальшого розвитку, ураховуючи значні позиції британської складової у глобальному економічному розвитку, впливовість на перебіг не лише економічних, алей геополітичних процесів на європейському континенті та у світі. Що ж власне відбулося у підсумку з огляду економічного розвитку Великої Британії після виходу з ЄС? Які економічні наслідки та чи справдилися песимістичні прогнози щодо самої Британії?

Окреслюючи макроекономічні ефекти виходу Британії з Європейського Союзу, зауважимо, що вони були далекосяжними та відчутно вплинули на бізнес та економіку, а також на суспільний розвиток, доходи громадян та соціальну стабільність. Наразі минуло три роки після виходу Великобританії з ЄС, що завершило майже півстолітнє членство Британії в ЄС та інституціях, які цьому передували. Відтак вже зараз можна формулювати перші висновки. Основними питаннями для дискусії можуть бути такі аспекти як: економічні втрати (надбання) Британії, подальший економічний розвиток, престиж та міжнародні позиції Британії. Також додаткового вивчення потребують

питання збереження статусу державою в якості глобального фінансового центру. Конкурентною перевагою Великої Британії було те, що вона багато років залишалася для Європи фінансовим центром. Чи мав Brexit та запровадження національного режиму діяльності для банківського та особливо страхового бізнесу в цій країні наслідки з огляду рівня привабливості для нерезидентів, і чи призвело це до згортання діяльності міжнародних фінансових установ у Великій Британії, що також могло вплинути на економічні показники країни?

Постановка завдання. Економічний розвиток Великої Британії після виходу з Європейського Союзу є складною та актуальною науковою проблемою, яка привертає увагу економістів та політичних аналітиків. Після виходу з ЄС, Велика Британія стала незалежною від регулятивних політик ЄС, що відкрило нові можливості для її економіки. Проте, цей процес супроводжується великою кількістю викликів, таких як торговельні бар'єри та зміни в законодавстві, що впливають на розвиток британської економіки.

Проблематика Brexit, його макроекономічних ефектів та політичних наслідків отримала своє розкриття в низці праць вітчизняних [1-5] та зарубіжних вчених [6,7]. Так, у фокусі уваги вітчизняних науковців Гісса-Івановича О. та Кибич Я. знаходяться можливі наслідки Brexit на подальший розвиток Великобританії та майбутнє ЄС в контексті зростання європескептицизму серед країн-членів[1]. Наскільки можливою є трансформація характеру двосторонніх відносин по лінії Велика Британія – окремі країни Європи, знайшло своє відображення в дослідженнях Мухи В. [2]. Аналіз, проведений Плешко І., засвідчив, що виклики Brexit зачіпають не лише економічну сферу всередині Великої Британії, але й позиції країни на світовому ринку та її вплив на глобальні процеси[3]. Також автором виявлено, що визначальним чинником Brexit стали у першу чергу процеси переорієнтації економічної політики Британії на внутрішній ринок, а відтак інтереси національного розвитку були визнані більш пріоритетними, ніж об'єднаної європейської спільноти. Оцінка економічних короткострокових результатів виходу Великої Британії із ЄС у праці Адама С. Позена, що є президентом Інституту міжнародної економіки Петерсона, вельми песимістична: Brexit знизив відкритість торгівлі Великої Британії, зменшив обсяги припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) і негативно вплинув на сферу зайнятості. Дослідник акцентує увагу на збільшенні трансакційних та транспортних витрат британського бізнесу з огляду ускладнень проходження митниці із державами ЄС. Ці та інші наукові праці відповідного спрямування показали, що аналіз наслідків виходу з ЄС вимагає міждисциплінарного підходу та об'єктивного зваженого погляду на вплив різних детермінант. Зокрема, наразі серед досліджень у даній сфері потребують вирішення питання щодо оцінки коротко- та середньострокових наслідків виходу для самої економіки Великої Британії, адже власне мова йде про пошук відповіді на збалансування ендогенних та екзогенних детермінант розвитку національної економіки відкритого типу в умовах переорієнтації вектору її розвитку на внутрішній ринок. Іншим важливим питанням є ідентифікація стану торговельних відносин з Європейським Союзом та перспектив їх подальшої еволюції.

Метою даної статті є розкриття стану та оцінка наслідків для економічного розвитку Великої Британії після її виходу з Європейського Союзу в розрізі як економіки у цілому, так і окремих її галузей та секторів. В статті було використано *методи* аналізу та синтезу, порівняння, групування та систематизації, елементи інституційного підходу, статистичний метод.

Результати. Як і в інших країнах, сучасні економічні проблеми Великої Британії спричинені численними факторами кількох останніх років — не в останню чергу наслідки COVID-19, війна Росії проти України та подальша енергетична криза — але

серед економістів майже єдина думка, що Brexit погіршив їх. Разом варто виокремлювати коротко- та середньострокові впливи та наслідки. Так, у короткостроковому періоді, згідно даних Центру європейських реформ, економіка Великої Британії - єдина з країн G7 мала відставання у зростанні відразу після виходу з ЄС. Також звіт Центру продемонстрував, як Brexit вдарив по ВВП, інвестиціям і торгівлі Великобританії. [8].

Однак вже у середньостроковому періоді ситуація дещо змінилася, а саме після коронавірусу: криза COVID-19 мала менший негативний вплив на економіку Британії, ніж на інші країни ЄС та і деяких держав G-7, про що свідчать зокрема показники динаміки номінального ВВП (табл.1).

Таблиця 1

Темпи зростання номінального ВВП Великої Британії та інших держав-членів G - 7 у 2020-2023 рр., %

Table 1

Nominal GDP growth rates of the UK and other G-7 member states in 2020-2023, %.

Країни	2020	2021	2022	2023 (прогноз)
Канада	-4,5	13,0	11,8	3,7
Франція	-5,3	8,2	5,0	4,0
Німеччина	-2,3	5,7	7,6	6,8
Італія	-7,6	7,3	7,0	5,1
Японія	-3,7	0,8	1,3	3,0
Великобританія	-5,8	7,9	9,5	4,3
США	-1,5	10,7	8,9	4,1

Джерело: сформовано на основі[9, 11]

Попри очевидні проблеми ВВП Британії швидко та стрімко зростало в абсолютному вимірі, досягнувши історично максимальних 3.256 трлн. дол США у 2022 році[9]. Подібна ситуація була з промисловою виробничою активністю і сферою послуг Великої Британії, адже в тяжкий постковідний період в країні створювалися додаткові стимули для національного бізнесу. Також 2022 рік показав нам низку звітів, які вказують на те, що Британія має кращі показники з початку пандемії порівняно з іншими країнами через проблеми, що пов'язані з міграцією робочої сили та зростаючим рівнем безробіття, які уряд тепер має регулювати вже власним законодавством [2]. Також звіти описують низку проблем в сфері зовнішньої торгівлі, через зменшення торговельної активності, спричиненої виходом з ЄС. А зауважимо, що насправді досить важко диференціювати виокремлювати наслідки власне Brexit від впливу коронавірусної кризи. Попри здавалось очевидні втрати ЄС залишається найбільшим торговельним партнером для Британії: у зовнішній торгівлі Британії майже 50% експорту та 53% імпорту станом на 2022 рік припадає на ЄС[10]

Іншим чинником, який наразі істотним чином впливає на Велику Британію, є війна в Україні. Зокрема, достатньо звернути увагу на прогнози щодо економічного зростання на 2023 рік (табл.1). Оцінюючи масштаб та глибину впливу, зауважимо, що підвищення цін, порушення ланцюгів поставок, фінансові труднощі та зниження інвестицій не призвели до економічних шоків Британії. Поточна ситуація в Британії та економічні прогнози країни виглядають дещо краще, ніж в інших країнах Європи. Такі позиції Британії можуть свідчити про те, що прогнози негативних наслідків Brexit для економіки Великої Британії є далекими від реального стану, головним чином, завдяки, як зазначають вітчизняні науковці, політиці нинішнього уряду країни. [5]

Водночас з деякими позитивними аспектами економічного розвитку Великої Британії після Brexit, відмітимо негативні впливи на торговельну відкритість країни, а

також на приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Так, зокрема, Великобританія отримує наразі менший потік залучених ПІІ від держав-членів ЄС у порівнянні із періодом членства[12]. Нові торговельні конфлікти та вищі транспортні витрати створюють нові перешкоди для торгівлі, і приплив ПІІ навряд чи повернеться до рівня, досягнутого в 1990-х і 2000-х роках. Офіційний прогноз урядових незалежних аналітиків передбачає, що нові торгові відносини Великобританії та ЄС «зменшать довгострокову продуктивність на 4% порівняно з тим, щоб залишитися в ЄС»[13-14].

Торгівля Великобританії оговтується від пандемії набагато повільніше, ніж інші країни в Європі та Тихоокеанському регіоні. Великі європейські економіки швидко відновилися; торгівля як частка ВВП перевищила рівень до пандемії до 4 кварталу 2021 року для кожної країни ЄС. Тим часом обсяг торгівлі Великої Британії як частка ВВП все ще залишається на рівні до пандемії та більш ніж на 6 відсотків нижче рівня першого кварталу 2017 року. Наслідки цього скорочення торгівлі та прямих іноземних інвестицій ще доведеться побачити і вони залежатимуть від реакції уряду Великобританії. Але ці наслідки можуть завдати довготривалої шкоди економіці Великобританії. Зменшення відкритості торгівлі може обмежити конкуренцію для вітчизняних фірм, перешкоджаючи інноваціям. За оцінкою експертів, менш різноманітна робоча сила та низький рівень ПІІ також можуть перешкоджати зростанню продуктивності. [6]

Ще більше занепокоєння викликають результати економічного аналізу Банку Англії, який показує, що торгівля з ЄС може мати навіть менші масштаби, ніж це впливає з офіційних даних. Комітет з монетарної політики Банку, який встановлює офіційну процентну ставку, дійшов висновку, що ці різкі впливи означатимуть, що зниження продуктивності внаслідок Brexit могло позначитися швидше, ніж передбачалося раніше. [15]

Вихід Великої Британії з Європейського Союзу суттєво вплинув і на ринок праці країни. Один з найважливіших аспектів, який потрібно врахувати при аналізі ринку праці Великої Британії після Brexit, є зменшення кількості працівників з ЄС. До виходу країни з ЄС, мільйони громадян ЄС жили та працювали в Великій Британії. Однак, після Brexit, більшість з них були зобов'язані отримати новий статус проживання та роботи в країні, що може призвести до складнощів в забезпеченні робочою силою деяких секторів економіки. Вірогідно скорочення працівників із ЄС призвело разом з тим і до певного позитивного наслідку у цілому по ринку праці: рівень безробіття знизився (табл. 2)

Таблиця 2

Окремі показники ринку праці Великої Британії 2015-2022 рр.

Table 2

Selected indicators of the UK labor market in 2015-2022

Рік	Кількість працівників з ЄС в Великій Британії, тис. осіб	Рівень безробіття, %
2015	2930	4,9
2016	2991	4,3
2017	2987	4,0
2018	2955	3,9
2019	2911	4,9
2020	2759	4,3
2021	2671	3,6
2022	2586	дані відсутні

Джерело: сформовано на основі [16, 17]

Так вихід з ЄС створює можливості для місцевих працівників. Однією з переваг є те, що компанії можуть шукати кандидатів на роботу на місцевому ринку, що зменшує конкуренцію з іноземцями. Крім того, компанії можуть більш активно використовувати місцеві джерела талантів та інвестувати в професійний розвиток своїх працівників. Ще одним аспектом, який потрібно враховувати, є поступові зміни регуляторної бази після Brexit. Велика Британія може ввести нові законодавчі та регуляторні вимоги, які можуть вплинути на бізнес та ринок праці в цілому. Наприклад, британський уряд може ввести нові правила щодо імміграції, зміни зарплатної політики та зменшення оподаткування. Крім того, можливість входження до нових торговельних угод після Brexit може створити нові можливості для британських компаній та ринку праці в цілому. Наприклад, угода про вільну торгівлю з країнами поза ЄС може, за оцінками британських аналітиків, створити нові можливості для експорту та розширення бізнесу в майбутньому[17]

Відносини між Великою Британією та деякими державами-членами ЄС останнім часом покращуються, і тепер обидві сторони повинні інвестувати в них і далі, незважаючи на існуючі обмеження і суперечності відносин Великобританії та ЄС.

Донедавна складні відносини Великобританії з Брюсселем заважали її спробам знайти нові шляхи взаємодії з європейськими партнерами поза межами Європейського Союзу. Те, що Сполучене Королівство більше не перебуває за столом переговорів у Брюсселі, залишається значною перешкодою в багатьох сферах політики, що означає, на думку вітчизняних дослідників[4], що Велика Британія ризикує ще більше відірватися від європейської економіки в критично важливих секторах, важливих для майбутнього. Наприклад, Велика Британія не бере участі в багатьох критичних дискусіях навколо промислової політики та порядку денного стратегічного суверенітету в ЄС, двох сфер, де бачать інвестиції в значні ресурси та політичну енергію – наприклад, коли європейці будують свою спільну відповідь на Закон США про скорочення інфляції (IRA). Але участь Великої Британії в деяких менш впливових ініціативах, пов'язаних з ЄС, прогресувала, наприклад, рішення приєднатися до проекту PESCO Military Mobility, який є частиною зусиль ЄС щодо поглиблення оборонної співпраці між його державами-членами. Крім того, британська участь у новоствореній Європейській політичній Спільноті (EPC) – міжурядовий формат, що складається з держав ЄС і не входять до ЄС – посилює позитивний сигнал про відкритість Сполученого Королівства для відновлення взаємодії з континентом [4]

Після виходу з Європейського Союзу Велика Британія стикається з багатьма викликами, але разом з тим перед нею відкривається можливість надати імпульс своєму національному економічному розвитку, підвищити конкурентоспроможність своїх товарів і послуг на світовому ринку, посилити геополітичний статус як впливового глобального гравця. Велика Британія ставить амбітні завдання знайти нових економічних партнерів та збільшити експорт у країни за межами ЄС. Попри деякі складнощі, які виникли під час перехідного періоду, країна почала знаходити нові можливості для свого економічного розвитку. [1]

Однією з перспектив для Великої Британії є можливість укласти нові торгові угоди з країнами за межами ЄС. Наприклад, у листопаді 2020 року була укладена угода про вільну торгівлю між Великою Британією та Канадою, що сприятиме збільшенню торговельних потоків між цими країнами. Також Велика Британія уклала угоди з Японією, Південною Кореєю та іншими країнами. Крім того, Велика Британія може зосередитися на розвитку своєї внутрішньої економіки, зокрема в галузі технологій та науки. У країні працюють багато висококваліфікованих фахівців, інноваційні стартапи та компанії, що можуть стати основою для подальшого розвитку економіки країни.

Серед очевидних ризиків, які вже виявили себе, і про які уже зазначалося, вихід з ЄС є більш складні торговельні умови з країнами ЄС та зменшення інвестицій. Також можливі проблеми у зв'язку з економічним суперництвом за стратегічні ресурси на глобальному рівні та впливом на міжнародну конкуренцію.

Велика Британія розглядає можливість більш активно залучати іноземні інвестиції, зокрема з держав Азії та США. Країна має надпотужні фінансовий сектор та інноваційну економіку, що може бути привабливим для інвесторів з інших країн. Також можливість укладати нові торгові угоди з іншими країнами може допомогти Великій Британії збільшити свої доходи та позиції на світовому ринку. Крім того, за справедливою оцінкою вітчизняних дослідників, Велика Британія може вже достатньо скоро зміцнити свої торговельні відносини з країнами ЄС, які залишаються її великими партнерами. Це можливо завдяки укладенню нових торгових угод з окремими країнами ЄС та участі у спільних програмах та проектах. [1]

Крім того, Велика Британія може активно розвивати свої внутрішні ринки та залучати нові індустрії, які стануть основою для подальшого розвитку економіки країни. Зокрема, можливість входу на ринок з інноваційними технологіями, зеленою енергетикою та біотехнологіями може стати ключовим для розвитку країни в майбутньому.

Висновки. Дослідження наслідків виходу Великобританії з ЄС дозволяє вийти на такі узагальнення:

- урахуваючи значущість Великої Британії як однієї з найбільших економік світу та її вплив на глобальний розвиток, проблематика дослідження є актуальною, має не лише теоретичне, але й практичне значення;

- Brexit став однією з найбільш значущих подій останніх років для Європи і світової економіки у цілому, наслідки виходу варто оцінювати в площині коротко- і середньострокових впливів та з огляду на перспективу.

- до основних індикаторів впливу пропонується віднести економічну динаміку. Виявлено, що у короткостроковому періоді негативний вплив на економічну динаміку був більш відчутний, ніж у подальші роки;

- попри формалізацію розриву з ЄС, Великобританія зберігає орієнтацію на ринки європейського співтовариства та визнання важливості торговельних відносин з Європейським Союзом з огляду їх суттєвого впливу на економіку країни. Серед очевидних ризиків виходу з ЄС стали більш складні торговельні умови з країнами ЄС. Також можливим є у подальшому нарощування міждержавних суперечностей у зв'язку з економічним суперництвом за стратегічні ресурси на глобальному рівні та впливом на міжнародну конкуренцію;

- негативними наслідками Brexit в середньостроковому періоді є скорочення інвестицій та кількості залучених працівників на ринок праці із держав ЄС. Разом з тим це дозволило збільшити частку внутрішніх працівників та зменшити показники безробіття. Позитивні наслідки можна оцінювати з огляду активізації міжнародних економічних зв'язків за межами країн ЄС, що забезпечить диверсифікацію ринків та каналів надходження інвестиційних ресурсів.

Теоретична значимість дослідження полягає у поглибленні положень теорії міжнародної економічної інтеграції в частині визначення співвідношення наслідків короткострокової та довгострокової дії (статичні та динамічні ефекти торгівлі) в умовах дезінтеграційних процесів. *Практична цінність* зумовлена можливістю урахування та емпіричного тестування регуляторних кроків держави (на прикладі Великої Британії) по диверсифікації зовнішніх торговельних потоків з метою досягнення нового геополітичного впливу та статусу.

Перспективи подальших досліджень можна вбачати в оцінці економічних та геополітичних наслідків для Великої Британії війни України з РФ з огляду потужної військової та економічної підтримки української держави.

1. Гісса-Іванович О., Кибич Я. Брекзит: наслідки і перспективи (в контексті побудови нових відносин Британія - Україна - ЄС). *Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*: зб. наук. праць. Чернівецький нац. ун-т, 2020. Том 8. С. 47-61.
2. Муха В. Велика Британія після BREXIT: науково-публіцистичні тлумачення перспектив розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 29, с. 207–215
3. Плешко І. О. Економічний аспект виходу Великої Британії із ЄС. В: Травневі студії: історія, міжнародні відносини: *Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини»* / за ред. Ю. Т. Темірова. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. Вип. 5. С.93-96.
4. Плешко І. О., Прихненко М. І. Шляхи врегулювання питання виходу Великої Британії з ЄС та напрямки подальшої співпраці. 2020.
URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9242/9187> (дата звернення 20.04.2023).
5. Юрчишин В. Велика Британія після BREXIT — не все пропало. *Центр економічних і соціальних програм* *Разумкова*: аналітична записка. 2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/07/11/gre_bri.pdf (дата звернення 20.04.2023).
6. Posen A. S. The UK and the global economy after Brexit. Peterson Institute For International Economics. 2022. URL: <https://www.piie.com/research/piie-charts/uk-and-global-economy-after-brexit> (Accessed on 21 April 2023).
7. Sargent K. The labor market impacts of Brexit: Migration and the European union. *Economic Modelling*. Vol. 121, April 2023. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999323000081> (Accessed on 21 April 2023).
8. Centre for European Reform. Where is Britain's growth plan? *CER bulletin*. 2023. URL: <https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2023/where-britains-growth-plan> (Accessed on 21 April 2023).
9. OECD (2023), Gross domestic product (GDP) (indicator). DOI: 10.1787/dc2f7aec-en (Accessed on 24 April 2023)
10. OECD (2023), Trade in goods and services (indicator). DOI: 10.1787/0fe445d9-en (Accessed on 24 April 2023)
11. OECD (2023), Nominal GDP forecast (indicator). DOI: 10.1787/dad11be4-en (Accessed on 24 April 2023)
12. OECD (2023), Inward FDI stocks by partner country (indicator). DOI: 10.1787/a1818a82-en (Accessed on 24 April 2023)
13. House of Commons Library. GDP – International Comparisons: Key Economic Indicators. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02784/> (Accessed on 21 April 2023).
14. Office for Budget Responsibility. Brexit analysis. URL: <https://obr.uk/forecasts-in-depth/the-economy-forecast/brexit-analysis/#assumptions> (Accessed on 21 April 2023).
15. Bank of England. *Regulatory reporting*. URL: <https://www.bankofengland.co.uk/prudential-regulation/regulatory-reporting> (Accessed on 21 April 2023)
16. OECD (2023), Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/52570002-en (Accessed on 24 April 2023)
17. Office for National Statistics. Economic output and productivity. URL: <https://www.ons.gov.uk/economy/economicoutputandproductivity> (Accessed on 21 April 2023).

References

1. Hissa-Ivanovych, O., and Y.Kybych. “Brexit: consequences and prospects (in the context of building new relations between Britain - Ukraine - EU).” *Media forum: analytics, forecasts, information management: coll. of science works Chernivtsi national University*, vol 8, 2020, pp. 47-61.
2. Mukha, V. “Great Britain after BREXIT: scientific and journalistic interpretations of development prospects.” *Bulletin of Lviv University. Philosopher-political studio series.*, issue 29, 2020, pp. 207–215
3. Pleshko, I.O. “Economic aspect of Great Britain's withdrawal from the EU.” In: *May studies: history, international relations: Collection of materials of the International scientific conference "May studies 2020: history, international relations"*, ed. Yu. T. Temirova. Vasyl Stus Vinnytsia, DonNU, issue 5, 2020, pp. 93-96.
4. Pleshko, I. O., and M. I. Prykhnenko. “Ways to settle the issue of Great Britain's exit from the EU and directions for further cooperation.” *Bulletin of Student Scientific Society*, *jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9242/9187*. Accessed 21 April 2023.
5. Yurchyshyn, V. “Great Britain after BREXIT — not all is lost.” *Razumkov Center for Economic and Social Programs: analytical note*, *razumkov.org.ua/images/2022/07/11/gre_bri.pdf*. Accessed 21 April 2023.

6. Posen, A. S. "The UK and the global economy after Brexi." Peterson Institute For International Economics, www.piie.com/research/piie-charts/uk-and-global-economy-after-brexit. Accessed 21 April 2023.
7. Sargent, K. "The labor market impacts of Brexit: Migration and the European union." *Economic Modelling*, vol. 121, April 2023. Scencedirect, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999323000081. Accessed on 21 April 2023.
8. Center for European Reform. "Where is Britain's growth plan?" *CER bulletin*, www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2023/where-britains-growth-plan. Accessed 21 April 2023.
9. OECD. "Gross domestic product (GDP) (indicator)." doi: 10.1787/dc2f7aec-en. Accessed 24 April 2023
10. OECD. "Trade in goods and services (indicator)." doi: 10.1787/0fe445d9-en. Accessed 24 April 2023
11. OECD. "Nominal GDP forecast (indicator)." doi: 10.1787/dad11be4-en. Accessed 24 April 2023
12. OECD. "Inward FDI stocks by partner country (indicator)." doi: 10.1787/a1818a82-en. Accessed on 24 April 2023.
13. "GDP - International Comparisons: Key Economic Indicators." House of Commons Library, commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn02784/. Accessed 21 April 2023).
14. "Brexit analysis." Office for Budget Responsibility, obr.uk/forecasts-in-depth/the-economy-forecast/brexit-analysis/#assumptions. Accessed on 21 April 2023.
15. "Regulatory reporting." Bank of England, www.bankofengland.co.uk/prudential-regulation/regulatory-reporting. Accessed 21 April 2023
16. OECD. "Unemployment rate (indicator)." doi: 10.1787/52570002-en. Accessed 24 April 2023.
17. "Economic output and productivity". Office for National Statistics, www.ons.gov.uk/economy/economicoutputandproductivity. Accessed 21 April 2023.

УДК 339.37+658.8

doi: 10.15330/apred.1.19.78-86

Моцак М.О.¹, Корж М.В.²

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ РОЗДРІБНО-ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ В УКРАЇНІ

¹Державний торговельно-економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра світової економіки,
вул. Кіото, 19, м. Київ,
02156, Україна,
тел: +380985578179,
e-mail: m.motsak_fmtp_11m_22m_d@knute.edu.ua
ORCID: 0009-0000-5792-849X

²тел: +380960314907,
e-mail: m.korzh@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8129-8256

Анотація. В статті досліджено особливості та загальні переваги функціонування міжнародних роздрібно-торговельних мереж. Визначено поняття роздрібної торговельної мережі, як загальної сукупності стаціонарних, нестаціонарних, мобільних, віртуальних суб'єктів роздрібного продажу товарів і послуг, об'єднаних за територіальною ознакою. Встановлено, що міжнародні торговельні мережі, особливо в роздрібній торгівлі, є структурами з більш-менш налагодженими стандартизованими бізнес-процесами, менеджментом і особливим корпоративним кліматом, тому мережі магазинів також пропонують вищу якість обслуговування клієнтів. За особливостями взаємодії та формою розподілу власності запропоновано розрізняти: корпоративні торговельні мережі; торговельні мережі, засновані на розподілі привілеїв; торговельні мережі, засновані на об'єднанні незалежних власників. Обґрунтовано загальні переваги функціонування міжнародних торговельних мереж. Визначено

сутнісні характеристики корпоративних торговельних мереж. Обґрунтовано, що на розвиток міжнародної роздрібною мережі, її потреби, її структурну та територіальну організацію впливають різноманітні фактори, найважливіші з яких наступні: соціально-економічні й демографічні; географічні; містобудівні; транспортні; організаційно-технологічні; управлінські; фінансові. Основними факторами цінності для мережевих компаній роздрібною торгівлі споживчих товарів визначено мінімізацію витрат, максимальну ефективність поставок, максимальну гнучкість поставок і швидкість реагування, а також спрощення ланцюжка поставок. Запропоновано всі сучасні торговельні компанії поділяти на: міжнародні (установи цієї мережі розташовані в кількох країнах); національні (заклади такої мережі мають бути розташовані більш ніж у п'яти областях України); регіональні (заклади такої мережі знаходяться в трьох-чотирьох областях України); локальні (філії таких мереж знаходяться в одній-двох областях України). Проаналізовано місце міжнародних торговельних мереж в структурі найбільших продовольчих ритейл-операторів України за сумарною торговою площею.

Ключові слова: торговельна діяльність, міжнародна торговельна мережа, система ритейлу, ланцюг постачання, франчайзинг.

Motsak M.O.¹, Korzh M.V.²

FUNCTIONING OF INTERNATIONAL RETAIL NETWORKS IN UKRAINE

¹State University of Trade and Economics,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
department of world economy,
19 Kyoto str., Kyiv,
02156, Ukraine,
tel.: +380985578179,
e-mail: m.motsak_fmtp_11m_22m_d@knote.edu.ua
ORCID: 0009-0000-5792-849X

²tel.: +380960314907,
e-mail: m.korzh@knote.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8129-8256

Abstract. The article examines the peculiarities and general advantages of the functioning of international retail and trade networks. The concept of a retail trade network is defined as a general set of stationary, non-stationary, mobile, virtual subjects of retail sales of goods and services, united by a territorial feature. It has been established that international trade networks, especially in retail trade, are structures with more or less established standardized business processes, management and a special corporate climate, therefore store chains also offer a higher quality of customer service. According to the features of interaction and the form of distribution of ownership, it is proposed to distinguish: corporate trade networks; trade networks based on the distribution of privileges; trade networks based on the association of independent owners. The general advantages of functioning of international trade networks are substantiated. The essential characteristics of corporate trade networks are defined. It is substantiated that various factors influence the development of the international retail network, its needs, its structural and territorial organization, the most important of which are the following: socio-economic and demographic; geographical; urban planning; transport; organizational and technological; administrative; financial. Minimizing costs, maximizing supply efficiency, maximizing supply flexibility and responsiveness, and simplifying the supply chain are identified as key value drivers for chain consumer goods retailers. It is proposed to divide all modern trading companies into: international (institutions of this network are located in several countries); national (institutions of such a network must be located in more than five regions of Ukraine); regional (institutions of such a network are located in three or four regions of Ukraine); local (branches of such networks are located in one or two regions of Ukraine). The place of international trade networks in the structure of the largest food retail operators of Ukraine by total sales area is analyzed.

Keywords: trade activity, international trade network, retail system, supply chain, franchising.

Вступ. Розвиток світової економіки в умовах глобалізації характеризується появою мережевих структур з розвиненими вертикальними та горизонтальними зв'язками, які закріпилися в роздрібній торгівлі продовольчими та непродовольчими товарами. Так, у багатьох розвинутих країнах роздрібна торгівля давно стала стратегічно важливою галуззю, а міжнародні роздрібні мережі, демонструючи силу свого впливу, домінують у більшості країн світу та загострюють боротьбу за споживачів на ринку. Бурхливий розвиток глобальної мережевої роздрібної торгівлі продовольчими товарами почався в першій половині ХХ століття. Міжнародні торгові мережі зараз є вираженням глобалізації, оскільки їх поширення сприяє економічному розвитку не лише країни походження мережі, а й країн, де мережа працює. Така співпраця також сприяє поширенню певних торгових традицій країни походження в інших країнах світу. В таких умовах дослідження методичних засад функціонування міжнародних роздрібних торговельних мереж, аналіз різних підходів до їх регулювання, визначення передумов і особливостей взаємодії міжнародних роздрібних торговельних мереж з торговельною системою України набувають великого значення.

Наукові аспекти розвитку роздрібної торгівлі та роздрібною мережі досліджувалися у працях значної кількості українських та зарубіжних учених. Серед них можна виділити наукові праці І. Ансоффа, М. Портера, В.В. Апопій, Н.О Власової, Т.І. Головачук, Н. Голошубової, В.А. Клапчук, Л.О. Лігоненко, А.А. Мазаракі, В.Д. Лагутіна та ін. Увагу науковців зосереджено на роздрібній торгівлі, основою якої є задоволення кінцевих потреб споживачів та забезпечення безперервності процесу суспільного відтворення. Проте питання функціонування міжнародних роздрібних мереж на сучасному етапі розвитку світової економіки потребує подальшого дослідження та обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування особливостей функціонування міжнародних роздрібно-торговельних мереж в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовано широкий спектр загальнонаукових та специфічних методів теоретичного й емпіричного пізнання: аналіз і синтез, абстрагування, описово-аналітичний метод, історичний метод та метод порівняння, узагальнення та ін.

Результати. Посилення процесів концентрації капіталу у сфері міжнародної торгівлі супроводжується формуванням і розвитком багатоформатних дистрибуційних систем за участю міжнародних роздрібних мереж. Значення організації збутової мережі як основного елемента концепції маркетингу в управлінні міжнародною діяльністю транснаціональних торгових компаній по-перше, виявляється в тому, що більшу частину своїх капіталовкладень за кордоном вони спрямовують насамперед на створення та вдосконалення мережі збутових структур, тобто на підготовку систем збуту та просування товару на міжнародному ринку [5].

Важливу роль у соціально-економічному розвитку України відіграють також міжнародні торгові мережі, які разом із незалежними суб'єктами господарювання мають більше переваг, оскільки можуть ефективніше функціонувати в умовах глобалізації та жорсткої конкуренції. Роздрібні мережі мають більше можливостей для досягнення ефекту масштабу, концентрації ресурсів, найму кваліфікованого персоналу, залучення капіталу для свого розвитку на більш вигідних умовах, централізованого виконання ряду управлінських функцій, зокрема організації постачання товарів, ведення торгових об'єктів на основі найсучасніших логістичних прийомів і результатів, використання маркетингових досліджень ринку якомога ефективніше, вибору постачальників продукції на основі перепродажу найбільш конкурентоспроможних товарів. Це дозволяє магазину мережі представити кращий асортимент товарів, гарантувати якість товарів і проводити більш ефективну цінову політику [1].

Роздрібна торговельна мережа - це загальна сукупність стаціонарних, нестаціонарних, мобільних, віртуальних суб'єктів роздрібного продажу товарів і послуг, об'єднаних за територіальною ознакою. Торговельна мережа надає можливість швидко, зручно, з мінімальними витратами зусиль і часу отримати необхідні товари та послуги на умовах вільного вибору з широкого асортименту поблизу місця роботи та проживання [3].

Роздрібні торговельні мережі тепер представлені стаціонарними об'єктами роздрібною торгівлі, такими як магазини, супермаркети, гіпермаркети, дискаунти тощо. Основна відмінність цих закладів полягає в відмінності асортименту закладів і торгової політики. Найпоширенішим представником роздрібних мереж є супермаркети. Супермаркет - це відносно великий магазин самообслуговування з переважним асортиментом продовольчих товарів. Ці заклади частково нагадують колишні радянські традиційні універсами. Інститут продовольчого маркетингу США визначає супермаркет як продуктовий магазин самообслуговування з продуктовим, м'ясним і сільськогосподарським відділами з мінімальним річним оборотом 2 мільйони доларів. Площа супермаркету від 200 кв. м до 5000 кв. м. Головною метою супермаркету є задоволення щоденних потреб споживача. Супермаркети пропонують широкий асортимент повсякденних товарів і поступово витісняють стихійні ринки. Завдяки ширшому асортименту товарів і можливості самообслуговування супермаркети також витісняють магазини повсякденного попиту [1].

Міжнародні торговельні мережі, особливо в роздрібній торгівлі, є структурами з більш-менш налагодженими стандартизованими бізнес-процесами, менеджментом і особливим корпоративним кліматом, тому мережі магазинів також пропонують вищу якість обслуговування клієнтів. Ви маєте можливість впроваджувати сучасні інформаційні системи, які дозволяють приймати обґрунтовані управлінські рішення зі зниженими комерційними ризиками. Торговельні мережі здатні сформувати цивілізовану та ефективно функціонуючу роздрібну та складську мережу, зменшити рух товарного ланцюга, а отже, і посередників на кожному рівні каналів збуту продукції та тіньового сектору в цілому, оскільки їхня діяльність є більш прозорою та відповідальною. Завдяки цим перевагам міжнародний мережевий бізнес стрімко розвивається в різних країнах, особливо в Україні.

Роздрібна мережа є основною частиною каналу збуту. Якщо першою умовою розвитку роздрібною торгівлі є наявність товарів і послуг, що відповідають попиту покупців за асортиментом, якістю та ціною, то другою, не менш важливою умовою є наявність широкого, сучасного асортименту більшої кількості товарів і послуг, обладнаного та якісний сервіс для покупців міжнародної роздрібною мережі [2].

Загальними перевагами функціонування міжнародних торговельних мереж є ті, що наведені на рис. 1.

За особливостями взаємодії та формою розподілу власності розрізняють [2; 4]:

1. Корпоративні торговельні мережі.
2. Торговельні мережі, засновані на розподілі привілеїв.
3. Торговельні мережі, засновані на об'єднанні незалежних власників.

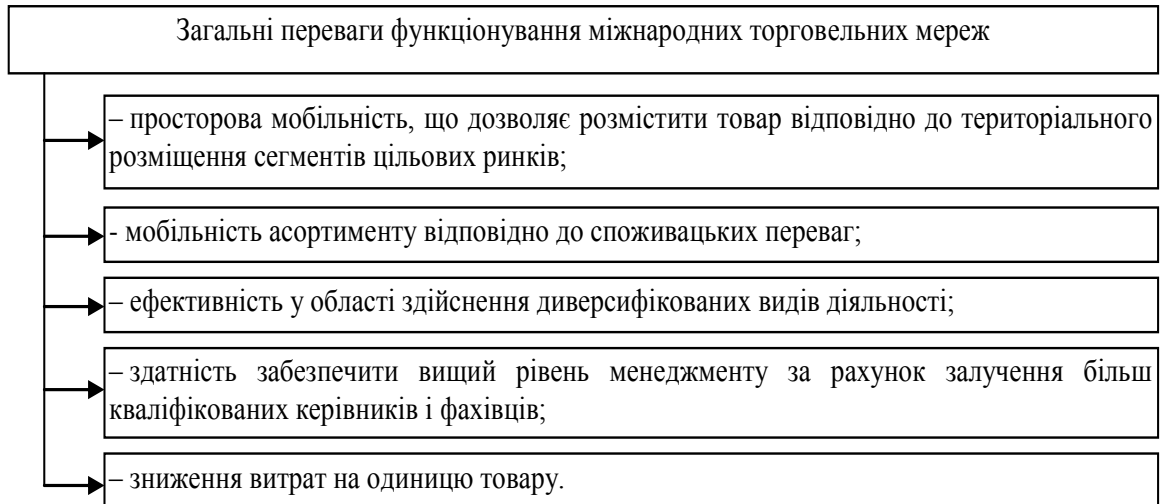

Рис. 1. Загальні переваги функціонування міжнародних торговельних мереж [5]
Fig. 1. General advantages of functioning of international trade networks [5]

Відповідно до приведеної типології мереж виділяють кілька форм міжнародних мережевих структур. Давайте розглянемо найпоширеніші форми, що використовуються в міжнародній торгівлі.

Дистриб'юторська мережа (дистриб'ютор – від англ. distribution – розподіл). Він заснований на укладенні підприємствами-виробниками довгострокових договорів з незалежними посередниками на оптову закупівлю товарів і реалізацію їх безпосереднім споживачам, дрібнороздрібним організаціям або через свою агентську мережу.

Франчайзинг (від англійського franchise - привілей) - поширена форма взаємовідносин та інтеграції великих і малих компаній. Головна компанія – франчайзер – за договором надає іншій компанії – оператору (франшизі) право торгувати певними товарами під своїм брендом [1].

Вертикальна децентралізація означає децентралізацію влади в ієрархічній структурі зверху вниз, горизонтальна децентралізація означає розподіл повноважень щодо прийняття рішень на одному рівні ієрархії.

Роздрібна торгівля у світі, а також тенденції зростання попиту населення на платоспроможні продукти позитивно впливають на динаміку розвитку міжнародних торгових мереж корпоративного типу, а також торгових комплексів і торгово-розважальних центрів.

У загальному вигляді основні положення, що характеризують сутність корпоративної торгової мережі, такі [1; 3]:

1. Торговельна мережа - це горизонтальна інтеграція торгових об'єктів (підприємств, структурних одиниць, підрозділів) торгівлі, які мають єдиний центр управління своєю діяльністю, з централізовано заданими параметрами торговельного процесу (способи торгівлі, асортимент, реєстрація).

2. У складі торговельної мережі реалізується єдина бізнес-технологія, що характеризується стандартизованими та інтегрованими процедурами, єдиною інформаційною системою, типовими економічними, технічними, технологічними, організаційними та іншими показниками.

3. Структурні елементи (торговельні об'єкти) корпоративної торговельної мережі найчастіше працюють під єдиною торговою маркою – трендом, що є їх основною зовнішньою ознакою, яка відрізняє їх від інших подібних торговельних мереж з позиції споживачів.

4. Торговельна мережа – це ефективна модель організації торговельного бізнесу

на засадах використання передових технологій управління матеріальними, трудовими, фінансовими та інтелектуальними ресурсами, автоматизації бізнес-процесів.

5. Корпоративна торгова мережа досягає більших економічних результатів порівняно з незалежними торговельними компаніями, знижуючи питомі витрати на кожну бізнес-одиницю за рахунок концентрації певних функцій управління та обсягів діяльності та досягаючи ефекту синергії.

Мережеві структури - це сукупність організацій або центрів прибутку, які взаємодіють на основі єдиного механізму координації, що визначається специфікою зовнішнього середовища.

На розвиток міжнародної роздрібно мережі, її потреби, її структурну та територіальну організацію впливають різноманітні фактори, найважливіші з яких наступні [2; 4]:

1) соціально-економічні й демографічні (статеві-вікова, соціальна і професійна приналежність, розмір і життєвий цикл сім'ї, кількість у ній дітей, рівень освіти, культури і стиль життя споживачів тощо);

2) географічні (величина населеного пункту за площею території та чисельністю населення, його значення за адміністративним поділом (місто, село) та виконуваними функціями, його роль у загальній системі розселення і взаємозв'язок з іншими населеними пунктами тощо);

3) містобудівні (особливості планування, функціонального зонування (у містах, наприклад, відокремлюють житлові, промислові та складські зони, ділові центри, місця масового відпочинку населення та ін.) і забудови території населеного пункту, густина розселення, поверховість житлових будинків, споруд та різних установ, де перебувають потенційні покупці);

4) транспортні (рівень забезпеченості мешканців населеного пункту транспортом загального використання, ефективність його функціонування, транспортний взаємозв'язок з іншими населеними пунктами, стан розвитку особистого автомобільного транспорту тощо);

5) організаційно-технологічні (комп'ютерна і телекомунікаційна техніка й технології, штрихове кодування та методи продажу товарів та ін.);

6) управлінські (логістичні підходи в управлінні, стратегія економічного розвитку, рівень регулювання з боку держави тощо);

7) фінансові (обсяг капітальних вкладень, рівень інвестиційної активності, пільгове кредитування тих видів і типів торговельних підприємств, розвиток яких доцільно стимулювати).

Слід враховувати ці фактори, прогнозувати їх зміни та спрямовувати розвиток роздрібно мережі в правильному напрямку. При такому підході стає простіше забезпечити мінімальні витрати часу на купівлю товару покупцями в комфортних умовах та рентабельну роботу бізнес-об'єктів у сфері торгівлі.

Одним із важливих напрямків реформування роздрібно торгівлі є поєднання принципів вільного (ринкового) і регульованого формування торговельної мережі, а основними принципами визначення кількісних і якісних показників її розвитку мають бути суто «ринкові» принципи «економії», «вигоди для споживачів», «мінімально допустиме обладнання». Тобто в нових умовах необхідно забезпечити максимальну адаптацію структурно-територіальної організації торговельної мережі до стереотипів і моделей поведінки споживачів та їх вимог. Розвиток типової структури торговельної мережі має забезпечуватися не тільки розширенням асортиментної спеціалізації торговельних закладів, а й шляхом поглиблення їх соціальної диференціації та створення категорії так званих престижних і доступних магазинів з різним рівнем цін на однакові товари. вид товарів і різних комерційних послуг [3].

Результати цього дослідження показали, що компанії, які розглядають ланцюг поставок як стратегічний актив (40% респондентів роздрібно-торгівлі), працюють на 70% ефективніше своїх конкурентів. Лідери зосереджуються на найкращих у своєму класі умовах доставки, вартості та адаптивності ланцюга поставок. Компанії адаптують свої ланцюжки поставок до потреб різних сегментів клієнтів – для них не існує універсальної моделі доставки компаній – керівництво передає виробництво та доставку на аутсорсинг, зберігаючи глобальний контроль над ключовими стратегічними функціями. Вони роблять значні інвестиції, щоб конкурентно диференціювати свої можливості ланцюга поставок.

Компанії в секторах роздрібно-торгівлі та споживчих товарів зазвичай керують функціями планування, виробництва, пошуку та постачання на регіональному рівні, а функціями підтримки та стратегічного пошуку – на глобальному рівні. Вони віддають аутсорсингу близько 7% планування поставок і обробки замовлень, лише 30% виробничих операцій і 10-55% операцій доставки [4].

Провідні міжнародні компанії сектора роздрібно-торгівлі і виробництва споживчих товарів мають середній показник маржі за прибутком до сплати відсотків і податків (ЕВІТ) (14,2%) при найвищій оборотності складських запасів (18,2%) і практично кращому показнику своєчасності поставок (табл. 1).

Таблиця 1

Ефективність ланцюга постачання міжнародних роздрібно-торговельних мереж [4]

Table 1

Efficiency of the supply chain of international retail and trade networks [4]

Показники	Категорії міжнародних роздрібно-торговельних мереж		Темпи зростання, %
	Ті, що відстають	Лідери	
Маржа ЕВІТ, %	6,2	14,2	+131
Оборотність запасів, %	3,3	16,2	+461
Своєчасність постачання, %	76,4	97,5	+27

Основними факторами цінності для мережевих компаній роздрібно-торгівлі споживчих товарів є мінімізація витрат (95%), максимальна ефективність поставок (90%), максимальна гнучкість поставок і швидкість реагування (79%), а також спрощення ланцюжка поставок (70%). Керівники зосереджуються на роботі з ключовими постачальниками та системі інвентаризації, керованої постачальниками, і все ще приділяють велику увагу постійному вдосконаленню ефективності виробництва та управлінню запасами [4].

В Україні та світі прийнято класифікувати торгові мережі за регіоном охоплення. Цим поняттям користуються маркетологи. Регіон покриття - це буквально географічний регіон штату, в якому є принаймні один об'єкт, що представляє певну роздрібну мережу. Всі сучасні торговельні компанії діляться на [2; 3]:

- міжнародні (установи цієї мережі розташовані в кількох країнах);
- національні (заклади такої мережі мають бути розташовані більш ніж у п'яти областях України);
- регіональні (заклади такої мережі знаходяться в трьох-чотирьох областях України);
- локальні (філії таких мереж знаходяться в одній-двох областях України).

В умовах загострення міжнародної конкуренції на внутрішньому продовольчому ринку вітчизняним торговельним мережам необхідно суттєво вдосконалити (а в багатьох випадках і кардинально переглянути) стратегії розвитку, щоб зберегти та розвинути свої позиції для перемоги у боротьбі за споживача. Незалежним роздрібним і оптовим торговцям стає особливо важко вижити, особливо невеликим неафілійованим

компаніям. Варто зазначити, що надзвичайно важливі питання ставляться щодо визначення стратегічних цілей діяльності, вибору стратегічних напрямків діяльності, формування стратегічного портфеля товарів, визначення цінової політики, диверсифікації діяльності, доцільності кількісного розширення підпорядкованих торгових об'єктів та забезпечення управління ними.

Сьогодні в Україні функціонує 5 міжнародних торговельних мереж, зокрема це METRO Group, BILLA, SPAR, Auchan, Novus. Першою міжнародною торговельною мережею, яка з'явилась в Україні була мережа «BILLA» (2000 р.). Найпізніше з'явилась торговельна мережа «Auchan» у 2008 р. й саме тому загальна кількість закладів цієї мережі є найменшою. Найбільше в Україні закладів торговельної мережі «SPAR», яка функціонує здебільшого на території Східної України. Торговельна мережа «METRO» характеризується більш рівномірним розповсюдженням по території України. Торговельна мережа «BILLA» розповсюджена в Центральній та Східній Україні. Французький ритейлер «Auchan» поширений у Центральній, Південній та Західній Україні.

Місце міжнародних торговельних мереж в структурі найбільших продовольчих ритейл-операторів України у 2021 р. представлено у табл. 2.

Отже, доводиться констатувати, що найбільш відомі роздрібно-торговельні мережі України понесли втрати під час війни. Мережі зі списку сумарно втратили близько 335 000 квадратних метрів торговельної площі. Серед іноземних мереж, таких як Ашан Україна Гіпермаркет, Metro Cash&Carry Україна та НОВУС Україна також відбулося скорочення торгових площ. Так як міжнародні ритейлери відкривали магазини здебільшого великих площ (гіпермаркети), то втрата навіть однієї такої точки є суттєвою для мережі, наприклад Metro в Маріуполі. Серед міжнародних мереж найбільші втрати торговельних площ припадають на Metro Cash&Carry Україна та становлять 17,6% від попереднього року, або ж у кількісному вираженні 32400 кв м.

Таблиця 2

Місце міжнародних торговельних мереж в структурі найбільших продовольчих ритейл-операторів України за сумарною торговою площею [6-15]

Table 2

The place of international trade networks in the structure of the largest food companies retail operators of Ukraine by total sales area [6-15]

№	Компанія	Сумарна торгова площа у 2022 р., кв.м.	Сумарна торгова площа у 2021 р., кв.м.	Динаміка приросту 2022-2021 рр., %
1	Fozzy Group	628000	719700	-12,6
2	АТБ-Маркет	534000	654570	-18,3
3	Ашан Україна Гіпермаркет	155790	177940	-12,4
4	Metro Cash&Carry Україна	151270	183670	-17,6
5	НОВУС Україна	145860	160205	-9,0
6	Таврія В	135420	151700	-10,7
7	Рітейл Групи	95110	113270	-16,0
8	ЕКО Маркет	85970	95800	-10,3
9	BILLA Україна	85600	93150	-8,1
10	SPAR Україна	50320	53350	-5,7

Ашан втратив 12,4% своїх площ, або ж 22150 кв м, останнім часом Ашан розвивав магазини формату «біля дому» та pick up point (точки видачі онлайн-покупок). NOVUS

втратив 9% площ – 14345 кв м. Найменших втрат з топ-10 зазнала торговельна мережа SPAR-маркет – 5,7%, або ж 3030 кв м, але враховуючи те, що мережа невелика, то це доволі суттєві збитки для компанії.

Висновки. Можна зробити висновок, що міжнародні торговельні мережі сьогодні є проявом глобалізації, адже їх поширення сприяє не тільки економічному розвитку країни походження мережі, а й тих країн в яких функціонує мережа. Також така співпраця сприяє поширенню певних торговельних традицій країни походження в інших країнах світу. В Україні поширені чотири міжнародні торговельні мережі. Найбільше їх сконцентровано в Центральній Україні, зокрема, у м. Київ. Для Західної України поширення міжнародних торговельних мереж не є таким стрімким, як у Центральній або Східній Україні. Також є області, де міжнародні торговельні мережі не здійснюють діяльності.

1. Власова Н.О. Роздрібні торговельні мережі: регіональні фактори розвитку : монографія. Харківський державний університет харчування та торгівлі. Х. : АдвАТМ, 2012. 255 с.
2. Головачук Т.І., Гут Л.В. Розвиток торгівельних мереж корпоративного типу в Україні. *Науковий вісник Чернівецький торг.-екон. ін-т КНТЕУ*. Чернівці, 2019. Вип. 2 (34). С. 245-252.
3. Голошубова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. *Товари і ринки*. 2019. №1. С. 15-24.
4. Інформаційний сайт Асоціації ритейлерів України. URL: <https://rau.ua/aboutus/> (дата звернення : 14.04.2023 р.).
5. Клапчук В.А. Міжнародні торговельні мережі у світі та їх розвиток в Україні. *Актуальні проблеми країнознавчої науки*. 2020. №4. С. 34-39.
6. Офіційний сайт компанії «BILLA Україна». URL: <https://www.billa.bg> (дата звернення : 14.04.2023).
7. Офіційний сайт компанії «Fozzy Group». URL: <https://www.fozzy.ua/> (дата звернення : 14.04.2023).
8. Офіційний сайт компанії «Metro Cash&Carry Україна». URL: <https://www.metro.ua> (дата звернення : 14.04.2023).
9. Офіційний сайт компанії «SPAR Україна». URL: <https://spar.ua> (дата звернення : 14.04.2023).
10. Офіційний сайт компанії «АТБ-Маркет». URL: <https://www.atbmarket.com> (дата звернення : 14.04.2023 р.).
11. Офіційний сайт компанії «Ашан Україна Гіпермаркет». URL: <https://auchan.ua/> (дата звернення : 14.04.2023 р.).
12. Офіційний сайт компанії «ЕКО Маркет». URL: <https://www.eko.com.ua> (дата звернення : 14.04.2023).
13. Офіційний сайт компанії «НОВУС Україна». URL: <https://novus.ua> (дата звернення : 14.04.2023).
14. Офіційний сайт компанії «Рітейл Групп». URL: <https://retailgroup.com.ua> (дата звернення : 14.04.2023).
15. Офіційний сайт компанії «Таврія В». URL: <https://tavriav.org> (дата звернення : 14.04.2023).

References

1. Vlasova, N.O. *Retail trade networks: regional development factors*. Kharkiv State University of Food and Trade. Kh.: AdvATM, 2012.
2. Holovachuk, T.I., and L.V.Hut. "Development of corporate-type trade networks in Ukraine", *Scientific Bulletin of Chernivtsi Trade and Economics*, no. 2(34), 2019, pp. 245-252.
3. Holoshubova, N. "Development of trade networks in Ukraine", *Goods and markets*, no. 16 2019 ,pp. 15-24.
4. Information site of the Association of Retailers of Ukraine, rau.ua/aboutus/. Accessed 14 Apr. 2023.
5. Klapchuk, V.A. "International trade networks in the world and their development in Ukraine", *Actual problems of country studies*, no. 4, 2020, pp. 34-39.
6. Official website of the company "BILLA Ukraine", www.billa.bg. Accessed 14 Apr. 2023.
7. Official website of the company "Fozzy Group", www.fozzy.ua/. Accessed 14 Apr. 2023.
8. Official website of the company "Metro Cash&Carry Ukraine", www.metro.ua. Accessed 14 Apr. 2023.
9. Official website of the company "SPAR Ukraine", spar.ua. Accessed 14 Apr. 2023.
10. Official website of the company "ATB-Market", www.atbmarket.com. Accessed 14 Apr. 2023.
11. Official website of the company "Auchan Ukraine Hypermarket", auchan.ua/. Accessed 14 Apr. 2023.
12. Official website of the company "ECO Market company", [/www.eko.com.ua](http://www.eko.com.ua). Accessed 14 Apr. 2023.
13. Official website of the company "NOVUS Ukraine", novus.ua. Accessed 14 Apr. 2023.
14. Official website of the company "Retail Group", retailgroup.com.ua. Accessed 14 Apr. 2023.
15. Official website of the company "Tavria V", tavriav.org. Accessed 14 Apr. 2023.

УДК 339.97

doi: 10.15330/apred.1.19.87-96

Корольчук Л.В.

ІТ-АУТСОРСИНГ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЇЇ ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Луцький національний технічний університет,
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Львівська, 75, м. Луцьк,
43000, Україна,
тел.: 0953161138,
e-mail: l.korolchuck@lutsk-ntu.com.ua
ORCID: 0000-0002-2821-476X

Анотація. В статті піднято проблему необхідності визначення стратегічних напрямів розвитку економіки України напередодні розробки та імплементації післявоєнного плану відновлення нашої держави, який стане потужним каталізатором для розвитку найперспективніших галузей завдяки фінансовій підтримці наших міжнародних партнерів та російським репараціям. За допомогою статистичного аналізу, а також аналізу наукової та довідкової літератури із зазначеної проблематики обґрунтовано доцільність розглядати сферу ІТ-аутсорсингу як пріоритетну в поточних умовах в контексті концепції сталого розвитку, генеральний характер якої для України задекларовано в міжнародних та національних стратегічних документах. Українські аутсорсингові компанії відзначаються високою пізнаваністю і конкурентоспроможністю на світовому та ринку Східної Європи зокрема. Дана сфера виявилася найбільш стійкою та адаптивною в умовах війни, так як такий бізнес функціональний і без стаціонарного обладнання, і при наявності інтернет зв'язку можливо працювати віддалено з будь-якого місця. ІТ-аутсорсинг відноситься до наукоємних сфер економіки, не передбачає затрат природних невідновлювальних ресурсів, забезпечує робочими місцями висококваліфікованих фахівців з достойною оплатою їх праці, є джерелом валюти у країну, покликаний покращувати умови праці та рівень життя населення в цілому, а отже відповідає меті сталого розвитку.

На основі методів наукового абстрагування, ідеалізації та спостереження досліджено взаємозв'язок між розвитком ІТ-аутсорсингу та Цілями сталого розвитку.

Алгоритм стратегічного планування визначено методикою стратегічного аналізу, в ході якого здійснено SWOT-аналіз ІТ-аутсорсингу, як сфери економіки України на її шляху до сталого розвитку та, в результаті кількісного співвідношення сильних, слабких сторін, а також можливостей та загроз, обрано оптимальну стратегію для розвитку даної сфери серед потенційно можливих. Визначено перспективи подальших досліджень даної теми у напрямку розробки програм та дорожніх карт в рамках реалізації запропонованої стратегії.

Ключові слова: ІТ-аутсорсинг, сталий розвиток, Цілі сталого розвитку, стратегія.

Korolchuk L.V.

IT OUTSOURCING AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S ECONOMY ON ITS PATH TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Lutsk National Technical University,
Department of International Economic Relations,
Lvivska st., 75, Lutsk,
43000, Ukraine,
tel.: 0953161138,
e-mail: l.korolchuck@lutsk-ntu.com.ua
ORCID: 0000-0002-2821-476X

Abstract. The article raises the issue of the need to determine the strategic directions of the development of Ukraine's economy on the eve of the development and implementation of the post-war recovery plan of our country, which will become a powerful catalyst for the development of the most promising industries thanks to the financial support of our international partners and Russian reparations. With the help of statistical analysis, as well as the analysis of scientific and reference literature on the mentioned issues, the expediency of considering the field of IT outsourcing as a priority in the current conditions in the context of the concept of sustainable development, the general character of which for Ukraine is declared in international and national strategic documents, is substantiated. Ukrainian outsourcing companies are noted for their high recognition and competitiveness on the global and Eastern European markets in particular. This area turned out to be the most stable and adaptable in war conditions, since such a business is functional even without stationary equipment, and if there is an Internet connection, it is possible to work remotely from any place. IT outsourcing belongs to the science-intensive spheres of the economy, does not involve the consumption of natural non-renewable resources, provides jobs for highly qualified specialists with decent pay for their work, is a source of currency for the country, is designed to improve working conditions and the standard of living of the population as a whole, and therefore meets the goal of sustainable development. Based on the methods of scientific abstraction, idealization and observation, the relationship between the development of IT outsourcing and the Sustainable Development Goals was investigated.

The strategic planning algorithm is defined by the strategic analysis method, during which a SWOT analysis of IT outsourcing was carried out as a sphere of the Ukrainian economy on its way to sustainable development and, as a result of the quantitative ratio of strengths, weaknesses, as well as opportunities and threats, the optimal strategy was chosen for development of this field among potentially possible ones. Prospects for further research on this topic in the direction of developing programs and road maps as part of the implementation of the proposed strategy have been determined.

Keywords: IT outsourcing, sustainable development, Sustainable Development Goals, strategy.

Вступ. Аналіз кон'юнктури світового ринку показує, що останнім часом стабільно зростає попит на ІТ-аутсорсинг. Підприємці, бажаючи налагодити та автоматизувати процеси всередині компанії, залучають до цього позаштатних висококваліфікованих ІТ-спеціалістів. Такий підхід допомагає уникнути зайвих витрат часу та коштів у порівнянні зі створенням власного штатного підрозділу на здійснення непрофільних видів діяльності.

Україна сьогодні є лідером з надання аутсорсингових послуг у Східній Європі, так як володіє вагомим ресурсом висококваліфікованих ІТ-фахівців. Інтеграція України до ЄС та у світовий інформаційний простір дозволяють посилювати позиції українських спеціалістів у галузі ІТ на міжнародному ринку офшорного аутсорсингу та фрілансу, створюючи в державі додаткові робочі місця з високою зарплатнею. Розвиток ІТ-аутсорсингу в Україні в цілому сприяє макроекономічній стабілізації: рівновазі платіжного балансу, покращенню структури вітчизняного ринку праці, формуванню середнього класу, а також якісним зрушенням у галузевій структурі української економіки. Тому, дана сфера заслуговує на пріоритетність як у наукових дослідженнях, так і у стратегічних документах держави, що визначають вектори розвитку національної економіки.

Крім того, дана сфера є однією з найменш постраждалих під час війни, так як такий бізнес функціональний і без стаціонарного обладнання, і при наявності інтернет зв'язку можливо працювати віддалено з будь-якого місця. А отже, розвиток ІТ-аутсорсингу може стати одним зі способів швидкої післявоєнної економічної реабілітації України з одного боку, а з іншого – високоприбутковою інвестицією, так як можливість розвиватися у військовий час стане конкурентною перевагою в порівнянні з іншими сферами після війни.

Також, ІТ-аутсорсинг відноситься до наукоємних сфер економіки, а отже – до найбільш конкурентоспроможних на міжнародному ринку, не передбачає затрат природних невідновлювальних ресурсів, а натомість – покликаний покращувати умови праці та рівень життя населення в цілому. Це свідчить про сумісність даного виду людської діяльності зі світовою концепцією сталого розвитку, задекларованої підсумковим документом 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку у 2015 році «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року [1], а також в генеральних стратегічних документах України.

Постановка завдання. Питання розвитку аутсорсингу в Україні активно досліджується вітчизняними вченими. Так, Губарь О.В. розробив концептуальну модель розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних складників, таких як створення якісної системи ІТ-освіти, інвестиції в інноваційний розвиток ІТ-сектору, впровадження інноваційних інформаційно-комп'ютерних технологій, державна підтримка створення ІТ-кластерів та розвиток інноваційних ІТ-продуктів. Крім того, автор вважає, що для розвитку креативного цифрового суспільства держава повинна створити умови для формування ІТ-кластерів, запровадивши використання спрощеної системи оподаткування, на зразок існуючих у країнах-конкурентах [2].

Шумбар Я. Ю. та Прокопчук Б. О., досліджуючи перспективи вступу України у міжнародне ІТ-товариство, виділяють ряд обов'язкових заходів щодо розвитку ІТ-аутсорсингу в нашій державі, таких як посилення колаборації між університетами та ІТ-компаніями, вдосконалення законодавства щодо захисту інтелектуальної власності, забезпечення доступу до провідних навчальних ресурсів віддалено, або розробка аналогів iTunes U, Coursera, Udacity, створення сприятливих передумов для розвитку продуктивних ІТ-моделей компаній, прискорення цифровізації української економіки [3].

В свою чергу, Логотова Т. Г. та ін. переконані, що: «Експорт ІТ-послуг може і повинен стати однією з домінуючих статей експорту України. При правильній підтримці з боку держави це дозволить не лише створити величезну кількість високооплачуваних робочих місць, але і зробить нашу економіку більше інтегрованою в передові світові економічні процеси, що дозволить бути більш захищеними від можливих торгових конфліктів і кризових явищ. Галузь повинна стати стратегічною не лише на папері, але і на ділі. По факту це означає надання реальних пільг для вітчизняних ІТ підприємств, можливість доступу до кредитів під гарантії держави – це забезпечить легалізацію робочої сили і економічних показників підприємств» [4].

Щитов Д.М. та інші відзначають, як показує європейський досвід – для ефективного розвитку галузі ІТ-аутсорсингу важливою є потужна державна підтримка щодо розробки програм підтримки малого та середнього бізнесу у сфері ІТ, розвитку сприятливого венчурного інвестування, удосконалення податкової та законодавчої системи у сфері високих технологій, модернізації системи освіти ІТ-фахівців, прискорення процесів цифровізації економіки України, а також підтримки ІТ-стартапів [5].

Як бачимо з написаного вище, дослідники у сфері ІТ-аутсорсингу погоджуються, що розвиток саме цієї галузі є перспективним для України, а також акцентують увагу на переліку сприятливих заходів та реформ, які мають здійснюватися саме на державному рівні, так як вимагають внесення змін у законодавство, створення освітньо-практичних осередків та всебічних преференцій для ІТ-компаній. Розвиток ІТ-аутсорсингу має стати однією зі стратегічних цілей національної стратегії України вже у короткостроковій перспективі заради швидкого економічного відновлення держави після війни, а також і у довгостроковій – на її шляху до сталого розвитку.

Цілі статті: обґрунтувати доцільність розгляду ІТ-аутсорсингу, як стратегічного напрямку розвитку України на її шляху до сталого розвитку; здійснити вибір оптимальної стратегії для розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні за поточних умов.

Для досягнення поставлених цілей ми використовували наступні методи наукових досліджень: аналіз наукової та довідкової літератури із зазначеної проблематики, статистичний аналіз, наукове абстрагування та ідеалізація, спостереження, методика стратегічного аналізу, SWOT-аналіз.

Результати. Лютак О.М. та інші визначають ІТ-аутсорсинг (ІТО, ІТ-Outsourcing, Information Technology Outsourcing) як: «зовнішню ІТ-підтримку компаній та супровід ІТ-інфраструктури. Простими словами, одна компанія замовляє послуги в галузі інформаційних технологій у іншої, яка професійно виконує спектр робіт від технічного обслуговування комп'ютерів і серверів до налаштування безпеки та віртуалізації» [6]. Користування подібними послугами дає можливість значно розвантажити штатних працівників і натомість – делегувати задачі фахівцям у сфері ІТ, що дозволяє компанії забезпечити високу якість таких послуг, а також контролювати хід та дедлайни виконання поставлених завдань.

Сьогодні Україна стала одним з найпопулярніших хабів у Східній Європі для глобального аутсорсингу. Український ІТ-сектор розвивається семимільними кроками, збільшившись у понад 60 разів – з 110 млн. дол. у 2003 році до близько 6,8 млрд. дол. у 2021 році [7]. У першому кварталі 2022 року ІТ-індустрія досягла рекордних 2 млрд. дол. доходу від експорту [8]. На кінець 2022 року український ІТ-сектор згенерував 6,6 млрд. дол. експорту, що на 7% більше, ніж за аналогічний період 2021 року [9]. Зараз в Україні працює близько 285 000 ІТ-професіоналів, понад 30 000 спеціалістів початкового рівня та понад 110 R&D-центрів міжнародних компаній, серед яких Microsoft, Dell, Cisco, SAO та інші [10].

Звісно, війна внесла свої корективи, спричинивши багато трансформацій та нових ризиків для місцевого ІТ-бізнесу. Однак, незважаючи на обставини, українські компанії-розробники програмного забезпечення змогли ефективно подолати виклики, забезпечивши стабільний сервіс та безперервність бізнесу. Так, за даними Statista за 9 місяців 2022 року країна вийшла на такий самий рівень експорту комп'ютерних послуг, що й у 2020 році [11]. Більшість організацій перевели своїх співробітників у безпечніші місця, відкрили нові офіси в західних регіонах країни та надали працівникам повну підтримку в питаннях переїзду, розміщення, відновлення фізичного та психічного здоров'я тощо. Обладнали свої офіси електрогенераторами та Starlinks, перетворивши їх на безпечні та надійні локації для ІТ-спільноти.

Статистичний аналіз даних показує, що ІТ-аутсорсинг в Україні є однією з найбільш прибуткових галузей, яка здатна успішно функціонувати навіть у військовий час, давати роботи місця, приносити прибутки у держбюджет, розвивати міжнародну кооперацію та співпрацю. Також, така сфера економіки є перспективною, конкурентоспроможною та затребуваною на світовому ринку, а отже є прямі підстави для ІТ-аутсорсингу претендувати на пріоритетність у національній стратегії соціально-економічного розвитку держави, тобто на всебічну підтримку держави щодо розвитку даної сфери. Згідно наших досліджень, в Національній економічній стратегії України на період до 2030 року [12], яка була розроблена до повномасштабного російського вторгнення і почала реалізуватися з початку 2022 року, мають місце два напрями, що співвідносяться із сферою ІТ-аутсорсингу: напрям 8 – Інформаційно-комунікаційні технології, в якому серед стратегічних цілей зазначено про намір створення кращого в регіоні середовища для виробництва технологічних продуктів та реалізації стартапів і сприяння розвитку іміджу України як найпотужнішого ІТ-центру в Європі; напрям 18 – Цифрова економіка, однією зі стратегічних цілей якого є створення нових можливостей

для реалізації людського капіталу, розвитку інноваційних, креативних та цифрових індустрій і бізнесу. Досягнення поставлених у Стратегії цілей однозначно сприятиме розвитку ІТ-аутсорсингу, проте відсутність даного терміну у формулюванні стратегічних цілей, на наш погляд, понизить рівень об'єктивності оцінки результатів реалізації Стратегії. Доцільно було б включити ІТ-аутсорсинг, як сферу економіки України, в число стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку нашої держави у післявоєнний період відновлення.

В свою чергу, імператив концепції сталого розвитку для національних стратегій всіх держав-учасниць 70-тої сесії Генеральної асамблеї ООН вимагає врахування Цілей сталого розвитку на всіх етапах стратегічного планування. В даному контексті, переглядаючи та оцінюючи ефективність діючих стратегій з метою подальшого внесення коректив, важливо узгодити стратегічні нововведення із Цілями, визначити їх співвідносність із місією сталого розвитку. На наш погляд, таке завдання не передбачає застосування особливого методичного інструментарію визначення ступеня кореляції між соціально-економічними явищами та процесами, а достатньо скористатися методами теоретичного та емпіричного дослідження.

Так, із застосуванням наукового абстрагування та ідеалізації можна припустити, що активний розвиток ІТ-аутсорсингу в Україні сприятиме досягненню таких Цілей сталого розвитку, як: подолання бідності, адже передбачає створення додаткових робочих місць із високою зарплатнею; якісна освіта, оскільки сформує потужну базу для практичної освіти, а отже високий попит з бажаними переїзнями досвід українських ІТ-фахівців; гендерна рівність, адже в даній сфері однаково вітаються як чоловіки, так і жінки; гідна праця та економічне зростання, так як працівники забезпечуються достойними умовами праці та платнею навіть в умовах війни і, крім того, продукти їх професійної діяльності всіляко сприяють пожвавленню економічних процесів в країні; промисловість, інновації та інфраструктура, адже саме ІТ-технологіям сьогодні притаманна висока швидкість зміни технологічних поколінь, а отже їх розвиток прямо співвідноситься із прогресивністю всіх сфер економіки. Вважаємо, що саме ці п'ять Цілей, перелічених нами вище, найбільшою мірою співвідносяться із розвитком ІТ-аутсорсингу в Україні.

Проте, проаналізувавши взаємозв'язки між усіма Цілями сталого розвитку, результати чого відображено на рисунку 1, стає очевидною тісна взаємозалежність між ними: досягнення однієї Цілі призводить до часткового задоволення іншої, а отже можна стверджувати, що наявність прямо пропорційної взаємозалежності між розвитком ІТ-аутсорсингу та досягненням Цілей сталого розвитку у всіх трьох його вимірах: соціальному, економічному та екологічному, свідчить про їх тісну співвідносність та відповідність.

Рис. 1. Система взаємозв'язків між 17-ма Цілями сталого розвитку

Fig.1. A system of interrelationships between the 17 Sustainable Development Goals * порядкові номери Цілей, з якими взаємопов'язана зазначена Ціль. Складено автором на основі:[13]

Результати проведеного дослідження: статистичний аналіз та встановлення прямо пропорційного взаємозв'язку між розвитком ІТ-аутсорсингу та досягненням Цілей сталого розвитку, дають нам підстави розглядати ІТ-аутсорсинг як стратегічний напрям розвитку України на її шляху до сталого розвитку, а отже – планувати досягнення Цілей за посередництвом розвитку даної сфери, ефективно використовуючи всі переваги, а особливо таку, як безперебійна функціональність у військовий час.

В свою чергу, побудова стратегій завжди відштовхується від вивчення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта дослідження, результати чого зводяться у таблиці SWOT-аналізу. Так, в таблиці 1 зображено здійснений нами на основі вивчення профільних теоретичних та статистичних джерел інформації, а також емпіричного дослідження SWOT-аналіз ІТ-аутсорсингу, як сфери економіки України на її шляху до сталого розвитку.

Таблиця 1

SWOT-аналіз ІТ-аутсорсингу, як сфери економіки України на її шляху до сталого розвитку

Table 1

SWOT analysis of IT outsourcing as a sphere of the economy of Ukraine on its way to sustainable development

<p style="text-align: center;">Сильні сторони</p> <p>1) високий рівень кваліфікації ІТ-фахівців; 2) високий попит на українських айтішників у світі; 3) культурна близькість українських фахівців з цивілізованими країнами Європи та світу, що дає їм кредит довіри; 4) ідеологічна близькість українських фахівців з країнами-замовниками їх послуг через реалізацію однієї концепції сталого розвитку в усіх сферах суспільного життя; 5) високий рівень доходів працівників в даній галузі; 6) значна частка населення володіє іноземними мовами; 7) дешеві мобільні та інтернет-послуги; 8) здатність функціонувати навіть в умовах війни.</p>	<p style="text-align: center;">Слабкі сторони</p> <p>1) перенасичений ринок; 2) низький рівень проникнення Інтернету; в 2015 році Україна потрапила у список країн з проникненням менше 45% [1]; 4) низький попит серед вітчизняних клієнтів; 5) низький рівень захисту прав інтелектуальної власності; 6) неефективна податкова система.</p>
<p style="text-align: center;">Можливості</p> <p>1) широкі можливості для реалізації стартапів; 2) активна цифровізація економіки України; 3) екологізація економіки, затребуваність у розвитку сфери послуг 4) хороші логістичні можливості: зручний часовий пояс; 5) висока популярність України у світі; 6) постійно зростає кількість міжнародних компаній, що бажають співпрацювати саме з українськими ІТ-спеціалістами; 7) майбутній післявоєнний план по відновленню країни надасть потуги для розвитку найперспективніших сфер економіки; 8) приплив інвестицій, що очікується після війни, буде спрямовано у пріоритетні для міжнародних партнерів галузі, до яких відноситься як ІТ-аутсорсинг, так і сталий розвиток.</p>	<p style="text-align: center;">Загрози</p> <p>1) високий рівень конкуренції на світовому ринку та ринку Східної Європи зокрема; 2) активна еміграція кваліфікованих ІТ-спеціалістів; 3) недостатня увага до формування ІТ-бюджетів українських підприємств; 4) недостатній рівень закупівлі державою товарів та послуг ІТ-сектора; 5) дестабілізуюча політико-економічна ситуація в Україні через російсько-українську війну.</p>

Складено автором на основі: [15; 16; 17; 18]

Як бачимо з таблиці 1, найбільше аргументів наведено в полях сильні сторони та можливості, а отже, згідно теорії стратегічного менеджменту, орієнтуватися потрібно на стратегії, спрямовані на використання сильних сторін ІТ-аутсорсингу для охоплення

кожної із зазначених можливостей, до яких відноситься стратегія Максі-Максі [14], що спрямована саме на використання внутрішніх ресурсів, щоб заробити на потенційних можливостях. Так як, українські ІТ-аутсорсингові компанії вже зарекомендували себе на міжнародному ринку і завоювали визнання, відкриваються чудові можливості для освоєння нових ринків, розробки нової лінійки послуг, розширення споживацької аудиторії, пошук нових форм кооперації тощо.

Крім того, на етапі вибору стратегії до уваги слід брати і стратегії, спрямовані на нівелювання слабких сторін ІТ-аутсорсингу для ефективного використання наявних можливостей, стратегії захисту від зовнішніх загроз за рахунок використання сильних сторін ІТ-аутсорсингу, а також стратегії захисту від зовнішніх загроз для розвитку ІТ-аутсорсингу за рахунок зміцнення його слабких сторін, які можна використовувати супутньо, або як варіант ринкової поведінки про запас в залежності від кон'юнктури на ринку ІТ-послуг.

Цілі статті: обґрунтувати доцільність розгляду ІТ-аутсорсингу, як стратегічного напрямку розвитку України на її шляху до сталого розвитку; здійснити вибір оптимальної стратегії для розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні за поточних умов.

Висновки. Наукову новизну отриманих в ході даного дослідження результатів становить обґрунтування доцільності включення ІТ-аутсорсингу до стратегічних напрямів розвитку України в рамках реалізації світової концепції сталого розвитку; подальший розвиток здобув стратегічний аналіз сфери ІТ-аутсорсингу в українській економіці в умовах війни та визначення оптимальної стратегії його розвитку за поточних умов.

Теоретичне і практичне значення досліджень, перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку: визначення сьогоднішніх стратегічних пріоритетів розвитку української економіки в контексті задекларованої Україною, як генеральної, концепції сталого розвитку допоможе ефективно та в найкоротші строки приступити до імплементації плану післявоєнного відновлення нашої держави, який має не лише відновити втрачене, але й стати потужним каталізатором для якісних змін у найперспективніших сферах вітчизняної економіки. В свою чергу, вибір оптимальної стратегії для розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні за поточних умов ляже в основу подальших досліджень з даної проблематики у напрямку розробки програм та дорожніх карт в рамках реалізації запропонованої нами оптимістичної стратегії Максі-Максі, які б включали активні дії держави для зміцнення позицій українських аутсорсингових фірм на ринку: здійснення релевантної державної політики у сфері популяризації українських компаній, що надають послуги ІТ-аутсорсингу, збільшення фінансування на розвиток даної сфери, перегляд податкових умов для таких підприємств, розширення системи преференцій для стартапів у галузі ІТ-аутсорсингу, всебічна дипломатична підтримка міжнародної кооперації у даній сфері, створення сприятливих умов та міжнародних освітньо-практичних осередків для бенчмаркінгу, удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності, створення м'якого інвестиційного клімату тощо.

1. Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. United Nations, 2015. 41 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Губарь О.В. Аналіз розвитку ІТ-аутсорсингу в Україні в умовах глобалізації бізнесу. *Підприємництво та інновації*. Випуск 11-1, 2020. С.69-73. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/1156095.pdf> (дата звернення: 14.03.2023).

3. Шумбар Я.Ю., Прокопчук Б.О. Особливості IT-аутсорсінгу. *Актуальні проблеми економіки*. №11 (221), 2019. С. 178-186. URL: https://eco-science.net/archive/2019/APE-11-2019/11.19_topic_Shumbar%20Y.Y,%20Prokopchuk%20B.O..pdf (дата звернення: 02.04.2023).
4. Логутова, Т. Г., Каргін Б.Б. Інтелектуальні технології: проблеми розвитку та шляхи впровадження в Україні. Вісн. Приазов. держ. техн. ун-ту. Сер.: Екон. науки. 2014. Вип. 28. С. 254-258. URL: http://journals.uran.ua/ves_pstu/article/view/42588 (дата звернення: 21.03.2023).
5. Щитов Д. М., Мормуль М. Ф., Щитов О. М., Романчук Л. А., Чупілко Т. А. Аутсорсинг IT-послуг в Україні. *Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія*. 2022, № 3. С. 85-90. DOI: <https://doi.org/10.31649/1999-9941-2022-55-3-85-90>.
6. Міжнародні економічні відносини та світова політика. Частина 1: Навч. пос./Лютак О.М., Баула О.В., Галазюк Н.М., Зелінська О.М., Корольчук Л.В., Кравчук П.Я., Урбан О.А., Полянська Т.О. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2022. 324 с.
7. Віннічук Ю. Більше \$6 млрд експорту за рік. Як росте IT-сектор України. *Бізнес Цензор*. 27.01.22. URL: https://biz.censor.net/resonance/3311585/bilshe_6_mlrld_eksportu_za_rik_yak_roste_itsektor_ukrayin_y (дата звернення: 02.04.2023).
8. IT-індустрія забезпечила \$2 млрд експортних надходжень в умовах війни. IT Ukraine. 10.05.2022. URL: [https://itukraine.org.ua/the-it-industry-provided-a-record-\\$-2-billion-in-export-earnings-during-the-war.html](https://itukraine.org.ua/the-it-industry-provided-a-record-$-2-billion-in-export-earnings-during-the-war.html) (дата звернення: 12.04.2023).
9. Зростання не від доброго життя. IT-індустрія стала єдиною сферою експорту, що росла минулого року. NV Бізнес. 13 січня, 2023. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/tech/it-bulo-yedinoyu-industrieyu-eksport-yakoji-v-2022-roci-novini-ukrajini-50297340.html> (дата звернення: 12.04.2023).
10. Software development outsourcing to Eastern Europe: which country to choose in 2023? Sigma Software. 28 Feb, 2023. URL: <https://sigma.software/about/media/software-development-outsourcing-to-eastern-europe-which-country-to-choose-in-2023> (дата звернення: 20.04.2023).
11. Top IT outsourcing destinations of Eastern Europe: Market report. N-iX. March 28, 2023. URL: <https://www.n-ix.com/it-outsourcing-destinations-eastern-europe-market-report/> (дата звернення: 18.04.2023).
12. «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року». Постанова Кабінету міністрів України від від 3 березня 2021 р. № 179. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> (дата звернення: 22.03.2023).
13. Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні. ООН Україна. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення 12.03.2023).
14. Chowdhury O. What is the TOWS Matrix? Strategies, Advantages & More. Trade Brains. Mar 30, 2023. URL: <https://tradebrains.in/tows-matrix/> (дата звернення 12.04.2023).
15. Пархоменко Н. О. Аутсорсинг як стратегія організаційного розвитку бізнес-систем у глобальному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 33. Частина 2, 2020. С. 21-28. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/33_2_2020ua/5.pdf (дата звернення: 14.04.2023).
16. Пермінова С.О., Ходацька М.О. Конкурентні позиції українського IT-аутсорсінгу на міжнародному ринку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Випуск 14. 2016. С. 78-81. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/16.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).
17. Дослідження «Повоєнне відновлення економіки України». Центр прикладних досліджень. 02/06/2022. URL: <https://cpd.com.ua/uk/vidnovlennya-ekonomiky/> (дата звернення: 04.04.2023).
18. Вікулова А.О., Савчук В.В. Перспективи розвитку ринку IT-послуг в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. Випуск 51. 2020. С. 27-32. URL: http://bses.in.ua/journals/2020/51_2020/6.pdf (дата звернення: 22.03.2023).

References

1. "Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1." United Nations, 2015, sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf. Accessed 12 March 2023.
2. Hubar, O.V. "Analysis of the development of IT outsourcing in Ukraine in the context of business globalization." *Entrepreneurship and innovation*, issue 11-1, 2020, pp.69-73., journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1156095.pdf. Accessed 14 March 2023.
3. Shumbar, Y.Yu., and B.O. Prokopchuk. "Features of IT outsourcing." *Actual problems of the economy*, no. 11 (221), 2019, pp. 178-186., eco-science.net/archive/2019/APE-11-2019/11.19_topic_Shumbar%20Y.Y,%20Prokopchuk%20B.O..pdf. Accessed 02 April 2023.

4. Logutova, T. G., and B.B. Kargin. "Intelligent technologies: problems of development and ways of implementation in Ukraine." *Visn. Priazov state technical university Ser.: Econ. science*, issue 28, 2014, pp. 254-258., journals.urau.ua/ves_pstu/article/view/42588. Accessed 21 March 2023.
5. Shchytov, D. M., Mormul, M. F., Shchytov, O. M., Romanchuk, L. A., and T. A. Chupilko. "Outsourcing of IT services in Ukraine." *Information technology and computer engineering*, no. 3, 2022, pp. 85-90. DOI: <https://doi.org/10.31649/1999-9941-2022-55-3-85-90>.
6. Lyutak O.M., et al. *International economic relations and world politics*. Part 1: Educational assistant. Lutsk, SPD Hadyak Zhanna Volodymyrivna, printing house "Volynpoligraf", 2022.
7. Vinnichuk, Yu. "More than \$6 billion of exports per year. How the IT sector of Ukraine is growing." *Business Censor*. 27.01.22., biz.censor.net/resonance/3311585/bilshe_6_mlrd_eksportu_za_rik_yak_roste_itsektor_ukrayiny. Accessed 02 April 2023.
8. "The IT industry provided \$2 billion in export earnings during the war. IT Ukraine." 05/10/2022., itukraine.org.ua/the-it-industry-provided-a-record-\$2-billion-in-export-earnings-during-the-war.html. Accessed 12 April 2023.
9. "Growth does not come from a good life. The IT industry became the only export sector that grew last year." *NV Business*. January 13, 2023., biz.nv.ua/ukr/tech/it-bulo-yedinoyu-industriyeyu-eksport-yakoji-v-2022-roci-novini-ukrajini-50297340.html. Accessed 12 April 2023.
10. "Software development outsourcing to Eastern Europe: which country to choose in 2023?" *Sigma Software*. 28 Feb, 2023., sigma.software/about/media/software-development-outsourcing-to-eastern-europe-which-country-to-choose-in-2023. Accessed 20 April 2023.
11. *Top IT outsourcing destinations of Eastern Europe: Market report*. N-iX. March 28, 2023., www.n-ix.com/it-outsourcing-destinations-eastern-europe-market-report/. Accessed 18 April 2023.
12. "On approval of the National Economic Strategy for the period until 2030. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 3, 2021 No. 179." The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25. Accessed 22 March 2023.
13. "Our work to achieve the Sustainable Development Goals in Ukraine." UN Ukraine., ukraine.un.org/uk/sdgs. Accessed 12 March 2023.
14. Chowdhury, O. "What is the TOWS Matrix? Strategies, Advantages & More." *Trade Brains*. Mar 30, 2023., tradebrains.in/tows-matrix/. Accessed 12 April 2023.
15. Parkhomenko, N. O. "Outsourcing as a strategy for organizational development of business systems in a global environment." *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, issue 33, 2020, pp. 21-28., www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/33_2_2020ua/5.pdf. Accessed 14 April 2023.
16. Perminova, S.O., and M.O. Khodatskaya. "Competitive positions of Ukrainian IT outsourcing on the international market." *Global and national economic problems*, issue 14, 2016, pp. 78-81., global-national.in.ua/archive/14-2016/16.pdf. Accessed 18 March 2023.
17. Study "Post-war economic recovery of Ukraine". Center for applied research. 02/06/2022., cpd.com.ua/uk/vidnovlennya-ekonomiky/. Accessed 04 April 2023.
18. Vikulova, A.O., and V.V. Savchuk. "Prospects for the development of the IT services market in Ukraine." *Economy and management of the national economy*, issue 51, 2020., pp. 27-32., bses.in.ua/journals/2020/51_2020/6.pdf. Accessed 22 March 2023.

УДК 339.94

doi: 10.15330/apred.1.19.96-108

Бондар А.О.

СУТНІСТЬ І ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ

Державний торговельно-економічний університет,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра світової економіки,
вул. Кіото, 21, м. Київ,
02156, Україна,
тел.: +380636300141,
e-mail: andriybondar64@ukr.net

Анотація. Встановлено, що в умовах сьогодення низка вітчизняних підприємців шукають рішення відносно відновлення власного бізнесу, а також унеможливлення ризиків, що виникають в ході 4 промислової революції. За підсумками інформаційних агентств до 2030 року можуть зникнути близько чверті наявних робочих місць. При цьому найбільш вразливими спеціальностями є ті, що можуть бути замінені цифровим штучним інтелектом, та роботизацією. Додатково актуальності набуває також модель циркулярної економіки, а саме відновлення ресурсів, переходу на різноманітні чисті джерела енергії, переробки відходів, та поліпшення систем медицини, що стало досить актуальним в період загострення пандемії COVID-19. Також значним чином факт збройної агресії РФ проти України вплинув на світове економічне середовище, через перерозподіл сфери впливу країн в різних галузях.

Щодня в міжнародному бізнес-середовищі використовується достатня кількість програм, засобів автоматизації, інструментів комунікацій, сервісних засобів, які оптимізують роботу суб'єктів господарювання в різних секторах економіки. Лідерами в сегменті цифрової трансформації є: США, Китай, Ізраїль, Японія, Канада, Австралія, Об'єднані Арабські Емірати. В кожного «цифрового лідера» міжнародного ринку є власні методи, концепції і «digital-стратегії» по цифровій трансформації, що є актуальними і для вітчизняного сектору.

Метою статті полягає в дослідженні сутності і пріоритетності цифрової трансформації для міжнародного бізнесу. Для досягнення поставленої мети у статті використано: теоретико-методологічні положення цифрової економіки, міжнародних економічних відносин, реінжинірингу, та цифрового управління пов'язані із сформованою проблематикою дослідження. Інформаційною основою виконання дисертаційного дослідження є міжнародні нормативні і законодавчі акти, науково-дослідні практики, монографії, публікації, аналітичні звіти.

У статті досліджено пріоритетність цифрової трансформації для міжнародного бізнесу. В основі дослідження покладено узагальнення сутності і змісту поняття «цифрова трансформація», досліджено структуру процесів цифровізації міжнародних економічних відносин, наведено схематичні процеси, що відбуваються під час цифрової трансформації.

Науковою новизною дослідження виступає оновлення наявних теоретичних і методичних положень по цифровій трансформації міжнародного бізнесу, а також структуризація пріоритетів під час цифрової трансформації.

Результати наукового процесу можуть бути застосовані для апробації міжнародного досвіду цифрової трансформації бізнес-середовища, для вітчизняних суб'єктів міжнародного бізнесу.

Ключові слова: цифрові технології, цифрова трансформація, міжнародний бізнес, цифровізація, бізнес-процеси, суб'єкт міжнародного бізнесу, діджиталізація, елементи цифровізації.

Bondar A.O.

ESSENCE AND PRIORITY OF DIGITAL TRANSFORMATION FOR INTERNATIONAL BUSINESS

State University of Trade and Economics,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of World Economy,
Kyoto st., 19, Kyiv,
02156, Ukraine,
tel.: +380636300141,
e-mail: andriybondar64@ukr.net
ORCID: 0009-0008-2837-5206

Abstract. It has been established that in today's conditions, a number of domestic entrepreneurs are looking for solutions regarding the restoration of their own business, as well as the prevention of risks arising in the course of the 4th industrial revolution. According to the results of information

agencies, by 2030, about a quarter of existing jobs may disappear. At the same time, the most vulnerable specialties are those that can be replaced by digital artificial intelligence and robotics. In addition, the circular economy model is also gaining relevance, namely the recovery of resources, the transition to various clean energy sources, waste processing, and the improvement of medical systems, which has become quite relevant during the exacerbation of the COVID-19 pandemic. Also, the fact of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine significantly affected the global economic environment, due to the redistribution of the sphere of influence of countries in various fields.

Every day in the international business environment, a sufficient number of programs, automation tools, communication tools, and service tools are used that optimize the work of business entities in various sectors of the economy. The leaders in the segment of digital transformation are: USA, China, Israel, Japan, Canada, Australia, United Arab Emirates. Each "digital leader" of the international market has its own methods, concepts and "digital strategies" for digital transformation, which are also relevant for the domestic sector.

The purpose of the article is to explore the essence and priorities of digital transformation for international business.

To achieve the set goal, the article uses: theoretical and methodological provisions of the digital economy, international economic relations, reengineering, and digital management related to the established research problems. The information basis for the dissertation research is international normative and legislative acts, research practices, monographs, publications, analytical reports.

The article examines the priority of digital transformation for international business. The basis of the study is the generalization of the essence and content of the concept of "digital transformation", the structure of the processes of digitalization of international economic relations is investigated, schematic processes that occur during the digital transformation are given.

The scientific novelty of the study is the updating of existing theoretical and methodological provisions on the digital transformation of international business, as well as the structuring of priorities during digital transformation.

The results of the scientific process can be applied to approbation of the international experience of digital transformation of the business environment for domestic subjects of international business.

Keywords: digital technologies, digital transformation, international business, digitalization, business processes, subject of international business, digitalization, elements of digitalization.

Вступ. Беззаперечним є той факт, що економічне середовище України переживає кризовий період. У зв'язку з тимчасовою окупацією регіонів, управлінці змінюють місце розташування власних підприємств, в тому числі і за межами країни, спостерігається відтік трудових резервів, та тимчасова міграція робочої сили у зв'язку з безробіттям. Бізнес-сектор шукає вирішення проблематики, відносно відновлення власної роботи і намагається інтегрувати не лише міжнародний досвід, а і залучити інновації для швидшого відновлення. Однією з таких інновацій є цифрова трансформація, що характеризується залученням різноманітних технологій для оновлення і зміни бізнес-процесів суб'єкта господарювання. Звичайно, підприємцям в умовах військового стану бракує інвестиційних коштів, вітчизняних стимулюючих програм підтримки, тому більшість з них вдаються до пошуку можливостей відносно такої трансформації власної діяльності, яка б дозволила в подальшому розвиватись на зовнішніх ринках.

Постановка завдання. Цифрова трансформація вже є однією з передових новацій, яка забезпечує стабільну роботу багатьом корпораціям, міжнародним підприємствам, та організаціям. Управлінці даних суб'єктів міжнародного бізнесу успішно інтегрують інструменти штучного інтелекту, автоматизують власне виробництво, створюють персоналізовані програми комунікацій з клієнтами, підтримують цифровий імідж. Факт актуальності даного дослідження підкріплений і цифровізацією світового суспільства, оскільки вона змушує підприємців не лише налагоджувати операційну цифрову роботу на мікрорівні суб'єкта господарювання, а і

шукати нові засоби відносно залучення клієнтів, формування унікальної торговельної пропозиції і розвитку власних бренд-переваг у середовищі «e-commerce».

Метою статті полягає в дослідженні сутності і пріоритетності цифрової трансформації для міжнародного бізнесу.

Для досягнення поставленої мети у статті використано: теоретико-методологічні положення цифрової економіки, міжнародних економічних відносин, реінжинірингу, та цифрового управління пов'язані із сформованою проблематикою дослідження. Інформаційною основою виконання дисертаційного дослідження є міжнародні нормативні і законодавчі акти, науково-дослідні практики, монографії, публікації, аналітичні звіти.

Суттєвий внесок у висвітлення сутності і дослідженнях пріоритетності цифрової трансформації для міжнародного бізнесу відображено у напрацюваннях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: І.О.Артем'єва досліджує виклики та можливості цифрової трансформації економіки, О.А.Грішнова у своїх працях відображає новітні технології в економіці персоналу, О.Є.Гудзь формує представлення про новітню цифрову економіку у своїх напрацюваннях, тоді як Дугінець Г.В. у власній монографії акцентує увагу стосовно впливу цифровізації на глобальні ланцюги вартості, а також у співавторстві з Ніжейко К. досліджують особливості міжнародних стратегічних альянсів в ІТ-індустрії, М.М.Іванов досліджує розвиток маркетингових систем у сучасній цифровій економіці, Г.Т.Карчева відображає вплив цифрової економіки на фінансовий простір, Ч.В.Кім та Р.Моборн у власних напрацюваннях розглядають концепцію стратегії блакитного океану у своїй роботі, Д.Б.Кіреєв визначає концептуальні елементи стратегії цифрового розвитку в Україні, І.С.Клименко відображає вплив цифрової економіки на економічний розвиток світу, Р.М.Лісова досліджує вплив діджиталізації на різноманітні бізнес-моделі.

В роботах даних науковців висвітлено проблематику впровадження і адаптації цифрових інструментів для підприємств міжнародного бізнесу. Однак, незважаючи на низку напрацювань, дослідження сучасних реалій цифровізації і діджиталізації міжнародного бізнесу залишаються актуальними і потребують подальшого вивчення.

Результати. Трактування цифрової економіки в міжнародному бізнес середовищі набуло важливого значення досить недавно. В середині 1990-х рр., дане поняття було введено в науку дослідником Доном Тапскоттом, що адаптував термін «епоха мережевого інтелекту». Беззаперечно початком цифровізації бізнесу стала поява мережі Інтернет, та глобальна комп'ютеризація. Маючи на меті поліпшення фактичних бізнес-процесів суб'єктів господарювання, звичайні інструменти цифровізації стали початком трансформації бізнесу в цілому.

Нова економічна ера, що сформувалась на основі структурних змін початку ХХІ ст., характеризується змінами в глобалізації, інформатизації, екологізації, загальній трансформації існуючих економічних систем. В цих умовах становлення нової економічної реальності супроводжується якісними змінами в природі наявних технологій, факторів виробництва, поведінці людей і їх економічному житті. Досить великого значення набувають ресурси пов'язані з освітою, інноваціями, інформацією, та культурними цінностями. В умовах сьогодення доцільно виділити низку характерних особливостей сучасної економічної реальності, що пов'язана з цифровізацією економіки, що відобразимо на рис.1.

Опираючись на наявні підходи до визначення сутності цифрової трансформації в міжнародному бізнес-середовищі, можна виділити «три кити» такого явища: цифрові продукти (товари/послуги), цифрові технології (інструменти), мережа комунікацій (Інтернет-простір). Ці складові мають беззаперечне значення для цифрової трансформації, оскільки є основоположними для ведення роботи в мережі Інтернет.

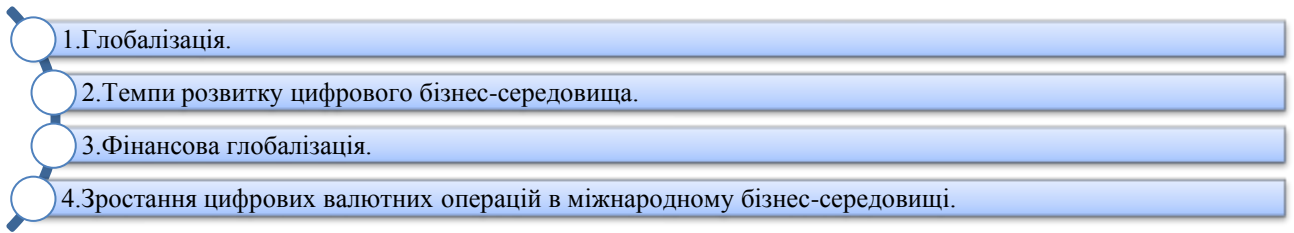

Рис. 1. Бекграунд для цифрової трансформації в міжнародному бізнес-середовищі
Fig. 1. Background for digital transformation in the international business environment
 Джерело: узагальнено автором на основі [17]

Досліджуваний процес цифрової трансформації супроводжується проблематикою, яку необхідно вирішувати з допомогою нових підходів, зокрема: зростання безробіття в технологічному секторі міжнародно бізнес-середовища; зміни в структурі продуктивних сил; недостатня кількість кваліфікованих кадрів для впровадження стратегії цифрової трансформації в міжнародному бізнесі; виникнення нових процесів пов'язаних з використанням цифрових технологій; некомпетентність, досить низький рівень цифрової грамотності верств населення, що призводить до недостатньої ефективності від впровадження цифрових інструментів.

Досліджуючи сутність і основні метрики цифрової трансформації в міжнародному бізнесі, зазначимо, що у класичному розумінні поняття «цифрова трансформація» пов'язана з цифровими технологіями, що ще трактують як «Інтернет-трансформація», або «Веб-цифровізація». Відповідно до теми дослідження в табл.1 слід узагальнити підходи до тлумачення і характеристики сутності цифрової економіки.

Таблиця 1

Сутність і характеристика поняття «цифрова трансформація» за науковцями

Table 1

The essence and characteristics of the concept of "digital transformation" according to scientists

Дослідник, видання, джерело	Зміст поняття «цифрова трансформація»
Дослідник D.Bowersox [19]	За даним дослідником поняття цифрової трансформації в міжнародному бізнесі характеризується як процес перебудови бізнесом певних операцій всередині суб'єкта господарювання. Також при цьому постає завдання налагодження бізнес-процесів, які могли б автоматизувати і підвищити рівень потенціалу підприємства.
Дослідник G.Westermann [20]	Даний дослідник трактує поняття цифрової трансформації, як можливість впровадження технологій, відносно поліпшення роботи і функціонування суб'єкта господарювання. Використання цифрового інструментарію може забезпечувати покращення існуючих бізнес-процесів підприємств.
Дослідник C.Dahlman [24]	Характеризує поняття «діджитал трансформація» як синергію технологій загального використання разом із економічною і суспільною діяльністю з допомогою цифрового інструментарію. В цьому визначенні діджиталізація може поєднувати в собі фізичну інфраструктурну мережу, різноманітні пристрої доступу, та інформаційні системи, що формують функціонал (Big Data, хмарні сервіси).
Дослідники T.Ochs, U.Riemann [23]	Дослідники зазначають, що цифрова трансформація являє собою певну інтеграцію цифрових технологій і різноманітних інструментів в роботу компаній, за допомогою перетворення в цифровий формат всього, що можна цифровізувати.

Продовження табл. 1

Дослідники С.Е. Bouee, S. Schaible [21]	Визначають цифрову трансформацію, як низку послідовних змін всіх секторів економіки і пристосувань їх учасників до нових реалій цифрового світу.
Дослідники S. Brennen, D. Kreiss [22]	Зазначають, що діджитал трансформація являє собою процес оцифрування і перетворення аналогових даних в цифрове відображення.
Дослідниця V. Scuotto	Стверджує, що цифрова трансформація являє собою перехід до цифрових технологій з метою зміни бізнес-процесів суб'єкта господарювання і отримання подальших вигід від впровадження нових технологій.
Дослідник G. Westermann	Цифрова трансформація – це послідовні зміни всіх секторів економіки та пристосування їх учасників до нових реалій цифрового світу.
Видання «PwC»	Трактує у власних публікаціях поняття цифрової трансформації, як процес перетворення всього ділового світу шляхом впровадження новітніх технологій, що є заснованими в мережі Інтернет.
Міністерство економіки Німеччини	Публікує визначення сутності «діджитал трансформація», як поняття, що може охоплювати всі провідні галузі економіки і загальної суспільної діяльності. Сутність полягає в низці дій, що акцентовані на проведення збору, аналізу і обробки первинної інформації з подальшим внесенням корективів до існуючих бізнес процесів. За рахунок змін стає можливим використання можливостей і переваг суб'єкта на ринку.

Джерело: узагальнено автором на основі бібліографічних джерел

Як бачимо, існують досить різні твердження і кінця 2000-х і сучасні 2016-2022 років. Звичайно, нові твердження є визначальними, проте базовані вони і сформовані на основі досліджень проведених попередньо.

В свою чергу доцільно також охарактеризувати сутність цифровізації міжнародних економічних відносин, яка характеризується якісними змінами в самому інформаційному просторі, де відбувається комунікація між учасниками торгових відносин, такий процес детальніше відобразимо на рис.2. Виникнення нових форматів спілкування, взаємодії та обміну інформацією дає змогу по-новому організувати сам процес здійснення торговельних операцій в світовій торгівлі, а також в міжнародному економічному просторі.

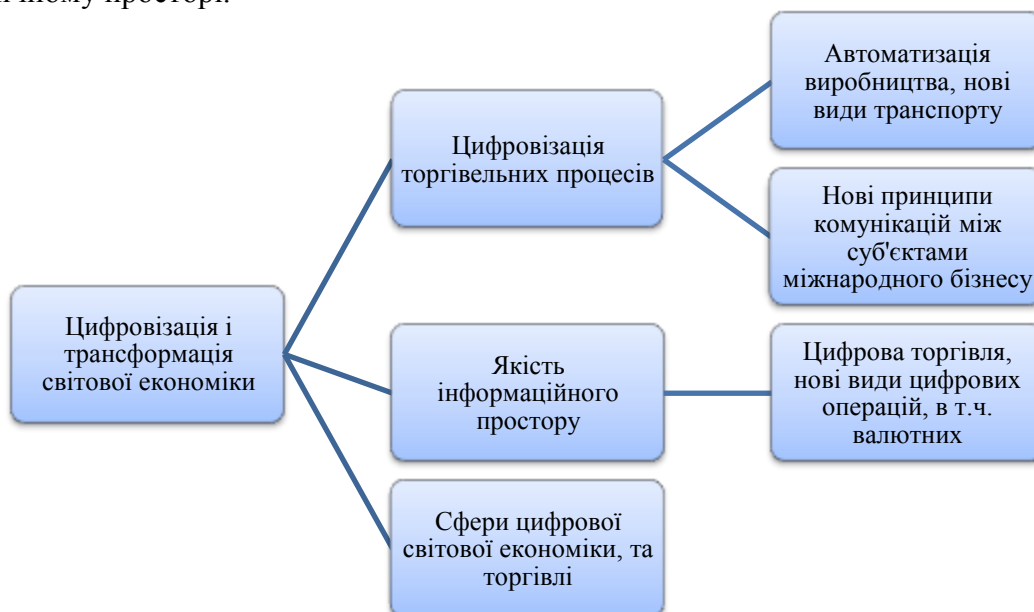

Рис.2. Структура процесів цифровізації міжнародних економічних відносин.

Fig. 2. Structure of digitalization processes of international economic relations.

Джерело: узагальнено автором на основі [25]

В процесі визначення сутності поняття цифрова трансформація за різними науковцями недостатньо можливим стає формування єдиного твердження відносно цифрової трансформації, відповідно до цього на підставі критичного аналізу слід сформулювати власне твердження даного поняття, що характеризуватиметься явищем, котре виникає в процесі переходу суб'єкта міжнародного бізнесу, країни до цифровізації власної роботи і полягає у впровадженні діджитал-інструментів маючи на меті отримання нових конкурентних переваг для подальшого розвитку і роботи на галузевому ринку. Також слід зазначити, що пріоритетність цифрової трансформації в міжнародному економічному середовищі є вкрай важливою, відповідно до цього стає можливим оптимізувати вже наявні бізнес-концепції суб'єктів міжнародного бізнесу, трансформувати бізнес-моделі суб'єктів міжнародного бізнесу за рахунок розробки унікальної торговельної пропозиції, розробити міжнародні бізнес-кейси і цифрові-стартапи з метою просування товарів/послуг на міжнародні ринки.

Також досліджуючи бібліографічні джерела слід звернути увагу стосовно думки науковця Ільчука В.П., який зазначає що особливостями цифрової можуть бути певні фактори, що впливають на бізнес-модель роботи компанії, зокрема [26: оптимізація наявних процесів; послідовна трансформація вже впроваджених процесів; розробка нових процесів, інтеграція їх до бізнес-моделі суб'єкта міжнародного підприємництва.

Також Нечипорук Л.В. у власних публікаціях зазначає, що німецькі економісти у 2017 році сформували декілька особливостей цифрової трансформації, які стосуються концепції «Digital Transformation Business Model», відповідно до цього сформуємо рис.3. [27].

В контексті даного рисунку надається пояснення, що першою функціонуючою особливістю є цифрова реальність, де наявні бізнес-процеси компаній можуть визначатись разом з аналізом економічних показників. Це дозволяє зрозуміти цифрову реальність компанії в різних сферах, оскільки досліджуються активи компанії, дебіторська і кредиторська заборгованості, виручка, чистий дохід, інвестиції.

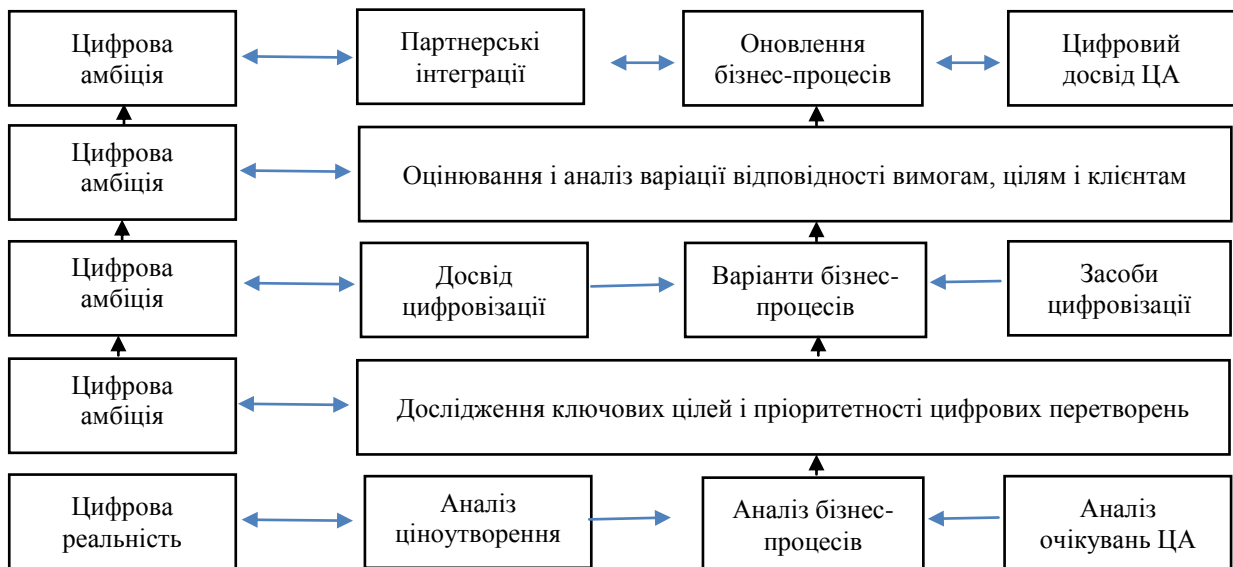

Рис.3. Схема внутрішньої цифровізації суб'єктів міжнародного бізнесу

Fig. 3. Scheme of internal digitization of international business entities

Джерело: узагальнено автором на основі [27]

Наступною особливістю є цифрові амбіції виходячи з колишнього етапу цифрової реальності у трансформації визначаються цілі стосовно часу, фінансів, просторовості і якості роботи компанії. Не включена до рисунку особливість цифрового потенціалу, за рахунок якої формуються кращі практики і чинники, які сприяють розвитку цифрової трансформації. Це дозволяє бути початковим етапом в плані цифрового потенціалу і трансформації бізнес-процесів міжнародної компанії. В кожному елементі існуючої стратегії міжнародної компанії відбувається цифрова адаптація і реалізація, що включає в себе доопрацювання і впровадження в роботу цифрової моделі.

Сама по собі цінність від цифрової трансформації, що пропонується на міжнародному ринку, може дещо відрізнитись від цінності фізичних товарів, зокрема суттєві зміни полягають у наступних складових:

1. Зміна факторів, які визначають конкурентні переваги, на ринку в міжнародному бізнесі. В основі лежить ефективність виробничих і збутових ланцюгів, що має більш низьке значення для визначення конкурентних переваг для цифрових товарів, ніж для фізичних, відповідно цей фактор відіграє ключову роль;

2. Цифрові товари зможуть досить легко адаптуватись до потреб існуючого споживача без додаткових і високих витрат. Інші ж фактори, такі як унікальність продукту, репутація наявного бренду і є домінуючими детермінантами конкурентних переваг на міжнародних ринках.

3. Можливе скорочення операційних витрат. Всі цифрові процеси, які використовуються в міжнародному бізнесі можуть стандартизуватись, при тому, що внутрішній, зовнішній зв'язок і координація спрощуються. Прикладом для цього можуть виступати більш низькі витрати по управлінню інформацією клієнтів, завдяки доведеному до автоматизму програмному забезпеченню.

4. Реалізація концепцій «аутсорсингу», та «офшорингу». Ці моделі в площині цифрової трансформації досить часто використовуються міжнародними корпораціями, оскільки вони можуть забезпечити компенсацію власних ресурсів, не прив'язуючись до фізичних потужностей будь-якого виробництва.

Цифрова трансформація для міжнародного ринку, також може проводитись з метою адаптації сучасних новацій, які є більш досконаліми ніж аналогові, що дозволяє забезпечувати збільшення прибутковості і зниження витрат. Це звичайно сприяє оновленню роботи суб'єктів міжнародного бізнесу і розвиває їх на міжнародних ринках, оскільки оновлюються існуючі моделі роботи і стратегії управління. Для подальшого висвітлення сутності цифрової трансформації слід відобразити на рис.4 перелік основних елементів даного процесу.

Рис.4. Елементи цифрової трансформації в міжнародному бізнес-середовищі
Fig. 4. Elements of digital transformation in the international business environment
Джерело: узагальнено автором на основі [28]

Відобразивши складові елементи, доцільним є висвітлення сутності кожного з наданням відповідної характеристики:

1.Визначення пріоритетів. В ході цифрової трансформації низка суб'єктів міжнародного бізнесу змушені самостійно визначати зміни, які можуть реалізувати у власній роботі. В складі цього елемента доцільним є:

-проведення аналітики по існуючим бізнес-процесам суб'єкта міжнародного бізнесу;

-постійна співпраця з новими партнерами і зацікавленими сторонами для можливого фінансування цифрової трансформації суб'єкта міжнародного бізнесу;

-проведення досліджень інноваційних цифрових технологій, що можуть стосуватись роботи суб'єктів міжнародного бізнесу на ринку;

-провести дослідження різноманітних технологій і продуктів, що можна оптимізувати за рахунок цифровізації;

-поліпшити наявний сервіс суб'єкта міжнародного бізнесу, спростити і оновити існуючу бізнес-модель, вдосконалити стратегію, розвинути власну унікальну торговельну пропозицію з допомогою цифрової трансформації.

При цьому слід зазначити, що суб'єктам міжнародного бізнесу слід проводити дослідження власних фінансових показників, займатись оцінюванням наявних можливостей, ресурсів, після чого формувати концептуальну основу у здійсненні трансформації тих чи інших складових бізнесу.

2.Оцінка бізнес-процесів суб'єктів міжнародного бізнесу. В складовій даного етапу доцільним є проведення аналізу з подальшим визначенням сильних сторін суб'єкта міжнародного бізнесу, його технологій. За рахунок цієї інформації визначається перелік можливих досягнень, що можуть бути прийняті для забезпечення змін в наявному бізнесі.

3.Проведення аналітики. На цьому етапі ведеться поглиблений аналіз відносно того, що суб'єкти міжнародного бізнесу можуть якісніше виконувати власну діяльність за рахунок оптимізованих і цифровізованих бізнес-процесів.

4. Впровадження цифрової новинки. Цей етап стосується реалізації існуючих змін і має у своєму складі необхідні бюджети, що характеризуються визначенням груп відповідальних за реалізацію намічених заходів по цифровій трансформації.

5. Реалізація заходу. На даному етапі з метою забезпечення ефективної стратегії, суб'єкти міжнародного бізнесу повинні самостійно здійснювати управлінські, економічні, маркетингові дослідження сприятливості міжнародного бізнес-середовища.

6. Отриманий результат. В результаті цього елемента приймається рішення про необхідність переходу до цифрової трансформації суб'єкта міжнародного бізнесу.

Продовжуючи дослідження, варто зазначити, що фактичні бар'єри під час цифрової трансформації можуть зменшувати наявність інновацій і підвищувати конкуренцію між наявними товарними пропозиціями, що в результаті призводить до демпінгу цін, низькою якістю послуг і зменшенням пропозицій на певному ринку міжнародного середовища. Також в ході дослідження слід відобразити взаємозв'язок цифрової трансформації і наявних бізнес-процесів в роботі суб'єктів міжнародного бізнесу на рис.5.

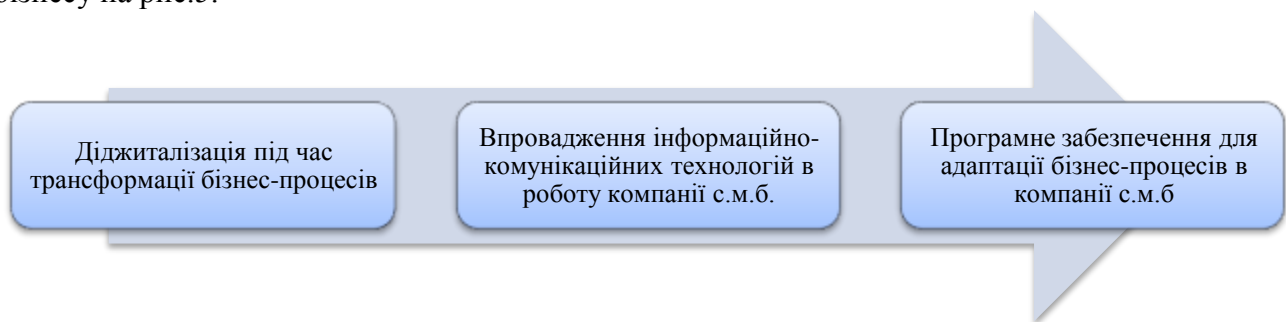

Рис.5. Цифрова трансформація бізнес-процесів в роботі суб'єкта міжнародного підприємництва

Fig. 5. Digital transformation of business processes in the work of an international business entity

Джерело: узагальнено автором на основі [29]

Вважається, що традиційні і посередницькі процеси на міжнародному ринку скорочуються, та трансформуються, оскільки цифрові технології можуть забезпечувати прямий доступ до існуючих клієнтів або ж міжнародних компаній. Ці процеси можуть трансформуватись з аналогових в цифрові і формувати новий тип посередників на міжнародному ринку. Зокрема цифрове посередництво стосується напряму фінансової сфери, де наявні бізнес-моделі повинні бути узгоджені з цифровізацією. Дотичним до цифрової трансформації, також може вважатись перехід на онлайн-сервіс і збут, а також на формування нових комунікаційних каналів з поширення маркетингу, де клієнти можуть самостійно обирати товари і послуги різноманітних провайдерів. Використання цифрових технологій породжує низку тенденцій, зокрема поглиблення взаємин з покупцями і швидким реагуванням на зміни переваг таких покупців. Забезпечення цифрової трансформації на міжнародному ринку має додатковий вплив на клієнтський досвід, при цьому формуються нові умови по роботі, як правило з використанням штучного інтелекту.

Висновки. Узагальнюючи дослідження слід зазначити, що знаходження одночасно в цифровому і офлайн-середовищі, суб'єкти міжнародно бізнесу можуть оновлювати власну концепцію роботи, вдосконалювати існуючі конкурентні переваги на галузевому ринку, поєднуючи це з налагодженням взаємовідносин з цільовою аудиторією. Важливим також є той факт, що суб'єкти міжнародного бізнесу, що починають цифрову трансформацію власної діяльності швидше досягають стратегічних змін, ніж суб'єкти, що нехтують цифровізацією. В ході проведеного дослідження

можна стверджувати, що найчастіше «ефектом цифровізації» можна визнати оновлення бізнес-процесів, які впливають на внутрішню роботу суб'єкта міжнародного бізнесу. Відповідно до сформованих висновків, актуальним також є те, що цифрові технології підвищують кількість технологій і створюють нові можливості для розробки та трансформації існуючих бізнес-моделей з урахуванням сучасних викликів та потреб інформаційного суспільства. Відповідно до цього в даній статті було досліджено сутність і пріоритетність цифрової трансформації міжнародного бізнесу, відображено структуру процесів цифровізації міжнародних економічних відносин, в результаті узагальнено основні елементи цифрової трансформації, та неведено схемо внутрішньої цифровізації суб'єктів міжнародного бізнесу. Досліджувана тематика є вкрай перспективною, оскільки на сучасних підприємницьких ринках – «діджитал-концепт» ведення бізнесу є фундаментальним, відповідно потребує подальших удосконалень і впровадження методичних новацій.

1. Артем'єва І.О. Виклики та можливості цифрової трансформації економіки. *Економіка та управління*. 2019. №4. С. 66-73.
2. Грیشнова О.А., Заїчко О.С. Новітні технології в економіці персоналу: нові можливості й нові виклики. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 2 (31). С. 52-57.
3. Гудзь О.Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. №2. С. 4-12.
4. Іванов М.М. Розвиток маркетингових систем у сучасній цифровій економіці. *Цифрова економіка*. 2018. С. 141-143.
5. Карчева Г.Т., Огородня Д.В., Опенько В.А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. №3 (27). С.13-21.
6. Кім Ч.В., Моборн Р. Стратегія блакитного океану. Як створити безмарний ринковий простір і позбутися конкуренції. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. 272 с.
7. Кіреєв Д.Б. Розвиток цифрової економіки як елемент стратегії суспільного розвитку в Україні. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Том 30 (69). № 1. С. 38-44.
8. Клименко І.С. Вплив цифрової економіки на економічний розвиток світу. *Науковий журнал*. 2018. №7. С. 133-139.
9. Лісова Р.М. Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. №24. С. 114-118.
10. Любохинець Л.С. Впровадження стратегії digital-трансформації в сучасному бізнес-середовищі. *Imperatives of development of civil society in promoting national competitiveness: 1st international research and practice conference (Batumi, Georgia, 13th -14th December 2018)*. 2018. С. 41-44.
11. Матвейчук Л.О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. *Економічні науки*. 2018. №4. С. 116-127.
12. Михайлова К.В., Матвеева Н.М. Цифрова трансформація та її вплив на бізнес та ділове середовище. *International Scientific Journal «Internauka»*. 2019. С. 1-17.
13. Орехова Т.В., Тертичний Я.С. Драйвери трансформацій міжнародних виробничих систем в умовах діджиталізації глобальної економіки. *Економіка і організація управління*. 2017. №3. С. 29-38.
14. Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка*. 2018. №6. С. 131-143.
15. Січкаренко К.О. Цифровізація як фактор змін у міжнародних економічних відносинах. *Приазовський економічний вісник*. 2018. №3. С. 30–34.
16. Діджиталізація міжнародного економічного розвитку: зб. матеріалів студентської наук.-практ. Інтернет-конф.; 16 січня 2020 р., м. Київ. Київ: КНЕУ, 2020. С. 181-189.
17. Іванов М.М. Розвиток маркетингових систем у сучасній цифровій економіці. *Цифрова економіка*. 2018. С. 141-143.
18. Савицька Н.І. Маркетинг у соціальних мережах: стратегії та інструменти на ринку B2C. *Маркетинг і цифрові технології*. 2017. № 1. С. 20–33.
19. Shalmo D., Christopher A. Williams, Luke Boardman. Digital transformation of bussines models – best practice, enablers and roadmap. *International Journal of Innovation Management*. 2017. Vol. 21(08). P. 1–17. URL: <https://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/S136391961740014X> (дата звернення: 07.02.2023).
20. BMWi. Industrie 4.0 und Digitale Wirtschaft – Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation, Berlin: Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 2015.

21. C. Boueé and S. Schaible Die Digitale Transformation der Industrie. Studie: Roland Berger und BDI. URL: https://www.researchgate.net/publication/315857925_Die_digitale_Transformation_von_Geschäftsmodellen_gestalten (дата звернення: 27.02.2023).
22. S. Brennen. Digitalization and Digitization. URL: <http://culturedigitally.org>. Harnessing the Digital Economy for Developing Countries.
23. Ochs T., Riemann U. A. IT Strategy Follows Digitalization. Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition. Hershey, PA: IGI Global, 2018.
24. Dahlman C., Mealy S., Wermelinger M. Harnessing the Digital Economy for Developing Countries. Paris: OECD, 2016.
25. Січкаренко К. О. Цифровізація як фактор змін у міжнародних економічних відносинах. *Приазовський економічний вісник*. 2018. №3. С. 30-34.
26. Льчук В.П., Парубець О.М., Сугоняко Д.О. Інноваційні підходи до розвитку ринку кіберстрахування в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/5.pdf (дата звернення: 02.02.2023).
27. Нечипорук Л.В. Інновації на ринку страхових послуг в умовах мережевої економіки. *Wspolczesne trendy w gospodarce i sektorze publicznym: monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2016. 2.8. С. 165—174.
28. The 2017 State of Digital Transformation, Brian Solis. URL: https://www.prophet.com/wp-content/uploads/2018/04/Altimeter_-_2017-State-ofDT.pdf (дата звернення: 11.01.2023).
29. Ерастов В.І. Інтернет-страхування на ринку страхових послуг України [Дисертація]: дис.канд. екон. наук: 08.00.08. Київ. нац. Ун-т ім. Тараса Шевченка, М-во освіти і науки України. Київ. 2018. 234 с.: веб-сайт. URL: http://scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/3d8/dis_Erastov%20V.I..pdf (дата звернення: 27.02.2023).

References

1. Artemieva, I.O. "Challenges and opportunities of digital transformation of the economy." *Economy and management*, no. 4, 2019, pp. 66-73.
2. Grishnova, O.A., and O.S. Zaichko. "The latest technologies in the personnel economy: new opportunities and new challenges." *Herald of economic science of Ukraine*, no. 2 (31), 2016, pp. 52-57.
3. Hudz, O.E. "Digital economy: changing values and guidelines of enterprise management." *Economics. Management. Business*, no. 2, 2018, pp. 4-12.
4. Ivanov, M.M. "Development of marketing systems in the modern digital economy." *Digital economy*, 2018, pp.141-143.
5. Karcheva, G.T., Ogorodnya, D.V., and V.A. Openko. "The digital economy and its impact on the development of the national and international economy." *Financial space*, no. 3 (27), 2017, pp.13-21.
6. Kim, C.V., and R. Mauborn. *Blue ocean strategy. How to create a cloudless market space and get rid of competition*. Kharkiv, Club of family leisure, 2018.
7. Kireev, D.B. "The development of the digital economy as an element of the social development strategy in Ukraine." *Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public administration*, vol. 30 (69), no. 1, 2019, pp. 38-44.
8. Klymenko, I.S. "The influence of the digital economy on the economic development of the world." *Scientific journal*, no. 7, 2018, pp. 133-139.
9. Lisova, R.M. "The impact of digitalization on business models: stages and tools of digital transformation." *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, no. 24, 2019, pp. 114-118.
10. Lyubokhinets, L.S. "Implementation of the digital transformation strategy in the modern business environment." *Imperatives of development of civil society in promoting national competitiveness: 1st international research and practice conference (Batumi, Georgia, 13th -14th December 2018)*. Batumi, 2018, pp. 41-44.
11. Matveychuk, L.O. "Digital economy: theoretical aspects." *Economic Sciences*, no. 4, 2018, pp. 116-127.
12. Mykhailova, K.V., and N.M. Matveeva. "Digital transformation and its impact on business and business environment." *International Scientific Journal "Internauka"*, 2019, pp. 1-17.
13. Orekhova, T.V., and Ya.S. Tertychny. "Drivers of transformations of international production systems in conditions of digitalization of the global economy." *Economy and management organization*, no. 3, 2017, pp. 29-38.
14. Pucenteilo, P.R., and O.O. Humenyuk. "Digital economy as the newest vector of traditional economy reconstruction." *Innovative economy*, no. 6, 2018, pp. 131-143.
15. Sichkarenko, K.O. "Digitization as a factor of changes in international economic relations." *Pryazovsky Economic Bulletin*, no. 3, 2018, pp. 30-34.
16. *Digitalization of international economic development*. Kyiv, KNEU, 2020, pp. 181-189.
17. Ivanov, M.M. "Development of marketing systems in the modern digital economy." *Digital economy*, 2018, pp. 141-143.

18. Savytska, N.L. "Marketing in social networks: strategies and tools in the B2C market." *Marketing and digital technologies*, no. 1, 2017, pp. 20–33.
19. Shalmo, D., Christopher, A. Williams, and Luke Boardman. "Digital transformation of business models – best practice, enablers and roadmap." *International Journal of Innovation Management*, vol. 21(08), 2017, pp. 1–17, www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/S136391961740014X Accessed 07 Feb.2023.
20. BMWi. *Industrie 4.0 und Digitale Wirtschaft – Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation*, Berlin, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 2015.
21. Boueé, C., and S. Schaible. "Die Digitale Transformation der Industrie. Studie: Roland Berger und BDI, 2015." Researchgate, www.researchgate.net/publication/315857925_Die_digitale_Transformation_von_Geschäftsmodellen_gestalten (Date accessed: 27 Feb.2023).
22. Brennen, S. "Digitalization and Digitization." *Culturedigitally*, culturedigitally.org. Harnessing the Digital Economy for Developing Countries.
23. Ochs, T., and U. A. Riemann. *IT Strategy Follows Digitalization. Encyclopedia of Information Science and Technology*, 5th ed. Hershey, PA, IGI Global, 2018.
24. Dahlman, C., and S. Mealy. *Wermelinger M. Harnessing the Digital Economy for Developing Countries*. Paris, OECD, 2016.
25. Sichkarenko, K. O. "Digitization as a factor of changes in international economic relations." *Pryazovsky economic bulletin*, no. 3, 2018, pp. 30-34.
26. Ilchuk, V.P., Parubets, O.M., and D.O. Sugonyako. "Innovative approaches to the development of the cyber insurance market in Ukraine." *Efficient economy*, 2018, no.5, www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/5.pdf. Accessed 02 Feb.2023.
27. Nechiporuk, L.V. "Innovations in the market of insurance services in the conditions of the network economy." *Wspolczesne trends w gospodarce i sektorze publicznym: monograph*. Opole, The Academy of Management and Administration in Opole, 2016, pp. 165-174.
28. Solis, Brian. "The 2017 State of Digital Transformation."Prophet, www.prophet.com/wp-content/uploads/2018/04/Altimeter_-_2017-State-ofDT.pdf. Accessed: 11.Jan.2023).
29. Erastov, V.I. Internet insurance on the market of insurance services of Ukraine. Dissertation. Kyiv, Kyiv. national University named after Taras Shevchenko, 2018, scc.univ.kiev.ua/upload/iblock/3d8/dis_Erastov%20V.I..pdf Accessed: 27 Feb.2023.

МАРКЕТИНГ І ЛОГІСТИКА

УДК 339.138

doi: 10.15330/apred.1.19.109-115

Білик І.І.¹, Лаврик К.Р.²

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МАРЕНТИНГУ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра маркетингу і логістики,
вул.Митрополита Андрея, 5, Львів,
79000, Україна,
¹тел.:+ +38 (032) 258-26-25,
e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0002-2513-078X

²тел.: +38 (032) 258-26-25,
e-mail: katelyna.lavryk.mk.2019@lpnu.ua,
ORCID: 0009-0005-5625-7598

Анотація. У статті розглянуто вплив штучного інтелекту на розвиток маркетингу, а саме зміни, які він приносить, та як допомагає підвищити ефективність маркетингових процесів. Описано переваги використання штучного інтелекту для покращення маркетингових стратегій. Серед яких, найбільш важливою перевагою є те, що розумні технології дозволяють швидко аналізувати великі об'єми даних та забезпечувати точні результати. Аналізуються останні дослідження та публікації в даній темі, щоб дати читачам ясніше уявлення про перспективи розвитку маркетингу з використанням штучного інтелекту. У підсумку виявлено, що використання і потенціал штучного інтелекту може значно полегшити та покращити роботу маркетологів в таких напрямках, як: автоматизація маркетингових процесів, персоналізація комунікації з клієнтами, оптимізація рекламних кампаній, прогнозування попиту та результатів маркетингових заходів, детальний аналіз цільової аудиторії, її потреб та попереднього досвіду, розподіл бюджету між різними каналами, створення контенту тощо. Велика увага зосереджена саме на персоналізованому маркетингу, який сьогодні є дуже важливим для сучасних вибагливих споживачів. Штучний інтелект стає надзвичайно важливим для досягнення успіху та дозволяє компаніям застосовувати індивідуальний підхід до клієнтів та взаємодіяти з ними на основі аналізу їхньої поведінки. Крім цього, в статті розглянуто потенційні виклики та ризики використання штучного інтелекту. Вказано на можливість помилок у роботі алгоритмів розумних технологій та недостатньо етичні аспекти використання даних, які пов'язані з конфіденційністю та приватністю споживачів. Важливо розуміти ці виклики та розробляти відповідні стратегії для їхнього врегулювання та мінімізації негативного впливу. В цілому, застосування розумних технологій дозволяє маркетологам зосередитись на стратегічних завданнях та досягати кращих результатів з меншими зусиллями та витратами. А впровадження штучного інтелекту в маркетингові стратегії є невід'ємною умовою для підприємств, що прагнуть зберігати свою конкурентоспроможність.

Ключові слова: штучний інтелект, розумні технології, маркетинг, персоналізація комунікації, автоматизація маркетингу.

Bilyk I.I.¹, Lavryk K.R.²

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARENTING: PERSPECTIVES, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Lviv Polytechnic National University,

Department of Marketing and Logistics
Metropolitan Andrew str, 5, Lviv,
79000, Ukraine,
¹tel.:+ +38 (032) 258-26-25,
e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0002-2513-078X

²tel.: +38 (032) 258-26-25,
e-mail: kateryna.lavryk.mk.2019@lpnu.ua,
ORCID: 0009-0005-5625-7598

Abstract. The article examines the impact of artificial intelligence on marketing development, including the changes it brings and how it enhances the efficiency of marketing processes. The benefits of utilizing artificial intelligence to improve marketing strategies are described, with a notable advantage being the ability of smart technologies to quickly analyze large volumes of data and provide accurate results. The latest research and publications on this topic are analyzed to provide readers with a clearer understanding of the prospects of marketing development with the use of artificial intelligence. Consequently, it was discovered that artificial intelligence can significantly facilitate and enhance the work of marketers in areas such as marketing process automation, personalized communication with clients, optimization of advertising campaigns, demand forecasting, detailed analysis of target audience preferences and past experiences, budget allocation across different channels, and content creation, among others. Special attention is given to personalized marketing, which is crucial in today's demanding consumer landscape. Artificial intelligence is becoming extremely important for achieving success and allows companies to apply a personalized approach to customers and interact with them based on analysis of their behavior. Additionally, the article discusses potential challenges and risks associated with using artificial intelligence in marketing. The possibility of errors in the work of algorithms of smart technologies and insufficiently ethical aspects of the use of data, which are related to the confidentiality and privacy of consumers, are pointed out. It is important to understand these challenges and develop appropriate strategies to address them and minimize the negative impact. In general, the use of smart technologies allows marketers to focus on strategic tasks and achieve better results with less effort and cost. And the implementation of artificial intelligence in marketing strategies is an indispensable condition for enterprises seeking to maintain their competitiveness.

Key words: artificial intelligence, smart technologies, marketing, personalization of communication, marketing automation.

Вступ. У сучасному світі маркетинг є однією з найважливіших складових успіху будь-якого бізнесу. З розвитком технологій, він також переживає змін. Класичні методи маркетингу уже не відповідають потребам сучасного ринку, оскільки збільшився об'єм даних та складність ринку. Маркетологи стикаються з викликами, які потребують нових підходів та інструментів. У цьому контексті штучний інтелект стає надзвичайно важливим інструментом для досягнення успіху. Важливо враховувати соціальні та етичні аспекти використання штучного інтелекту в маркетингу, оскільки недобросовісні практики можуть нашкодити як компаніям, так і споживачам.

У 2017 році міжнародна консалтингова компанія McKinsey розпочала щорічне глобальне дослідження щодо впровадження технологій штучного інтелекту в бізнес-практики. За п'ять останніх років впровадження ШІ зросло більш ніж вдвічі, що свідчить про зростаючу зацікавленість компаній у використанні цих технологій. Найбільший вплив на доходи, з допомогою розумних технологій, спостерігається саме в маркетингу, продажах та розробці продуктів і послуг [1]. Компанії, які вкладають більше грошей у впровадження ШІ, отримують більші фінансові прибутки, а ті, хто не використовують ці технології, ризикують залишатися позаду в змаганні на ринку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні впливу штучного

інтелекту на розвиток маркетингу та опис можливих способів його використання в підвищенні ефективності маркетингових процесів. Методологічною основою є загальнонаукові та спеціальні методи. При вивченні ролі штучного інтелекту в маркетингу була використана діалектика і формальна логіка. Для формулювання теоретичних положень використовувався соціологічний метод, а також були використані індукція, дедукція, аналіз та аналітичні методи. В цілому, методологічна основа поєднання загальних і спеціальних наукових методів має вирішальне значення для проведення ретельних і ґрунтовних досліджень на складні теми, такі як роль штучного інтелекту.

Результати. У сучасну епоху цифрових технологій штучний інтелект (ШІ) виходить на передній план і змінює уявлення про класичний спосіб роботи маркетологів. Штучний інтелект - це галузь інформатики, яка створює алгоритми та системами, здатні до самонавчання та прийняття рішень на основі зібраних даних та досвіду [2]. Іншими словами, наділення комп'ютера можливістю виконання завдань, які зазвичай пов'язані з розумовими та когнітивними здібностями людини. ШІ застосовують у різних сферах, включаючи маркетинг.

Декілька потужних ІТ-компаній вже розробили та запустили штучні інтелекти, що генерують моделі для автоматизації різноманітних аспектів роботи, з методами яких, сучасні маркетологи знайомляться та активно використовують. До таких методів можна віднести автоматизацію проектів, що робить бізнес ефективнішим, завдяки економії часу та витрат. Також він допомагає мінімізувати помилки в маркетингових процесах, оскільки може виконувати спеціальні завдання з більшою точністю ніж людина.

Аналізуючи дані минулих подій, що стосуються клієнтів, конкурентів тощо, ШІ може зробити точний і обґрунтований висновок щодо майбутньої продуктивності на основі різних факторів. Прогнозування попиту – ще одне завдання, з яким може впоратись штучний інтелект. Його можна використовувати для аналізу інтересів споживачів, глобальних подій та інших джерел, щоб визначити, чи буде зростання попиту на певні продукти. Використовуючи ШІ для таких цілей у 2020 році, коли починалась пандемія, можна було б уникнути дефіциту певних продуктів та допомогти підприємствам і населенню впоратися з кризою простіше й швидше. Сюди також варто віднести динамічне та автоматичне ціноутворення, яке може забезпечити ШІ [3].

Динамічне ціноутворення означає, що ціни на товари або послуги здійснюються в реальному часі в залежності від різних факторів, таких як попит та пропозиція, конкуренція на змiну ринку, сезонність, маржинальність тощо. Штучний інтелект може аналізувати дані та прогнозувати зміни на ринку, дозволяючи підтримувати оптимальні ціни. Автоматичне ціноутворення може бути ще більш ефективним, оскільки воно дозволяє забезпечити автоматичний контроль за цінами на товари або послуги.

Щодо комунікації зі споживачами, штучний інтелект може і її зробити значно зручнішою. Мова йде про автоматизовані системи чат-ботів, що дозволяють забезпечити швидку та ефективну взаємодію (відповісти на запитання, надавати інформацію, приймати замовлення тощо). А якщо говорити про соціальні мережі, то ШІ допомагає відстежувати реакції користувачів на контент компанії та вчасно реагувати на негативні чи позитивні відгуки.

Маючи якісні дані для проведення маркетингового дослідження, штучний інтелект можна використовувати як потужний інструмент вивчення ринку. До прикладу, отримавши доступ до клієнтської бази даних, він може виявити закономірності і виділити найбільш правильну цільову аудиторію, для якої в подальшому компанії можуть робити персоналізовані пропозиції (рекомендації), які, скоріше за все, будуть прийняті. Це вже робить ШІ в різних сервісах, таких як Amazon, AliExpress, Spotify та інших.

Вже в 2019 році, за висновком опитування RedPoint Global, проведеного The Harris Poll, яке опитало понад 3000 споживачів у США, Великобританії та Канаді, більше половини (63%) споживачів очікували персоналізації як стандарту обслуговування та вважали, що їх визнають як особистість, коли надсилають спеціальні пропозиції [4]. Станом на 2023 рік ця частка збільшилась, а тому клієнти звикли очікувати, що бренди, особливо ті, якими вони користуються найчастіше, здатні зрозуміти їхні потреби та вподобання на особистому рівні.

Штучний інтелект і машинне навчання відкривають нові можливості для маркетологів у сфері електронної пошти та обміну повідомленнями. Завдяки цим технологіям вони можуть збирати більше даних та аналізувати уподобання клієнтів, щоб створювати дійсно персоналізовані листи та повідомлення.

Крім того, ШІ може передбачити, який тип контенту залучить окремих людей за різних умов та автоматично створити привабливе повідомлення для кожного клієнта. Також він забезпечує надсилання електронних листів та повідомлень у найбільш прийнятний для кожного клієнта час доби, використовуючи правила автоматизації на основі історичних даних та даних у реальному часі.

Втім, особисті рекомендації та персоналізовані повідомлення, це не все, на що здатний штучний інтелект сьогодні. Він вже робить можливим для споживача переглядати налаштовану версію веб-сайту, використовуючи поведінкові сигнали та минулу історію переглядів чи покупок. Динамічні веб-сайти адаптуються до окремих користувачів, показуючи їм різні продукти та власний макет. ШІ також допомагає налаштувати контент, використовуючи такі дані, як популярні теми, поширені пошукові запити або місцезнаходження користувача. Деякі сайти використовують місцеві погодні умови, щоб рекомендувати відповідні товари, як-от рекламу сонцезахисних засобів під час спеки [5].

Однак, на жаль, використання штучного інтелекту в маркетингу в таких випадках також може створити проблеми щодо конфіденційності. Збір та аналіз даних про клієнтів може порушити їхню приватність, тому маркетологам необхідно бути обережними та використовувати дані тільки з дозволу клієнтів [6].

Також, варто зауважити, що хоча штучний інтелект може допомогти в розвитку персоналізованого маркетингу, він не може повністю замінити людську взаємодію з клієнтами. Клієнти можуть відчувати відчуженість від компанії, якщо вони взаємодіють лише з роботами або автоматизованими системами. До того ж, якщо компанія стає занадто залежною від технологій штучного інтелекту, це може призвести до проблем у разі збоїв систем або проблем з обслуговуванням.

Штучний інтелект стає все більш поширеним інструментом і для розробки унікального та цікавого контенту, оскільки дозволяє маркетологам бути більш ефективними у створенні контенту, що привертає увагу та забезпечує конверсії. Основний принцип застосування ШІ для створення контенту полягає в тому, що використовуються алгоритми для аналізу даних і пошуку тенденцій, які вказують, що саме відвідувачі хочуть бачити. Його використовують для створення різних видів контенту, таких як текстовий, відео, графічний та аудіо. Серед ШІ, які найчастіше використовують для таких цілей, можна виділити такі:

1. OpenAI GPT-4: створення текстів, надання відповідей на запитання, написання листів та статей.
2. Jarvis.ai: створення SEO-оптимізованих текстів, статей та блог-постів, що базуються на ключових словах та тематиці.
3. Descript: автоматичне транскрибування аудіо та відео, яке можна редагувати та автоматично синхронізувати з аудіо.
4. AIVA: компонування музики на основі вказаних параметрів та стилів.

5. RunwayML: створення відео на основі описів сцен.

6. Artisto: створення художніх відео та фото з використанням нейромережових фільтрів та стилів.

7. QuillBot: переписування текстів, переформулювання речень та абзаців для покращення стилю та уникнення плагіату.

8. Adext AI: оптимізація рекламних кампаній з використанням алгоритмів машинного навчання з метою підвищення конверсії.

9. Lumen5: створення відеороликів та анімацій на основі текстових статей та блогів.

10. InferKit: написання текстів, сценаріїв, ідей для реклами та маркетингових кампаній [7].

Контент, створений штучним інтелектом, є відносно новою технологією, яка набирає популярності в галузі маркетингу, але вже має потенціал революціонізувати спосіб створення та розповсюдження вмісту компаніями, від публікацій у блогах і оновлень у соціальних мережах до кампаній електронною поштою та рекламних текстів.

Одним із головних інструментів для створення контенту з використанням ШІ є генерація тексту. Генератори тексту збирають нейронні мережі, щоб створити текст на основі заданих параметрів. Наприклад, вони можуть створювати заголовки, описи продуктів, електронні листи, блог-пости, а також змінювати наявний контент, щоб він краще відповідав запитам аудиторії. Крім цього, він може сканувати статті, визначати їх ключові слова та тематику, генерувати заголовки та описи для нових статей, які відповідають вимогам SEO та іншим параметрам, які виставляє маркетолог.

Іншим прикладом є створення відео з використанням зображення та аудіо. Варто лише додати зображення та текст для озвучування, а ШІ створить відео з цих матеріалів. Також можна створювати інфографіку та графіки на основі статистичних даних та інших джерел.

Більше того, штучний інтелект може створювати контент для соціальних медіа. З використанням наданих фото, відео та тексту, він створює пости, які привернуть увагу аудиторії.

У створенні зображень штучний інтелект вже використовують для:

- автоматичного відбору кольорів;
- створення незахищених авторським правом зображень (неіснуючі люди, тварини, предмети);
- зафарбування або реставрація деяких частин зображення;
- масштабування зображень;

Тут важливо сказати, що створювати креативний візуальний контент ШІ не може без участі людини, оскільки вона має описувати та направляти процеси генерування. Сила штучного інтелекту в дизайні полягає в оптимізації та швидкості. Тому він не може замінити дизайнерів, а тільки допомогти своїм інструментарієм працювати їм ефективніше.

Отож, можна виділити перший потенційний недолік створення контенту за допомогою ШІ. Йому може бракувати креативності та людського підходу, які часто необхідні для ефективного контент-маркетингу. Хоча штучний інтелект може аналізувати дані та генерувати контент на основі шаблонів, він може не мати змоги створити справді оригінальний чи інноваційний контент, який резонує з аудиторією на більш глибокому рівні.

Другий недолік – упередженість та стереотипність штучного інтелекту. Якщо дані, які використовуються для навчання алгоритмів ШІ, є упередженими, це може призвести до створення упередженого контенту. Наприклад, якщо алгоритм штучного

інтелекту навчено на даних, які надходять переважно з певної демографічної групи, він може створити контент, який не є інклюзивним або репрезентативним для інших груп [8].

Роль штучного інтелекту в маркетингових технологіях майбутнього полягає в поєднанні різних технологій разом, що допоможе випереджати конкурентів. Крім того, сучасні компанії не обмежуються використанням наявних інтелектуальних програм, а роблять інвестиції в розробку власних систем штучного інтелекту, щоб мати унікальні методи розвитку.

Висновки. Штучний інтелект є потужним інструментом для поліпшення маркетингових стратегій. Завдяки своїм можливостям, він допомагає маркетологам краще зрозуміти потреби та інтереси своїх клієнтів, створювати персоналізовані пропозиції, ефективно керувати рекламними кампаніями та генерувати цікавий контент. Це особливо важливо в епоху, коли вимоги клієнтів щодо індивідуального підходу постійно зростають. Маркетологи, що вивчають та досліджують специфіку роботи зі штучним інтелектом, зможуть успішно використовувати його потенціал у майбутньому та забезпечити успіх своїм компаніям на сучасному ринку. Отже, можна стверджувати, що використання штучного інтелекту в маркетингу є необхідним кроком для компаній, які хочуть залишатись конкурентноздатними.

1. McKinsey. Стан штучного інтелекту в 2022 році — огляд за півтора десятиліття. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai-in-2022-and-a-half-decade-in-review> (дата звернення: 06.12.2022).
2. Халед М., LinkedIn. Ера штучного інтелекту та готовності до захисту. URL: https://www.linkedin.com/pulse/era-artificial-intelligence-readiness-protections-khaled-phd?trk=public_profile_article_view (дата звернення: 21.12.2022).
3. MobiDev. Штучний інтелект у маркетингу: стимулювання зростання у 2023 році. URL: <https://mobidev.biz/blog/artificial-intelligence-ai-marketing-use-cases> (дата звернення: 16.12.2022).
4. RetailCustomerExperience. Споживачі очікують персоналізації, показує звіт. URL: <https://www.retailcustomerexperience.com/news/consumers-expect-personalization-reveals-report/> (дата звернення: 08.03.2023).
5. MarketingAIInstitute. Маркетингова персоналізація на основі ШІ: як машини аналізують вашу аудиторію. URL: <https://www.marketingaiinstitute.com/blog/ai-based-marketing-personalization> (дата звернення: 30.03.2023).
6. CDP. Report: Звіт: Споживачі готові використовувати штучний інтелект у маркетингу, але проблеми з конфіденційністю залишаються. URL: <https://cdp.com/articles/report-consumers-open-to-ai-in-marketing-but-privacy-concerns-remain/> (дата звернення: 03.03.2023).
7. Cases.media. Штучний інтелект у маркетингу: переваги та ризики використання генеративних моделей для створення контенту та поліпшення взаємодії з клієнтами. URL: <https://cases.media/article/shtuchnii-intelekt-u-marketingu-perevagi-ta-riziki-vikoristannya-generativnikh-modelei-dlya-stvorenniya-kontentu-ta-polipshennya-vzayemodiyi-z-kliiyentami> (дата звернення: 21.03.2023).
8. Link.Springer. Упередженість штучного інтелекту: вивчення дискримінаційних алгоритмічних моделей прийняття рішень і застосування можливих машиноцентричних рішень, адаптованих із фармацевтичної промисловості. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s43681-022-00138-8> (дата звернення: 10.02.2023).

References

1. McKinsey. “The state of AI in 2022—and a half decade in review.” www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai-in-2022-and-a-half-decade-in-review Accessed 6 Dec.2022.
2. Mohammad Khaled, LinkedIn. “The era of Artificial Intelligence and readiness for protections.” www.linkedin.com/pulse/era-artificial-intelligence-readiness-protections-khaled-phd?trk=public_profile_article_view Accessed 21 Dec.2022.
3. MobiDev. “Artificial Intelligence in Marketing: Boost the Growth in 2023.” mobidev.biz/blog/artificial-intelligence-ai-marketing-use-cases Accessed 16 Dec.2022.
4. RetailCustomerExperience. “Consumers expect personalization, reveals report.” www.retailcustomerexperience.com/news/consumers-expect-personalization-reveals-report/ Accessed 8 Mar.2023.
5. MarketingAIInstitute. “AI-Based Marketing Personalization: How Machines Analyze Your Audience.”

- www.marketinginstitute.com/blog/ai-based-marketing-personalization Accessed 30 Mar.2023.
6. CDP. "Report: Consumers Open To AI In Marketing, But Privacy Concerns Remain." [cdp.com/articles/report-consumers-open-to-ai-in-marketing-but-privacy-concerns-remain/](https://www.cdp.com/articles/report-consumers-open-to-ai-in-marketing-but-privacy-concerns-remain/) Accessed 3 Mar.2023.
 7. Cases.media. "Artificial Intelligence in Marketing: Benefits and Risks of Using Generative Models to Create Content and Improve Customer Interaction." cases.media/article/shtuchnii-intelekt-u-marketingu-perevagi-ta-riziki-vikoristannya-generativnikh-modelei-dlya-stvorenniya-kontentu-ta-polipshennya-vzayemodiyi-z-kliiyentami Accessed 21 Mar.2023.
 8. Link.Springer. "AI bias: exploring discriminatory algorithmic decision-making models and the application of possible machine-centric solutions adapted from the pharmaceutical industry." link.springer.com/article/10.1007/s43681-022-00138-8 Accessed 10 Feb. 2023

УДК 339.138

doi: 10.15330/apred.1.19.115-125

Косар Н. С.¹, Яричевська Я. І.²

АКТИВІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ АТ «КОНЦЕРН «ГАЛНАФТОГАЗ» У НАПРЯМІ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Національний університет «Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Степана Бандери, 12, м. Львів,
79000, Україна,
¹ тел.: 0982471344,
e-mail: nata_kosar@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0180-2630

² тел.: 0678865300,
e-mail: yaryna.yarychevska@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9948-8621

Анотація. Сучасний ринок світлих нафтопродуктів в Україні відзначається тенденцією до посилення конкурентної боротьби між мережами АЗК. Для того, щоб підвищити конкурентоспроможність продавців на ньому в умовах нецінової конкуренції їм важливо вдало визначити, розробити та ефективно реалізувати різні інструменти маркетингових комунікацій. Метою статті є розроблення пропозицій щодо вдосконалення системи управління маркетинговими комунікаціями оператора на ринку світлих нафтопродуктів України на підставі їх аналізу, розроблення моделі управління ними.

На підставі проведеного аналізу конкурентоспроможності встановлено, що для того щоб забезпечити постійну зацікавленість споживачів у купівлі продукції у мережі ОККО, компанії АТ "Концерн "Галнафтогаз" необхідно посилювати свої позиції у таких сферах як репутація (іміджевий потенціал), рівень обслуговування, маркетингові зусилля, зокрема інформування клієнтів в мережі Інтернет.

За результатами проведеного аналізу веб-сайтів АТ "Концерн "Галнафтогаз" та його двох конкурентів - ППГ «КОНТИНІУМ» та ПАТ «УКРНАФТА», можна зробити висновок, що АТ "Концерн "Галнафтогаз" повинен більше зосередити зусилля на висвітленні та приверненні уваги до власної соціальної відповідальності через веб-сайт.

Для вдосконалення комунікаційної діяльності компанії «АТ "Концерн "Галнафтогаз" у мережі Інтернет потрібно вдосконалити веб-сторінку, SEO та SMM стратегії, рекламну та комунікаційні стратегії. Крім того, досліджуваній компанії потрібно покращити юзабіліті сайту, збільшити швидкість його завантаження, ввести калькулятор та забезпечити можливість

клієнтам здійснювати персоналізовані замовлення. АТ «Концерн «Галнафтогаз» варто розглянути і можливість створення блогу та відео контенту і налаштування RSS. Вдосконалення семантичного ядра сайту та позиції веб-сторінки під час пошуку у Google (виведення на першу сторінку) допоможе збільшити кількість органічного трафіку та кількість конверсій. АТ «Концерн «Галнафтогаз» також слід працювати над створенням та постійним оновленням контент-плану, збільшенням кількості підписників у соцмережах, проведенням e-mail кампаній із інформаційними звітами, створенням пошукових оголошень та впровадженням таргетованої реклами та ремаркетингу.

Визначено, що АТ «Концерн «Галнафтогаз» доцільно розглянути напрями вдосконалення системи управління маркетинговими комунікаціями базуючись на трьох блоках: маркетинговому (конкурентні переваги бренду, УТП, заходи розвитку лояльності клієнтів, диференціація від конкурентів), креативному (брендбук, дизайн, раціональний та емоційні елементи бренду, комунікаційні меседжі та методи їх передачі) та комунікаційному (канали просування та засоби комунікації в Інтернеті).

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, соціальна відповідальність бізнесу, маркетингові комунікації підприємства, роздрібна торгівля світлими нафтопродуктами, мережа АЗК.

Kosar N. S.¹, Yarychevska Ya. I.²

ACTIVATION OF MARKETING COMMUNICATIONS OF JSC CONCERN GALNAFTOGAZ IN THE DIRECTION OF INCREASING ITS COMPETITIVENESS

Lviv Polytechnic National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Marketing and Logistics,
Stepan Bandera st., 12, Lviv,
79000, Ukraine,
¹ tel.: 0982471344,
e-mail: nata_kosar@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-0180-2630

² tel.: 0678865300,
e-mail: yaryna.yarychevska@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9948-8621

Abstract. The modern market of light petroleum products in Ukraine is marked by a tendency to increase competition between filling station networks. In order to increase the competitiveness of sellers on it in conditions of non-price competition, it is important for them to successfully identify, develop and effectively implement various marketing communications tools. The article is aimed at developing proposals for improving the system of management of marketing communications of the operator in the market of light petroleum products of Ukraine on the basis of their analysis, developing a model for their management.

Based on the analysis of competitiveness, it has been established that in order to ensure the constant interest of consumers in purchasing products in OKKO network, JSC "Concern "Galnaftogaz" needs to strengthen its positions in such areas as reputation (image potential), level of service, marketing efforts, in particular informing customers on the Internet.

According to the results of the analysis of the websites of JSC "Concern "Galnaftogaz" and its two competitors - PUG "CONTINUUM" and PJSC "UKRNAFTA", it can be concluded that JSC "Concern "Galnaftogaz" should focus more efforts on highlighting and drawing attention to its own social responsibility through the website.

In order to improve communication activities of JSC Concern Galnaftogaz on the Internet, it is necessary to improve its website, SEO and SMM strategies, advertising and communication strategies. In addition, the studied company needs to improve the usability of the site, increase its loading speed, introduce a calculator, and provide customers with the opportunity to make personalized orders. JSC

Concern Galnaftogaz should also consider the possibility of creating blog and video content and setting up RSS. Improving the semantic core of the site and the position of the web page when searching on Google (leading to the first page) will help increase organic traffic and conversions. JSC Concern Galnaftogaz should also work on creating and constantly updating the content plan, increasing the number of subscribers in social networks, conducting an e-mail campaign with information reports, creating search ads and implementing targeted advertising and remarketing.

It was determined that JSC Concern Galnaftogaz should consider directions for improving the marketing communications management system based on three blocks: marketing (competitive advantages of the brand, USP, measures to develop customer loyalty, differentiation from competitors), creative (brand book, design, rational and emotional elements of the brand, communication messages and methods of their transmission) and communication (promotion channels and means of communication on the Internet).

Keywords: competitiveness of enterprise, social responsibility of business, marketing communications of enterprise, retail trade in light petroleum products, network of filling stations.

Вступ. Кожна компанія стикається з проблемою визначення своїх конкурентних переваг для їх використання у своєму подальшому розвитку. На сучасному етапі важливим фактором конкурентоспроможності підприємства є його імідж, на який значною мірою впливають сформовані підприємством маркетингові комунікації. Значна кількість останніх реалізується з використанням Інтернету. Сучасний етап розвитку української економіки та суспільства характеризується тим, що на ринку пропонуються дуже подібні товари та послуги. Добитися прихильності споживачів до них їх продавці можуть за рахунок ефективного комплексу їх просування.

Проблеми вдосконалення маркетингових комунікацій вітчизняних підприємств достатньо широко висвітлені у науковій літературі. Зокрема вони аналізуються у наукових працях Боровика Т. В. [15], Васильченко Л.С. [3], Ільченка Т.В. [6], Калинець К.С. [10], Крикавського Є.В. [10], Моліна Н.О. [14], Мороз Л.А. [10], Розумей С.Б. [14], Скригуна Н.П. [14], Терещенка І.О., Чухліб О.С. [15], Шульги Л.В. [15] та інших. Проте питання формування маркетингових комунікацій операторів на ринку світлич нафтопродуктів України недостатньо висвітлені у науковій літературі. Малинкою О.Я. [10, с. 68-69] відзначено, що маркетингові комунікації відіграють важливу роль у формуванні бренду «ОККО», проаналізовано маркетингові комунікації АТ «Концерн «Галнафтогаз», подано матрицю тем комунікації під брендом «ОККО».

Постановка завдання. Метою статті є розроблення пропозицій щодо вдосконалення системи управління маркетинговими комунікаціями оператора на ринку світлич нафтопродуктів України на підставі їх аналізу, розроблення моделі управління ними.

Результати. АТ «Концерн Галнафтогаз» є власником однієї з найбільших в Україні мережі автозаправних комплексів (АЗК) «ОККО». У січні 2022 р. вона включала 420 АЗК, 27 ресторанів, 11 нафтобаз, газонаповнювальну станцію на Львівщині та 21 стаціонарних і мобільних лабораторій контролю якості [5]. Після повномасштабного вторгнення рф в Україну компанія втратила значну частину своїх активів, адже внаслідок ракетних ударів було пошкоджено декілька нафтобаз. Також на тимчасово окупованих з 24 лютого 2022 р. територіях знаходились АЗК компанії.

У табл. 1 подана інтегральна оцінка конкурентоспроможності мережі АЗК «ОККО» АТ «Концерн «Галнафтогаз» порівняно з іншими підприємствами-лідерами на ринку світлич нафтопродуктів України.

Таблиця 1

Інтегральна оцінка конкурентоспроможності мережі АЗК «ОККО» АТ «Концерн «Галнафтогаз»

Table 1

Integral assessment of «OKKO» filling stations network competitiveness of JSC "Concern "Galnaftogaz"

	АТ «Концерн «Галнафто- газ» (ОККО)	ППГ «КОНТИНІУМ » (WOG)	ПАТ «УКРНАФ- ТА»	Вага
Фінансовий потенціал	3	3	4	0,1
Виробничий потенціал	2	2	5	0,075
Людський потенціал	4	4	5	0,05
Науково-технічний потенціал	3	2	4	0,025
Організаційний потенціал	4	4	5	0,05
Іміджевий потенціал	3	4	2	0,08
Рівень сервісу	3	5	4	0,075
Маркетингові зусилля	4	5	3	0,09
Якість продукції	5	5	4	0,08
Рівень цін	3	3	5	0,1
Рівень лояльності	5	4	3	0,05
Географічна поширеність	4	4	5	0,075
Ширина асортименту	5	5	4	0,05
Соціальна відповідальність	5	4	3	0,1
Інтегральна оцінка	3,75	3,895	3,95	1

Примітка: оцінка 5 позначає дуже високий рівень, оцінка 4 – добрий рівень, оцінка 3 – задовільний рівень, оцінка 2 – рівень нижче задовільного, оцінка 1 – жахливий рівень. Джерело: розроблено авторами на основі [19, 20]

Мережа АЗК ОККО, як і мережа WOG (ППГ «КОНТИНІУМ»), має низький виробничий потенціал, порівняно із мережею UKRNAFTA (ПАТ «УКРНАФТА»), яка зараз перебуває в власності держави і може більшою мірою покладатися як на державні НПК (нафтопереробні комплекси), родовища, так і на науково-технічний потенціал, організаційний потенціал та людський потенціал. Зокрема це також впливає і на можливості ПАТ «УКРНАФТА» встановлювати нижчі ціни, оскільки з часів перебування у групі Приват (надалі компанія була націоналізована), асоційованій із Коломойським, компанія є найбільш географічно поширеною в Україні. Мережа ОККО, як і мережа ППГ «КОНТИНІУМ» орієнтовані на вищі ціни і преміальний сегмент, зокрема завдяки наявності брендованого пального, яке відсутнє в мережі ПАТ «УКРНАФТА». Тим не менш, для того щоб забезпечити постійну зацікавленість споживачів у купівлі продукції у мережі ОККО компанії АТ «Концерн «Галнафтогаз», зважаючи на економічну кризу та зниження купівельної спроможності населення, необхідно посилювати свої позиції у інших сферах, таких як рівень репутації (іміджевий потенціал), рівень обслуговування (опитані клієнти відзначають надто

нав'язливий сервіс), маркетингові зусилля, зокрема інформування клієнтів в мережі Інтернет, задля забезпечення та підтримки постійно високого рівня лояльності та популярності на ринку, зокрема у довгостроковій перспективі.

Для створення якісного веб-сайту компанії, що спеціалізується на роздрібній торгівлі світлими нафтопродуктами через АЗК необхідно дослідити веб-сторінки підприємств-конкурентів. Як і раніше, було обрано три основні компанії - оператори ринку світлих нафтопродуктів України: АТ «Концерн «Галнафтогаз» (ОККО), ППГ «КОНТИНІУМ» (WOG), ПАТ «УКРНАФТА» з однойменною мережею АЗК. Оцінювання здійснено за наступною шкалою: «0» - відсутність ознаки; «1» - слабо виражена ознака; «2» - помірно виражена ознака; «3» - яскраво виражена ознака. Дані аналізу подано у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз веб-сайтів найбільших мереж АЗК на ринку світлих нафтопродуктів України

Table 2

Analysis of websites of the largest networks of filling stations in the market of light petroleum products of Ukraine

Показник	АТ «Концерн «Галнафтогаз» (ОККО)	ППГ «КОНТИНІУМ» (WOG)	ПАТ «УКРНАФТА»	Вага
Зрозумілість інтерфейсу	3	3	2	0,125
Простота навігації	3	3	2	0,125
Асортимент, представлений на сайті	3	3	3	0,05
Доступність та вичерпність поданої інформації про продукти	3	2	4	0,2
Наявність та вид зворотнього зв'язку із працівником компанії	3	3	3	0,175
Наявність чітко сформованої унікальної торгової пропозиції (УТП)	2	2	3	0,1
Соціальна відповідальність	1	3	2	0,175
Мультифункціональність призначення сайту	3	3	2	0,05
Сума балів	21	22	21	
Зважена оцінка	2,55	2,7	2,45	1

Джерело: власна розробка авторів

Аналіз веб-сайтів АТ «Концерн «Галнафтогаз» та його двох конкурентів показує, що досліджуваному підприємству варто більше сконцентрувати зусиль на висвітленні та приверненні уваги до власної соціальної відповідальності через свій веб-сайт. Обидві компанії-конкуренти ППГ «КОНТИНІУМ» та ПАТ «УКРНАФТА» виділили окремі сторінки для інформування користувачів про власні зусилля у цій сфері, зокрема компанія ППГ «КОНТИНІУМ» створила сторінку-категорію у головному меню, а ПАТ «УКРНАФТА» - підкатегорійну сторінку у категорії «Про компанію». На веб-сайті компанії АТ «Концерн «Галнафтогаз» ця сторінка розташована на третьому рівні через користувацький шлях Про компанію - Про нас - Соціальна відповідальність. Тим не

менш, перший блок веб-сайту повідомляє про спільну акцію із фондом Повернись Живим “Око за Око”, проте до початку цієї акції цей блок був іншим. Ймовірно, після закінчення акції він знову стане загальним вступним блоком, тому важливим було б підняти вище у структурі сайту сторінку Соціальна відповідальність і винести її у рядок головного меню.

Також у своїй УТП АТ “Концерн “Галнафтогаз” мало акцентує увагу на постійній залученості до покращення рівня життя суспільства та корпоративній соціальній відповідальності, втрачаючи можливість виділитися серед конкурентів, отримавши суттєву конкурентну перевагу в комунікації.

У межах просування товарів важливо також проаналізувати активність та поведінку компаній у соціальних мережах (табл. 3) для повного розуміння їх комунікаційної стратегії в мережі Інтернет.

Таблиця 3

Аналіз соціальних мереж компаній мереж АЗК на ринку світлих нафтопродуктів України

Table 3

Analysis of social networks of companies of filling station networks in the market of light petroleum products of Ukraine

	АТ «Концерн «Галнафто- газ» (ОККО)	ППГ «КОНТИ- НІУМ» (WOG)	ПАТ «УКРНА ФТА»	Вага
Кількість каналів (соціальних мереж)	3	2	1	0,075
Частота публікацій	2	1	3	0,075
Регулярність публікацій	3	3	3	0,1
Різноманітність типів публікацій (текстові, відео тощо)	3	3	3	0,125
Комплексна стратегія ведення соцмереж	3	3	1	0,175
Повнота та вичерпність інформації	3	3	3	0,1
Соціальна відповідальність	3	2	1	0,125
Наявність зворотнього зв'язку та взаємодії з працівниками компанії	2	3	3	0,1
Залученість споживачів до взаємодії із соціальними мережами компанії	3	3	3	0,125
Сума балів	25	23	21	
Зважена оцінка	5,575	5,4	5	1

Джерело: власна розробка авторів

Компанія АТ “Концерн “Галнафтогаз” присутня у найбільшій кількості соціальних мереж серед досліджуваних компаній на ринку світлих нафтопродуктів України - у Facebook, Instagram, LinkedIn, TikTok, YouTube, Twitter, тоді як компанія ППГ «КОНТИНІУМ» презентує себе на власному веб-сайті та лише у трьох соціальних мережах -: Facebook, Instagram та YouTube, а компанія ПАТ «УКРНАФТА» є активною лише у соціальній мережі Facebook. При цьому, стратегія компанії АТ “Концерн “Галнафтогаз” у різних соціальних мережах є найбільш консистентною та узгодженою,

вона дозволяє збільшувати видимість та впізнаваність мережі, нарощувати лояльність клієнтів та свій репутаційний потенціал. Проте, АТ “Концерн “Галнафтогаз” могла б більш потужно використовувати свій потенціал у соціальних мережах, збільшуючи частоту публікацій та нарощуючи зворотній зв’язок із споживачами на своїх сторінках у різних мережах.

Загалом усі заходи, які слід використати «АТ “Концерн “Галнафтогаз» при вдосконаленні комунікаційної діяльності в Інтернеті можна розділити на декілька груп - табл. 4.

Таблиця 4

Узагальнені заходи щодо вдосконалення комунікаційної діяльності компанії «АТ “Концерн “Галнафтогаз» у мережі Інтернет

Table 4

Summarized measures to improve communication activities of JSC "Concern "Galnaftogaz" on the Internet

Вдосконалення веб-сторінки	Вдосконалення SEO стратегії	Вдосконалення SMM стратегії	Вдосконалення рекламної та комунікаційних стратегій
Покращення юзабіліті сайту. Збільшення швидкості завантаження сайту. Введення калькулятора. Введення можливості здійснювати персоналізовані замовлення. Створення блогу та відео контенту. Налаштування RSS.	Вдосконалення семантичного ядра сайту. Покращення позиції веб-сторінки під час пошуку у Google (виведення на першу сторінку). Збільшення кількості органічного трафіку (до 60%). Збільшення кількості конверсій (до 30%).	Створення та постійне оновлення контент-плану. Збільшення кількості підписників у соціальних мережах (1000 підписників +- 150 у кожній соціальній мережі компанії; 70% аудиторії здійснює взаємодію).	Проведення e-mail кампанії із інформаційними звітами. Створення пошукових оголошень. Впровадження таргетованої реклами. Впровадження ремаркетингу.

Джерело: власна розробка авторів

У табл. 5 подана рекомендована операційна модель управління комунікаціями АТ “Концерн “Галнафтогаз”. Вона сформована згідно завдань компанії, а саме інтенсифікації комунікаційних зусиль щодо заходів соціальної відповідальності компанії та покращення її репутації і рівня обслуговування користувачів.

Таблиця 5

**Рекомендована операційна модель управління комунікаціями для компанії АТ
“Концерн “Галнафтогаз”**

Table 5

**Recommended operational model of communications management for JSC "Concern
"Galnaftogaz"**

Вид комунікацій	Спосіб реалізації
Бренд-комунікації	Промоція позиціонування, формування впізнаваності бренду, відпрацьований стиль та тон спілкування.
Обслуговування клієнтів та сервісна підтримка	Взаємодія з клієнтами через сучасні діджитал-канали, підтримка та супровід на кожному етапі.
Стратегічні комунікації	Обґрунтоване планування, вимірювання взаємодії, досягнення KPI стратегії, спираючись на дослідження та аналітику.
Внутрішні та міжвідомчі комунікації	Підтримка розвитку внутрішньої взаємодії, підвищення обізнаності працівників для стабільності прийняття рішень на користь розвитку інституції.

Джерело: власна розробка авторів

На основі вищепроведених досліджень та аналізу зібраної інформації, можна виділити три основні складові вдосконаленої комунікаційної стратегії АТ “Концерн “Галнафтогаз” та збільшення їх ефективності у напрямі підвищення конкурентоспроможності досліджуваної компанії - табл. 6.

Таблиця 6

**Напрями вдосконалення системи управління маркетинговими комунікаціями АТ
“Концерн “Галнафтогаз” на ринку світлих нафтопродуктів України**

Table 6

**Directions of improvement of marketing communications management system of JSC
"Concern "Galnaftogaz" in the market of light oil products of Ukraine**

Блок	Завдання	Способи покращення
Маркетинговий блок	Подання аудиторії конкретних переваг бренду та його продуктів.	Акселерація співпраці із благодійними фондами, зокрема із фондом Повернись живим та фокусна комунікація про дану співпрацю
	Розробка УТП)	УТП базована на соціальній відповідальності компанії
	Диференціація від конкурентів - виявлення способів виділитися на їх фоні і привернути увагу цільових аудиторій.	Фокус уваги у комунікаційній стратегії на співпраці із найбільшим благодійним фондом України, який допомагає армії - Повернись живим
	Заходи стимулювання лояльності клієнтів до бренду.	Постійні акції, сконцентровані на передачі частини прибутку від продажів різних товарів, на допомогу армії та постраждалим від російської агресії

Продовження табл.6

Креатив-ний блок	Створення елементів візуального образу бренду, зокрема фірмового стилю, брендбука, дизайну сайту/мобільного додатку тощо.	Використання засобів UI дизайну на веб-сайті та у додатках (програма лояльності Fishka, платіжна програма ОККО Pay) для привернення більшої уваги користувачів
	Опрацювання раціональних та емоційних компонентів бренду.	Концентрація на емоційних чинниках: допомозі тим, хто потребує та долученості до покращення загальносуспільного добробуту, його поєднання із раціональним чинником - допомога армії вигідна усім, а покращення життя усього суспільства вигідне і окремому споживачеві
	Підготовка комунікаційних меседжів для різних цільових аудиторій, а також всіх каналів і етапів просування	Диверсифікація комунікаційних меседжів для різних сегментів ринку, створених на основі психосоціальних (вподобання, психотип тощо) та демографічних параметрів (вік, регіон проживання, сімейний стан тощо) із поступовою концентрацією зусиль на поколінні Z та міленіалах, як найбільш релевантній та платоспроможній аудиторії у довгостроковій перспективі
Медій-ний блок	Просування через різноманітні канали: контекстну рекламу, кампанії у соціальних мережах, SEO тощо.	Концентрація на цільових каналах комунікації: таргетованій рекламі та ремаркетингу
	Вибір найефективніших засобів комунікації між компанією та її клієнтами: e-mail/SMS-розсилки, месенджери, онлайн-чати, пуш-повідомлення тощо.	Інтенсифікація комунікації через додаток програми лояльності Fishka, платіжний додаток ОККО Pay та особисті кабінети користувачів

Джерело: власна розробка авторів

Висновки. Сучасний ринок світлих нафтопродуктів в Україні відзначається тенденцією до посилення конкурентної боротьби між мережами АЗК. Для того, щоб підвищити конкурентоспроможність продавців на ньому в умовах нецінової конкуренції, якою характеризується даний ринок, важливо вдало визначити, розробити та ефективно реалізувати різні інструменти маркетингових комунікацій.

Мережа АЗК ОККО та мережа ППГ «КОНТИНІУМ» орієнтовані на вищі ціни і преміальний сегмент, зокрема завдяки наявності брендovanого пального, яке відсутнє в мережі ПАТ «УКРНАФТА». Мережа УКРНАФТА більшою мірою покладається як на державні НПК (нафтопереробні комплекси), родовища, так і на науково-технічний потенціал, організаційний потенціал та людський потенціал. Для того щоб забезпечити постійну зацікавленість споживачів у купівлі продукції у мережі ОККО, компанії АТ «Концерн «Галнафтогаз» необхідно посилювати свої позиції у інших сферах, таких як репутація (іміджевий потенціал), рівень обслуговування (клієнти відзначають надто

нав'язливий сервіс), маркетингові зусилля, зокрема інформування клієнтів в мережі Інтернет.

За результатами аналізу веб-сайтів АТ «Концерн «Галнафтогаз» та його двох конкурентів - ППГ «КОНТИНІУМ» та ПАТ «УКРНАФТА», можна зробити висновок, що АТ «Концерн «Галнафтогаз» повинен більше зосередити зусилля на висвітленні та приверненні уваги до власної соціальної відповідальності через свій веб-сайт. Щодо УТП АТ «Концерн «Галнафтогаз», можна зробити висновок, що компанія мало акцентує увагу на постійній залученості до покращення рівня життя суспільства та корпоративній соціальній відповідальності. Це може призвести до того, що компанія не отримає суттєву конкурентну перевагу серед конкурентів у комунікації.

Для вдосконалення комунікаційної діяльності компанії «АТ «Концерн «Галнафтогаз» у мережі Інтернет потрібно вдосконалити веб-сторінку, SEO та SMM стратегії, рекламну та комунікаційні стратегії. Крім того, досліджуваній компанії потрібно покращити юзабіліті сайту, збільшити швидкість його завантаження, ввести калькулятор та забезпечити можливість клієнтам здійснювати персоналізовані замовлення. АТ «Концерн «Галнафтогаз» варто розглянути і можливість створення блогу та відео контенту і налаштування RSS. Вдосконалення семантичного ядра сайту та позиції веб-сторінки під час пошуку у Google (виведення на першу сторінку) допоможе збільшити кількість органічного трафіку та кількість конверсій. АТ «Концерн «Галнафтогаз» також слід працювати над створенням та постійним оновленням контент-плану, збільшенням кількості підписників у соцмережах (1000 підписників \pm 150 у кожному соцмережах компанії; 70% аудиторії здійснює взаємодію), проведенням e-mail кампанії із інформаційними звітами, створенням пошукових оголошень та впровадженням таргетованої реклами та ремаркетингу.

АТ «Концерн «Галнафтогаз» доцільно розглянути напрями вдосконалення системи управління маркетинговими комунікаціями базуючись на трьох блоках: маркетинговому (конкурентні переваги бренду, УТП, заходи розвитку лояльності клієнтів, диференціація від конкурентів), кретивному (брендбук, дизайн, раціональний та емоційні елементи бренду, комунікаційні меседжі та методи їх передачі) та комунікаційному (канали просування та засоби комунікації в Інтернеті).

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю збирання та оброблення первинної маркетингової інформації щодо ефективності окремих пропонованих заходів у сфері активізації маркетингових комунікацій АТ «Концерн «Галнафтогаз».

1. Аналіз ринку нафтогазових продуктів України консалтингової компанії OILPOINT. URL: <https://oilpoint.com.ua/kto-skolko-prodaet-benzyna-v-ukraine/> (дата звернення 03.03.2023)
2. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/> (дата звернення 12.03.2023)
3. Васильченко Л.С. Сутність та сучасні тенденції розвитку маркетингових комунікацій підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 48 (2). С. 27-30.
4. Звіт акціонерам та інвесторам, сайт компанії ОККО. URL: https://www.okko.ua/en/shareholders_investors (дата звернення 05.03.2023)
5. Звіт Нафтогазової асоціації України. URL: <http://oilers.org.ua/uk/members-uk/> (дата звернення 15.03.2023)
6. Ільченко Т.В. Актуальні аспекти формування ефективної маркетингової комунікаційної політики підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 18 (2). С. 29-33.
7. Косар Н. С., Яричевська Я. І. Загрози та перспективи розвитку операторів на ринку світлич нафтопродуктів України. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3 (2). С. 193-203.
8. Косар Н. С., Яричевська Я. І. Заходи соціально-відповідального бізнесу у реалізації концепції маркетингу цінності. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3 (1). С. 24-38.

9. Криківський С.В., Лисенко-Гелембюк К. М., Яричевська Я. І. Управління репутацією АТ "Концерн Галнафтогаз" на ринку світлих нафтопродуктів України. *Академічні візії. Серія «Соціальна та поведінкові науки»*. 2022. № 12. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/67> (дата звернення 17.03.2023)
10. Криківський С.В., Мороз Л.А., Калинець К.С. Маркетингова політика комунікацій. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. 136 с.
11. Малинка О.Я. Аналіз процесу формування капіталу брендів роздрібного ринку нафтопродуктів України (на прикладі бренду "ОККО"). *Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2011. № 2С. 62-71
12. ПАТ «Концерн Галнафтогаз», База даних Smida. URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/31729918> (дата звернення 27.03.2023)
13. Сайт компанії ОККО. URL: <https://www.okko.ua/uk/company> (дата звернення 24.03.2023)
14. Скригун Н.П., Розумей С.Б., Молін Н.О. Онлайн та офлайн інструменти в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. *Маркетинг і цифрові технології*. 2022. № 2. Том 6. С. 49-61
15. Шульга Л.В., Терещенко І.О., Боровик Т. В., Чухліб О.С. Маркетингові комунікації в системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9528> (дата звернення 22.03.2023)

References

1. "The Ukrainian oil products market analysis by consulting company OILPOINT." Official site of company OILPOINT, oilpoint.som.ua/kto-skolko-prodaet-benzyna-v-ukraine/ Accessed 3 Mar.2023.
2. Official site of Antimonopoly Committee of Ukraine, amcu.gov.ua/ Accessed 12 Mar.2023.
3. Vasylychenko, L.S. "The essence and modern trends in the development of marketing communications of the enterprise." *Black Sea Economic Studies*, no.48 (2), 2019, pp. 27-30.
4. "The OKKO's report to shareholders and investors." Okko, www.okko.ua/en/shareholders_investors Accessed 5 Mar.2023.
5. "Report of the Oil and Gas Association of Ukraine." oilers.org.ua/uk/members-uk/ Accessed 15 Mar.2023.
6. Ilchenko, T.V. "Current aspects of the formation of an effective marketing communication policy of the enterprise." *Scientific bulletin of the Uzhhorod National University Series: International economic relations and world economy*, no. 18 (2), 2018, pp. 29-33.
7. Kosar, N. S., and Ya. I. Yarychevska. "Threats and development prospects of operators in the market of light petroleum products of Ukraine." *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, no. 3 (2), 2021, pp. 193-203.
8. Kosar, N. S., and Ya. I. Yarychevska. "Measures of socially responsible business in the implementation of the concept of value marketing." *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development*, no. 3 (1), 2021, pp. 24-38.
9. Krykavskiy, Ye.V., Lysenko-Helembiuk, K. M., and Ya. I.Yarychevska. "Reputation management of JSC "Concern Galnaftogaz" on the market of light oil products of Ukraine." *Academic visions. Series "Social and Behavioral Sciences"*, no.12, 2022, academy-vision.org/index.php/av/article/view/67 Accessed 17 Mar.2023.
10. Krykavskiy, Ye.V., Moroz, L.A., and K.S.Kalynets. *Marketing policy of communications*. Lviv, Publishing House of Lviv Polytechnic, 2022.
11. Malynka, O. Ia. "Analysis of the capital formation process of brands of the retail market of oil products of Ukraine (on the example of the OKKO brand)." *Economics and management in the oil and gas industry*, no. 2, 2011, pp. 62-71
12. JSC Concern Galnaftogaz. Smida database, smida.gov.ua/db/participant/31729918 Accessed 27 Mar.2023.
13. Official site of company JSC "Concern Galnaftogaz", www.okko.ua/uk/company Accessed 24 Mar.2023.
14. Skryhun, N.P., Rozumei, S.B., and N.O.Molin. "Online and offline tools in the system of integrated marketing communications." *Marketing and digital technologies*, no. 2 (6), 2022, pp. 49-61.
15. Shulha, L.V., Tereshchenko, I.O., Borovyk, T. V., and O.S.Chukhlib. "Marketing communications in the enterprise management system." *Efficient economy*, no. 11, 2021. Accessed 22 Mar.2023.

УДК 339.138

doi: 10.15330/apred.1.19.126-132

Благун І.І.¹, Нянько Л.Ю.², Білошкурська Н. В.³

**ПРОСУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ З ВИКОРИСТАННЯМ
СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ INSTAGRAM**

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра менеджменту і маркетингу,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +38 (0342) 55-32-32,
e-mail: ivan.i.blahun@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-5178-6002

² Університет економіки і підприємництва,
кафедра обліку, аудиту та фінансів,
вул. Героїв Майдану, 13, м. Хмельницький,
29013, Україна,
тел.: +38(067) 878 9966,
e-mail: nlyudabril1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0763-487X

³Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Міністерство освіти і науки України,
кафедра маркетингу, менеджменту та управління бізнесом,
вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, 20300,
Україна,
тел.: +380681656588,
e-mail: biloshkurska.n@udpu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-7617-7836

Анотація. У статті розглянуто просування банківських послуг з використанням соціальної мережі Instagram, було проаналізовано, які соціальні мережі використовують користувачі в Україні. Встановлено переваги використання соціальної мережі Instagram для покращення просування банківських послуг. Мета статі полягає у дослідженні соціальної мережі Instagram, як сучасного інструменту просування банківських послуг, виділення основних факторів впливу ER, аналізі переваг та недоліків цього методу просування та оцінці ефективності використання банківськими установами. Перевагою даної мережі, є велике охоплення, як існуючих клієнтів банків так і потенційних. Виявлено, що вчені все більше приходять до просування продуктів через соціальні мережі різних типів. Досліджено, що розрахунок показника Engagement Rate дає можливість полегшити та покращити роботу відділу маркетингу в таких напрямках, як: SMM, персоналізації та комунікації з клієнтами, вибір цільової аудиторії, лояльності аудиторії до бренду, її потреб та досяжності аудиторії, створення контенту тощо. Уваги заслуговує кількість передплатників на сторінках банків в соціальних мережах, яка коливається від тисячі до сотні тисяч. Коливання аудиторії і її залучення притаманне як і державним так і комерційним банкам. Крім цього, варто зазначити присутність сторінки регулятора в соціальній мережі де кількість передплатників не надто значна. Сформовано відповідність кількості передплатників з активністю аудиторії на сторінці. Визначено банки, як з високим рівнем активності користувачів, так і банки які мають маневри для розвитку. В цілому, варто зазначити, що використання соціальних мереж стає незамінним інструментом, як для маркетологів так і для брендів. Дані соціальні мережі перебувають в

процесі розвитку і будуть об'єктом постійних досліджень як вчених так і бізнес структур, які просувають свої товари чи послуги в цифровому середовищі. Роль і місце соціальних мереж в структурі витрат на маркетинг буде постійно зростати. Фірми будуть вдаватися до професійного управління корпоративними сторінками в соціальних мережах. Адже показник залученості або активності аудиторії здійснює постійний вплив на інші фактори маркетингового середовища. Цим в свою чергу і формується віральність контенту, яка безпосередньо здійснює вплив на популярність бренду визначенням його місця в порівнянні з іншими брендами в конкретній соціальній мережі.

Ключові слова: банки, банківські послуги, маркетинг, соціальні мережі, просування, Instagram.

Blahun I.I.¹, Nianko L.Y.², Biloshkurska N. V.³
**PROMOTION OF BANKING SERVICES USING THE SOCIAL NETWORK
INSTAGRAM**

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of Management and Marketing
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: +38 (0342) 55-32-32
e-mail: ivan.i.blahun@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-5178-6002

² University of Economics and Entrepreneurship,
Department of Accounting, Audit and Finance,
Heroiv Maidanu str., 13, Khmelnytskyi,
29013, Ukraine,
tel.: +38(067) 878 9966,
e-mail: nlyudabril1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0763-487X

³Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Marketing, Management and Business
Management,
Sadova str, 2, Uman, Cherkasy region,
20300, Ukraine,
tel.: +380681656588,
e-mail: biloshkurska.n@udpu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-7617-7836

Abstract. The article examines the promotion of banking services using the social network Instagram, analyzes which social networks are used by users in Ukraine. The advantages of using the Instagram social network to improve the promotion of banking services are identified. The purpose of the article is to study the social network Instagram as a modern tool for promoting banking services, to identify the main factors of ER influence, to analyze the advantages and disadvantages of this method of promotion and to assess the effectiveness of its use by banking institutions. The advantage of this network is the large coverage of both existing bank customers and potential customers. It is found that scientists are increasingly coming to promote products through social networks of various types. It has been researched that the calculation of the Engagement Rate indicator makes it possible to facilitate and improve the work of the marketing department in the following areas: SMM, personalization and communication with customers, selection of the target audience, audience loyalty to the brand, its needs and reach, content creation, etc. The number of subscribers to banks' social media pages is noteworthy, ranging from thousands to hundreds of thousands. The fluctuation of the audience and its

engagement is inherent in both state-owned and commercial banks. In addition, it is worth noting the presence of the regulator's page on the social network, where the number of subscribers is not very significant. The number of subscribers correlates with the activity of the audience on the page. Banks with a high level of user activity and banks that have maneuvers for development were identified. In general, it is worth noting that the use of social networks is becoming an indispensable tool for both marketers and brands. These social networks are in the process of development and will be the subject of constant research by both scientists and businesses that promote their products or services in the digital environment. The role and place of social networks in the structure of marketing costs will be constantly growing. Companies will resort to professional management of corporate pages on social networks. After all, the indicator of audience engagement or activity has a constant impact on other factors of the marketing environment. This, in turn, forms the content's fidelity, which directly affects the brand's popularity by determining its place in comparison with other brands in a particular social network.

Key words: banks, banking services, marketing, social media, promotion, Instagram..

Вступ. Аналізуючи останні події у світі та в Україні варто зауважити що споживачі товарів і послуг перемістили акцент покупки товарів і послуг в інтернет площину. Це зумовлено впливом COVID-19. Під час пандемії люди переважно знаходились вдома і були вимушені задовольняти свої потреби через інтернет замовлення. Вагомим фактором впливу на ці процеси також є агресія проти України з боку росії. Під час війни багато людей зіткнулися з міграційними процесами і в короткі терміни змінили місце просування. Надання банківських послуг не стало винятком. Багато банків, як державні так і приватні банки розвивають системи інтернет банкінгу, щоб краще задовільнити попит клієнтів в отриманні банківських послуг.

Проблеми просування банківських послуг достатньо широко висвітлені у науковій літературі. Зокрема вони аналізуються у наукових працях, вітчизняних вчених Єсініна О.Г. [1], Шпильовий В.А. Т. В., Олещук М.Г., Мамот О.М. Варто зазначити зарубіжних вчених, праці яких присвячені просування продуктів в соціальній мережі Instagram Конде Р. [4], Меле Е. [5], Реджеб А. [6]. та інші. Проте питання просування банківських послуг в соціальні мережі Instagram в Україні недостатньо висвітлені у науковій літературі. Також дискусійним положенням є визначення банківські послуги.

Розвиток соціальних мереж в Україні і в світі призводить до отримання інструментів які дають можливість просувати товари і послуги , швидше. Велика кількість клієнтів немає змоги фізично ходити в банки через їх відсутність на певній території, або через ризик для життя. Ефективним інструментом просування банківських послуг стали соціальні мережі, в яких можна отримати первинну інформацію, як про само послугу яку надається , так і про місце знаходження надавача послуги.

Постановка завдання. Мета статі полягає у дослідженні соціальної мережі Instagram, як сучасного інструменту просування банківських послуг, виділенні основних цілей ER, аналізі переваг та недоліків цього методу просування та оцінці ефективності використання банківськими установами. Методами, які використані в процесі даного дослідження, стали спостереження,аналіз, синтез.

Результати. У сучасному світі все більшої вагомості набувають цифрові технології , які все більше займають лідируючі позиції на ринках і змінюють уявлення про класичний спосіб просування послуг в банківській сфері. Банки є активними учасниками цих змін і впровадження інновацій у свою діяльність. Цифровізація роботи банків дає можливість клієнтам скоротити час надання послуги і покращення сервісу.

За одним із визначень інтернет-банкінг можна розглядати як вид дистанційного банківського обслуговування, який стрімко набуває популярності серед вітчизняних користувачів [1].Визначення поняття банківської послуги не міститься в законодавстві,

але разом з тим з переліком банківських послуг можна ознайомитися. Даний перелік визначений статтею 47 Закону про банки [2].

Аналізуючи комплекс маркетингу в банківській діяльності можна звернути увагу на те, що просування послуг в соціальних мережах стає все більш популярнішим. В Україні існує багато платформ і майданчиків де є велике скупчення користувачів. Першість платформ за кількістю користувачів постійно змінюється. Це пов'язано, як з економічною так і політичною ситуацією, як в середині країни так і у світі. Згідно даних Digital 2023 Global Overview Report v01 кількість користувачів соціальних мереж у світі зростає на 0,3 відсотки за місяць [3]. В середньому 43 % користувачів соціальних мереж роблять спробу знайти сторінку бренду в соціальних мережах.

В Україні кількість користувачів соціальних мереж постійно коливається в певному діапазоні. Останні дослідження показали, що згідно даних GlobalLogic кількість користувачів соціальних мереж виглядає наступним чином таблиця 1. [4].

Таблиця 1

Кількість користувачів соціальних мереж в Україні та світі

Table 1

Number of social media users in Ukraine and the world

Соціальна мережа	Кількість користувачів соціальних мереж в Україні згідно даних GlobalLogic від 18 років	Кількість користувачів соціальних мереж в світі згідно даних Digital 2023 Global Overview Report v01
YouTube	28 000 000	2 514 000 000
Instagram	16 100 000	2 000 000 000
Facebook	15 450 000	2 958 000 000
TikTok	10 550 000	1 051 000 000
LinkedIn	3 600 000	850 000 000

складено автором на основі [3]

З таблиці один видно що першість займає мережа YouTube це пов'язують з тим що в країні війна і люди шукають інформацію про новини в соціальних мережах, а дана мережа дає можливість перегляду відео контенту.

Соціальна мережа Instagram це мережа яка дає можливість просувати товари та послуги за допомогою контенту різних типів: комерційний розважальний, інформаційний, комбінований [5]. Одним з показників залученості або активної аудиторії сторінки є показник Engagement Rate (ER). Аналізуючи соціальні мережі даний показник має вимірність у відсотках і презентує, яка кількість передплатників акаунта дає реакцію на пости на сторінці. Розрахунок даного показника можна провести за формулою 1.

$$ER = \frac{\text{лайки та коментарі}}{\text{кількість передплатників}} * 100 [1],$$

При аналізі представлення банків в соціальних мережах показник рівня залученості використовується для аналізу якості контенту в мережі Instagram. Межі для оцінки даного показника пропонується оцінювати за параметрами, які представлені в таблиці 2[6].

Таблиця 2

Параметри оцінки показника ER

Table 2

Parameters for estimating the ER indicator

Кількість передплатників	ER у %
5000-10000 тис.	5-10 %
10000 тис. і більше	1-5%
100000 тис. і більше	1-2%
1000000 і більше	0,1-1%

складено автором на основі [3]

Проведений аналіз оцінки показника ER для сторінок банків, через які банки просувають банківські послуги в Instagram, показав, що тільки сторінки двох банків мають кількість передплатників більше сто тисяч. Для аналізу було обрано сторінки, як державних банків так і комерційних банків та включено сторінку Національного банку України.

Таблиця 3

Розрахунок показника ER для сторінок банків в соціальних мережах

Table 3

Calculation of the ER indicator for bank pages in social networks

Назва банку	Передплатники	Лайки та коментарі за місяць	Середній показник активності для одного поста	ER
Національний банк України	10 630	3674	282,6	2,7 %
Монобанк	157 653	57350	5735	3,6 %
Raiffeisen Bank Ukraine	21 114	8135	677,9	3,2 %
ПриватБанк	137 759	11490	638,3	0,5 %
IBOX BANK	2 435	1061	88,4	3,6 %
Ощадбанк	56 075	18344	1 528,7	2,7 %
Alliance bank	6 569	95	8,6	0,13%

розробка автора

Отже, згідно проведеного аналізу можна сказати наступне для сторінки Монобанк показник ER є 3,6% при нормі 2%. Це свідчить про те що сторінка даного банку в Instagram є досить популярною, а кількість передплатників при цьому є досить активною, відслідковується активний зворотній зв'язок. Варто також зазначити що найнижчим ER є показник Alliance bank він знаходиться на рівні 0,13 %. Це можна пояснити тим, що сторінка знаходиться на стадії розвитку, або вона є нещодавно створеною. Стосовно державних банків сторінка ПриватБанк має показник ER 0.5%, а Ощадбанк 2,7. Враховуючи кількість передплатників і загальні параметри оцінок для даних банків обидва банки мають можливість розвиватися ще активніше [7].

Показник ER для банків є важливим оскільки він впливає на популярність бренду в цілому, на лояльність споживачів до бренду, дає змогу визначити досяжність аудиторії та віральність контенту для споживачів рис.1.

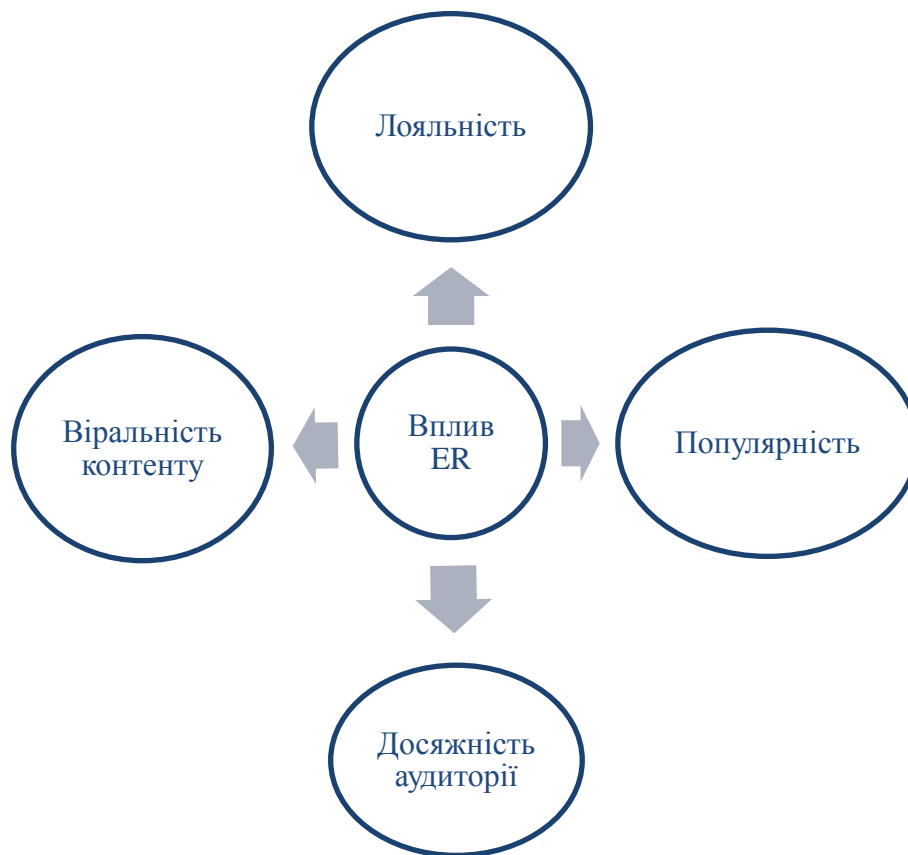

Рис 1. Вплив показника ER на параметри якості контенту
Fig.1. The impact of ER on content quality parameters

Лояльність до бренду через просування в соціальних мережах є одним із потужних зав'язків між продуктом і споживачем. Згідно досліджень споживачі проводять в соціальній мережі Instagram 12 годин на місяць. [8]. Для банківської сфери потенційні клієнти є особи віком від 18 років, тому банки активно популяризують себе на всіх доступних майданчиках.

Досяжність аудиторії в соціальних мережах через показник залучення дає можливість аудиторії отримати в швидкий проміжок часу доступну інформацію, як про імідж банку так і про продукти та послуги які просуваються даним банком. Стосовно віральності контенту можна прослідкувати через контент на сторінці, як споживачі просувають бренд і послуги бренду.

Висновки. Соціальні мережі є важливим інструментом для просування товарів і послуг. Банки і банківські послуги чи операції в банках не є винятком. Представлення банків в соціальних мережах є важливим етапом в маркетинговій стратегії банків. Це особливо важливо в епоху цифровізації, коли люди вимушені за певних обставин знаходитися на віддалі від фізичного місцезнаходження банків і не мають змоги аналізувати послуги банку і взаємодіяти з ним через інші канали комунікації.

Теоретичне значення досліджень полягає у підходах до формування визначення поняття банківська послуг, банківський продукт так і можливість використання цих термінів банками у маркетинговій стратегії банків. Практичне значення полягає у розрахунку показника ER для групи банків, які представлені в соціальній мережі Instagram.

Щоб відповідати вимогам клієнтів потрібно йти в ногу з часом. Instagram це соціальна мережа, яка об'єднує користувачів, які є як фактичними та потенційними

клієнтами банку. Маркетологи, що вивчають та досліджують специфіку роботи з соціальними мережами, за допомогою показника ER мають можливість зрозуміти рівень залученості передплатників до певної мережі. Отже, можна сказати, що розрахунок показника ER в маркетингу є необхідним кроком для компаній, які є представленими в Instagram та мають на меті підвищувати свою конкурентоздатність. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку будуть полягати у визначенні базової категорії поняття банківської послуги та її просування в соціальних мережах. Також варто звернути увагу на удосконалення методики розрахунку показника залученості передплатників в соціальних мережах.

1. Єсіна О. Г. Інтернет-банкінг в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1. С. 209–213.
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 01.02.2023).
3. Digital 2023: Global Overview Report. Meltwater, 2023. 465 p.
4. Conde R., Casais B. Micro, macro and mega-influencers on instagram: The power of persuasion via the parasocial relationship. *Journal of Business Research*. 2023. Vol. 158. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113708>
5. Mele E., Filieri R., De Carlo M. Pictures of a crisis. Destination marketing organizations' Instagram communication before and during a global health crisis. *Journal of Business Research*. 2023. Vol. 163. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113931>
6. Rejeb A., Rejeb K., Abdollahi A. The Big Picture on Instagram Research: Insights from a Bibliometric Analysis. *Telematics and Informatics*. 2022. Vol. 73. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tele.2022.101876>
7. Hu Y., Manikonda L., Kambhampati S. What We Instagram: A First Analysis of Instagram Photo Content and User Types. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*. 2014. Vol. 8, no. 1. P. 595–598.
8. Mittal V., Kaul A., Gupta S. S. Multivariate Features Based Instagram Post Analysis to Enrich User Experience. *Procedia Computer Science*. 2017. Vol. 122. P. 138–145.

References

1. Esina, O. "Internet Banking in Ukraine: Current State." *Problems and Development Prospects.* *Bulletin of Socio-Economic Research*, no. 1, pp. 209–13.
2. On Banks and Banking Activities: The Law of Ukraine of 07.12.2000 No. 2121-III. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text. Accessed 01 Feb. 2023.
3. Digital 2023: Global Overview Report. Meltwater, 2023.
4. Conde, Rita, and Beatriz Casais. "Micro, Macro and Mega-influencers on Instagram: The Power of Persuasion via the Parasocial Relationship." *Journal of Business Research*, vol. 158, 2023, doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113708.
5. Mele, Emanuele, et al. "Pictures of a Crisis. Destination Marketing Organizations' Instagram Communication Before and During a Global Health Crisis." *Journal of Business Research*, vol. 163, 2023, doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113931.
6. Rejeb, Abderahman, et al. "The Big Picture on Instagram Research: Insights From a Bibliometric Analysis." *Telematics and Informatics*, vol. 73, 2022. doi.org/10.1016/j.tele.2022.101876.
7. Hu, Yuheng, et al. "What We Instagram: A First Analysis of Instagram Photo Content and User Types." *International Conference on Weblogs and Social Media*, vol. 8, no. 1, 2014, pp. 595–98.
8. Mittal, Vatsala, et al. "Multivariate Features Based Instagram Post Analysis to Enrich User Experience." *Procedia Computer Science*, vol. 122, 2017, pp. 138–45.

УДК 339.13

doi: 10.15330/apred.1.19.133-143

Рибчук А.В.¹, Журба І.Є.², Зінкевич В.І.³, Тимощук О.О.⁴

**РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНИХ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА
РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ**

¹Дрогобицький державний педагогічний
університет
імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України,
кафедра математики та економіки,
вул. Стрийська, 3, м. Дрогобич,
82100, Україна,
тел.: 097- 301-47-84,
e-mail.: rav957@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-0377-7881:

²Хмельницький національний університет
Міністерство освіти і науки України,
кафедра туризму та
готельно-ресторанної справи,
вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький,
29016, Україна,
тел.: 097- 462-61-77,
e-mail.: igor.zhurba@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2554-0914

³Дрогобицький фаховий коледж
нафти і газу
Департамент освіти Львівської ОДА,
вул. Грушевського, 57, м. Дрогобич,
82100, Україна,
тел.: 098- 480-92-92,
e-mail.: Zinkevych1971@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1004-1685

⁴ВСП Стрийський фаховий коледж
Львівського національного університету
природокористування
Міністерство освіти і науки України,
вул. Львівська, 169, м. Стрий,
82400, Україна,
тел.: 095-071-38-52,
e-mail.: at2905@gmail.com,
ORCID: 0009-0005-6816-3185

Анотація. У статті проаналізовано методологічні засади концепції формування системи інтегрованих маркетингових комунікацій, внутрішню логіку їх еволюційного розвитку та доцільність використання у світовій практиці суб'єктів туристичного ринку. Виявлено вектор та доміанти сучасного розвитку системи інтегрованих маркетингових комунікацій як стратегічно значущі орієнтири їхньої еволюції. Розкрито зміст економічної природи маркетингових комунікацій в координатах загальної теорії маркетингу в межах системно-функціонального аналізу, що забезпечує дослідження генезису системи інтегрованих маркетингових комунікацій в туристичних фірмах. Зазначено, що становлення системи

сучасних маркетингових комунікацій в умовах різноманітних взаємодій сучасних туристичних компаній зі споживачами, клієнтами, партнерами і конкурентами досягається через створення стійких конкурентних переваг за рахунок цілеорієнтованих маркетингових комунікацій при домінуванні тенденцій інтеграції. Підкреслено, що ефективні маркетингові рішення при просуванні туристського продукту на ринок базуються на економічному змісті природи маркетингових комунікацій у туризмі. Показано, що основним результатом створення інтегрованих маркетингових комунікацій є синергетичний ефект, що визначає взаємодію суб'єктів туристичного ринку, які включаються в комунікації, активізуючи потенціал їхньої дії. Зазначено, що немаловажливими в умовах динамічної ринкової конкуренції є принципи оперативності та персоналізації, швидкого реагування на вимоги туристичного ринку. Підтверджено, що маркетинговий механізм стратегічного управління комунікативною політикою просування туристського продукту дозволить проводити активне стимулювання споживачів до збільшення обсягів та частоти споживання туристських послуг та переконувати потенційних споживачів підтримувати безперервний комунікативний зв'язок через запропонований інструментарій комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій.

Ключові слова: інтегровані маркетингові комунікації в туризмі, інструменти інтегрованих маркетингових комунікацій, синергійно-інтегрована система комунікативних технологій.

Rybachuk A.V.¹, Zhurba I.E.², Zinkevich V.I.³, Tymoshchuk O.O.⁴
**IMPLEMENTATION OF INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS
ON THE MARKET OF TOURIST SERVICES**

¹Drohobytskyi State Pedagogical university
named after Ivan Franko
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Mathematics and Economics,
Stryyska st., 3, Drohobych,
82100, Ukraine,
tel.: 097-301-47-84,
e-mail: rav957@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0377-7881:

²Khmelnytskyi National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of tourism and
hotel and restaurant business,
Instytutska st., 11, Khmelnytskyi,
29016, Ukraine,
tel.: 097-462-61-77,
e-mail: igor.zhurba@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2554-0914

³Drohobytsk Vocational College oil and gas
Department of Education of the Lviv Regional State
Administration,
Hrushevsky st., 57, Drohobych,
82100, Ukraine,
tel.: 098-480-92-92,
e-mail: Zinkevych1971@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1004-1685

⁴VSP Stryi Vocational College

Lviv National University
nature management
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Lvivska st., 169, Stryi,
82400, Ukraine,
tel.: 095-071-38-52,
e-mail: at2905@gmail.com
ORCID: 0009-0005-6816-3185

Abstract. The article analyzes the methodological foundations of the concept of forming a system of integrated marketing communications, the internal logic of their evolutionary development and the expediency of using tourism market entities in global practice. The vector and dominants of the modern development of the system of integrated marketing communications are identified as strategically significant landmarks of their evolution. The content of the economic nature of marketing communications is disclosed in the coordinates of the general theory of marketing within the framework of system-functional analysis, which provides research into the genesis of the system of integrated marketing communications in tourist companies. It is noted that the formation of a system of modern marketing communications in the conditions of various interactions of modern tourism companies with consumers, clients, partners and competitors is achieved through the creation of sustainable competitive advantages due to goal-oriented marketing communications with the dominance of integration trends. It is emphasized that effective marketing decisions when promoting a tourist product to the market are based on the economic content of the nature of marketing communications in tourism. It is shown that the main result of the creation of integrated marketing communications is a synergistic effect, which determines the interaction of tourism market subjects, which are included in communications, activating the potential of their action. It is noted that the principles of efficiency and personalization, quick response to the requirements of the tourist market are important in the conditions of dynamic market competition. It has been confirmed that the marketing mechanism of strategic management of the communication policy of promoting the tourist product will allow active stimulation of consumers to increase the volume and frequency of consumption of tourist services and convince potential consumers to maintain continuous communication through the proposed toolkit of integrated marketing communications.

Keywords: integrated marketing communications in tourism, tools of integrated marketing communications, synergistically integrated system of communication technologies.

Вступ. Сучасна концепція інтегрованих маркетингових комунікацій набула широкого розвитку на межі ХХ - ХХІ століть, теоретико-методологічну основу якої становить ідея збалансованості та скоординованості різних форм та методів комунікацій у межах загальної маркетингової стратегії взаємодії компанії з покупцями, клієнтами та бізнес-партнерами. Через них забезпечується досягнення ефективних впливів внаслідок системодоповнення різних видів маркетингової діяльності, створення кумулятивного ефекту інтеграції процесів передачі та сприйняття інформації про товари, послуги, проекти, конкурентів, ціни, нових гравців на ринку тощо.

Становлення системи сучасних маркетингових комунікацій все більш ускладнюється через різноманітні взаємодії сучасних туристичних компаній зі споживачами, клієнтами, партнерами і конкурентами, при зростаючих потребах створення стійких конкурентних переваг за рахунок цілеорієнтованих маркетингових комунікацій, що відбувається при домінуванні тенденцій їх інтеграції. Це реалізується через формуванні системи інтегрованих маркетингових комунікацій у вигляді «вбудовування» кожного з елементів у єдиний комплекс з метою підвищення його загальної ефективності, забезпечення синергетичного ефекту, створення умов для скоординованої діяльності щодо просування товарів та послуг. Така інтеграція покращує сприйняття сигналів ринку туристичних послуг, забезпечує поєднання та

синхронізацію зовнішніх та внутрішніх комунікацій, зниження витрат на комунікаційні заходи, їхню систематизацію та орієнтованість на індивідуалізоване «прицільне» та адресне звернення до споживача.

Постановка завдання. Високий рівень конкуренції на сучасному ринку туризму, посилення вимог споживачів, різноспрямованість численних інструментів просування туристських послуг роблять все актуальнішими проблеми, пов'язані з формуванням ефективної системи маркетингових комунікацій, побудованої на використанні сучасних методів, що дозволяють активізувати процес залучення потенційних споживачів. Усі компоненти комплексу маркетингу мають комунікаційний потенціал і є джерелами маркетингових комунікацій. Один і той самий результат може досягатися різними поєднаннями компонентів комплексу маркетингу. Виникнення позитивної комунікаційної синергії у рамках технології інтегрованих маркетингових комунікацій є умовою успіху просування національного туристичного продукту. Дослідженням проблем інтегрованих маркетингових комунікацій та їхніх функцій в активізації ринку туристичних послуг займаються на сьогодні відомі зарубіжні вчені: А.Акіно, Р. Баджіо, Г. Беквіт, Р.Брауер, Дж. Боуен, Дж. Брід, Дж. Дейя, А. Діас, Р. Доддс, Ф. Котлер, Ж-Ж. Ламбена, Г. Річардс, М. Сукурро. Х. Такер. Багато українських дослідників також аналізують технології інтегрованих маркетингових комунікацій як фактора конкурентоспроможності національних туристичних продуктів, а саме: Д. Баранюк, Н. Барвінок, А. Бичковська, О.Боднарук, В. Білик, І. Гавриш, Г. Жалдак, І. Конюх, А. Кобченко, І. Крепенна, Н. Молін, С. Разумей, О. Сергієнко, Н. Стригун, С. Подзігун та інші. Однак на сьогодні ще залишилися питання, які потребують подальшого дослідження та висвітлення.

Метою дослідження є виявлення специфіки інтегрованих маркетингових комунікацій у туристичних організаціях, визначення інституційної структури ринку туристичних послуг та напрямків реалізації маркетингових комунікаційних потоків.

Результати. Формування інтегрованих маркетингових комунікацій передбачає послідовну реалізацію низки етапів: дослідження ринку туристичних послуг, споживачів, конкурентів, визначення цільових аудиторій та пошук можливостей їх розширення; визначення чіткої мети і єдиної стратегії формування комунікацій відповідно до алгоритму побудови комплексу маркетингових комунікацій; вибір інструментів комунікації, каналів їх передачі; складання бюджету з урахуванням поточних та довготривалих результатів витрачання коштів на маркетинг; оцінка ефективності інтегрованих маркетингових комунікацій, вибір їх найкращих варіантів [7, с. 6]. Серед пріоритетних соціально-економічних факторів, що визначають ефективність інтегрованих маркетингових комунікацій сучасних туристичних агенцій правомірно виокремити: корпоративну відповідальність і культуру, результативність товарної, збутової та цінової політики, здатність до розширення ринку туристичних послуг, рівень сервісного обслуговування, імідж та репутацію (так звані внутрішні маркетингово-комунікаційні фактори), а також адекватність оцінки ринкової кон'юнктури, демографічних, економічних, соціально-політичних, науково-технічних, культурно-історичних умов розвитку бізнесу, організацію ефективної взаємодії компанії з ринковими суб'єктами - постачальниками, посередниками, клієнтами, контактними аудиторіями та конкурентами, що детермінуються комунікаційною діяльністю.

Розкриття змісту економічної природи маркетингових комунікацій в координатах загальної теорії маркетингу проводиться в межах системно-функціонального аналізу, що забезпечує дослідження генезису системи інтегрованих маркетингових комунікацій в туристичних фірмах, далі - до інструментально-методичного рівня — розробка інструментарно-методичного апарату, алгоритмізуюча процедура інформаційного

забезпечення процесу прийняття раціональних рішень у сфері маркетинг-міксу, що ідентифікує рівень соціально-економічної ефективності використання інтегрованих маркетингових технологій і, в завершенні, — до організаційно-прикладного знання, а саме — до вироблення стратегічних рішень, програмних розробок і рекомендаційних пропозицій, що підвищують ефективність комунікаційної діяльності туристичних структур [1, с. 65].

Рис. 1. Класичні інструменти інтегрованих маркетингових комунікацій [11, с. 46].
Fig. 1. Classic tools of integrated marketing communications [11, p. 46].

Основним результатом створення інтегрованих маркетингових комунікацій є синергетичний ефект, що визначає взаємодію суб'єктів туристичного ринку, які включаються в комунікації, активізуючи потенціал дії комунікацій. Взаємозумовленість і координація елементів інтегрованих комунікацій створює більший ефект, ніж їх просте сумування. Суттєвими принципами для його забезпечення є партнерство, відкритість і здатність до співробітництва. Немаловажливими в умовах динамічної ринкової конкуренції є принципи оперативності та персоналізації, швидкого реагування на вимоги туристичного ринку загалом, і запити кожного споживача окремо, що створюють умови для конкурентоспроможності туристичного продукту.

Оскільки не у всіх випадках «інтегрування» маркетингових комунікацій забезпечується синергетичний ефект, досягнення синергізму інтегрованих маркетингових комунікацій забезпечується поруч із принциповими відмінностями та умовами: а) раціонально спланована комбінація засобів впливу на цільову аудиторію через різні канали — від опосередкованого ТБ і спеціальних журналів для користувачів. до особистих тестувань - приносить набагато більший ефект, ніж просте розташування окремих комунікацій; б) чітко визначена стратегія формування інтегрованих маркетингових комунікацій дозволяє створювати якісно нові комунікації, що володіють здатністю до адаптивних повідомлень, звернених до цільових аудиторій, здатних точно впливати на конкретних споживачів туристичних послуг; в) у межах інтегрованих маркетингових комунікацій координація елементів і засобів спілкування з цільовою аудиторією, побудована навколо будь-якого явища, або вбудована в

брендингову кампанію та розмикає межі між окремо використовуваними інструментами [3, с. 101].

Для ефективної реалізації туристичної маркетингової комунікативної політики виникає потреба у розробці відповідного механізму управління. Виокремлення зі складу комплексу маркетингових комунікацій синергійно-інтегрованої системи комунікативних технологій, що спирається на найбільш ефективні методи впливу на мотиваційну сферу потенційних споживачів курортно-туристських послуг, дозволяє виявити закономірності комунікативного детермінізму в різних сегментах туристичного ринку. Максимальний коефіцієнт корисної дії системи комунікативних технологій, застосованої на практиці як ядро туристичної комунікативної стратегії у складі розробленого механізму стратегічного управління просуванням сукупності курортно-туристських послуг у туристичному комунікативному просторі можливо через наявність вузькоспеціалізованих у сфері туристичних комунікативних кампаній просування сукупного туристського продукту [4, с. 36].

Комплекс інтегрованих туристських комунікацій, виділений зі складу системи маркетингових комунікацій, що включає рекламу, PR та брендинг, визначено як найефективніший інструмент управління мотивацією споживачів у процесі формування туристського попиту. Високий ступінь впливу комплексу пояснюється ефектом синергії, що виникає. Проекція комплексу в комунікативному просторі – синергічна комунікативна тріада – дозволяє здійснювати моделювання процесів та явищ інформаційної взаємодії у туристичному комунікативному просторі. Туризм бере участь безпосередньо у створенні національного доходу країни і розглядається як сфера економічної діяльності, здатна дати стимул до розвитку економіки країни. Бурхливі зміни, що відбуваються на світовому ринку туризму, та розмір доходів від нього змушують дослідників, керівників країни та регіонів звертати на ринок туризму дедалі більшу увагу [20, с. 32].

Особливості маркетингу туризму істотно впливають на розуміння та реалізацію концепції маркетингу в туризмі. Туристичний інтегрований маркетинг повинен максимально враховувати те, що [15, с. 21] - 1) туризм є не тільки економічним, але водночас соціальним, культурним, екологічним та політичним явищем; 2) послуги відрізняються від товарів як традиційно виділяються особливостями (невловимість, нерозривність виробництва та споживання, мінливість якості, нездатність до зберігання), так і знову виділеними (покупці не стають власниками послуг, велика залученість споживачів до виробничого процесу, співробітники компанії та інші споживачі стають частиною послуги, значна роль електронних систем надання послуг); 3) ринок послуг має низку особливостей (динамічність, територіальна сегментація, локальний характер, специфіка організації виробництва, високий рівень диференціації послуг, невизначеність результату діяльності); 4) специфічний туристський продукт (комплекс послуг та товарів, субституція та комплементарність, індивідуальність, негнучке виробництво, анонімність послуг, вплив факторів форс-мажорного характеру); 5) комплекс маркетингу включає 8 Р, у якому велике значення має просування туристичного продукту; 6) маркетингова діяльність здійснюється суб'єктами різних рівнів управління. Врахування специфіки маркетингу туризму дозволить суб'єктам ринку туристичних послуг розробляти ефективні маркетингові стратегії та використовувати сучасні інструменти інтегрованих комунікацій [16, с. 705].

Ефективні маркетингові рішення при просуванні туристського продукту базуються на знанні природи маркетингових комунікацій у туризмі та залежать від процесу та якості взаємодії суб'єктів туристичної діяльності. Це дає підставу про можливість впровадження додаткових інструментів маркетингових комунікацій у комплексі маркетингу національного туристичного продукту та обґрунтувати

доцільність їх включення до традиційного комплексу: маркетингові рішення щодо товару, маркетингові рішення за ціною, маркетингові рішення щодо розподілу, маркетингові рішення щодо просування турпродукту [9, с. 165]. Додатковими інструментами маркетингових комунікацій, що задовольняють умову керованості, є рішення щодо формування партнерських відносин та рішення щодо забезпечення процесу взаємодії суб'єктів маркетингових комунікацій, котрі дозволяють підвищити ефективність маркетингового комплексу в туристичній індустрії.

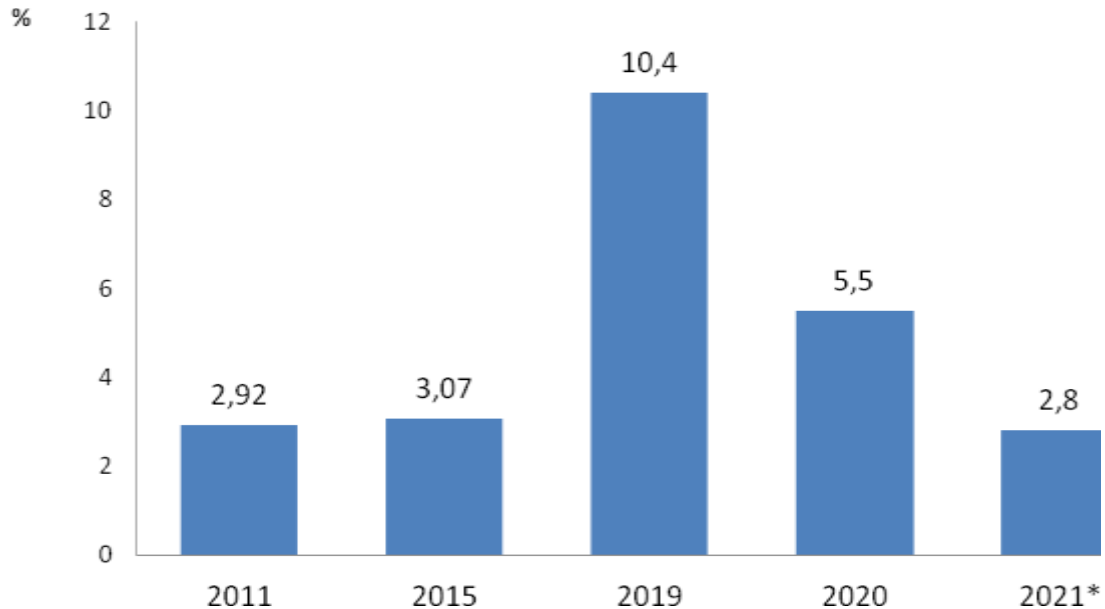

Рис. 2. Внесок міжнародного туризму у світовий ВВП (у %) [18].

Fig. 2. Contribution of international tourism to world GDP (in %) [18].

До суб'єктів маркетингових комунікацій у туризмі, на наш погляд, належать не лише персонал, але й місцеве населення, а факторами маркетингових комунікацій є менеджмент систем якості та поведінкова модель гостинності як стереотипу поведінки. Менеджмент систем якості рекомендують відносити до маркетингових рішень щодо товару, однак у туризмі результат туристської послуги залежить від якості послуг суб'єктів господарської діяльності. Маркетинг у туризмі передбачає комплексний підхід до створення та збуту туристських продуктів, сфокусований на споживача і орієнтований на отримання прибутку. Основний зміст маркетингової діяльності у туристичній сфері полягає у прогнозуванні ринку турпослуг (з використанням маркетингових досліджень та маркетингових інформаційних систем), плануванні маркетингу (постановка цілей та завдань, вибір стратегії, розробка планів та програм), організації маркетингового процесу (створення організаційної структури, оцінка та мобілізація) ресурсів, використання інструментів маркетингу), здійснення внутрішнього маркетингу (підбір кадрів, виробниче навчання, створення команди), контролю та моніторингу [8, с. 203].

Реклама, будучи одним із найважливіших інструментів, за допомогою яких туристична організація передає інформацію споживачеві, може бути визначена як один із видів соціальної комунікації, в якій виділяється така її функція як управління у вигляді цілеспрямованого впливу відправника на адресата повідомлення. Отже, маємо схему «управління споживання туристського продукту», що у каналах зворотного зв'язку приводить до прямих ефектів та дозволяє регулювати процес управління

туристичною галуззю [10, с. 51]. На етапі існування реклама переходить від простого надання інформаційних послуг (повідомлення покупцям, де вони можуть знайти потрібну продукцію) до повідомлень, які мають створювати попит на конкретну туристичну послугу.

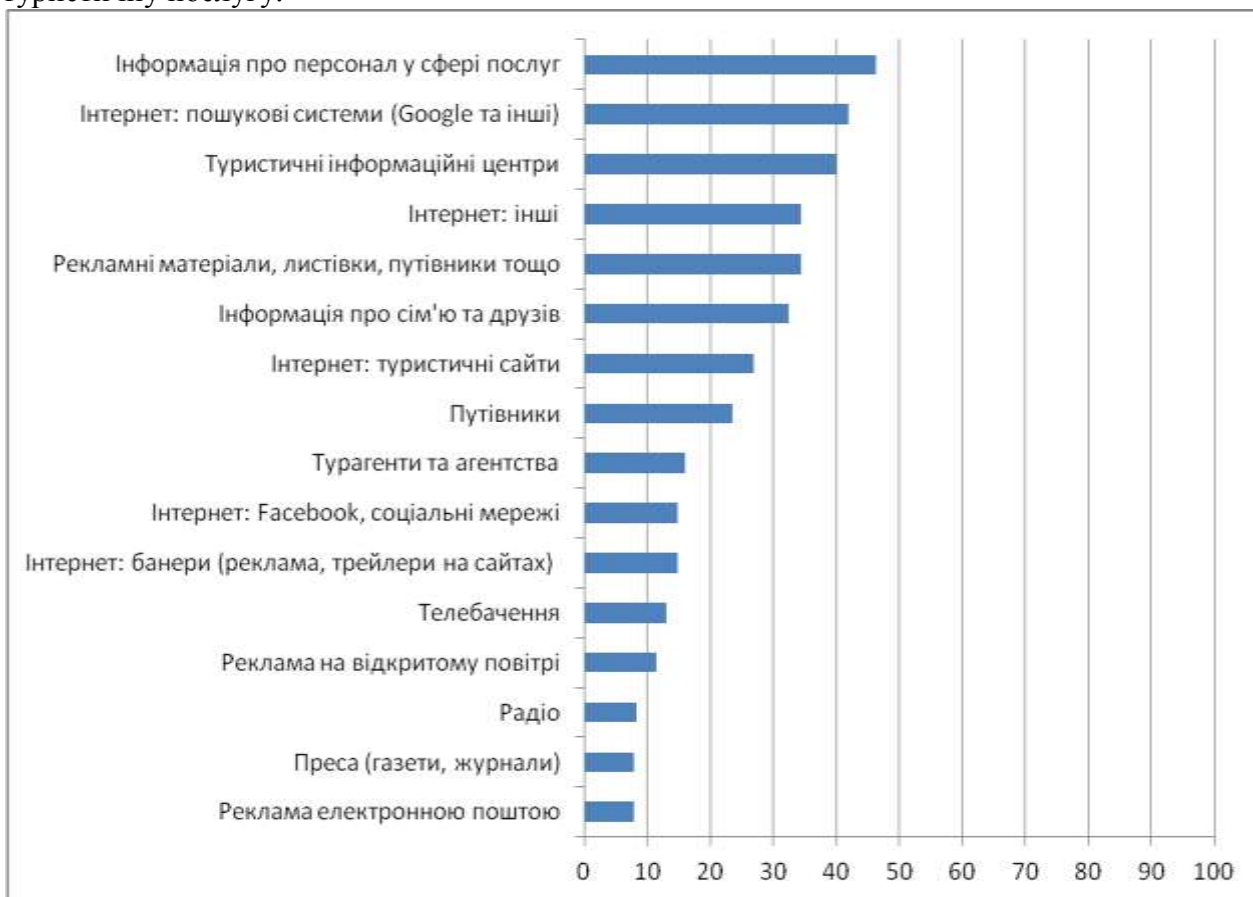

Рис. 3. Рівень сприйняття споживачами туристичних послуг сучасних інструментів комплексу інтегрованих маркетингових комунікацій [13, с. 312].

Fig. 3. The level of perception by consumers of tourist services of modern tools of a complex of integrated marketing communications [13, p. 312].

PR- технології розглядається як самостійна функція менеджменту та маркетингу щодо встановлення та підтримки комунікацій між організацією та громадськістю. Інструментарій та цілі брендингу виходять далеко за рамки системи маркетингових комунікацій та включають також елементи товарної політики, стратегії у сфері ціноутворення та рішення у туристичній сфері. Звідси брендинг слід розглядати як управлінську технологію, що включає елементи маркетингу та менеджменту. Головне завдання управління туристським брендом полягає в тому, щоб, ефективно керуючи комунікативними технологіями, добитися максимального збігу спроектованого та сприйманого образів туристичного продукту у свідомості споживачів [6, с. 55].

Комунікативна складова туризму відтягує значні фінансові ресурси. Визначення оптимального розподілу ресурсів між основними комунікаціями дозволить найефективніше використовувати інвестиції у комунікативну сферу туризму. Причому деякі комунікації, наприклад, витрати на брендинг прирівняні до вкладень в основні фонди, оскільки іноді бренд коштує багато разів більше за всі основні фонди компанії. Без комплексної комунікативної політики неможлива ефективна реалізація туристичних послуг. Головне завдання туристичної організації, полягає у створенні стратегій та/або механізму їх формування, що базуються на такому наборі ресурсів та

здібностей (в т.ч. і комунікативних), які важко піддавалися копіюванню та відтворенню конкурентами. Таким механізмом виступає стратегічне управління комунікативною політикою просування сукупного туристичного продукту. Централізований маркетинговий механізм стратегічного управління, який дозволить вести активну стимуляцію споживачів до збільшення обсягів та частоти споживання туристських послуг, залучати туристів з інших ринків, підтримуючи з ними безперервний комунікативний зв'язок через запропонований інструментарій [5, с. 279].

На сучасному ринку туристичних послуг необхідно проводити сегментування споживачів при формуванні ефективної стратегії маркетингових комунікацій.. Для підвищення ефективності структурування груп споживачів доцільною є реалізація триступеневого процесу сегментування, сутність якого полягає у використанні поетапно трьох ознак сегментування (географічного, економічного, психографічного), що дозволить оптимізувати маркетингові зусилля у туристичній сфері за рахунок цілеспрямованого впливу на сегмент ринку при попередньому позиціонуванні туристичного продукту. Трирівнева система сегментування дозволяє на перших двох етапах відсікти потенційних клієнтів, які не є споживачами на ринку туристичних послуг, а згодом виділити ті сегменти ринку, вплив на споживання яких матиме найбільший ефект [12, с. 16].

Споживання туристичної послуги характеризується підвищеним впливом окремих екзогенних (культури, субкультура, соціальне становище, референтні групи, ролі та статуси) та ендогенних (вік і рід занять, економічне становище, самосприйняття особистості, спосіб життя, переконання та ставлення, сприйняття, мотивація) факторів споживача у процесі прийняття рішення. З метою активізації спеціальних форм обслуговування туристів та задоволення їхніх потреб перспективним є використання нових форм маркетингових комунікацій: структурування груп споживачів туристичних послуг, позиціонування турпродукту, реалізацію дворівневого маркетингу, інформатизацію і підвищення використання мультимедійних засобів [2, с. 65].

Держава є також ключовим суб'єктом туристичної діяльності та одним із суб'єктів маркетингових комунікацій. Вона зацікавлена у збільшенні експорту туристичних послуг в сегменті платіжного балансу країни, що швидко зростає, і застосовує дипломатичні комунікації, пов'язані з підтримкою вітчизняного бізнесу. При цьому маркетингові комунікації комплексу просування туристичного продукту включають до п'яти традиційних компонентів: маркетингових рішень з реклами; маркетингових рішень щодо зв'язків із громадськістю; маркетингових рішень щодо стимулювання збуту; маркетингових рішень з персональних продажів; маркетингових рішень з прямого маркетингу, додаткових інструментів маркетингових комунікацій, що задовольняють умові керованості: комунікаційні інструменти публісити та пропаганда, розглядаючи їх у взаємозв'язку та підпорядкуванні до рішень по зв'язках з громадськістю, та комунікаційні інструменти - дипломатія, виставкова діяльність інструментів маркетингових комунікацій у комплексі просування туристичного продукту [14, с. 67].

Зв'язування усіх запропонованих компонентів комплексу маркетингу в єдиний комунікаційний проект, що забезпечує успішне просування, можливе лише за наявності маркетингової інформаційної системи (МІС), що генерує інформацію, оброблену спеціально відповідно до потреб суб'єктів туристичної діяльності. Держава повинна взяти на себе основний тягар витрат на створення МІС як загальнодоступного джерела зібраної, узагальненої та систематизованої інформації про індустрію туризму, статистично достовірних відомостей про частку туристичного продукту на національному ринку та його обсяг, описи конкурентів; описи маркетингових стратегій конкурентів Створення даної системи вимагатиме більшої прозорості ведення

підприємницької діяльності, а перспективі і запровадження окремого балансу з туристичних послуг.

Висновки. Значимість та результативність інтегрованих маркетингових комунікацій необхідно правомірно розглядати з урахуванням комплексу взаємодіючих елементів, які взаємозалежні та взаємозумовлені. Імператив системності маркетингових комунікацій - внутрішній спонукач інтегрованості комунікацій носить подвійний характер. По-перше, як здатність впливати на уявлення споживача про цінність блага та на співвідношення між вигодами та витратами. По-друге, імператив системності маркетингових комунікацій — здатність сформованого комплексу комунікацій створити сприятливе ставлення споживачів до бренду туристичного продукту усіма інструментами маркетингових технологій. При цьому пріоритетного значення набуває проблема нарощування маркетингово-комунікаційного потенціалу туристичних компаній, як іманентно властивого соціально-економічного атрибуту та органічної частини загального потенціалу, який за своєю змістовною сутністю має можливість підтримувати конкурентоспроможність, генерувати позитивний соціальний імідж туристичної послуги маркетингових комунікацій.

1. Баранюк Д.С. Маркетинговий підхід до розуміння, формування та розвитку туристичних дестинацій. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2021. Вип. 63. С.136-145.
2. Барвінок Н. В. Роль інноваційних інструментів Інтернет-маркетингу у просуванні туристичного продукту. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Вип. 17. Т.2. С. 212-226.
3. Боднарук О.В. Використання інноваційних маркетингових технологій в туристичній індустрії. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2019. №37. С. 97-104.
4. Білик В. В., Сергієнко О. А., Крупенна І. А. Інструменти цифрового маркетингу в умовах трансформації комунікацій сучасної організації. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наук праць. Економіка*. 2020. Вип. 825. С. 33–40.
5. Бортнік С. М., Конюх І. М. Інтегровані маркетингові комунікації у діяльності підприємства та оцінка їх ефективності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. Вип. 14. С. 278–282.
6. Гавриш І. І., Крупенна І. А. Моніторинг показників регіонального туристичного ринку та оцінка туристичної привабливості регіону. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 54. С. 42–51.
7. Жалдак Г. П., Бичковська А. А. Інтегровані маркетингові комунікації як чинник ефективного розвитку підприємств. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2019. №2(4). С. 4–12.
8. Кобченко А.А. Формування маркетингових комунікацій туристичного підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 201-206.
9. Подзігун С.М. Управління маркетинговими комунікаціями у готельно-ресторанному бізнесі. *Національна економіка. Інтелект XXI*. 2017. № 2. С. 163-168.
10. Скригун Н.П., Розумей С.Б., Молін Н.О. Онлайн та офлайн інструменти в системі інтегрованих маркетингових комунікацій. *Маркетинг і цифрові технології*. 2022. № 2. Том 6. С. 49-61.
11. Aquino A., Succurro M. International competitive advantages in tourism: An eclectic view. *Tourism Management Perspectives*. 2018. Vol. 25. P. 4152.
12. Baggio R. Tourism destinations: A universality conjecture based on network science. *Annals of Tourism Research*. 2020. Vol. 82 p.
13. Borouji Hojehghan S., Nazari Esfangareh A. (2018) Digital economy and tourism impacts, influences and challenges. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2018. Vol. 19. P. 308-316.
14. Brauer R., Dymitrow M., Tribe J. The impact of tourism research. *Annals of Tourism Research*. 2019. Vol. 77. P. 64-78.
15. Brida J. G., Gómez D. M., Segarra V. On the empirical relationship between tourism and economic growth. *Tourism Management*. 2020. Vol. 81. P.59
16. Dias, Á.; González-Rodríguez, M.R.; Patuleia, M. Retaining tourism lifestyle entrepreneurs for destination competitiveness. *Int. J. Tour. Res*. 2021. P. 701–712.
17. Dodds R., Holmes M. R. Beach tourists; what factors satisfy them and drive them to return. *Ocean & Coastal Management*. 2019. Vol. 168. P. 158-166.
18. Global e-commerce sales (2019-2025). Oberlo. URL: <http://surl.li/btuzk> (accessed 14 April 2022)
19. Philip Kotler. Marketing 4.0: Moving From Traditional To Digital. Hardcover, 2017. 208 p.

20. Richards, G. Designing creative places: The role of creative tourism. *Ann. Tour. Res.* 2020. P.85

References

1. Baranyuk, D.S. "Marketing approach to understanding, formation and development of tourist destinations." *Collection of scientific papers of ChDTU*, issue 63, 2021, pp.136-145.
2. Barvinok, N. V. "The role of innovative Internet marketing tools in the promotion of a tourist product." *Actual problems of the development of the economy of the region*, issue 17, vol. 2, pp. 212-226.
3. Bodnaruk, O.V. "Use of innovative marketing technologies in the tourism industry." *Bulletin of the Azov State Technical University. Series "Economic Sciences"*, no. 37, 2019, pp. 97-104.
4. Bilyk, V. V., Sergienko, O. A., and I. A. Krupenna. "Digital marketing tools in the conditions of transformation of communications of a modern organization." *Scientific bulletin of the University of Chernivtsi: collection of scientific papers. Economy*, vol. 825, 2020, pp. 33-40.
5. Bortnik, S. M., and I. M. Konyukh. "Integrated marketing communications in enterprise activities and evaluation of their effectiveness." *Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynskyi*, issue 14, 2016, pp. 278-282.
6. Havrysh, I. I., and I. A. Krupenna. "Monitoring of indicators of the regional tourist market and evaluation of the tourist attractiveness of the region." *Collection of scientific papers of the Cherkasy State University of Technology. Series: Economic Sciences*, issue 54, 2019, pp. 42-51.
7. Zhaldak, G. P., and A. A. Bychkovska. "Integrated marketing communications as a factor in the effective development of enterprises." *European scientific journal of economic and financial innovation*, no. 2(4), 2019, pp. 4-12.
8. Kobchenko, A.A. "Formation of marketing communications of a tourist enterprise." *Scholarly notes of TNU named after VI Vernadskyi. Series: Economics and management*, vol. 31 (70), no. 2, 2020, pp. 201-206.
9. Podzigun, S.M. "Management of marketing communications in the hotel and restaurant business." *National economy. - Intellect XXI*, no. 2, 2017, pp. 163-168.
10. Skrygun, N.P., Rozumey, S.B., and N.O.Molin. "Online and offline tools in the system of integrated marketing communications." *Marketing and digital technologies*, vol.6, no. 2, 2022, pp. 49-61.
11. Aquino, A., and M. Succurro. "International competitive advantages in tourism: An eclectic view." *Tourism Management Perspectives*, vol. 25, 2018, pp. 4152.
12. Baggio, R. "Tourism destinations: A universality conjecture based on network science." *Annals of Tourism Research*, vol. 82, 2020.
13. Borouji Hojaghan, S., and A. Nazari Esfangareh. "Digital economy and tourism impacts, influences and challenges." *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 19, 2018, pp. 308-316.
14. Brauer, R., Dymitrow, M., and J. Tribe "The impact of tourism research." *Annals of Tourism Research*, vol. 77, 2019, pp. 64-78.
15. Brida, J. G., Gómez, D. M., and V. Segarra. "On the empirical relationship between tourism and economic growth." *Tourism Management*, vol. 81, 2020, pp.59
16. Dias, A.; González-Rodríguez, M.R., and M. Patuleia. "Retaining tourism lifestyle entrepreneurs for destination competitiveness." *Int. J. Tour. Res.* 2021, pp. 701-712.
17. Dodds, R., and M.R.Holmes "Beach tourists; what factors satisfy them and drive them to return." *Ocean & Coastal Management*, vol. 168, 2019, pp. 158-166.
18. "Global e-commerce sales (2019-2025)." Oberlo, [surl.li/btuzk](https://www.oberlo.com/insights/global-e-commerce-sales-2019-2025/) Accessed 14 April 2022
19. Kotler, Philip. *Marketing 4.0: Moving From Traditional To Digital*. Hardcover, 2017.
20. Richards, G. "Designing creative places: The role of creative tourism." *Ann. Tour. Res.* 2020, pp.85

УДК 339.138

doi: 10.15330/apred.1.19.143-152

Білик І.І.¹, Колісник В.С.²

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ: АНАЛІЗ ТРЕНДІВ ТА ВИКЛИКІВ

Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра маркетингу і логістики
вул.Митрополита Андрея, 5, Львів,
79000, Україна,
¹тел.: +38 (032) 258-26-25

e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-2513-078X

²тел.: +38 (032) 258-26-25
e-mail: valeriia.kolisnyk.mk.2019@lpnu.ua
ORCID: 0009-0009-1208-222X

Анотація. Стаття розглядає важливі аспекти використання соціальних медіа в сучасному світі. Заснована на статистиці щодо кількості споживачів в соціальних мережах по всьому світу, стаття висвітлює основні причини, які спонукають користувачів до використання соціальних медіа. Незважаючи на те, що зі слів покоління Z та міленіалів, головною причиною їх присутності на таких платформах є проведення свого вільного часу, статистика говорить про інше – насправді соціальні мережі більшою мірою використовуються для дослідження товарів та послуг. Окрім цього, стаття аналізує тренди у сфері соціальних медіа на 2023 рік. Зокрема, розглядається впливовий маркетинг як один з головних трендів, що впливає на споживачів через використання впливових осіб, або так званих інфлюенсерів, у рекламних кампаніях. Існують дослідження, які показують, що їх рекомендації є одним із найважливіших факторів для споживачів при прийнятті рішення про покупку того чи іншого товару. Також зазначається роль штучного інтелекту в контексті соціальних медіа, адже завдяки ШІ можна здійснити аналіз великих обсягів даних про споживачів, включаючи їх профіль, демографічні дані, інтереси, поведінку в мережі, а також покращити персоналізацію контенту та реклами на основі цієї інформації. Ще один тренд, описаний у статті, є зростання популярності короткого відеоконтенту. Завдяки швидкому розвитку технологій та зростанню доступу до мобільного Інтернету, короткі відео стали надзвичайно популярними серед користувачів соціальних мереж. Окрім трендів, стаття вказує на п'ять викликів, з якими стикаються бренди при використанні соціальних медіа. Вони включають: визначення найефективніших платформ для просування бренду, оскільки різні люди використовують різні соціальні мережі, залежно їх віку та потреб; створення привабливого контенту, яких може займати багато часу та ресурсів; пошук ідей для нового контенту, адже соціальні платформи наразі вже переповнені різноманітними матеріалами; вимірювання рентабельності інвестицій, зважаючи на те, що цілі, які переслідують підприємства в соціальних мережах доволі абстрактні, досить складно оцінити успішність діяльності; створення контенту, який генерує лідів, за словами маркетологів є найбільшим їх викликом. Ця стаття є цінним джерелом інформації для маркетологів, бізнес-власників та фахівців з соціальних медіа, які бажають розуміти вплив соціальних медіа на поведінку споживачів, а також бути в курсі трендів та викликів в цій сфері на 2023 рік.

Ключові слова: соціальні медіа, поведінка споживачів, соціальний медіа маркетинг, тренди соціальних медіа, виклики соціального медіа маркетингу.

Bilyk I.I.¹, Kolisnyk V.S.²

IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON CONSUMER BEHAVIOR: ANALYSIS OF TRENDS AND CHALLENGES

Lviv Polytechnic National University;
Department of Marketing and Logistics
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv,
79000, Ukraine,

¹tel.: +38 (032) 258-26-25,
e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua,
ORCID: 0000-0002-2513-078X

²tel.: +38 (032) 258-26-25 ,
e-mail: valeriia.kolisnyk.mk.2019@lpnu.ua,
ORCID: 0009-0009-1208-222X

Abstract. The article examines important aspects of social media use in the modern world. Based on statistics on the number of consumers on social networks around the world, the article highlights the main reasons that motivate users to use social media. Although Generation Z and millennials say that the main reason for their presence on such platforms is to spend their free time, statistics show otherwise - in fact, social media is mostly used to research products and services. The article also analyzes social media trends for 2023. In particular, it considers influencer marketing as one of the main trends that affects consumers through the use of influencers, or so-called influencers, in advertising campaigns. There are studies that show that their recommendations are one of the most important factors for consumers when deciding to purchase a particular product. The role of artificial intelligence in the context of social media is also noted, as AI can analyze large amounts of consumer data, including their profile, demographics, interests, and online behavior, and improve the personalization of content and advertising based on this information. Another trend described in the article is the growing popularity of short video content. Thanks to the rapid development of technology and the growing access to the mobile Internet, short videos have become extremely popular among social media users. In addition to trends, the article points out five challenges that brands face when using social media. They include: identifying the most effective platforms for brand promotion, as different people use different social networks depending on their age and needs; creating engaging content, which can be time-consuming and resource-intensive; finding ideas for new content, as social platforms are already overflowing with various materials; measuring ROI, as the goals pursued by businesses in social media are rather abstract, making it difficult to assess the success of activities; creating content that is engaging and relevant to the audience; This article is a valuable source of information for marketers, business owners, and social media professionals who want to understand the impact of social media on consumer behavior, as well as to be aware of the trends and challenges in this area in 2023.

Key words: social media, consumer behavior, trends, challenges, social media marketing, marketing strategy.

Вступ. Проблема, яку розглядає дана наукова стаття, полягає в визначенні впливу соціальних медіа на поведінку споживачів і розборі актуальних трендів та викликів, пов'язаних з цим явищем.

Проведено безліч досліджень, які стосуються теми соціальних мереж, які лише підтверджують той факт, що вони мають значний вплив на життя людей. Несольона Людмила, у своїй статті говорить про те, що людство у сучасних умовах не може обійтися без соціальних мереж, оскільки вони мають низку переваг та їх можна застосовувати у різних сферах життя [1].

У сучасну епоху соціальні медіа стали незамінним аспектом нашого життя. Світовий ринок соціальних мереж значно виріс за останні кілька років, і він став невід'ємною частиною повсякденної рутини [2]. Дослідження, проведене на світовому ринку соціальних мереж, показало, що люди у всьому світі використовують платформи соціальних мереж для різних цілей, починаючи від розваг та спілкування до бізнесу та освіти. Крім того, соціальні медіа стали потужним інструментом для маркетингу та реклами, що робить його важливою платформою для бізнесу, щоб зв'язатися зі своєю цільовою аудиторією. Дослідження також показало, що використання соціальних мереж, як очікується, буде продовжувати зростати в найближчі роки, що робить його ще більш життєво важливим для нашого повсякденного життя.

Вивчення динаміки змін користувачів соціальних мереж стало популярним напрямком досліджень останнім часом [3]. Було встановлено, що поведінка та розкриття інформації про користувачів є важливими факторами для розуміння цих змін. Платформи соціальних мереж надали дослідникам багатство даних, що генеруються користувачами, що дозволяє їм досліджувати, як користувачі взаємодіють один з одним і як вони розкривають особисту інформацію. Це призвело до кращого

розуміння того, як зміни в соціальних мережах можуть вплинути на поведінку користувачів, і як поведінка користувачів може вплинути на самі мережі. Такі дослідження мають важливе значення для компаній соціальних мереж, політиків та осіб, які використовують ці платформи.

У січні 2022 року компанія Cloutrack провела опитування серед 102 експертів з досвіду клієнтів високоефективних компаній про найбільші виклики, з якими стикаються бренди, коли хочуть впровадити винятковий клієнтський досвід [4]. Було задано два питання: З якими ключовими проблемами стикаються бренди? Які дії повинні зробити бренди, аби краще зрозуміти клієнтів? У висновку стало зрозуміло, що соціальні медіа мають значний вплив на поведінку споживачів і вимагають обов'язкової присутності брендів на таких платформах для якісної взаємодії зі своїми клієнтами.

Постановка завдання. Основні цілі статті включають аналіз наукових досліджень, що стосуються впливу соціальних медіа на поведінку споживачів, виявлення тенденцій та змін в споживацькому поведінці в умовах соціальних медіа, а також надання рекомендацій маркетологам щодо покращення ефективності маркетингових стратегій в цьому контексті.

Основним методом досліджень є ретельний аналіз та синтез, моніторинг наукових трактатів щодо впливу соціальних медіа на поведінку споживачів. При написанні статті було використано статистичний, комплексний та інших різновидів всебічного аналізу.

Результати. У сучасному світі соціальні медіа є невід'ємною частиною життя мільйонів людей по всьому світу. Вони змінили спосіб, яким ми спілкуємося, взаємодіємо, шукаємо інформацію та споживаємо товари та послуги. Використання соціальних медіа має значний вплив на поведінку споживачів, а також на бізнес-стратегії компаній.

За останні кілька років соціальні медіа пережили експоненційний ріст популярності. Платформи, такі як Facebook, Instagram, Twitter, YouTube та інші, стали невід'ємною частиною повсякденного життя багатьох людей. У таблиці 1 подано кількість користувачів соціальними медіа.

Таблиця 1

Кількість користувачів соціальних мереж у світі в січні 2023 р.

Table 1

The number of users of social networks in the world in January 2023

Назва соціальної мережі	Кількість користувачів, млн. осіб
FACEBOOK	2 958
YOUTUBE	2 514
WHATSAPP	2 000
INSTAGRAM	2 000
WECHAT	1 309
TIKTOK	1 051
FB MESSENGER	931
DOUYIN	715
TELEGRAM	700
SNAPCHAT	635
KUAISHOU	626
SINA WEIBO	584
QQ	574
TWITTER	556
PINTEREST	445

Примітка: розроблено авторами на основі [5]

Різні люди використовують різні платформи для різних потреб, і маркетологам варто вивчити ці потреби, щоб визначити, які платформи найкраще підходять для окремих цілей кампанії та діяльності підприємства. Наведена нижче таблиця дасть уявлення про причини, чому люди сьогодні використовують соціальні медіа. Проте варто пам'ятати, що ці мотиви відрізнятимуться залежно від країни, вікової групи та платформи. Основні причини використання соціальних медіа наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні причини використання соціальних медіа

Table 2

The main reasons for using social media

Причина	Частка, %
Підтримка зв'язку з родиною та друзями	47,1
Проведення вільного часу	36,2
Читання новин	34,2
Пошук контенту (наприклад, статті, відео)	30,3
Дізнаватись, про що говорять у світі	28,8
Пошук натхнення	27,3
Пошук товарів для покупки	25,9
Перегляд прямих трансляцій	23,7
Обговорення думок з іншими	23,4
Нові знайомства	23,0
Перегляд контенту від улюблених брендів	22,7
Дослідження пов'язані з роботою	22,0
Перегляд або слідкування за спортом	21,8
Пошук однодумців	21,4
Розповідь про своє життя	21,3
Слідкування за знаменитостями або впливовими особами	20,8
Уникання втрати речей	20,3
Підтримка або зв'язок з добрими справами	16,1

Примітка: розроблено авторами на основі [5]

У всьому світі люди почали використовувати соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, Instagram і LinkedIn, щоб ділитися своїм досвідом. Як клієнти, люди діляться оглядами продуктів, інформацією про послугу, порадами щодо їжі чи здоров'я, застереженнями щодо продуктів, порадами щодо використання певних продуктів та багато іншого.

Для того, щоб зрозуміти основні виклики, з якими стикаються бренди у своїх галузях та які дії необхідно подолати, було проведено інтерв'ю зі 102 експертами від високоефективних брендів, де Педро Пабло Кастро Бенітес (Procter&Gamble) сказав: «Як привернути увагу клієнтів у світі, де він так багато взаємодіє? Необхідно повністю зосередитись на соціальних медіа з чимось схожим на «колл-центри», але присвячені IG, TikTok, Facebook та іншим платформам, де молоді люди проводять більше часу ніж на телебаченні, радіо або навіть на прогулянках» [4].

Статистика підтверджує, що соціальні мережі зросли з точки зору охоплення та впливу, адже 54% користувачі браузерів використовують соціальні медіа для дослідження товарів перед там як прийняти рішення про покупку [6]. Одна з причин, чому соціальна активність переходить від особистого обміну інформацією до більш цілеспрямованої діяльності, полягає в тому, що доступ до соціальних медіа зараз є більшою мірою діяльністю на основі мобільних додатків.

Не дивно, що покоління Z і міленіали, будучи найбільш мобільними поколіннями, швидше за все кажуть, що відвідують соціальні мережі, щоб заповнити вільний час. Проте, якщо подивитися на аудиторію соціальних браузерів, можна побачити, що вони насправді використовують соціальні мережі для дослідження продуктів. Окрім того, вони часто взаємодіють із брендами на соціальних платформах, ставлячи лайки, підписуючись, ділячись або коментуючи.

Споживачі тяжіють до брендів, які є гостинними, гуманними та близькими, і очікують, що компанії взаємодітимуть з ними змістовно, що виходить за рамки реклами чи списку продуктів. Здійснення таких кроків, як відповіді на запити у Facebook чи Instagram, або навіть щось таке просте, як відповідь на твіт, що демонструє захоплення продуктом чи послугою, може підвищити репутацію бренду та збільшити ймовірність того, що споживач порекомендує його іншим. Саме тому компаніям необхідно побудувати стосунки з підписниками та клієнтами, щоб підвищити задоволеність споживачів і підвищити ймовірність тих бажаних позитивних рекомендацій у соціальних мережах [7].

Незалежно від того, чи прагне підприємство надихнути та залучити аудиторію в соціальних мережах чи стимулювати покупки в мережі Інтернет та в магазинах, є 13 статистичних даних, які не можна ігнорувати. Нижче описано, як соціальні медіа впливають на поведінку споживача [8]:

1. 80% споживачів приймають рішення про покупку на основі публікацій друзів у соціальних мережах.

2. 66% споживачів надихнулись на покупку товарів від нового для них бренду, після перегляду зображень у соціальних мережах від інших споживачів.

3. Споживачі на 71% частіше зроблять покупку на основі рекомендацій із соціальних мереж.

4. На частку Facebook припадає 50% загальної кількості звернень із соціальних мереж і 64% загального доходу від соціальних мереж.

5. 31% споживачів стверджують, що використовують соціальні мережі для пошуку нових товарів для покупки.

6. Міленіали в 1,6 рази частіше використовують цифрові канали, щоб дізнатися про нові продукти.

7. 84% міленіалів кажуть, що створений незнайомим користувачами контент, має принаймні невеликий вплив на те, що вони купують.

8. 53% споживачів рекомендують компанії або продукти в твітах, а 48% слідуєть, щоб придбати ці продукти або послуги.

9. 78% споживачів кажуть, що пости в соціальних медіа компаній впливають на їх покупки.

10. Клієнти в 6 разів частіше купують продукт, якщо на сторінці є зображення з соціальних мереж.

11. Конверсії збільшуються на 133%, коли мобільні покупці бачать позитивні відгуки перед покупкою.

12. У 2015 році Facebook вплинув на 52% онлайн- і офлайн-покупок споживачів.

13. У 2015 році світовий дохід від комерції в соціальних мережах досяг 30 мільярдів доларів.

Наявність звичайної сторінки у Facebook чи Instagram не гарантує успіху, адже соціальні медіа та SMM-тренди 2023 року постійно розвиваються. Знайти та залучити свою цільову аудиторію легко за допомогою соціальних медіа-платформ.

Часто компанії стикаються з труднощами та перешкодами на шляху просування: це може бути висока конкуренція, зменшення органічного охоплення або технічні зміни всередині платформи (наприклад, регулярні оновлення алгоритмів Facebook).

Вплинути на це за допомогою маркетингу просто неможливо. Щоб підвищити інтерес користувачів до пропозицій бренду та покращити якість контенту, варто розглянути можливість використання різних маркетингових інструментів:

1. Впливовий маркетинг.

Провівши опитування 1000 учасників із різних поколінь, Hubspot виявив, що 30% опитаних оцінювали рекомендації впливових осіб як «один із найважливіших факторів у прийнятті рішення про покупку». Покоління Z надає їм ще більшої ваги [9].

Впливові особи – це люди з певними нішами, які мають значну кількість прихильників в Інтернеті. Оскільки послідовники вважають їх надійними експертами у своїй галузі, вони можуть ефективно впливати на рішення аудиторії про покупку. Їхні рекомендації чи схвалення можуть допомогти брендам розширити охоплення та залучити потенційних клієнтів.

Пошук впливових людей у соціальних мережах, що пов'язані зі сферою діяльністю підприємства – блогерів Instagram та Tik Tok, відеоблогерів, або адміністраторів груп у Facebook – це чудовий спосіб охопити свою аудиторію, що зображено на рис.1.

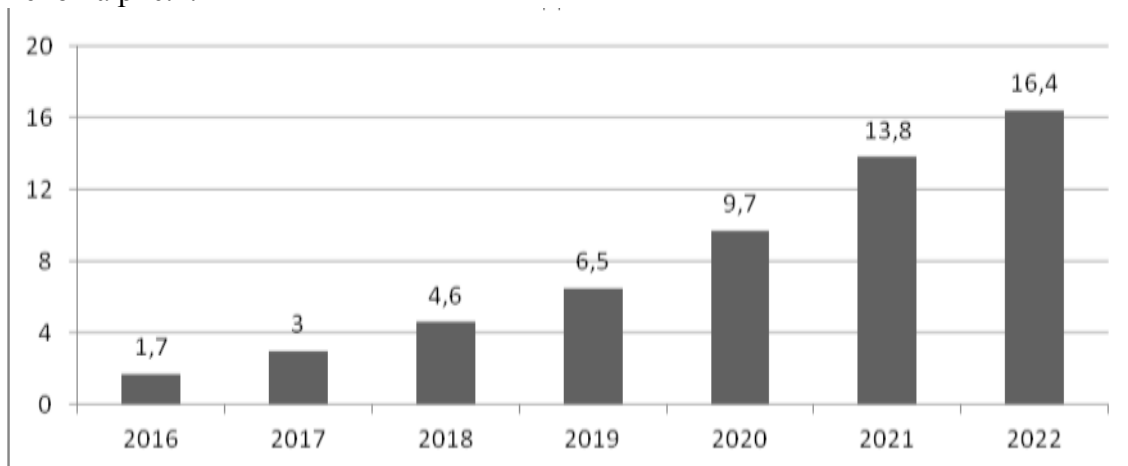

Рис.1. Розмір глобального ринку впливового маркетингу, млрд. дол.

Примітка: розроблено авторами на основі [10].

Fig. 1. The size of the global influencer marketing market, billion dollars.

Note: developed by the authors based on [10].

Tik Tok – це платформа, де є впливові люди будь-якого віку та різного рівня досягнень. Наприклад, нещодавня кампанія «Bayer Teach Me How To Gummy» (продаж мультивітамінів «One A Day») була націлена на аудиторію віком 50+ через Tik Tok з актором Альфонсо Ріб'єрою. За період проведення кампанії, з червня по серпень 2021 року, було досягнуто понад 45 мільйонів показів у Tik Tok. За цей час команда також помітила збільшення на 102% згадок товару та 80 000 переказів кошика [11].

Отже, впливовий маркетинг — це потужна маркетингова тактика. Компанії, які використовують впливовий маркетинг, мають більше шансів на успіх, особливо якщо вони зможуть налагодити здорове та довгострокове партнерство з творцями.

2. Штучний інтелект (ШІ).

Цей SMM-тренд 2023 року прогресуватиме не лише в соціальному маркетингу, а й в інших галузях. Оптимізація процесів та покращення результатів досягається завдяки штучному інтелекту. Цей тренд буде корисним у різних сферах, таких як рекламні кампанії, аналіз ключових слів, оптимізація контенту, транзакції електронної комерції та рекомендації щодо продуктів тощо.

Використання штучного інтелекту в аналітиці соціальних мереж дозволяє вимірювати та збільшувати капітал бренду, визначати поведінку споживачів та краще розуміти цільову аудиторію. Крім того, аналіз дає чітке розуміння того, який контент

розміщувати, щоб досягти максимальної ефективності. Завдяки даним, зібраним на основі цих досліджень, штучний інтелект може запропонувати оптимальний матеріал для публікації відповідно до часу та аудиторії. ШІ може аналізувати дані, щоб надавати рекомендації щодо публікації контенту.

3. Короткий відеоконтент.

Тенденція використання відеоформату як методу просування з кожним роком завойовує все більше прихильників. У SMM 2023 року відеоконтент стане найефективнішим інструментом маркетингової стратегії в соціальних мережах. Багато експертів з маркетингу помітили перехід від довшого до коротшого формату відео в наш час.

Соціальна мережа ТікТок, яка вивела короткі відео на перший план як візуальний тренд, наразі може похвалитися близько 850 мільйонами користувачів. За оцінками Google, до 2025 року відеоконтент становитиме приголомшливу більшість (близько вісімдесяти відсотків) онлайн-активності. Зростання кількості відео означає, що вимоги до його якості також зростатимуть. Створення унікального та захоплюючого контенту, а також розробка стратегії для включення відео у маркетинг-мікс є необхідною умовою.

Отже, на сучасному ринку інвестиції в управління соціальними мережами та відстеження трендів є необхідними складовими для збереження конкурентоспроможності. Налагодження ефективних комунікацій у соціальних мережах усуває будь-які бар'єри на шляху до побудови відносин з клієнтами, а отже, формує позитивну репутацію компанії.

Розробка успішного маркетингового плану вимагає знання сучасних тенденцій. Як активні платформи для поширення контенту, соціальні мережі пропонують величезний потенціал охоплення завдяки своїй лідерській ролі серед різних вікових груп населення.

Наступного року різні платформи лише розвиватимуться та адаптуватимуться до попиту споживачів. Маркетологи повинні активно відстежувати тенденції, підвищувати впізнаваність бренду та залучати нових клієнтів, ефективно використовуючи трендові інструменти.

Маркетинг у соціальних мережах перетворився з приємної опції на обов'язкову умову для сучасних брендів. Про силу соціальних мереж можна судити з таких фактів [12]:

1. Інтернет-користувачі з усього світу в даний час використовують соціальні мережі в середньому 2 години 27 хвилин.
2. 77% маркетологів оцінили маркетинг у соціальних мережах як дещо ефективний або дуже ефективний у 2021 році.
3. Майже 80% людей приймають рішення про покупку завдяки рекламі в соціальних мережах.

Мінливі технологічні та соціальні тенденції роблять маркетинг у соцмережах дуже складним. Крім того, існують труднощі у формулюванні стратегії, вимірюванні рентабельності інвестицій, розподілі часу та бюджету. Нижче наведено п'ять викликів, з якими стикаються бренди у 2023 році:

1. Визначення, на якій платформі (платформах) варто просувати свій бренд. Найпопулярніші соціальні платформи не завжди найкраще підходять для бренду або його бізнес-цілей, тому може бути складно визначити, які додатки варто включити у маркетингову стратегію.

2. Створення привабливого контенту. Створення якісного контенту для соціальних мереж займає багато часу. Соціальний ландшафт стає все більш насиченим новими мережами і, здавалося б, нескінченною потенційною аудиторією, яку можна залучити. Однієї соціальної команди вже недостатньо, аби задовольнити попит.

3. Пошук ідей для нового контенту. Постійно пропонувати нові ідеї для соціальних платформ може бути складно, особливо коли вони вже переповнені різноманітним контентом. Також існують певні ризики при створенні нового контенту, оскільки вони можуть не сподобатись користувачам.

4. Вимірювання рентабельності інвестицій. У деяких випадках виміряти рентабельність інвестицій може бути відносно легко, особливо коли йдеться про грошовий еквівалент, наприклад, скільки продажів отримали від конкретної реклами у Facebook. Але коли цілі в соціальних мережах пов'язані з більш абстрактними поняттями, такими як "підвищення впізнаваності бренду", може бути складно кількісно оцінити та виміряти успіх кампанії.

5. Створення контенту, який генерує лідів. Для того, щоб контент був ефективним, необхідно враховувати багато нюансів, тому це стає викликом для маркетологів. Щоб створити сильну стратегію генерації лідів у соціальних мережах, варто розглянути можливість перенаправлення аудиторії з певних соціальних платформ на цільові сторінки або відстежувати кліки на конкретні заклики до дії для кожної кампанії.

Висновки: Соціальні медіа мають великий вплив на поведінку споживачів. Вони відкривають нові можливості для брендів підвищувати власну впізнаваність, взаємодіяти зі своєю аудиторією та впливати на їхні рішення про покупку. Але разом з тим, вони також створюють виклики, які вимагають від брендів вміння використовувати соціальні медіа в раціональний та стратегічний спосіб. Для цього вони можуть використовувати різноманітні стратегії, такі як створення привабливого контенту, з яким взаємодіють споживачі, проведення рекламних кампаній в соціальних мережах, співпрацю з впливовими особами та застосування можливостей штучного інтелекту.

Окрім того, брендам необхідно бути етичними та захищати приватність своїх клієнтів та їх дані. Вони також мають бути готові до негативних ситуацій, таких як вірусні скандали, негативні відгуки в соціальних медіа та приймати відповідні заходи для їх врегулювання.

1. Несольона Л. О. Соціальні мережі в житті людини. Харківський національний медичний університет, 2022. URL: <http://surl.li/gxhto> (дата звернення: 04.03.2023).
2. Бочко О.Ю., Когут В. А. Динаміка зміни користувачів соціальних мереж в період пандемії: дослідження поведінки. <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5049&i=5> (дата звернення: 04.03.2023).
3. Бочко О.Ю., Кузяк В. В., Aleksandraviciute V. Дослідження ринку соціальних мереж світу. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/4524/5026> (дата звернення: 04.03.2023).
4. Cloomtrack. Як соціальні медіа впливають на поведінку споживачів. URL: https://www.cloomtrack.com/knowledge_base/how-does-social-media-influence-consumer-behavior (дата звернення: 04.03.2023).
5. DaraReportal. Глобальна статистика соціальних мереж. URL: <https://datareportal.com/social-media-users> (дата звернення: 04.03.2023).
6. Beer Chris. Взаємодія соціальних браузерів з брендами. URL: <https://blog.gwi.com/chart-of-the-day/social-browsers-brand/> (дата звернення: 21.02.2023).
7. Kowalewicz Rebecca. Як соціальні медіа впливають на покупки споживачів. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbesagencycouncil/2022/04/28/how-social-media-impacts-consumer-buying/?sh=71854832337d> (дата звернення: 02.03.2023).
8. Nosto Solutions. 14 статистичних даних, які доводять вплив контенту в соціальних медіа на купівельну поведінку споживачів. URL: <https://www.nosto.com/blog/how-does-social-media-influence-customer-behavior/> (дата звернення: 17.02.2023).
9. THE3RDEYE. Вплив соціальних мереж на поведінку споживачів покоління в покоління. URL: <https://www.the3rdeye.com/social-medias-impact-on-consumer-behavior-per-generation/> (дата звернення: 01.03.2023).

10. Santora Jacinda. Ключові статистичні дані з маркетингу впливових осіб, які визначатимуть вашу стратегію у 2023 році. URL: <https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-statistics/> (дата звернення: 01.03.2023).
11. Bushak Lecia. Рекламна кампанія Bayer "Навчи мене смакувати TikTok" націлена на старшу аудиторію. URL: <http://surl.li/gjlm> (дата звернення: 15.02.2023).
12. Geysler Werner. П'ять найбільших викликів для маркетингу в соціальних мережах. URL: <https://influencermarketinghub.com/social-media-marketing-challenges/> (дата звернення: 05.03.2023).

References

1. Nesolona, L. O. "Social networks in human life." Repository of Kharkiv National Medical University, surl.li/gxhto Accessed 4Mar.2023.
2. Bochko, O., Kuziak, V., and B.. Aleksandraviciute. "Investigation of the global social networking market." *The actual problems of regional economy development*, journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/4524/5026. Accessed 4Mar.2023.
3. Bochko, O., and V. Kohut, The dynamics of social network user change during the pandemic: a behavioral study. *Economy and State*, www.economy.in.ua/?op=1&z=5049&i=5. Accessed 4Mar.2023.
4. "How social media influence consumer behavior." Clootrack, www.clootrack.com/knowledge_base/how-does-social-media-influence-consumer-behavior. Accessed 4Mar.2023.
5. "Global statistics of social networks". DaraReportal, datareportal.com/social-media-users. Accessed 4Mar.2023.
6. Beer Chris. "Interaction of social browsers with brands." Gwi, blog.gwi.com/chart-of-the-day/social-browsers-brand/. Accessed 21Feb. 2023.
7. Kowalewicz, Rebecca. "How social media influences consumer purchases." Forbes, www.forbes.com/sites/forbesagencycouncil/2022/04/28/how-social-media-impacts-consumer-buying/?sh=71854832337d. Accessed 2Mar. 2023.
8. "14 statistics proving the impact of social media content on consumer purchasing behavior." Nosto Solutions, www.nosto.com/blog/how-does-social-media-influence-customer-behavior/. Accessed 17Feb. 2023.
9. "The impact of social media on consumer behavior across generations." THE3RDEYE, www.the3rdeye.com/social-medias-impact-on-consumer-behavior-per-generation/. Accessed 1Mar.2023.
10. Santora, Jacinda. "Key influencer marketing statistics that will shape your strategy in 2023." Influencermarketinghub, influencermarketinghub.com/influencer-marketing-statistics/ Accessed 1Mar.2023.
11. Bushak, Lecia. "Bayer's "Teach Me to Taste TikTok" advertising campaign targets older audiences." PRWeek, surl.li/gjlm. Accessed 15Feb. 2023.
12. Geysler, Werner. "The five biggest challenges for social media marketing." Influencermarketinghub, influencermarketinghub.com/social-media-marketing-challenges/. Accessed 5Mar.2023.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 338.43:502.13

doi: 10.15330/apred.1.19.153-167

Прус Ю.І.¹, Патлах І.С.²

АКТУАЛЬНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СФЕРИ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ «КЕРНЕЛ-ТРЕЙД»)

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра управління та адміністрування,
площа Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,
Університет Менделя в Брно,
Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки,
кафедра менеджменту,
вул. Земнедельська, 1/1665, м. Брно,
61300, Чеська Республіка,
тел.: +380956400739; +420736797952,
e-mail: yuliaprus@karazin.ua; yuliia.prus@mendelu.cz
ORCID: 0000-0003-0320-0131

²Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра управління та адміністрування,
площа Свободи, 4, м. Харків,
61022, Україна,
тел.: +380505831330,
e-mail: ir.patlah@gmail.com,
ORCID: 0009-0004-2575-2679

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного стану екологічного менеджменту підприємств сільськогосподарської сфери (на прикладі ТОВ «Кернел-Трейд»). У статті проаналізовано показники розвитку окремих видів економічної діяльності з метою визначення місця сільського господарства в економіці України. Використавши статистичні дані, проведено оцінку впливу діяльності підприємств сільського господарства на стан навколишнього природного середовища (обсяги використання мінеральних та органічних добрив, вапнування ґрунтів, гіпсування ґрунтів, оброблення ґрунтів пестицидами тощо). Проведено оцінку обсягів інвестицій та поточних витрат у сфері охорони навколишнього середовища сільськогосподарських підприємств України. Розглянуто ТОВ «Кернел-Трейд» як один з найсильніших гравців на ринку агропромислової сфери, а також досліджено його основні фінансові показники (прибуток, ЕВІДТА, соціальні виплати, валовий дохід, чистий борг), його внесок у досягнення цілей сталого розвитку ООН (а саме внесок до цілей сталого розвитку 6 – чиста вода та задовільні санітарні умови, 7 – доступна та чиста енергія, 12 – відповідальне виробництво та споживання, 15 – захист та відновлення екосистем на землі та 17 – партнерство задля сталого розвитку) та цикл управління екологічними аспектами у сфері охорони навколишнього середовища. На основі аналізу статистичної інформації з річного звіту компанії, порівняно обсяги викидів CO₂ за різними видами діяльності. За допомогою SWOT-аналізу узагальнено особливості сучасного стану екологічного менеджменту підприємства. Наукова новизна і теоретичне значення результатів статті полягає в розвитку теоретико-методичних положень щодо удосконалення управління конкурентоспроможністю підприємства за рахунок

впровадження ініціатив екологічного менеджменту. На сьогоднішній день тема екології є надзвичайно актуальною, оскільки отримання членства ЄС потребує не тільки економічних та політичних змін, а й насамперед змін у сталому розвитку країни в цілому. Саме через призму сільського господарства автори статті підкреслили необхідність змін у підході до управління підприємствами на засадах екологічності в Україні.

Ключові слова: екологічний менеджмент, сільське господарство, зелена економіка, викиди CO₂, цілі сталого розвитку.

Prus Yu.I.¹, Patlakh I.S.²,

**THE CURRENT STATE OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
OF ENTERPRISES IN THE AGRICULTURAL SECTOR (ON THE EXAMPLE
OF “KERNEL-TRADE” LLC)**

¹V.N. Karazin Kharkiv National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq. 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
Mendel University in Brno,
Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic,
Department of Management,
Zemědělská, 1, 1665, Černá Pole, 613 00 Brno-sever,
the Czech Republic,
tel.: +380956400739; +420736797952,
e-mail: yuliaprus@karazin.ua; yuliia.prus@mendelu.cz,
ORCID: 0000-0003-0320-0131

²V.N. Karazin Kharkiv National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Svobody Sq., 4, Kharkiv,
61022, Ukraine,
tel.: +380505831330,
e-mail: ir.patlah@gmail.com,
ORCID: 0009-0004-2575-2679

Abstract. The article is devoted to the analysis of the current state of environmental management of agricultural enterprises (on the example of “Kernel-Trade” LLC). The article analyzes the indicators of development of certain types of economic activity in order to determine the place of agriculture in the economy of Ukraine. Using statistical data, the author assesses the impact of agricultural enterprises on the environment (the use of mineral and organic fertilizers, liming of soils, soil gypsumization, soil treatment with pesticides, etc.) The author assesses the volume of investments and current expenditures in the field of environmental protection of agricultural enterprises in Ukraine. “Kernel-Trade” LLC is considered as one of the strongest players in the agro-industrial market, and its main financial indicators (profit, EBIDTA, social payments, gross income, net debt), its contribution to the achievement of the UN Sustainable Development Goals (namely, contribution to Sustainable Development Goal 6 – clean water and satisfactory sanitation 7 – affordable and clean energy, 12 – responsible production and consumption, 15 – protection and restoration of terrestrial ecosystems, and 17 – partnership for sustainable development) and the environmental management cycle in the field of environmental protection. Based on the analysis of statistical information from the company’s annual report, the volume of CO₂ emissions by different types of activities was compared. Using the SWOT analysis, the features of the current state of environmental management of the enterprise are summarized. The scientific novelty and theoretical significance of the article’s results lies in the development of theoretical and methodical provisions for improving the management of enterprise

competitiveness through the implementation of environmental management initiatives. Today, the topic of ecology is extremely relevant, since obtaining EU membership requires not only economic and political changes, but also, above all, changes in the sustainable development of the country as a whole. It is through the prism of agriculture that the authors of the article emphasized the need for changes in the approach to enterprise management on the basis of environmental sustainability in Ukraine.

Key words: environmental management, agriculture, clean-tech economy, CO₂ emissions, sustainable development goals.

Introduction. The concept of sustainable, balanced business is gaining popularity in the global market as a response to consumer demands for not only a quality product, but also knowing that it is natural and made from environmentally-friendly materials. In the context of fierce competition, this trend is one of the best competitive advantages that businesses can provide for their products. These changes in society have led to the emergence of new scientific-economic concepts and terms. Fifty years ago, the best plan for industrial development was to increase the number of factories and adopt more technological and technogenic production of goods. Currently, the most important vector for business development worldwide is following the principles of environmental management, which allows for profits to be made without harming the environment and society.

The theoretical, methodical and applied aspects of environmental management have long been in the focus of many scholars. In particular, the problems of environmental management have been studied by Afanasieva M., Bekh V., Gobela V., Dombrovska S., Fagioli F., Hasugian H., Lame M., Martusewicz J., Malyuk O.S., Tocci N.B., Weatherly D. and others. Their scientific achievements are aimed at studying the issues of state environmental policy and audit, implementation of green business principles, formation of an effective environmental management system and its legal regulation. Recent studies have focused on the nature and components of environmental management, the impact of environmental management on the competitiveness of Ukrainian enterprises, information support for environmental management, and the need to implement environmental management in the practical activities of Ukrainian enterprises. However, despite the large number of studies, the issues related to the specifics of implementing environmental management initiatives at agricultural enterprises remain insufficiently reflected.

Setting objectives. The aim of the research is to analyze the current state and prospects for the development of environmental management at agricultural enterprises of Ukraine as a prerequisite for sustainable development. The subject of the study is theoretical provisions and applied aspects of the implementation of environmental management in the activities of “Kernel-Trade” LLC to ensure its competitiveness. In the course of the research, general scientific and special methods of cognition were used: structural and logical – to build the general structure of the study; system and process approaches, the method of synthesis – to reveal the essence of environmental management; statistical and economic research methods (induction, deduction, analysis, synthesis) – to analyze and evaluate the patterns and trends of environmental management of Kernel-Trade LLC; methods of quantitative and qualitative analysis – to analyze the environmental consequences of agricultural enterprises.

Results. For a qualified analysis of the state of environmental management in Ukraine, it is worth referring to the theoretical materials database, which can further be supplemented with statistical materials. We propose to examine in more detail the modern concept of development and start by defining the term “environmental management” (table 1).

Definitions of environmental management

Author	Environmental management is
Afanasyeva M. A. [1]	managing the exploitation of natural resources at the enterprise without disturbing the ecological balance, the environment, as well as the health and life of people
Beh V. P. and others [2]	protection, preservation and use of natural elements of the environment for effective business conduct and maintenance of ecological well-being
Gobela V. V. [3]	implementation of effective management solutions in order to minimize the negative impact of enterprise activities on the environment and increase the level of environmental safety of such processes as production and consumption of finished products
Dombrovska S. M. and others [4]	a management system aimed at maximally reducing the level of man-made load while maintaining optimal rates of economic efficiency
Malyuk O. S. [5]	a management system that includes organizational structure, responsibility, planning, experience, methods, resources and processes for the implementation of environmental policy and its analysis
Dentch M. [6]	the key dominant of sustainable development and at the same time the highest priority of industrial activity and entrepreneurship
Lame M., Marcantonio R. [7]	a component of general management that ensures regulation of relations between the environment and society
Tocci N. [8]	development of methods, directions and tools for achieving balance between ecological, social and economic components of society
Weatherly D., Sheehan N. [9]	management method in organizations of all types, which aims to protect the environment and/or reduce the consequences of their activities on the ecosystem
The authors of the article	a management system that emphasizes efforts to maximize the efficiency of natural resource management (their proper use or conservation) to reduce the effects of business (production) on the environment in order to preserve the global ecosystem

After analyzing the literature on the research topic, the author proposes their own interpretation of the concept of “environmental management” as a management system that emphasizes efforts to maximize the efficiency of managing natural resources (through proper use or conservation) to reduce the impact of business on the environment and preserve the global ecosystem.

Let’s move on to the main principles of environmental management, which also vary depending on the scientist who deals with this issue and their professional field. Therefore, we have summarized the principles as follows:

- work with caution, minimizing harmful impact on the environment;
- exchange scientific and technical knowledge for the development of science;
- each state has the sovereign right to use its own environmental resources, taking into account the consequences for the entire world;
- implementation of ecological innovations in the production process and environmental management economic tools into the enterprise management process;

- the right of humans to live in harmony with nature, to have a healthy and productive life;
- achieving the UN's sustainable development goals for environmental protection;
- responsibility for the environmental consequences of decisions made by management (polluters must pay for their crimes).

Environmental management is a system of management that emphasizes efforts to maximize the efficiency of natural resource management (proper use or preservation) to reduce the impact of businesses on the environment in order to preserve the global ecosystem. The main principles of environmental management include working with caution to minimize the harmful impact on the environment, exchanging scientific and technical knowledge for the development of science, allowing each country to use its own environmental resources while considering the consequences for the entire world, implementing ecological innovations in the production process and economic instruments of environmental management, the right of humans to live in harmony with nature for a healthy and productive life, achieving the United Nations' sustainable development goals regarding environmental protection, and accountability for the environmental consequences of decisions made by management.

The main reason for implementing environmental management is the inconsistency of industrial production with the natural system. The natural system has a closed cycle, such as the food chain, which starts with plants and ends with them as dead remains decompose in the soil and nourish the plants, which are then eaten by herbivorous animals. However, modern industry does not have such a closed effect, and thus, natural resources cannot be replenished by nature as intended.

Agriculture is a key sector for the existence of any state, as about 80% of the consumption fund is formed by agricultural production. For Ukraine, this sector is also considered historically important, as agriculture has always allowed people to survive, if not thrive. Today, this is Ukraine's main connection to the world market. In 2020, Ukraine ranked second in total grain exports after the United States, and only "Kernel-Trade" LLC accounted for 15% of the world's sunflower oil exports. Fertile land combined with the hard work of Ukrainians provides Ukraine with great opportunities for agricultural potential.

Modern agriculture is considered a highly competitive industry, as it involves about 16,000 independent enterprises that produce similar goods. This situation in the market promotes healthy competition and prevents monopolization in the agricultural sector, which stimulates development in other sectors of the economy.

From Fig. 1, it can be seen that the construction sector employs the smallest number of people, with an average of around 600000, while the wholesale and retail trade employs the largest number of workers. However, according to the available data, there is a trend towards a decrease in the number of employed population in all types of economic activity, which is a consequence of the crisis caused by the coronavirus in 2020, which affected not only Ukraine, but the whole world.

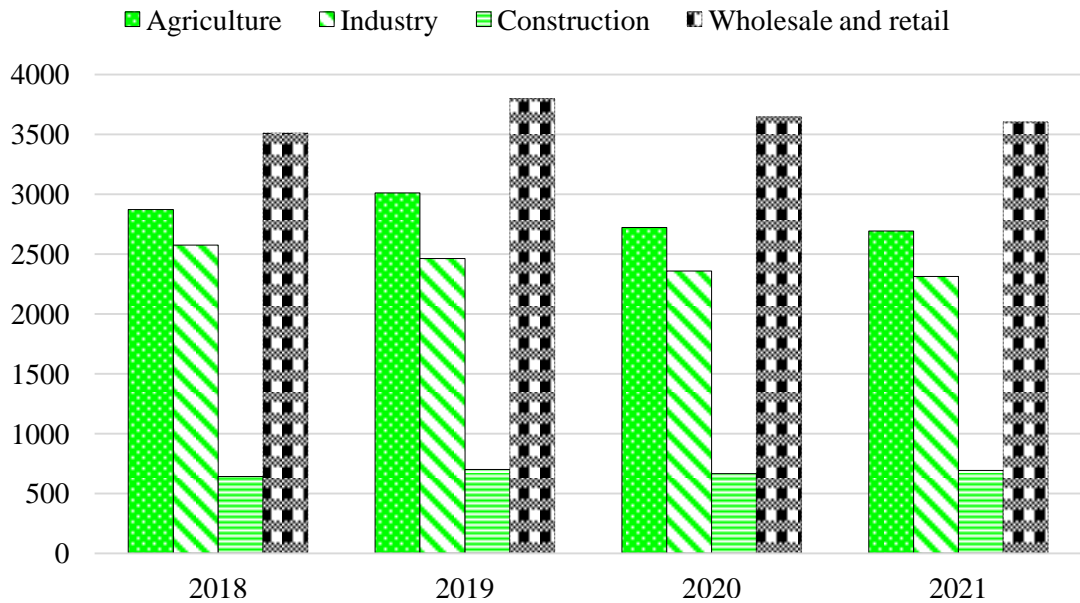

Fig. 1. Number of employed population by types of economic activity, thousands of people (compiled by the authors based on data [10])

- Automation of agriculture. Scientific and technological progress has made labor-intensive processes easier, which has led to an increase in labor productivity. For example, 50 years ago, a dairy maid was a popular profession in villages, but now even in remote corners of the country, you can find farms that milk cows with automated robots.
- Separation of the food and light industries. The division of industries has caused a statistical decrease in the employed population, transforming into the agro-industrial complex of the country.
- Economic infeasibility of agriculture within the country. If you look more closely at the statistics, you will see that the largest companies export products abroad.
- Increase in the level of urbanization of the population. Young people leave villages in search of a better life and more opportunities in cities, which leads to the decline of small farms [11].

However, in the author’s opinion, all these factors speak to the improvement of the economic situation in Ukraine, since by reducing the trend of development of the agricultural sector, our country gets rid of the reputation of a “raw materials” country that supplies only raw materials, and not finished products.

According to Fig. 2, it is evident that the agricultural sector indeed has the lowest wages for employees, with the amount being 7166 hryvnia in 2018, compared to 9633 hryvnia in the industrial sector. At that time, it was nearly three times the minimum wage, which was 3723 hryvnia in 2018.

We also suggest comparing the shares of gross value added from these same types of economic activity over a decade – 2011 and 2021. Fig. 3 provides an illustrative comparison of the increase in the share of gross value added to the Ukrainian economy over 10 years. In 2011, this indicator was 8.4% of total economic activity, and in 2021, it already makes up 12.4%, which is the highest growth rate. Interestingly, the industrial sector’s indicator has slightly decreased over these years, although it still occupies the first place.

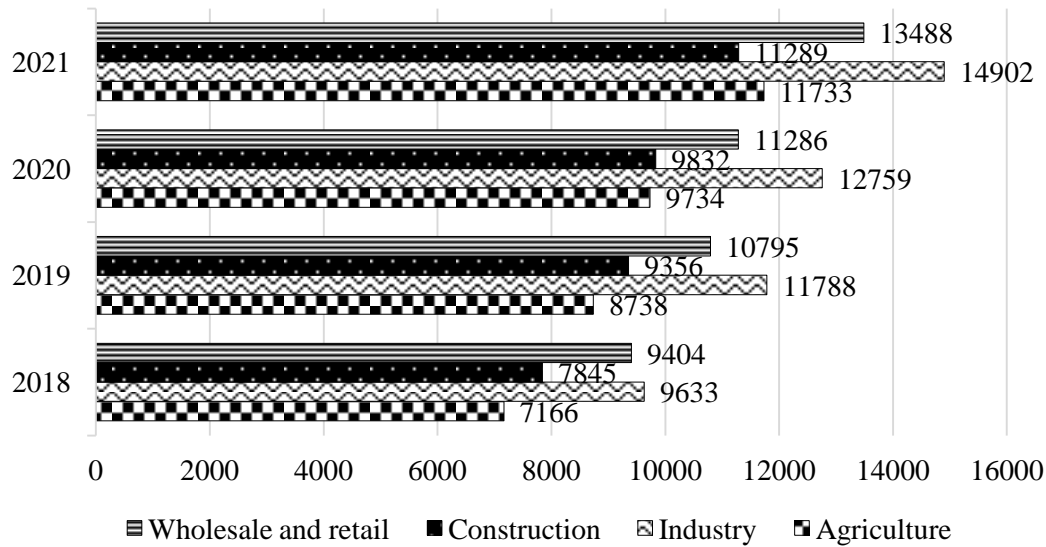

Fig. 2. Average monthly nominal wages of permanent employees by types of economic activity, in hryvnia (compiled by the authors based on data from [10])

Thus, agricultural activity is not the leading but a sufficiently profitable type of economic activity that is going through its stage of automation, labor crises, and sustainable development. It would be reasonable to consider this sphere in detail: what exactly is grown on our lands, which positions are considered profitable, and how agriculture affects the environment of Ukraine.

One of the negative impacts of agriculture on the environment is the plowing of land. In developed countries, this indicator does not exceed 36% – in France, 18.5% – in the UK, and 10% in the USA, while Ukraine has 68.5% of plowed land [11]. The main reason is the intensive agricultural use of land, which affects the decrease in soil fertility (destruction of structure, over-farming, dust storms) and their oxygen content. On such soil, the harvest is weak and economically unprofitable, so farmers temporarily solve these problems by adding fertilizers to the soil. Let's consider the statistics of the use of different types of fertilizers in Ukraine on Fig. 4.

Fig. 3. Gross value added by types of economic activity as a percentage (compiled by the authors based on data from [10])

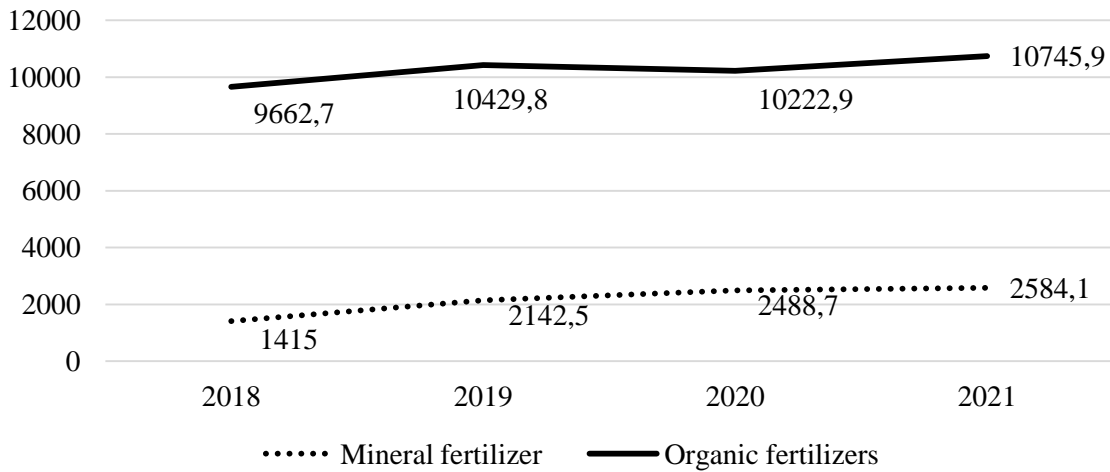

Fig. 4. Application of mineral and organic fertilizers per crop, thousands of tons (compiled by the authors based on data [13])

From Fig. 4, it can be seen that in the agricultural sector, organic fertilizers are more commonly used than mineral fertilizers. Furthermore, in 2021, the proportion of fertilized land using mineral fertilizers was 92% (compared to 70% in 2010), while organic fertilizers accounted for 5.7% (compared to 2.2% in 2010), so even in terms of cultivated land area, mineral fertilizers are more commonly used.

Mineral fertilizers include nitrogen (1,769.9 thousand tons), phosphorus (450.8 thousand tons), and potassium (363.4 thousand tons) fertilizers, with nitrogen fertilizers being the most popular among businesses and farms in Ukraine.

Other negative impacts of agriculture on Ukraine’s soils include processes such as liming, gypsum application, and pesticide use. All of these actions aim to improve soil conditions – liming and gypsum application aim to reduce soil acidity to a neutral level, and pesticides can combat harmful organisms. However, excessive amounts of these actions year after year can deplete the soil, making it at least too hard and at most dangerous for human activity.

Fig. 5 provides statistics on liming, gypsum application, and pesticide treatment of Ukrainian soils. If the first two indicators are presented in hectares, the amount of pesticide use is presented in hundreds of hectares, indicating their excessive use.

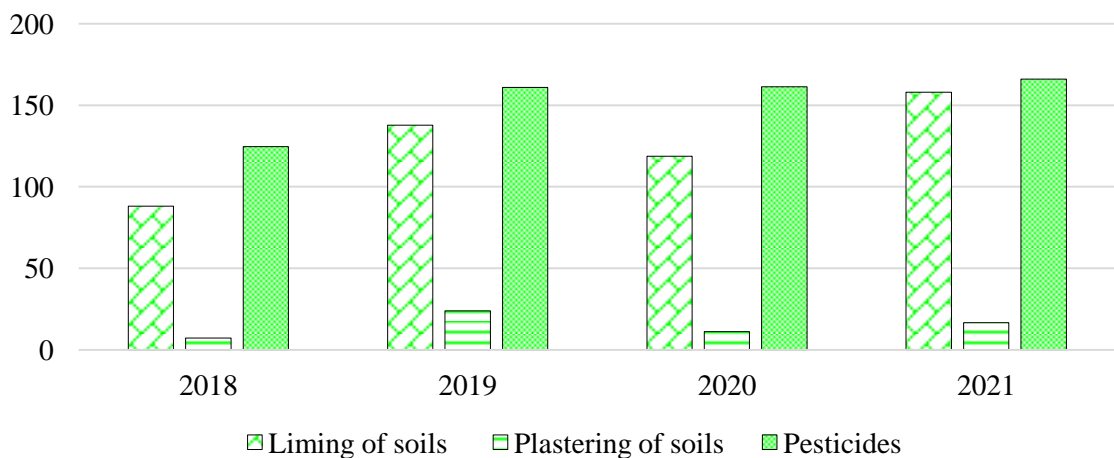

Fig. 5. Lime treatment of soils (ha), gypsum treatment of soils (ha), and pesticide application (hundreds of ha) (compiled by the authors based on data [13])

The total area of land in Ukraine treated with pesticides is 16600.1 thousand ha, which is 91.5% of the total sown area. The most polluted regions are considered to be Kharkiv (1116.3 thousand ha), Odessa (1095.8 thousand ha), Poltava (1082.3 thousand ha), Zaporizhia (1060.9 thousand ha), and Dnipropetrovsk (1057.8 thousand ha) oblasts. The least pesticide-polluted region is Zakarpattia oblast, which covers only 27.7 thousand ha.

It is worth considering the internal and external financing of the enterprise as a possible reason for the reduction of emissions in the agricultural sector in recent years. Firstly, the amount of capital investments in the environmental sector could be decisive in the fight to reduce damage from the enterprise.

Fig. 6 shows information on the volume of capital investments in environmental measures of the enterprise, and for agriculture, these figures are not encouraging. This result tells us about the lack of interest of owners of agricultural enterprises to invest money in environmental activities, as they either do not have the means to do so or do not want to.

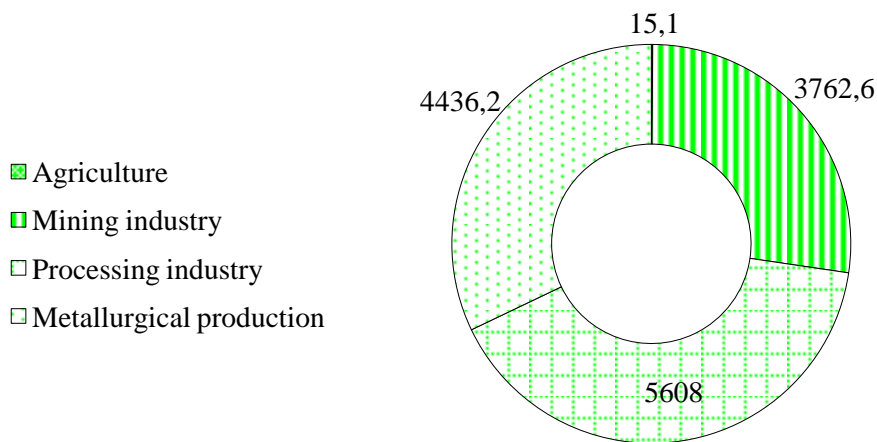

Fig. 6. Volume of capital investments in environmental protection by types of economic activity, million UAH (compiled by the authors based on data from [14])

As we can see, the agricultural sector is not very popular as a target for capital investments, as only 15 million UAH was spent on the entire sector, which is tens of times less than the volume of similar investments in other types of economic activity such as metallurgy, processing, and mining industries.

Fig. 7 shows the shares of each sector of agricultural economic activity. The most is spent on environmental protection in forestry, while the fisheries sector receives only 1 million UAH for all necessary measures. Agriculture and hunting account for 14%.

Thus, analyzing all the statistical information presented above, it can be concluded that the agricultural sector has the potential to increase its economic benefit, but faces certain problems on its way, such as lack of funding, insufficient number of government projects, slow pace of automation, and acceleration of urbanization processes.

“Kernel-Trade” LLC is one of the largest enterprises in the agro-industrial sector of Ukraine, which exports sunflower oil and grain crops to more than 80 countries around the world [15]. The most famous activity is considered to be the production and export of oil, but the logistics of grains and their sales occupy the largest share of the company’s profits. “Kernel-Trade” LLC is also engaged in farming in 13 regions of Ukraine, which brings the smallest, but still profitable income among all sectors.

As can be seen from Table 2, the main part of the profit, as well as the largest share of EBIDTA, is generated by the sale of grain by “Kernel-Trade” LLC. Among the indicators

that increased in 2022 are social expenses (including environmental initiatives) and gross income, along with net debt. Therefore, we propose to calculate a financial indicator, Debt/EBITDA, based on the data for this and previous years [16].

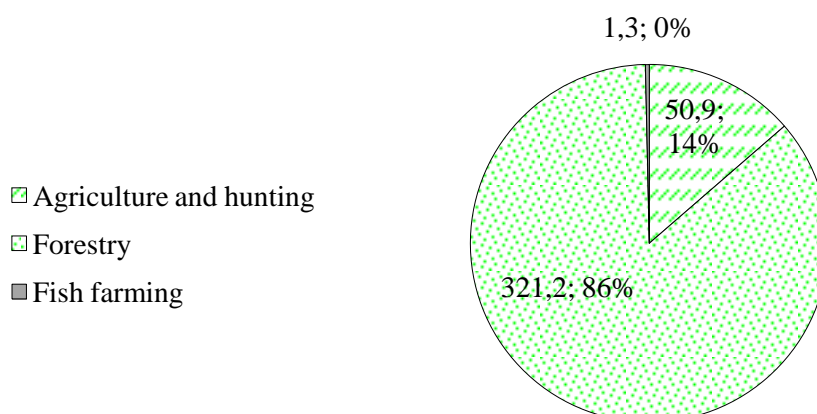

Fig. 7. Current expenditures on environmental protection by types of economic activity, million UAH (compiled by the authors based on data from [14])

Table 2

Key financial indicators of “Kernel-Trade” LLC, 2022 (compiled by the authors based on data from [16])

Indicator	Amount, million dollars USA	Changes relative to 2021
Profit, of which:	5332	-5%
– Oil production	1681	-4%
– Sale of grain	4535	-7%
– Farming	635	-3%
EBIDTA, of them	526	-73%
– Oil production	70	n/a
– Sale of grain	237	34%
– Farming	219	52%
Social costs	26.3	+6.7%
Net debt	285	+78%
Gross income	906	+28%
Debt/EBITDA	0.542	-3%

In the report on its activities for 2022 [16], “Kernel-Trade” LLC describes the areas of the UN’s global sustainable development goals to which the company has contributed over the year.

For example, indicators of energy management, waste management quality, water use, and contribution to Ukraine’s biodiversity are related to goals 6 (clean water and sanitation), 7 (affordable and clean energy), 12 (responsible production and consumption), 15 (protection and restoration of ecosystems on land), and 17 (partnerships for the goals).

Thus, based on the data in Table 3, the percentage of processed waste reaches 89%, and out of the total amount of water used, 74.3% was redirected to other processes and did not become emissions.

Table 3

Contribution of “Kernel-Trade” LLC to achieving the United Nations Sustainable Development Goals (compiled by the authors based on data [17])

Contribution	Indicator	Digital indicators
to environmental Wednesday according to sustainable development goals No. 6, 7, 12, 15 and 17	Energy management	6,881.4 TJ of electricity was consumed 57.3% – energy intensity of grain drying
	Use of water	3,354.7 ml of water was used 864.4 ml of water became emissions
	Waste management	59,263.6 tons - the total amount of waste 52,827.8 t - processed waste
	Management of biodiversity	Award of the UN Global Compact “Partnership for Sustainable Development” for cooperation with beekeepers and monetary contribution to pollination programs

In general, it is possible to generalize the environmental management of “Kernel-Trade” LLC into three processes:

- identification and classification of environmental problems of the enterprise;
- the process of developing and implementing appropriate measures to minimize and eliminate environmental problems;
- monitoring and control of further possible environmental risks (analysis and assessment of the state of the environment due to the impact of the enterprise’s activities) [17].

For an objective analysis, it is also worth considering the digital values of environmental aspects in all three areas of activity of “Kernel-Trade” LLC, which are presented in the report for 2022 (fig. 8).

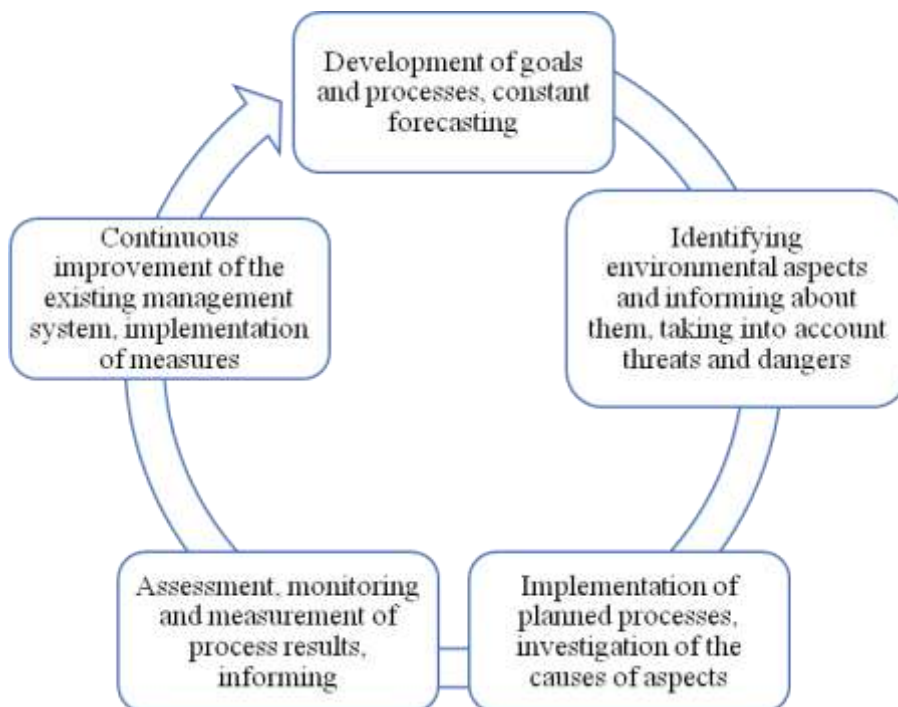

Fig. 8. The cycle of environmental management in the field of environmental protection of “Kernel-Trade” LLC (compiled by the authors based on [17] data)

The most environmentally friendly sphere per thousand tons of production is, surprisingly, oil production, as much less harmful substances are released into the atmosphere during all processes compared to the transportation of grain around the world (if only the amount of fuel used is taken into account – it is surprising that grain transportation is not the most polluting area of activity).

It is worthwhile to compare the amount of CO₂ emissions across all business sectors. As seen from Fig. 9, the agricultural sector has the highest share of CO₂ emissions per 1000 tons of production. Most likely, the greenhouse effect caused by the planting and processing of a large amount of grain crops is the reason for this. It is unknown how much pesticides “Kernel-Trade” LLC uses, but this is the most harmful impact of agriculture on the environment. Additionally, the cultivation of sunflowers and corn has a negative effect on some soils, which become exhausted over time due to the uniformity of crops.

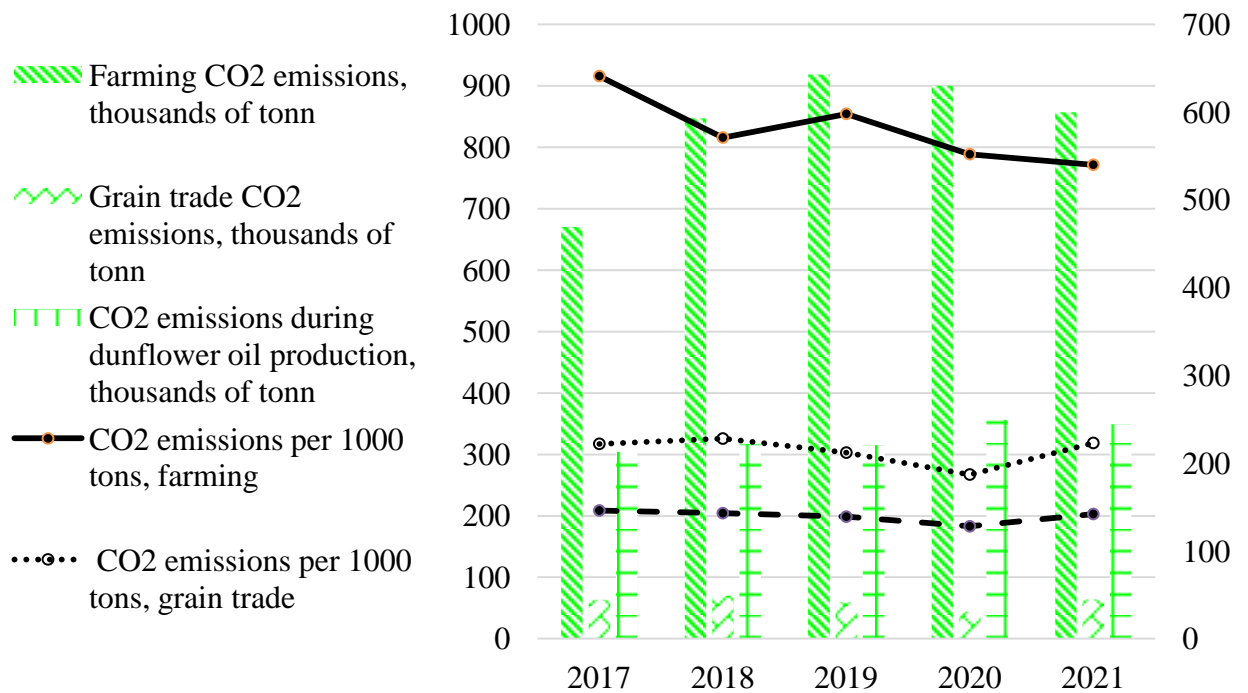

Fig. 9. Comparison of CO₂ emissions across different business sectors of “Kernel-Trade” LLC (compiled by the authors based on data [18])

Overall, considering that the sale of grain crops brings the highest profit, all business sectors of “Kernel-Trade” LLC are balanced in terms of environmental impact. Furthermore, taking into account that joint projects with the EBRD focus on the CO₂ emissions of the category 3 emissions, the negative impact on the environment will be reduced over time.

We propose to evaluate the state of environmental management of “Kernel-Trade” LLC in a SWOT matrix for an objective assessment of the company’s internal and external environment. If we summarize all the ideas presented in Table 4, we can conclude that the environmental management of “Kernel-Trade” LLC has many strengths and even more opportunities.

In turbulent 2022, the company decided to establish a sustainable development committee and included neutralizing the negative impact of the war on the ecological state of Ukraine in its goals. Therefore, the company plans to continue to grow and develop, and

even all the mentioned weaknesses and threats can be neutralized with quality management of financial, labor, and investment resources.

Table 4

SWOT matrix of the environmental managements of “Kernel-Trade” LLC

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> – Availability of a clear environmental plan (strategies for one year and 5 years) – Availability of information about sustainable development on the company’s official website – Sufficient financial resources for program implementation – Good indicator of waste processing – Well-studied consumer needs in the market – Flexible management system 	<ul style="list-style-type: none"> – High level of emissions – Delisting of shares from Warsaw Stock Exchange – Lack of relevant documentation on the site – A large area of land, it is difficult to monitor the proper implementation of plans – Insufficient awareness of personnel in the process of global environmental management
Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> – Positive reputation worldwide (eco-image) – Awards from international organizations – Funding for projects abroad – Equipment modernization – Entry into new markets, expansion of old ones – Collaboration with global companies 	<ul style="list-style-type: none"> – Decrease in income in the near term – Not enough contribution to environmental protection (the ecological impact of war cannot be compensated by waste processing) – Reconstruction of the entire management structure of the enterprise – Strengthening the positions of competitors in this area – High cost of resources and their processing

Conclusions. The state of environmental management in agricultural enterprises is quite good, especially in large companies, as they can afford to create separate committees for environmental sustainability, allocate funds for social payments, and participate in various partnership programs with international organizations. However, despite all the positive aspects, there are areas for improvement – companies should share more transparent documentation with consumers, more detailed plans for sustainable development projects, and receive more collaborations with foreign firms in this field, as the experience of foreign companies will help compare situations and identify growth points for our enterprises. From a theoretical perspective, we conducted work on classifying definitions of the concept of “environmental management”, and from a practical standpoint, we analyzed the environmental management of “Kernel-Trade” LLC, which helps identify problems in the entire agriculture sector of Ukraine as a whole. For further research directions, it is worth considering environmental management in more polluted sectors, such as industry or wholesale and retail trade, and also delving into the legal framework of environmental aspects of Ukrainian legislation.

1. Афанасьєва М. А. Удосконалення механізму контролю діяльності в управлінні сталим розвитком підприємства : монографія ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. Ін-т». Харків : Основа, 2020. 310 с.
2. Управління сталим розвитком : підручник для магістрів з управління та адміністрування ; за заг. ред. В. П. Бєха, М. В. Туленкова ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр наукових досліджень проблем управління сталим розвитком. Київ : Каравела, 2018. 538 с.

3. Гобела В. В. Економіко-безпекова екологізація : теорія і практика : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 244 с.
4. Домбровська С. М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А. Л., Коленов О. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 244 с.
5. Малюк О. С., Кирилюк В. С. Формування екологізбалансованої інвестиційної стратегії підприємства : монографія. Суми : Університетська книга, 2018. 156 с.
6. Dentch M. The ISO 14001:2015 Implementation Handbook : Using the Process Approach to Build an Environmental Management System. ASQ Quality Press, 2016. 132 p.
7. Lame M., Marcantonio R. Environmental Management. Cambridge University Press, 2022. 348 p.
8. Tocci N. A Green and Global Europe. Polity, 2022. 240 p.
9. Weatherly D., Sheehan N. Cambridge IGCSE. Environmental Management : Student Book. Collins Cambridge IGCSE, 2017. 288 p.
10. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2021 рік», Держстат України.
11. Менисенко М. П. Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства України. *Агросвіт*, 2019. №12. С. 15–21.
12. Про розмір мінімальної заробітної платні, Сайт Мінфіну. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/> (дата звернення 20.04.2023).
13. Статистичний збірник «Довкілля України, 2021 рік», Держстат України.
14. Економічна статистика Сільського, лісового та рибного господарства. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 22.04.2023).
15. Сайт підприємства Кернел. URL : <https://www.kernel.ua/ua/> (дата звернення 20.04.2023).
16. Річний звіт діяльності підприємства ТОВ «Кернел-Трейд», 2021. URL : [tps://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2021/10/FY2021_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2021/10/FY2021_Kernel_Annual_Report.pdf) (дата звернення 20.04.2023).
17. Політика з охорони навколишнього середовища ТОВ «Кернел-Трейд». URL : https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2020/08/Politika-z-ohoroni-navkolishnogo-seredovishha_UKR_08.20.pdf (дата звернення 23.04.2023).
18. Про підхід до сталого розвитку ТОВ «Кернел-Трейд». URL : <https://www.kernel.ua/ua/about/strategy/> (дата звернення 23.04.2023).

References

1. Afanaseva, M.A. *Improving the mechanism of activity control in the management of sustainable development of the enterprise*. Kharkiv, 2020.
2. Bekha, V.P., and M.V. Tulenkova. *Management of sustainable development*. Kyiv, 2018.
3. Goleba, V.V. *Economic and security ecologisation: theory and practice*. Lviv, 2021. .
4. Dombrovska, S.M., Kovrehin, V.V., Pomaza-Ponomarenko, A.L., and O.M. Kolenko. *Public administration in the field of security of socio-ecological and economic systems*. Kharkiv, 2017.
5. Maliuk, O.S., and V.S.Kyryliuk. *Developing an environmentally balanced investment strategy for an enterprise*. Sumy, 2018.
6. Dentch, M. *The ISO 14001:2015 Implementation Handbook : Using the Process Approach to Build an Environmental Management System*. ASQ Quality Press, 2016.
7. Lame, M., and R. Marcantonio. *Environmental Management*. Cambridge University Press, 2022.
8. Tocci N. *A Green and Global Europe*. Polity, 2022.
9. Weatherly, D., and N. Sheehan. *Cambridge IGCSE. Environmental Management : Student Book*. Collins Cambridge IGCSE, 2017.
10. *Statistical collection "Agriculture of Ukraine, 2021"*. State Statistics Service of Ukraine ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm. Accessed April 20, 2023.
11. Menysenko, M.P. "Current state and prospects for the development of Ukrainian agriculture." *Agrosvit*, 12, 2019, pp. 15–21.
12. "On the size of the minimum wage." Website of the Ministry of Finance index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/. Accessed April 20, 2023.
13. *Statistical collection "Environment of Ukraine, 2021"*. State Statistics Service of Ukraine, ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm. Accessed April 20, 2023.
14. "Economic statistics of agriculture, forestry and fisheries." State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed April 22, 2023.
15. Website of "Kernel-Trade" LLC, www.kernel.ua/ua/. Accessed April 20, 2023.
16. "Annual report on the company's activities of "Kernel-Trade" LLC, 2021." Website of "Kernel-Trade" LLC, www.kernel.ua/wp-content/uploads/2021/10/FY2021_Kernel_Annual_Report.pdf. Accessed April 20, 2023.

17. "Environmental protection policy of "Kernel-Trade" LLC." Website of "Kernel-Trade" LLC, www.kernel.ua/wp-content/uploads/2020/08/Politika-z-ohoroni-navkolishnogo-seredovishha_UKR_08.20.pdf. Accessed April 23, 2023.
18. "On the approach to sustainable development of "Kernel-Trade" LLC." Website of "Kernel-Trade" LLC, www.kernel.ua/ua/about/strategy/. Accessed April 23, 2023.

УДК 339.56

doi: 10.15330/apred.1.19.167-176

Вербицька Г.Л.

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНИХ ЕКСПОРТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки України,
центр рейтингування університету,
проспект Свободи, 18, м. Львів,
79008, Україна,
тел.: (032) 239-41-43,
e-mail: galinaverbicka@ukr.net,
ORCID: 0009-0009-3212-7392

Анотація. Метою статті є дослідження прикладних проблем вітчизняних експортерів в умовах воєнного часу. У дослідженні використано наукові методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу, порівняння, аналітичний і структурно-логічний. Результати дослідження показали, що російська військова агресія викликала низку проблем українських експортерів в різних секторах економіки, більше того, поставила цілі галузі на межу виживання. Проведено детальне аналізування динаміки і структури експорту за основними секторами економіки. Визначено основні загрози, з якими вони стикнулися у цей нелегкий для всієї нашої держави час. Сформульовано висновок, щодо потреби у інноваційній модернізації післявоєнної економіки України, як підґрунтя економічного розвитку. Головними завданнями якої стане структурна перебудова української економіки та розвиток високотехнологічних експортно-орієнтованих галузей промисловості. При цьому зусилля держави повинні бути зосереджені на визначенні можливостей переорієнтації зусиль підприємців на інноваційну діяльність, подолання технологічного відставання від розвинених країн. У протилежному випадку перебування української економіки на периферії світових інформаційних і фінансових процесів спричинить «вимивання» національного багатства через механізм нееквівалентного обміну, втрату власних джерел економічного зростання у довгостроковій перспективі. Наукова новизна дослідження полягає у використанні комплексного підходу до обґрунтування шляхів покращення експортної політики України у післявоєнний час, впровадження яких дозволить українським товаровиробникам зайняти чільне місце у міжнародному поділі праці. Пріоритетними напрямками покращення експортної політики України у післявоєнний час є: розвиток інноваційної діяльності; послідовна перебудова товарної структури експорту й імпорту шляхом наближення її до структурних співвідношень, властивим країнам з ринковою економікою, а саме скорочення частки сировинних товарів на користь високотехнологічних; підвищення конкурентоспроможності продукції завдяки використанню новітніх маркетингових засобів.

Ключові слова: проблеми, експортери, експорт, галузі, вплив, структура, динаміка, війна.

Verbytska H.L.

PROBLEMS OF DOMESTIC EXPORTERS IN WARTIME CONDITIONS

Lviv Ivan Franko National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
university rating center,
Svoboda Avenue,18, Lviv,
79008, Ukraine,
tel.: (032) 239-41-43,
e-mail: galinaverbicka@ukr.net
ORCID: 0009-0009-3212-7392

Abstract. The purpose of the study is to study the applied problems of domestic exporters in wartime conditions. The research used scientific methods of induction and deduction, analysis and synthesis, comparison, analytical and structural-logical. The results of the study showed that Russian military aggression caused a number of problems for Ukrainian exporters in various sectors of the economy, moreover, it put entire industries on the verge of survival. A detailed analysis of the dynamics and structure of exports by the main sectors of the economy was carried out. The main threats faced by them in this difficult time for our entire state have been identified. A conclusion is formulated regarding the need for innovative modernization of the post-war economy of Ukraine as a basis for economic development. The main tasks of which will be the structural restructuring of the Ukrainian economy and the development of high-tech export-oriented industries. At the same time, the state's efforts should be focused on determining the possibilities of reorienting the efforts of entrepreneurs to innovative activities, overcoming the technological lag behind developed countries. In the opposite case, the presence of the Ukrainian economy on the periphery of world information and financial processes will cause the "washing out" of national wealth through the mechanism of non-equivalent exchange, the loss of its own sources of economic growth in the long term. The scientific novelty of the study consists in the use of a complex approach to the justification of ways to improve the export policy of Ukraine in the post-war period, the implementation of which will allow Ukrainian producers to occupy a prominent place in the international division of labor. The priority directions for improving the export policy of Ukraine in the post-war period are: development of innovative activities; successive restructuring of the commodity structure of export and import by bringing it closer to the structural ratios characteristic of countries with a market economy, namely reducing the share of raw materials in favor of high-tech ones; increasing the competitiveness of products thanks to the use of the latest marketing tools.

Key words: problems, exporters, export, industries, influence, structure, dynamics, war.

Вступ. В Україні війна триває вже більше року. За цей рік вітчизняна економіка значно постраждала: повне або часткове руйнування багатьох підприємств, скорочення обсягів виробництва, неспроможність відродити бізнес на деокупованих територіях, міграція працездатного населення, знищення енергосистеми, інфляція. Російсько-терористична агресія спричинила негативний вплив на зовнішньо-торгівельний оборот України. Багато промислових підприємств-гігантів, які були провідними експортерами продукції, зокрема завод «Азовсталь», Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, Авдіївський коксохімічний завод, Артемівський завод шампанських вин, ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот», змушені були припинити свою роботу. Значних збитків через війну зазнало і вітчизняне сільське господарство. Через це Україна недоотримує експортні надходження від реалізації фермерської продукції. Тому дослідження динаміки зовнішньої торгівлі під час війни є надзвичайно актуальним.

Аналізом проблем вітчизняних експортерів в умовах воєнного часу займалися багато вчених, зокрема Гаврилюк І.І., Жабинець О.Й., Кічурчак М.В., Матвеев М.Е., Лебедченко В.В., Гайдай Г.Г., Микуляк О.В., Яковенко О.І., Яковець Т.А., Ковальчук Ю.П. тощо. Однак реалії швидко змінюються, особливо в умовах воєнного стану. А, отже, проблема залишається актуальною і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем вітчизняних експортерів в умовах воєнного часу. Завданнями дослідження є виокремлення проблем

з якими стикнулися вітчизняні експортери в умовах війни, оцінювання динаміки та структури експортної діяльності України в умовах воєнного часу та окреслення шляхів подолання наслідків російської військової агресії. У дослідженні використано наукові методи індукції та дедукції (при визначенні проблем вітчизняних експортерів), аналізу та синтезу, порівняння (при оцінюванні динаміки та структури експортної діяльності), аналітичний і структурно-логічний (при виокремленні шляхів подолання наслідків російської військової агресії).

Результати. Жодна країна в сучасних умовах не може існувати без розвитку зовнішньої торгівлі, яка є однією із складових економічного зростання держави. Тому, незважаючи на війну, Україна здійснює активну експортну та імпорتنу діяльність.

Міжнародні зв'язки стають в теперішній час одним із важливих чинників економічного зростання, структурних зрушень та підняття ефективності національного виробництва [4]. Для підтримання розвитку міжнародних економічних відносин України з іншими країнами світу провідні країни, впроваджують ліберальні заходи регулювання зовнішньої торгівлі з нашою державою. Зокрема, 4 червня 2022 року набуло чинності Рішення Європейського союзу про скасування мит на українські товари терміном на рік. Крім того, на рік призупиняються всі антидемпінгові мита на імпорт вітчизняних товарів [11].

З 1 жовтня 2022 р. Україна офіційно стала 36-м членом Конвенції про процедуру спільного транзиту (NCTS), що дозволило максимально спростити міжнародний рух товарів між країнами учасницями. Безперечно, військові дії знизили потенційні можливості зовнішньої торгівлі України, однак модернізація митних інструментів при підтримці міжнародної спільноти допомагають забезпечити стабільність [18].

У XXI столітті воєнні дії відбувалися у багатьох країнах, зокрема Грузії, Судані, Сирії, Лівії тощо. Виконаний кореляційний аналіз зовнішньої торгівлі країн та впливу військових дій показав наявність значного зв'язку між цими явищами. У кожній з досліджуваних країн, воєнний конфлікт супроводжувався скороченням експортно-імпоротної діяльності.

Як зазначають фахівці, зниження експорту, насамперед, пов'язане з руйнуванням експортних потужностей, логістичними проблемами, торговельними блокадами, а також санкціями. Скорочення імпорту в переважній більшості випадків викликано падінням споживчого попиту та зниженням купівельної спроможності населення. Девальвація національної валюти, яка практично завжди супроводжує військовий конфлікт, призводить до інфляційного стрибка, насамперед товарів іноземного походження [10].

Не минула ця тенденція і Україну. Однак, незважаючи на те, що багато виробничих потужностей знаходяться на окупованих територіях або територіях на яких відбуваються активні бойові дії, наша держава не втратила свою присутність на зовнішніх ринках, хоча і відбулося значне скорочення експорту.

У зв'язку з блокадою акваторії Чорного моря та ускладненням роботи портів на територіях, де не ведуть активні бойові дії, захопленням портів Скадовська, Херсона, Бердянська й Маріуполя значно скоротилися можливості транспортування експортної продукції з України в інші частини світу [9]. Блокування портів є на сьогоднішній день головною проблемою зниження експортної активності нашої країни, яка потребує серйозної роботи над відновленням логістики та забезпеченням каналів постачання вантажів через західний кордон України в порти Румунії, Польщі чи Німеччини залізничним та автомобільним транспортом [7]. Найбільше цю загрозу відчула агропромислова галузь, адже Україна є основним постачальником зернових та олій, інших видів продовольчої продукції [17]. Адже до війни Україна експортувала біля 90% агропродукції морським шляхом. На сьогоднішній день «зерновим коридором»

через морські порти Одеської області відвантажується біля 75% від загального об'єму агроекспорту [16].

Щоб зрозуміти рівень впливу на зовнішню торгівлю України загарбницької війни розв'язаної Росією, проведемо аналізування динаміки та структури зовнішньої торгівля товарами за 2021-2022 рр. Так, якщо у 2021 р. Україна експортувала продукції на суму 68,1 млрд. дол., то у 2022 р. експорт впав до 44,1 млрд. дол., тобто на 35 % [5]. З огляду на окупацію частини території, активні бойові дії, постійні атаки на інфраструктуру та логістичні проблеми, експорт у 44,1 млрд. дол. є значним досягненням уряду. Проте таке суттєве зниження рівня українського експорту призвело до скорочення валютної виручки держави, що негативно відобразилося на стані вітчизняної економіки, адже згідно офіційних джерел місяць війни Україні обходиться у 10 млрд. дол. США [3]. Валютна виручка, яку вітчизняні підприємства одержують від експортних операцій – це чинник, який спроможний суттєво впливати на валютний курс гривні. А, отже, і на все економічне життя нашої держави.

На даний момент технологічна активність України є низькою, що демонструє її частка у світовому високотехнологічному виробництві, яка, за даними Scienceand Engineering Indicators, складає 0,1% [14]. Головними статтями вітчизняного експорту традиційно були залізна руда, аграрна продукція та металургійні напівфабрикати. У 2021 р. основними товарами, які Україна продала на зовнішніх ринках були чорні метали (13,96 млрд. дол.), зернові (12,34 млрд. дол.); жири та олії тваринного або рослинного походження (7,04 млрд. дол.).

В 2022 р. аграрний сектор став основою українського експорту та джерелом валютних надходжень від торгівлі. Серед експортованої аграрної продукції лідерами були кукурудза (5,94 млрд. дол.); соняшникова олія (5,46 млрд. дол.); пшениця (2,6 млрд. дол.); ріпак (1,54 млрд. дол.); насіння соняшнику (1,255 млрд. дол.); соя (0,862 млрд. дол.), м'ясо птиці (0,852 млрд. дол.); плоди, ягоди та горіхи (0,313 млрд. дол.), молокопродукти (0,251 млрд. дол.), мед (0,137 млрд. дол.), яйця (0,042 млрд. дол.) (рис. 1) [1].

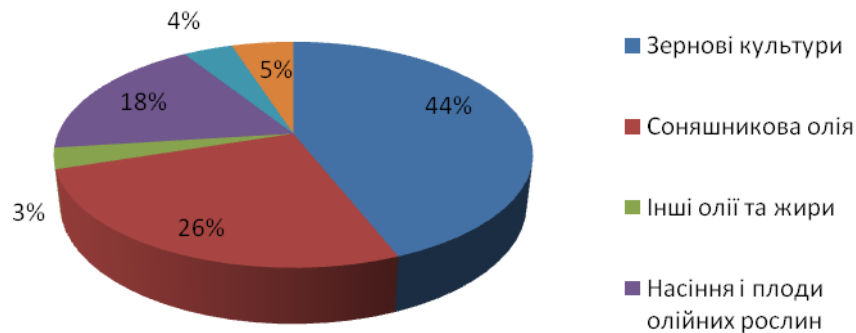

Рис. 1. Товарна структура агропромислового комплексу України у 2022 р. [1]

Fig. 1. Commodity structure of the agro-industrial complex of Ukraine in 2022. [1]

У 2022 р. дохід від експорту молокопродуктів збільшившись на 41 % відповідно до 2021 р. В цій групі основні доходи отримано від реалізації на зовнішніх ринках сухого та згущеного молока – 90 млн. дол., масла та молочних паст – 82 млн. дол., сирів – 42 млн. дол., незгущеного молока й вершків – більше 16 млн. дол., сироватки – біля 16 млн. дол. На 32 % знизилися показники експорту яєць – до 27 тис. т. У грошах, завдяки зростанню світових цін на цей продукт, падіння склало лише 7%. Недоотримала Україна й експортні надходження від продажу за кордон меду. Його експорт у 2022 р. склав 48 тис. т, що на 17 % менше, ніж у 2021 р. Проте завдяки зростанню вартості меду на міжнародному ринку падіння валютної виручки склало

лише 5%. Виручка від експорту плодів, ягід та горіхів за підсумками 2022 р. впала на 15 % [2].

Розв'язана Росією повномасштабна війна значно підірвала вітчизняний експортний потенціал металургійної продукції. Ще у 2014-2015 рр. через загарбницькі дії росіян було втрачено контроль над Алчевським металургійним комбінатом, Єнакіївським метзаводом, Донецьксталлю, Харцизьким трубним заводом.

У 2022 р. вагомо скоротився експорт чорних металів, а саме з 13,95 млрд. дол. до 4,533 млрд. дол., тобто на 67,5%. Вітчизняні гірничо-металургійні підприємства за підсумками 2022 р. експортували 23,98 млн. т залізорудної сировини (ЗРС), що на 56% менше за показник 2021 р.; при цьому у грошовому вираженні експорт ЗРС знизився на 57,8% – до 2,91 млрд. дол. (рис. 2).

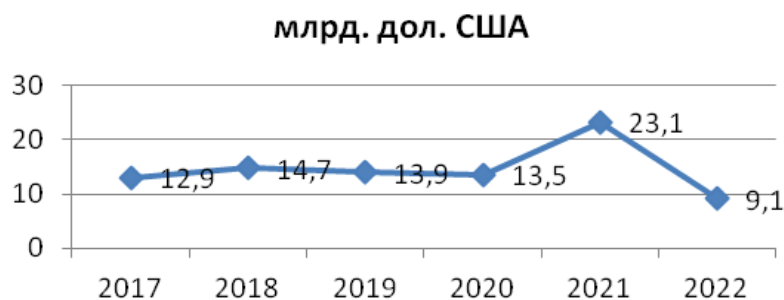

Рис. 2. Динаміка експорту металопродукції за 2017-2022 рр. [2]

Fig. 2. Dynamics of exports of metal products for 2017-2022. [2]

Експорт металевих напівфабрикатів у 2022 р. становив 1,9 млн. т, тобто впав на 72 % в порівнянні з 2021 р.; у вартісному вираженні склав 1,2 млрд. дол., що на 70,9 % менше, ніж у 2021 р. Плаского металу у 2022 р. експортували 1,63 млн. т, а це на 73% менше, ніж у 2021 р.; у грошах – на 1,35 млрд. дол. (-73,5%). Експорт чавуну у 2022 р. становив 1,32 млн. т. і в порівнянні з 2021 р. скоротився на 59%; у вартісному вираженні впав на 61,1% – 6,39 млн. дол. (рис. 3) [8].

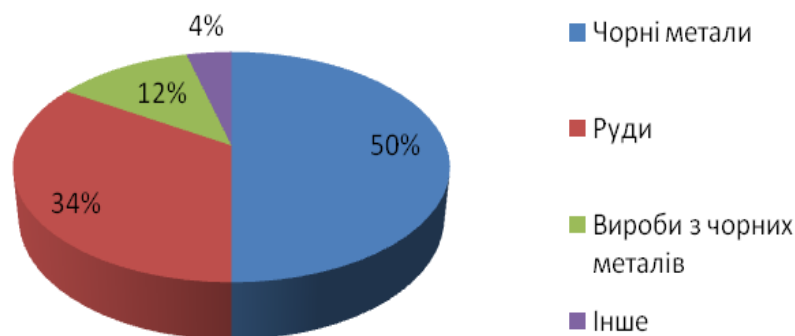

Рис. 3. Товарна структура експорту металопродукції у 2022 р. [8]

Fig. 3. Commodity structure of export of metal products in 2022. [8]

Такий стан речей пов'язаний з тим, що у 2022 р. було повністю зруйновано «Азовсталь» та «Маріупольський металургійний комбінат», які виготовляли близько 40% вітчизняної сталі. Відповідно до інформації наведеної об'єднанням підприємств «Укрметалургпром» завантаженість металургійних заводів у 2022 р., порівняно з довоєнним періодом, в середньому впала на 85%, гірничорудних підприємств — на 75-80%. Так, у 2022 р. чавуну було виготовлено 6,391 млн. т., а це на 69,8% менше, ніж у 2021 р. Виробництво сталі скоротилося в порівнянні з 2021 р. на 70,7% – 6,263 млн. т.,

прокату – на 72% (з 19,079 млн. т. до 5,350 млн. т) [15]. Відчутним ударом по металургії є блекаут. Російський енергетичний тероризм призвів до часткової зупинки діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу, які знаходяться поза зоною воєнних дій, так як виробництво металу в Україні є дуже енергомістким.

Однією з вагомих проблем зниження обсягу українського експорту металургійної продукції є логістика, адже біля 70% продукції експортували через морські порти. Якщо до повномасштабного вторгнення РФ частка гірничо-металургійного комплексу України у ВВП складала приблизно 10% та 33% у експорті, то зараз він знаходиться на межі виживання. Стало неможливим постачання залізної руди до Китаю, чавуну – до США, Італії та Туреччини. Єдиним напрямком зовнішньої торгівлі став західний. Проте Переорієнтація на залізничні шляхи сполучення суттєво знизил конкурентоспроможність металу, так як витрати на його транспортування зросли більш, ніж у два рази, а Європейські країни не здатні пропустити значну кількість сировини залізницею. У країна ЄС більшість вантажів приймають у портах або шляхом мультимодального перевезення контейнерів.

Згідно розрахунків ОП «Укрметалургпром», через неможливість експортувати продукцію через порти Україна щомісяця недоотримує понад 630 млн. дол. валютної виручки [13], що призводить до погіршення економічної ситуації в державі, особливо на фоні постійних витрат на війну та відновлення інфраструктури. Більшість металургійних підприємств розміщені на лінії фронту або піддаються регулярним ракетним ударам і обстрілам, зокрема у Кривому Розі, Нікополі. Це призводить до постійних витрат на ремонти. Ще однією проблемою є кваліфіковані кадри, адже багато хто з працівників, переїхав у більш безпечні регіони України. Тому без перебільшення можна сказати, що вітчизняна металургійна галузь опинилася на межі виживання.

У загальній структурі експорту товарів у 2022 р. близько 9,5% складала продукція машинобудування, яка принесла Україні 4,2 млрд. дол., що становить на 25 % менше, ніж у 2021 р. [5] (рис. 4). Це зумовлено, перш за все, втратою російського ринку, а також прицільними обстрілами машинобудівних підприємств.

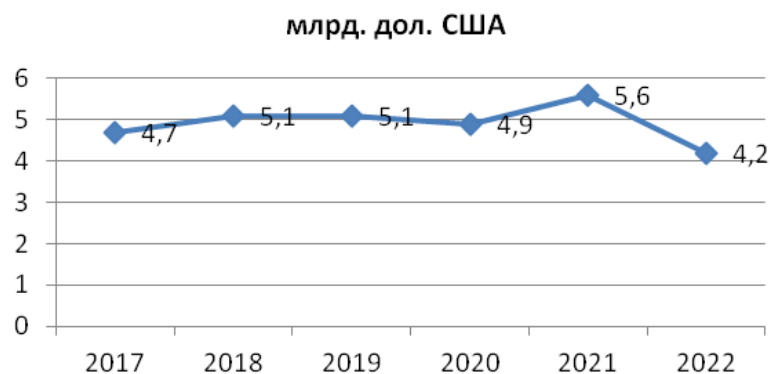

Рис. 4. Обсяг експорту вітчизняної машинобудівної продукції [5]
Fig. 4. The volume of exports of domestic machine-building products [5]

Основними експортними позиціями у 2022 р. були кабельна продукція (31%), Електричні машини та обладнання (29%), машини, обладнання, механічні пристрої (28%), транспорт (9%). Негативною тенденцією в експорті товарів вітчизняної машинобудівної промисловості є низька питома вага високотехнологічної продукції з високим ступенем доданої вартості, та зростання обсягу експорту продукції з низьким рівнем переробки, зокрема кабельної. Висока частка реалізації за кордон кабельної продукції пов'язана з відкриттям в Україні заводів іноземних компаній з виробництва

комплектів автомобільної проводки, які потім використовуються при складанні автомобілів у країнах ЄС.

Експорт продукції хімічної промисловості у 2022 р. в порівнянні з 2021 р. скоротився на 50% – з 9,5 млрд. дол. до 4,8 млрд. дол. Зокрема, експорт мінеральних продуктів скоротився на 49%, з 8,4 млрд. дол. у 2021 р. до 4,3 млрд. дол. у 2022 р.; полімерних матеріалів, пластмаси та вироби з них на 57% – з 1,1 млрд. дол. до 0,5 млрд. дол. [5]. Такий стан речей пов'язаний, перш за все, з призупиненням діяльності багатьох підприємств хімічної промисловості в зоні активних бойових дій та на окупованих територіях. Повністю втрачено виробника сірчаної кислоти у місті Рубіжне, Лисичанський нафтопереробний завод, зазнали значних пошкоджень ПрАТ «Сєверодонецький Азот» та ПАТ «Сумихімпром»

Серед інших галузей найбільше експортувала деревообробна промисловість – 1,9 млрд. дол. Це на 6% менше, ніж у 2021 р. В Україні терміном на 10 років заборонено експортувати необроблені лісоматеріали деревних порід (крім сосни) з 1 листопада 2015 р., деревних порід сосни – з 1 січня 2017 р. В структурі експорту обробленої деревини у 2022 р. найбільшу частку займали пиломатеріали та заготовки хвойні, а також паливна деревина, яку з 25.11.2022 р. було заборонено експортувати, як основного опалювального ресурсу в прифронтових громадах.

Падіння експорту спостерігаємо у легкій промисловості, так якщо в 2021 р. експорт текстильних матеріалів та текстильних виробів склав 0,86 млрд. дол., то у 2022 р. – 0,67 млрд. дол., тобто знизився на 22%. Знизився на 70% обсяг експорту шкур необроблених та шкур вичинених – з 0,17 млрд. дол. у 2021 р. до 0,10 млрд. дол. у 2022 р. Суттєве скорочення в цій групі товарів відбулося щодо обсягу експорту готових виробів зі шкіри, а саме на 39%, що є негативною тенденцією, оскільки це вироби із значною доданою вартістю, які забезпечують робочі місця. На 8% у 2022 р. знизився експорт взуття, головних уборів та парасольок. Такий стан речей у легкій промисловості пов'язаний з тим, що на другому і третьому місцях в географічній структурі експорту були Росія та Білорусь, з якими була припинена співпраця.

Обсяг експорту меблів у 2022 р. склав 0,81 млрд. дол., що на 0,24 млрд. дол. (30%) менше, ніж у 2021 р. (рис. 5). Українські меблярі відмовилися від співпраці з країною-агресоркою, куди у 2021 р. було експортовано продукції на 0, 21 млрд. дол., у 2022 р. експорт в цю країну, на суму 0,003 млрд. дол., відбувався тільки в січні-лютому 2022 р., тобто до повномасштабного вторгнення. Також, якщо експорт меблів до Білорусі у 2021 р. склав 0,0171 млрд. дол., то у 2022 р. – лишень 0,0014 млрд. дол. Потреба в логістика через територію Росії призвела до скорочення відвантаження меблів до Казахстану з 0,014 млрд. дол. до 0,008 млн. дол. [6].

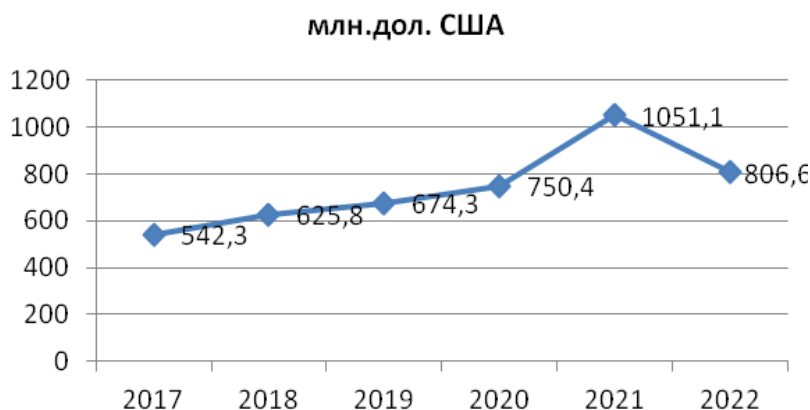

Рис. 5. Динаміка вітчизняного експорту меблів за 2017-2022 р. [6]

Fig. 5. Dynamics of domestic export of furniture for 2017-2022 [6]

У загальному експорті меблевої продукції абсолютним топом продажів є стільчики та столи. Почастішали випадки виготовлення меблів під замовлення. Вітчизняні виробники мають досвід реалізації меблів і збірних конструкцій до інтер'єрів навіть дуже вибагливих покупців з ОАЕ. Незважаючи на суттєве зниження обсягу експорту у 2022 р., можна відзначити значний вклад меблярів в економіку держави, а, отже, підвищення її обороноздатності, адже 806 млн. дол. – це 274 599 тонн меблів – продукції з високою доданою вартістю, виробленої в Україні, не дивлячись на війну.

Втрата морського сполучення призвела до нарощування експорту у країни ЄС, частка експорту в які склала 63% (27,9 млрд. дол.). Серед держав-членів ЄС найбільше експортували до Польщі (6,6 млрд. дол.), Румунії (3,8 млрд. дол.), Угорщини (2,27 млрд. дол.), Німеччини (2,23 млрд. дол.), Італії (1,5 млрд. дол.) та Іспанії (1,5 млрд. дол.). Серед інших країн в які активно здійснювалася експортна діяльність були: Туреччина (2,9 млрд. дол.) та Китай (2,46 млрд. дол.). Проте експорт до Туреччини в 2022 р. у порівнянні з 2021 р. скоротився на 29%, а до Китаю аж на 69% [12].

Висновки. Війна негативно вплинула на динаміку вітчизняного експорту. Спостерігаємо суттєве скорочення практично по всіх експортних позиціях. Ще однією проблемою є експортно-сировинна спрямованість України, адже близько 70% експорту припадає на сировинний сектор, а конкурентоспроможність товарів переробної промисловості на світовому ринку все ще залишається низькою, що в умовах війни призводить до великої вразливості національної економіки. Основну частку експорту становить аграрна продукція та металургійні напівфабрикати. На світовому ринку Україну сприймають як аграрну державу, при цьому ми експортуємо зерно, замість готових виробів із нього. Тому необхідно після війни здійснити інноваційну модернізацію вітчизняної економіки. Важливо, щоб вітчизняні підприємства стали кінцевими ступенями в глобальних ланцюжках доданої вартості.

Стратегія держави щодо формування та реалізації національних економічних інтересів повинна передбачати забезпечення позитивних соціально-економічних структурних зрушень відтворювальних процесів. Інституціональне середовище інноваційної модернізації визначають законодавчі, організаційні та етичні чинники, які формують підприємницьку поведінку, економічні інтереси представників бізнесу. При цьому зусилля держави повинні бути зосереджені на визначенні можливостей переорієнтації зусиль підприємців на інноваційну діяльність, подолання технологічного відставання від розвинених країн. У протилежному випадку перебування української економіки на периферії світових інформаційних і фінансових процесів спричинить «вимивання» національного багатства через механізм нееквівалентного обміну, втрату власних джерел економічного зростання у довгостроковій перспективі. Пріоритетними напрямками покращення експортної політики України у післявоєнний час є: розвиток інноваційної діяльності; послідовна перебудова товарної структури експорту й імпорту шляхом наближення її до структурних співвідношень, властивим країнам з ринковою економікою, а саме скорочення частки сировинних товарів на користь високотехнологічних; підвищення конкурентоспроможності продукції завдяки використанню новітніх маркетингових засобів.

Надзвичайно значний вплив на модернізацію економіки мають сучасні інформаційні технології. Їх застосування змінює взаємодію ринкового середовища з інноваційною діяльністю підприємств, надає останнім суттєві конкурентні переваги в «завоюванні» міцних позицій на ринку. Інформатизація національної інноваційної системи зміцнює зв'язки між новітніми технологіями і потребами економіки, надає процесам розробки і комерціалізації нововведень цілісності й взаємозалежності. Завдяки застосуванню сучасних інформаційних технологій з'являються принципово

нові можливості в діловому середовищі, зокрема такі чинники розвитку ділової мережі, як інтерес (можливість працювати в Інтернеті); довготривалість зобов'язань (гарантії), довіра до інновацій як об'єкта взаємних відносин, інтеграція зусиль, інвестицій, готовність вкладати капітал у нововведення.

Тому перспективами подальших досліджень є інноваційна модернізація післявоєнної економіки України як підґрунтя економічного розвитку. Головними завданнями є структурна перебудова української економіки та розвиток високотехнологічних експортно-орієнтованих галузей промисловості.

1. Агропродовольчий експорт України за підсумками 2022 року. URL: <https://uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku/> (дата звернення: 06.03.2023).
2. Агропродовольчий експорт України. Українська Асоціація Аграрного Експорту: офіційний сайт. URL: <https://uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku/> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Володимир Зеленський провів нараду щодо розвитку української економіки в умовах воєнного часу. Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo-rozvitkuukrayinskoj-74037> (дата звернення: 06.03.2023).
4. Гаврилюк І.І. Динаміка та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126/2055> (дата звернення: 06.03.2023).
5. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.03.2023).
6. Державна митна служба України: офіційний сайт. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/> (дата звернення: 18.03.2023).
7. Жабинець О.Й. Чинники глобальних змін у міжнародній торгівлі та військова агресія Росії: вплив на розвиток експортної діяльності регіонів України. *Галицький економічний вісник*. 2022. №2. С. 82-91.
8. Залізна завіса. Як економіка виживає без «Азовсталі» та морського експорту. *Фокус*. 01 лютого 2023 р. URL: <https://focus.ua/uk/economics/547850-zhelezniy-zanav-kak-ekonomika-vizhivaye-bez-azovstali-i-morskogo-eksporta> (дата звернення 10.03.23 р.)
9. Кічурчак М.В. Економічні детермінанти і наслідки війни в Україні: аналіз на основі неповних даних. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 62. С. 13-32.
10. Матвеев М.Е., Лебедченко В.В., Гайдай Г.Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. №5. С. 232-245.
11. Микуляк О.В. Митні відносини України та світу в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. №17. С. 109-114.
12. Мінекономіки: Україна в 2022 році експортувала майже 100 млн. тонн товарів. Урядовий портал: офіційний сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukraina-v-2022-rotsi-eksportovala-maizhe-100-mln-tonn-tovariv> (дата звернення: 18.03.2023).
13. Не лише «Азовсталь». Скільки металургійних заводів втратила Україна під час війни. *Фокус*. 31 січня 2023 р. URL: <https://focus.ua/uk/economics/547509-ne-tolko-azovstal-skolko-metallurgicheskikh-zavodov-poteryala-ukraina-vo-vremya-voynu> (дата звернення 10.03.23 р.)
14. Прушківська Е.В., Буюкян А.Р. Особливості розвитку високотехнологічного експорту підприємств України. *Економічний вісник*, 2019. №3. С. 9-15.
15. Результати діяльності металургійної галузі України за 12 місяців 2022 р. УКРМЕТАЛУРГПРОМ: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrmetprom.org/rezultati-diynalnosti-metalurgiynoi-14/> (дата звернення: 10.03.2023).
16. Україна експортує «зерновим коридором» близько 75% від загального обсягу поставок агропродукції. УКРІНФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3683298-ukraina-vidvantazue-zernovim-koridorom-blizko-75-vid-zagalnogo-obsagu-agroeksportu.html> (дата звернення: 16.03.2023).
17. Яковенко О.І. Актуальні питання управління діяльністю вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 76. С. 140-147.
18. Яковець Т.А., Ковальчук Ю.П. Зовнішньоекономічна діяльність в контексті митно-тарифного регулювання: аналіз стану й нововведень під час війни. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. №1. С. 85-96.

References

1. “Agricultural exports of Ukraine according to the results of 2022.” www.uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku. Accessed 03.06.2023.

2. "Agro-food exports of Ukraine." Ukrainian Agrarian Export Association: official website, www.uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku. Accessed 15.03.2023.
3. "Volodymyr Zelenskyy held a meeting on the development of the Ukrainian economy in wartime conditions." The President of Ukraine: official online representation, president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-proviv-naradu-shodo-rozvitkuukrayinskoy-74037. Accessed 06.03.2023.
4. Gavrilyuk, I.I. "Dynamics and trends in the development of international trade in Ukraine." *Economy and society*, no. 47, 2023, www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126/2055. Accessed 06.03.2023.
5. State Statistics Service of Ukraine: official website, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 08.03.2023.
6. State Customs Service of Ukraine: official website, www.bi.customs.gov.ua/uk/trade. Accessed 18.03.2023.
7. Zabyntsev O.Y. "Factors of global changes in international trade and Russia's military aggression: influence on the development of export activity of the regions of Ukraine". *Galician Economic Herald*, no. 2, 2022, pp. 82-91.
8. "Iron curtain. How does the economy survive without Azovstal and sea exports." Focus. February 1, 2023, www.focus.ua/uk/economics/547850-zhelezniy-zanav-kak-ekonomika-vizhivaye-bez-azovstali-i-morskogo-eksporta. Accessed 10.03.23.
9. Kichurchak, M.V. "Economic determinants and consequences of the war in Ukraine: an analysis based on incomplete data." *Bulletin of Lviv University. The series is economical*, issue 62, 2022, pp. 13-32.
10. Matveev, M.E., Lebedchenko, V.V., and H.G.Gaidai "Regulation of foreign trade in conditions of war." *Scientific perspectives*, no. 5, 2022, pp. 232-245.
11. Mykulyak O.V. "Customs relations of Ukraine and the world in the conditions of war". *International scientific journal "Grail of Science"*, no. 17, 2022, pp. 109-114..
12. "Ministry of Economy: Ukraine exported almost 100 million tons of goods in 2022." Government portal: official site, www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-ukraina-v-2022-rotsi-eksportuvala-maizhe-100-mln-tonn-tovariv. Accessed 18.03.2023.
13. "Not only Azovstal. How many metallurgical plants did Ukraine lose during the war." Focus, www.focus.ua/uk/economics/547509-ne-tolko-azovstal-skolko-metallurgicheskich-zavodov-poteryala-ukraina-vo-vremya-voiny. Accessed 10.03.23.
14. Prushkivska, E.V., and A.R.Buyukyan "Features of the development of high-tech export of Ukrainian enterprises." *Economic Bulletin*, no. 3, 2019, pp. 9-15.
15. "Results of the activity of the metallurgical industry of Ukraine for 12 months of 2022." UKRMETALURGPROM: official site, www.ukrmetprom.org/rezultati-diyalnosti-metallurgiynoi-14. Accessed 10.03.2023.
16. "Ukraine exports about 75% of the total volume of agricultural products supplied through the "grain corridor"." UKRAINFOURM. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3683298-ukraina-vidvantazue-zernovim-koridorom-blizko-75-vid-zagalnogo-obsagu-agroeksportu.html>. Accessed 16.03.2023.
17. Yakovenko, O.I. "Current issues of managing the activities of domestic enterprises in modern economic conditions." *Black Sea Economic Studies*, vol. 76, 2022, pp. 140-147.
18. Yakovets, T.A., and Yu.P. Kovalchuk "Foreign economic activity in the context of customs and tariff regulation: analysis of the state and innovations during the war." *Science and technology today*, no. 1, 2023, pp. 85-96.

УДК 657.338

doi: 10.15330/apred.1.19.177-184

Савків У.С.¹, Василюк М.М.², Лещук Г.В.³

МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
¹тел.: +380672801800,
e-mail: uliana.savkiv@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1101-4702

² тел.: +380664653250,
e-mail: v.mariya69@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7372-4382

³ тел.: +380672559984,
e-mail: halyna.leshchuk@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-1625-1536

Анотація. Стаття направлена на удосконалення процесів аналізу стану та ефективності використання основних засобів на підприємстві. Практика управління сучасним підприємством потребує точної оперативної оцінки та комплексної аналітики процесів, пов'язаних з відновленням основних засобів. Запропонована модель аналізу основних засобів на підприємстві сприяє можливості здійснювати ефективний та ґрунтовний аналіз наявних основних засобів з метою ефективного управління ними. Розроблено алгоритм дій аналітика та послідовність етапів комплексного аналізу основних засобів на підприємстві з використанням коефіцієнтів технічної придатності основних засобів та технічної придатності обладнання на підприємстві.

Метою статті є розробка моделі комплексного аналізу основних засобів на основі коефіцієнтів технічної придатності основних засобів та технічної придатності обладнання на підприємстві, що дозволяє удосконалити процеси аналізу стану та ефективності використання основних засобів.

Для досягнення поставленої мети у статті застосовано такі методи дослідження: дедукція – для визначення основних переваг та недоліків застосування показників аналізу стану та ефективності використання основних засобів; системний аналіз – для вивчення облікових процесів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності; синтез та комплексний підхід – для формування комплексної моделі аналізу основних засобів; коефіцієнтний метод – для застосування коефіцієнтів комплексного аналізу основних засобів; абстрагування – для формування узагальнених висновків.

У статті розглянуто діячу методіку аналізу ефективності використання основних засобів на підприємстві, їх експлуатації та оновлення; проведено групування показників, що визначають стан та ефективність використання основних засобів; розроблено модель комплексного аналізу основних засобів, визначено напрямки комплексного аналізу основних засобів.

Науковою новизною дослідження є імплементація комплексного підходу щодо аналізування основних засобів на основі відповідних коефіцієнтів технічної придатності основних засобів та технічної придатності обладнання на підприємстві, що дозволяє удосконалити процеси аналізу стану та ефективності використання основних засобів, а також із застосуванням певних універсальних аналітичних показників, які забезпечать проведення

аналізу ефективності використання окремих основних засобів задля підвищення ефективності їх використання.

Результати наукового дослідження можуть бути застосовані підприємствами в системі аналізу стану та відтворення основних засобів.

Ключові слова: основні засоби, аналіз основних засобів, ефективність, модель, управління.

Savkiv U.S.¹, Vasylyuk M.M.², Leshchuk H.V.³

MODEL OF THE COMPLEX ANALYSIS OF FIXED ASSETS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,
¹tel.: +380672801800,
e-mail: uliana.savkiv@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1101-4702

²tel.: +380664653250,
e-mail: v.mariya69@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7372-4382

³tel.: +380672559984,
e-mail: halyna.leshchuk@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-1625-1536

Abstract. The article is aimed at improving the process of the state analysis and the effectiveness of the use of fixed assets at the enterprise. The practice of a modern enterprise management requires an accurate operative evaluation and the complex analysis of processes related to the restoration of fixed assets. The proposed model of the analysis of fixed assets at the enterprise facilitates the possibility to carry out an effective and sound analysis of existing fixed assets with the purpose of effective management by them. The algorithm of actions of an analyst and the stages sequence of complex analysis of fixed assets at the enterprise were worked out using the technical suitability coefficients of fixed assets and the technical suitability of equipment at the enterprise.

The purpose of the article is to develop a model of complex analysis of fixed assets on the basis of their technical suitability coefficients and the technical suitability of equipment at the enterprise, which allows to improve processes of the state analysis and effectiveness of use of fixed assets.

To achieve the set goal, the following methods of research such as deduction – for determining the main advantages and disadvantages of the indicators application of the state analysis and effectiveness of the use of fixed assets, systematic analysis – for studying accounting processes in their relationships and interdependency, synthesis and complex approach – for forming a complex model of analysis of fixed assets, coefficient method – for application of coefficients of complex analysis of fixed assets and the method of abstractions – for forming the generalized conclusions were used in this article.

The current methodology of analysis of the efficiency of the use of fixed assets as well as their operation and updating at the enterprise is considered, grouping indicators that determine the state and effectiveness of the use of fixed assets was conducted, the model of complex analysis of fixed assets has been developed and the directions of complex analysis of fixed assets have been determined in this article. The scientific novelty of the research is the implementation of the complex approach to the analysis of fixed assets on the basis of the corresponding coefficients of technical suitability of fixed assets and the technical suitability of the equipment at the enterprise, which allows for improving the processes of analyzing the condition and effectiveness of the use of fixed assets, as well as using

certain universal analytical indicators will ensure the analysis of the use effectiveness of certain fixed assets in order to increase their efficiency.

The results of the scientific research can be applied by enterprises in the system of the analysis of the state and reproduction of fixed assets.

Keywords: basic tools, analysis of fixed assets, efficiency, model, management.

Вступ. Зростання темпів економічного зростання економіки в Україні неможливе без підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази підприємств, де важливою складовою виступають основні засоби. Ринкова економіка спонукає вітчизняні підприємства до впровадження новітніх технологій, адже від стану основних засобів залежить продуктивність праці, якість товарів та послуг, рівень прибутковості господарюючого суб'єкта. Необхідність оновлення основних виробничих засобів за ринкових відносин визначається першочергово конкуренцією товаровиробників. Саме конкуренція спонукає підприємства проводити прискорену ліквідацію основних засобів для придбання більш прогресивного обладнання та впровадження нових технологій. З метою забезпечення конкурентоспроможності та прибутковості суб'єкти господарювання повинні здійснювати постійний моніторинг стану та придатності основних засобів.

Постановка завдання. Важливим компонентом аналізу господарської діяльності підприємства є аналіз основних засобів. Основні засоби – найважливіші активи, використання яких забезпечує підприємству відповідний рівень ефективності в сучасній системі господарювання. Питання аналізу стану основних засобів та ефективності їхнього використання, придатності на вітчизняних підприємствах вимагає постійної уваги, перегляду та удосконалення.

Дана проблематика знайшла своє відображення у працях Г. Б. Асмолова [1], М. І. Бондар [2], Ф. Ф. Бутинець [3], Д. В. Ванькович, Н.Б. Демчишак [4], А. П. Грінько [5], С.І. Дробязко С.І. [8], О.Г. Череп [9] та інших науковців.

На сьогодні аналіз основних засобів більшість підприємств, як правило, проводить швидше на інтуїтивному рівні. Висновки про непридатність основних засобів до подальшої експлуатації базуються на інформації про зниження їхньої продуктивності, скаргах працівників та даних про технічні дефекти тощо.

Забезпечення темпів розвитку та підвищення ефективності виробництва можливе за умови інтенсифікації відтворення та належного використання основних засобів підприємства [8].

Метою статті є розробка моделі комплексного аналізу основних засобів на основі коефіцієнтів технічної придатності основних засобів та технічної придатності обладнання на підприємстві, що дозволяє удосконалити процеси аналізу стану та ефективності використання основних засобів.

Для досягнення поставленої мети у статті застосовано такі методи дослідження: дедукція – для визначення основних переваг та недоліків застосування показників аналізу стану та ефективності використання основних засобів; системний аналіз – для вивчення облікових процесів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності; синтез та комплексний підхід – для формування комплексної моделі аналізу основних засобів; коефіцієнтний метод – для застосування коефіцієнтів комплексного аналізу основних засобів; абстрагування – для формування узагальнених висновків.

Результати. Сучасна методика аналізу ефективності використання основних засобів, їх експлуатації та оновлення базується на положеннях:

– функціональна корисність основних засобів можлива протягом певного періоду часу;

– момент відновлення основних засобів не співпадає з моментом їхнього вартісного заміщення, у результаті чого виникають втрати та збитки, що знижують фінансові результати від господарської діяльності підприємства;

– ефективність використання основних засобів оцінюється в залежності від виду, приналежності, характеру участі у виробничому процесі та призначення.

Для забезпечення відтворення основних виробничих засобів важливе значення має вивчення стану основних засобів. Показники, які визначають стан та ефективність використання основних засобів можна об'єднати в групи:

1) показники, які відображають стан забезпечення підприємства основними засобами;

2) показники, що характеризують стан основних засобів на підприємстві;

3) показники, які відображають ефективність використання основних засобів господарюючим суб'єктом.

Для реалізації стратегічного підходу до аналізу основних засобів варто розробити алгоритм комплексного аналізу, яка базуватиметься на інтеграції існуючих методів та засобів і ряді аналітичних показників (рис.1).

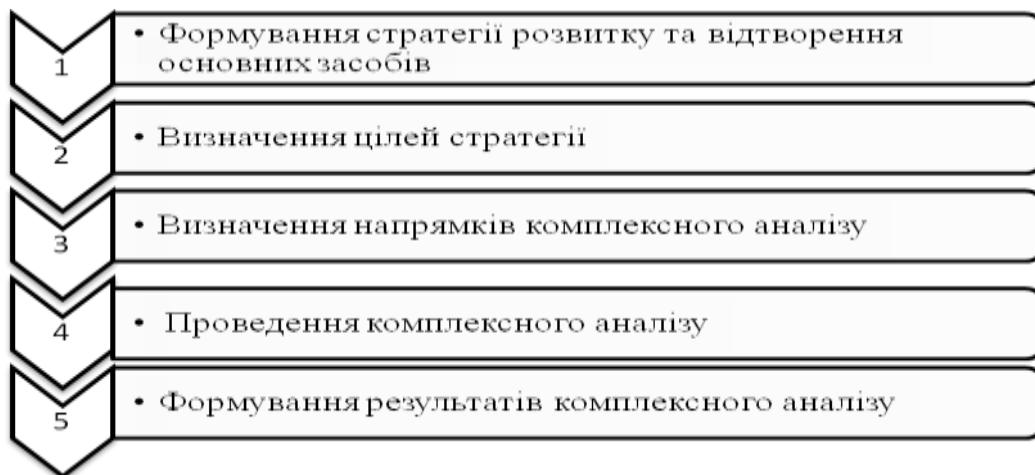

Рис. 1. Модель комплексного аналізу основних засобів

Fig.1. The algorithm of complex analysis of fixed assets

Розробка авторів

Формування стратегії розвитку та відтворення основних засобів на підприємстві слід розпочати із визначення мети. Метою реалізації стратегії є об'єктивна оцінка стану основних засобів та забезпечення їхнього розвитку та відтворення.

Досягнення мети стратегії забезпечить реалізацію наступних цілей:

- визначення джерел відтворення основних засобів;
- зростання продуктивності основних засобів;
- підвищення рівня інноваційності основних засобів;
- активізація фінансово-господарської діяльності.

Визначення джерел, за рахунок яких відбудеться відтворення основних засобів, забезпечить в свою чергу зростання продуктивності основних засобів, підвищення рівня інноваційності та сприятиме активізації фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому.

Застосування запропонованого алгоритму комплексного аналізу підприємством дозволить вирішити поставлені цілі поетапно. Перш за все, вона передбачає реалізацію стратегічних задач щодо майбутнього відтворення основних засобів, шляхом дотримання основних напрямків їх оновлення, які базуватимуться на загальній концепції розвитку підприємства.

Після завершення цього етапу слід провести оцінку існуючої структури основних засобів. Одночасно, можна приступати до вибору індикаторів, розрахунків яких дозволить проводити комплексний аналіз основних засобів. Проведення аналізу основних засобів реалізується в розрізі наступних напрямків: вертикального аналізу, горизонтального аналізу та коефіцієнтного аналізу.

Вертикальний аналіз передбачає розрахунок відносних показників, застосування яких дозволяє нівелювати вплив інфляційних процесів на результати аналізу. Такими показниками можуть бути питома вага окремих груп або типів основних засобів (будівель, машин, обладнання, транспортних засобів тощо) або виробничих та невиробничих основних засобів у їх загальній структурі. Показники можна використовувати для оцінки динаміки, трендів розвитку підприємства та для порівняння з іншими підприємствами або середніми показниками по галузі.

Горизонтальний аналіз застосовується для порівняння абсолютних показників в динаміці. Наприклад, визначається за певний період зростання або зменшення вартість обладнання, обчислювальної техніки, транспортних засобів тощо. Дані горизонтального аналізу можуть бути доповнені розрахунком відносних показників.

Вертикальний та горизонтальний аналіз основних засобів використовуються комплексно. Завдяки їх застосуванню можна оцінити тренди розвитку основних засобів, виявити специфіку їх структури і динаміку.

Коефіцієнтний аналіз використовується для аналізу структури основних засобів. Елементами коефіцієнтного аналізу є розрахунки показників: коефіцієнти оновлення та вибуття, зносу та придатності основних засобів. Ці показники в загальному характеризують стан основних засобів. Тому доречно запропонувати аналітичні індикатори: коефіцієнти технічної придатності транспортних засобів та виробничого обладнання.

У сучасній практиці для аналізу ефективного використання основних засобів часто застосовується факторний аналіз показників використання основних засобів, який спрямований на оцінку впливу кожного окремого фактору. Даний аналіз дає можливість визначати резерви збільшення обсягу виробленої продукції за рахунок введення в дію обладнання, його заміни і модернізації, підвищення коефіцієнта змінності, впровадження нових технологій.

Завершальним напрямом комплексного аналізу основних засобів є аналіз ефективності їхнього використання. Універсальними показниками, що широко використовуються аналітиками, є фондovіддача, фондovісткість, фондovозброєність та рентабельність основних засобів. Для більшості підприємств аналіз ефективності використання основних засобів, починається і завершується розрахунком цих показників. Використання цих показників на практиці має ряд недоліків:

- розрахунок проводиться в цілому по підприємству, а отже не може давати детальної характеристики ефективності використання конкретних основних засобів;
- розраховуються показники в основному раз у рік, у кращому випадку – щоквартально;
- результати розрахунку не завжди аналізуються в динаміці;
- не проводиться порівняльний аналіз з середньогалузевими показниками.

Аналогічна ситуація із капіталовіддачею, фондovісткістю та фондovозброєністю. Рентабельність основних засобів опосередковано характеризує ефективність використання окремих основних засобів.

Останнім часом аналітиків популярністю користуються наступні показники:

- енерговитратність – середній обсяг витрат електроенергії на один об'єкт основних засобів у кВт-год;
- ремонтovитратність – величина витрат на ремонт на одну гривню

вартості основних засобів;

– емність амортизації – величина амортизаційних відрахувань на 1 гривню реалізованої продукції за звітний період.

Для реалізації моделі комплексного аналізу основних засобів доцільно застосувати аналітичні показники, які забезпечить проведення аналізу ефективності використання окремих основних засобів. Важливою їх перевагою є те, що вони розраховуються для конкретних об'єктів основних засобів та характеризують ефективність їх використання. Розробка індикаторів, які б сигналізували про необхідність капітального ремонту, модернізації, заміни об'єктів основних засобів, закінчення строку корисного використання, досягнення об'єктом нульової залишкової вартості є необхідною для функціонування даної моделі.

Аналіз стану на вітчизняних підприємствах засвідчив, що основні засоби продовжують експлуатуватися якщо:

- ліквідаційна або нульова залишкова вартість ще не досягнута;
- запланований строк експлуатації незавершився, а об'єкт наділений ознаками зменшення продуктивності, надійності, точності роботи, якості продукції тощо
- основні засоби морально застаріли [7].

Тому розробка показників, які дозволять оперативно та об'єктивно оцінити стан та ефективність використання об'єктів основних засобів, доцільність їхньої подальшої експлуатації, повинна базуватись на релевантних критеріях, а не лише на основі коефіцієнтів зносу. Такі показники є більш придатними для практичного застосування для таких основних засобів як обладнання та транспортні засоби. Вони здатні об'єктивно визначити ефективність їх роботи.

Знос таких об'єктів, як будівлі, споруди, меблі, обчислювальна та інша офісна техніка тощо, простіше визначити суб'єктивно або ж за допомогою строку корисного використання та залишкової вартості. Для транспортних засобів та виробничого обладнання можна виділити адекватні числові критерії, які будуть характеризувати ступінь зносу: мотогодин роботи двигуна, пробіг транспортного засобу у кілометрах, кількість верстатогодин, відпрацьованих за звітний період. Вищі значення показників означають більший знос. Існують критерії такі, як кількість годин простою транспортного засобу за місяць і за рік у зв'язку з ремонтами або неплановим технічним обслуговуванням, а також співвідношення цих величин до місячного або річного фонду часу роботи основних засобів, або середніх величин цих показників для подібних об'єктів на підприємстві. Їх аналіз у динаміці може бути корисним для оцінки стану основних засобів на підприємстві, але необхідно встановлювати нормативні значення цих величин.

Процес комплексного аналізу основних засобів необхідно доповнити застосуванням універсальних показників: коефіцієнт технічної придатності або коефіцієнт доцільності експлуатації обладнання і транспортних засобів.

Їхні формули виглядають наступним чином [5]:

$$КТП_{ТЗ} = \frac{ЗВ_{ТЗ} * 20\%}{ВР_{ТЗ} + НТО_{ТЗ}} * 100\%$$

$$КТП_{О} = \frac{ЗВ_{О} * 20\%}{ВР_{О} + НТО_{О}} * 100\%$$

де:

КТП_{ТЗ} та КТП_О – коефіцієнти технічної придатності транспортних засобів та виробничого обладнання, у відсотках;

ЗВ_{ТЗ} та ЗВ_О – залишкова вартість транспортного засобу або обладнання на момент розрахунку показників, у гривнях.

20% – нормативний коефіцієнт витрат на ремонти та непланове технічне обслуговування за рік. При поквартальному розрахунку цей показник доцільно на рівні взяти на рівні 5%.

Підприємства можуть самостійно обирати цільову величину коефіцієнта, а виходячи з теорії надійності машин, якщо витрати на обслуговування техніки за рік перевищують 1/5 вартості такої техніки, то подальша експлуатація її недоцільна.

ВР_{ТЗ} та ВР_О – вартість ремонтів: поточних, планових, капітальних, аварійних тощо, у гривнях.

НТО_{ТЗ} та НТО_О – вартість непланового технічного обслуговування транспортних засобів і виробничого обладнання, у гривнях.

Для нового автомобіля величина коефіцієнту у перший рік експлуатації фактично повинна дорівнювати безкінечності, оскільки якщо будуть за цей період ремонти або непланове технічне обслуговування, то вони, швидше за все, будуть гарантійними.

На другий рік експлуатації значення коефіцієнта починає знижуватися. Через 3-5 років експлуатації, після закінчення гарантії, 100-150 тис. км. пробігу для автомобіля, коефіцієнт, почне стрімко знижуватися, поки не досягне значення у 100% [5].

Після досягнення цієї величини, підприємству рекомендується проведення капітального ремонту, продажу, оскільки подальша експлуатація буде економічно недоцільною.

Суттєвою перевагою коефіцієнтів технічної придатності є те, що не потрібно кожного року встановлювати нормативні значення. Кожного разу після досягнення для об'єкту основних засобів значення нижчого за 100% необхідно прийняти рішення щодо його експлуатації. Залишкову вартість об'єктів варто переоцінити на дату розрахунку коефіцієнтів. Для спрощення розрахунків, якщо переоцінка не проводилась, можна її помножити на індекс інфляції або на кумулятивний індекс інфляції з дати початку експлуатації.

Важливою перевагою коефіцієнтів технічної придатності транспортних засобів та обладнання є те, що вони дають характеристику технічного стану оцінюваних об'єктів та ефективності їх використання. Їх перевищення нормативних значень свідчить, що технічний стан об'єктів основних засобів перебуває на межі, за якою вони втрачають здатність ефективно використовуватись у господарській діяльності підприємства.

Застосування запропонованих показників дозволяє оперативно реалізувати наступні заходи:

- капітальний ремонт основного засобу;
- модернізацію;
- продаж або ліквідацію об'єкту.

Останнім етапом комплексного аналізу основних засобів згідно запропонованого алгоритму є формування загальних висновків про структуру, стан основних засобів та ефективність їх використання, що дозволить реалізувати стратегію розвитку основних засобів, вибрати оптимальні джерела коштів на їх відтворення, збільшити продуктивність, підвищити інноваційність підприємства в цілому та активізувати його економічну діяльність.

Висновки. Запропонований нами підхід до комплексного аналізу основних засобів дозволяє вивчити стан основних засобів та ефективність їхнього використання на підприємстві. Важливою перевагою застосування коефіцієнтів технічної придатності транспортних засобів та обладнання є те, що перевищення їх нормативних значень

буде свідчити, що технічний стан об'єктів основних засобів перебуває на межі, за якою вони втрачають здатність ефективно використовуватись у господарській діяльності підприємства. Застосування запропонованих показників дозволить визначитись із необхідними заходами у системі управління: капітальним ремонтом основного засобу; модернізацією; продажем або ліквідацією об'єкту.

Рекомендовані пропозиції сприятимуть процесам відтворення основних засобів на вітчизняних підприємствах, прискоренню темпів економічного зростання та підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку.

В подальшому практика управління сучасним підприємством потребуватиме все більш точної оперативної оцінки та комплексної аналітики щодо основних засобів та процесів пов'язаних з їх відновленням, що спонукатиме до формування нових методичних підходів та досліджень в системі аналізу стану та відтворення основних засобів.

1. Асмолова Г.Б. Механізм регулювання відтворення основних засобів підприємств. *Економіст*. 2007. № 7. С. 24-27.
2. Бондар О.В. Проблема формування амортизаційної політики в ринкових умовах господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 1(43). С. 38-42.
3. Бутинець Т. А. Основні засоби: точка зору економіста. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. №2 (23). С. 22-36.
4. Бутенець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Житомир : ПП «Рута», 2000. 638 с.
5. Ванькович Д.В., Демчишак Н.Б. Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні. *Фінанси України*. 2007. №7. с. 72-84.
6. Гавриць М. О. Гавриць О. О. Питання модернізації аналітичної політики основних засобів. *Проблеми соціально-економічного розвитку підприємств* : матеріали X міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 25-26 жовтня 2017 р. Харків : НТУ «ХПІ», 2017. С. 176-178.
7. Гринько А.П. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку відтворення основного капіталу в умовах нової управлінської парадигми : монографія. Харків : ХДУХТ, 2015. 327 с.
8. Дробязко С.І., Конопля М.О. Організація і методика обліку основних засобів підприємства та аналіз ефективності їх використання. *Вісник університету «Україна». Серія економіка, менеджмент, маркетинг*. №3 (24) 2019. URL : <http://surl.li/ggwca> (дата звернення: 17.04.2023)
9. Череп О.Г., Приходько В. А. Підходи до вдосконалення фінансового забезпечення відтворення основних засобів ПРАТ «Прилуцький хлібозавод». *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»* №2, 2021. С. 255-259. URL : <http://surl.li/ggwhx> (дата звернення: 17.04.2023).

References

1. Asmolova, G.B. "The mechanism for regulating the reproduction of fixed assets of enterprises." *Economist*. 2007, no. 7, pp. 24-27.
2. Bondar, O.V. "The problem of formation of amortization policy in market economic conditions." *Actual problems of the economy*. 2005, no. 1(43), pp. 38-42.
3. Butynets, T. A. "Fixed assets: the economist's point of view." *Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, no. 2 (23), 2012, pp. 22-36.
4. Butenets, F.F. *Theory of accounting: textbook*. Zhytomyr: PP "Ruta", 2000.
5. Vankovich, D.V., and N.B. Demchyshak. "Analysis of financial sources of formation of investment resources in Ukraine." *Finances of Ukraine*, no. 7, 2007, pp. 72-84.
6. Havrys, M. O. and O. O. Havrys. "Issues of modernization of the analytical policy of fixed assets." *Problems of socio-economic development of enterprises: materials of the 10th international scientific and practical conference*, Kharkiv, October 25-26, 2017. Kharkiv: NTU "KhPI", 2017, pp. 176-178.
7. Grinko, A.P. *Theoretical and methodological principles of accounting for the reproduction of fixed capital in the conditions of a new management paradigm: monograph*. Kharkiv: KhDUHT, 2015.
8. Drobyazko, S.I., and M.O. Konoplya. "Organization and method of accounting of fixed assets of the enterprise and analysis of the effectiveness of their use." *Bulletin of the University "Ukraine". Economy, management, marketing series*, no. 3 (24), 2019, pp., surl.li/ggwca. Accessed 17 Apr.2023.
9. Cherep, O.G., and V.A.Prykhodko. "Approaches to the improvement of financial support for the reproduction of fixed assets of PrJSC "Prylutsky Hlibozavod"." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: «Economic Sciences»*, no. 2, 2021, pp. 255-259, surl.li/ggwhx. Accessed 17 Apr.2023.

УДК 332.456.2

doi: 10.15330/apred.1.19.185-192

Бочко О. Ю.¹, Кузяк В.В.²

ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ МОЛОКОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

¹Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5,
79000, Україна,
тел.: +380986787046,
e-mail: bochkoolena@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-3422-4654,

²тел.: 0637244704,
e-mail: viki1980@msn.com,
ORCID: 0000-0003-4183-117X

Анотація. В статті розкрито останні тенденції ринку молокопродуктів України. Для написання статті використано різні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Дедуктивний та індуктивний, методи застосовано для аналізування динаміки поголів'я корів в усіх категоріях господарств України. За допомогою економічного аналізу та порівняння здійснено аналізування динаміку поголів'я корів в сільськогосподарських підприємства та підприємствах населення за 2011-2021рр. та розраховано прогноз до 2025р. Графічний метод використано для наочного відображення результатів дослідження. Для теоретичних узагальнень і формування висновків застосовано абстрактно-логічний метод. Обґрунтовано динаміку виробництва молока в Україні та доведено, що вона визначається двома основними показниками – кількістю поголів'я і продуктивністю корів. Протягом останнього десятиріччя спостерігається поступове зниження поголів'я корів в Україні, що стало стійким негативним трендом. встановлено, що за 2011-2021рр. поголів'я корів скоротилося майже на 1/3: в 2011р. його кількість становила 2,63 млн голів, а в 2021 р - 1,67 млн голів. Скоротилась чисельність корів у сільськогосподарських підприємствах та в господарствах населення. Тенденція до скорочення прогнозується також і до 2025рр. На це також вказує розрахована лінійна прогнозна модель. В структурі всіх господарств більшу питому вагу займають господарства населення, в переважній мірі вони становлять більше 75%. За 2020-2021рр. також скоротилися обсяги виробництва продукції на 544,5 тис. тонн. За ці роки зменшилася питома вага всіх областей України в загальній структурі обсягу виробництва молока. Встановлено, що зростання цін на молокопродукцію сприяє скороченню обсягів споживання, дефіциту молока та зростанню експорту. Обґрунтовано вплив на ціну чинника сезонності. Крім того виробники молочної продукції працюють в умовах воєнного стану, деякі взагалі під обстрілами. На українському ринку зростає кількість імпортової молочної продукції, а це становить загрозу для українських виробників. За умови продовження такої ситуації тенденція нарощування імпорту збережеться й надалі.

Ключові слова: ринок молочної продукції, виробники, сільськогосподарські підприємства, підприємства населення, господарства населення, сировина.

Bochko O.Yu.¹, Kuziak V.V.²

LATEST TRENDS IN THE MARKET OF DAIRY PRODUCTS IN UKRAINE

Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv,

79000, Ukraine,
¹ tel.: +380986787046,
e-mail: bochkoolena@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-3422-4654

²tel.: 0637244704,
e-mail: viki1980@msn.com,
ORCID: 0000-0003-4183-117X

Abstract. The article reveals the latest trends in the dairy products market of Ukraine. The purpose of writing the article is the formation of the latest trends in the dairy market. Various general scientific and special research methods were used in the process of the work. In particular, inductive and deductive methods were used to analyze the dynamics of the cow population in Ukraine in all categories of farms. With the help of economic analysis and comparison, the analysis of the dynamics of the cow population in agricultural enterprises and enterprises of the population for 2011-2021 was carried out. And the forecast until 2025 was calculated. The graphic method was used to visualize the research results. The abstract-logical method was used for theoretical generalizations and the formation of conclusions. The dynamics of milk production in Ukraine are substantiated, and it is proved that it is determined by two main indicators - the number of livestock and the productivity of cows. During the last decade, a gradual decrease in the number of cows in Ukraine has been observed, which has become a stable negative trend. It was established that for 2011-2021 the number of cows decreased by almost 1/3: in 2011 its number was 2.63 million heads, and in 2021 - 1.67 million heads. The number of cows in agricultural enterprises (by 28%) and in households decreased. The tendency to decrease is also predicted until 2025. This is also indicated by the linear predictive model. In the structure of all farms, the largest specific weight is occupied by households, in most cases, they make up more than 75%. For 2020-2021, production volumes also decreased by 544.5 thousand tons. Over the years, the specific weight of all regions of Ukraine in the overall structure of the volume of milk production has decreased. It has been established that the increase in prices for dairy products can lead to a reduction in consumption, a shortage of milk, and an increase in exports. The influence of the seasonality factor on the price is substantiated. In addition, dairy producers work under martial law, some even under fire. The number of imported dairy products is increasing in the Ukrainian market, and this poses a threat to Ukrainian producers. It should be noted that if the current conditions do not change, the trend of increasing imports will continue.

Keywords: dairy products market, producers, agricultural enterprises, enterprises of the population, households, raw materials.

Вступ. Виробництво молока і молочних товарів в межах України є одним із найбільш перспективних напрямів розвитку аграрного сектору економіки. Ці товари посідають провідне місце у споживанні населення. Ринок молочної продукції є одним із основних джерел зайнятості мешканців сільської місцевості. Він вже тривалий час зостається об'єктом специфічної уваги і моніторингу спеціалістів агросфери, державних інституцій, науковців, що зумовлено його соціальною значущістю для найбільш вразливих верств населення. Ринок молокопродукції забезпечує формування продовольчої безпеки країни та підтримує населення найважливішими продуктами харчування – молоком, сиром, йогуртами, маслом і т.д.

Молоко є виключною їжею, яку приготувала для людини сама природа. У цьому продукті є всі необхідні речовини, що забезпечують нормальну життєдіяльність людини від самого народження і до глибокої старості. Корисні властивості молока та молочних продуктів не можна недооцінювати. Жодна їжа не може зрівнятися з молоком за хімічним і біохімічним складом. Доведено, що в цьому продукті міститься більше ста різних найцінніших для організму людини компонентів [3].

Теоретико-методологічні проблеми розвитку ринку молочної продукції сьогодні посідають значне місце серед досліджуваних тем. Це питання досліджували як

вітчизняні так і зарубіжні вчені, серед яких Божидарнік Т.В. [1], Іщенко М.О. [6], Гончар Д.Р. [6] Малецька О. І. [11], Савіна Н. Б. [11], Степанчук С. О. [16], Єфісько Ю. Ю. [16], Хоменко А. Ю. [19], Чагаровський В.П [20] та ін. Однак, попри загальний арсенал досліджень на сьогодні недостатньо повно розкриті сучасні тенденції ринку молочної продукції. Відтак виникає необхідність подальших досліджень ринку молочної продукції, який сьогодні функціонує в умовах воєнного стану.

Постановка завдання. Метою даної статті є формування останніх тенденцій ринку молочної продукції. В процесі написання статті застосовано різні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема дедуктивний, індуктивний методи використано для аналізування динаміки поголів'я корів в усіх категоріях господарств України. За допомогою економічного аналізу та порівняння здійснено аналізування динаміку поголів'я корів в сільськогосподарських підприємства та підприємствах населення за 2011-2021рр. та розраховано прогноз до 2025р. Графічний метод використано для наочного зображення результатів дослідження. Для теоретичних узагальнень і формування висновків використано абстрактно-логічний метод.

Результати. Динаміка виробництва молока визначається двома основними показниками – кількістю поголів'я і продуктивністю корів. Протягом останнього десятиріччя поступове зниження поголів'я корів в Україні стало вже постійним негативним трендом (рис. 1).

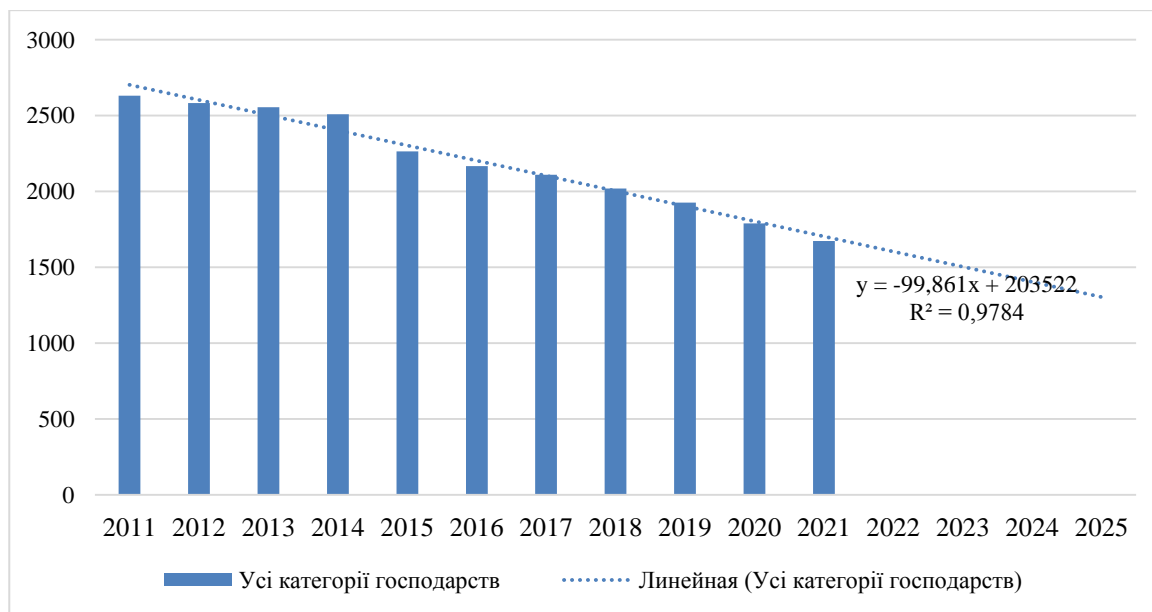

Рис. 1. Динаміка поголів'я корів в Україні за 2011-2021рр. та прогноз до 2025р., млн.гол.

Fig. 1. Dynamics of the cow population in Ukraine for 2011-2021 y. and the forecast until 2025, million people

Переважну більшість молока продовжують виробляти господарства населення. ¼ молочної продукції надходить на переробні підприємства від аграрних підприємств. Таким чином, за 2011-2021рр. поголів'я корів скоротилося майже на 1/3. В 2011р. його кількість становила 2,63 млн голів, а в 2021 р - 1,67 млн голів. за досліджуваний період скоротилась чисельність корів у сільськогосподарських підприємствах та в господарствах населення. Тенденція до скорочення прогнозується також і до 2025рр. На це також вказує лінійна прогнозна модель. В структурі всіх господарств більшу питому вагу займають господарства населення, в переважній мірі вони становлять

більше 75%. Загалом розподіл поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності та господарств населення подано на рис. 2.

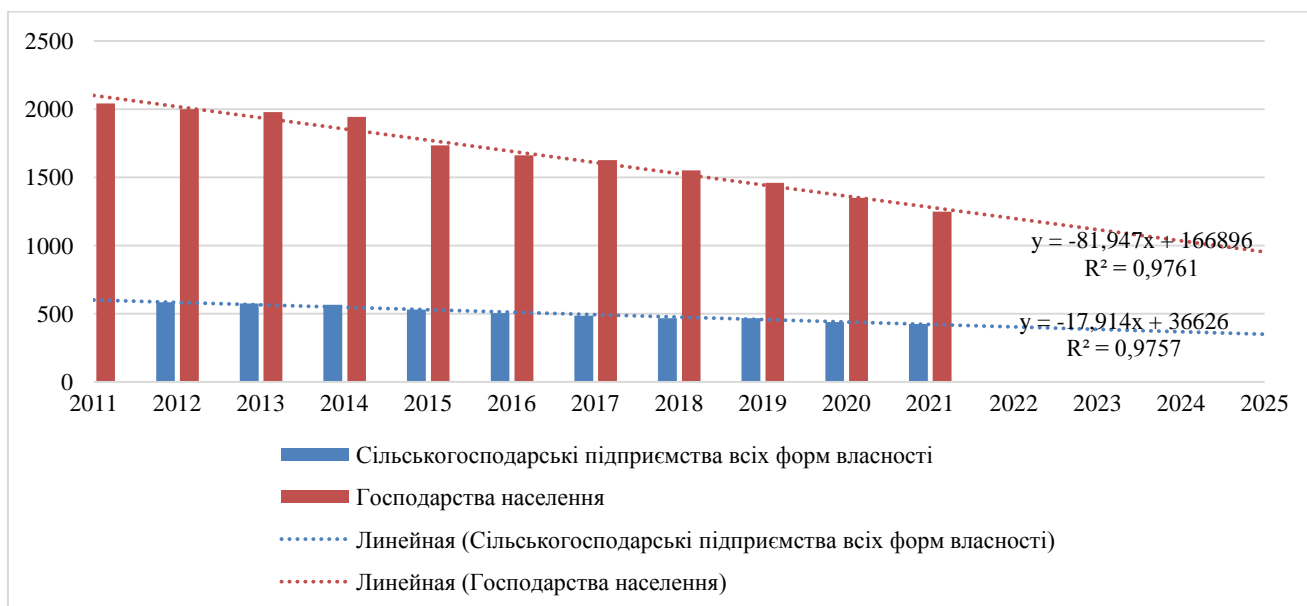

Рис. 2. Динаміка поголів'я корів в сільськогосподарських підприємства та підприємствах населення за 2011-2021рр. та прогноз до 2025р., млн.гол.

Fig. 2. Dynamics of the number of cows in agricultural enterprises and enterprises of the population for 2011-2021 y. and the forecast until 2025, million people

За 2020-2021рр. скоротилися обсяги виробництва продукції на 544,5 тис. тонн. За ці роки зменшилася питома вага всіх областей України в загальній структурі обсягу виробництва молока (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг виробництва (валовий надій) молока у 2020-2021рр., тис. тонн

Table 1

Production volume (gross expectation) of milk in 2020-2021, thousand tons

	2020р.	Питома вага в структурі, %	2021р.	Питома вага в структурі, %	2021р у % до 2020р.
Україна	9263,6	100	8719,1		-544,5
Вінницька	730,3	7,88	684,9	7,86	-45,4
Волинська	353,8	3,82	338,1	3,88	-15,7
Дніпропетровська	275,5	2,97	245,1	2,81	-30,4
Донецька	155,9	1,68	144,1	1,65	-11,8
Житомирська	506,0	5,46	486,7	5,58	-19,3
Закарпатська	337,3	3,64	311,5	3,57	-25,8
Запорізька	202,0	2,18	180,6	2,07	-21,4
Івано-Франківська	410,5	4,43	392,8	4,51	-17,7
Київська	383,6	4,14	368,4	4,23	-15,2
Кіровоградська	272,1	2,94	269,2	3,09	-2,9

Продовження табл. 1

Луганська	110,6	1,19	102,0	1,17	-8,6
Львівська	460,1	4,97	422,1	4,84	-38,0
Миколаївська	278,5	3,01	245,4	2,81	-33,1
Одеська	309,5	3,34	290,9	3,34	-18,6
Полтавська	734,4	7,93	691,8	7,93	-42,6
Рівненська	336,9	3,64	297,9	3,42	-39,0
Сумська	385,6	4,16	364,3	4,18	-21,3
Тернопільська	468,1	5,05	462,2	5,30	-5,9
Харківська	469,9	5,07	427,1	4,90	-42,8
Херсонська	266,2	2,87	238,0	2,73	-28,2
Хмельницька	651,6	7,03	643,8	7,38	-7,8
Черкаська	460,5	4,97	436,2	5,00	-24,3
Чернівецька	248,0	2,68	236,3	2,71	-11,7
Чернігівська	456,7	4,93	439,7	5,04	-17,0

В областях, де проходять бойові дії, на початок грудня було вироблено 5,9% усього молока (або 418,4 тис. т), а у відносно безпечних регіонах — 94,1% (або 6704,8 тис. т). Питома вага виробленого молока на території, які були окуповані за останні місяці скоротився з 20 до 6%. Поголів'я ВРХ станом на 1 грудня 2022р. становило 2,5 млн., що на 14% менше, ніж за цей період 2021р. Зокрема в сільськогосподарських підприємствах утримували 0,89 млн. голів ВРХ, що на 10% менше, ніж у 2021-му. Господарства населення утримували 1,6 млн. голів ВРХ (-16,1%). У 2022р. поголів'я корів у всіх категоріях господарств скоротилося на 13,5% — до 1,4 млн. Промислові виробники утримували 382 тис. корів (на 9,3% менше, ніж торік), а присадибні господарства — 1 млн. 11 тис. голів (-15%) [10].

Наразі українці з середньою зарплатою трохи вищою за 14 тисяч гривень можуть купити молоко 2,6 % жирності та стандартним об'ємом 0,9 літра приблизно за 24 гривні, а пачку масла – за 52 гривні. В Польщі середня ціна літра молока складає 16-17 гривень, масла – близько 42 гривень за 200 грам. При цьому поляки заробляють в середньому 1200 євро (майже 37 тисяч гривень). Очевидно, що молочна продукція для поляків є більш доступною, ніж для українців [7].

Молочний ринок України працює під тиском ряду факторів, які стримують ріст цін на молоко: скорочення споживчого попиту всередині країни та падіння цін на світовому ринку; зростання безробіття, що свідчить про зниження споживання молочних продуктів у короткостроковій перспективі; закриття молокопереробних заводів; зростання собівартості виробництва через кризу в енергетичній системі; знецінення гривні [10]. На українському ринку зростає кількість імпоротної молочної продукції, а це загрожує українським виробникам. За умови продовження такої ситуації тенденція нарощування імпорту збережеться й надалі. Отже, зростання цін на молокопродукцію, яке є невідворотним, може стимулювати скорочення обсягів споживання, дефіциту молока та зростання експорту. Неабияку роль у формуванні цін відіграє чинник сезонності. Крім того виробники молочної продукції працюють в умовах воєнного стану, деякі взагалі під обстрілами.

Відмітимо, що десятку найбільших виробників продукції включають такі підприємства: «Данон» – 13,15%, «Молочний альянс» – 11,19%, «Лакталіс» – 9,95%, «Люстдорф» – 9,8%, «Вімм-Білл-Данн» – 8,84%, Придніпровський молочний комбінат – 5,52%, «Галичина» – 5,26%, Тернопільський молокозавод – 5,2%, «Терра Фуд» –

4,71%, група компаній «Формула» – 3,11%. Більш детальна інформація про виробників молочної продукції України подана в табл. 2.

Таблиця 2

Найбільші переробними молока в Україні, 2021 р.

Table 2

The largest milk processors in Ukraine, 2021

№	Виробники молочної продукції
1	ПАТ «Молочний альянс» випускає продукцію під брендами «Яготинське», «Пирятин», «Славія», «Яготинське для дітей «Златокрай», «Хопси». Він складається із 11 підприємств, серед яких Баштанський, Пирятинський, Згурівський, Городенківський та Новоархангельський сирзаводи, Яготинський маслозавод, Золотоніський маслоробний комбінат, Варвамаслосирзавод, Тростянецький молочний завод, Еталонмолпродукт і ТД «Еталон»
2	Danone випускає продукцію під брендами «Простоквашино», «Актуаль», «Actimel», «Живинка», «Активіа», «Тьома», «Растішка», «Маша та медвідь», «Даниссимо». В компанію входять 8 регіональних представництв і молокопереробні підприємства «Данон-Дніпро» (м. Херсон), де виробляється понад 80 % продукції Danone, «Кремез» (м. Кременчук).
3	Лакталіс випускає продукцію під брендами «Lactel», «President», «Лактонія», «Дольче», «Фанні». Компанія співпрацює з 63 фермами та 8,8440 приймальними пунктами, збір молока 4,71 в 10 областях України. Має заводи у м. Миколаїв та м. Павлоград
4	ТОВ «Люстдорф» випускає продукцію під брендами «Селянське», «На здоров'є», «Бурёнка», «Люстдорф» та «Готоша»
5	Компанія «Вімм-Білл-Данн» випускає продукцію під брендами «Слов'яночка», «Чудо», «Ромол», «Смачненька», «Imunele», дитяче харчування під брендом «Агуша»
6	Група компаній «Терра Фуд» випускає молочну продукцію під брендами «Біла лінія», «Ферма», «Тульчина», «Вапнярка», «Лауреат», «Золотий резерв», «Сорочинське», «Premiale», «Щедра долина», «Любий край». До неї входять 11 молокопереробних заводів, серед яких Крижопільський, Вапнярський, Тульчинський, Новоодеський, Рожищенський, Корнінський сирзаводи, Решетилівський маслозавод та центри прийому молока в Україні

*Сформовано на основі [5, 18, 21]

Усі найбільші молокопереробні підприємства виробляють продукцію, які відповідає сертифікатам та міжнародним стандартам управління та контролю якості ISO 9000 і HACCP. Відповідно до вимог міжнародних стандартів, впроваджено системи управління якістю та безпечністю харчових продуктів ISO 9001 та ISO 22000. Деякі компанії вже отримали сертифікат безпеки харчових продуктів FSSC-22000. Ці компанії ретельно контролюють свою продукцію на відповідність ДСТУ та міжнародним стандартам, постійно слідкують за оновленням технологічних процесів та обладнання, впроваджують інноваційні технології.

Висновки. Отже, ринок молочних продуктів є досить висококонкурентним, а лідери галузі, конкуруючи між собою, використовують власний досвід роботи у сфері виробництва молочної продукції, налагоджені канали збуту продукції і тісний зв'язок зі споживачами.

1. Божидарнік Т.В. Особливості інвестування молочного ринку України. *Економічний форум*. 2011. №2. С. 25-31.

2. Бочко О. Ю., Донець Д. М. Електронна дистрибуція на ринку молочної продукції як необхідна складова вчасної поставки товару. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія: Економіка. 2018. Вип. 1 (9). С. 53–57.
3. Бочко О. Ю., Маркетингові інструменти формування регіональних ринків молочної продукції. Львів: Галич-Прес, 2018. 228 с.
4. Величко А. Є., Кухарук Р. М., Маслова І. В., Рухлякова М. В. Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України. *Агросвіт*. 2021. №16. С. 62-68.
5. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.12.2022 р.)
6. Іщенко М.О., Гончар Д.Р. Конкурентоспроможність продукції молочної промисловості України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2021. № 13. С. 89-98.
7. Кириченко А. "Молочні ріки" міліють: що відбувається з цінами на молоко, кефір, масло URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/molochni-riki-milyut-shcho-vidbuvayetsya-z-cinami-na-moloko-kefir-maslo-novini-11644747.html> (дата звернення: 29.12.2022 р.)
8. Козак О. А. Оцінка ролі та значення молокопродуктового підкомплексу для вирішення продовольчого забезпечення та національної економіки. *Економіка АПК*. 2020. №11. С. 39-51.
9. Колоша В. П. Окремі аспекти оцінки рівня ефективності інтенсифікації при виробництві молока. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 4. С. 63-69.
10. Лінецька Я. Молочна галузь вистояла і продовжує працювати на перемогу URL: <http://milkua.info/uk/post/molocna-galuz-vistoala-i-prodovzue-pracuvati-na-peremogu> (дата звернення: 22.10.2022 р.)
11. Малецька О. І., Савіна Н. Б., Бочко О. Ю. Аналіз експорту молочної продукції в контексті розширення умов євроінтеграції. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Економічні науки. 2019. Вип. 1 (85). С. 59–67.
12. Місюк М.В., Заходим М. В. Розвиток ринку молока в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 34-43.
13. Петриченко О. А. Розвиток молокопродуктового підкомплексу в Україні: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2020. 346 с.
14. Попко О. В. Аналіз стану та перспектив розвитку експортного потенціалу молочної промисловості України. *Інноваційна економіка*. 2017. №9-10. С. 74-77.
15. Рахман М.С., Гризго Д.А. Аналіз ринку молока та молочної продукції України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2021. № 101. 59-67.
16. Степанчук С. О., Єфісько Ю. Ю. Стан та перспективи розвитку молочного ринку України. *Економіка та держава*. 2017. №5. С. 99-102.
17. Тарасова Ю. А. Стан та перспективи розвитку молочної галузі України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2017. №1 (62). С. 149-155.
18. Найбільший виробник молочної продукції в Україні скорочує асортимент, але не зупиняє виробництво. URL: <https://latifundist.com/novosti/58481-najbilshim-virobnikom-molochnoyi-produktsiyi-v-ukrayini-skorochuye-asortiment-ale-ne-zupinyaye-virobnitstvo> (дата звернення: 22.10.2022 р.)
19. Хоменко А. Ю. Стан молочного скотарства в Україні. *Вісник СНТ ННІ бізнесу і менеджменту ХНТУСГ*. Харків: ХНТУСГ. 2019. Вип. 1. С. 80-84.
20. Чагаровський В.П. Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка. 2020. URL: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka> (дата звернення: 22.10.2022 р.)
21. Виробництво молокопродуктів у 2021 році URL: <https://uadairy.com/vyrobnyctvo-molokoproduktiv-u-2021-gozzi/> (дата звернення: 22.01.2023 р.)

References

1. Bozhidarnik T.V. «Peculiarities of investing in the dairy market of Ukraine». *Economic Forum*, no. 2, 2011, pp. 25-31.
2. Bochko, O. Yu., and D. M. Donets. «Electronic distribution on the dairy market as a necessary component of timely delivery of goods». *Scientific Bulletin of the Mukachevo State University. Series: Economy*, Issue 1 (9), 2018, pp. 53–57.
3. Bochko, O. Yu. *Marketing tools for the formation of regional dairy markets*. Lviv: Halych-Press, 2018.
4. Velichko, A.E., Kuharuk, R.M., Maslova, I.V. and M.V.Rukhlyakova. «State and prospects of development of the market of milk and dairy products of Ukraine.» *Agroworld*, no. 16, 2021, pp. 62-68.
5. State Statistics Service of Ukraine, ukrstat.gov.ua/ Accessed 5 Dec.2022.

6. Ishchenko ,M.O., and D.R.Honchar. «Competitiveness of products of the dairy industry of Ukraine: current state and development prospects». *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin* , no. 13, 2021, pp. 89-98.
7. Kyrychenko , A. “Milk rivers" are becoming thinner: what is happening to the prices of milk, kefir, butter.” Unian, www.unian.ua/economics/agro/molochni-riki-milyut-shcho-vidbuvayetsya-z-cinami-na-moloko-kefir-maslo-novini-11644747.html Accessed 29 Dec.2022.
8. Kozak, O. A. «Assessment of the role and importance of the dairy sub-complex for solving food supply and the national economy». *Economy of agro-industrial complex*, no. 11, 2020, pp. 39-51.
9. Kolosha, V.P. «Separate aspects of evaluating the level of effectiveness of intensification in milk production». *Actual problems of innovative economy*, no. 4, 2019, pp. 63-69.
10. Linetska, Y. “The dairy industry survived and continues to work for victory.” milkua.info/uk/post/molocna-galuz-vistoala-i-prodovzue-pracuvati-na-peremogu Accessed 5 Nov.2022.
11. Maletska, O. I., Savina, N. B., and O. Yu.Bochko. “Analysis of the export of dairy products in the context of expanding the conditions of European integration.” *Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. Economic sciences*, issue 1 (85), 2019, pp. 59–67.
12. Misyuk, M.V., and M.V. Zahodym. «Development of the milk market in the context of ensuring food security of the country». *Economy of agro-industrial complex*, no. 1, 2021, pp. 34-43.
13. Petrychenko, O. A. *Development of the dairy sub-complex in Ukraine: monograph*. Kyiv: NNC "IAE", 2020.
14. Popko, O. V. «Analysis of the state and development prospects of the export potential of the dairy industry of Ukraine». *Innovative economy*, no. 9-10, 2017, pp. 74-77.
15. Rahman, M.S., and D.A. Gryzgo «Analysis of the market of milk and dairy products of Ukraine». *Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin*, no. 101, 2021, pp. 59-67.
16. Stepanchuk, S.O., and Yu.Yu. Yefisko. “Status and prospects of development of the dairy market of Ukraine.” *Economy and the state*, no. 5, 2017, pp. 99-102.
17. Tarasova, Yu. A. «State and prospects of development of the dairy industry of Ukraine». *Herald of socio-economic research*, no. 1 (62), 2017, pp. 149-155.
18. “The largest producer of dairy products in Ukraine reduces the range, but does not stop production.” *Latifundist*, latifundist.com/novosti/58481-najbilshim-virobnikom-molochnoyi-produktsiyi-v-ukrayini-skorochuye-asortiment-ale-ne-zupinyaye-virobnitstvo Accessed 18 Nov.2022.
19. Khomenko, A.Yu. “State of dairy farming in Ukraine.” *Bulletin of SNT NNI of Business and Management KhNTUSG*», no 1.,2019, pp. 80-84.
20. Chaharovskiy V.P. «Dairy industry of Ukraine and its future in 10 years: problems, national development program and state support». 2020. Agropolit, agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka Accessed 5 Nov.2022. Accessed 20 Nov.2022.
21. “Production of dairy products in 2021.” The Union of dairy enterprises of Ukraine, uadairy.com/vyrobnycztvo-molokoproduktiv-u-2021-roczni/ Accessed 22 Jan.2023.

УДК 332.62

doi: 10.15330/apred.1.19.192-201

Левандівський О.Т.¹, Баланюк І.Ф.², Матковський П.Є.³, Мацьків В.В.⁴
**РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

¹Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: omelyant@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-5819-8377

²Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +380503733282,
e-mail: ifbalaniuk@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8320-6383

³Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +380501358218,
e-mail: petro.matkovskiy@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9470-9974

⁴Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-3031-7060

Анотація. Необхідною умовою сталого розвитку сільськогосподарських підприємств є накопичення ресурсного потенціалу, а рівень його формування та використання є одним з найважливіших показників розвитку економіки країни в цілому.

Сільськогосподарські підприємства є економічно та соціально важливим сегментом аграрного виробництва, проте в період воєнної агресії росії проти України залишаються малопривабливими для більшості інвесторів. Формування ресурсного потенціалу сільського господарства і зростання його інвестиційної привабливості стримуються гострим дефіцитом фінансових ресурсів, слаборозвиненою матеріально-технічною базою, низьким платоспроможним попитом населення. Фінансові ресурси є одними з основних факторів забезпечення економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, підвищення якості технічної та технологічної бази.

Визначено, що вирішальна роль в формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств повинна належати структурним перетворенням і удосконаленням економічних відносин.

Доведено, що реалізація ефективної стратегії формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є системною проблемою і вимагає комплексного вирішення наступних проблем: підвищення рівня державного та регіонального фінансування програм підтримки сільськогосподарських підприємств; підвищення результативності регіонально-галузевої аграрної науки і створення потужного пакета конкурентоспроможних інновацій (нових агро- і біотехнологій); розвитку селекції у рослинництві і тваринництві, сучасних технічних комплексів, адаптованих до умов конкретної ґрунтово-кліматичної зони); формування економічних механізмів стимулювання попиту сільськогосподарських підприємств на інноваційну продукцію в сфері матеріально-технічного забезпечення; створення гнучкої сучасної регіональної агросервісної інфраструктури, здатної разом з відповідною загальнодержавною інфраструктурою забезпечувати впровадження у виробничий процес нових елементів матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.

Ключові слова: ресурсний потенціал, аграрний сектор, сільськогосподарські підприємства.

Levandivskiy O.T.¹, Balaniuk I. F.², Matkovsky P. Ye.³, Matskiv V.V.⁴
**RESOURCE POTENTIAL IN INVESTMENT SECURITY OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES**

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: omelyant@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-5819-8377

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: +380503733282,
e-mail: ifbalaniuk@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8320-6383

³Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: +380501358218,
e-mail: petro.matkovskiy@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9470-9974

⁴Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-3031-7060

Abstract. A necessary condition for the sustainable development of agricultural enterprises is the accumulation of resource potential, and the level of its formation and use is one of the most important indicators of the development of the country's economy as a whole.

Agricultural enterprises are an economically and socially important segment of agricultural production, however, during the period of Russian military aggression against Ukraine, they remain unattractive to most investors. The formation of the resource potential of agriculture and the growth of its investment attractiveness are restrained by an acute shortage of financial resources, an underdeveloped material and technical base, and a low solvent demand of the population. Financial resources are one of the main factors of ensuring the economic development of agricultural enterprises, improving the quality of the technical and technological base.

It was determined that the decisive role in the formation of the resource potential of agricultural enterprises should belong to structural transformations and improvement of economic relations.

It has been proven that the implementation of an effective strategy for the formation of the resource potential of agricultural enterprises is a systemic problem and requires a comprehensive solution to the following problems: increasing the level of state and regional financing of agricultural enterprise support programs; increasing the effectiveness of regional and sectoral agricultural science and creating a powerful package of competitive innovations (new agricultural and biotechnologies); breeding achievements in plant and animal breeding, modern technical complexes adapted to the conditions of a specific soil and climate zone); formation of economic mechanisms for stimulating the demand of agricultural enterprises for innovative products in the field of material and technical support; creation of a flexible modern regional agro-service infrastructure capable, together with the corresponding national infrastructure, of ensuring the introduction of new elements of material and technical support of agricultural production into the production process.

Keywords: resource potential, agricultural sector, agricultural enterprises.

Вступ. Враховуючи ситуацію, яка склалася у зв'язку з воєнною агресією росії проти України необхідним є пошук більш ефективних шляхів прийняття управлінських рішень сільськогосподарськими підприємствами щодо ресурсного потенціалу. Належне формування, розподіл та використання ресурсів повинно проводитись не тільки в окремих господарствах, але і на рівні держави в цілому. У цьому контексті проблема запровадження адекватного інструментарію оцінки стану ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств потребує теоретичного та практичного вирішення, що дозволить сформуванню ефективності функціонування наявного стратегічного ресурсного потенціалу.

Даній проблематиці присвячені наукові праці Б.В. Артем'єва [1], Л.В. Балабанової [2], О.К. Добикіної [3], І.З. Должанського [4], С.О. Іщук [5], Л.А. Квятковскої [6], Н.С. Краснокутської [7], Є.В. Лапін [8], В.П. Лисякова [9], О.М. Ліпич [10], С.В. Параконного [11], Н.І. Рябикіної [12], Т.А. Талах [13], О.С. Федоніна [14], П.І. Шилепницького [15] , та ін., які нами використано як методологічну основу дослідження. У цих дослідженнях досить детально розглядаються проблеми структурування та аналізу величин і динаміки ресурсного потенціалу. Проте, як показує досвід використання розроблених методів, вони не мають певних недоліків, що призводить до суттєвих помилок в оцінці потенційних обсягів і, відповідно, в формуванні ресурсної бази сільськогосподарських підприємств. Таким чином, одним із основних завдань є аналіз дієвих підходів щодо формування, розподілу та використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств з метою пошуку альтернатив до їх оцінки в сучасних умовах господарювання, дослідити їх основні переваги та недоліки, виявити методичні особливості, які зможуть усунути або звести до мінімуму вплив недоліків на оцінку перспектив і прогнозів. З огляду на це, метою статті є аналіз методики оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств на основі використання динамічного системного підходу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств на основі фінансово-економічних підходів.

Результати. Наявні підходи в науковій літературі до оцінки "ресурсного потенціалу" можуть суттєво відрізнятися і, не мати системного характеру. Проте підходи, запропоновані науковцями, можна класифікувати за основними ознаками та згрупувати за напрямками.

Окремі автори ототожнюють оцінку бізнес-потенціалу з оцінкою підприємства [3] або оцінкою потенціалу майна [4, 7] і відрізняють ці підходи від оцінки бізнес-потенціалу (таблиця 1).

Підходи до визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства

Table 1

Approaches to determining the resource potential of an agricultural enterprise

Сутність	Методи	Окремі недоліки
Доходний (результатний) - формування вартості об'єкта на основі прогнозованих надходжень майбутніх доходів від продажу або експлуатації об'єкта	- капіталізація - дисконтування - грошових потоків	- використовується прогнозна інформація в аналітичних розрахунках; - формування капіталізації та ставок дисконтування мають суб'єктивний характер в аналітичних процедурах; - досягнення абсолютно точних результатів практично неможливо через тривалий період оцінки і нестабільність процесів руху капіталу.
Порівняльний (ринковий) - формування вартості об'єкта на основі зіставлення з аналогами, що були об'єктами ринкових угод	- ринок капіталу - ринок угод - галузеві коефіцієнти	- відсутність прозорого ринку об'єктів оцінки; - некоректність оцінки унікальних чи специфічних об'єктів за браком аналогів для порівняння; - не враховуються перспективи розвитку підприємства на базі існуючих можливостей.
Витратний (майновий) - формування вартості об'єкта як суми вартостей всіх активів підприємства скоригованих на суму зобов'язань	- чисті активи - ліквідаційна вартість	- використання застарілої інформації; - ігнорування перспектив розвитку підприємства з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів; - визначення вартості всіх активів підприємства не враховує синергетичного ефекту від їх використання.

Складено за [14, 1, 9, 11]

Враховуючи основні особливості методів, згрупуємо їх за певними орієнтаціями щодо оцінки ресурсного потенціалу. За основними ознаками ресурсоорієнтованості можна виділити методи оцінки потенціалу, які базуються на окремих його складових.

Так, інтерполяційно-факторно-матричний метод прогнозування визначається матричним методом прогнозування і використовується як релевантний фактор, на основі якого можна розрахувати прогнозне значення ресурсного потенціалу із співвідношенням між його компонентами [12]. О. Федонін визначає фінансову складову як особливо важливу частину ресурсного потенціалу підприємства [14]. Окремі вчені крім майна, технології та технологічних компонентів беруть до уваги трудові ресурси при складанні потенціалу та визначають загальну вартість потенціалу як суму цінностей. Так, П. Шилепницький [15] визначає величину виробничого потенціалу як середньорічні величини основної продукції та оборотних коштів підприємства, а також рівень заробітної плати працівників (включаючи відрахування на соціальне забезпечення). Подібний підхід можна знайти в іншій роботі [3], де рівень ресурсного потенціалу формується на основі його складових, а саме: майнового потенціалу, матеріально-технічного потенціалу, нематеріальних активів, потенційних оборотних коштів і трудового потенціалу. Інші автори представляють широкий спектр потенційних компонентів, які можна враховувати при визначенні їх вартості.

Наприклад, запропонований у роботі [2] підхід пропонує подавати оцінку глобального потенціалу розподілу ресурсів у вигляді суми визначених доданків, скоригованих на значеннях вагових коефіцієнтів.

Хоча ресурсний підхід широко використовується серед науковців, запропонована методика оцінки ресурсного потенціалу має певні недоліки, а саме:

- суб'єктивне значення компонентів ресурсного потенціалу, що приймається до уваги при розрахунку вартості;
- ігнорування синергетичного ефекту поєднання окремих складових ресурсного потенціалу;
- неврахування показників ефективності потенційних ресурсних компонентів;
- ігнорування потенційних можливостей розвитку.

Доречним є розрахунок ефективності складових показників (критеріїв) у процесі аналізу, на основі яких здійснюється оцінка в цілому, а результуючий індекс може бути сформульований як критерій [10], що відображається в загальному індексі. На основі цього розрахунку С. Іщук пропонує метод оцінки стохастичних лімітів виробництва та собівартості продукції у вигляді багатовимірної величини [5], що дає змогу визначити ефект використання виробничого потенціалу підприємств у розрізі.

Методологічною основою оцінки ресурсного потенціалу є порівняння розрахункового економічного показника з його фактичним значенням. В цьому випадку С. Лапін [8] пропонує використовувати показники прибутку від реалізації продукції. Б. Артем'єв [1] пропонує оцінювати економічний потенціал підприємств шляхом визначення доданої вартості за методом, заснованим на "Теорії факторів виробництва". Т. Талах [13] пропонує розширити систему узагальнюючих показників економічної ефективності виробництва. Л. Квятковська [6] у своїй роботі пропонує систему збалансованих показників для оцінки ефективності виробничого потенціалу.

Розглядаючи проаналізовані методи оцінки ресурсного потенціалу у напрямку цілей (результатів), серед основних недоліків варто відзначити:

- суб'єктивне визначення адекватності критеріїв ефективності системи показників щодо використання потенційних ресурсів;
- неврахування майбутніх ресурсів для визначення обсягу існуючого потенціалу;
- неврахування бізнес-цілей.

На даний час, через воєнну агресію росії проти України сільське господарство країни зазнало значних втрат. Загальні збитки аграрної галузі внаслідок масштабного вторгнення росії в Україну за оцінками Мінагрополітики України та Київської школи економіки станом на 15 вересня 2022 року склали 6,6 млрд дол. США [16]. Непрямі збитки сільськогосподарських товаровиробників оцінюються в 34,25 млрд дол. США. Зокрема збитки через скорочення виробництва у рослинництві – 11,2 млрд дол. США; у тваринництві – 348,7 млн дол. США; втрати через скорочення виробництва озимих культур оцінено у 3 млрд дол. США; багаторічних культур – у 322 млн дол. США; втрати внаслідок порушення логістики становлять 18,5 млрд дол. США [17].

Загальна кількість економічних інститутів агропромислового комплексу, які зазнали втрат внаслідок збройної агресії росії, становить 2653 одиниці. (Посівні землі скоротилися на 1,9 млн га, багаторічні насадження скоротилися на 9 тис. га). Крім того, на наявність вибухонебезпечних предметів необхідно перевірити територію площею близько 1 млн га.

Втрати обсягів виробництва продукції рослинництва в натуральних величинах у 2022 році порівняно з попереднім роком становлять 35-40% через скорочення посівних площ (внаслідок тимчасової окупації територій України) [18].

Тваринницький сектор сильно постраждав. За даними Мінагрополітики, через військові дії було втрачено 15-20% великої рогатої худоби, свиней і птиці. Найбільше

постраждали господарства в Чернігові, Харкові, Сумах, Києві, Донецьку, Луганську, Миколаєві, Херсоні та Запоріжжі. На початок 2022 року виробництво тваринницької продукції в цих регіонах становило: м'яса – 20 %, молока – 28,7 %, яєць – 44,8 % [19].

Розглянемо умови широкомасштабної війни, основний ризик для функціонування аграрного сектору економіки України у 2022 році.

На значній частині сільськогосподарських угідь ведення сільськогосподарської діяльності стало неможливим через те, що вони або окуповані, або постійно розбомблені, або заміновані (у 2022 році загальна посівна площа зменшилася на 20% порівняно з 2021 роком).

Зменшилась кількість застосовуваних добрив і пестицидів, що призвело до зниження врожайності сільськогосподарських культур і погіршення якості ґрунту. За попередніми оцінками, внутрішнє споживання азотних добрив у 2022 році скоротилося на 40-55% з 4,75 млн тонн до 2-2,9 млн тонн [20].

На територіях, де велися активні бойові дії, сільськогосподарські угіддя постраждали, їх якість значно погіршилася, і в майбутньому необхідно буде виділяти значні кошти для повернення їх в активний сільськогосподарський оборот. Нині третина території України стала зоною зникнення сільського господарства[21].

Погіршилася забезпеченість сільгосппідприємств технікою – продажі комбайнів за 7 міс. 2022 р. порівняно з аналогічним періодом 2021 р. зменшилися у 2,4 рази, тракторів – удвічі[22], що відбувається на тлі значних фізичних втрат техніки внаслідок бойових дій чи її викрадення окупантами. За оцінками, 84,2 тис. одиниць техніки та устаткування (11 % наявних до 24 лютого 2022 р.) є повністю або частково пошкодженими[23].

Індивідуальні сільгоспвиробники виходять з аграрного бізнесу через значні економічні втрати або змінюють спеціалізацію. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (FAO)[24] понад 150 000 сільськогосподарських товаровиробників безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати.

Виявлено труднощі, пов'язані з інфраструктурою зерносховищ. За оцінками, через руйнування зерносховищ дефіцит складських потужностей (10-15 млн т)[25] збільшився до 20 млн т [26].

Водночас у 2022 році український агросектор продемонстрував значну стійкість в умовах повномасштабної війни. За даними Мінагрополітики було зібрано урожаю у 2022 році понад 67 млн тонн, увійшовши до п'ятірки кращих показників за 30 років [27].

Висновок. Враховуючи ситуацію що склалася, сільськогосподарські підприємства і аграрний сектор країни в цілому, продовжують працювати і нарощувати свій ресурсний потенціал. Таким чином, необхідно враховувати і використовувати різні підходи у нарощуванні ресурсів для ефективного ведення сільськогосподарської діяльності.

Методи функціональної ресурсної орієнтації спрямовані на визначення логічної структури потенціалу сільськогосподарського підприємства та раціональності використання його складових. Завдяки ресурсно-комунікаційному підходу можна оцінити баланс між доступними і наявними ресурсами та скоординувати комунікаційні відносини з метою використання потенціалу конкретних ресурсів.

Методи ресурсно-цільової орієнтації враховують одночасну оцінку ресурсів сільськогосподарського підприємства щодо поточних і стратегічних цілей, які перед ними стоять, і дозволяють їх аналізувати й оцінювати більш детально. Потенціал підприємства, як і цілі підприємства, формуються постійно мінливими економічними умовами на кожному етапі розвитку та характеризують особливості кожного періоду

його діяльності а також визначають основні напрями його розвитку. Найбільш поширений підхід до оцінки ресурсного потенціалу базується на розрахунку інтегрального показника кожної складової.

Таким чином, приймаючи до уваги недоліки кожного з напрямів аналізу та оцінки потенціалів, можна зробити висновок, що на основі цільового системного підходу необхідна розробка динамічної математичної моделі, що враховує тривалість життєвого циклу окремих компонентів ресурсного потенціалу. У зв'язку з цим варто визначити економічні, технологічні, соціальні та інноваційні параметри, які свідчать про перехід потенціалу ресурсів та їх складових від однієї стадії розвитку до іншої.

1. Артемьев Б.В. Проблемы оценки потенциала предприятия. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В.Дала:* Зб. наук. пр. 2006. № 4 (98). Ч. 2. С. 7-11.
2. Балабанова Л.В., Мажинський Р.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства: монографія. Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. 153 с.
3. Добикіна О.К. та ін. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 208 с.
4. Должанський І.З., Загорна Т.О., Удалих О.О., Герасименко І.М., Рашупкіна В.М. Управління потенціалом підприємства: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 362 с.
5. Іщук С.О. Методи визначення ефективності виробничого потенціалу промислових підприємств. *Труди Одеського політехнічного університету.* 2004 . Випуск 2 (22). С.1-6.
6. Квятковська Л.А. Формування оцінки ефективності виробничого потенціалу промислового підприємства з використанням збалансованої системи показників. URL://<http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=238> (дата звернення:17.04.2023)
7. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2005. 352 с.
8. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління./Є.В. Лапін: автореф. дис. докт. екон. наук: 08.07.01 - Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут" Міністерства освіти і науки України. Харків, 2006. 39 с.
9. Лисяков В.П. Оцінка виробничого потенціалу підприємства. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна.* 2005. Вип. 36-2 С.100-105.
10. Ліпич О.М. Ефективність виробничо-ресурсного потенціалу підприємства: фактори впливу та критерії оцінки. *Науковий вісник.* 2005. Вип. 15.5. С.361-368.
11. Параконный А.В., Параконный С.В. Классификация методов оценки экономического потенциала предприятия. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В.Дала:* Зб. наук. праць. 2006. № 4(98). Ч.1. С.174-178.
12. Рябікіна Н.І. Теоретико-методологічні засади оцінки та оптимізації використання потенціалу промислового підприємства (на прикладі гірничо-збагачувальних підприємств): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 – Одеський державний економічний університет Міністерства освіти і науки України. Одеса, 2003. 15 с.
13. Талах Т.А. Аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств хлібопекарської промисловості: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.04 – Тернопільська академія народного господарства. Тернопіль, 2005. 23 с.
14. Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2003. 316 с.
15. Шилепницький П.І. Вдосконалення управління виробничим потенціалом (на прикладі підприємств машинобудування): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.02 – Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2001. 13 с.
16. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport> (дата звернення:17.04.2023)
17. Огляд непрямих втрат від війни в сільському господарстві України. Другий випуск, 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/lossesreport1> (дата звернення:17.04.2023)
18. Наповнюють бюджет і годують. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/>(дата звернення:17.04.2023)
19. Збитки від загибелі тварин та пошкодження тваринницьких ферм становлять приблизно 2 млрд гривень. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkodzhennya-tvarinnitskikh-ferm-stanovlyayut-priblizno-2-mlrd-grivnyh/>(дата звернення:17.04.2023)

20. Ринок добрив 2022: українська хімія витримала удар, адаптувалася до військових умов і розпочала відновлення. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/880515.html>(дата звернення:17.04.2023)
21. Третина українських земель є потенційно небезпечною для с/г робіт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn...>(дата звернення:17.04.2023)
22. Продажі комбайнів в Україні знизилась у понад 2 рази. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis...>(дата звернення:17.04.2023)
23. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск 10 листопада 2022. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport...>(дата звернення:17.04.2023)
24. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z...>(дата звернення:17.04.2023)
25. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. 8 червня 2022. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages_report... (дата звернення:17.04.2023)
26. Зберігання зерна в полімерних рукавах: як все зробити правильно? URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak-...>(дата звернення:17.04.2023)
27. В Україні намолочено майже 51 млн тонн зерна. URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolocheno-majzhe-51-mln-tonn-z...>(дата звернення:17.04.2023)

References

1. Artemyev, B.V.” Problems of estimating the potential of an enterprise.” *Bulletin of the East Ukrainian National University named after V. Dalya: Coll. of science pr*, no. 4 (98), Part 2, 2006, pp. 7-11.
2. Balabanova, L.V. , and R.V. Mazynskyi. *Managing the marketing potential of an enterprise*. Donetsk, DonDUET, 2005.
3. Dobykina, O.K. , Ryzhikov, V.S., Kasyanyuk, S.V., Kokotko, M.E., Kostenko, T.D., and A.A. Gerasimova. *The potential of the enterprise: formation and assessment: Study guide*. Kyiv, Center of educational literature, 2007.
4. Dolzhansky, I.Z. , Zagorna, T.O., Udalikh, O.O., Gerasimenko, I.M., and V.M. Raschupkina. *Enterprise potential management: Training manual*. Kyiv,Center of educational literature, 2006.
5. Ishchuk, S.O. “Methods of determining the efficiency of production potential of industrial enterprises.” *Proceedings of the Odessa Polytechnic University*, issue 2 (22), 2004, pp.1-6.
6. Kvyatkovska, L.A. “Forming an assessment of the efficiency of the production potential of an industrial enterprise using a balanced system of indicators.” www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=238. Accessed 17 Apr.2023
7. Krasnokutska, N.S. *The potential of the enterprise: formation and assessment: Study guide*. Kyiv, Center of educational literature, 2005.
8. Lapin, E.V. *Economic potential of industrial enterprises: formation, assessment, management*. Autoref. thesis. Kharkiv, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", 2006.
9. Lysyakov, V.P. “Evaluation of the production potential of the enterprise.” *Scientific works of DonNTU. Series: economical*, vol. 36-2, 2005, pp.100-105.
10. Lypych, O.M. “The efficiency of the enterprise's production and resource potential: influencing factors and assessment criteria.” *Scientific Bulletin*, Issue 15.5, 2005, pp.361-368.
11. Parakonny, A.V., and S.V. Parakonny “Classification of methods for assessing the economic potential of an enterprise.” *Bulletin of the East Ukrainian National University named after V. Dalya*, no. 4(98), Part 1, 2006, pp.174-178.
12. Ryabikina, N.I. *Theoretical and methodological principles of assessment and optimization of the use of the potential of an industrial enterprise (on the example of mining and beneficiation enterprises)*. Autoref. thesis. Odesa, Odesa State University of Economics, 2003.
13. Talakh, T.A. *Analysis of the effectiveness of using the resource potential of enterprises in the baking industry*. Autoref. thesis. Ternopil, Ternopil Academy of National Economy, 2005.
14. Fedonin, O.S. , Repina, I.M., and O.I. Oleksyuk. *The potential of the enterprise: formation and assessment: Study guide*. Kyiv, KNEU, 2003.
15. Shilepnytskyi, P.I. *Improving the management of production potential (on the example of machine-building enterprises)*. Autoref. thesis. Lviv, Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2001.
16. “Review of war losses in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment. Second issue, November 10, 2022.” Minagro, minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport... Accessed 17

Apr.2023.

17. "Review of indirect losses from the war in the agriculture of Ukraine. Second issue, November 10, 2022." Minagro, minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/lossesreporti.. Accessed 17 Apr.2023.
18. "They fill the budget and feed." Uriadovyi kurier, ukurier.gov.ua/uk/articles/napovnyuyut-byudzhet-i-goduyut/ Accessed 17 Apr.2023
19. "Losses from the death of animals and damage to livestock farms amount to approximately 2 billion hryvnias." Minagro, minagro.gov.ua/news/zbitki-vid-zagibeli-tvarin-ta-poshkodzhenny... Accessed 17 Apr.2023
20. "Fertilizer market 2022: Ukrainian chemistry withstood the blow, adapted to military conditions and began recovery." Interfax. interfax.com.ua/news/blog/880515.html Accessed 17 Apr.2023
21. "A third of Ukrainian lands are potentially dangerous for agricultural work." Agravery, agravery.com/uk/posts/show/tretina-ukrainskih-zemel-e-potencijn... Accessed 17 Apr.2023
22. "Sales of combine harvesters in Ukraine decreased by more than 2 times." Agravery, agravery.com/uk/posts/show/prodazi-kombajniv-v-ukraini-znizilis... Accessed 17 Apr.2023
23. "Survey of losses from the war in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment. Second issue November 10, 2022." Minagro, minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreport... Accessed 17 Apr.2023
24. "Twilight of agricultural holdings: how the war will change the agriculture of Ukraine." Mind, mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-z... Accessed 17 Apr.2023
25. "Survey of losses from the war in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment. June 8, 2022." URL: Minagro, minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Damages_repor... Accessed 17 Apr.2023
26. "Grain storage in polymer sleeves: how to do everything correctly?" Cabinet Ministry of Ukraine, www.kmu.gov.ua/news/zberigannya-zerna-v-polimernih-rukavah-yak-... Accessed 17 Apr.2023
27. "Almost 51 million tons of grain were threshed in Ukraine." Minagro, minagro.gov.ua/news/v-ukrayini-namolocheno-majzhe-51-mln-tonn-z. Accessed 17 Apr.2023

УДК 336

doi: 10.15330/apred.1.19.201-212

Кохан І.В.¹, Дмитровська В.С.²

ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ КОМУНАЛЬНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,

¹e-mail: irina.kokhan@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-9262-5723

²e-mail: veronika.dmytrovska@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5696-2792

Анотація. Забезпечення високого рівня життя населення, задоволення необхідних потреб громадян у комфортному житті, енергетиці, транспорті, послугах є ключовими завданнями соціально орієнтованої економіки. Належне задоволення зазначених потреб можливе лише за умов безперебійного та ефективного функціонування комунальних підприємств, а якість та ефективність діяльності комунальних підприємств безпосередньо залежить від їх фінансового стану.

Особливо зараз в умовах децентралізації актуальним є вивчення питань функціонування, розвитку та фінансового забезпечення, фінансового стану комунальних підприємств. Розглядаються проблеми та перспективи відновлення комунальної сфери України під час та після завершення російської війни проти України. Повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до великих людських жертв, масового переміщення населення, значних пошкоджень інфраструктури. Вплив на економічну діяльність також був величезним: реальний ВВП різко впав, інфляція різко зросла, торгівля була серйозно порушена, а дефіцит бюджету зріс до безпрецедентного рівня.

Проаналізовано основні події та розвиток економіки під час воєнного стану в державі, визначено проблеми та обґрунтовано оптимальні умови майбутнього розвитку комунальної сфери. Проаналізовано вже існуючі плани відновлення інфраструктури України після закінчення війни та спрогнозовано інші можливі варіанти розвитку реконструкції комунального сектору в контексті міжнародного досвіту країн Європейського Союзу. Метою статті є дослідження основних напрямів теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо формування та використання фінансових ресурсів комунальних підприємств та розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення управління фінансовими ресурсами комунальних підприємств в Україні. Під час формування аналітичного підґрунтя оцінки ефективності управління фінансами комунальних підприємств застосовані такі методи наукового дослідження: формалізація, вимірювання, статистичний, аналітичний, порівняння, соціологічний, структурно-логічного аналізу. При визначенні напрямів модернізації управління фінансами комунальних підприємств в умовах повоєнного відновлення були використані методи ідеалізації, прогнозування, узагальнення, методи кількісних і якісних досліджень.

Ключові слова: комунальна сфера, місцеві бюджети, фінансування, відновлення.

Kokhan I.V.¹, Dmytrovska V.S.²

TRENDS IN THE FINANCING OF THE COMMUNAL SECTOR IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine, tel.: 0342752391,
tel.: 0342752351,

¹e-mail: irina.kokhan@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-9262-5723

²e-mail: veronika.dmytrovska@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5696-2792

Abstract. Ensuring a high standard of living of the population, meeting the necessary needs of citizens in comfortable housing, energy, transport, and services are the key tasks of a socially oriented economy. Adequate satisfaction of these needs is possible only under the conditions of uninterrupted and efficient functioning of utility enterprises, and the quality and efficiency of the activity of utility enterprises directly depends on their financial condition.

Especially now in the conditions of decentralization, it is relevant to study the issues of functioning, development and financial support, the financial condition of communal enterprises. The problems and prospects of restoring the communal sphere of Ukraine during and after the end of the Russian war against Ukraine are considered. Russia's full-scale invasion of Ukraine led to large human casualties, massive displacement of the population, and significant infrastructure damage. The impact on economic activity was also enormous: real GDP fell sharply, inflation soared, trade was severely disrupted, and the budget deficit rose to unprecedented levels.

The main events and development of the economy during the martial law in the state were analyzed, the problems were identified and the optimal conditions for the future development of the communal sphere were substantiated. Already existing plans for the restoration of Ukraine's infrastructure after the end of the war are analyzed and other possible options for the development of the reconstruction of the utility sector in the context of the international education of the European Union countries are predicted. The purpose of the article is to study the main directions of theoretical foundations and practical recommendations for the formation and use of financial resources of communal enterprises and the development of scientific and practical recommendations for improving the management of financial resources of communal enterprises in Ukraine. The following methods of scientific research were applied during the formation of the analytical basis for evaluating the effectiveness of financial management of utility companies: formalization, measurement, statistical, analytical, comparison, sociological, structural and logical analysis. The methods of idealization, forecasting, generalization, modeling, methods of quantitative and qualitative research were used to determine the directions of modernization of the management of the finances of communal enterprises in the conditions of post-war recovery.

Key words: communal sphere, local budgets, financing, recovery.

Вступ. Основним показником соціально-економічного розвитку регіонів України є ефективне та стабільне функціонування комунальних підприємств, оскільки їхня діяльність спрямована на забезпечення комфортних та безпечних умов проживання всіх жителів. У статті актуалізовано питання визначення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні післявоєнної відбудови комунальної інфраструктури. Обґрунтовано, що в умовах поточної невизначеності з джерелами зовнішніх фінансових ресурсів для відновлення зруйнованої інфраструктури та механізмами використання таких ресурсів набуває актуальності розробка внутрішніх механізмів прямої та опосередкованої участі місцевих бюджетів. У довоєнний період комунальні підприємства критичної інфраструктури були найбільшими одержувачами коштів з місцевих бюджетів, і обсяги цього фінансування зросли в рази, але їх рентабельність залишалася вкрай низькою. Незважаючи на виконання поточного плану надходжень до місцевих бюджетів, коштів на відновлення потреби у комунальному господарстві не вистачає. Тому повноцінне виконання функцій комунальних підприємств потребує відповідного фінансового забезпечення та дієвого механізму управління діяльністю комунальних підприємств, який би забезпечив їх стабільний розвиток у майбутньому. Це зумовлює необхідність вивчення проблем фінансового забезпечення та пошуку нових підходів і шляхів підвищення ефективності діяльності та відновлення комунальних підприємств.

Особливості фінансового забезпечення діяльності комунальних підприємств різних сфер достатньо широко висвітлені у працях українських науковців та практиків, зокрема О.П. Кириленко [1], О.С. Журавка [2], С.М. Галенка [3], О.В. Кравченко [4], та інших. Проте, незважаючи на значну увагу, яку приділяють дослідники розробкам теоретичних і практичних аспектів фінансового забезпечення діяльності підприємств, натепер залишається низка проблем та бракує всебічного та комплексного вивчення особливостей фінансового забезпечення діяльності комунальних підприємств, а також розроблення заходів для забезпечення їх стабільного розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних напрямів теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо формування та використання фінансових ресурсів комунальних підприємств та розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення управління фінансовими ресурсами комунальних підприємств в Україні.

Результати. Ефективність функціонування органів місцевого самоврядування безпосередньо залежить від функціонування інституту власності, оперативного застосування законодавства та належного управління. Еволюція форм власності суттєво впливає на добробут громадян, перспективи розвитку громади та процвітання

державності в країні, тому сфера комунальної власності наразі трансформується найшвидше.

В умовах воєнного стану криза житлово-комунального господарства продовжує поглиблюватися та загострюватися. Так, як у екстремально складних умовах необхідно забезпечити відновлення та функціонування системи комунального господарства, житлового фонду, надання комунальних послуг, необхідних для мінімального забезпечення життєдіяльності цивільного населення.

Європейський напрям розвитку України означає, передусім, наближення до європейських стандартів бюджетного механізму, фінансову децентралізацію, удосконалення засад формування та виконання місцевих бюджетів [7, с.15].

Комунальна власність є формою суспільної власності, тобто належить територіальним громадам та органам місцевого самоврядування. Комунальна власність дає можливість місцевому самоврядуванню одержувати додаткові джерела доходів. Основою економічної та фінансової самостійності місцевого самоврядування є комунальна форма власності на фінансові ресурси [6].

На даний момент, питання формування та реалізації державної політики в сфері комунального господарства на загальнодержавному рівні займаються Кабінет Міністрів України (КМУ), Національна комісія, Міністерство розвитку громад та територій України, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

На час дії воєнного стану функції щодо управління сферою ЖКГ можуть покладатися на тимчасові державні органи – військові адміністрації.

Згідно, до норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» статті 15, на військові адміністрації покладено:

- повноваження щодо управління об'єктами ЖКГ, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних ОТГ;
- забезпечення відповідного якості та рівня послуг громадянам;
- забезпечення соціально-культурних закладів та населення паливом, газом та відповідними енергоносіями;
- вирішення питань водопостачання;
- надання допомоги власникам житлових приміщень у їх реконструкції та відбудові, у разі пошкодження внаслідок воєнних дій чи терористичних актів;
- вирішення питань збирання, транспортування, утилізації та захоронення побутових відходів; затвердження маршрутів та розкладів руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форми власності тощо [7].

Управління об'єктами ЖКГ, що знаходяться у комунальній власності, їх належне утримання та ефективну експлуатацію, надання необхідних комунальних послуг реалізують органи місцевого самоврядування, так як вони мають повноваження у сфері управління та регулювання комунального господарства відповідної ОТГ.

Управління комунального господарства, на рівні міста, залежить від розмірів його території, кількості населення, що є на цій території, присутності комунальних підприємств, підприємницьких структур, галузей матеріального виробництва та обслуговування, громадських організацій та населення.

Війна стала безпрецедентним випробуванням на стійкість загальної системи управління та функціонування інституцій. Незважаючи на значні удари по бюджетах громад, самоврядуванню вдалося зберегти контроль над більшістю протягом перших місяців вторгнення. Протягом семи років, відколи розпочалася децентралізація, також відбулася адміністративна (утворення об'єднаних територіальних громад) і фіскальна складові.

Головний результат полягає в тому, що разом зі збільшенням ресурсів на місцях зросла і автономія у прийнятті рішень щодо управління ними. Завдяки цій реформі місцева влада отримала, з одного боку, більші фінансові ресурси та більшу самостійність у прийнятті рішень щодо їх використання, а з іншого – більшу відповідальність.

У 2021 році на місцеві бюджети припадала чверть доходів зведеного бюджету, де практично 400 млрд. грн. змогли зібрати територіальні громади. Вторгнення росії поставило перед громадами значні виклики, адже на місцевому рівні потрібно вирішувати гуманітарні, комунальні, матеріально-технічні та міграційні проблеми, відновлювати зруйноване [5]

Повномасштабне вторгнення на територію України, що триває більше року, призводить до катастрофічних руйнувань цивільної та промислової інфраструктури. Згідно, даних, наведеними звіті Світового банку, Єврокомісії та Уряду України, сукупні прямі збитки завдані Україні (житловому комплексу, промисловості, транспорту, торгівлі) станом на 01.06 2022 року становили 97 млрд. доларів. До даного переліку додаються збитки, спричинені порушенням виробничих механізмів, які оцінюються у 52 млрд.доларів.

На відбудову соціальної інфраструктури Україна потребуватиме близько 105 млрд дол. за оцінками на 01.06.22р., тоді як в цілому на відновлення зруйнованих активів станом на 01.08.2022р. необхідно витратити 185 млрд дол., в тому числі на житлово-комунальне господарство – 1,7 млрд. дол., і транспорт – 4,6 млрд дол. [5].

Згідно прогнозних даних Національної ради з відновлення України, станом на 01.08.2022 р. загальний обсяг прямих збитків вже становить 108,3 млрд доларів, а тільки за 2 місяці війни прямі збитки зросли на 11 млрд доларів. Основною складовою зростання збитків за два літні місяці експерти Нацради називають пошкодження та руйнування житла. Загалом, за даними на серпень, зруйновано щонайменше 129,9 тис. житлових будинків. Збитки, завдані інфраструктурному сектору, склали 31,6 млрд доларів, збитки промислових підприємств – 8,8 млрд доларів. Збитки, пов'язані з руйнуванням об'єктів соціальної інфраструктури, на початок серпня склали 5,7 млрд доларів. [5].

KSE Агроцентром та Всеукраїнською асоціацією громад, за підтримки Фонду Конрада Аденауера в Україні провели опитування мешканців громад щодо проблем місцевих фінансів під час війни, що дало змогу проаналізувати бюджетну ситуацію в якому опинилися громади в перші місяці війни. Вторгнення, яке спричинило масову міграцію та зупинку бізнесу, завдало значного удару по бюджетам.

Об'єднані територіальні громади, які знаходились поза зоною бойових дій, серех них, дві третини відзначили падіння доходів. Кожна четверта громада, що знаходилася у зоні вторгнення росії, збрала щонайменше на 50% менше доходів від довоєнних показників. Статті бюджетів, які постраждали найбільше – це надходження з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), акцизів та земельного податку.

Таким чином, громади опинились перед необхідністю продовжувати фінансувати освіту, медицину, житлово-комунальне господарство, коли доходи впали до 70%, що внесло значний дисбаланс у їхніх фінансах (табл. 1):

Структура зменшення доходів громад у травні 2022 року

Table 1

The structure of community income reduction in May 2022

На скільки впали бюджетні доходи відносно очікуваних значень?	ТГ поза зоною бойових дій, %	ТГ у зоні бойових дій, %	ТГ, що постраждали від російської окупації, %
Впали на 0-9%	23%	12%	13%
Впали на 10- 29%	21%	26%	17%
Впали на 30- 49%	8%	23%	30%
Впали на 50- 69%	3%	20%	22%
Впали на понад 70%	1%	3%	4%
Не впали	43%	15%	13%
Важко сказати	1%	0%	0%

Джерело: побудовано авторами за даними джерела [9]

Таким чином, 51% громадам довелося ухвалювати скорочення бюджету, в частині видатків на освіту та житлово-комунальне господарство та видатки на оплату праці. Хоча в листопаді 2022 року Уряд спростив організацію бюджетного процесу на місцевому рівні в період воєнного стану, у більшості сфер (освіта, медицина, житлово-комунальне господарство, культура) недофінансування вже означає погіршення якості надання державних послуг. Набагато менше територіальних громад встигли звернутись за прямою фінансовою підтримкою – тільки 20%, а тільки половина з них отримала кошти. Дефіцит держбюджету в розмірі \$3,5 млрд на місяць і пріоритетність видатків на оборону не дозволяють збільшити фінансування місцевих потреб [9].

Одним із визначних факторів, який негативно впливає на можливості досягнення цілей сталого розвитку, є рівень видатків зведеного бюджету на фінансування програмних заходів за функціональними ознаками у економічній, екологічній та соціальній сферах. Згідно табл. 2 очевидно, що видатки екологічного спрямування протягом аналізованого періоду не перевищували 1%, а у 2022 році істотно знизилися – до 0,17% від загальних видатків.

Витрати на економічну діяльність протягом 2014-2021 років мали тенденцію до зростання – з 8,3% у 2014 році до 15,9% у 2021 році, після чого відбулося значне зниження цього показника до 5,1% у 2022 році. За весь період дослідження частка видатків на соціальну сферу був найбільшим: так, їх сума перевищила 50% від суми загальних видатків (найвище значення було у 2014 році – 59,1%, найменше у 2020 році – 50,3%, а у 2022 році – 32,7%). Поясненням такого зменшення уточнених показників видатків у 2022 році, які порівняно з попереднім роком загалом зросли на 1 199,1 млрд грн, стала зміна пріоритетів та напрямів бюджетних видатків під час війни, а саме потреба збільшення фінансування на сфері оборони та безпеки країни. Таким чином, після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України витрати на оборону зросли до понад 110 млрд грн. проти 10 млрд. грн. у 2021 році [4].

Таблиця 2

Аналіз структури та динаміки показників зведеного бюджету з розподілом за групами економічного, екологічного та соціального призначення

Table 2

Analysis of the structure and dynamics of indicators of the consolidated budget with distribution by groups of economic, environmental and social purposes

Показники	Роки								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Видатки зведеного бюджету України, млн. грн.	523125,7	679871,4	835589,8	1056760	1250174	1370113	1595290	1844378	3043499,1
у тому числі: на охорону НПС									
млн.грн.	3481,7	5529,7	6255,4	7349,3	8242,1	9729,8	9056	10620,6	5226,7
частка у % до загально-го обсягу видаєків	0,67	0,81	0,75	0,7	0,66	0,71	0,57	0,58	0,17
коефіцієнт зростання ланцюговий	x	1,59	1,13	1,17	1,12	1,18	0,93	1,17	0,49
на економічну діяльність									
млн.грн.	43637,6	56257,3	66180,3	102883,4	140761	154219,3	262815	293350	156434,3
частка у % до загально-го обсягу видаєків	8,34	8,27	7,92	9,74	11,26	11,26	16,47	15,91	5,14
коефіцієнт зростання ланцюговий	x	1,29	1,18	1,55	1,37	1,10	1,70	1,12	0,53
на соціальну сферу									
млн.грн.	326931	393463	497607	617438	694579	754959	838719	984125	1036017
частка у % до загально-го обсягу видаєків	59,09	55,56	57,45	55,85	53,13	52,58	50,56	50,27	32,69
коефіцієнт зростання ланцюговий	x	1,22	1,27	1,23	1,13	1,08	1,12	1,15	1,07

Джерело: побудовано авторами за даними джерела [9]

Тенденції показників видатків зведеного бюджету на фінансування соціальної сфери порівняно з екологічною та економічною сферами до 2022 року були позитивними. Проте, враховуючи гуманітарні наслідки війни, не можна визначити як достатні як в умовах війни, так і на етапі повоєнного відновлення. Аналізуючи показники видаткової частини бюджету у 2022 році, майже третина видатків зведеного бюджету припадає на соціальну сферу: соціальний захист (15%), освіту (9,6%), медицину (7,1%), духовну та фізичний розвиток (1,1%) . Порівняно з минулим роком видатки на соціальний захист зросли на 23,9%, що дало змогу захистити соціальні виплати від інфляції під час війни (середня інфляція на кінець 2022 року становила 20,2%). Решта видатків (14,8%) розподілилися таким чином: 8,2% – загальнодержавні функції, з них 5,3% – обслуговування державного боргу; 5,1% – економічна діяльність; 1,4% – житлово-комунальне господарство; 0,2% – екологія. Так, 5/6 видатків зведеного бюджету 2022 року склали два основні напрямки: безпека/оборона та соціальна сфера. Маємо бюджет воюючої країни, але зі збереженням невідкладних витрат на соціальний захист, охорону здоров'я та освіту [5].

Світовий банк та Європейська комісія підтвердили свою постійну підтримку нашої державі. Враховуючи виснажливу війну, виникне потреба в майбутніх оцінках шкоди, втрат і потреб у реконструкції та відновленні в Україні. Враховуючи наслідки війни з 24 лютого по 01.06.2022 року, збитки, завдані галузями промисловості, оцінюються приблизно в 97 мільярдів доларів.

Найбільше постраждали зазнали втрат і пошкоджень такі сфери, як житловий сектор (40% від загального збитку), транспорт (31%), торгівля і промисловість (10%)

Загальні збитки наближаються до 252 мільярдів доларів, дивлячись на які, можна помітити, що збитки в одному секторі продовжують зростати та перетинатися з іншими галузями. Наприклад, падіння сільськогосподарського виробництва вплинуло на попит, перебої в постачанні або електроенергії впливають на бізнес у районах, які безпосередньо не постраждали від бойових дій.

Зазначається, що станом на кінець 2022 року рівень життя за межею бідності став вищим і зріс у десять разів до 21%. Він буде вищим у охоплених війною районах. Наприклад, у тимчасово непідконтрольній державі Херсонській області з 2022 року ціни на продукти харчування зросли на 62%. Усі ці потреби виникають внаслідок війни, яка охоплює широку географічну територію (включно з міськими районами).) і є масовим – задоволення цих потреб має вирішальне значення для тривалого післявоєнного відновлення.

У найближчій та короткостроковій перспективі для задоволення найнагальніших потреб у аналізованих галузях буде потрібно понад 105 мільярдів доларів. До них належать термінові потреби, а саме:

- 1) підготовка до зими об'єктів комунального господарства;
- 2) ремонт транспортного відділення для забезпечення зв'язку та обслуговування;
- 3) забезпечення людського розвитку, особливо забезпечення освіти, медичного обслуговування та надання підтримки найбіднішим і переміщеним верствам населення;
- 4) невідкладні заходи щодо очищення території країни для забезпечення безпеки реконструкції та реставрації основних територій.

Міжнародні та українські урядові, експертні та наукові кола акцентують на потребі і обов'язковості використання підсанкційних коштів росії для відновлення української економіки, однак, як неодноразово наголошували іноземні вчені, урядовці та представники міжнародних організацій, наразі механізм передачі заморожених активів агресора до відновлення України не розроблено, і це може тривати довго.

Питання та проблеми відновлення знищеної інфраструктури стає життєво актуальним для України, і на стадії невизначеності з джерелами зовнішніх фінансових

ресурсів для відновлення та механізмами використання таких ресурсів, розробка механізмів прямої та опосередкованої участі вітчизняних інституцій у процесах післявоєнної відбудови набуває актуальності.

Активна участь місцевої влади у цих процесах не викликає сумнівів, проте обставини, що склалися, потребують з'ясування ролі місцевих бюджетів у системі відносин, спрямованих на відродження України.

Комунальні установи можна умовно поділити на некомерційні підприємства та установи переважно соціальної сфери та комунальні підприємства, що працюють на комерційній основі.

Критично важливими об'єктами комунальної сфери є комунальні підприємства, які надають соціально важливі послуги та водночас виконують соціальну функцію. Це: водо- та теплопостачальні підприємства, підприємства, що надають послуги з утилізації відходів та інші супровідні послуги.

Дані підприємства, одночасно із підприємствами електропостачання, яке на сьогодні є приватною монополією, належать до об'єктів критичної інфраструктури.

Інфраструктура вважається критичною, відповідно, яка забезпечує надання основних послуг для підтримки безперервного розвитку, протидіє загостренню внутрішніх і зовнішніх викликів, а також сприяє відновленню після порушень і руйнувань [1, с. 50]. Така інфраструктура має забезпечувати постійну роботу підприємств і домогосподарств, фінансової системи та державних установ у нормальних умовах [1, с. 61]. Відновлення критичної інфраструктури є пріоритетним та базовим завданням для післявоєнного економічного відновлення.

Далі за значимістю йдуть підприємства, які надають соціально важливі послуги, але не здійснюють соціальних функцій. До них відносять підприємства з ремонту та утримання доріг, мостів і споруд, підприємства у сфері благоустрою, підприємства з утримання житлового фонду, утримання зелених насаджень, надання адміністративних послуг, надання ритуальних послуг.

У даній групі підприємства сфери дорожнього господарства належать до критичної інфраструктури. Комунальні підприємства критичної інфраструктури є основними одержувачами бюджетного фінансування з місцевих бюджетів, яке спрямовується до них у різних формах. Стан фінансування комунального господарства до початку здійснення децентралізації був незадовільним, на що акцентували значна кількість науковців та експертів.

Проте, з початком децентралізації фінансування комунальних підприємств покращилося, але їх фінансова прибутковість та ефективність залишалася на низькому рівні, що проявляється середньою нульовою рентабельністю капіталу, а для підприємств критичної інфраструктури середні показники рентабельності станом на 2017–2018 рр. стали від'ємними значеннями, а саме: -1% для водопостачання, -5% для теплопостачання та -3% для комунального транспорту [6-7].

Узагальнена статистика щодо загального обсягу бюджетних коштів, виділених комунальним підприємствам, в тому числі критичної інфраструктури, не ведеться (підкреслюючи, що сфера ЖКГ є лише частиною комунальної сфери), однак у звітах.

Антимонопольний комітет України, який реєструє надання державної допомоги підприємствам комунальної власності протягом 2018–2020 років, наголошує на значному збільшенні обсягів такої допомоги за рахунок коштів місцевих бюджетів за період 2018–2020 років, а саме з 622,32 млн грн. 2018 р. до 4 281,34 млн. грн. у 2020 році, практично в 7 разів [5].

Відповідні дані показують про значне підвищення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні комунальних підприємств за останні роки. Якщо припустити, що у 2021 році обсяг фінансування комунальних підприємств не зменшився, і порівняти обсяг

державної допомоги з орієнтовними розмірами потреби у оновленні лише ЖКГ та транспорту, то тоді ми отримаємо 4,3 млрд грн потенційних потужностей проти 6,3 млрд доларів ймовірних потреб.

Не дивлячись на позитивні звітні дані про виконання місцевих бюджетів за I півріччя 2022 року, а саме збільшення доходів на 18,4 млрд. грн., що є на 11,8% більше, ніж за відповідний період 2021 року, очікуване падіння ВВП України у 2021 році становить 31,5%, тому фінансова спроможність місцевих бюджетів відновити критичну інфраструктуру комунальної сфери, навіть на менш постраждалих від бойових дій територіях, є дуже невеликою.

Очікується, що джерелом відновлення української економіки окрім конфіскованих у росії коштів стануть кошти міжнародної фінансово-кредитної допомоги.

Ймовірним джерелом відновлення української економіки, крім конфіскованих у росії коштів, можуть стати кошти міжнародної фінансово-кредитної допомоги.

Головною роллю місцевої влади, в довоєнний період, у фінансових відносинах з комунальними підприємствами була роль донора, так як, бюджетне фінансування комунальних підприємств здійснювалося з бюджету розвитку і було домінуючою формою взаємовідносин. .

Роль гаранта, які можуть взяти на себе органи місцевого самоврядування у разі укладення великих кредитних договорів під місцеві гарантії, виконувалися рідко. Тільки після 2018 року деякі українські громади почали залучати кредити Європейського банку реконструкції та розвитку та Європейського інвестиційного банку на оновлення транспортної інфраструктури. У таких позиках посередником виступав і місцевий бюджет, оскільки кредитні кошти проходили через казначейські рахунки органів місцевого самоврядування.

Сприяння залученню іноземної допомоги для відновлення комунальної галузі зменшить роль органів місцевого самоврядування як донора та посилить роль гаранта та посередника у фінансовому обслуговуванні запланованої фінансової допомоги. Що стосується ролі контролера, то механізм отримання грантової допомоги органам місцевого самоврядування показала, що функція контролю за цільовим і своєчасним використанням коштів тільки частково перекладається на органи місцевої влади.

Представники донорів, розташовані в країні-реципієнті, залишаються основним фінансовим контролером. Очікується, що відповідна практика продовжуватиметься, враховуючи дуже повільні темпи боротьби з корупцією, яка є важливою проблемою під час воєнного стану. Збільшення контрольних повноважень органів місцевого самоврядування в процесі надання зовнішньої фінансової допомоги означатиме зростання довіри до України та поступ у здійсненні реформ в напрямі інтеграції до європейського простору.

Таким чином, важлива зовнішня фінансова допомога для відновлення комунальної сфери України потребуватиме збільшенні видів фінансових відносин органів місцевого самоврядування та трансформації ролі місцевих бюджетів у напрямі зменшення традиційної ролі прямого фінансування та збільшення непрямих ролей гаранта, посередника та контролера. Відповідна трансформація потребуватиме готовності, а саме підвищення кваліфікації наявних працівників фінансових управлінь і управлінь та власне підготовки спеціалістів фінансових напрямів підготовки.

Висновки. Здійснене дослідження зміни ролі місцевих бюджетів у післявоєнній відбудові комунального господарства дало змогу встановити, що підприємства критичної інфраструктури комунального сектору складають її невелику частину, але вони відіграють вирішальну роль у забезпеченні життєдіяльності громади та безперебійному функціонуванні місцевої економіки. Війна на території України

привели і призводять до руйнування цивільної та промислової, відповідно і комунальної інфраструктури, попередня потреба у відновленні якої станом на серпень 2022 року оцінюється в 6,3 млрд доларів. Можливості місцевих органів влади фінансувати комунальну сферу до початку війни була в декілька разів меншою і не покривала існуючих потреб. Відповідно, скорочення ВВП на третину у 2022 році фактично унеможливило внутрішнє фінансування, тому повоєнне відновлення комунальної сфери можливо за кошти зовнішньої фінансової допомоги. Реалізація даної допомоги перетворює роль місцевих бюджетів з прямої на непряму, зокрема посередницьку підтримку.

1. Щур Р.І. Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. Монографія. Тернопіль: Осавца Ю.В. 2019. 394 с.
2. Щур Р.І. Організаційні засади здійснення фінансового контролю за діяльністю об'єднаних територіальних громад в Україні. *Збірник наукових праць Університету ДФС України: електронне наукове видання*. 2019. №1. С. 295-307.
3. Białek-Jaworska, A. Revenue diversification and municipallyowned companies' role in shaping the debt of municipalities. *Annals of Public and Cooperation Economics*, 2021. №1/45. DOI: 10.1111/apce.12358 [in English].
4. Jedynek, T., & Wasowicz, K. The relationship between efficiency and quality of municipallyowned corporations: Evidence from local public transport and waste management in Poland. *Sustainability*, 2021. №13. <https://doi.org/10.3390/su13179804> [in English].
5. Світовий Банк, Уряд України, Європейська Комісія. Україна швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення, серпень 2022. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445109072232395/pdf/P1788430c59f110920ae4d04bd31d82c530.pdf> (дата звернення: 15.04.2023).
6. Which countries are sending military aid to Ukraine? URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/2/28/which-countries-are-sending-military-aid-to-ukraine> (дата звернення: 01.04.2023).
7. Криховецька З.М., Кропельницька С.О., Кохан І.В., Дмитровська В.С., Галушак І.Є. Роль податкової політики у розвитку інвестицій в Україні в умовах європейської інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід (науково-практичний журнал)*. 2021. № 20. С. 10–18. URL: lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16340/1/Article_Economics.pdf
8. Негода Ю.В. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні повоєнного відновлення комунальної сфери. *Економіка та суспільство*. 2022. №43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal> (дата звернення: 21.04.2023)
9. Тарасенко І.О., Олефіренко К.С. Аналіз структури та динаміки показників зведеного бюджету в координатах сталого розвитку України. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Recent Advances in Global Science»* (March 6-8, 2023). Vilnius, Lithuania. №145. С. 58–61.

References

1. Shchur, R.I. *Finances of united territorial communities in the conditions of decentralization in Ukraine*. Ternopil, Osavtsa Yu.V., 2019.
2. Shchur, R.I. "Organizational principles of financial control over the activities of united territorial communities in Ukraine." *Collection of scientific works of the University of SFS of Ukraine: electronic scientific publication*, no.1, 2019, pp. 295-307.
3. Białek-Jaworska, A. "Revenue diversification and municipallyowned companies' role in shaping the debt of municipalities." *Annals of Public and Cooperation Economics*, no.1/45, 2021. doi: 10.1111/apce.12358
4. Jedynek, T., & K. Wasowicz. "The relationship between efficiency and quality of municipallyowned corporations: Evidence from local public transport and waste management in Poland." *Sustainability*, no.1/45, 2021. doi.org/10.3390/su13179804
5. World Bank, Government of Ukraine, European Commission. Ukraine "Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs, August 2022." World Bank, <documents1.worldbank.org/curated/en/099445109072232395/pdf/P1788430c59f110920ae4d04bd31d82c530.pdf>. Accessed 15.04.2023.
6. "Which countries are sending military aid to Ukraine?" *aljazeera*, <www.aljazeera.com/news/2022/2/28/which-countries-are-sending-military-aid-to-ukraine>. Accessed 01.04.2023.
7. Dmytrovska, V., Krykhovetska, Z., Kropelnytska, S., Kokhan, I., and I.Halushchak. "The role of tax policy in the development of investment in Ukraine in the context of European integration." *Investments: practice*

- and experience (scientific and practical journal), no.20, 2021, pp. 10–18. Scientific Library Of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/16340/1/Article_Economics.pdf
8. Negoda, Yu.V. “The role of local budgets in financing the post-war reconstruction of the communal sector.” *Economy and society*, no.43, 2022, economyandsociety.in.ua/index.php/journal. Accessed 21.04.2023.
 9. Tarasenko, I.O., and K.S. Olefirenko. “Analysis of the structure of the dynamics of indicators of the consolidated budget in the coordinates of the sustainable development of Ukraine.” *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Recent Advances in Global Science»* (March 6-8, 2023). Vilnius, no.145, 2023, pp. 58–61.

УДК 330.15:338.43:631.11:658

doi: 10.15330/apred.1.19.212-218

Сас Л.С.¹, Калицун Ю.Є.²

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ДІАГНОСТИКИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЇХНЬОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 55, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +380971798462,
e-mail: sas_lyudmyla@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-2053-0394

²Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра економічної кібернетики,
вул. Шевченка, 55, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел: +380978086936,
e-mail: uriikalicun1986@gmail.com,
ORCID: 0009-0001-6435-3716

Анотація. Стаття присвячена висвітленню впливу факторів зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу (людських, земельних, фінансових, інформаційних, матеріальних, техніко-технологічних ресурсів) сільськогосподарського підприємства. Мета статті – розкрити сутність та значення ресурсного потенціалу для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства як відкритої соціально-економічної системи, а також визначити вплив факторів зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу за допомогою методичного інструментарію економічної діагностики.

У статті зосереджено увагу на необхідності діагностики зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств як важливої та необхідної передумови формування їхнього ресурсного потенціалу. Теоретично обґрунтовано вплив факторів зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Враховуючи галузеву специфіку діяльності – сезонність виробництва, залежність від природно-кліматичних умов та ін., основними факторами зовнішнього середовища, які впливають на формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

визначено: демографічні, освітні, глобалізаційні, інформаційні, інституційні, соціально-культурні, рівень науково-технічного прогресу, рівень розвитку економіки.

Розкрито роль економічної діагностики у дослідженні зовнішніх чинників діяльності сільськогосподарських підприємств. Розглянуто методичний інструментарій економічної діагностики та обґрунтовано доцільність використання SWOT-аналізу з метою з'ясування впливу факторів зовнішнього середовища на ресурсне забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Доведено, що формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств відповідно до сучасних вимог ринку, потребує врахування дії низки зовнішніх чинників на внутрішнє середовище підприємства. Отримана у результаті діагностичного дослідження інформація уможливує економічно доцільне та обґрунтоване формування ресурсів, які створюють реальні та потенційні можливості сільськогосподарського підприємства до функціонування, росту і розвитку та забезпечують йому конкурентні переваги на ринку.

Ключові слова: ресурсний потенціал, сільськогосподарські підприємства, фінансові ресурси, земельні ресурси, матеріально-технічні ресурси, інформаційні ресурси, людські ресурси, зовнішні фактори, економічна діагностика, SWOT-аналіз.

Sas L.S.¹, Kalitsun Yu.E.²

RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF EXTERNAL ENVIRONMENT DIAGNOSIS AND THEIR FUNCTIONING

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenka str., 30, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.:+380971798462,
e-mail: sas_lyudmyla@ukr.net,
ORCID: 0000-0003-2053-0394

² Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University,
Department of Economic Cybernetic,
Shevchenka str., 30, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: +380978086936,
e-mail: uriikalicun1986@gmail.com,
ORCID: 0009-0001-6435-3716

Abstract. The article is devoted to highlight the influence of external environmental factors on the formation of resource potential (human, land, financial, informational, material, technical and technological resources) of an agricultural enterprise. The purpose of the article is to reveal the essence and meaning of the resource potential to ensure the effective functioning of the agricultural enterprise as an open socio-economic system, as well as to determine the influence of environmental factors on the formation of the resource potential using the methodological toolkit of economic diagnostics.

The article focuses on the need to diagnosing the external environment of the functioning of agricultural enterprises as an important and necessary prerequisite for the formation of their resource potential. The theoretical influence of external environmental factors on the formation of resource potential of agricultural enterprises is substantiated.

Taking into account the sectoral specificity of activity - seasonality of production, dependence on natural and climatic conditions, etc., the main factors of the external environment that influence the formation of the resource potential of agricultural enterprises are defined as: demographic, educational, globalization, informational, institutional, social and cultural, the level of scientific and

technical progress, level of economic development.

The role of economic diagnostics in studying the external factors affecting the activities of agricultural enterprises is revealed. The methodical toolkit of economic diagnostics is considered and the expediency of using SWOT analysis is substantiated in order to find out the influence of environmental factors on the resource provision of agricultural enterprises.

It has been proven that the formation of resource potential in agricultural enterprises, in accordance with modern market requirements, requires taking into account the impact of a range of external factors on the internal environment of the enterprise. The information obtained through diagnostic research enables the economically viable and justified formation of resources that create real and potential opportunities for the functioning, growth and development of agricultural enterprises, ensuring competitive advantages in the market.

Key words: resource potential, agricultural enterprises, financial resources, land resources, material and technical resources, information resources, human resources, external factors, economic diagnostics, SWOT-analysis.

Вступ. Зважаючи на те, що будь-який суб'єкт господарювання, в тому числі й сільськогосподарське підприємство, є відкритою соціально-економічною системою, формування ресурсного забезпечення, яке втілює його реальні та потенційні можливості до функціонування, росту і розвитку, зумовлюється зовнішніми факторами.

Розглядаючи питання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, більшість дослідників [1–9] зосереджують свою увагу на земельних, матеріальних, людських, фінансових та техніко-технологічних ресурсах. Однак, можливість підприємства сформувати ресурсний потенціал значною мірою визначається зовнішнім середовищем його функціонування. Тому, вважаємо доцільним акцентувати увагу на діагностиці зовнішнього оточення сільськогосподарських підприємств, як важливої та необхідної передумови формування їхнього ресурсного потенціалу.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сутність та значення ресурсного потенціалу для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства як відкритої соціально-економічної системи, а також визначити вплив факторів зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу за допомогою методичного інструментарію економічної діагностики. Для досягнення поставленої мети необхідно визначити зовнішні фактори діяльності сільськогосподарських підприємств та з'ясувати їхній вплив на формування ресурсного потенціалу.

У процесі дослідження використано методи: узагальнення – з метою розгляду теоретичних знань щодо ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств; систематизація – для визначення зовнішніх чинників впливу на функціонування сільськогосподарських підприємств; аналіз, синтез, індукція, дедукція – з метою з'ясування взаємозв'язку між факторами зовнішнього середовища та ресурсним потенціалом; графічний – для наочного відображення впливу чинників зовнішнього середовища на формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Результати. Незважаючи на багатоаспектність розгляду ресурсного потенціалу в економічній літературі, усі дослідники зазначеної проблематики наголошують на її важливості та необхідності включення у стратегічну програму розвитку задля забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства.

Так, С.В. Степаненко вважає ресурсний потенціал “основою здійснення всіх функцій кожного елементу виробничої та комерційної діяльності” й зосереджує увагу не просто на сукупності ресурсів, які можуть бути залучені у виробничий процес з метою отримання максимального прибутку, але і його впливі на екологічну та соціальну складові діяльності підприємства – підтримання екологічного балансу навколишнього середовища й розбудови механізмів гармонізації соціальних відносин [1].

Результативність процесу формування ресурсного потенціалу підприємства зумовлюється дією низки чинників зовнішнього середовища. Зокрема, С.М. Смирнова, В. М. Смирнов, В.А. Юзик наголошують на визначальній ролі у формуванні ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств соціальної, економічної та екологічної політики держави, реалізація якої не можлива без фінансової державної та регіональної підтримки [2, с. 86].

Згурська О.М. розглядає ресурсний потенціал як багаторівневу структуру, для якої характерна сукупність різного роду ресурсів, зосереджуючи увагу на надзвичайно тісному зв'язку інформаційного суспільства з формуванням (збереженням, відтворенням, накопиченням/втратою) ресурсного потенціалу підприємств, а ресурсного потенціалу – із специфікою становлення та розвитку агропромислового комплексу країни [3, с. 331-334].

В. Антощенкова розглядає ресурсний потенціал як основу економічної безпеки підприємства та продовольчої безпеки країни, включаючи у це поняття сукупність виробничих, фінансових та організаційних ресурсів. Крім того авторка, зазначає, що відповідність ресурсного потенціалу, тобто матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням є економічною безпекою підприємства, на рівень якої впливають внутрішні та зовнішні фактори [4, с. 297].

Таким чином, дослідники звертають увагу на те, що формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств обумовлене дією низки чинників зовнішнього середовища. С.В. Василенко та О.Є. Бездітко відзначають необхідність своєчасної адаптації сільськогосподарських підприємств до швидких змін в умовах невизначеності зовнішнього середовища [5, с. 53].

З огляду, на галузеву специфіку діяльності – сезонність виробництва, залежність від природно-кліматичних умов та ін. [6, с. 110-115; 127-134]., основними факторами зовнішнього середовища, які впливають на формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств вважаємо: демографічні, освітні, глобалізаційні, інформаційні, інституційні, соціально-культурні, рівень науково-технічного прогресу та рівень розвитку економіки країни (рис. 1).

Між факторами зовнішнього середовища та ресурсним забезпеченням сільськогосподарських підприємств існує тісний взаємозв'язок. Дія зазначених чинників на процес формування окремих складових ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств може бути прямою, або опосередкованою.

Глобалізація економіки, рівень розвитку економіки, сприятлива або несприятлива державна політика (нормативно-правове регулювання, податкова, кредитна, митна) щодо розвитку галузі та підприємницької діяльності визначають загальні тенденції започаткування, ведення і розвитку господарської діяльності, і, як результат – їхні потреби у ресурсному забезпеченні в цілому. Соціальні та культурні чинники впливають на традиції щодо споживання певних продуктів, зумовлюючи попит на окремі товари й послуги, потребу їхнього виробництва та його ресурсного забезпечення.

Інституційні чинники, зокрема кредитна та податкова політика держави, значною мірою визначають можливості підприємства щодо залучення фінансових ресурсів, а законодавче регулювання земельних відносин – щодо використання земельних ресурсів.

Науково-технічний прогрес, а також рівень розвитку економіки, в тому числі ринкової інфраструктури, впливає на техніко-технологічне та сировинне забезпечення виробничого процесу.

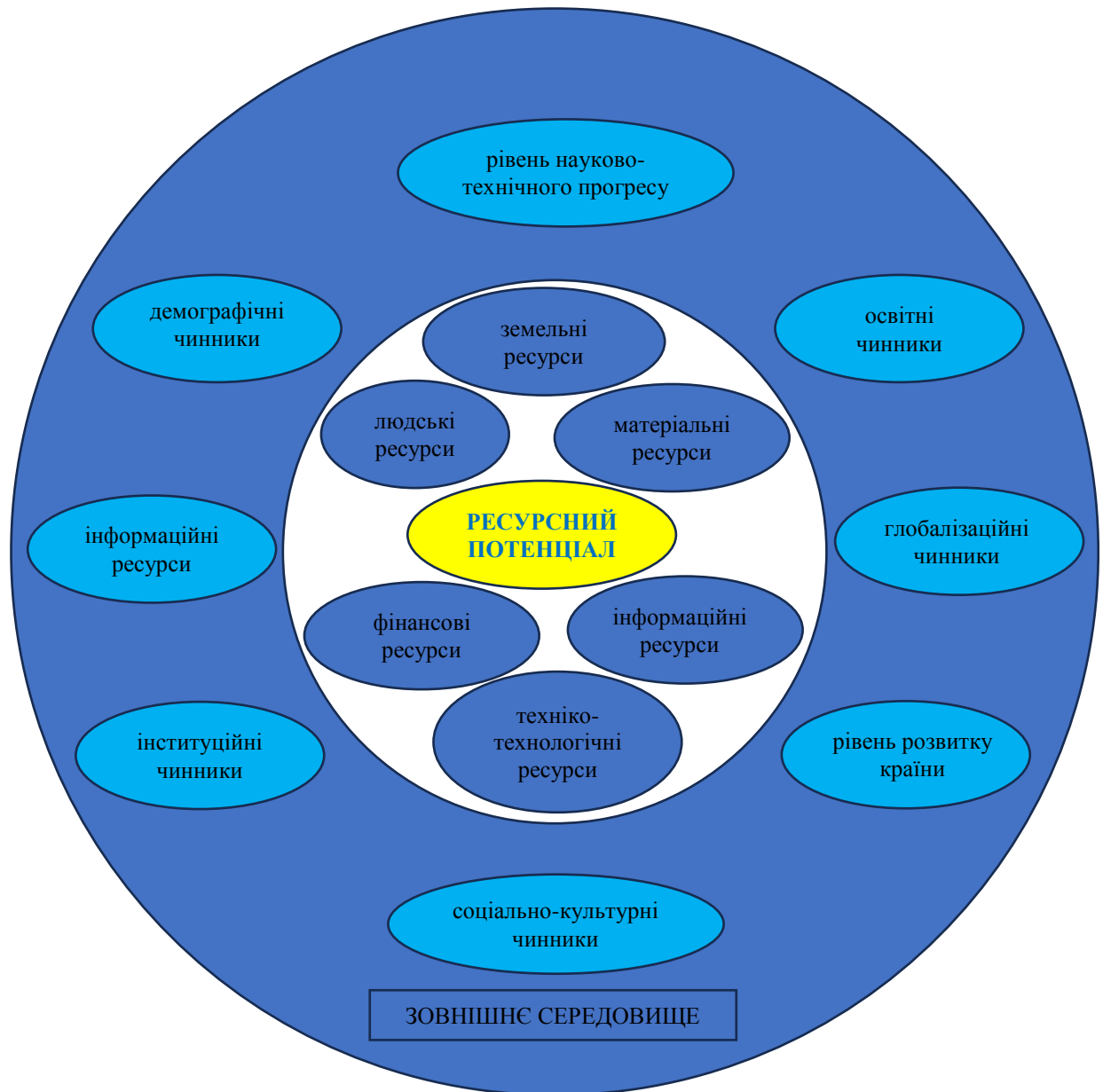

Рис. 1. Зовнішні чинники впливу на формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Fig. 1. External factors influencing the formation of resource potential of agricultural enterprises.

Джерело: сформовано авторами.

З метою виявлення та вивчення впливу факторів зовнішнього середовища на ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств, вважаємо доречним використовувати методичний інструментарій економічної діагностики. Серед засобів діагностичного аналізу виокремлюють низку методів збору та опрацювання інформації.

Для визначення чинників зовнішнього середовища та оцінки їхнього впливу на ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств найбільш доцільним вважаємо застосування SWOT-аналізу, адже цей метод уможливує виявлення, структурування, порівняння, співставлення сильних і слабких сторін (внутрішнє середовище, складові ресурсного потенціалу) та можливості і загрози (чинники зовнішнього середовища).

Сучасні програмні продукти дають змогу значно вдосконалити, технічно спростити та візуалізувати процес застосування даного методу Крім цього, на завершальному етапі проведення SWOT-аналізу, на підставі аналізу розширеної матриці, можна сформуванати стратегії діяльності підприємства чотирьох видів, зокрема: “сильні сторони – можливості”, “сильні сторони – загрози”, “слабкі сторони – можливості”, “слабкі сторони – загрози”.

Висновки. З’ясовано, що формування ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств потребує врахування низки зовнішніх чинників, взаємозв’язків між ними та сучасних тенденцій ринку.

Одним із способів надати необхідну інформацію менеджменту (керівництву) підприємства для прийняття правильних управлінських рішень щодо оптимізації ресурсного забезпечення та виявлення зовнішніх можливостей і загроз вважаємо методичний інструментарій економічної діагностики. Отримана у результаті діагностичного дослідження інформація створює можливості для формування конкурентних переваг сільськогосподарського підприємства у довгостроковій перспективі.

У процесі подальших наукових пошуків вважаємо доречним здійснити детальне діагностичне дослідження впливу зовнішніх чинників функціонування сільськогосподарських підприємств на формування їхнього ресурсного потенціалу із застосуванням методики SWOT-аналізу.

1. Степаненко С.В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. *Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”*. 2022. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2022/98.pdf (дата звернення: 04.03.2023).
2. Смирнова С. М., Смирнов В. М., Юзик В. А. Оцінка ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 82-87. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7262&i=1> (дата звернення: 04.03.2023).
3. Згурська О.М. Особливості формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств в умовах інформаційного суспільства. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/56.pdf 329-334 (дата звернення: 04.03.2023).
4. Антощенкова В. Основні елементи ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства як основа економічної та продовольчої безпеки. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30. № 3. С. 291-298. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1945/6565657008> (дата звернення: 04.03.2023).
5. Василенко С.В., Бездітко О.Є. Ресурсний потенціал як складова формування стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств. *Наукові горизонти*. 2020. № 06 (91). С. 52-59 URL: <https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/431-96-620-1-10-20200809.pdf> (дата звернення: 04.03.2023).
6. Сас Л. С. Економічні аспекти технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах: монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2019. 500 с.
7. Яців І.Б., Ступень М.Г., Пилипів Н.І., Шеленко Д.І. Стратегічні орієнтири розвитку біоенергетичного потенціалу сільськогосподарських підприємств під час переходу до циркулярної економіки. *Регіональна економіка*. 2019. С.144-151. URL: https://re.gov.ua/doi/re2019.04.144_u (дата звернення: 04.03.2023).
8. Humeniuk M., Shelenko D., Kovalchuk N., Balaniuk I. E The impact of innovation on the structure of the assets of the enterprises. *Economic Studies*. 2022. С. 93-112. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/4777> (дата звернення: 04.03.2023).
9. Левандівський О.Т., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Сас Л.С. Фінансовий механізм капіталізації земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств регіону у взаємовідносинах з територіальними громадами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2021. Вип. 17. Т. 2. С. 124-135. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 04.03.2023).

References

1. Stepanenko, S.V. "Resource potential of agricultural enterprises: elements and features of their combination in modern conditions." *Effective Economy*, no. 2, 2022. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2022/98.pdf. Accessed March 4, 2023.
2. Smyrnova, S.M., Smirnov, V.M., and V.A.Yuzik."Assessment of resource potential of agricultural enterprises." *Investments: Practice and Experience*, no. 24, 2020, pp. 82-87. <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7262&i=1>. Accessed March 4, 2023
3. Zgurska, O.M. "Features of formation of resource potential of agricultural enterprises in the conditions of information society." *Economy and Society*, no. 7, 2016. pp. 329-334, economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/56.pdf. Accessed March 4, 2023
4. Antoshchenkova, V. "Main elements of resource potential of agricultural enterprise as a basis for economic and food security." *Economic Analysis*, vol. 30, no. 3, 2020, pp. 291-29, www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1945/6565657008, Accessed March 4, 2023
5. Vasilenko, S.V. and Bezditko, O.Ye. "Resource potential as a component of formation of development strategy of agricultural enterprises." *Scientific Horizons*, no. 06 (91), 2020, pp. 52-59, sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/431-96-620-1-10-20200809.pdf. Accessed March 4, 2023
6. Sas L.S. *Economic aspects of technological renewal of production in agricultural enterprises*, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2019.
7. Yatsiv, I.B., Stupen, M.G., Pylypiv, N.I., and D.I. Shelenko. "Strategic guidelines for developing bioenergy potential of agricultural enterprises during transition to circular economy." *Regional Economics*, 2019, pp. 144-151, re.gov.ua/doi/re2019.04.144_u. Accessed March 4, 2023
8. Humeniuk, M., Shelenko, D., Kovalchuk, N., and I.E.Balaniuk "The impact of innovation on the structure of the assets of the enterprises." *Economic Studies*, 2022, pp. 93-112, archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/4777. Accessed March 4, 2023
9. Levandivskiyi, O.T., Balaniuk, I.F., Shelenko, D.I., and L.S. Sas. "Financial mechanism of capitalization of land resources of agricultural enterprises in the region in relations with territorial communities." *Actual Problems of Regional Economy Development: Scientific Journal*, vol. 17, no. 2, 2021, pp. 124-135. Vernadsky National Library of Ukraine, www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? Accessed March 4, 2023

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 334.021

doi: 10.15330/apred.1.19.219-226

Щур Р.І.¹, Кропельницький А.О.²

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9945-3939

²Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної кібернетики,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: andrii.kropelnytskyi.22@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-2369-221X

Анотація. Військова агресія росії, яка наразі триває, посилила актуалізацію питання обмеженості фінансового забезпечення місцевих бюджетів. До переліку наявних проблем, таких як: застаріла інфраструктура, занедбаний стан житлово-комунального господарства, низька якість публічних послуг додалися проблеми післявоєнної відбудови та забезпечення, адаптація тимчасово переміщених осіб. Вище перелічене змушує шукати додаткові джерела для відбудови інфраструктури, створення нових робочих місць, фінансування проєктів соціально-економічного розвитку регіонів. Одним з таких джерел може стати активація приватного капіталу у межах держави за допомогою інструменту державно-приватного партнерства (далі – ДПП).

Метою статті є необхідність проведення подальших наукових досліджень щодо особливостей реалізації державно-приватного партнерства на регіональному рівні в умовах. Досягнення мети забезпечується використанням таких методів, як аналіз і синтез, узагальнення та наукова абстракція.

Особливо увагу акцентовано, що потреба відбудови та реконструкції інфраструктури, відновлення виробництва та створення нових робочих місць вимагають залучення зовнішнього фінансування та активізації приватного капіталу у межах держави. Одним з ефективних інструментів забезпечення взаємодії влади та приватного бізнесу у вітчизняних реаліях може бути ДПП. Світовий досвід впровадження проєктів ДПП констатує виникнення значного синергетичного ефекту взаємодії влади та бізнесу на усіх рівнях. Вищезазначене вимагає проведення комплексного аналізу основ ДПП, його переваг та ключових факторів, стану реалізації діючих проєктів в Україні з метою активації та практичного, ефективного застосування даного інструменту.

Доведено, що ДПП може стати потужним важелем відновлення та розвитку економіки країни, особливо у сфері будівництва та модернізації інфраструктури. При цьому використання даного інструменту необхідне не лише на державному та регіональному рівні, а в умовах децентралізації, на рівні територіальних громад. Проте для ефективного функціонування

механізму ДПП, на нашу думку, потрібно першочергово вдосконалити інституційне середовище шляхом залучення експертних рад при органах державної та місцевої влади з представників громадськості, науковців, представників приватного бізнесу. Дана складова може стати акселератором поєднання потреб конкретного регіону, громади та ініціативи з боку приватного бізнесу.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, проєкт, регіональний рівень, фінансування проєктів, синергетичний ефект.

Shchur R.I.¹, Kropelnytskyi A.O.²

FEATURES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IMPLEMENTATION AT THE REGIONAL LEVEL

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9945-3939

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economic Cybernetics,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: andrii.kropelnytskyi.22@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-2369-221X

Abstract. Russia's military aggression, which is currently ongoing, has intensified the actualization of the issue of limited financial support of local budgets. To the list of existing problems, such as: outdated infrastructure, neglected state of housing and communal services, low quality of public services, problems of post-war reconstruction and provision, adaptation of temporarily displaced persons were added. The above forces us to look for additional sources for rebuilding infrastructure, creating new jobs, and financing regional socio-economic development projects. One of these sources can be the activation of private capital within the state using the instrument of public-private partnership (PPP).

The purpose of the article is the need to carry out further scientific research on the peculiarities of the implementation of public-private partnership at the regional level in the conditions. Achieving the goal is ensured by the use of such methods as analysis and synthesis, generalization and scientific abstraction.

Particular attention is paid to the fact that the need to rebuild and reconstruct the infrastructure, restore production and create new jobs requires the involvement of external financing and the activation of private capital within the state. PPP can be one of the effective tools for ensuring interaction between the authorities and private business in domestic realities. The world experience of implementing PPP projects confirms the emergence of a significant synergistic effect of the interaction of government and business at all levels. The above requires a comprehensive analysis of PPP basics, its advantages and key factors, the state of implementation of current projects in Ukraine with the aim of activation and practical, effective application of this tool.

It has been proven that PPP can become a powerful lever for the recovery and development of the country's economy, especially in the field of infrastructure construction and modernization. At the same time, the use of this tool is necessary not only at the state and regional level, but in conditions of decentralization, at the level of territorial communities. However, for the effective functioning of the

PPP mechanism, in our opinion, it is necessary to first improve the institutional environment by involving expert councils at state and local authorities from representatives of the public, scientists, and representatives of private business. This component can become an accelerator for combining the needs of a specific region, community and initiative on the part of private business.

Keywords: public-private partnership, project, regional level, project financing, synergistic effect.

Вступ. Реформа децентралізації, що наразі перебуває на завершальній стадії, передбачає утворення спроможних територіальних громад, здатних забезпечити виконання покладених на них державою функцій. Але при цьому фінансові можливості місцевих бюджетів залишаються досить обмеженими. Зanedбаний стан житлово-комунального господарства, застаріла інфраструктура та вимога покращення якості публічних послуг змушує шукати додаткові джерела фінансування проєктів соціально-економічного розвитку регіонів.

Військова агресія росії, що розпочалася 24 лютого 2022 року ще більше загострила дану проблематику. Масштабне знищення інфраструктури, соціальних об'єктів призвело до значних економічних та гуманітарних втрат в Україні. Враховуючи, що військові дії тривають, основним завданням держави та органів влади на місцях є забезпечення макроекономічної стабільності та надання основних базових соціальних послуг. Потреба відбудови та реконструкції інфраструктури, відновлення виробництва та створення нових робочих місць вимагають залучення зовнішнього фінансування та активізації приватного капіталу у межах держави. Одним з ефективних інструментів забезпечення взаємодії влади та приватного бізнесу у вітчизняних реаліях може бути ДПП. Світовий досвід впровадження проєктів ДПП констатує виникнення значного синергетичного ефекту взаємодії влади та бізнесу на усіх рівнях. Вищезазначене вимагає проведення комплексного аналізу основ ДПП, його переваг та ключових факторів, стану реалізації діючих проєктів в Україні з метою активації та практичного, ефективного застосування даного інструменту.

Проблематика ДПП не є новою та уже здобула значне обґрунтування у наукових працях вітчизняних та іноземних вчених, серед них ми виділяємо: І.Запатріну, В. Варнавського, В. Круглов, Ю. Залознова, І. Назаркевич, Г. Ходжа, Д. Чжао та інших. Вчені вивчали різні аспекти теоретико-методологічної реалізації проєктів ДПП. Однак залишається актуальним питання адаптації даного інструменту до сучасних вимог та викликів, що постали перед нашою державою.

Постановка завдання. Метою статті є необхідність проведення подальших наукових досліджень щодо особливостей реалізації державно-приватного партнерства на регіональному рівні в умовах.

Результати. У сучасній науковій літературі найбільш поширеним є поняття «державно-приватне партнерство». Проте в економічній теорії та європейській практиці частіше можна зустріти поняття «публічно-приватне партнерство». На нашу думку, воно краще окреслює перелік учасників даного процесу, якими можуть виступати: держава, регіональна та місцева влада, а також різного роду громадські організації, що представляють суспільство. Закон України «Про державно-приватне партнерство» дає наступне визначення: «ДПП – це співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам ДПП» [8].

Останні академічні дослідження звертають увагу на якість реалізація ДПП шляхом зосередження уваги на драйверах, розподілі ризиків і критичні фактори успіху ДПП, а також інституційне середовище та приватну участь. Держава, орієнтована на зростання, створює потужні стимули для надмірного інвестування у великі інфраструктурні проекти, які швидко прискорюють зростання ВВП [9]. Саме відновлення та модернізація інфраструктури, на нашу думку, може стати драйвером реалізації проектів з використанням інструменту ДПП. Опираючись на світовий досвід, можна виділити такі основні напрями в реалізації проектів за допомогою ДПП:

- будівництво та модернізація транспортної інфраструктури (автомобільні дороги, стоянки, залізниці, мости, порти, трубопроводи);
- будівництво та модернізація комунальної інфраструктури (утилізація та утилізація відходів, системи водопостачання та очищення стічних вод, тепlopостачання, енергопостачання);
- будівництво та модернізація соціальної інфраструктури (навчальні заклади та охорона здоров'я, активізація історичних будівель та підрозділів, спортивно-оздоровчих споруд);
- будівництво та модернізація об'єктів нерухомості (житлових комплексів);
- будівництво та модернізація нерухомості в державному секторі (будівлі та адміністрації місцевого та місцевого самоврядування, судова система, пенітенціарна система, тощо) [7].

Наразі згідно з нормативною базою ризик визначається як можливість настання події, дії чи бездіяльності, які можуть вплинути на ДПП на будь-якому етапі та призвести до додаткових витрат. Призначення або розподіл ризиків між сферами відповідальності партнерів здійснюється за принципом можливості більш ефективного контролю, управління та (або) запобігання їх виникненню [1].

Вчені підкреслюють, що приватний партнер несе значні ризики, пов'язані з фінансуванням, будівництвом, експлуатацією та обслуговуванням інфраструктури, тоді як державний партнер несе ризики, пов'язані з регуляторними питаннями. Ризики проекту ДПП мінімізуються шляхом ідентифікації ризиків, оцінки та обліку, аудиту та контролю ризиків [5].

Xueqing Zhang, оцінюючи ефективність реалізації проектів ДПП, виокремив 5 основних критичних факторів успіху. Експерти оцінювали значимість цих факторів за шкалою від 0 до 5. П'ять основних критичних факторів успіху: 1) сприятливе інвестиційне середовище; 2) економічна життєздатність; 3) надійне партнерство з потужними технічними можливостями; 4) безпечний фінансовий запас; 5) належний розподіл ризиків за допомогою надійних договірних домовленостей [11].

Синергійний ефект може бути досягнутий завдяки реалізації ДПП, яке, об'єднуючи і державу і бізнес, сприяє підвищенню ефективності економічної діяльності. При цьому вплив партнерства перевищує суму впливів діяльності кожного окремого партнера. Можна виділити три складові ефекту синергії: економічну (покращення інвестиційного клімату, підвищення якості надання послуг, ефективність використання державних коштів), соціальна (активізація розвитку підприємницької ініціативи, підвищення якості життя населення) та екологічна (енергозбереження, енергоефективність, зменшення екологічного навантаження) [2].

В Україні станом на 01.01.2023 року укладено 193 договори на умовах ДПП, з яких активно реалізуються 18 договорів, а саме 9 договорів на основі концесії, 5 договорів на основі спільної діяльності та 4 інші договори. Про те, 162 договори не реалізуються, а саме 116 договорів не виконуються, 46 договорів розірвані або закінчився термін їхньої дії та 13 договорів призупинені у зв'язку зі збройною агресією росії. Судячи з вищенаведених даних ДПП не набуло значного поширення та розвитку

в Україні. Для кращого розуміння позитивних та негативних факторів ДПП та проблематики сучасного стану проведемо SWOT-аналіз (табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз ДПП на регіональному рівні

Table 2

SWOT analysis of PPP at the regional level

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення ефективності управління об'єктами державної та комунальної власності; - розподіл ризиків між державним та приватним партнерами; - покращення якості суспільних послуг для населення та бізнесу; - створення сприятливих умов запровадження інновацій; - покращення інвестиційного та ділового клімату; - оптимізація бюджетних видатків; - розвиток внутрішнього ринку капіталу. 	<ul style="list-style-type: none"> - недосконала нормативно-правова база; - складність процедур ДПП у порівнянні з державними закупівлями; - труднощі довгострокового прогнозування зумовлений макроекономічною ситуацією та військовими загрозами; - труднощі організації залучення донорів та міжнародних партнерів для реалізації великих інфраструктурних проектів.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - вдосконалення законодавчої бази ДПП; - оптимізація механізмів ДПП; - розробка інформаційної стратегії ДПП; - створення позитивного іміджу держави як сумлінного партнера; - створення «суміжної» діяльності та інфраструктури внаслідок реалізації проектів ДПП; - підвищення інвестиційної привабливості територій. 	<ul style="list-style-type: none"> - потенційні корупційні ризики; - відсутність висококваліфікованих фахівців у галузі ДПП; - розвиток системи інституціональної структури ДПП; - відсутність ефективної системи моніторингу процесу реалізації проектів ДПП; - низький рівень державної підтримки реалізації проектів ДПП.

Джерело: складено на основі [3, 7].

Однією з важливих передумов реалізації проектів ДПП є формування свідомого ставлення суспільства та бізнесу до ДПП як до особливого інструменту реалізації інфраструктурних проектів. Водночас наголошуємо, що розуміння сутності ДПП як з боку потенційних приватних партнерів, підхід до яких потребує суттєвої зміни з огляду на не типовість механізму ДПП, так і з боку громадськості, яка є прямим споживачем послуг що надаватимуться приватним партнером, шляхом проведення незалежного громадського контролю. Ці умови формують перелік суб'єктів ДПП та взаємовідносини між ними [6].

Деяка робота з інформаційно-методичного забезпечення ДПП в Україні проводиться громадськими організаціями у співпраці з органами державної влади та фінансовою підтримкою міжнародних партнерів. Проте у сучасних умовах, на нашу думку, громадські організації не повинні обмежуватися лише інформаційною функцією, а здатні ставати повноцінними учасниками процесу ДПП на етапі ініціації пропозиції. Такою формою громадської організації можуть стати «експертні ради» при органах державної та місцевої влади, що будуть складатися з представників науковці,

фахівців у різних галузях та представників бізнесу на місцях. Такі організації можуть бути задіяні у процесі розробки проєктів ДПП чи ставати ініціаторами такої пропозиції. Фінансування даних організацій може бути здійснене на основі цивільно-правових договорів як за кошти бюджету так і за рахунок фінансування донорів та міжнародних партнерів.

Враховуючи процеси децентралізації, такі експертні ради можуть відігравати значну роль у провадженні інструменту ДПП на регіональному та місцевому рівні, оскільки володіють не лише аналітичними даними, а глибоко ознайомлені з проблематикою на місцях, та здатні генерувати інвестиційні ідеї та пропонувати шляхи їх реалізації для представників місцевого бізнесу.

Основною причиною таких висновків є обмежені можливості приватного сектору щодо проведення наукових досліджень, а також науково-інвестиційних розробок. Оскільки приватний партнер має фінансові можливості, про те він не готовий витрачати час на те в чому він не компетентний. Це ще раз підтверджує необхідність залучення експертних рад до залучення до ДПП, особливо на передінвестиційній та інвестиційній фазах реалізації проєктів. Отже, завдяки експертним радам вибудовується своєрідна ієрархія просування проблем «знизу-вгору», а не навпаки, як це було при реалізації більшості державних (регіональних) програм та відповідних інноваційно-інвестиційних проєктів. Тому, що те, що було наказано «зверху», не завжди відповідало інвестиційним пріоритетам того чи іншого регіону. Схематично процес передінвестиційної фази проєкту у такому випадку можна зобразити на блок схемі рис. 1 [4].

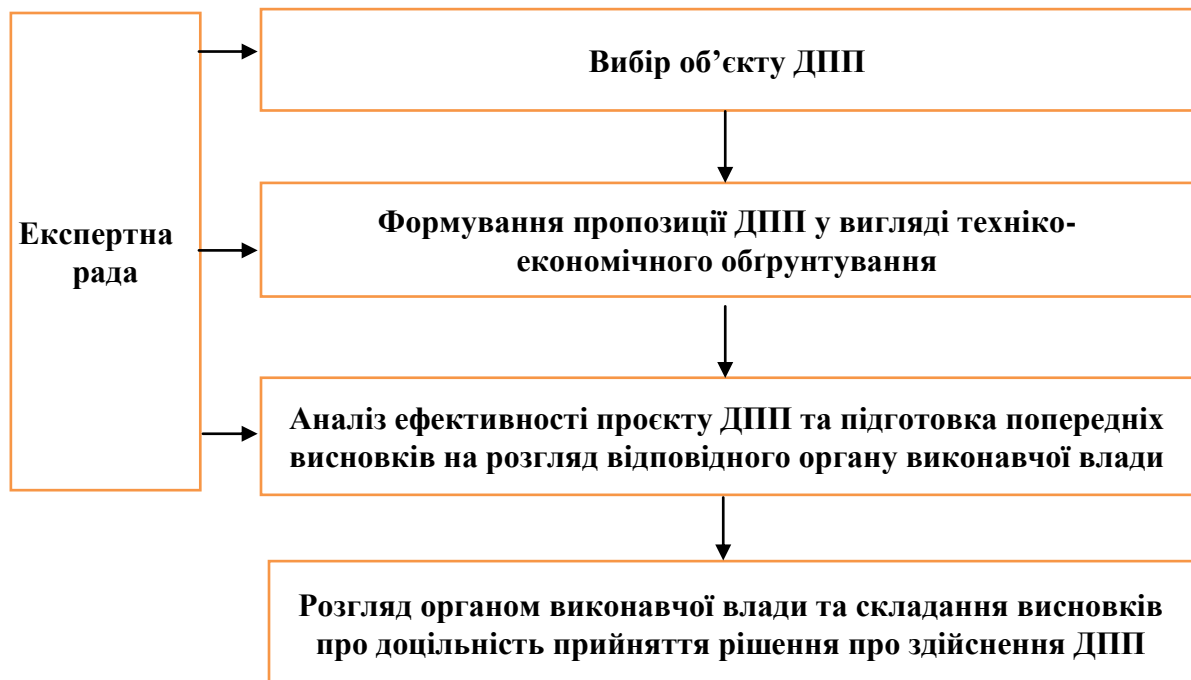

Рис. 1. Механізм реалізації ДПП на регіональному рівні

Fig. 1. PPP implementation mechanism at the regional level

Джерело: складено автором

ДПП є виправданим лише тоді, коли залучення приватного сектору приносить достатній приріст ефективності, який може переважити фінансові витрати. Щоб пом'якшити проблему, з одного боку, слід звернути увагу на прийняття чітких інституційних механізмів, включаючи прозорий бюджетний процес для регулювання фінансового ризику, який несуть уряди, та інших пов'язаних ризиків. З іншого боку,

держави, які впроваджують ДПП, повинні прагнути реалізувати свій управлінський потенціал у забезпеченні рентабельності за рахунок відбору проєктів, укладення відповідних контрактів і належного нагляду [9].

Крім того, «через залучення інвестицій в інфраструктуру через фонди приватного сектору ДПП можуть вивільнити ресурси, які уряд може використати для свого фінансування програму державних інвестицій і тепер її можна використовувати для інших пріоритетів» [10].

Висновки. Підсумовуючи, слід підкреслити актуальність інструменту ДПП для України у сучасних реаліях. ДПП може стати потужним важелем відновлення та розвитку економіки країни, особливо у сфері будівництва та модернізації інфраструктури. При цьому використання даного інструменту необхідне не лише на державному та регіональному рівні, а в умовах децентралізації, на рівні територіальних громад. Проте для ефективного функціонування механізму ДПП, на нашу думку, потрібно першочергово вдосконалити інституційне середовище, шляхом залучення експертних рад при органах державної та місцевої влади з представників громадськості, науковців, представників приватного бізнесу. Дана складова може стати акселератором поєднання потреб конкретного регіону, громади та ініціативи з боку приватного бізнесу. Крім цього, важливим є скорочення та оптимізація процедури підготовки проєктів ДПП, а також прозорого відбору учасників проєктів.

Розуміючи зацікавленість міжнародних партнерів та донорів у післявоєнній відбудові України важливими завданнями держави на даному етапі має стати:

- забезпечення підтримки в рамках реалізації проєктів ДПП відповідно до зарубіжних принципів у даній сфері;
- надання державних гарантій, особливо для проєктів ДПП на місцевому рівні, що може спростити та здешевити залучення кредитних ресурсів;
- впровадження проєктів, де держава не передає приватному бізнесу ризик попиту, а створює умови для сплати вартості проєкту в розстрочку;
- запровадження системи моніторингу та оцінки ефективності реалізації проєктів.

Саме тому, на нашу думку, залучення інвестицій в післявоєнну відбудову України, в рамках інструменту ДПП, дасть позитивний ефект завдяки поєднанню ресурсів держави, приватного бізнесу та міжнародних партнерів.

1. Бондар Н.М., Барвінська-Мавайович А., Сагайдак Є.С. Теоретичні засади узгодження інтересів учасників державно-приватного партнерства. *Вісник Національного транспортного університету. Серія «Економічні науки»*. 2022. Вип. 2 (52). С. 50-56.
2. Залознова Ю.С., Бутенко Н.В., Петрова І.П. Публічно-приватне партнерство в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу*. №2 (44). 2016. С. 21-28.
3. Запатріна І. В. Розвиток державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2011. № 3. С. 9-24.
4. Кропельницька С.О. Щур Р.І. Інституалізація реалізації інвестиційних проєктів з використанням механізмів державно-приватного партнерства. *Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 4 (62). С. 309-314.
5. Круглов В. В. Ризики проєктів державно-приватного партнерства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. Т. 29 (68). № 2. С. 87-91.
6. Мушакова С., Кузнецова Г., Бабічев А. Науково-практична основа реалізації державно-приватного партнерства в Україні. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2022. Випуск 14 (28). URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/16746/1/Mushnykova.pdf>. (дата звернення: 07.02.2023 р.).
7. Назаркевич І. Публічно-приватне партнерство як механізм структурних перетворень в економіці України. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2019. Випуск 56. С. 237-248.
8. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI.

9. Jie T. Jhao Z. The rise of public-private partnerships in China: an effective financing approach for infrastructure investment. *The American society for public administration*. DOI: 10.1111/puar.13046.
10. World Bank Group Support to Public-Private Partnerships. Lessons from Experience in Client Countries, F Y02-12. <https://documents1.worldbank.org>. (дата звернення: 20.02.2023 р.)
11. Zhang X. Critical success factors for public-private partnerships in infrastructure development. *J. Constr. Eng. Manage.* 2005. 131, pp. 3-14.
12. Щур Р.І., Пletz І.І. Інноваційний розвиток регіонів з використанням механізмів державно-приватного партнерства. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки», Львів, 18-19 травня 2017 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 897-898.
13. Щур Р. І. Фінансове забезпечення інвестиційного розвитку економіки регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Щур Роман Іванович; Львів. держ. фін. акад. Л., 2013. 20 с.

References

1. Bondar, N.M., Barvinska-Mavaiovych, A., and E.S. Sagaydak. "Theoretical principles of coordination of interests of participants of public-private partnership." *Bulletin of the National Transport University. Series "Economic Sciences"*, no. 2 (52), 2022, pp. 50-56.
2. Zaloznova, Yu.S., Butenko, N.V., and I.P. Petrova. "Public-private partnership in Ukraine: state, problems and development prospects." *Economic Herald of Donbass.*, no. 2 (44), 2016, pp. 21-28.
3. Zapatrina, I.V. "Development of state support for public-private partnership in Ukraine." *Economics and forecasting*, no. 3, 2011, pp. 9-24.
4. Kropelnytska, S.O., and R.I. Schur. "Institutionalization of implementation of investment projects using public-private partnership mechanisms." *Bulletin of ZHTU. Series "Economic Sciences"*, no. 4 (62), 2012, pp. 309-314.
5. Kruglov, V. V. "Risks of public-private partnership projects." *Scientific notes of the Tavra National University named after V. I. Vernadskyi. Series: Public administration*. 2018. Vol. 29 (68). No. 2. P. 87-91.
6. Mushakova, S., Kuznetsova, G., and A. "Babichev Scientific and practical basis of implementation of public-private partnership in Ukraine." *Adaptive management: theory and practice. Economy series*, issue 14 (28), 2022, eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/16746/1/Mushnykova.pdf. Accessed 07 Feb. 2023.
7. Nazarkevich, I. "Public-private partnership as a mechanism of structural transformations in the economy of Ukraine." *Bulletin of Lviv University. The series is economical*, issue 56, 2019, pp. 237-248.
8. On public-private partnership: Law of Ukraine dated July 1, 2010 No. 2404-VI.
9. Jie, T., and Z. Jhao. "The rise of public-private partnerships in China: an effective financing approach for infrastructure investment." *The American society for public administration*. doi: 10.1111/puar.13046.
10. World Bank Group Support to Public-Private Partnerships. Lessons from Experience in Client Countries, F Y02-12, documents1.worldbank.org. Accessed 07 Feb. 2023
11. Zhang, X. "Critical success factors for public-private partnerships in infrastructure development." *J. Constr. Eng. Manage.*, 131, 2005, pp. 3-14.
12. Shchur, R.I., and I.I. Plets. "Innovative development of regions using public-private partnership mechanisms." *Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference "Problems of Formation and Development of Innovative Infrastructure: Challenges of the Post-Industrial Economy"*, Lviv, May 18-19, 2017. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic, 2017, pp. 897-898.
13. Shchur, R. I. Financial support for investment development of the region's economy: autoref. thesis . Lviv. State Finn. Acad. L., 2013.

УДК 33(477):330.101.541:341.31-042.3

doi: 10.15330/apred.1.19.226-234

Росола У. В.¹, Гладинець Н. Ю.², Петричко М. М.³

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Мукачівський державний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки та фінансів,
вул. Ужгородська, 26, м. Мукачево,
89600, Україна,
тел.: 03131-2-11-09,

¹ e-mail: rosolau@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7721-2755

² e-mail: gladnata1979@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-7885-9830

³ e-mail: petrighkomariy@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7677-6516

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан основних макроекономічних показників України. Метою наукової праці є дослідження сучасних тенденцій основних макроекономічних показників: рівня ВВП, рівня безробіття та інфляції, змін податкового законодавства, аналізу основних міжнародних продовольчих угод в умовах війни. Досліджено їх вплив на економіку країни та функціонування бізнесу в теперішніх умовах. Для дослідження використовувались наукові статті вітчизняних та іноземних науковців. Для досягнення мети використовувались такі наукові методи як: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, економіко-статистичний та узагальнення. В результаті аналізу встановлено, що війна в Україні має значний вплив на функціонування вітчизняних підприємств та бізнесу в цілому. Досліджено, що одним з ключових завдань Міністерства економіки є переміщення підприємств з тимчасово окупованих територій у більш безпечні регіони – Львів, Закарпаття, Волинь, Чернівці та інші області. Закономірно, що завдячуючи цьому процесу відбувається сплата податкових надходжень до бюджету різних рівнів, утримуються існуючі робочі місця, а також здійснюється набір нового персоналу, якого не вистачає. Встановлено, що потужні ракетні удари по критичній інфраструктурі, зростання рівня інфляції, безробіття, неможливість України здійснювати повноцінно міжнародну торгівлю морськими шляхами унеможлиблює стабільність та розвиток економіки. Детально проаналізовано найбільших зовнішніх донорів фінансової допомоги для України. Виявлено негативний вплив військових дій на розмір експорту та імпорту України. Зазначено, що постійно енергетична інфраструктура піддається обстрілам, а відтак тимчасової дестабілізації українського бізнесу в цілому. Вирішення існуючих проблем можливе за проведення певних заходів: надання фінансової допомоги іноземними країнами та фондами, розвиток джерел енергії, формування альтернативного потенціалу в енергетичному секторі, вільний рух капіталу та трудових ресурсів. В цілому це дасть можливість відбудовувати вітчизняну економіку за європейськими принципами.

Ключові слова: війна, ВВП, інфляція, безробіття, підприємство, бізнес.

Rosola U.V.¹, Hladynets N.Yu.², Petrighko M. M.³
**IMPACT OF THE WAR ON THE ECONOMY OF UKRAINE:
MACROECONOMIC ASPECT**

Mukachevo State University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics and Finance,
Uzhorodska str., 26, Mukachevo,
89600, Ukraine,
tel.: 03131-2-11-09,

¹ e-mail: rosolau@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7721-2755

² e-mail: gladnata1979@ukr.net ,
ORCID: 0000-0002-7885-9830

³ e-mail: petrighkomariy@ukr.net,
ORCID: 0000-0001-7677-6516

Abstract. The article examines the current state of the main macroeconomic indicators of Ukraine. The purpose of the scientific work is the study of modern trends of the main macroeconomic indicators: the level of GDP, the level of unemployment and inflation, changes in tax legislation, analysis of the main international food agreements in the conditions of war. Their impact on the country's economy and the functioning of business in the current conditions is studied. Scientific articles of domestic and foreign scientists were used for the research. To achieve the goal, such scientific methods as: analysis and synthesis, induction and deduction, economic-statistical and generalization were used. As a result of the analysis, it was established that the war in Ukraine has a significant impact on the functioning of domestic enterprises and business as a whole. It has been investigated that one of the key tasks of the Ministry of Economy is the relocation of enterprises from temporarily occupied territories to safer regions - Lviv, Transcarpathia, Volyn, Chernivtsi and other regions. Naturally, thanks to this process, tax revenues are paid to the budget of various levels, existing jobs are maintained, and new personnel, which are in short supply, are recruited. It has been established that powerful missile strikes on critical infrastructure, rising inflation, unemployment, Ukraine's inability to carry out full-fledged international trade by sea make the stability and development of the economy impossible. The largest external donors of financial assistance to Ukraine are analyzed in detail. The negative impact of military operations on the size of Ukraine's exports and imports was revealed. It is noted that the energy infrastructure is constantly exposed to shelling, and thus to the temporary destabilization of Ukrainian business as a whole. Solving existing problems is possible by carrying out certain measures: provision of financial assistance by foreign countries and funds, development of energy sources, formation of alternative potential in the energy sector, free movement of capital and labor resources. In general, this will provide an opportunity to rebuild the domestic economy according to European principles.

Key words: war, GDP, inflation, unemployment, enterprise, business.

Вступ. Війна, яка триває, має занадто прогресуючі наслідки для української бізнесу та економіки в цілому. Зменшення обсягу ВВП приблизно на третину, збитки, пов'язані з руйнуванням виробничої та соціальної інфраструктури, становлять більш як 100 мільярдів доларів та мають тенденцію до постійного збільшення щоденно. Інфляція, що постійно зростає, знецінення національної валюти, зменшення експорту та імпорту та прогресуючий рівень безробіття стають актуальними проблемами та питаннями сучасного суспільства.

Державні зобов'язання, в тому числі виплата соціальних гарантій, стипендій і пенсій, зарплат в основному залежить від обсягу допомоги від зовнішніх партнерів. Підтримка з боку Європейського Союзу, США, Великобританії та інших країн хоч і зростає, однак вона все ще потребує коригування в сторону зростання. Всі ці процеси звичайно призводять до зростання зовнішнього державного боргу. Є незначні тенденції до покращення зовнішніх продажів, зокрема сільськогосподарської продукції, стабілізація росту цін на паливно-мастильні матеріали. Але всі ці позитивні тенденції не дають змогу надіятись на покращення економічної ситуації до повного закінчення війни. Очевидно, що ситуація буде погіршуватись і надалі, оскільки Росія продовжує військові атаки на всю територію, інфраструктуру та населення України.

Питанням дослідження стабільності економіки та її макроекономічних показників постійно перебувають в полі зору багатьох науковців. Цій проблематиці присвячені праці таких науковців: Т. Черничко., Є. Кірман [1], Н. Дорош, Д. Лю [2], І. Хмарська, К. Кучерява І. Клімова [3], В. Дикань, О. В. Шраменко [4], Т. Мельник [5], Т. Бережна [6] та інших. Зважаючи на досить велику кількість досліджень цієї тематики, реалії щоденних змін в політичному та соціально-економічному житті країни, активних воєнних дій на території України виникає потреба в більш детальному аналізі цього напрямку.

Постановка завдання. Метою даної наукової праці є дослідження сучасного стану ключових економічних показників, їх впливу на економіку країни та розробка

пропозицій щодо повоєнної макроекономічної стабілізації України. Для досліджень використовувались наукові праці зарубіжних та вітчизняних науковців, а також такі наукові методи як: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, економіко-статистичний та узагальнення.

Результати. Війна призвела до посилення напруженості на фінансових ринках, безпрецедентного зростання цін на товари та невизначеності в економіці, що проявляється уповільненням економічного зростання та зростанням інфляції. Відповідно до останнього звіту про фінансову стабільність, який періодично публікує Національний банк України, зростання невизначеності щодо обсягу, масштабу та тривалості порушень у функціонуванні світової економіки, викликаних збройною агресією Росії проти України, є головним внутрішнім фактором, що впливає на функціонування вітчизняної економічної системи.

Військові дії призвели до найбільшого економічного колапсу в історії незалежної України.

За попередньою оцінкою аналітиків Міністерства економіки (з використанням непрямих методів розрахунку та інструментів моделювання), зробленою з урахуванням оперативної оцінки Державної служби статистики реального ВВП за 3 квартали 2022 р. (у I кварталі 2022 року зменшення порівняно з I кварталом 2021 р. на 15,1%, у II кварталі 2022 року – на 37,2%, у III кварталі 2022 р. - на 30,8% відповідно), падіння ВВП за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4%. Це є об'єктивно найгіршим результатом часів незалежності, втім кращим, ніж очікували більшість експертів на початку повномасштабного вторгнення, коли оцінки варіювалися в межах 40-50% падіння ВВП і глибше. При цьому у грудні падіння ВВП оцінено на рівні - 34 що є дещо кращим, ніж оцінки за листопад (падіння ВВП на рівні 37, урахуваючи певну стабілізацію ситуації з енергопостачанням після обстрілів у листопаді. Втім подальші терористичні ракетні атаки з боку Росії завдали хоч і не критичних, втім пошкоджень (зокрема, енергетичній інфраструктурі), що продовжувало чинити тиск на настрої бізнесу та його активність [7].

Хоча цей результат трохи кращий, ніж передбачалося в найбільш песимістичних сценаріях з перших місяців після початку війни (у червні Світовий банк припускав скорочення ВВП на 45%), економічну ситуацію в країні можна охарактеризувати як надзвичайно складну.

Зростаюча інфляція є проблемою, яка в січні 2022 року становила 10%. У вересні вже 24,6%, і, як очікує НБУ, до кінця року досягне рівня 30%. У грудні 2022 року темпи споживчої інфляції залишилися на рівні попереднього місяця – 0,7% за місяць. Річна інфляція склала 26,6%. Цей показник виявився значно меншим за ті цифри, що прогнозували в першій половині року [8].

Для населення найбільш проблемним є зростання цін на товари першої необхідності – хліб і хлібобулочні вироби, які подорожчали близько на 36%, риба – на 40%, овочі – аж на 84%, що пов'язано з окупацією Херсонської області, яка є основним їх виробником в Україні. Крім того, суттєво зросли ціни на пальне (66,2%), що призвело до зростання транспортних витрат (близько 41%). Водночас на початку жовтня мінімальна зарплата дещо зросла з 6500 гривень (близько 178 дол. США) до 6700 грн (близько 183 дол.). Зауважимо, що у бюджеті на 2023 рік подальший перегляд мінімальної заробітної плати не передбачено. У свою чергу середня зарплата, яка у січні становила 14 600 грн (приблизно 435 доларів США), за прогнозами уряду, очікується, що наступного року вона зросте до 18 500 грн (близько 550 доларів), але це теж не вирішить проблеми.

Ще однією гострою проблемою є високий рівень безробіття. Так, за даними НБУ та Мінекономіки рівень безробіття становив близько 30%. Додатковим негативним наслідком є те, що досить багато працівників почали отримувати заробітну плату

нижчу, ніж до війни, що може свідчити про серйозні проблеми фінансового стану вітчизняних підприємств.

Активізація бізнесових структур є однією з першочергових завдань для країни. Зважаючи на обмежені ресурси, досить ефективною стала програма Мінекономіки щодо релокації бізнесу у безпечні регіони України. Завдяки цій програмі релоковано понад 700 підприємств, при цьому збережено більш як 35 тис. робочих місць [9].

З початком війни Верховна Рада України запровадила багато змін до податкового законодавства, які значно полегшили ведення бізнесу, зокрема: скасовано мито та ПДВ на імпортовані товари та скасування акцизного збору на пальне. Цей факт безумовно відобразився на надходженнях до бюджету. За інформацією Мінфіну за перші 6 місяців 2022 року до бюджету надійшло близько 30 % митних надходжень та 70 % податкових надходжень. У вересні президентом України було підписано закон про повернення акцизів на пальне, за винятком потреб для військових.

Початок війни спричинив значні бюджетні недоотримання. Вагомим каналом фінансування в цих умовах стає допомога іноземних країн та міжнародних фондів. Найбільшими фінансовими донорами з 24 лютого 2022 року до кінця календарного року були США, ЄС та інші країни та фонди (рис. 1):

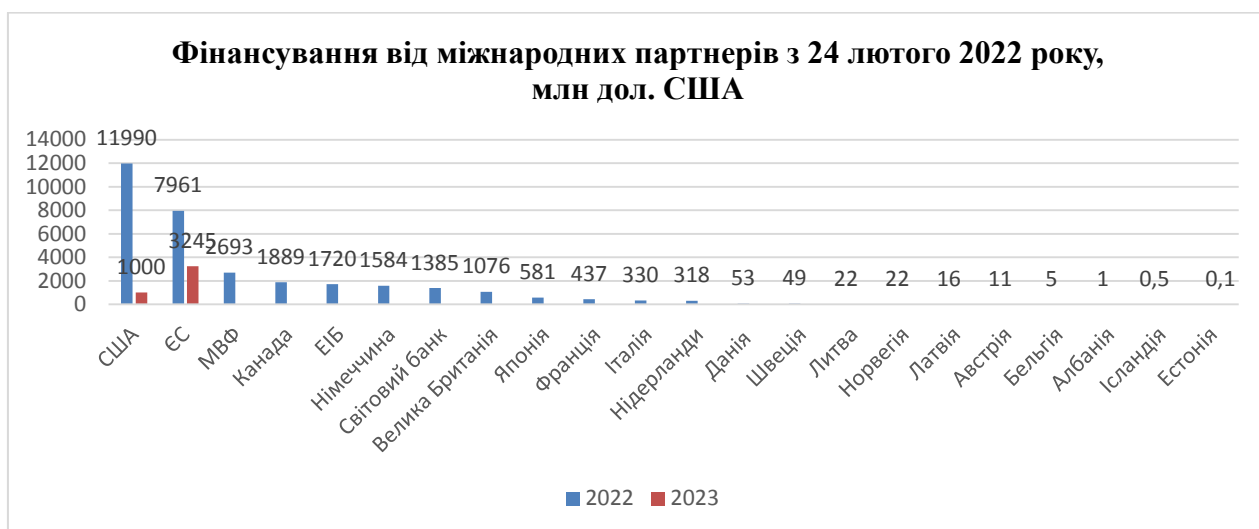

Рис. 1. Фінансування від міжнародних партнерів у 2022 р., млн дол. США

Fig.1. Funding from international partners in 2022, million dollars. USA

[побудовано автором на основі 10]

Спочатку західна підтримка була у формі позик під низькі відсотки, а в наступні місяці все частіше ставали безповоротними грантами. Загалом з 24 лютого український бюджет отримав 32144 млн дол США (переважно зі США). Головною проблемою зовнішньої допомоги є її нерегулярність, через що владі важко планувати державні витрати. Затримки з перерахуванням допомоги із-за кордону також є проблемою. Наприклад, у травні Єврокомісія оголосила про пакет макрофінансової підтримки в розмірі 9 млрд євро, але станом на жовтень 2022 року перерахувала лише 1 млрд євро (ще 5 млрд євро, швидше за все, буде перераховано у бюджет в найближчий час). Однак масштаби зовнішньої допомоги недостатні для задоволення потреб. Україна змушена випускати внутрішні облігації, які в основному купує НБУ, що де-факто означає «друкування» гривні. З початку війни таким чином до бюджету надійшло майже 15 млрд. дол США.

Російська агресія призвела до зриву торгівлі України. На цю кризу в основному вплинула блокада українських портів на Чорному та Азовському морях, на які припадало близько 70% довоєнних закордонних продажів. У результаті експорт у березні скоротився порівняно з тим же місяцем минулого року на 50%, а імпорт аж на 71% (рис. 2, 3).

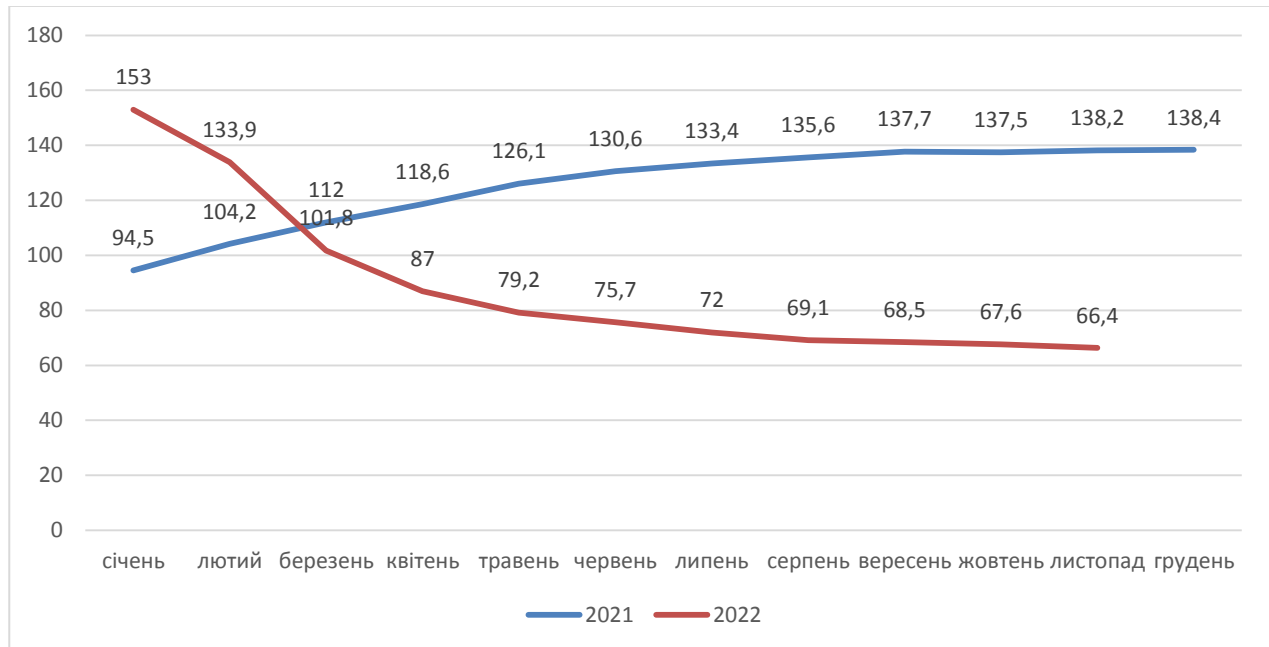

Рис. 2 Темпи зростання (зниження) експорту товарів у 2021, 2022 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)
Fig.2. Growth (decrease) rates of export of goods in 2021, 2022 (in % compared to the corresponding period of the previous year, cumulative)
 [побудовано автором на основі 11]

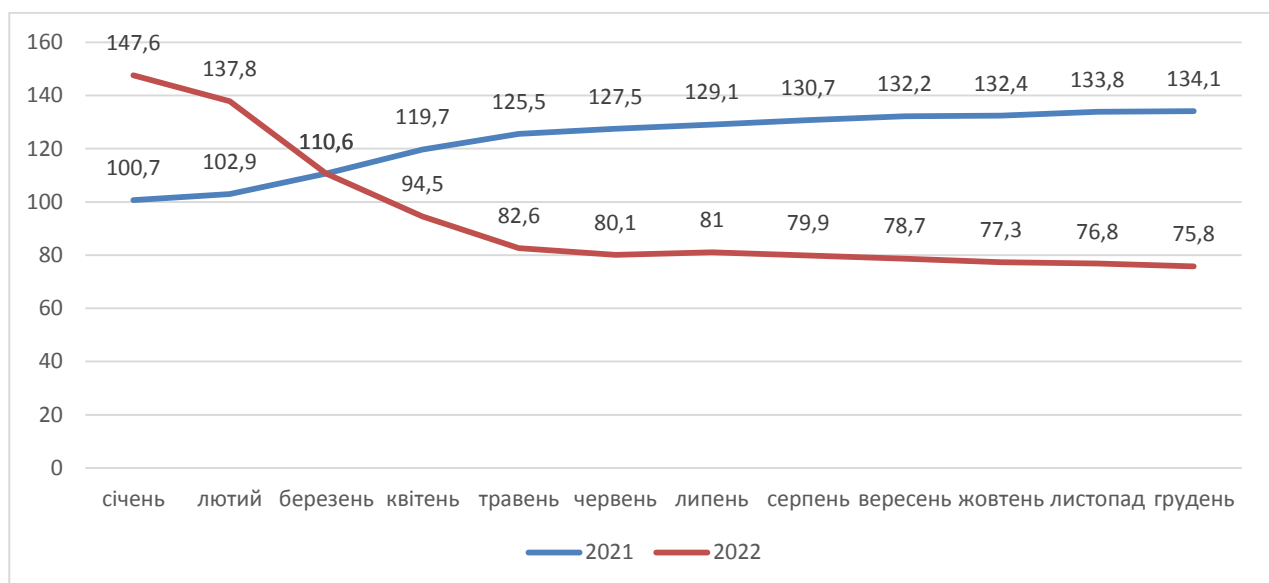

Рис. 3. Темпи зростання (зниження) імпорту товарів у 2021, 2022 рр. (у % до відповідного періоду попереднього року, наростаючим підсумком)
Fig.3. The rate of growth (decrease) in the import of goods in 2021, 2022 (in % compared to the corresponding period of the previous year, cumulatively)

[побудовано автором на основі 11]

В ситуації, що склалася Україна була змушена швидко шукати альтернативні шляхи транспортування вантажів, а також альтернативні джерела отримання тієї продукції, яка до війни імпортувалася з Росії та Білорусі – особливо палива. До цього часу частка цих двох країн в їхньому імпорті в країну становила 71%. Щоб змінити це, більшою мірою використовувалися дунайські порти (передусім призначені для експорту продовольства) та прикордонні переходи з країнами ЄС (особливо Польщею та Румунією). В результаті експорт товарів автомобільним транспортом збільшився з 444 тис. т у березні до 1,4 млн т у вересні, а поставки залізницею – з 2,4 млн. т до 2,8 млн. т. Однак запроваджені зміни пов'язані з численними логістичними проблемами (різна ширина колії, низька пропускна здатність на перехрестях).

Часткове розблокування (виключно для експорту сільськогосподарської продукції) трьох чорноморських портів наприкінці липня в рамках «зернового коридору» стало можливим завдяки угоді, підписаній 22 липня в Стамбулі між Україною, Туреччиною та ООН. В результаті продажі іноземних товарів зросли з \$2,9 млрд. у липні до \$3,4 млрд у серпні та \$4,1 млрд у вересні. Хоча це безсумнівний успіх, констатуємо, що експорт у вересні порівняно з тим самим місяцем 2021 року все ж був меншим на 35%, а імпорт – на 33%.

Висновки. Поки Росія веде агресивну військову атаку по всій території України, очікувати на стабілізацію чи оптимізацію економічного становища не варто. За прогнозами на поточний рік очікується незначне зростання ВВП, однак владні структури розуміють, що можливий варіант рецесії економіки. Наразі все ще є ймовірність пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, від яких залежить нормальне функціонування підприємств та бізнесу в цілому. Хоча вони призвели лише до тимчасової дестабілізації електромережі, запровадження аварійних відключень негативно впливає на виробництво діючих виробничих та невиробничих підприємств.

Протягом усієї війни та багатьох місяців після її закінчення функціонування держави буде повністю залежати від фінансової допомоги західних країн та міжнародних інституцій. ЄС вживає заходів для розробки механізму, який дозволить щомісяця перераховувати до українського бюджету 1,5 млрд. євро у 2023 році.

У цілому, якщо партнери нададуть необхідну кількість коштів, Україна зможе прожити ще рік без серйозних загроз макроекономічної стабільності, навіть якщо війна триватиме більше ніж до кінця 2023 року.

Багато науковців та аналітиків вважають, що повоєнна фінансова допомога зарубіжних донорів дозволить відновити і модернізувати економіку України.

Таким чином, можемо прогнозувати, що диверсифікація джерел енергії, формування виробничих стимулів в енергетичному секторі, економічна співпраця в рамках Європейського Союзу, участь у спільному ринку на рівних, вільний рух людей і капіталу тепер має залежати не від географічного розташування (як це було досі з різними видами союзів), а від об'єднуючого політичного чинника.

Також слід розглядати та прогнозувати «новий план Маршала», зокрема у вигляді пільгових кредитів, фінансової компенсації зі сторони країни-агресора. Щоб досягти цієї мети, Україні слід пройти довгий шлях. Рішення у цьому питанні можуть бути різними: від добровільної згоди Росії на виплату репарацій до випадків компенсації закордонних активів Росії та Білорусії будь-якою країною, що володіє цими ресурсами. Але для цього Україні доведеться в стислі строки підготувати законодавчу базу для здійснення таких платежів-відшкодувань.

Загальна концепція реконструкції та розвитку країни також повинна включати в себе виконання завдань, необхідних для вступу в ЄС, адже 23 червня 2022 року Україна

нарешті отримала законний статус кандидата. Усі програми та стратегії, пов'язані з цим питанням, будуть ретельно відслідковуватись західними партнерами.

Український уряд має розробити стратегії стимулювання повернення громадян на батьківщину. Для цього слід вести переговори з країнами ЄС про можливість надання фінансової підтримки переселенцям на певний період після повернення в Україну. Він також розглядає можливість надання додаткових коштів для працездатних українців, які будуть сприяти відновленню країни, а також створення тимчасової програми базового доходу для тих, хто повернеться додому.

В подальшому це дасть можливість для країни відновити політичну, соціально-економічну та гуманітарну сферу.

1. Черничко Т. В., Кірман С. І. Аналіз фінансових результатів діяльності підприємств України. *Економіка та суспільство*: електронний науковий фаховий журнал. Мукачево, 2016. № 5. С. 400–404.
2. Дорош Н. І., Лю Д. Прогнозний аналіз фінансових результатів та визначення межі банкрутства підприємства. *Молодий вчений*. № 2(2). С. 700–703.
3. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1621> (дата звернення: 17.04.2023)
4. Дикань В. Л., Шраменко О. В. Стратегічні орієнтири державного регулювання суб'єктів малого та середнього бізнесу. *Стратегічні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств у цифровому економічному просторі*: колективна монографія / за ред. О. В. Ареф'євої. Київ: ФОП Маслаков, 2019. С. 47–55.
5. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2(100). С. 3–11.
6. Бережна Т. Український бізнес має залишатися в Україні і працювати на перемогу. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e160e1c6-3e16-4fc2-a7ba-64dd16809605&title=UkrainskiiBiznes> (дата звернення: 17.04.2023)
7. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. URL: <https://www.me.gov.ua/news/detail?lang=uk-ua&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=minekonomikiporedno> (дата звернення: 17.04.2023)
8. Споживча інфляція за підсумками 2022 року становила 26,6% - це суттєво менше прогнозів. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9512e49a-23c2-4fe3-856e-ffde6c603089&title=SpozivchaInfliatsiiaZaPidsumkami2022-RokuStanovila26-6-TseSuttvoMenshePrognoziv> (дата звернення: 17.04.2023)
9. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення: 17.04.2023)
10. Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435 (дата звернення: 17.04.2023).
11. Зовнішня торгівля України товарами у січні-листопаді 2022 року. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.04.2023)

References

1. Chernychko, T. V., and Je. I. Kizman. "Analysis of financial results of activity of Ukrainian enterprises", *Ekonomika ta suspiljstvo*, vol.5, 2016, pp.400-404.
2. Dorosh, N. I., and D. Lju. "Forecast analysis of financial results and determination of the bankruptcy of the enterprise." *Molodyj vchenyj*, vol.2 (2), 2018, pp.700-703.
3. Khmarska, I.A. Kucheriava, K.Ya., and I.O. Klimova. "Features of the post-war recovery of the economy of Ukraine." *Economy and society*, vol. 42, 2022. doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31
4. Dykan, V. L., and O. V. Schramenko. "Strategic guidelines for state regulation of small and medium-sized business entities. " *Strategic Aspects of Managing Enterprise Competitiveness in the Digital Economic Space*. Kyiv, FOP Maslakov, 2019, pp. 47–55.
5. Melnyk, T.Iu. "State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law." *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, no 2(100), 2022, pp. 3–11. doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11
6. Berezhna, T. "Ukrainian business must stay in Ukraine and work for victory." Ministry of Economy, www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=e160e1c6-3e16-4fc2-a7ba-64dd16809605&title=UkrainskiiBiznes. Accessed 17 Apr.2023.

7. "The Ministry of Economy preliminarily estimates the drop in GDP in 2022 at the level of 30.4%." Ministry of Economy, www.me.gov.ua/news/detail?lang=uk-ua&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=minekonomikipoperedno. Accessed 17 Apr.2023.
8. "Consumer inflation at the end of 2022 amounted to 26.6% - this is significantly less than forecasts." Ministry of Economy, www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9512e49a-23c2-4fe3-856e-ffde6c603089&title=SpozhivchaInfliatsiiaZaPidsumkami2022-RokuStanovila26-6-TseSuttvoMenshePrognoziv. Accessed 17 Apr.2023.
9. "Enterprise relocation program." Ministry of Economy, me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv/. Accessed 17 Apr.2023.
10. "Funding of the state budget of Ukraine since the beginning of the full-scale war." Ministry of Finance, www.mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435/. Accessed 17 Apr.2023.
11. "Ukrainian foreign trade in goods in January-November 2022." The State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed 17 Apr.2023.

УДК 336.22:[330.5:004]

doi: 10.15330/apred.1.19.234-243

Якушко І.В.

МЕХАНІЗМ ФІСКАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Міжнародний науково-технічний
університет імені академіка Юрія Бугая
пров.Херсонський 3, м. Київ,
02094, Україна,
тел.: 0443534707,
e-mail: yakushko_i@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1161-7383

Анотація. Розвиток цифрової економіки, який сьогодні відбувається у всьому світі засвідчує безальтернативність процесу подальшої цифрової трансформації господарських відносин, що актуалізує питання активізації такої трансформації національної економіки.

Метою статті є поглиблення теоретичних засад використання фіскальних інструментів для розвитку цифрової економіки через обґрунтування концептуальних засад формування та функціонування механізму такого стимулювання. Для досягнення цієї мети у статті використано сукупність загальних та спеціальних методів наукового дослідження, а саме: порівняння, системний підхід, метод контент-аналізу, абстрагування, аналізу і синтезу та графічної візуалізації.

У статті розглянуто теоретичні та методологічні положення функціонування зазначеного механізму як невід'ємної та об'єктивно необхідної компоненти загальної системи державного регулювання економічних відносин у сфері цифровізації національного господарства. Зокрема, розглянуто зміст таких понять як «фіскальне стимулювання», «податкове стимулювання». Відповідно визначено, що фіскальне стимулювання – процес впливу на діяльність економічних суб'єктів шляхом застосування фіскальних інструментів, тобто сукупності засобів, що використовуються для акумулювання фінансових ресурсів економічних суб'єктів з метою формування доходів державного бюджету. З урахуванням отриманих результатів було конкретизовано сутність зазначеного механізму й запропоновано розглядати його як комплекс заходів, методів, принципів і концепцій, які в сукупності визначають особливості застосування фіскальних інструментів для розвитку економічних відносин на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у виробництві, розподілі, обміні та споживанні.

Також у процесі проведення наукового дослідження вагова увага була приділена виокремленню базових компонентів такого механізму та відображенню їх взаємозв'язку. При цьому досить детально розглянуті принципи зазначеного механізму, до яких віднесено такі: принципи формування (науковості, історичності, ресурсного забезпечення, системності, раціональності, тривалості) та принципи розвитку (гармонійності, дієвості, адаптивності, ефективності). Остання група була розширена двома новими принципами: консюмеризму та транспарентності. У статті розкрито їх сутність та обґрунтовано, що впровадження цих принципів та їх дотримання в майбутньому дозволять підвищити дієвість механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки.

Ключові слова: національна економіка, фіскальне стимулювання, податкове стимулювання, механізм, фіскальний механізм, цифрова економіка.

Yakushko I.V.

MECHANISM FOR FISCAL STIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY: ESSENCE AND FEATURES OF FUNCTIONING

Academician Yuriy Bugay International
Scientific and Technical University,
Khersonskiy Lane 3., Kyiv,
02094, Ukraine,
tel.: 0443534707,
e-mail: yakushko_i@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1161-7383

Abstract. The development of the digital economy, which is happening all over the world today, proves that there is no alternative to the process of further digital transformation of economic relations, which actualizes the issue of activating such a transformation of the national economy.

The purpose of the article is to deepen the theoretical foundations of the use of fiscal tools for the development of the digital economy through the substantiation of the conceptual foundations of the formation and functioning of the mechanism of such stimulation. To achieve this goal, the article uses a set of general and special methods of scientific research, namely: comparison, systematic approach, method of content analysis, abstraction, analysis and synthesis, and graphic visualization.

The article examines the theoretical and methodological provisions of the functioning of the mentioned mechanism as an integral and objectively necessary component of the general system of state regulation of economic relations in the field of digitalization of the national economy. In particular, the content of such concepts as “fiscal stimulation”, “tax stimulation” was studied. Accordingly, it is determined that fiscal stimulation is a process of influencing the activities of economic entities through the use of fiscal instruments, i.e, a set of means used to accumulate financial resources of economic entities to generate state budget revenues. Taking into account the obtained results, the essence of the specified mechanism was specified, and it was proposed to consider it as a set of measures, methods, principles and concepts, which collectively determine the peculiarities of the application of fiscal instruments for the development of economic relations based on the use of modern information and communication technologies in the production, distribution, exchange and consumption.

Also, in the process of conducting a scientific study, great attention was paid to the identification of the basic components of such mechanism and the display of their interrelations. At the same time, the principles of the specified mechanism are considered in detail, which include the following: principles of formation (scientific, historicity, resource provision, systematicity, rationality, duration) and the principles of development (harmony, effectiveness, adaptability, efficiency). The last group was expanded by two new principles: consumerism and transparency. In the article, their essence is revealed, and the implementation of these principles are substantiated, their observance in the future will increase the effectiveness of the mechanism of fiscal stimulation of the national economy development.

Key words: national economy, fiscal stimulus, tax stimulus, mechanism, fiscal mechanism, digital economy.

Вступ. Активний процес розбудови цифрової економіки, який сьогодні спостерігається в усіх розвинутих країнах світу актуалізує питання підтримки та стимулювання розвитку й використання інформаційно-комунікаційних технологій суб'єктами господарювання. Уряди більшості країн, формуючи систему державного регулювання забезпечення цифровізації національної економіки, використовують значний спектр методів та інструментів для розвитку цифрових технологій, їх ще глибокого проникнення в господарські відносини.

В Україні в сучасних умовах відбуваються процеси формування моделі цифрової економіки, а інформаційно-комунікаційні технології поступово проникають у різні галузі та сфери національного господарства. Органи влади намагаються стимулювати процеси цифровізації трансформації економіки, але досить часто це відбувається безсистемно. Сформована модель такого стимулювання потребує власного удосконалення через розробку нових механізмів розвитку цифрової економіки в країні. Особливе значення в процесі розробки таких механізмів варто приділити ефективному використанню фіскальних інструментів, враховуючи значний їхній потенціал з позиції підтримки діяльності суб'єктів підприємницької діяльності у сфері ІКТ. Це зумовлює потребу у проведенні нових досліджень у цьому напрямку.

Особливості використання фіскальних інструментів для стимулювання розвитку цифрової економіки розглядаються в наукових працях Л. Амбрик, Л. Баранник, В. Бодрова, Н. Гавриленко, І. Грицюк, І. Дем'янчука, Т. Єфименко, І. Канцур, А. Кізими, А. Крисоватого, А. Луцика, Н. Рудик, Н. Синютки, М. Слатвінської, О. Степанової, М. Фільо, Т. Штець та ін.

Враховуючи наукові результати зазначених науковців, зауважимо, що питання розвитку національної економіки в умовах її цифрової трансформації залишаються недостатньо вивченими. Насамперед сьогодні існує потреба в поглибленні теоретичних і методологічних положень стимулювання розвитку цифрової економіки, особливо в частині використання фіскальних інструментів як найбільш дієвих засобів активізації господарської діяльності економічних суб'єктів у сфері ІКТ.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичних засад використання фіскальних інструментів для розвитку цифрової економіки через обґрунтування концептуальних засад формування та функціонування механізму такого стимулювання.

Результати. Забезпечити цифровий розвиток економічних систем можливо різними шляхами. Використання фіскальних інструментів для цього є дієвим способом активізувати процеси використання інформаційно-комунікаційних технологій усіма суб'єктами господарювання.

Проте використання фіскальних інструментів органами влади в сучасних умовах також вимагає використання науково обґрунтованих підходів до їх застосування. З практичної сторони використання окреслених інструментів повинно бути системним, гармонійним в межах впроваджуваної в країні фіскальної політики, не повинно створювати диспропорцій в економічному розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Це підвищує важливість пошуку не лише суто практичних заходів розвитку економіки на основі використання фіскальних інструментів, але актуальними стають питання щодо особливостей їх правильного використання, зважаючи на умови, у яких функціонує національне господарство, внутрішні та зовнішні виклики, котрі визначають його подальшу розбудову. Таким чином, з метою опису окреслених положень використання фіскальних інструментів розглянемо детально зміст механізму

фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки. Зазначимо, що окреслений механізм безпосередньо пов'язаний із функціонуванням фіскального механізму в межах фінансової системи будь-якої країни і є його невід'ємною складовою.

Фіскальний механізм є важливою складовою функціонування фінансового механізму держави. Саме завдяки цьому механізму в межах національної економіки розвиваються фіскальні відносини, які сприяють акумулюванню державою власних доходів. Зазначені відносини за своїм змістом є складними, оскільки пов'язані з усіма економічними суб'єктами, рухом фінансових ресурсів. Ефективна робота фіскального механізму є важливою складовою забезпечення розвитку системи державних фінансів. Важливу роль цей механізм відіграє в забезпеченні фінансовими ресурсами функціонування соціальної сфери. Такий механізм стосується всіх фіскальних відносин, які виникають в межах національної фінансової системи між органами державної влади та економічними суб'єктами, незважаючи на їх специфіку господарської діяльності. Зі своєї сторони механізм фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки передусім описує процеси використання податкових та бюджетних інструментів для розвитку цифрових технологій в межах окремих економічних систем. Розглянемо сутність цього механізму більш детально.

Проте, з початку проаналізуємо зміст загалом фіскального стимулювання як невід'ємної складової системи державного регулювання економічних процесів. Сьогодні в науковій літературі серед всіх фіскальних інструментів найбільша увага приділяється саме податковим, відповідно, і фіскальне стимулювання розглядається більшістю науковців в контексті насамперед дослідження сутності та особливостей здійснення органами державної влади податкового стимулювання. Вважаємо за необхідно розглянути в першу чергу зміст цього виду впливу на діяльність економічних суб'єктів. Представимо декілька підходів до трактування змісту категорії «податкове стимулювання», а саме: 1) податкове стимулювання – це врегульоване нормами податкового права звільнення зобов'язаного суб'єкта від податкових обов'язків, зменшення їх обсягів, а також розширення його можливостей по реалізації податкових прав, що надаються за умови вчинення дій, в результатах яких заінтересована держава [6, с. 75-76]; 2) податкове стимулювання – правові норми, що заохочують потрібні для суспільства, держави в даний момент суспільні відносини, норми, що стимулюють як звичайну, так і підвищену правомірну діяльність людей та її результати» [1, с. 51]; 3) податкове стимулювання – процес, що базується на свідомому, активному й цілеспрямованому використанні існуючої незалежно від волі суб'єктів управління регулюючої функції податків для отримання певних соціально-економічних результатів [13, с. 45].

Отже, враховуючи наведені підходи, можна констатувати, що податкове стимулювання є складовою системи податкового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, а отже, і механізму фіскального регулювання. Погоджуємося з позицією Н. П. Струк та С. В. Сюсько, що податкове стимулювання виступає підфункцією податкового регулювання. Механізм податкового стимулювання включає систему важелів, форм, методів, інструментів державного впливу, спрямованих на стимулювання економічної діяльності платників та підвищення її ефективності шляхом зміни податків і порядку оподаткування [10].

Фіскальне стимулювання – процес впливу на діяльність економічних суб'єктів шляхом застосування фіскальних інструментів, тобто сукупності засобів, що використовуються для акумулювання фінансових ресурсів економічних суб'єктів з метою формування доходів державного бюджету.

Зважаючи на представлені теоретичні положення, можна конкретизувати сутність механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки (рис. 1).

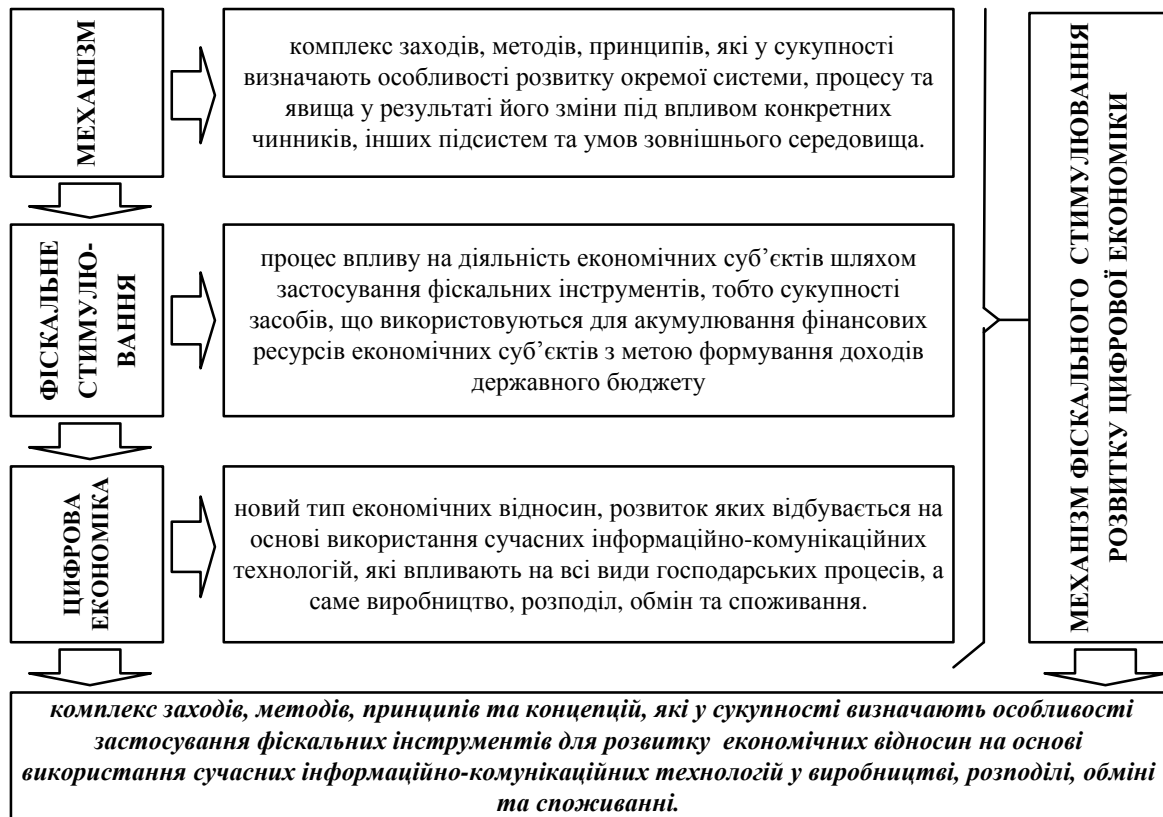

Рис. 1. Сутність механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки
 Fig. 1. The essence of the mechanism of fiscal stimulation of the development of the digital economy

Джерело: складено авторкою.

Отже, враховуючи результати конкретизації сутності механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки (рис. 1) та складність економічних механізмів, які сьогодні активно функціонують і розвиваються в межах економічних систем, розглянемо структуру такого механізму, його основні компоненти, взаємодія між якими й визначає специфіку формування та існування зазначеного механізму. На рис. 2 представлено його концептуальну схему.

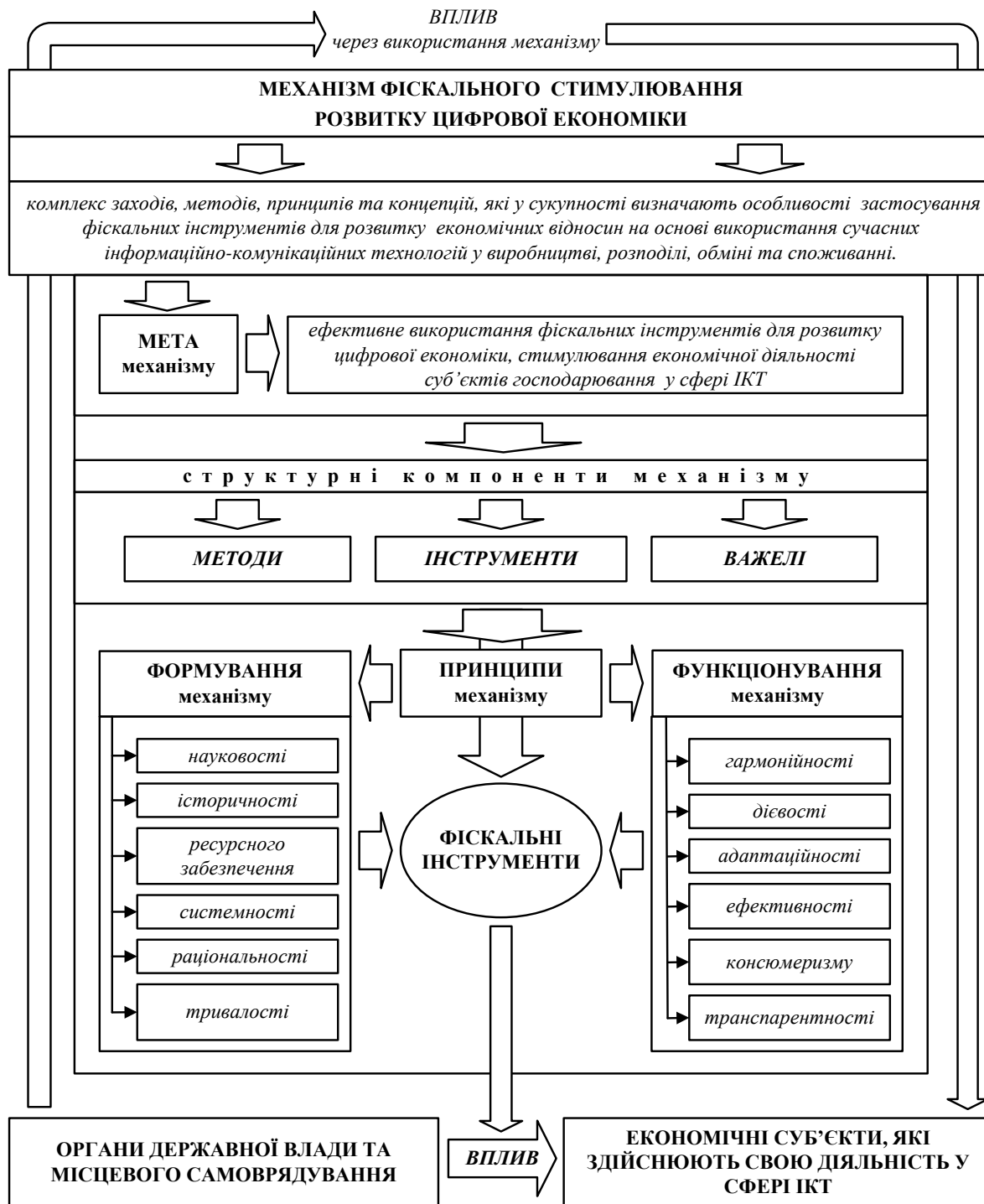

Рис. 2. Концептуальна схема механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки

Fig. 2. Conceptual scheme of the mechanism of fiscal stimulation of the development of the digital economy

Джерело: складено авторкою [3, с. 117].

Враховуючи основні положення представлено на рис. 2 механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки, проведемо аналіз основних принципів такого механізму. Саме вони формують його основу та визначають особливості функціонування в економічному просторі.

Принцип є важливим елементом теорії науки і як категорія використовується сьогодні у всіх без винятку науках у процесі реалізації різних за сферами проведення досліджень. Принципи пронизують усі етапи вивчення вченими навколишнього середовища і формують гносеологічний фундамент для реалізації таких досліджень. Колодій А. М. влучно зауважує, що принципи є соціальними явищами як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності суспільного життя [5, с. 42].

Розглянемо декілька підходів до трактування цієї наукової категорії:

1) принцип – це те, що лежить в основі певної теорії науки, внутрішнє переконання людини, основне правило поведінки [7];

2) принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення [9, с. 40];

3) принципи – це основні керівні положення, сформульовані у вигляді певних правил, на яких вона базується [2, с. 38];

4) принцип – основне, вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [8];

5) принципи – основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи права, державного устрою тощо; принцип – це внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей і діяльності [4, с. 561; 14, с. 115].

Отже, принцип – вихідні положення, які формують також основу і для формування, функціонування економічних систем. Також принципи лежать в основі дії механізмів такого розвитку. Відповідно, механізм фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки при його розробці та впровадженню повинен базуватися на сукупності визначених, зрозумілих для всіх залучених до цього суб'єктів, правил. Крім того, при незмінності фіскального механізму в цілому в країні при трансформації економічного простору та його конвергенції з цифровим в результаті об'єктивних передумов цифровізації господарських відносин, впровадити та забезпечити ефективність функціонування механізму стимулювання розвитку цифрової економіки також не можливо.

Сукупність окреслених принципів (рис. 2) не є сталою, а може розширюватися новими принципами у залежності від зміни зовнішнього середовища, у якому функціонує національна економіка, нових трендів в її інноваційному розвитку. На наше переконання, сьогодні важливим також для підвищення якості фіскальної політики у напрямку стимулювання процесів цифрової економіки є використання під час розробки і головне впровадження такої політики двох важливих принципів: принципу транспарентності та принципу консюмеризації. Розглянемо їхню сутність.

Принцип транспарентності насамперед, у нашому розумінні, полягає в підвищенні якості акумуляції інформації про процеси розвитку цифрової економіки в Україні, цифровізації окремих галузей та сфер господарства. Сьогодні система збору статистичної інформації у даному напрямку лише в країні формується, окремо впроваджуються елементи європейської подібної системи. Однак навіть тієї інформації не достатньо вченим, щоб вивчати особливості впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток національної економіки. У цих питаннях Державна служба статистики повинна тісніше співпрацювати з міжнародними статистичними відомствами, особливо з тими, що функціонують в ЄС.

У довгостроковій перспективі (2026-2032) Україна може зосередитися на розбудові надійної інфраструктури даних для вимірювання цифрової економіки та підтримки політики, заснованої на фактичних даних. Україна може розглянути

можливість інтеграції до Європейської статистичної системи (ESS), яка має на меті надавати порівняльні показники для підтримки політики, заснованої на фактичних даних. Інтеграція України до ESS сприяла б включенню її даних до різних баз даних ОЕСР, у тому числі Інструменту цифрової трансформації, що має на меті допомогти країнам оцінити їхній стан цифрового розвитку та сформулювати політику у відповідь. Розширення встановлених макроекономічних статистичних результатів для включення нещодавно розробленої рамкової програми цифрових таблиць пропозиції/використання (Digital SUT) стане доказом будь-якого успіху в переході на цифрові технології в українській економіці. Рамкова програма Digital SUT була прямо згадана в Дорожній карті G20 щодо Спільної рамкової програми вимірювання цифрової економіки як засіб покращення видимості цифрової трансформації, що відбувається у відповідних економіках [12].

Таким чином, підвищення транспарентності інформації про процеси цифровізації в межах національної економіки України сприятиме підвищенню якості наукових досліджень у цьому напрямку та ефективності пропонованих заходів щодо активізації становлення цифрової економіки. Цілком зрозуміло, що в подальшому вплив цифрових технологій на господарське життя буде лише поглиблюватися, і таким чином обсяги даних про окреслені процеси зростатимуть, що вимагатиме зміни систем акумулювання такої інформації статистичними відомствами, її опрацювання та представлення споживачам у прийнятному для розуміння вигляді.

Принцип консюмеризації полягає у вдосконаленні роботи податкової служби в країні, її перетворення на сервісну службу. Про такий підхід до організації роботи цього державного інституту в Україні говорять вже давно, існує значна кількість наукових робіт у даному напрямку. При цьому Державна податкова служба України також впроваджує значну кількість різних сервісів для покращення зручності сплати податків економічними суб'єктами. Однак в українському суспільстві все одно відношення до цього державного інституту залишається досить негативним. Така ситуація вимагає вирішення, що можливо реалізувати на основі використання цифрових технологій.

Цікавим, наприклад, є досвід Нідерландів, де податкові органи самі збирають інформацію шляхом використання спеціальних інструментів, таких як: Hootsuite, TweetDeck і Sprout Social щодо проблем платників податків з різноманітних інформаційних ресурсів в просторах інтернету, які прямо не мають відношення до їх цифрового середовища. До таких ресурсів можуть належати різні спеціалізовані сайти, на яких розглядаються фіскальні питання, форуми, соціальні мережі. Такий підхід дозволяє пом'якшити виникнення наявних і можливих перешкод у взаємодії фіскальних органів і платників податків [11, с. 204].

Висновки. Отже, у статті поглиблено концептуальні положення використання фіскальних інструментів для розвитку цифрової економіки в Україні. Зокрема обґрунтовувано відповідний механізм стимулювання органами влади цього процесу. Для цього було визначено сутність такого механізму на основі вивчення змісту категорій «фіскальне стимулювання», «податкове стимулювання», конкретизовано його базові компоненти, серед яких детально розглянуто саме принципи формування і функціонування такого механізму. Сукупність таких принципів була розширена новими: принцип транспарентності та принцип консюмеризму. Відповідно розкрито їхню сутність.

На наше переконання, використання окреслених у статті концептуальних положень механізму фіскального стимулювання розвитку цифрової економіки дозволяє сформулювати науковий фундамент для розробки, аналізу та обґрунтування прикладних положень удосконалення процесу використання фіскальних інструментів для розвитку

національної економіки в період цифровізації господарських відносин. Розробка практичних засад розвитку цифрової економіки в Україні на основі використання таких інструментів є перспективним напрямом здійснення подальших досліджень.

1. Ведяхин В. М. Правовые стимулы: понятия, виды. *Правоведение*. 1992. № 1. С. 50–55.
2. Глушков В., Білічак О., Найдьон Ю. Основи оперативно-розшукової діяльності. Київ : Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. Національної академії Служби безпеки України, 2014. 300 с.
3. Гречко А. В. Світовий досвід фіскального стимулювання інноваційної діяльності для забезпечення сталого розвитку регіонів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 24(1). С. 116-119. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/24.pdf.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
5. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf?sequence=1>.
6. Рева Д. М. Актуальні питання податкового стимулювання. *Право та інновації*. 2015. № 3. С. 72-77. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/Reva11.pdf>.
7. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук; за ред. О. С. Мельничук. Київ, 1974. С. 547.
8. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>.
9. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/40.pdf.
10. Струк Н. П., Сьусько С. В. Місцевий економічний розвиток та податкове стимулювання: взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2021. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/76.pdf.
11. Топчій В. В., Маркушин О. Г. Зарубіжний досвід запобігання злочинності у сфері цифровізації економіки. *Юридична наука*. 2020. № 10(112). С. 201-208. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/589>.
12. Цифровізація для відновлення України / OECD. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631986262b4bd804ce8d34b6_UA%20Digitalisation%20Recovery_UKR.pdf.
13. Чічкань О. І. Особливості податкового стимулювання підприємницької активності в Україні. *Економіка та держава*. 2013. № 10. С. 44-48. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2013/12.pdf.
14. Шарая А. А. Принципи державної служби за законодавством України. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 5. С. 115-118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf.

References

1. Vedyakhin, V.M. "Legal incentives: concepts, types." *Jurisprudence*, no. 1, 1992, pp. 50–55.
2. Glushkov, V., Bilichak O., and Yu. Naidyon. *Fundamentals of operative and investigative activity*. Kyiv, Kyiv: Center for Educational, Scientific and Scientific and Practical Publications of the National Academy of the Security Service of Ukraine, 2014.
3. Grechko, A.V. "World experience of fiscal stimulation of innovative activity to ensure sustainable development of regions." *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: International economic relations and world economy*, is. 24(1), 2019, pp. 116-119, www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/24.pdf. Accessed 12 Mar. 2023.
4. Kovbasyuk, Yu.V., Troshchinsky, V.P., and Yu.P. Surmin. *Encyclopedic dictionary of public administration*. Kyiv, NADU, 2010.
5. Kolodiy, A.M. "Principles of law: genesis, concept, classification and implementation." *Almanac of law*, is. 3, 2012, pp. 42-46. dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf?sequence=1. Accessed 20 Mar. 2023.
6. Reva, D.M. "Current issues of tax incentives." *Law and innovation*, no. 3, 2015, pp. 72-77. ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2015/09/Reva11.pdf. Accessed 01 Mar. 2023.
7. Melnychuk, O.S. *Dictionary of foreign words*. Kyiv, 1974.
8. Dictionary of the Ukrainian language. sum.in.ua. Accessed 10 Mar. 2023.
9. Starchuk, O.V. "Regarding the concept of principles of law." *Journal of the Kyiv University of Law*, no. 2, 2012, pp. 40-43. kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/40.pdf. Accessed 12 Mar. 2023.
10. Struk, N.P., and S. V. Syusko. "Local economic development and tax incentives: relationship and mutual influence." *Efficient economy*, no. 2, 2021. www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/76.pdf. Accessed 20 Mar. 2023.

11. Topchii, V.V., and O.G. Markushyn. "Foreign experience of crime prevention in the field of digitalization of the economy." *Legal science*, no. 10(112), 2020, pp. 201-208. journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/589. Accessed 14 Mar. 2023.
12. Digitization for the recovery of Ukraine / OECD. uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/631986262b4bd804ce8d34b6_UA%20Digitalisation%20Recovery_UKR.pdf. Accessed 14 Mar. 2023.
13. Chichkan, O.I. "Peculiarities of tax stimulation of entrepreneurial activity in Ukraine." *Economy and the state*, no. 10, 2013, pp. 44-48. www.economy.in.ua/pdf/10_2013/12.pdf. Accessed 03 Mar. 2023.
14. Sharaya, A.A. "Principles of civil service according to the legislation of Ukraine." *Legal scientific electronic journal*, no. 5, 2017, pp. 115-118. lsej.org.ua/5_2017/32.pdf. Accessed 03 Mar. 2023.

УДК 330.342:504:658.5

doi: 10.15330/apred.1.19.243-254

Roleders V.V.

CIRCULAR ECONOMY MODEL IN INDUSTRIAL ECOSYSTEMS

Vinnitsia Education and Research Institute of Economics, West Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of Finance, Banking and Insurance, Honty str., 37, Vinnitsia, 21000, Ukraine, tel.: +380675091500, e-mail: nagaichukviktoriiia@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6653-6583

Abstract. The purpose of the article is to determine the stages, mechanisms and competitive advantages of the transformation of industrial ecosystems to the circular economy model.

The methodological basis of the research is the method of scientific knowledge and system approach, comparison, analytical method, as well as dialectical, structural and functional methods. It has been proven that a closed ecological and economic cycle includes the achievement of sustainable economic growth through the use of global resources and the reuse of materials.

It was determined that in the circular economy, companies develop integrated supply chains, using resources more efficiently and creating new markets. The stages of the organization of the reconstruction of ecosystems: the assessment of ecosystem readiness and its transformation are considered, it is found that innovative technologies contribute to the systemic implementation of changes. The transformation of ecosystems is carried out with the help of mechanisms for limiting early investment costs, investing in IT infrastructure, and encouraging stakeholders to cooperate. It is proven that the riskiness of the transformed business model forces the parties to agree on the distribution of risks and revenues.

The principles of a circular ecological and economic cycle, which is based on circular development and reuse of waste, were proposed. The basis of the proposed scheme of principles reconstructs a simple economic linear scheme, which was previously based on the principles of "extracted - processed - consumed - discarded waste". To change the linear economy to the economy of a circular ecological and economic cycle, there is a need to ensure the maximum efficiency of each stage of the life cycle of a product or service. As part of the development of the circular ecological-economic cycle economy model, a conceptual approach to the introduction of a circular economy in Ukraine was proposed.

The transformation of industrial ecosystems can provide enterprises with various competitive advantages. Among the most common strategic advantages are differentiation and cost leadership. However, the main benefit of ecosystem transformation is to enhance the ability of ecosystems to achieve good triple bottom line outcomes, delivering social, financial and environmental benefits to

clients. In particular, companies achieve higher productivity, better use of resources, reduction of hazardous jobs, greater transparency of the ecosystem, market growth and financial returns. The transformation of the ecosystem to a circular economy model creates opportunities for the development of sustainable industry.

Key words: transformation, industrial ecosystems, circular economy, concept, circular ecological and economic cycle, business model

Роледерс В.В.

МОДЕЛЬ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПРОМИСЛОВИХ ЕКОСИСТЕМАХ

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету,
МОН України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Гонти, 37, м. Вінниця,
21000, Україна,
тел.: +380675091500,
e-mail: nagaichukviktoriiia@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-6653-6583

Анотація. Метою статті є визначення етапів, механізмів та конкурентних переваги трансформації промислових екосистем до моделі циркулярної економіки.

Методологічною основою дослідження є метод наукового пізнання та системний підхід, порівняння, аналітичний метод, а також діалектичний, структурний та функціональний методи. Доведено, що замкнений еколого-економічний цикл включає досягнення сталого економічного зростання за рахунок використання глобальних ресурсів і повторного використання матеріалів. Визначено, що в циркулярній економіці компанії розвивають інтегровані ланцюжки поставок, ефективніше використовуючи ресурси та створюючи нові ринки. Розглянуто етапи організації перебудови екосистем: оцінка готовності екосистеми та її трансформація, виявлено, що інноваційні технології сприяють системному впровадженню змін. Трансформація екосистем здійснюється за допомогою механізмів обмеження ранніх інвестиційних витрат, інвестування в IT-інфраструктуру та заохочення стейкхолдерів до співпраці. Доведено, що ризикованість трансформованої бізнес-моделі змушує сторони домовлятися про розподіл ризиків і доходів.

Запропоновано основні принципи кругового еколого-економічного циклу, в основі якого циркулярний розвиток та повторне використання відходів. Основа запропонованої схеми принципів перебудовує просту економічну лінійну схему, яка раніше буда заснована на принципах «добули – переробили – спожили – викинули відходи». Для зміни лінійної економіки на економіку кругового еколого-економічного циклу існує потреба в забезпеченні максимальної ефективності кожного етапу життєвого циклу товару або послуги. У рамках розробки моделі економіки кругового еколого-економічного циклу було запропоновано концептуальний підхід до запровадження циркулярної економіки на Україні

Трансформація промислових екосистем може надати підприємствам різні конкурентні переваги. Серед найпоширеніших стратегічних переваг – диференціація та лідерство у витратах. Проте головною перевагою трансформації екосистеми є підвищення здатності екосистем досягати хороших потрійних кінцевих результатів, забезпечуючи соціальні, фінансові та екологічні вигоди для клієнтів. Зокрема, компанії досягають вищої продуктивності, кращого використання ресурсів, скорочення небезпечних робочих місць, більшої прозорості екосистеми, зростання ринку та фінансової прибутковості. Трансформація екосистеми до моделі циркулярної економіки створює можливості для розвитку сталої промисловості.

Ключові слова: трансформація, промислові екосистеми, циркулярна економіка, концепція, циркулярний еколого-економічний цикл, бізнес-модель.

Introduction. Many countries of the world use a linear model of the economy, which includes extraction, processing of resources and processing them into waste, without further application. As a result of the processing of resources, there is environmental pollution, accumulation of waste, which leads to environmental disasters. In order to ensure the sustainable development of countries, there is a change in the production model from a linear to a circular model of the economy (or a closed cycle economy). The use of a closed ecological and economic cycle includes the creation of business conditions related to waste processing and minimizing the negative impact on the environment and climate [1; 7].

Research on this topic is just beginning to gain momentum, but such foreign and Ukrainian scientists as N. Boken and E. Olivetti [5]; Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. [12]; E. MacArthur [14]; P.K. Fletcher [11] and others contributed to the problems and prospects of implementing a circular ecological and economic cycle.

The topics of the circular ecological-economic cycle have not been sufficiently researched, therefore there is a need to study the systemic impact of this model of the economy on economic relations, on the existence of application limitations.

Problem statement. The purpose of this article is to consider the stages, mechanisms and competitive advantages of the transformation of industrial ecosystems to the circular economy model.

The methodological basis of the research is the method of scientific knowledge and system approach, comparison, analytical method, as well as dialectical, structural and functional methods. The information base consisted of normative and legal documents that regulate entrepreneurial activity, as well as monographs, articles in scientific journals, materials of periodicals on the subject under study.

Results. There is a decrease in cheap resources, which requires the timely implementation of a closed-loop economy, which will improve the efficiency of enterprises and lead to a reduction in waste by turning garbage into money.

The concept of a circular ecological and economic cycle was adopted by the European Union, which provided for the introduction of new business models that will be focused on the reuse, repair, restoration of products and the maximum reduction of waste generation [17;1;15]. The European Union has approved key documents related to the transition of countries to the conditions of using the circular economy:

1. The Seventh EU Environmental Action Program until 2020 "Living well within the limits of our planet" (2012).

2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions "Towards a Circular Economy: Zero Waste Agenda for Europe" (2014) and "Closing the Loop - EU Circular Economy Action Plan" (2015) etc.

The circular economy is based on a model of economic development, which is based on the rational use and recovery of resources, as well as the process of changing the classic linear model of production to a circular one, which is focused on changing the efficiency of production of products and providing services that minimize waste and other types pollution. This type of circular ecological-economic cycle of the economy is considered as part of the Fourth Industrial Revolution, with the application of which the rationality of the use of resources will generally increase, the development of the economy will become systematic, predictable and transparent [13].

The circular cycle concept is based on the "3R" principles: reducing consumption (Reduce); reuse (Reuse); processing (Recycle). But when switching to this model of the economy, we suggest improving the principles of a circular ecological and economic cycle [19].

The basis of the proposed scheme of economic principles of a circular ecological-economic cycle lies in circular development, which rebuilds a simple economic linear scheme, which was previously based on the principles of "extracted - processed - consumed - discarded waste".

The circular ecological and economic cycle includes the achievement of sustainable economic growth through the use of global resources and the reuse of materials.

With the production cycle, according to the most modest calculations, the world economy will be able to receive 1 trillion dollars annually by 2025, as well as in the next five years to create 100,000 new jobs, saving 500 million dollars on materials and preventing the appearance of 100 million tons of waste [19].

Most of the world's countries use an approach to economics that includes research, use, utilization, and recovery of resources. The goal of the circular ecological and economic cycle is to preserve materials, products, etc. at the highest level.

It is recommended that the advantages include a significant saving of resources, sustainable resource use, satisfaction of the needs of the population, growth of the economy and income in general, protection of enterprises from resource shortages and unstable prices, energy savings due to a circular production cycle.

This model of the economy also foresees changes in industry related to the selection of raw materials, product manufacturing processes, and the use of by-products as raw materials for further production. A circular ecological and economic cycle allows you to avoid the accumulation of waste, shortage of resources, deterioration of the environment and climate, and, in turn, will contribute to the development of innovative technologies for processing products, increasing the competitiveness of the economy in general.

The mechanisms of the circular ecological and economic cycle are subject to a number of concepts, specific approaches and rules:

- Cradle-to-Cradle concept ("from cradle to cradle") is a concept of waste-free production [6];
- Biomimicry is the search for stimulating environmentally sustainable solutions [20];
- Industrial Ecology ("industrial ecology") is the development of industrial products and processes that will provide a double assessment of the product's competitiveness and its environmental friendliness;
- Blue Economy ("blue economy") is the sustainable use of ocean resources to improve livelihoods and jobs while preserving the health of the ocean ecosystem [4];
- Biosphere Rules ("biosphere rules") is the application of principles using circular processes in nature and their implementation in industrial production systems [18].

Since 2013, the EaPGREEN program has been implemented, the basis of which is support for the transition to a "green" economy. This program is financed by the European Union and started to be used by six countries of the Eastern Partnership of the EU (Georgia, Moldova, Ukraine, Belarus, Armenia, Azerbaijan), the USA, Japan, South Korea, and the People's Republic of China [17].

The EaPGREEN program includes the project "Resource-Efficient and Clean Production (hereafter RECV)", which is proposed by the United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) and the United Nations Environment Program (UNEP). The basis of this project is the dissemination of approaches and principles of effective use of resources among small and medium-sized businesses.

As noted by K. Romanova and M. Tsybka RECHV is a method of comprehensive and continuous application of preventive measures regarding the impact of production processes on the environment with the aim of improving productivity and production efficiency and reducing risks for people, reducing the volume of waste generation, improving the quality and safety of products and services [17].

In Ukraine, during the period of use of the RECV project, it is observed the potential of Ukrainian enterprises to improve the efficiency indicators of waste volume reduction, material consumption, increase of jobs.

The policy of the circular environmental and economic cycle has led to the creation of 1000 landfills, which are aimed only at disposal, a low level of recycling, and in turn this has led to an increase in jobs. As O. Semerak pointed out, the implementation of the principles of the circular cycle additionally gives 4% of the country's GDP growth.

It is appropriate to draw a comparison that in Sweden 99% of garbage is recycled, in the USA 35% is disposed of, in Germany - 65%, in turn in Ukraine 94% of garbage is taken to landfills.

This comparison requires the introduction of tools that will allow efficient use of waste, as waste is an opportunity to introduce new technologies and preserve the environment. Therefore, according to the association agreement, Ukraine began to reduce the volume of waste generation, increase recycling and reuse, sort garbage and introduce a ban on landfilling untreated waste.

In the EU, by 2035, goals have been set, including the recycling of up to 65% of the total volume.

In December 2015, the European Commission adopted an action plan for the transition to the economy of a circular ecological and economic cycle, which provides for the development of relevant state regulation. When signing the Association Agreement with the EU, Ukraine undertook to adapt the legislation to the EU policy, since although the implementation of the circular cycle requires investments, it is not possible without clear legislative regulation. Regulatory and legal frameworks for the greening of the economy are developed and developed by the relevant ministries.

State regulation also includes and considers the allocation of grants, in relation to research data, priority is given to the use of state procurement and tax benefits.

It should be noted that when buying, for example, any electrical appliance, the buyer pays a small amount for further recycling of this product, which leads to a reduction in waste and recycling of objects that are already unusable, without harming the environment. Therefore, let's emphasize that when buying a particular product, the buyer must be responsible for product labeling and trademarks. In Ukraine, the implementation of the circular economic cycle has started in the field of public procurement, which is one of the largest blocks of obligations within the framework of the Association Agreement between Ukraine and the EU and is the field where the integration of the domestic market into the European one is foreseen.

In 2010, the State Environmental Policy Strategy of Ukraine until 2020 was adopted, which includes the development of a mechanism for sustainable production and consumption. Since 2017, Ukraine has joined the formation of the policy of "green" public procurement, the advantages of which are: improvement of working conditions, development of innovations, efficiency of the economy, attraction of investments, environmental and social responsibility.

After joining "green" public procurement, a new State Environmental Policy Strategy was developed - until 2030, in which the course towards a "green" economy remains key.

The model of the economy of the circular ecological and economic cycle includes as a basis the goal of reducing the consumption of natural resources, while not sacrificing the quality of life. The main principles of the model of a closed ecological and economic cycle lie in circular development, which includes secondary processing of resources, preservation of the value of the product, materials.

According to the linear model, low-waste technologies are implemented, where if waste is generated, it is completely disposed of, which is what led to the need for a model of a circular ecological and economic cycle.

The author proposed the principles of a circular ecological and economic cycle, which is based on circular development and reuse of waste. The basis of the proposed scheme of principles reconstructs a simple economic linear scheme, which was previously based on the principles of "extracted - processed - consumed - discarded waste". To change the linear economy to the economy of a circular ecological and economic cycle, there is a need to ensure the maximum efficiency of each stage of the life cycle of a product or service.

As part of the development of the circular ecological-economic cycle economy model, a conceptual approach to the introduction of a circular economy in Ukraine was proposed.

First, the conceptual approach to the development of the circular economy should be based on the strategy of sustainable development - a complex, multifaceted concept that tries to harmonize three dimensions of development: economic, social and environmental. It is linked to the circular economy through economic and environmental dimensions, as well as through corporate social responsibility, which is a business gateway to sustainable development.

The next criterion - environmental change - is a multifaceted concept that includes theory, discourse and implementation. It is used by governments (such as in France) to describe a multilateral process to guide society towards economic development within planetary constraints.

The criterion that emerges from the previous two - ecological economics, is an interdisciplinary system that seeks to combine two historically separate fields - economics and ecology.

Industrial symbiosis, sustainable consumption and dematerialization are attempts to further develop this theory. Dematerialization means using less or no material to provide the same level of functionality to the user.

This includes improving the use of materials or moving from goods to services. When it comes to making better use of materials, there are two main solutions to applying this philosophy to waste: avoiding products or purchasing durable products.

In the field of industrial ecology, lean manufacturing is used as an operational tool for continuous and incremental elimination of waste due to improved production processes.

Extended producer responsibility (EPR) implements the principle - the polluter pays and aims to transfer the environmental responsibility of the product throughout its life cycle to the producer. Although extended producer responsibility can affect life-cycle changes, it has mostly provided an opportunity to manage consumer products at the end of their useful lives. Extended producer responsibility, a model where packaging companies are responsible for the end-of-life of materials, is critical to closed economy policies to promote sustainable materials management, recycling and reduced environmental impact. Manufacturers can influence change by making products and packaging more durable so that materials can be reused, recycled or reintegrated into new product designs [21].

The concept of eco-design is based on the integration of environmental aspects into product development. Ecodesign can be used as a tool to implement the results of life cycle assessment. It can be a guideline, a checklist or an analytical tool that supports the process of developing a product based on eco-efficiency.

Related to ecodesign is environmental design, a process used in many industries to help organizations improve the environmental impact of their products and services throughout their development process. Each industry approaches this process differently, and there are several standards. Moreover, for small producers it is often seen as a time-consuming and expensive additional cost. It's still a new process for most designers and engineers, but it's slowly evolving.

Product maintenance systems (described by Arnold Tukker) are seen as an excellent means of implementing sustainable solutions. They consist of tangible products and intangible

services, designed and connected in such a way that together they can meet the specific needs of consumers for environmentally friendly outcomes.

Shared consumption is a general term with a wide range of meanings. The concept focuses on reducing the negative impact on the environment by reducing the number of goods that are produced, reducing industrial pollution (for example, reducing the carbon footprint and overall resource consumption).

It seeks to change our perception of waste, arguing that much of what we define as waste still has value that, if properly designed and distributed, can safely serve as "nutrients" for downstream processes, unlocking new levels of value in an ever-diminishing environment. more and more expensive resources. Shared consumption develops circular systems, i.e. product service systems.

We are currently using resources unsustainably. We are consuming and extracting more resources than our planet can sustain in the long term. It is estimated that by 2050, the total number of middle-class consumers will reach 6-7 billion, putting more pressure on consumption and the environment.

The modern way of life forces us to expect more and more comfort, and this has its price. Pay attention to the use of plastics that are not sufficiently recycled. Many plastic products end up in the seas and oceans, causing serious damage.

Examining the experience of the world's leading countries, it is worth emphasizing that the European Union and other developed countries around the world are making significant progress in the fight against climate change thanks to the reduction of carbon emissions. It has been proven that reducing emissions does not hinder economic growth; on the contrary, since 1990, the gross domestic product in the EU has increased by 50%, while greenhouse gas emissions have decreased by 24%. More and more people are looking to reduce emissions by sharing cars, reducing energy consumption or recycling and sorting waste. While this is commendable, we know that it will not be enough to ensure future low carbon emissions or to achieve the long-term goal of "a good quality of life within our planet."

There are signs that public awareness of the problem is growing and new policy plans are being developed that will fundamentally change the way we produce, consume and live. These political plans are comprehensive and systematic long-term actions. At the end of 2015, the European Commission presented the circular economy package – Europe's response to future challenges. It covers various stages of the long life cycle of products: from production and consumption to waste management. The proposed actions should be beneficial for both the environment and the economy. The idea is to keep materials in the economic cycle as long as possible, thereby reducing waste, contributing to energy savings and reducing greenhouse gas emissions. The transition to a circular economy will help alleviate the environmental and health problems caused by today's linear economy that follows the principle of "produce, use and discard". However, this will require radical changes in production and consumption systems that go far beyond the rational use of resources and waste processing.

A key aspect of achieving a circular economy will be training, monitoring progress and providing information, developing the concepts, methods and models necessary to develop flexible policies and to achieve this goal. There is also a need for breakthrough innovations and technologies, without which it is impossible to achieve the transition to a low-carbon circular economy [2;8;10].

Enterprises are developing integrated supply chains that allow more efficient use of resources and the creation of new markets. Innovative information and communication technologies and social changes contribute to this systemic transformation. Ecosystem organizers usually approach this goal in two stages: ecosystem readiness assessment and its transformation.

At each stage, special and complementary mechanisms are developed to achieve their goals. Assessing ecosystem readiness is an important starting point for understanding the transformation processes that manufacturing companies and their ecosystem partners must undertake to move to a circular economy paradigm. Readiness assessment is a fundamental step that allows business leaders to be sensitive to external information, identify new business opportunities related to the circular economy, and understand their own capacity to embrace these opportunities.

The readiness of manufacturing enterprises for the circular economy is assessed using key parameters:

- existing trends that directly or indirectly affect the business potential of the ecosystem;
- the possible impact of transformational measures on the existing business;
- assessment of potential business models;
- assessment of opportunities and goals of partners in the ecosystem.

World experience shows that leading manufacturing companies carry out the transformation of ecosystems with the help of several mechanisms. In particular, it is about limiting early investment costs related to the circular economy [9]. This is caused by the lack of free working capital or other financial resources for investing in a circular business model, as well as the high uncertainty of this paradigm. The way out of the situation in such a case can be active investment by ecosystem organizers in IT infrastructure, which allows them to stimulate stakeholders to participate in transformations. Another mechanism consists in supporting the development of innovative procedures and processes by partners: the use of digitization for the provision of services, development of competencies, portfolio management, customization of product and service components (table 1).

Such measures contribute to the equalization of incentives and the rapid adaptation of circular business models.

The relationship of large manufacturing enterprises with the ecosystem shows a certain tendency to conflicts. The solution to this problem lies in the plane of relational interdependence between ecosystem partners. For example, a company involved in the telecommunications industry, offering a business model on the market based on the use of its own potential, must coordinate it with customers and consumers.

The corresponding proposals carried significant economic and environmental advantages, as they allowed to save on the costs of equipment, the service life of which was supposed to increase due to better maintenance. However, since the new business model has significant risk characteristics and is not completely functionally understandable for both parties, they must agree on the distribution of risks and revenues, which creates incentives for interdependence.

On the other hand, small businesses in existing business ecosystems are usually hesitant to invest heavily in circular economy offerings due to the high initial investment and significant uncertainty of their profitability. Therefore, the encouragement of investment by the leaders of the ecosystems may consist in granting the status of exclusivity or other economic preferences to such enterprises. Appropriate agreements are able to influence mutual interdependence, thanks to which all involved enterprises receive a clear division of roles and joint benefits.

Transformational business models of the circular economy

Трансформаційні бізнес-моделі циркулярної економіки

Business model	Circulatory features
Cyclic supply	<ul style="list-style-type: none"> - use of biomaterials capable of self-degradation; - conclusion of contracts with suppliers of eco-raw materials for the return of waste for further processing
Processing of resources	<ul style="list-style-type: none"> - composting, anaerobic fermentation in the production of fertilizers and renewable energy; - processing of products unsuitable for repeated use; - development of infrastructure for collection, sorting and processing of waste
Exchange platforms	<ul style="list-style-type: none"> - continuation of the life cycle of products; - reduction of production volume of non-recyclable products
Continuation of the life cycle of products	<ul style="list-style-type: none"> - availability of capacity for recovery at primary production enterprises; - domestic investment in new technologies; - direct foreign investment and technology import; - interaction of business and scientific centers
Product as a service	<ul style="list-style-type: none"> - offering package services, including after-sales service; - manufacturer's responsibility for disposal of products after the end of the life cycle; - formation of closed supply chains

*Source: built by the author

Business model and ecosystem partner assessments complement the external ecosystem assessment as they provide information on the readiness of the ecosystem host and partners for transformation. Taken together, all three assessments establish a gap between the aspirations of a circular economy and the capacity of the ecosystem to achieve these aspirations. The gap identifies the capabilities and resources that are missing from the ecosystem and the ecosystem management processes that would be necessary for the ecosystem to transition to a circular economy paradigm. In particular, ecosystem readiness assessment is rarely a linear process. After closing the gaps, manufacturing companies participate in the transformation of ecosystems. At this stage, we have identified three mechanisms that jointly move the ecosystem towards establishing its circular economy goals. Standardization mechanisms are used to define and legitimize goals for ecosystem partners. Organizers establish general standards against which the ecosystem will be evaluated (e.g., life-cycle costs of equipment and its use), develop specific standards with selected ecosystem partners (e.g., engine design standards), and impose specific standards on a broader set of ecosystem partners, including potential new partners (for example, the quality of materials).

Once goals are established through standardization mechanisms, ecosystem organizers turn their attention to ensuring that all partners have access to the necessary resources and capabilities to realize the goals. Mechanisms of upbringing are central to this process. In addition to internal investment, ecosystem organizers bear the early costs of infrastructure

investment and facilitate investment by key ecosystem partners, helping them offset uncertainty.

Once incentives are provided, the activities of multiple ecosystem actors must be coordinated as they incorporate circular economy standards into their individual offerings. Ecosystem organizers achieve this coordination by using negotiation mechanisms such as give-and-take rules, establishment of relational interdependencies, and risk-benefit analysis to include new partners. In this way, mechanisms of standardization, education and negotiation guide the transformation from the point where each partner has circular economy goals that contribute to the alignment of ecosystem aspirations.

Conclusions. Thus, in the closed-loop model, the economic cycle has the same stages as in the linear one, but here the cycle is not interrupted. After the product is used, the waste is not disposed of, but is sent to special waste processing centers, where it is processed and takes the form of resources for further production of goods, or goods that have lost their price appeal for one industry may become attractive for another [16].

At the same time, long-term multiple life cycles are important for the circular economy, and short-term, from purchase to sale, for the linear economy. To change the linear economy to a circular one, it is necessary to ensure the maximum efficiency of each process at each stage of the life cycle of a product or service.

As part of the development of the model of the economy of the closed ecological and economic cycle, a conceptual approach to the introduction of the circular economy was proposed, which should be based on the strategy of sustainable development - a complex multi-valued concept that tries to harmonize three dimensions of development: economic, social and ecological. It is linked to the circular economy through economic and environmental dimensions, as well as through corporate social responsibility, which is a business gateway to sustainable development.

It was determined that in the circular economy, companies develop integrated supply chains, using resources more efficiently and creating new markets. The stages of the organization of the reconstruction of ecosystems: the assessment of ecosystem readiness and its transformation are considered, it is found that innovative technologies contribute to the systemic implementation of changes. The transformation of ecosystems is carried out with the help of mechanisms for limiting early investment costs, investing in IT infrastructure, and encouraging stakeholders to cooperate. It is proven that the riskiness of the transformed business model forces the parties to agree on the distribution of risks and revenues. The competitive advantages of transformations of industrial ecosystems consist in differentiation and cost leadership, strategic ones in increasing the ability of ecosystems to achieve social, financial and environmental results, creating opportunities for the development of sustainable industry.

The circular economy will promote the use of the reverse flow of resources, help eliminate waste from the value chain. And conducting research and development on the main aspects of the circular economy will give an impetus to progress in the field of materials science and the development of higher-quality and durable components.

1. Про відходи. Закон України №187/98-ВР від 05.03.1998 р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%8030> (дата звернення: 18.02.2023).
2. Accenture Strategy: Circular Advantage – Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World Without Limits to Grow (2014). URL: https://www.accenture.com/t20150523t053139_w/usen/_acnmedia/accenture/conversionassets/dotcom/documents/global/pdf/strategy_6/accenture-circular-advantageinnovative-business-models-technologies-value-growth.pdf (access date: 14.02.2023).
3. Best European waste management practices. URL: http://epl.org.ua/wpcontent/uploads/2019/07/Krashchi_ES_praktuku_NET.pdf (access date: 15.03.2023).
4. Blue economy (2023). URL: https://ru.qwe.wiki/wiki/Blue_economy?ddexp4attempt=1. (access date: 14.03.2023).

5. Bocken N.M.P., Olivetti E.A., Cullen J.M., Potting J. , Lifset R. (2017). Taking the Circularity to the Next Level: A Special Issue on the Circular Economy. URL: <http://publications.eng.cam.ac.uk/907388/> (access date: 15.03.2023).
6. Центр екологічних рішень. Концепція «Від колиски до колиски». URL: <https://ecoidea.by/ru/article/1166> (дата звернення: 17.03.2023).
7. Циркулярна економіка. Організаційно-правові аспекти. URL: <https://www.businesslaw.org.ua/circle-economic-t/> (дата звернення 15.03.2023).
8. Circular economy update. Overview of circular economy in Europe. Final report. Ecopreneur.eu. URL: <https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/ecopreneur-circulareconomy-update-report-2019.pdf>. (access date: date: 14.03.2023).
9. European Commission. Circular economy. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/circular-economy_en (access date: 16.03.2023).
10. European Commission. Eurostat. Circular Economy (2023). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/main-tables> (access date 14.03.2023).
11. Fletcher K. Sustainable fashion and textiles: design journeys (2014), Second; 2; edn, Earthscan from Routledge/Taylor & Francis Group, London. URL: [Sustainable_fashion_and_textiles_Design_journeys](https://www.routledge.com/Sustainable-fashion-and-textiles-Design-journeys) (access date 11.03.2023).
12. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. (2016). A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Elsevier Ltd. Journal of Cleaner Production S. URL: https://www.academia.edu/20541707/A_review_on_circular_economy_the_expected_transition_to_a_balanced_interplay_of_environmental_and_economic_systems (access date: 19.03.2023).
13. Хоменко О.В. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку КНР. URL: <http://sinologist.com.ua/homenko-o-v-tsyrkulyarna-ekonomika-osnova-stalogo-rozvytku-knr/> (дата звернення: 15.03.2023).
14. MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition (2015). URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_EllenMacArthurFoundation-9-Dec-2015.pdf (access date: 23.03.2023).
15. Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-p> (дата звернення: 11.03.2023).
16. Роледерс В.В. Еволюція концепції циркулярної економіки та її сутнісні характеристики. Матеріали III Міжнародного форуму науковців та дослідників “Science and Study 2021”, 1 жовтня 2021 року, Асоціація сприяння глобалізації освіти та науки “СПЕЙСТАЙМ”, Київ, Україна. С.269–272.
17. Романова К., Цибка М. До економіки замкнутого циклу. Економіка та Екологія. Довкілля. URL: http://ресрс.кпі.ua/images/eap_green/printed_materials/Circular_EconomyEcology_of_enterprise.pdf (дата звернення: 11.03.2023).
18. The Biosphere Rules. URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/The_Biosphere_Rules (access date: 11.03.2023).
19. Тутов С. Що таке економіка замкнутого циклу і чому за нею майбутнє. URL: <https://ua.112.ua/statji/shcho-take-ekonomika-zamknotogo-tsyklu-i-chomu-za-neiu-maibutnie-362569.html> (дата звернення: 19.03.2023).
20. Вергунова Н.С. Теоретичні викладки біоміметики на прикладі архітектурних об’єктів. URL: https://vestnik_construction.com.ua/images/pdf/4_90_2017/4.pdf (дата звернення: 11.03.2023).
21. Viktoriia Roleders, Tetyana Oriekhova, Inna Sysoieva. Trends in a Global Circular Economy. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. *Journal published by Vytautas Magnus University Agriculture Academy*. 2022. Vol. 44 No.2. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.18>.

References

1. “About waste”. Law of Ukraine No. 187/98-VR, The Verhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%8030. Accessed 18 February 2023.
2. “Accenture Strategy: Circular Advantage – Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World Without Limits to Grow”, www.accenture.com/t20150523t053139w/usen/_acnmedia/accenture/conversionassets/dotcom/documents/global/pdf/strategy_6/accenture-circular-advantageinnovative-business-models-technologies-value-growth.pdf. Accessed 14 February 2023.
3. “Best European waste management practices”, epl.org.ua/wpcontent/uploads/2019/07/Krashchi_ES_praktuku_NET.pdf. Accessed 15 March 2023.
4. “Blue economy”, ru.qwe.wiki/wiki/Blue_economy?ddexp4attempt=1. Accessed 14 March 2023.
5. Bocken, N.M.P., Olivetti, E.A., Cullen, J.M., Potting, J. , and R Lifset. “Taking the Circularity to the Next Level: A Special Issue on the Circular Economy”, publications.eng.cam.ac.uk/907388/. Accessed 15.03.2023.

6. Center for ecological solutions. "Cradle to cradle concept", ecoidea.by/ru/article/1166. Accessed 17.03.2023.
7. "Circular economy. Organizational and legal aspects", www.businesslaw.org.ua/circle-economic-t/. Accessed 15 March 2023.
8. "Circular economy update. Overview of circular economy in Europe". Final report. Ecopreneur.eu, circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/ecopreneur-circulareconomy-update-report-2019.pdf. Accessed 14 March 2023.
9. European Commission. "Circular economy", ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/circular-economy_en. Accessed 16 March 2023.
10. European Commission. Eurostat. "Circular Economy", ec.europa.eu/eurostat/web/circular-economy/indicators/main-tables. Accessed 14 March 2023.
11. Fletcher, K. Sustainable fashion and textiles: design journeys, Second; 2; edn, Earthscan from Routledge/Taylor & Francis Group, London. URL: _Sustainable_fashion_and_textiles_Design_journeys. Accessed 11 March 2023.
12. Ghisellini, P., Cialani, C., Ulgiati, S. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Elsevier Ltd. Journal of Cleaner Production S, www.academia.edu/20541707. Accessed 19 March 2023.
13. Khomenko, O.V. Circular economy is the basis of sustainable development of the People's Republic of China, sinologist.com.ua/homenko-o-v-tsyrykulyarna-ekonomika-osnova-stalogo-rozvytku-knr/. Accessed 15 March 2023.
14. MacArthur Foundation: "Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition", www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_EllenMacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf. Accessed 23 March 2023.
15. "On approval of the National Waste Management Plan until 2030", zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-p. Accessed 23 March 2023.
16. Roleders, V.V. "Evolution of the concept of circular economy and its essential characteristics." *Materials of the III International Forum of Scientists and Researchers "Science and Study 2021", October 1, Association for the Promotion of Globalization of Education and Science "SPACETIME"*, Kyiv, Ukraine, pp. 269–272.
17. Romanova, K., Tsybka, M. "Towards a closed cycle economy. Economy and Ecology". [Environment, recpc.kpi.ua/images/eap_green/printed_materials/Circular_EconomyEcology_of_enterprise.pdf](http://Environment.recpc.kpi.ua/images/eap_green/printed_materials/Circular_EconomyEcology_of_enterprise.pdf). Accessed 11 March 2023.
18. "The Biosphere Rules", en.m.wikipedia.org/wiki/The_Biosphere_Rules. Accessed 11 March 2023.
19. Tutov, S. What is a closed cycle economy and why is it the future, ua.112.ua/statji/shcho-take-ekonomika-zamknotoho-tsiklu-i-chomu-za-neiu-maibutnie-362569.html. Accessed 19.03.2023.
20. Vergunova, N.S. "Theoretical explanations of biomimetics on the example of architectural objects", vestnik_construction.com.ua/images/pdf/4_90_2017/4.pdf. Accessed 11 March 2023.
21. Roleders, V., Oriekhova, T., & I.Sysoieva. "Trends in a Global Circular Economy". *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, no.44(2), 2022, pp.176-184. doi.org/10.15544/mts.2022.18

УДК 338.28

doi: 10.15330/apred.1.19.254-263

Кропельницька С.О.¹, Криховецька З.М.², Мацьків В.В.³, Плещ І.І.⁴
**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТА
ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЄКТІВ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника
Кафедра фінансів
вул.Шевченка, 57, м.Івано-Франківськ,
76018, Україна,

¹тел: +380982835169

e-mail: svitlana.kropelnytska@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4992-9550

²тел: +380664717708
e-mail: zoriana.krykhovetska@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0028-1960

³тел: +380968888835
e-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3031-7060

⁴тел: +380962131900
e-mail: ivan.plets@pnu.edu.ua
ORCID : 0000-0002-9649-6770

Анотація. Наукове дослідження, що відображено у статті, зосереджене на розгляді та обґрунтуванні основних і актуальних проблемних аспектів застосування інструментів управління ризиками та рекомендаціях щодо їх оптимального поєднання задля забезпечення максимальної ефективності управління ризиками при реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів відновлення України.

У статті використані методи теоретичного аналізу наукової літератури, статистичного аналізу для дослідження та систематизації даних про обсяги економічних збитків за час повномасштабної війни в Україні та оцінки потреб в інвестиціях відновлення за секторами економіки та порівняльного аналізу страхових і гарантійних інструментів управління ризиками інвестиційних та інфраструктурних проектів з врахуванням воєнно-політичних умов їх реалізації тощо.

Результати дослідження показали, що інвестиційні та інфраструктурні проекти відновлення України супроводжуються значними ризиками, які пов'язані з невизначеністю економічних та політичних умов під час війни росії проти України, фінансовими та технічними процедурними проблемами, змінами в законодавстві, зокрема щодо інструментів стимулювання інвестицій тощо. Для ефективного управління цими ризиками необхідно використовувати комплексний підхід, що включає в себе розробку стратегії управління ризиками, визначення процедур контролю та моніторингу ризиків, використання фінансових, гарантійних, страхових та діджитал інструментів тощо.

Наукова новина дослідження полягає у постановці питання необхідності розробки оптимального поєднання інструментів управління ризиками для інвестиційних та інфраструктурних проектів відновлення України в умовах невизначеності, пов'язаного з воєнним та післявоєнним періодом і його умовами.

Практична значущість полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані управлінцями, інвесторами та розробниками проектів відновлення економіки України як в умовах існуючого військового стану, так і після його завершення.

Ключові слова: ризики, інвестиційні проекти, інфраструктурні проекти, управління ризиками, відновлення, фінансування.

Kropelnytska S.O.¹, Kryhovetska Z.M.², Matskiv V.V.³, Plets I.I.⁴

PROBLEMATIC ASPECTS OF RISK MANAGEMENT OF INVESTMENT AND INFRASTRUCTURE PROJECTS FOR THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Department of Finance
Shevchenko str.57,Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,

¹tel.: +380982835169
e-mail: svitlana.kropelnytska@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-4992-9550

²tel.: +380664717708

e-mail: zoriana.krykhovetska@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-0028-1960

³tel.: +380968888835

e-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3031-7060

⁴tel.: +380962131900

e-mail: ivan.plets@pnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-9649-6770

Abstract. The scientific research presented in the article is focused on the consideration and substantiation of the main and current problematic aspects of the use of risk management tools and recommendations for their optimal combination to ensure the maximum risk management efficiency in the implementation of investment and infrastructure projects for the reconstruction of Ukraine.

The article uses the methods of theoretical analysis of scientific literature, statistical analysis to study and systematize data on the volume of economic losses during the full-scale war in Ukraine and to assess the needs for recovery investments by economic sectors, and to make a comparative analysis of insurance and guarantee instruments for risk management of investment and infrastructure projects, taking into account the military and political conditions of their implementation, etc. The results of the study show that investment and infrastructure projects can be managed with the use of insurance and guarantee instruments in a way that is more effective than other methods of risk management.

The results of the study showed that investment and infrastructure projects for the reconstruction of Ukraine are accompanied by significant risks related to the uncertainty of economic and political conditions during Russia's war against Ukraine, financial and technical procedural problems, changes in legislation, in particular regarding investment incentives, etc. In order to effectively manage these risks, it is necessary to use a comprehensive approach, including the development of a risk management strategy, the definition of risk control and monitoring procedures, the use of financial, guarantee, insurance and digital tools, etc.

The scientific novelty of the study is to raise the issue of the need to develop an optimal combination of risk management tools for investment and infrastructure projects for the reconstruction of Ukraine in the face of the uncertainties associated with the war and post-war period and its conditions.

The practical significance of the study is that the results of the study can be used by managers, investors and developers of projects for the reconstruction of the Ukrainian economy both in the current state of martial law and after its termination.

Keywords: risks, investment projects, infrastructure projects, risk management, reconstruction, financing.

Вступ. Україна з часу Революції Гідності у 2014 році та після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року переживає важкий економічний період, у той час як потреби у відновленні інфраструктури та економічного розвитку є дуже великими, що передбачає гостру необхідність у значних за обсягом інвестиційних вкладеннях. Іноземні та українські інвестори навіть у період війни демонструють значний інтерес до вкладення коштів в різні галузі економіки України, зокрема в інфраструктурні та інвестиційні проекти. Однак процес реалізації таких проектів пов'язаний з великими ризиками, які можуть призвести до значних втрат і негативних наслідків для всіх сторін, зважаючи на невизначеність ситуації, оскільки війна в Україні триває.

Аналіз літературних джерел іноземних та українських авторів дозволяє вирішити ключові тенденції та підходи в галузі управління ризиками в інвестиційних та інфраструктурних проектах відновлення України.

У літературі акцентується увага на важливості ефективного управління ризиками в інвестиційних та інфраструктурних проектах для забезпечення сталого економічного розвитку країни після закінчення війни. Також у літературі висвітлюється необхідність розробки та впровадження стратегій управління ризиками в інвестиційних та інфраструктурних проектах, які враховували особливості української економіки та правового середовища.

Дослідження українських авторів, зокрема, вважають, що питання управління ризиками є актуальними для України, особливо в контексті реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів відновлення країни. Відзначається, що національна економіка потребує ефективних механізмів управління ризиками для досягнення сталого розвитку.

Так, іноземні автори також звертають увагу на проблеми управління ризиками в інвестиційних та інфраструктурних проектах. Відмінність полягає в тому, що вони розглядають ці проблеми в контексті своїх країн. Наприклад, Д. Джонсон та Л. Шнайдер [1] аналізують ризики при інвестуванні в Центральну та Східну Європу, а Н. Басок [2] розглядає вплив політичного ризику на інвестиції в розвиваючих країнах. Серед іноземних джерел автори також звернули увагу на праці таких науковців, як К.Олександр, Дж. М. Бубакер, М. Ф. де Кастро, Дж. Л. Данн, Ф. Гіффорд та інші [3-7]. Вони досліджували питання управління ризиками інвестиційних та інфраструктурних проектів з різних точок зору, зокрема, розглядали проблеми ризик-менеджменту, визначення ризиків, методи їх оцінки та зменшення. Аналіз ризиків при проведенні інвестиційних проектів представлено і в роботах К. Маршалла та Д. Дженнінгса [8].

У свою чергу, українські дослідники (О. М. Бройченко, І. Г. Гейдер, Л. О. Іванова, М. В. Красниченко та ін. [9-12]) акцентували увагу на специфіці управління ризиками в умовах відновлення економіки України, на проблемах формування та реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів, на аналіз існуючих проблем та можливостей для їх подолання. Українські автори, зокрема І. Григоренко, В. Деріга та В. Чорна [13-15], звернули увагу на проблеми управління ризиками в інфраструктурних проектах в Україні, зокрема на рівень фінансування та залучення інвестицій від іноземних партнерів.

Водночас, ще багато питань з управління ризиками таких проектів залишається невирішеною, оскільки не достатньо досліджено це питання саме з точки зору управління в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

Постановка проблеми. Проблема управління ризиками інвестиційних та інфраструктурних проектів відновлення України є важливою та актуальною. Незважаючи на значний інтерес інвесторів до України, багато проектів залишаються поки нереалізованими або не досягають запланованих результатів через недостатній рівень управління ризиками. Недостатня увага до таких ризиків в умовах війни в Україні, відсутність адекватної стратегії їх управління, неправильне визначення пріоритетів – все це може призвести до значних втрат для інвесторів, держави та населення. Окрім впливу військового стану, ситуація ускладнюється іншими численними факторами, включаючи політичну нестабільність, економічну кризу, корупцію та недостатність фінансових ресурсів. Метою дослідження є розгляд та обґрунтування основних і актуальних на даний час проблемних аспектів використання інструментів управління ризиками та рекомендації щодо їх оптимального поєднання задля забезпечення максимальної ефективності управління ризиками при реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів відновлення України.

Результати. За результатами фахової експертної оцінки Україна визнана країною, що зазнала найбільших руйнувань з часів Другої світової війни. Загалом економічні збитки оцінюються Світовим банком у 411 млрд. дол. США [16], що в 2,6 разів більше прогнозованого ВВП України в 2022 році. Це зумовлює необхідність реалізації інвестиційних та інфраструктурних проєктів, спрямованих на забезпечення реконструкції інфраструктури житлових та комерційних об'єктів, відновленні економіки України [17].

За повний рік війни, станом на 24 лютого 2023 року прямі збитки за всіма секторами економіки в Україні сягнули понад 135 мільярдів доларів США, причому найбільше постраждали сектори житлового будівництва, транспорту, енергетики та торгівлі та промисловості. Оцінка найбільших потреб в інвестиціях відновлення за секторами економіки відображена на рис. 1 [18].

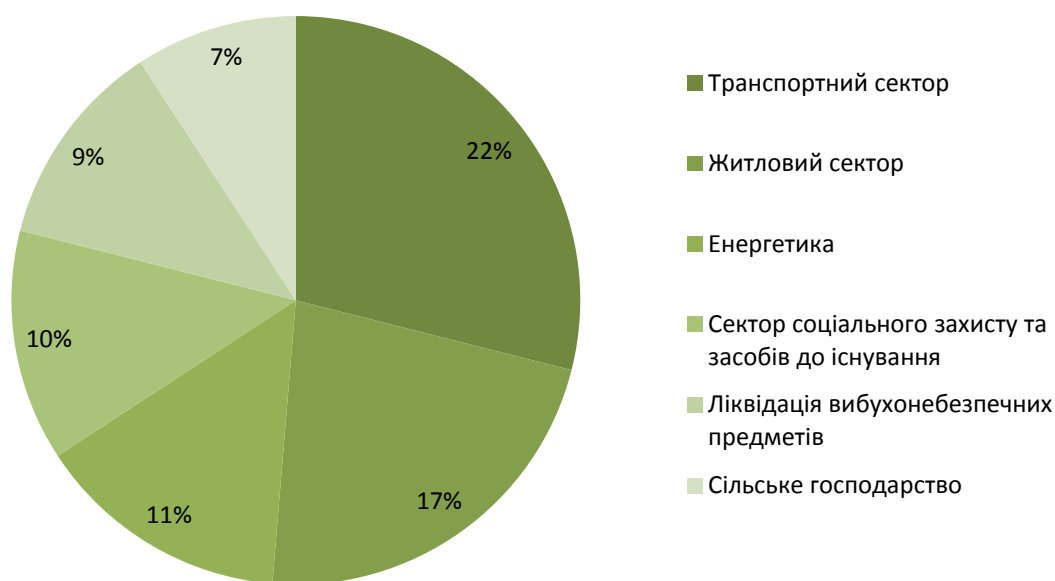

Рис.1. Ключові потреби в інвестиціях на відновлення за секторами економіки

Fig.1. Key recovery investment needs by economic sector

*Систематизовано і створено авторами на базі даних [18]

Для забезпечення необхідних обсягів коштів інвесторам, насамперед, потрібні реальні та діючі в умовах війни інструменти управління ризиками. Важливими й актуальними тут будуть гарантії інвестицій і страхування воєнно-політичних ризиків. Вони, зазвичай, пропонуються міжнародними агенціями або провідними гравцями на страховому ринку, зокрема, Lloyds of London, які покривають випадки політичного насильства, експропріації, неконвертованості валюти, порушення умов контрактів із державою.

Для України страхування воєнно-політичних ризиків досі не практикувалось, хоча проблеми, що пов'язані з гарантуванням інвестицій і страхуванням політичних ризиків мали місце в Україні ще задовго до 24 лютого 2022 року.

До початку війни в Україні інвестори більше зосереджувались на вирішенні проблем незахищеності прав власності, відсутності механізмів забезпечення виконання умов договорів, регуляторних процедур, судових переслідувань і корупції. А проблема

страхування інфраструктурних та інвестиційних проектів від воєнно-політичних ризиків, яке зазвичай пропонують міжнародні агенції та страхові компанії, для інвесторів на той час не була актуальною.

Крім того, через вище згадані причини Україна ніколи не розглядалася на міжнародному рівні як привабливе місце для інвестицій, незважаючи на багаті природні ресурси і кваліфіковану робочу силу.

Такі міжнародні організації, як MIGA, яка входить у групу Світового банку, і Американська корпорація з фінансування розвитку (DFC) все ж таки прийняли рішення допомогти Україні. MIGA оголосила про заснування SURE, власного трастового фонду для України (рис.2), спрямованого на торговельне фінансування, а не на інвестиції в реальний сектор економіки і, здебільшого, після завершення активних бойових дій.

Рис.2. Концептуальна структура пропонованого механізму функціонування трастового фонду «СПР для України» [17]

Fig.2. The conceptual structure of the proposed mechanism of the "SDGs for Ukraine" trust fund [17]

DFC також висловила в січні 2023 року свою готовність мобілізувати \$1 млрд для України. Водночас, навіть позитивні рішення MIGA і DFC на користь України не завжди зможуть спрацювати через внутрішні політики, процедури, що обмежує їх здатність пропонувати страхове покриття для реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів в Україні [17].

У зв'язку з вище зазначеним, допоміжним інструментом управління ризиками мала би стати уніфікована процедура реалізації проектів. Над її візією працює Державне агентство відновлення. Оскільки Україну очікують значні масштаби необхідних інвестицій, то це можливо реалізувати лише створивши в Україні офіс реалізації проектів (Project Implementation Unit) з числа сертифікованих міжнародними інституціями фахівців, які зможуть реалізувати процедуру Advance Procurement [19], тобто «попередньої закупівлі». Вона означає виняток із політики повного

фінансування, що дозволяє придбання товарів із тривалим терміном виконання (попереднє придбання з тривалим терміном) або економічну кількість замовлень (ЕОQ) товарів (попереднє придбання ЕОQ) протягом фінансового року до те, в якому має бути придбаний пов'язаний кінцевий об'єкт. Попередня закупівля списується та кредитується відповідно до строків попередньої закупівлі [20]. Це значно посилить інвестиційні спроможності суб'єктів - учасників реалізації проектів.

Також, поки триває напрацювання таких уніфікованих процедур, вагомим інструментом управління ризиками інвестиційних та інфраструктурних проектів є внесення змін та розширення дії до законодавства про інвестиційних нянь та проектів із значними обсягами інвестицій. Відповідно до законопроекту № 8138 розширено стимули для інвесторів (рис.3), що допоможе потенційним інвесторам активніше приймати рішення щодо інвестування в українську економіку.

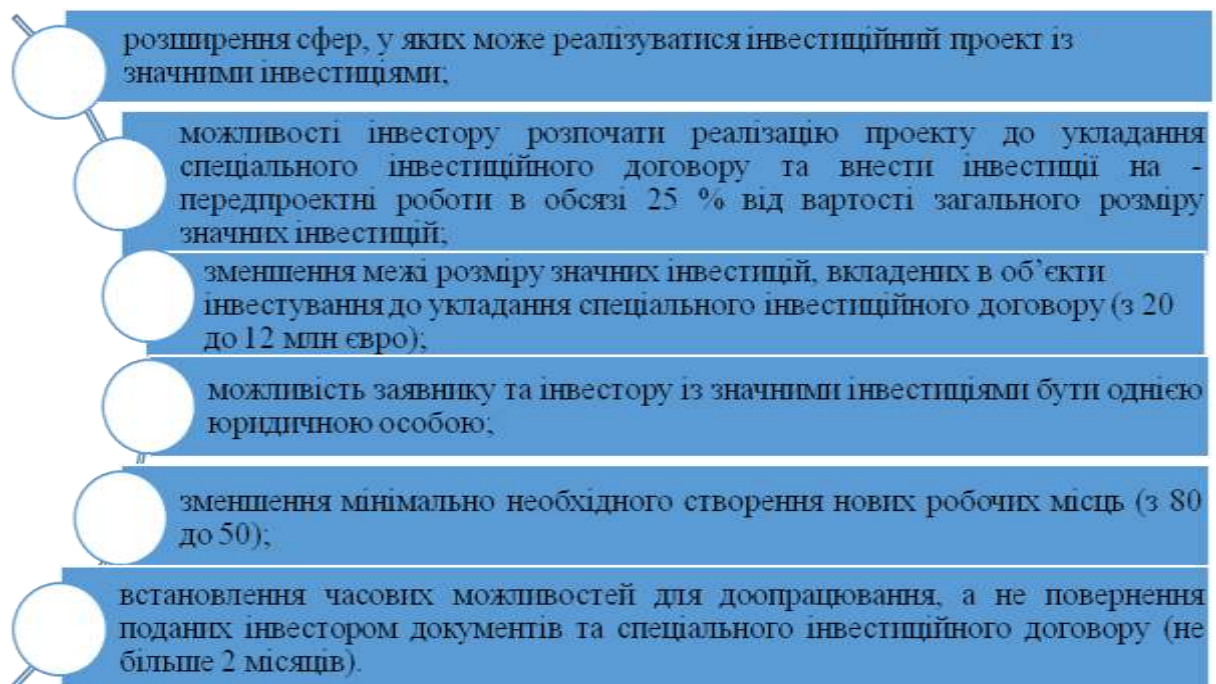

Рис.3. Розширення стимулів для інвесторів відповідно до законодавства про інвестиційних нянь

Fig.3. Expansion of incentives for investors under the legislation on investment nanny

*Систематизовано і створено авторами на базі даних [21]

Окремої уваги на шляху до перерозподілу ризиків інвестиційних проектів між різними інституціями потребує розширення інструментів державного інвестування, насамперед, розвиток інструментів державно-приватного партнерства (ДПП) для реалізації проектів підприємств (об'єктів) критичної інфраструктури, харчової промисловості, продуктового ритейлу та суміжних галузей, спрямованих на продовольче забезпечення населення; інфраструктурних проектів, направлених на відновлення/розвиток об'єктів соціальної, транспортної та критичної інфраструктури, у тому числі пошкоджених внаслідок проведення бойових дій. Надзвичайно важливим є фінансове покриття втрат релокованих підприємств, що знаходились в тих регіонах України, де були активні бойові дії [22].

Узагальнюючи вище сказане, слід зауважити що проблемних аспектів управління ризиками інвестиційних та інфраструктурних проектів, пов'язаних з відновленням економіки України, є набагато більше. Водночас, ми акцентували увагу на ключових.

Отже, на даному етапі розвитку нашої держави України, яка продовжує одночасно боротися проти ворога, звільняти і відбудовувати окуповані території, створювати нові можливості для існуючого і релокованого бізнесу й інших інституцій, які тримають економічний фронт. Первинним є, звичайно, забезпечення реконструкції інфраструктури житлових та комерційних об'єктів, відновлення економіки України. Важливими інструментами тут стають такі міжнародні інструменти управління ризиками реалізації проектів як гарантування та страхування воєнно-політичних ризиків; уніфіковані з міжнародними стандартами процедури реалізації проектів та їх інституційне забезпечення; розширення стимулів та державної підтримки для інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні та розвиток інструментів ДПП.

Вказані інструменти можуть бути поєднані під час реалізації того чи іншого інвестиційного чи інфраструктурного проекту, що уможливить їх реалізацію, якщо один із інструментів не зможе забезпечити досягнення результатів проекту у заплановані терміни та при визначених ресурсних обмеженнях. А, найважливіше, - якщо проект не буде виконано чи взагалі призупинено через воєнно-політичні умови, які, наразі, існують у нашій країні. При цьому важливим є стратегічне планування інвестицій у проекти відновлення та постійний моніторинг ризиків їх реалізації з метою своєчасного коригування етапів впровадження таких проектів, залучення резервних джерел ресурсів для досягнення їх загальних і конкретних цілей.

Вважаємо, що на допомогу вище згаданому процесу може прийти якраз комунікаційна платформа єдиної електронної екосистеми управління відновленням DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management), яку нещодавно представило Міністерство громад, територій та інфраструктури України. Мета створення державної електронної екосистеми DREAM полягає у забезпеченні єдиного цифрового маршруту для всіх проектів відбудови, в т.ч. інвестиційних та інфраструктурних. За задумом розробників вона також збиратиме всі дані по проектах в режимі онлайн, відображатиме ці дані у вигляді зручних таблиць, графіків та діаграм, та забезпечить публікацію відкритих даних відповідно до глобального Open Contracting Data Standard [23].

Фактично формується ціла екосистема, що дозволить оцифрувати плани відновлення і розвитку громад, та перетворити їх на конкретний перелік проектів, відстежувати, моніторити їх від ідеї до успішного впровадження та впродовж реалізації. DREAM виконуватиме роль єдиної «вітрини проектів», при цьому кожна територіальна громада матиме можливість презентувати власні проекти безпосередньо потенційним інвесторам. При цьому не матиме значення спектр джерел фінансування: державний або регіональний бюджет, кошти іноземних урядів й організацій, приватних інвесторів, або комбіновані, в рамках державно-приватного партнерства.

Є переконання, що така діджиталізована екосистема, знижуватиме ризики впровадження та реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів, зокрема дозволить контролювати кожен етап життєвого циклу проекту, наприклад, від реєстрації пошкоджень і руйнувань і до фінансування, проведення закупівель та будівельних робіт і введення об'єктів в експлуатацію.

Висновки. Результати дослідження показали, що інвестиційні та інфраструктурні проекти відновлення України супроводжуються значними ризиками, які пов'язані з невизначеністю економічних та політичних умов під час війни росії проти України, фінансовими та технічними процедурними проблемами, змінами в законодавстві, зокрема щодо інструментів стимулювання інвестицій тощо. Для ефективного управління цими ризиками необхідно використовувати комплексний підхід, що включає в себе розробку стратегії управління ризиками, визначення процедур

контролю та моніторингу ризиків, використання фінансових, гарантійних та страхових інструментів тощо.

Дослідження ставить глобальніше питання розробки оптимального поєднання інструментів управління ризиками для інвестиційних та інфраструктурних проектів відновлення України в умовах невизначеності, пов'язаного з воєнним та післявоєнним періодом і його умовами. Результати дослідження можуть стати основою для їх застосування у практиці розробки та реалізації проектів відновлення економіки України як в умовах існуючого військового стану, так і після його завершення.

1. Джонсон, Д., Шнайдер, Л. Управління проектними ризиками в Центральній та Східній Європі. *Журнал бізнес-стратегії*. 2005. №26 (4). С.19-28.
2. Басок Н. Політичний ризик та іноземні інвестиції. *Міжнародний журнал соціальної економіки*. 2002. №29 (12). С. 954-965.
3. Олександр К. Управління ризиками в проектному фінансуванні. Книги Euromoney, 2001.
4. Vubaker J.M. Управління ризиками в інфраструктурних проектах. *Журнал будівельної техніки та управління*. 2006. №132 (3). С.279-288.
5. де Кастро М.Ф. Управління ризиками в державно-приватному партнерстві. *Journal of Construction Engineering and Management*. 2004. №130(4). С. 442-451.
6. Данн. J.L. Управління будівельними ризиками. *Journal of Construction Engineering and Management*. 2003. №129(5). С. 485-491.
7. Гіффорд Ф. Інвестиції в інфраструктуру та управління ризиками. *Journal of Infrastructure Systems*, 2008. №14(1). С.19-27.
8. Маршалл К., Дженнінгс, Д. Проектне фінансування: юридичний посібник. Книги Euromoney, 2000.
9. Бройченко О. М. Ризик-менеджмент інвестиційних проектів: проблеми та перспективи. *Вісник НТУ «ХПІ»*. Серія: *Стратегічне управління, управління портфоліо, програмами та проектами*. 2014. №(3). С.63-68.
10. Гейдер І.Г. Управління ризиками в контексті інвестиційно-інноваційного розвитку національної економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № (2). С.107-111.
11. Іванова Л. О. Управління інвестиційними ризиками в контексті національної економічної безпеки. *Вісник НУ «Львівська політехніка»: Менеджмент і підприємництво в Україні: сутність реформ*, 2015. № 820. С. 133-140.
12. Красниченко М. В. Управління ризиками в інвестиційних проектах: теорія і практика. *Збірник Наукових Праць Національного Гірничого Університету*. 2018. №(63). С.164-173.
13. Григоренко І. Управління ризиками в інфраструктурних проектах в Україні. *Економіка і менеджмент*. 2016. №3(105). С.97-101.
14. Деріга В. Особливості управління ризиками при реалізації інфраструктурних проектів в Україні. *Українське Причорномор'я: економіка, суспільство, право*. 2018. №10(32). С.56-60.
15. Чорна, В. Управління ризиками в інфраструктурних проектах в Україні. *Економічні інновації*. 2015. №17(1). С.94-99.
16. Світовий банк. Швидка оцінка шкоди та потреб в Україні: лютий 2022 – лютий 2023 (англійською). Вашингтон, округ Колумбія: Група Світового банку. URL:<http://documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497> (дата звернення: 20.04.2023).
17. Без страхування воєнних ризиків в Україну не придуть інвестиції. Як має працювати трастовий фонд, який їх покриє? URL: https://forbes.ua/money/bez-strakhuvannya-voennikh-rizikiv-v-ukraini-ne-priydot-investitsii-yak-mae-pratsyuvati-trastoviy-fond-yakiy-ikh-pokrie-rozpovidae-finansist-robort-bond-14042023-13079?utm_source=eSputnik-trigger&utm_medium=email&utm_campaign=&utm_content=1657001155 (дата звернення: 20.04.2023).
18. Організація Об'єднаних Націй Україна. URL: <https://ukraine.un.org/en/224376-ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment> (дата звернення: 20.04.2023).
19. Pravda. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/nayem/643a9d0abf61b/> (дата звернення: 20.04.2023).
20. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/advance-procurement> (дата звернення: 07.05.2023).
21. Законопроект № 8138 про розширення стимулів для інвесторів відповідно до закону про “інвест-нянь” рекомендовано до розгляду в першому читанні. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/06-04-2023/> (дата звернення: 20.04.2023).
22. Майорова Т. В., Кропельницька С.О. Фінансові детермінанти відновлення економіки України. *Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні. Матеріали*

VI Міжнародної науково-практичної конференції 2-3 березня 2023 року: збірник наукових праць. Вінниця: ВНТУ, 2023. С.61-64.

23. DREAM - екосистема управління відбудовою інфраструктури. URL.: <https://dream.gov.ua/?fbclid=IwAR2Bit0OyT3-jYYMhZutDHBR3IO6tG2450e07LxMIKQd-iPFUJFDlugiJs0> (дата звернення: 08.05.2023).

References

1. Johnson, D., and L. Schneider. "Project Risk Management in Central and Eastern Europe." *Journal of Business Strategy*, 2005, no.26 (4), pp.19-28.
2. Basok, N. "Political risk and foreign investments." *International Journal of Social Economy*, no. 29 (12), 2002, pp. 954-965.
3. Oleksandr, K. *Risk management in project financing*. Euromoney Books, 2001.
4. Bubaker, J.M. "Risk management in infrastructure projects." *Journal of construction technology and management*, no. 132 (3), 2006, pp.279-288.
5. de Castro, M.F. "Risk management in public-private partnership." *Journal of Construction Engineering and Management*, no. 130(4) , 2004, pp. 442-451.
6. Dann, J. L. "Management of construction risks." *Journal of Construction Engineering and Management*, no. 129(5), 2003, pp. 485-491.
7. Gifford, F. "Infrastructure investment and risk management." *Journal of Infrastructure Systems*, no. 14(1), 2008, pp.19-27.
8. Marshall, K., and D.Jennings. *Project Finance: A Legal Guide*. Euromoney Books, 2000.
9. Broichenko, O. M. "Risk management of investment projects: problems and prospects." *Bulletin of NTU "KhPI". Series: Strategic management, portfolio management, programs and projects*, no.3, 2014, pp. 63-68.
10. Heyder, I.H. "Risk management in the context of investment and innovation development of the national economy." *Economic Herald of Donbass*, no.(2), 2015, pp.107-111.
11. Ivanova, L. O. Management of investment risks in the context of national economic security. Bulletin of Lviv Polytechnic University: Management and entrepreneurship in Ukraine: the essence of reforms, 2015. no.820, 133-140.
12. Krasnychenko, M. V. Risk management in investment projects: theory and practice. Collection of Scientific Works of the National Mining University, 2018, no.(63), pp.164-173.
13. Grigorenko, I. "Risk management in infrastructure projects in Ukraine." *Economics and Management*, no.3(105), 2016, pp.97-101.
14. Derega, V. "Peculiarities of risk management in the implementation of infrastructure projects in Ukraine." *Ukrainian Black Sea: economy, society, law*, no.10(32), 2018, pp.56-60.
15. Chorna, V. "Risk management in infrastructure projects in Ukraine." *Economic innovations*, no.17(1), 2015, pp.94-99.
16. *Rapid assessment of damage and needs in Ukraine: February 2022 - February 2023*. Washington, World Bank Group, documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497 Accessed 20 Apr.2023.
17. "Without war risk insurance, investments will not come to Ukraine. How should the trust fund that will cover them work?" *Forbes*, forbes.ua/money/bez-strakhuvannya-voennikh-rizikiv-v-ukraini-ne-priydot-investitsii-yak-mae-pratsyuvati-trastoviy-fond-yakiy-ikh-pokrie-rozpovidae-financist-robert-bond-14042023-13079?utm_source=eSputnik-trigger&utm_medium=email&utm_campaign=&utm_content=1657001155 Accessed 20 Apr.2023.
18. The United Nations in Ukraine, ukraine.un.org/en/224376-ukraine-rapid-damage-and-needs-assessment Accessed 20 Apr.2023.
19. Pravda, blogs.pravda.com.ua/authors/nayem/643a9d0abf61b/ Accessed 20 Apr.2023.
20. Law insider, www.lawinsider.com/dictionary/advance-procurement. Accessed 7 May 2023.
21. "The Draft law No. 8138 on expansion of incentives for investors according to the law on "investment-nanny" is recommended for consideration in the first reading." *Ukraineinvest*, ukraineinvest.gov.ua/uk/news/06-04-2023/ Accessed 20 Apr.2023.
22. Mayorova, T.V., and S.O. Kropelnytska. "Financial determinants of recovery of the economy of Ukraine." *Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine. Materials of the VI International Scientific and Practical Conference on March 2-3, 2023: collection of scientific works*. Vinnytsia, VNTU, 2023, pp.61-64.
23. DREAM - infrastructure reconstruction management ecosystem, dream.gov.ua/?fbclid=IwAR2Bit0OyT3-jYYMhZutDHBR3IO6tG2450e07LxMIKQd-iPFUJFDlugiJs0. Accessed 8 May 2023.

УДК 338(477):330

doi: 10.15330/apred.1.19.264-269

Тарчинець О.С.

РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Національний університет «Чернігівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки, обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380637033305,
e-mail: tarcincoleksij@gmail.com
ORCID: 0009-0004-2146-5875

Анотація. У статті здійснено аналіз теоретичних підходів до визначення поняття інвестиційного потенціалу та визначено його значення для антикризового управління економікою. В сучасних умовах кризового стану національної економіки, спричинених війною Росії проти України, актуальності набирає питання пошуку шляхів подолання кризових наслідків та зростає значення інвестиційного потенціалу в контексті подальшого відновлення країни в післявоєнний період.

Очевидною є недостатність власних бюджетних ресурсів для подолання економічної кризи, спричиненої війною. З огляду на це, підвищення інвестиційного потенціалу України та використання його для цілей антикризового управління національною економікою може стати стратегічно важливим інструментом відновлення.

Метою статті є розкриття теоретичних аспектів трактування інвестиційного потенціалу та його значення для антикризового управління національною економікою. Досягнення мети здійснюється за допомогою використання методів аналізу і синтезу, узагальнення та порівняння.

На сьогодні існує багато підходів до сутнісного трактування дефініції «інвестиційний потенціал». Узагальнено можна згрупувати їх за такими напрямками: ресурсний, що визначає інвестиційний потенціал виключно як сукупність наявних внутрішніх ресурсів та потужностей економічних суб'єктів. Проте такий підхід не враховує потенціал ресурсів зовнішніх джерел залучення; ймовірнісний, відповідно до якого інвестиційний потенціал трактується як сукупність можливостей інвестування, що засновані на взаємодії чинників та передумов і відображаються у формі інвестиційних потоків; ринковий підхід полягає у ймовірній необхідності у капітальних вкладеннях відповідно до ринкових умов, що визначає інвестиційний потенціал як результат взаємодії попиту і пропозиції інвестиційного ресурсу на ринку, відповідно до того, які умови можуть бути запропоновані інвестиційним проектом (рентабельність, ризики, строк окупності тощо); емнісний, передбачає визначення інвестиційного потенціалу в контексті здатності об'єкта дослідження (території, галузі економіки, суб'єкта господарювання) використовувати капітал з врахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх чинників; структурний розглядає інвестиційний потенціал як складовий елемент системи потенціалів вищого рівня (на ряду з трудовим, інноваційним, ресурсним – у складі економічного); результативний напрям визначає інвестиційний потенціал через здатність об'єкта дослідження отримувати певний результат від залучення відповідних ресурсів. Таким чином показник оцінки інвестиційного потенціалу передбачає визначення максимального результату, який об'єкт дослідження може отримати за умов використання наявних інвестиційних ресурсів.

Багатоаспектність трактування поняття інвестиційного потенціалу свідчить про його складність та важливість для антикризового управління національною економікою. В умовах воєнних втрат та бюджетного дефіциту, саме інвестиції можуть стати ключовим фактором відновлення української економіки.

Таким чином, одним з ключових завдань на шляху до ефективної реалізації інвестиційного потенціалу в умовах антикризового управління економікою є забезпечення фінансової, зовнішньоекономічної, політичної та соціальної рівноваги, що дозволить забезпечити стабільні умови розвитку національної економіки та стимулюватиме приріст інвестиційного ресурсу на основі покращення інвестиційного іміджу, детінізації економіки та притоку зовнішнього інвестиційного капіталу.

Ключові слова: інвестиції; інвестиційний потенціал, антикризове управління; національна економіка.

Tarchynets O.S.

THE ROLE OF INVESTMENT POTENTIAL IN THE CONDITIONS OF CRISIS MANAGEMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Chernihiv Polytechnic National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economy, Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel.:+380637033305,
e-mail: tarcinecoleksij@gmail.com
ORCID: 0009-0004-2146-5875

Abstract. In the article the analysis of the theoretical going is carried out near determination of concept of investment potential and certainly his value for crisis management of economy. In the modern terms of the crisis state of national economy, war-induced Russia against Ukraine, actuality is collected by the question of search of ways of overcoming of crisis consequences and the value of investment potential grows in the context of subsequent renewal of country in a post-war period. Obvious is insufficiency of own budgetary resources for overcoming of economic crisis, war-induced. Taking into account it, the increase of investment potential of Ukraine and use of him for the aims of crisis management a national economy can become the important instrument of renewal strategically.

The purpose of the article is opening of theoretical aspects of interpretation of investment potential and its value for ancrisis management a national economy. Gaining end is carried out by the use of methods of analysis and synthesis, generalization and comparison.

For today there are much going near essence interpretation of definition «investment potential». It is generalized possible to group them after such directions: resource, that determines investment potential exceptionally as an aggregate of present internal resources and powers of economic subjects. However taken into account such approach is not by potential of resources of outsourcings of bringing in; probabilistic, in accordance with which investment potential is interpreted as an aggregate of possibilities of investing, which are based on co-operation of factors and pre-conditions and represented in form investment streams; market approach consists in a credible necessity for capital investment in accordance with market conditions, that determines investment potential as a result of co-operation of demand and supply of investment resource at the market in accordance with that, what terms can be offered investment project (profitability, risks, term of recoument, and others like that); capacity, foresees determination of investment potential in the context of ability of research (territories, industries of economy, subject of menage) object to use a capital taking into account influence of internal and external factors; the structural examines investment potential as component element of the system of potentials of higher level (on a row with labour, innovative, resource – in composition economic); effective direction is determined by investment potential through ability of research object to get a certain result from bringing in of the proper resources. Thus the index of estimation of investment potential is foreseen by determination of maximal result, what object of research can get the use of present investment resources at terms.

The multidimensionalness of interpretation of concept of investment potential testifies to his complication and importance for an antikrizovogo management a national economy. In the conditions of soldiery losses and budgetary deficit, exactly investments can become the key factor of proceeding

in the Ukrainian economy.

Thus, one of key tasks on a way to effective realization of investment potential in the conditions of crisis management an economy there is providing of financial, external economic, political and social equilibrium, which will allow to provide the stable terms of development of national economy and will stimulate the increase of investment resource on the basis of improvement of investment image, antishadow of economy and income of external investment capital.

Keywords: investments; investment potential, crisis management; national economy.

Вступ. В сучасних умовах кризового стану національної економіки, спричинених війною Росії проти України, актуальності набирає питання пошуку шляхів подолання кризових наслідків та зростає значення інвестиційного потенціалу в контексті подальшого відновлення країни в післявоєнний період. Очевидною є недостатність власних бюджетних ресурсів для подолання економічної кризи, спричиненої війною. З огляду на це, підвищення інвестиційного потенціалу України та використання його для цілей антикризового управління національною економікою може стати стратегічно важливим інструментом відновлення.

Дослідженню сутності та особливостей інвестиційного потенціалу було присвячено чимало наукових робіт. Серед зарубіжних вчених цьому питанню приділили увагу Дж. Бейлі, Дж. Гітман, Дж. Кейнс, Дж. Хансон, У. Шарп. В українському науковому середовищі інвестиційний потенціал становив інтерес для Р.М. Бойчука, Т.І.Гриньової, А.Г.Завгороднього, Б. Москаленка, О. Боровик, Я. Решетняк, О.А. Руденко, І.С. Крамаренка, Д.С.Войт, Л.О. Кравець, А.С. Кравчун.

Поняття антикризового управління та його значення розглядали у своїх працях Л. І.Васечко, Л.О.Лігоненко, О.О.Терещенка, В. В.Гобела, З. Б.Живко., Г. З.Леськова, С. І.Мельник.

Проте варто зазначити, що нерозкритим є значення інвестиційного потенціалу в контексті антикризового управління національною економікою.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття теоретичних аспектів трактування інвестиційного потенціалу та його значення для антикризового управління національною економікою. Досягнення мети здійснюється за допомогою використання методів аналізу і синтезу, узагальнення та порівняння.

Результати. На сьогодні існує багато підходів до сутнісного трактування дефініції «інвестиційний потенціал». Узагальнено можна згрупувати їх за такими напрямками [1]:

– Ресурсний, що визначає інвестиційний потенціал виключно як сукупність наявних внутрішніх ресурсів та потужностей економічних суб'єктів. Проте такий підхід не враховує потенціал ресурсів зовнішніх джерел залучення.

– Ймовірнісний, відповідно до якого інвестиційний потенціал трактується як сукупність можливостей інвестування, що засновані на взаємодії чинників та передумов і відображаються у формі інвестиційних потоків.

– Ринковий підхід полягає у ймовірній необхідності у капітальних вкладення відповідно до ринкових умов, що визначає інвестиційний потенціал як результат взаємодії попиту і пропозиції інвестиційного ресурсу на ринку, відповідно до того, які умови можуть бути запропоновані інвестиційним проектом (рентабельність, ризики, строк окупності тощо).

– Ємнісний, передбачає визначення інвестиційного потенціалу в контексті здатності об'єкта дослідження (території, галузі економіки, суб'єкта господарювання) використовувати капітал з врахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

– Структурний розглядає інвестиційний потенціал як складовий елемент системи потенціалів вищого рівня (на ряду з трудовим, інноваційним, ресурсним – у складі

економічного).

– Результативний напрям визначає інвестиційний потенціал через здатність об'єкта дослідження отримувати певний результат від залучення відповідних ресурсів. Таким чином показник оцінки інвестиційного потенціалу передбачає визначення максимального результату, який об'єкт дослідження може отримати за умов використання наявних інвестиційних ресурсів.

Цікавим в цьому контексті є визначення інвестиційного потенціалу О.А. Руденко [2], яка визначає інвестиційний потенціал як «сукупність ресурсів та їх можливість бути перетвореними на інвестиції для забезпечення потреб національної економіки, що поглиблює роль інвестиційних ринків у напрямі розширення ролі інвестицій у розвитку національної економіки під впливом трансформаційних процесів».

Б.А. Москаленко зазначає, в свою чергу, що інвестиційний потенціал національної економіки являє собою складне поняття і має пряму залежність від активності всіх учасників інвестиційного ринку. Окрім чинників на макрорівні, а також впливу зовнішніх детермінант на національну економіку, існує безліч інших факторів, що впливають на спрямованість формування і реалізації інвестиційного потенціалу. Ключовими з них автор визначає діяльність населення, а саме його можливість формування інвестиційного потоку і ринкову інвестиційну активність [3].

О.С. Сакун визначає інвестиційний потенціал як «максимально можливу здатність залучати у виробництво і ефективно використовувати інвестиційні ресурси для здійснення реальних і фінансових інвестицій, які матеріалізуються у новостворюваних факторах суспільного виробництва та суспільній інфраструктурі». Формування інвестиційного потенціалу вимагає оновлення методики управління і ухвалення управлінських рішень. Процес затвердження рішень повинен спиратись на системний аналіз окремої економічної ситуації та перспективний прогноз, а саме – прогнозування та формування інвестиційної стратегії як частини інвестиційної політики [4].

В цьому аспекті важливими є результати досліджень окремих українських вчених [5] щодо існування прямої мультиплікативної взаємозалежності між інвестиціями та зростанням ВВП в економіці. Доведено також, що цей взаємозв'язок послаблюється за нестабільних умов. Виходячи з цього, в сучасних умовах актуальності набуває питання забезпечення економічної, політичної та соціальної стабільності з метою встановлення рівноважних умов функціонування національної економіки і одночасного зростання інвестиційного потенціалу шляхом удосконалення інвестиційних умов, детінізації економіки, підвищення інвестиційного іміджу країни та залученню зовнішніх інвестицій.

Загострення кризових явищ в економіці останнім часом об'єктивно вимагає використання методів та підходів антикризового управління як на мікро-, так і на рівні макрорівні економіки.

Система антикризового управління застосовується як для попередження, так і для усунення наслідків кризових проявів в економіці.

В питанні трактування поняття «антикризове управління» не існує єдиної точки зору. З огляду на це, нами систематизовано основні підходи до визначення цієї дефініції:

1. Як управлінської діяльності, що застосовується підприємством з метою виходу з критичного кризового стану, який вже настав, і подальшого економічного відновлення. Даний вид управління використовується суб'єктом господарювання на межі банкрутства, тоді, коли він не в змозі самостійно подолати кризу, і для санації або ліквідації необхідним є стороннє втручання.

2. Як превентивної діяльності, що передбачає реалізацію таких методів і процедур, які допоможуть завчасно ідентифікувати ймовірність настання кризи та

мінімізувати можливість її розвитку. Таким чином, такий вид управління застосовується в докризовий період.

3. Як системи процедур і дій, що поєднує і методи попередження кризових явищ, і заходи по оперативному реагуванню на їх прояви. Тобто третій підхід об'єднує два попередні трактування. Так наприклад, О.О. Терещенко за третім підходом визначає ряд превентивних дій щодо мінімізації можливості настання фінансової кризи: систематичний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, оцінка ймовірності банкрутства. В такому контексті важливого значення набуває управління ризиками, що являє собою комплекс заходів щодо ідентифікації, оцінки та усунення фінансових ризиків суб'єкта господарювання, а також застосування системи превентивних дій [6; 7; 8].

На думку, В. В. Гобели, З. Б. Живко, Г. З. Леськіва і С. І. Мельника, антикризове управління слід визначити як «систему управлінських заходів щодо діагностики, запобігання, нейтралізації та подолання кризових явищ та їх причин на всіх рівнях управління», при цьому автори наголошують, що базисом для такого управління є загальні принципи та методи управлінського процесу. Також вони наголошують, що «основною метою антикризового менеджменту є забезпечення стабільного фінансового становища в результаті своєчасного реагування на зміни, викликані зовнішнім середовищем (економічні, політичні, соціальні, міжнародні трансформації) шляхом упровадження антикризових інструментів для вирішення тимчасових фінансових проблем підприємства і з метою подолання симптомів банкрутства» [9].

Перспектива набуття Україною статусу кандидата, а в подальшому і члена ЄС навіть в умовах війни відкриває нові можливості щодо залучення інвестицій, що буде спричинено реформуванням національної економіки та докорінними змінами багатьох її секторів. Цей процес було розпочато ще у 2014 році після підписання Угоди про асоціацію, оскільки згідно положень цієї угоди Україна зобов'язана існо співпрацювати з ЄС щодо приведення у відповідність законодавства та реалізації регуляторної політики. Імплементация реформ та змін ускладнюється багатьма негативними факторами, ключовим з яких є воєнні дії, економічна виснаженість країни, корупція тощо.

Ще однією з причин низької ефективності реалізації інвестиційного потенціалу в Україні є відсутність комплексного стратегічного підходу до використання його як інструменту антикризового управління та розвитку економіки у довготривалому періоді. В даному аспекті доцільно процитувати В.П. Лещинського з думкою про те, що «необхідною умовою вибору найбільш ефективних напрямів інвестиційної і структурної політики є створення єдиної методологічної основи для дослідження стану та перспектив розвитку економіки і відтворення інвестиційних ресурсів. Вона повинна забезпечити комплексний підхід до визначення об'єктивної потреби галузей у капітальних інвестиціях, а також можливостей суспільного виробництва щодо їхнього матеріально-речовинного наповнення, тобто потреби в устаткуванні, будівельно-монтажних роботах, найважливіших конструкційних матеріалах, виходячи з тенденцій і закономірностей науково-технічного прогресу, задач технічного переозброєння і відновлення виробничого апарату країни та відповідного науково-технічного і виробничого потенціалу галузей інвестиційного комплексу» [10].

Відповідно до результатів дослідження І.С. Крамаренка, Д.С. Войт та Л.О. Кравець існує прямий мультиплікативний зв'язок між інвестиціями та зростанням ВВП в економіці, проте він послаблюється за умов дестабілізації, що саме і відбувається в умовах війни [5]. Таким чином, одним з ключових завдань на шляху до ефективної реалізації інвестиційного потенціалу в умовах антикризового управління економікою є забезпечення фінансової, зовнішньоекономічної, політичної та

соціальної рівноваги, що дозволить забезпечити стабільні умови розвитку національної економіки та стимулюватиме приріст інвестиційного ресурсу на основі покращення інвестиційного іміджу, дегінізації економіки та притоку зовнішнього інвестиційного капіталу.

Висновки. Багатоаспектність трактування поняття інвестиційного потенціалу свідчить про його складність та важливість для антикризового управління національною економікою. В умовах воєнних втрат та бюджетного дефіциту, саме інвестиції можуть стати ключовим фактором відновлення української економіки.

1. Москаленко Б., Боровик О., Решетняк Я. Інвестиційний потенціал національної економіки: бібліографічний аналіз. *Вісник Економіки*, 2020. № 2. С.62-75, doi: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.02.062>
2. Руденко О.А. Формування інвестиційного потенціалу національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: 08.00.03. Черкаси, 2018. 20 с.
3. Москаленко Б.А. Соціально-політичні аспекти формування інвестиційного потенціалу національної економіки. *Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing, Munich, Germany, 2020. С. 21-27.
4. Сакун О. С. Інвестиційний ресурс структурних перетворень в економіці. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 6. (264). Т. 2. С. 182-188.
5. Крамаренко І.С., Войт Д.С., Кравець Л.О. Ефективність використання інвестиційного потенціалу національної економіки у контексті впливу на економічне зростання. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2019. № 1. С.403-412.
6. Васечко Л. І. Антикризове управління як інструмент попередження загрози банкрутства підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6484> (дата звернення 01.04.2023)
7. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: підручник. К. : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2005. 824 с.
8. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія. К. : КНЕУ, 2004. 268 с.
9. Гобела В. В., Живко З. Б., Леськів Г. З., Мельник С. І. Управління кризовими ситуаціями : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 228 с.
10. Лещинський В.П. Загальна економічна ефективність та її вплив на розвиток інноваційного потенціалу галузей та регіонів. *Державне будівництво*. 2016. №2. С.1-6.

References

1. Moskalenko, Bogdan, Borovik, Oleksandr, & Yaroslav Reshetniak. "National economy investment activity: a bibliographic analysis". *Herald of Economics*, no 2, 2020, pp. 62-75. doi.org/10.35774/visnyk2020.02.062
2. Rudenko, O.A. *Formation of the investment potential of the national economy*. Cherkasy, 2018.
3. Moskalenko, Bogdan. "Socio-political aspects of forming of investment potential of national economy", *Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing, Munich, Germany, 2020, pp. 21-27.
4. Sakun, O.S. "The investment resource of structural transformations to economy." *Herald of Khmelnytskyi national university, Economic sciences*, issue 6, part 2, 2018, pp.182-188.
5. Kramarenko, I.S., Voit, D.S., & L.O. Kravez. "Efficiency of using the investment potential of the national economy in the context of the impact on economic growth." *The Bulletin of the Kharkiv national agricultural university of V. V. Dokuchaeva*, no 1, 2019, pp. 403-412.
6. Vasechko, Lyudmila. "Anti-crisis management as an instrument for prevention of the bankruptcy of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, no. 8, 2018, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6484, Accessed 1 April 2023.
7. Lihonenko, L.O. *Crisis management an enterprise*, 2005.
8. Tereshchenko, O.O. *Crisis financial management on an enterprise*, KNEU, 2004.
9. Hobela, V. V., Zhyvko, Z. B., Leskiv, H. Z., & S. I. Melnyk *Management crisis situations*. Lviv, Lviv state university of internal affairs, 2022.
10. Leschinsky, V. P. "The total economic efficiency and its impact on the innovation potential of regions." *State building*, no 2, 2016, pp. 1-6.

УДК 330.322:342.01

doi: 10.15330/apred.1.19.270-277

Сакун О.С.¹, Щур Р.І.², Мацьків В.В.³, Білий М.М.⁴

**ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РЕСУРСУ СТРУКТУРНОЇ
МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОРУ
ВІДНОВЛЕННЯ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

¹Національний університет «Чернігівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки, обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380637033305,
e-mail: sakunalexandra@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9947-0210

²Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9945-3939

³Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-3031-7060

⁴Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: mykhailo.bilyi@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-1847-0978

Анотація. Стаття присвячена аналізу значення формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації економіки для післявоєнного відновлення України. В наслідок військових дій через російську агресію національна економіка потерпає сьогодні від кризових проявів та поглибленої регіональної диспропорції, що є суттєвою перешкодою на шляху економічного відновлення та підйому в післявоєнний період.

Ефективною моделлю інтенсивного розвитку національної економіки є динамічне зростання ВВП, що давало б можливість за максимально ідеальних умов забезпечувати

постійно зростаючі суспільні потреби. Це зумовлює необхідність дотримання постійних темпів економічного розвитку в умовах повного застосування вичерпності виробничих ресурсів, в першу чергу, трудових, забезпечення стабільності цін та міцної позиції вітчизняної економіки в межах світового ринку. В умовах післявоєнного відновлення мова йде також про відбудову інфраструктури, але вже за принципово новими сучасними стандартами, що потребує інноваційного підходу.

Метою статті є розкриття теоретико-методологічних засад формування інвестиційного ресурсу та з'ясування практичних аспектів його значення для структурної модернізації економіки України в умовах післявоєнного відновлення.

Виходячи з фінансового виснаження країни війною та недостатності бюджетних ресурсів, важливого значення набуває залучення інвестицій. А враховуючи необхідність не просто відновлення, а й інноваційної перебудови, провідну роль в таких процесах набуває інвестиційний ресурс структурної модернізації економіки. Його можна визначити, як динамічну систему підбору та поєднання інформаційно-правових, фінансових, інтелектуальних та матеріально-технічних компонент, які будуть використані для відновлення та розвитку економічної системи країни в післявоєнний період.

Формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації національної економіки через запропоновану онлайн платформу є важливим завданням на шляху післявоєнного відновлення України, що набуває своєї актуальності вже на сучасному етапі. Враховуючи, прогнозований рівень витрат та необхідність інноваційних підходів до процесу відбудови України, інвестиційний ресурс набуває ключового значення для фінансового забезпечення поставлених завдань.

Ключові слова: інвестиції; інвестиційний ресурс; структурна модернізація; національна економіка; післявоєнне відновлення.

Sakun O.S.¹, Shchur R. I.², Matskiv V.V.³, Bilyi M.M.⁴

FORMING OF INVESTMENT RESOURCE OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF NATIONAL ECONOMY AS FACTOR OF RENEWAL IN A POST-WAR PERIOD

¹Chernihiv Polytechnic National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economy, Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel. +380637033305,
e-mail: sakunalexandra@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-9947-0210

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9945-3939

³Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua,

ORCID: 0000-0003-3031-7060

⁴Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: mykhailo.bilyi@pnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-1847-0978

Abstract. The article is devoted the analysis of value of forming of investment resource of structural modernization of economy for post-war renewal of Ukraine. In investigation of military operations through Russian aggression a national economy suffers today from crisis displays and deep regional disproportion which is a substantial obstacle on the way of economic renewal and getting up in a post-war period.

The effective model of intensive development of national economy is dynamic growth of GDP, which would enable to provide constantly growings public necessities at maximally ideal terms. It predetermines the necessity of observance of permanent rates of economic development in the conditions of complete application of exhausted of production resources, above all things, labour, providing of stability of prices and strong position of domestic economy within the limits of world market. In the conditions of post-war renewal the question is also about renewal of infrastructure, but already after on principle new modern standards, that needs innovative approach.

The purpose of the article is opening teoretiko-methodological principles of forming of investment resource and finding out of practical aspects of his value for structural modernization of economy of Ukraine in the conditions of post-war renewal.

Coming from financial exhaustion of country by war and insufficiency of budgetary resources, important value, is acquired by bringing in of investments. And taking into account a necessity not simply renewal, but also innovative re-erecting, leading role the investment resource of structural modernization of economy acquires in such processes. It can be defined, as a dynamic system of selection and combination informatively legal, financial, intellectual and material and technical component, which will be used for renewal and development of the economic system of country in a post-war period.

Forming of investment resource of structural modernization of national economy through offered on-line platform is an important task on the way of post-war renewal of Ukraine which acquires the actuality already on the modern stage. Taking into account, forecast level of charges and necessity of the innovative going near the process of renewal of Ukraine, an investment resource acquires a key value for the financial providing of the put tasks.

Key words: investments; investment resource; structural modernization; national economy; post-war renewal.

Вступ. В наслідок військових дій через російську агресію національна економіка потерпає сьогодні від кризових проявів та поглибленої регіональної диспропорції, що є суттєвою перешкодою на шляху економічного відновлення та підйому в післявоєнний період. Позитивна динаміка економічних змін держави переважно залежать від рівня та якості структурної модернізації національної економіки в контексті подолання економічної кризи та наслідків війни під час повоєнного відновлення. Доцільність реалізації структурної модернізації національної економіки, враховуючи великі повоєнні втрати та вектор інтеграції України в економічний простір Європейського союзу, що повинно здійснюватися інноваційним шляхом розвитку національної економіки, потребує пошуку та використання принципово нових методів виконання поставлених завдань. Формування інвестиційного ресурсу являє собою один із базових індикаторів відтворювального процесу, який характеризує здатність до оновлення

основного капіталу, реалізації структурних трансформацій, створення підґрунтя для сталого розвитку країни. На сьогодні актуальності набуває питання залучення інвестиційного ресурсу з метою фінансування потреб відновлення та розвитку національної економіки інноваційним шляхом, що потребує визначення теоретико-методологічних засад зазначених процесів, як ключового фактору відновлення в післявоєнний період.

Сутнісним аспектам інвестиційного ресурсу і його значенню для модернізаційних процесів були присвячені роботи багатьох науковців, зокрема І.А. Бланка [1], М.І. Бондаря [2], Ю.Н. Воробйова, О. Н. Воробйової [3], А.П. Дуки [4], О.О. Клокара [5], І.М. Кобушко [6], Т.В. Майорової [7], А.В. Черепа [8] та інших.

На сьогодні багато уваги в наукових та професійних економічних колах зосереджено на проблемах повоєнного відновлення економіки України. Так, наприклад, Г.І. Костьов'ят, О.В. Куриліна, А.С. Гавриленко [9], А.Ю. Полчанов [10] та С. В. Іванов [11] розглядають питання економічного відновлення після закінчення війни. Особливостям відновлення окремих галузей або секторів економіки присвячені праці Ю.А. Перегуди, М.М. Кривобереця [12], С.І. Бессонової [13]. Питання фінансової допомоги міжнародних організацій Україні в період війни та управлінські аспекти в період кризових трансформацій розглянуті в роботах Л. М. Маршук та Б.Д. Сторощук [14; 15].

Однак слід зауважити, що нерозкритими є роль і значення інвестиційного ресурсу структурної модернізації національної економіки для відновлення в післявоєнний період.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття теоретико-методологічних засад формування інвестиційного ресурсу та з'ясування практичних аспектів його значення для структурної модернізації економіки України в умовах післявоєнного відновлення. Під час написання статті були використані такі методи: узагальнення, синтез та аналіз.

Результати. Відповідно до даних ООН у 2022 році через війну росії проти України економіка нашої країни скоротилась на 35%, що було спричинено масивними руйнуваннями інфраструктури, зокрема, залізничних шляхів та інших видів сполучень з сусідніми країнами, доріг та мостів; знищенням виробництва та скороченням торгівлі; вагомі втрати від міграції населення. Удари по об'єктах енергетичної інфраструктури призвели до серйозних перебоїв з електро- та теплопостачанням, що стало значною перешкодою не тільки для повернення людей з-за кордону, а і для «виживання» бізнесу, який ще здатен був працювати в умовах війни. Експортний потенціал України було підірвано через блокаду портів та пошкодження металургійної індустрії. В таких умовах бюджетний дефіцит виріс до критичного значення [16].

Аналогічний прогнозований розмір втрат національної економіки на рівні 33-35% ВВП було озвучено міністром фінансів України Сергієм Марченко під час офіційного Прес-брифінгу Міністерства фінансів України в листопаді 2022 року.

За даними оцінки видання «Forbes» розмір фізичних економічних втрат України під час війни становить не менше 90 млрд дол. США, а це близько половини ВВП. Найбільші руйнування через вторгнення росії прийшлися на українську інфраструктуру та нерухомість, що разом налічує щонайменше 64 млрд дол. США [17].

Згідно аналізу проекту «Росія заплатить», що реалізується Київською школою економіки (KSE Institute), Міністерством економіки України та волонтерами із партнерських організацій, в тому числі із Центру економічної стратегії та «Prozorro. Продажі», через війну економіка України зазнала загальних економічних втрат (то б то прямі і непрямі втрати, такі, як скорочення ВВП, відтік інвестицій, втрата робочої сили, значні витрати на оборону і соціальну допомогу населенню) на суму від 543 млрд до 600 млрд дол. США [18].

Зважаючи на такі великі втрати постає питання фінансового забезпечення післявоєнного відновлення України. За даними оцінки ООН відновлення після війни становитиме для України від 350 до 500 бiльйонiв євро [16]. Виходячи з фiнансового виснаження країни війною та недостатності бюджетних ресурсів, важливого значення набуває залучення інвестицій. А враховуючи необхідність не просто відновлення, а й інноваційної перебудови, провідну роль в таких процесах набуває інвестиційний ресурс структурної модернізації економіки. Його можна визначити, як динамічну систему підбору та поєднання інформаційно-правових, фінансових, інтелектуальних та матеріально-технічних компонент, які будуть використані для відновлення та розвитку економічної системи країни в післявоєнний період.

Ефективною моделлю інтенсивного розвитку національної економіки є динамічне зростання ВВП, що давало б можливість за максимально ідеальних умов забезпечувати постійно зростаючі суспільні потреби. Це зумовлює необхідність дотримання постійних темпів економічного розвитку в умовах повного застосування вичерпності виробничих ресурсів, в першу чергу, трудових, забезпечення стабільності цін та міцної позиції вітчизняної економіки в межах світового ринку. В умовах післявоєнного відновлення мова йде також про відбудову інфраструктури, але вже за принципово новими сучасними стандартами, що потребує інноваційного підходу. Масштаби необхідного фінансування будівельних робіт потребують залучення саме інвестиційного капіталу.

Ряд фахівців стверджують, що навіть зараз в період воєнного стану і активних бойових дій Україна становить потенційний інтерес для іноземних інвесторів в перспективі її післявоєнного відновлення. Зокрема, в таких напрямках, як будівництво; енергетика, що є капіталомістким, і водночас дуже важливим для економічного відновлення сектором; аграрна промисловість та агропереробка (значення і потенціал України для світової продовольчої безпеки стали очевидними під час війни); медична реабілітація та медичні інновації, що зумовлено потребою медичної допомоги, протезування, трансплантації та реабілітації як цивільних, так і військових поранених; оборонні технології, сучасне машинобудування та роботи, інформаційні технології, що напряму вплине модернізаційні структурні зрушення в економіці.

Проте для залучення необхідних розмірів інвестицій та побудови стійких інвестиційних відносин з іноземними партнерами Україні необхідно створити відповідні умови - економічні, правові, управлінські, безпекові, іміджеві, що потребує уваги вже сьогодні.

В даному аспекті концепція формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації національної економіки відповідає цим завданням, оскільки передбачає управління інноваційним відновленням та розвитком економіки через такі елементи:

- методи та інструменти стратегічного аналізу для формування трендів інноваційного розвитку в контексті впливу інвестиційного ресурсу;
- інвестиційний механізм провадження інноваційної політики в процесі відновлення та модернізації національної економіки;
- методичні підходи оцінювання ефекту синергії від участі інвестиційного ресурсу в інноваційному розвитку економіки;
- механізми взаємодії інвестиційного ресурсу та установ інвестиційного розвитку.

Велике значення для інноваційного розвитку національної економіки та її післявоєнного відновлення має налагодження ефективної взаємодії установ державного управління з інвестиційним ресурсом. Значний ефект такої взаємодії, на нашу думку, буде отримано в результаті створення інвестиційної платформи з метою реалізації інноваційних технологій для післявоєнного відновлення різних сфер та модернізації економіки України в цілому. Реалізація інвестиційної платформи буде здійснюватись

шляхом взаємодії таких підсистем:

- підсистема організаційно-інституційного середовища, яке представляє собою комплекс основоположних суспільно-політичних, соціально-економічних, законодавчих правил й норм, які визначають певні межі поведінки учасників інвестиційного процесу і формують основу й необхідні умови для забезпечення саме інноваційного розвитку економіки країни;

- нормативно-правова й адміністративна підсистема інвестиційної платформи для забезпечення інноваційного розвитку економіки країни доцільно представити як систему ефективних методів та правил насамперед нормативно-правового характеру і заснованих на них комплексних механізмів й процесів щодо інноваційно-інвестиційного поступу в контексті модернізації національної економіки; суспільно-соціальну сферу для інвестиційної платформи передбачає включення комплексу соціально-економічних завдань, які пов'язані із досягненням рівня стабільності щодо функціонування, показників економічного зростання, підвищення рівня конкурентоспроможності певних об'єктів соціальної сфери як головної умови для інноваційного розвитку загалом економіки країни;

- оптимальне фінансове середовище представляє собою сукупність фінансових інститутів у сфері функціонування банківської й парабанківської систем, та ефективний механізм їх взаємодії для перерозподілу вільних грошових коштів на певний момент часу у вигляді так званого інвестиційного капіталу;

- для господарського середовища використовується система взаємодії господарюючих суб'єктів, які є безпосередніми учасниками інноваційно-інвестиційного процесу, орієнтованого на сталий розвиток економіки країни.

Запропонована платформа являє собою віртуальну площину для вибору фінансових інструментів банківської та парабанківської систем на основі перерозподілу тимчасово вільних грошових коштів у формі інвестиційного капіталу з метою досягнення цілей відновлення національної економіки на інноваційних засадах. Практична реалізація запропонованої платформи створить необхідні умови для функціонування ефективного механізму формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації економіки нашої країни.

Створення зазначеної платформи сприятиме ефективному розподілу тимчасово вільних коштів і перетворенню їх в інвестиційний ресурс шляхом координування інвестиційних потреб та можливостей суб'єктів інвестиційної діяльності за допомогою засобів сучасних інформаційних технологій, тим самим інтегруючи вітчизняні економічні відносини в діджиталізований простір.

Таким чином, в результаті реалізації такого механізму буде розроблено та здійснено комплексну систему дій, виконання яких створить сприятливі умови для мобілізації інвестиційного ресурсу як важливого фактора структурної модернізації національної економіки та післявоєнного відновлення країни.

Мережі доцільно трактувати як функціональний механізм взаємодії декількох просторово відокремлених сторін. Такі технології можуть бути одночасно використані з метою інноваційного відновлення та розвитку одразу декількох галузей. Державна політика повинна бути спрямована на підтримку таких мереж, особливо за напрямками: використання наносайтів та наноportalів для віртуального спілкування, встановлення пріоритетних напрямів досліджень і розробок за допомогою технологічних «дорожніх карт», формування спільних методик в частині тематики досліджень та оптимізації рамок умов їх реалізації.

Перетворення інноваційного потенціалу в інвестиційний ресурс як компоненту інвестиційного потенціалу національної економіки здійснюється шляхом комерціалізації інновацій, коли ідея перетворюючись у готовий продукт стає об'єктом

або стимулом для інвестування, а отже формування відповідного інвестиційного ресурсу шляхом перерозподілу тимчасово вільних коштів серед суб'єктів економічної діяльності, які їх потребують.

Формування оптимальної структури інвестиційного ресурсу України передбачає таке співвідношення його компонент, яке дає максимально позитивний ефект від його реалізації за умови прийняттого рівня затрат. Також передбачається, що за такої структури буде досягнуто визначені цілі та виконано ключові пріоритетні завдання відновлення та модернізації української економіки.

Моделювання інвестиційної платформи має на меті формування он-лайн середовища для ефективного формування та нагромадження інвестиційного ресурсу шляхом застосування інформаційних технологій та прискорення цифровізації інвестиційних процесів в Україні.

Як наслідок успішного використання інвестиційної платформи – розміщення на національному ринку інвестиційного ресурсу з метою ефективного використання для післявоєнної відбудови та модернізаційних структурних перетворень. Це може бути здійснено за участі фінансово-кредитних установ, інвестиційних та фінансових компаній, інвестиційних і венчурних фондів, страхових компаній тощо.

Висновки. Формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації національної економіки через запропоновану онлайн платформу є важливим завданням на шляху післявоєнного відновлення України, що набуває своєї актуальності вже на сучасному етапі. Враховуючи, прогнозований рівень витрат та необхідність інноваційних підходів до процесу відбудови України, інвестиційний ресурс набуває ключового значення для фінансового забезпечення поставлених завдань.

1. Бланк І.А. Інвестиційний менеджмент: начальний курс. 2/е вид., перероб. і доп. К.: Ельга, Ника-Центр, 2006. 552 с.
2. Бондар М.І. Інвестиції та джерела фінансування інвестиційних ресурсів в обліку. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. № 15. С. 220-227.
3. Воробйов Ю.Н. Інвестування: навч. пос. для вузів. Сімферополь: Таврія, 2004. 340 с.
4. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навч. посіб. К. : Каравела, 2007. 424 с.
5. Клокар О.О. Формування інвестиційних ресурсів агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 10. С. 90-95.
6. Кобушко І.М. Стратегія розвитку інвестиційного ринку: теоретичні засади та вітчизняні реалії : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2012. 517 с.
7. Майорова Т. В. Формування інвестиційних ресурсів в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. №15. С.122-132.
8. Череп А.В. Інвестознавство : підручник. К. : Кондор, 2006. 398 с.
9. Костьов'ят Г.І., Куриліна О.В., Гавриленко А.С. Шляхи відновлення національної економіки в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. Вип. №4 (22) 2022. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1473/1471> (дата звернення 08.04.2023)
10. Полчанов А.Ю. Концепція розвитку фінансового потенціалу держави у постконфліктних умовах. *Вісник ХДУ Серія Економічні науки*. 2018. Том 2 № 30 (2018). URL: <http://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/287/283> (дата звернення 08.04.2023)
11. Іванов С. В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. №1(686). С. 75–89.
12. Перегуда Ю.А., Кривоберець М.М. Державна підтримка підприємств туристичної галузі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 23. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/23.3>
13. Бессонова С. І. Розвиток регіонального підприємництва з використанням світового досвіду в умовах воєнного конфлікту. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2019. Вип. 3(36). URL: [http://economics.kntu.kr.ua/pdf/3\(36\)/31.pdf](http://economics.kntu.kr.ua/pdf/3(36)/31.pdf) (дата звернення 08.04.2023)
14. Маршук, Л., Бабюк, А., Страпачук, Л. Вплив міжнародних інституцій на фінансовий стан України в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*. 2022. №37. doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-23

15. Сторощук Б.Д. Прийняття рішень в умовах кризових трансформацій економічної влади. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2021. Випуск 834 Економіка. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/161/119> (дата звернення 08.04.2023)
16. World Economic Situation and Prospects 2023. URL: <https://desapublications.un.org/publications/world-economic-situation-and-prospects-2023> (дата звернення 15.04.2023)
17. Вдовиченко А., Лепушинські В. Українська економіка через війну втратила близько \$100 млрд. Які руйнування коштували Україні найбільше. Розрахунки НБУ. *Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/ukrainska-ekonomika-cherez-viynu-vtratile-blizko-100-mlrd-yaki-ruynuvannya-koshtovali-ukraini-naubilshe-rozrakhunki-nbu-11052022-5956> (дата звернення 11.05.2023)
18. Прямі збитки, нанесені інфраструктурі України в ході війни, складають майже \$63 млрд. Загальні втрати економіки \$543-600 млрд. Kyiv School of Economics: офіційний сайт. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd/> (дата звернення 15.04.2023)

References

1. Blank, I.A. *Investment management: initial course*, Elha, Nyka-Tsentr. 2006.
2. Bondar, M.I. "Investments and sourcings investment resources are in an account". *Finances, account and audit*, no. 15, 2010, pp. 220-227.
3. Vorobiov, Yu.N. *Investing: train aid for the institutes*, Tavriia, 2004.
4. Duka, A. P. *Theory and practice of investment activity. Investing: train aid*. Kharkiv, Karavela, 2007.
5. Klokar, O.O. "Forming of investment resources of agroindustrial production." *Economy of agroindustrial complex*, no 10, 2012, pp.90-95.
6. Kobushko, I.M. *Strategy of investment market development: theoretical principles and domestic realities: monograph*. Sumy, Sumskyi derzhavnyi universytet, 2012.
7. Maiorova, T. V. "Forming of investment resources is in Ukraine." *Finances, account and audit*, no 15, 2010, pp.122-132.
8. Cherep, A.V. *Investment: textbook*. Kyiv, Kondor, 2012.
9. Kostovyat, H.I., Kurylina, O.V., & A.S.Havrylenko. "Ways of recovery of the national economy in the conditions of martime." *Scientific perspectives*, no. 4(22), 2022, perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1473/1471. Accessed 08 April 2023.
10. Polchanov, A.Yu. "Concept of development of the states' financial potential in the post-conflict conditions". *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences"*, no.30 (2), 2018, ejournal.kspu.edu.ua/index.php/ej/article/view/287/283. Accessed 08 April 2023.
11. Ivanov, S.V. "Economic renewal and development of countries is after the armed conflicts and wars: the unlost possibilities are for Ukraine." *Economy of Ukraine*, no. 1(686), 2019, pp.75-89.
12. Pehuda, Yu., and M.Kryvoberets. "State support of enterprises in the tourist industry in the conditions of maritime and post-war reconstruction." *Entrepreneurship and Innovation*, no. 23, 2022. doi.org/10.37320/2415-3583/23.3
13. Bessonova, S. "The Development of Regional Entrepreneurship Using World Experience in a Military Conflict." *Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic Sciences*, vol. 3(36), 2019, [economics.kntu.kr.ua/pdf/3\(36\)/31.pdf](http://economics.kntu.kr.ua/pdf/3(36)/31.pdf). Accessed 08 April 2023.
14. Marshuk, L., Babyuk, A., & L.Strapachuk. "The influence of international institutions on the financial status of Ukraine in war." *Economy and Society*, no.37, 2022. doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-23.
15. Storoshchuk, B. "Decision-making in the conditions of crisis transformations of economic power." *Scientific herald of Chernivtsi University. Series Economics*, no. 834, 2022, econom.chnu.edu.ua/journal/index.php/ecovis/article/view/161/119, Accessed 08 April 2023.
16. "World Economic Situation and Prospects 2023." desapublications.un.org/publications/world-economic-situation-and-prospects-2023. Accessed 15 April 2023.
17. Vdovychenko, A., and V. Lepushynsky. "The Ukrainian economy through war lost about \$100 milliards What destructions costed Ukraine most. Calculations of NBU." *Forbes Ukraine*, forbes.ua/inside/ukrainska-ekonomika-cherez-viynu-vtratile-blizko-100-mlrd-yaki-ruynuvannya-koshtovali-ukraini-naubilshe-rozrakhunki-nbu-11052022-5956. Accessed 11 May 2023.
18. "Proximate damages, inflicted the infrastructure of Ukraine during war, make almost \$63 milliards General losses of economy are \$543-600 milliards." Kyiv School of Economics, kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd/. Accessed 15 April 2023.

**НОРМАТИВНО – ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ В
УКРАЇНІ ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ
В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ**

¹Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки,
кафедра фінансів,
вул.Шевченка, 57, м.Івано-Франківськ,
76018, Україна
тел.+380662625148
e-mail: oksana.tsiupa@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6751-8838

²Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
Педагогічний факультет,
вул. Шевченка,57, м. Івано-Франківськ,
76018,Україна,
тел.: +380509104948,
e-mail:oksana.kondur@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9342-1127

Анотація. У статті досліджуються основні нормативно – правові акти у сфері застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі в Україні, оскільки за переконаннями авторів, від чіткості його формування залежить ефективність, результативність і справедливість розподілу коштів бюджету та утвердження політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та/або їх груп. В науковій літературі відсутнє глибинне вивчення проблеми нормативно-правового забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, тому аналіз законодавства, як окреме дослідження, є актуальним. В статті проаналізовано засади Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, державних стратегій регіонального розвитку на 2021-2027 роки та забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року. Зазначено, що визначення в стратегічних документах України цілей та завдань щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі свідчить про визнання дієвості цього інструменту та подальшого його застосування з метою підвищення ефективності, результативності та справедливості використання бюджетних коштів та надання якісних публічних послуг з урахуванням потреб жінок, чоловіків та / або їх груп, а загалом підвищення рівня соціально-економічного розвитку нашої держави. Результати аналізу нормативно – правових актів, що регулюють бюджетні відносини в Україні свідчать про розвиток, хоч і повільний, законодавчого забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі на державному та місцевому рівнях. Але все ж існують проблеми, які необхідно вирішити з метою забезпечення наскрізного застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Зокрема, включити гендерно орієнтований підхід до Бюджетного кодексу України з метою забезпечення обов'язкового, системного та сталого застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі усіма його учасниками на державному та місцевому рівнях . А також, включати норми застосування гендерно орієнтованого підходу до нормативно – правових актів, які регулюють не тільки процес бюджетного планування, а й процес виконання та звітування про виконання державного та

місцевих бюджетів, що дасть можливість відстежувати Уряду та громадськості обсяги бюджетних коштів, які спрямовуються на забезпечення гендерної рівності.

Ключові слова: гендерно орієнтований підхід, бюджетний процес, нормативно – правові акти, бюджетні програми, управління державними фінансами, гендерні аспекти, сталість застосування гендерно орієнтованого підходу

Tsiupa O.P.¹, Kondur O.S.²

REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF THE APPLICATION IN UKRAINE OF A GENDER ORIENTED APPROACH IN THE BUDGET PROCESS

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine
tel.: +380662625148
e-mail: oksana.tsiupa @pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6751-8838

²Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Pedagogical faculty
57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine
tel.: +380509104948,
e-mail: oksana.kondur@pnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9342-1127

Abstract. The article examines the main regulatory and legal acts in the field of applying a gender-oriented approach in the budget process in Ukraine, because according to the authors' beliefs, the efficiency, effectiveness and fairness of the distribution of budget funds and the approval of the policy of equal rights and opportunities for women and men depend on the clarity of its formation and/or their groups. In the scientific literature, there is no in-depth study of the problem of regulatory and legal support for the application of a gender-oriented approach in the budget process, therefore, the analysis of the legislation as a separate study is relevant. The article analyzes the principles of the State Finance Management Reform Strategy for 2022-2025, state regional development strategies for 2021-2027, and ensuring equal rights and opportunities for women and men until 2030. It is noted that the definition of the goals and objectives in the strategic documents of Ukraine regarding the application of a gender-oriented approach in the budget process indicates the recognition of the effectiveness of this tool and its further application in order to increase the efficiency, effectiveness and fairness of the use of budget funds and the provision of quality public services taking into account the needs of women, men and/or their groups, and generally increasing the level of socio-economic development of our state. The results of the analysis of normative and legal acts regulating budget relations in Ukraine indicate the development, albeit slow, of legislative support for the use of a gender-oriented approach in the budget process at the state and local levels. But still there are problems that need to be solved in order to ensure the end-to-end application of a gender-oriented approach in the budget process. In particular, to include a gender-oriented approach in the Budget Code of Ukraine in order to ensure the mandatory, systematic and sustainable use of a gender-oriented approach in the budget process by all participants in the budget process at the state and local levels. And also, to include norms for the application of a gender-oriented approach to regulatory and legal acts that regulate not only the process of budget planning, but also the process of implementation and

reporting on the implementation of state and local budgets, which will enable the Government and the public to monitor the amount of budget funds that are directed to ensuring gender equality.

Key words: gender-oriented approach, budget process, regulatory and legal acts, budget programs, public finance management, gender aspects, implementation of gender-oriented approach.

Вступ. Враховуючи євроінтеграційні прагнення українського народу та реалії ринкової економіки, в Україні проводяться гендерно - правові реформи, адже для країн Європейського Союзу питання гендерної рівності є одним із пріоритетних і гендерна проблематика сьогодні проголошується як одна із базових у вирішенні не тільки соціальних, але і економічних проблем. Вирішення проблемних питань у сфері рівності прав і можливостей жінок і чоловіків та/або їх груп в Україні є важливою складовою і в системі управління державними фінансами через застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, який поєднує гендерну та бюджетну політики. Важливу роль у цьому процесі відіграє нормативно-правове забезпечення застосування цього інструменту на державному та місцевому рівнях, що дає можливість врахувати широке коло питань, вирішення яких створює рівні можливості для всіх членів суспільства і забезпечує сталий розвиток країни. Гендерний підхід робить бюджет ефективним, справедливим і прозорим, що сприяє підвищенню якості послуг для населення, оскільки визначаються чіткі орієнтири на конкретного споживача та темпів економічного зростання, скороченню бідності, а також ефективному використанню коштів платників податків.

Слід зазначити, що в науковій літературі ми не зустріли системного вивчення проблеми нормативно-правового забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Проте окремі дослідження нормативно-правового забезпечення впровадження та застосування гендерного підходу в процесі розподілу коштів державного та місцевих бюджетів знаходимо у роботах сучасних наукових дослідників, зокрема К. Левченко, Г. Жуковської, О. Кисельової, М. Колодій, С. Гаращенко та ін. Як бачимо, проблема нормативно-правового забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу, як окреме дослідження, є актуальною і такою, що потребує системного вивчення.

Постановка завдання. Дослідити нормативно - правове забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі на державному та місцевому рівнях та сформулювати обґрунтовані висновки.

Результати. Україна впродовж 10 років намагається інтегрувати гендерний підхід в систему управління бюджетними коштами. На жаль, цей процес не має системного характеру та наскрізного застосування на кожній із стадій бюджетного процесу. У 2019 році в рамках Партнерської програми ЄС та Світового банку «Програма підтримки України в управлінні публічними фінансами» в Україні було проведено оцінку гендерно орієнтованого управління державними фінансами [17]. Під час цієї оцінки проаналізовано 9 інструментів управління державними фінансами, серед яких: управління державними інвестиціями, ефективність надання послуг, звітність, законодавчий контроль та інші. При можливій найвищій оцінці "А", Україна отримала середню оцінку за всіма параметрами на рівні "D+", при найнижчій оцінці "D". Це означає, що ми дуже повільно просуваємось від етапу впровадження до етапу повноцінного застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Україна не може ще сьогодні продемонструвати значні результати від його застосування, зокрема в частині підвищення ефективності, прозорості витрачання бюджетних коштів з урахуванням потреб і можливостей жінок та чоловіків та/або їх груп.

Ефективність забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі великою мірою зумовлюється тим, наскільки питання застосування цього інструменту закріплено в нормативно – правових актах, що регулюють бюджетні відносини в Україні.

З метою побудови сучасної, стійкої та ефективної системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення збереження фінансової стабільності держави та створення умов для сталого зростання соціально-інклюзивної економіки через підвищення результативності мобілізації та витрачання державних коштів розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р [1] затверджено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, якою передбачено «подальше практичне застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі на державному та місцевому рівні для забезпечення врахування потреб соціальних груп, у тому числі за гендерною ознакою, зокрема посилення підзвітності головних розпорядників бюджетних коштів та підвищення прозорості бюджетів у цих напрямках». Це свідчить про те, що гендерний підхід залишається серед пріоритетів реформування системи управління державними фінансами і надалі. А Міністерство фінансів України, як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову, бюджетну та боргову політику, продовжує роботу з інтеграції гендерного підходу в бюджетний процес через заходи щодо подальшого розвитку програмно – цільового методу, середньострокового бюджетного планування, що забезпечить, маємо надію, системність та сталість застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі на державному і місцевому рівнях.

Сьогодні Уряд України, рухаючись у напрямку інтеграції з Європейським Союзом та здійснюючи стратегічне планування розвитку нашої країни, низкою інших стратегічних документів також визначає ціль у напрямку застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Так, у 2020 році Кабінет Міністрів України затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки [2], проект якої розроблений Міністерством розвитку громад і територій України та на її виконання у 2021 році затверджено План заходів на 2021-2023 роки [3]. Метою державної регіональної політики, яка лежить в основі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року є – підвищення рівня життя населення, незалежно від місця проживання людини в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні - розвиток та єдність орієнтовані на людину. Відповідно однією із оперативних цілей Стратегії є «забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія домашньому насильству та дискримінації» та завдання щодо: забезпечення застосування гендерного підходу до процесів стратегічного планування та формування бюджету на регіональному та місцевому рівні; створення умов для підвищення потенціалу органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо інтеграції гендерного підходу у стратегічне та бюджетне планування, реалізацію, моніторинг та оцінювання політики регіонального розвитку. Як ми бачимо застосування гендерного підходу в бюджетному процесі є також одним з пріоритетних завдань регіонального розвитку в Україні.

Кабінет Міністрів України у 2022 році схвалив Державну стратегію забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та зокрема операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки [4]. Документ є важливим для формування та реалізації державної політики у всіх сферах, забезпечення стійкості України, її відновлення та подальшого розвитку. Важливим також є збереження досягнень державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків попередніх років, а також інтеграція гендерного підходу в Національну

стратегію відновлення України та інші програмні документи. Одним з завдань Стратегії є «забезпечення застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі на державному та місцевому рівні» (оперативна ціль 1.1 «Підвищено спроможність інституційного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»). Операційний план з реалізації Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року на 2022-2024 роки містить низку заходів та результативних показників, виконання та досягнення яких дасть можливість забезпечити системність у застосуванні гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, наприклад, захід - проведення гендерного аналізу бюджетних програм на державному та місцевому рівні (показник - кількість бюджетних програм, за якими проведено гендерний аналіз, на державному рівні, одиниць: 2023 р. – 100, 2024 р. – 60).

Визначення в стратегічних документах України цілей та завдань щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі свідчить про визнання дієвості цього інструменту та подальшого його застосування з метою підвищення ефективності, результативності та справедливості використання бюджетних коштів та надання якісних публічних послуг з урахуванням потреб жінок, чоловіків та / або їх груп, а загалом підвищення рівня соціально-економічного розвитку нашої держави.

Інтегруючись зі сфери стратегічного планування у площину практичної реалізації заходів, які тісно пов'язані із застосуванням гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, розглянемо нормативно – правові акти Міністерства фінансів України та інших органів центральної влади, які визначають норми врахування гендерних аспектів на усіх стадіях бюджетного процесу та висвітлення у відповідних бюджетних документах цілеспрямованості на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків та/або їх груп.

Неодноразово вже згадувалось про значення наказу Міністерства фінансів України (далі Мінфін) №1 від 02.01.2019 р. «Методичні рекомендації щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі» [5], які адресовано головним розпорядникам бюджетних коштів та іншим учасникам бюджетного процесу для врахування гендерних аспектів у процесі планування, виконання та звітування про виконання бюджетних програм. Наказом визначено порядок та етапи застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Прийняття цього документу є дуже важливим кроком в інституціалізації цього інструменту, оскільки він визначає методіку застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Однак, цей наказ не має норми щодо обов'язкового його застосування головними розпорядниками бюджетних коштів та іншими учасниками бюджетного процесу і впливає на відсутності сталої практики проведення ними аналізу потреб різних цільових груп жінок і чоловіків на етапі розроблення проектів стратегій, програм та заходів, а також під час надання послуг та врахування результатів такого аналізу у бюджетному процесі.

На виконання Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки [6] та з метою перетворення програмно-цільового методу (далі ПЦМ) на інструмент для прийняття ефективних управлінських рішень та ефективного використання державних коштів, Мінфін послідовно вносить зміни в документи, що регулюють порядок застосування ПЦМ. Так, наочним прикладом для підтвердження цієї тези є внесення змін до наказу Мінфіну від 10.12.2010 року №1536 "Про результативні показники бюджетної програми" (наказ Мінфіну від 08.04.2019 №145 [7]). Наказ визначає, що «результативні показники ... дають можливість оцінити ...ефективність надання публічних послуг, ступінь забезпечення рівних прав і

можливостей жінок і чоловіків» та відповідно до цього наказу показники якості мають висвітлювати «користь для суспільства від реалізації бюджетної програми, у тому числі з точки зору забезпечення гендерної рівності». Для наскрізного застосування гендерно орієнтованого підходу потрібно було б включити вимоги щодо врахування гендерних аспектів і до усіх решти характеристик бюджетної програми, що дало б змогу з'ясувати чи звертається увага на потреби жінок, чоловіків та/або їх груп, а також проблеми в процесі надання публічних послуг у межах бюджетної програми [8], що дало б можливість оцінити чи бюджетна програма гендерно чутлива (спрямована на забезпечення гендерної рівності) чи гендерно сліпа.

Іншим наказом від 23.10.2019 року № 446 "Про огляди витрат державного бюджету" [9] Мінфін уже акцентує увагу на важливості врахування результатів гендерного аналізу, як одного з головних етапів методики застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Відповідно до п. 4 наказу під час проведення аналізу ефективності, результативності та економічної доцільності відповідних витрат державного бюджету розглядаються результати гендерного аналізу бюджетних програм. Однак, при розробленні варіантів досягнення цілі огляду витрат відсутня норма визначення конкретного шляху з урахуванням очікуваного гендерного впливу від реалізації варіанта на жінок та чоловіків цільової групи. Це дало б можливість уже на етапі розробки варіантів досягнення цілі огляду витрат включити гендерні аспекти та запропонувати заходи щодо досягнення гендерної рівності та зменшення наявних гендерних розривів.

З метою проведення оцінки ефективності бюджетних програм наказом Мінфіну № 223 від 19.05.2020 [10] було затверджено Порядок здійснення оцінки ефективності бюджетних програм головними розпорядниками коштів державного бюджету, яким визначено організаційні та методологічні засади її здійснення. Наказом визначено, що одним із джерел інформації для проведення оцінки ефективності бюджетних програм є результати гендерного аналізу бюджетних програм, а також рекомендація проведення гендерного аналізу бюджетної програми, як один з напрямів підвищення ефективності бюджетної програми в майбутньому. Ці норми наказу не дають можливості оцінити вплив бюджетної програми на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків та зменшення гендерних розривів при оцінці ефективності бюджетних програм. Варто зазначити, що Мінфін не врахував норму щодо використання результатів гендерного аналізу при оцінці ефективності бюджетних програм на місцевому рівні, що порушує принцип єдності бюджетної системи України.

Мінфін продовжує працювати над посиленням стратегічного підходу до бюджетного планування на середньострокову перспективу. З метою розроблення та оновлення відповідних інструкцій з підготовки бюджетних документів для ухвалення трирічної Бюджетної декларації та формування проекту державного бюджету на її основі, Мінфін затвердив наказом № 21.07.2022 № 207 Інструкцію з підготовки пропозицій до Бюджетної декларації [11], яка також містить норми застосування гендерно орієнтованого підходу. Зокрема, головний розпорядник бюджетних коштів разом з бюджетною пропозицією подає інформацію щодо врахування гендерного аспекту під час формування бюджетних показників, а розрахунок обсягів видатків та надання кредитів на середньостроковий період здійснюються з урахуванням результатів гендерного аналізу бюджетних програм. В цьому документі Мінфін вперше прописує норму застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі спеціалістами/ками структурних підрозділів самого Міністерства під час здійснення аналізу бюджетних пропозицій, отриманих від ГРК державного бюджету, з урахуванням результатів гендерного аналізу бюджетних програм. Однак, як показують дослідження, в Україні низький рівень розуміння проблематики гендерної рівності

державними службовцями та посадовими особами місцевого самоврядування, збереження усталених гендерних стереотипів щодо соціальних ролей жінок і чоловіків, що призводить до відсутності сталої практики проведення ними аналізу потреб різних цільових груп жінок і чоловіків на етапі розроблення проектів нормативно-правових актів, загальнодержавних програм, стратегій розвитку галузей, а також під час надання послуг та врахування результатів такого аналізу у бюджетному процесі [4]. Недостатній рівень підготовки фахівців Мінфіну у сфері гендерної рівності, які беруть участь в аналізі пропозицій, може вплинути на низький рівень розуміння та застосування гендерно орієнтованого підходу в середньостроковому плануванні. З метою підвищення компетенцій державних службовців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, Мінфіну необхідно при розробці нової Стратегії реформування системи управління державними фінансами визначити завдання та затвердити заходи щодо проведення відповідних навчань спеціалістів/ток.

Такі ж норми щодо застосування гендерно орієнтованого підходу визначені і в наказі Мінфіну від 21.12.2022 № 450 «Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів» [12].

Однак, жоден із наказів № 207 чи № 450 [11; 12] не містить норми щодо відображення в пропозиції до Бюджетної декларації та бюджетному запиті головними розпорядниками бюджетних коштів інформації про досягнення мети та виконання завдань в частині забезпечення гендерної рівності та обсяги коштів, які необхідні для цього в середньостроковій перспективі. Відсутність цих норм не дає можливості відстежувати Уряду та громадськості обсяги коштів, які планується спрямувати на забезпечення гендерної рівності з державного та місцевих бюджетів, в тому числі кожним ГРК, впродовж планового та наступних за плановим двома бюджетними періодами.

Сьогодні рекомендації щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі містяться в нормативно – правових актах і інших органів центральної влади. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 р. № 930 «Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [13], яка затверджує Типове положення про відповідальний підрозділ з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та Типове положення про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі. Згідно нововведень, до функцій підрозділу входить надання іншим структурним підрозділам органу влади необхідну методично-консультативну допомогу щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. До обов'язків радника входить внесення пропозицій щодо здійснення видатків із застосуванням результатів гендерного аналізу та гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Отже, застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі стає частиною гендерного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні.

Нормативно – правові акти Міністерства соціальної політики України, як спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги теж містять норми щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Так, наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» від 27 грудня 2022 р. № 359 [14] рекомендує територіальним громадам формувати місцеві цільові та бюджетні програми із застосуванням гендерно орієнтованого підходу у бюджетному

процесі. Варто відзначити, що цей наказ один з перших, який містить норму (п. 2.7) щодо підготовки звітної інформації про «ступінь впливу реалізованих завдань та заходів на соціально-економічне становище жінок і чоловіків та/або їхніх груп, зокрема, щодо сфер, в яких вдалося зменшити гендерні розриви, усунути дискримінацію та зменшити кількість випадків домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, в тому числі інформацію, отриману при проведенні моніторингу та оцінювання. А за наявності будь-яких розбіжностей і відхилень від прогнозованого рівня впливу виконання оперативних цілей, завдань та заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, до звіту рекомендується включати інформацію про причини таких відхилень».

Можна стверджувати, що Міністерство фінансів України та інші центральні органи виконавчої влади не лише декларують застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі в стратегічних документах, але і докладають багато зусиль для його практичного застосування через нормативно – правові акти, які регулюють бюджетні відносини та відносини в інших сферах життєдіяльності суспільства. Все ж існують проблеми, які необхідно вирішити з метою збереження досягнень державної політики у сфері застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі та подальшої його інтеграції, та застосування на державному та місцевому рівнях, зокрема:

1. Відсутність законодавчої норми обов'язкового застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі, що робить це факультативним і залежним від політичної волі конкретного керівника.

2. Слабка координація між всіма учасниками бюджетного процесу щодо застосування гендерно орієнтованого підходу на всіх стадіях бюджетного процесу.

3. Низький рівень підготовки фахівців у сфері гендерної рівності, які беруть участь у бюджетному процесі.

4. Відсутність державного аудиту та державного моніторингу щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі [15].

У рамках цього, важливими напрямком подальшої діяльності органів центральної влади є підготовка законодавчих положень для закріплення норм в Бюджетному кодексі України та інших нормативно-правових актах щодо застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі головними розпорядниками бюджетних коштів та іншими учасниками бюджетного процесу [16], що є важливим елементом забезпечення сталості застосування цього інструменту в процесі планування та виконання державного та місцевих бюджетів.

З метою забезпечення наскрізного застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі Мінфіну необхідно і надалі включати норми застосування гендерно орієнтованого підходу до нормативно – правових актів, які регулюють не тільки процес бюджетного планування, а й процес виконання бюджетних програм, державного та місцевих бюджетів. Нормативно – правове забезпечення процесу звітування про виконання бюджетних програм (бюджету) також має враховувати гендерні аспекти і відображати інформацію про результати впливу досягнутих завдань та реалізованих заходів на соціально – економічне становище жінок, чоловіків та/або їх груп, розподіл видатків державного та місцевих бюджетів та обсяги бюджетних коштів, які спрямовані на забезпечення гендерної рівності в країні та/чи територіальній громаді.

Висновки. Результати аналізу норм зазначених вище законодавчих актів свідчать про відсутність систематизаційної ознаки законодавчої бази щодо застосування в Україні гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі та їх рекомендаційний характер. Розпорошеність норм по різних актах законодавства значно ускладнює

процес належного застосування цього інструменту в бюджетного процесу. Нормативно правові акти повинні містити не тільки рекомендації, але і вимоги щодо впровадження та обов'язкового застосування гендерно орієнтованого підходу на кожній зі стадій бюджетного процесу як на державному, так і на місцевому рівнях.

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації» від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 12 травня 2021 р. № 497-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 08.04.2023)
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки» від 12 серпня 2022 р. № 752-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/proskhvalennia-derzhavnoi-stratehii-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-752-120822> (дата звернення 08.04.2023).
5. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі» № 1 від 02.01.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19/print> (дата звернення: 13.04.2023).
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки» від 8 лютого 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
7. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до Загальних вимог до визначення результативних показників бюджетних програм» від 08 квітня 2019 року № 145 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0444-19#Text> (дата звернення 08.04.2023).
8. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі: практ. посіб. / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа. Київ : Віваріо, 2020. – 88 с.
9. Наказ Міністерства фінансів України «Про огляди витрат державного бюджету» від 23 жовтня 2019 року № 446 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1277-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
10. Наказ Міністерства фінансів України «Про оцінку ефективності бюджетних програм державного бюджету» від 19 травня 2020 року № 223 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-20#Text> (дата звернення 11.04.2023).
11. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції з підготовки пропозицій до Бюджетної декларації» від 27 липня 2022 року № 207 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-22#Text> (дата звернення 11.04.2023).
12. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Інструкції з підготовки бюджетних запитів» від 21 грудня 2022 року № 450 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-22#Text> (дата звернення 11.04.2023).
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 09 жовтня 2020 р. № 930 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 13.04.2023)
14. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» від 27 грудня 2022 р. № 359 URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/6267.html> (дата звернення 10.04.2023)
15. Жуковська Г.Г., Левченко К.Б., Остапенко О.О., Суслова О.І. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Частина 1. За заг.ред Левченко К.Б. Київ, 2020. 186 с.
16. Цюпа О. П., Кондур О. С., Василюк М. М. Гендерний підхід у бюджетному процесі. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 288-297
17. PEFA Assessment of Gender Responsive Public Financial Management, 2021. URL: <https://www.pefa.org/node/4411> (дата звернення: 15.04.2023).

References

1. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the Strategy for reforming the state finance management system for 2022-2025 and the plan of measures for its implementation" dated December 29,

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Вип 19. Т.1

- 2021 No. 1805. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text. Accessed 10 April 2023.
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027" dated August 5, 2020 No. 695. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020- %D0%BF#Text. Accessed 10 April 2023.
 3. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of implementation in 2021-2023 of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027" dated May 12, 2021 No. 497. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws /show/497-2021-%D1%80#Text. Accessed 8 April 2023
 4. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the State Strategy for ensuring equal rights and opportunities for women and men for the period until 2030 and the approval of the operational plan for its implementation for 2022-2024" dated August 12, 2022 No. 752. Cabinet Ministry of Ukraine, www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-derzhavnoi-stratehii-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-752-120822. Accessed 8 April 2023.
 5. Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Approval of Methodological Recommendations for the Implementation and Application of a Gender-Based Approach in the Budget Process" No. 1 dated January 2, 2019. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201- 19/print. Accessed 13 April.
 6. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy for reforming the state finance management system for 2017-2020" dated February 8, 2017 No. 142. The Verkhovna Rada of Ukraine, /zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80#Text. Accessed 12 April 2023.
 7. Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Approval of Changes to the General Requirements for Determining Performance Indicators of Budget Programs" dated April 8, 2019 No. 145. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0444-19#Text. Accessed 8 April 2023
 8. Ivanina, T., Kiselova, O., Kolodii, M., Ostapchuk, O., and O. Tsiupa. *Gender-oriented approach in the budget process: practice. manual*. Kyiv, Vivario, 2020.
 9. Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Reviews of State Budget Expenditures" dated October 23, 2019 No. 446. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1277-19#Text. Accessed 10 April 2023
 10. Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On evaluation of the effectiveness of budget programs of the state budget" dated May 19, 2020 No. 223. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0646-20#Text. Accessed 11 April 2023
 11. Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Approval of the Instructions for the Preparation of Proposals for the Budget Declaration" dated July 27, 2022 No. 207. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-22#Text. Accessed 11 April 2023.
 12. Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Approval of the Instructions for the Preparation of Budget Requests" dated December 21, 2022 No. 450. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0882-22#Text. Accessed 11 April 2023.
 13. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of ensuring equal rights and opportunities for women and men" dated October 9, 2020 No. 930. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0 %BF#Text. Accessed 13 April 2023
 14. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine "On Approval of Methodological Recommendations for the Implementation of a Gender Approach and an Approach Based on Observance of Human Rights at the Level of Territorial Communities" dated December 27, 2022 No. 359. Ministry of Social Policy of Ukraine, www.msp.gov.ua/documents/6267.html. Accessed 10 April 2023
 15. Zhukovska, H.G., Levchenko, K.B., Ostapenko, O.O., and O.I. Suslov. *Gender policy in regulatory documents*. Part 1. Kyiv, 2020.
 16. Tsiupa, O. P., Kondur, O. S., and M. M. Vasyliuk. "Gender approach in the budget process." *Actual problems of development of the economy of the region*, issue 18(2), 2022, pp. 288-297
 17. PEFA Assessment of Gender Responsive Public Financial Management, 2021, www.pefa.org/node/4411. Accessed 15 April 2023.

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

УДК 338.48

doi: 10.15330/apred.1.19.288-298

Семирга Л.І.¹, Хомин В.Р.², Казюка Н.П.³, Гуменюк В.В.⁴

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ГОТЕЛЬНО-ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
ОП «Міжнародний готельно-туристичний
бізнес»,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: +38(0342) 72-71-89,

¹e-mail: liudmyla.semyrha@nung.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9558-8705

²e-mail: volodymyr.khomyn@nung.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-7787-6903

³e-mail: nataliia.kaziuka@nung.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9440-7431

⁴e-mail: grc@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-8493-4470

Анотація. У статті здійснено дослідження елементів екологічних компетентностей, які можливо сформувати у фахівців з міжнародного готельно-туристичного бізнесу з використанням міждисциплінарного підходу. Обґрунтовано необхідність оцінки знань, умінь, навичок, які є необхідними для успішної роботи у сфері готельно-туристичного бізнесу з точки зору екологічної відповідальності. Проаналізовано нормативні акти, інституційні норми та правила, які регулюють діяльність готельно-туристичних підприємств в екологічній сфері, що дало змогу з'ясувати понятійні конструкції, які пов'язані з екологічною відповідальністю в готельно-туристичному бізнесі.

На основі опитувань фахівців-практиків з'ясовано рівень обізнаності представників готельно-туристичного бізнесу з проблематикою екологічної відповідальності, застосування екологічних практик у готельній справі; завдяки спостереженням за роботою готелів та функціонуванням курортів виявлено питання відповідального поводження з відходами, енергетичними та водними ресурсами, природними територіями.

Обґрунтовано формування професійних компетентностей у фахівців за бакалаврською освітньою програмою «Міжнародний готельно-туристичний бізнес» Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу з екологічної відповідальності готельного бізнесу, що полягає у здатності готелів та інших закладів гостинності дбати про навколишнє середовище, зменшувати вплив своєї діяльності на природу та ресурси, регламентувати процес забезпечення збалансованого розвитку готельно-туристичної індустрії, забезпечувати економічний, соціальний і екологічний розвиток територій.

Розроблено структурно-логічну схему формування компетентностей майбутніх фахівців з міжнародного готельно-туристичного бізнесу; розглянуто асиметрію готельної індустрії Green Key на карті Європи; описано проблеми, що стримують подальший розвиток екологічного туризму; виокремлено фактори досягнення сталого розвитку готельно-туристичного бізнесу;

ідентифіковано заходи, які можуть допомогти готелю зменшити свій вплив на навколишнє середовище та створити більш конкурентоспроможні послуги харчування за рахунок екологічного фактору.

На основі вивчення міжнародного досвіду доведено, що наявність сталих практик у готелях не лише приносить користь навколишньому середовищу, але й покращує економічну і соціальну поведінку туристів, підвищує моральний дух персоналу та сприяє довгостроковому успіху готелю.

Ключові слова: екологічні компетентності, готельно-туристичний бізнес, сталий розвиток, готельна індустрія.

*Semyrha L.I.*¹, *Khomyn V.R.*², *Kaziuka N.P.*³, *Humeniuk V.V.*⁴
**DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL COMPETENCES OF SPECIALISTS
FROM THE INTERNATIONAL HOTEL AND TOURISM BUSINESS**

Ivano-Frankivsk National
technical university of oil and gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Educational program "International hotel and
tourism business",
Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine,
tel.: +38(0342) 72-71-89,

¹ e-mail: liudmyla.semyrha@nung.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9558-8705

² e-mail: volodymyr.khomyn@nung.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-7787-6903

³ e-mail: nataliia.kaziuka@nung.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-9440-7431

⁴ e-mail: grc@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-8493-4470

Abstract. The article examines the elements of environmental competences that can be formed in specialists in the international hotel and tourism business using an interdisciplinary approach. The need to assess the knowledge, skills, and abilities necessary for successful work in the field of hotel and tourism business from the point of view of environmental responsibility is substantiated. Normative acts, institutional norms and rules that regulate the activities of hotel and tourism enterprises in the environmental sphere were analyzed, which made it possible to clarify conceptual structures related to environmental responsibility in the hotel and tourism business.

On the basis of surveys of practitioners, the level of awareness of representatives of the hotel and tourism business with the issue of environmental responsibility, the application of environmental practices in the hotel business was determined; thanks to the observation of the work of hotels and the operation of resorts, the issue of responsible management of waste, energy and water resources, and natural territories was revealed.

The formation of professional competences among specialists under the bachelor's educational program "International Hotel and Tourism Business" of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas in environmental responsibility of the hotel business, which consists in the ability of hotels and other hospitality establishments to care for the environment and reduce the impact of their activities, is substantiated on nature and resources, to regulate the process of ensuring the balanced development of the hotel and tourist industry, to ensure the economic, social and ecological development of the territories.

A structural and logical scheme for the formation of competencies of future specialists in the international hotel and tourism business has been developed; the asymmetry of the Green Key hotel industry on the map of Europe is considered; the problems hindering the further development of ecological tourism are described; the factors of achieving sustainable development of the hotel and tourist business are singled out; measures are identified that can help the hotel reduce its impact on the environment and create more competitive catering services due to the environmental factor.

Based on the study of international experience, it has been proven that the presence of sustainable practices in hotels not only benefits the environment, but also improves the economic and social behavior of tourists, increases the morale of the staff and contributes to the long-term success of the hotel.

Keywords: environmental competences, hotel and tourism business, sustainable development, hotel industry.

Вступ. Останні дослідження в царині формування знань майбутніх фахівців зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація» вказують на те, що розуміння екологічних проблем та прийняття екологічної відповідальності мають важливе практичне значення для успішної роботи на підприємствах готельно-туристичної індустрії. А одним із головних напрямів розвитку екологічних компетентностей у міжнародному готельно-туристичному бізнесі є забезпечення сталого розвитку. Згідно з дослідженнями фінансових умов сталого розвитку курортного господарства України у праці В. Гуменюка [1], сталий розвиток включає економічний, соціальний та екологічний аспекти, і тому фахівці з туризму і рекреації повинні мати розуміння цих аспектів та здатність до їх інтеграції у своїй професійній діяльності. Ще одним важливим аспектом розвитку екологічних компетентностей, які розглянуті у праці Ю. Уманціва, В. Гуменюка та О. Кравчука, є формування професійного інтелекту – здатності до прийняття рішень, що базуються на принципах юридичної та соціально-економічної відповідальності [2]. Згідно з дослідженнями М. Адамчик, А. Бетлей, Й. Гондек, А. Охотіної [3], фахівці повинні мати знання про екологічні проблеми та їх вплив на природне середовище, а також здатність до аналізу екологічних аспектів своєї діяльності та прийняття рішень, спрямованих на зменшення негативного впливу. Деякі дослідження також підкреслюють важливість врахування соціально-демографічних факторів при організації туризму, що впливають на сталий розвиток Карпатського Єврорегіону [4], розвитку компетентностей з антикризового управління фахівців з міжнародного готельно-туристичного бізнесу у зв'язку з проблемами спричиненими Covid 19, війною росії проти України [5;6]. Визнаючи незаперечну наукову та практичну значущість проведених досліджень вважаємо, що саме питання формування екологічних компетентностей залишаються недостатньо опрацьованими як на теоретичному, так і на прикладному рівнях і потребують окремого поглибленого дослідження. В контексті ревіталізації туристично-рекреаційного потенціалу територій і необхідності повоєнного відновлення міжнародного туризму в Україні, майбутні фахівці з міжнародного готельно-туристичного бізнесу повинні мати здатність до ефективної комунікації з клієнтами, співробітниками та іншими стейкхолдерами вектора сталого розвитку сфери послуг гостинності.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у вивченні елементів екологічних компетентностей, які можливо сформувати у фахівців з міжнародного готельно-туристичного бізнесу з використанням міждисциплінарного підходу. Основна ідея полягає в тому, щоб оцінити – які знання, уміння та навички є необхідними для успішної роботи у сфері готельно-туристичного бізнесу з точки зору екологічної відповідальності. Для досягнення цієї мети, авторський колектив застосовував такі методи дослідження:

– аналіз нормативних актів, що дало змогу з'ясувати понятійні конструкції, які пов'язані з екологічною відповідальністю в готельно-туристичному бізнесі, інституційні норми та правила, які регулюють діяльність готельно-туристичних підприємств в екологічній сфері [7; 8; 9];

– опитування фахівців-практиків, що дало змогу з'ясувати рівень обізнаності представників готельно-туристичного бізнесу з проблематикою екологічної відповідальності, застосування екологічних практик у готельній справі [10];

– спостереження за роботою готелів та функціонуванням курортів, що дозволило виявити питання відповідального поведіння з відходами, енергетичними та водними ресурсами, природними територіями [11; 12].

Результати. Ціннісна парадигма, за якою в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу здійснюється підготовка фахівців за бакалаврською освітньою програмою «Міжнародний готельно-туристичний бізнес» передбачає формування професійних компетентностей з екологічної відповідальності готельного бізнесу, що полягає у здатності готелів та інших закладів гостинності дбати про навколишнє середовище, зменшувати вплив своєї діяльності на природу та ресурси, регламентувати процес забезпечення збалансованого розвитку готельно-туристичної індустрії, забезпечувати економічний, соціальний і екологічний розвиток територій. З урахуванням чинного стандарту вищої освіти та змін у нормативному полі регулювання освітньої діяльності [13; 14; 15] розглянемо концептуальні підходи до формування компетентностей здобувачів вищої освіти за освітньою програмою «Міжнародний готельно-туристичний бізнес», що реалізується в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу (рис. 1).

Вивчення прогресивного міжнародного досвіду, дає можливість стверджувати, що наявність сталих практик у готелях не лише приносить користь навколишньому середовищу, але й покращує економічну і соціальну поведінку туристів, підвищує моральний дух персоналу та сприяє довгостроковому успіху готелю. Концепт екоготелю - це інноваційний підхід до готельної індустрії, який орієнтується на екологічну сталість та відповідальність. Екоготель має функціонувати з урахуванням раціонального використання енергії та максимальної ефективності використання природних ресурсів. Готелі можуть використовувати значні обсяги води, енергії та інших ресурсів, а також створювати великі обсяги відходів. Тому готелі мають зобов'язання діяти відповідально та мінімізувати свій вплив на довкілля, зокрема за допомогою енергоефективності, водозбереження, сортування та переробки відходів.

Джерело: Розроблено авторським колективом.

Рис. 1. Структурно-логічна схема формування компетентностей майбутніх фахівців з міжнародного готельно-туристичного бізнесу

Fig. 1. Structural and logical scheme of competence formation of future specialists in the international hotel and tourism business

Готелі можуть ставити перед собою досяжні цілі щодо скорочення викидів вуглекислого газу, використання відновлюваних джерел енергії та зменшення використання пластику та інших матеріалів, що негативно впливають на довкілля. Екологічні готелі можуть стати привабливішими для туристів, які віддають перевагу екологічним та сталим рішенням у поведінці споживача. Такі готелі можуть реалізовувати концепцію екологічного дизайну, використовувати органічні продукти у ресторанах, забезпечувати можливості для відновлювання енергії та здорового відпочинку.

Green Key – це міжнародна програма сертифікації підприємств сфери послуг гостинності, яка визначає стандарти екологічної сталості й відповідального бізнес-менеджменту [16]. Сертифікація готелів Green Key є дуже важливою для забезпечення сталого розвитку міжнародного готельно-туристичного бізнесу та збереження навколишнього середовища. Отримання сертифікату Green Key дає готельним підприємствам можливість продемонструвати свій зобов'язання щодо збереження навколишнього середовища та відповідального відношення до природних ресурсів. Також, сертифікація Green Key сприяє маркетинговій діяльності у залученні туристів, оскільки зростає чисельність споживачів із вмотивованою екологічною поведінкою на ринку туристичних послуг. На Рис. 1 представлена карта Європи з відображенням асиметрії розподілу сертифікованої готельної індустрії Green Key.

Рис. 2. Асиметрія готельної індустрії Green Key на карті Європи

Fig. 2. Asymmetry of the Green Key hotel industry on the map of Europe

Джерело: Експлікація картографічних даних з офіційного сайту Green Key [16]

Оцінюючи картографічний матеріал рис. 1 можна зробити висновок, що сертифікат Green Key є більш поширеним у північній та західній Європі, де кількість готелів з сертифікатом є значно вищою, ніж в південній та східній Європі.

Воєнно-терорестична агресія росії проти України спричинила окупацію частини рекреаційних територій. Зокрема анексія АР Крим у 2014 р. значно ускладнила можливості рекреації і туризму. Після повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. цільове використання рекреаційних комплексів Чорного та Азовського морів стало неможливим.

Проблеми пов'язані з безпекою відпочинку та низькою якістю пляжів, стали надзвичайно актуальними для розвитку екологічного туризму. Дослідження показують, що ці фактори суттєво обмежують здатність курортно-рекреаційних destinations залучати туристів. Незважаючи на те, що курортний сервіс має базові вимоги європейських стандартів, Україні загрожує втрата внутрішніх споживачів і неможливість розгорнути пропозицію послуг пляжного відпочинку. Українська система класифікації морських пляжів базується на кількох критеріях, включаючи однорідність покриття, ширину пляжної смуги та характеристики прилеглої території, такі як рельєф, ширина і висота над рівнем моря. Крім того, вимагається проведення інженерних робіт для розміщення необхідних приміщень і пляжного обладнання. Національна система класифікації річкових та озерних пляжів базується на чотирьох типах, залежно від ширини зони затоплення, необхідності проведення робіт із захисту, намівання території та будівництва інженерних споруд для захисту від повені. На громадському рівні була розроблена оригінальна пропозиція щодо локальної сертифікації курортно-рекреаційних пляжів. Згідно з цією пропозицією, запропонована система сертифікації побудована на основі п'ятирівневої категоризації курортно-рекреаційних пляжів, що присвоює спеціальну відзнаку – розпізнавальний знак від 1 до 5 морських мушель, залежно від комфортності курортного сервісу. Перший рівень сертифікації включає мінімальний набір послуг, таких як рятувальний пост, медпункт, туалети, питна вода та кабінки для переодягання. Другий рівень доповнюється шезлонгами, тіншовими навісами, прокатом спортивного та розважального інвентарю та торговими точками. Третій рівень передбачає душові кабіни, дитячий сектор, атракціони та кафе. Четвертий рівень функціонує зі спортивним майданчиком з тренажерами, Wi-Fi, СПА-кабінами та столиками і матрацами для шезлонгів. П'ятий рівень включає парковку біля зони відпочинку, стаціонарний басейн, анімаційні програми для дітей і дорослих, пляжний клуб та уніформу обслуговуючого персоналу. Варто зазначити, що національна сертифікація рекреаційних пляжів не проводиться в Україні, а міжнародне підтвердження якості послуг пляжного відпочинку є незначним. Міжнародний сертифікат «Блакитний прапор» є відзнакою, яку присуджує Європейська комісія з охорони навколишнього середовища кожні 5 років з підтвердженням щорічно за 29 критеріями тестування чистоти води, прилеглої акваторії та піску. За результатами проведення тестування, 4 рекреаційні пляжі в Україні в свій час здобували цю престижну відзнаку. Серед них є Іллічівський міський комунальний пляж, який починаючи з 2009 по 2022 р. підтримував свій статус. Це свідчить про високі стандарти, які дотримувалися Іллічівський міським комунальним пляжем у питанні збереження чистоти його води, прилеглої акваторії та піску. Отримання Міжнародного сертифікату «Блакитний прапор» є важливим етапом в розвитку туризму та рекреації на пляжах. Ця відзнака забезпечує високу якість і безпеку для туристів, які відвідують рекреаційні пляжі. Крім того, це може бути стимулом для інших пляжів дотримуватись високих стандартів і отримати цю відзнаку у майбутньому [17, с. 80-81].

Таким чином, для того щоб досягти сталого розвитку готельно-туристичний бізнес має враховувати наступні фактори:

- бути економічно стійкими і відповідати на потреби споживачів, без шкоди для економічного добробуту;

- бути соціально відповідальним і сприяти розвитку соціально-культурної сфери, зокрема забезпечувати робочі місця, привабливі умови проживання і сприяти збереженню культурної спадщини та традицій;

- забезпечувати екологічну стійкість і зменшувати негативний вплив на довкілля, в тому числі здійснювати захист природних ресурсів;

- стимулювати інновації і використання новітніх технологій для поліпшення якості послуг та оптимізації бізнес-процесів;

- працювати в міжнародному контексті у партнерстві з громадськими організаціями, владними установами та іншими зацікавленими сторонами, щоб спільно розробляти і реалізовувати стратегії сталого розвитку;

- забезпечувати ефективне використання енергії, зменшувати витрати електроенергії, природного газу та води, а також мінімізувати викиди в атмосферу. Готелі можуть встановлювати енергоефективне обладнання та розпоряджатися енергією розумно, наприклад, вимикати світло та інші електроприлади в номерах, коли вони не використовуються;

- забезпечувати раціональне управління відходами та впроваджувати схеми їх вторинного використання та переробки;

- використовувати технології, що зменшують витрати води, забезпечувати раціональне використання водних ресурсів та промивати білизну за допомогою екологічно чистих засобів. Готелі можуть впроваджувати практики водозбереження, такі як використання посухостійкого ландшафтного дизайну та збір дощової води для поливу;

- використовувати технології, що зменшують викиди в атмосферу, зокрема екологічно чисті системи опалення й кондиціонування повітря;

- зменшувати використання природних ресурсів, наприклад, замінювати пластикові посуд та прибори на біорозкладні матеріали;

- встановлювати обмежувачі води в душах та кранах, використовувати відновлювані джерела водопостачання;

- використовувати продукти з екологічно чистих джерел, зменшувати використання штучних добрив та хімічних речовин в процесі обробки зеленої зони;

- підтримувати відповідальне споживання, забезпечуючи гостям стимули та можливості для зменшення свого впливу на довкілля;

- пропонувати місцеві страви та напої в своїх ресторанах, закуповувати продукти від місцевих постачальників, пропонувати туристичні екскурсії, що сприяють розвитку місцевої економіки, взаємодіяти з місцевою громадою, пропонуючи можливості працевлаштування та навчання, підтримувати місцевий бізнес і долучаючись до громадських ініціатив;

- надавати гостям інформацію про сталі практики, сприяти підвищенню екологічної обізнаності за допомогою вивісок та освітніх матеріалів, а також пропонувати екскурсії та заходи, які висвітлюють місцеві екосистеми та зусилля для їх збереження.

Екологічні податки і штрафи є важливими інструментами для зменшення впливу готельного бізнесу на довкілля та стимулювання прийняття більш сталого підходу до бізнесу.

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду регулювання готельно-туристичної індустрії в країнах ЄС дає змогу окреслити можливий інструментарій фіскального й адміністративного стимулювання сталого розвитку:

– встановлення податку за використання енергії, який застосовується до рахунків за електроенергію та інших джерел енергії, що використовуються в готелях. Такий фіскальний вплив може стимулювати готелі до використання більш енергоефективних рішень та використання альтернативних джерел енергії;

– запровадження податку на викиди CO₂ – може бути застосований до транспорту, який використовується готелями для трансферу гостей, буде стимулювати готелі до використання більш екологічних транспортних засобів;

– застосування штрафів за викидання відходів. Оскільки готелі можуть бути позбавлені ліцензій та отримувати штрафи за неправильне поводження з відходами або за їх викидання в природне середовище, такий адміністративний важіль стимулює готельний бізнес до використання більш ефективних методів управління відходами;

– наявність практики застосування штрафів за порушення екологічних стандартів, готельні підприємства можуть отримувати штрафи за порушення екологічних стандартів і недотримання екологічних норм.

– застосування спеціального збору за використання води, що стимулює готельний бізнес до зменшення споживання води та до використання більш ефективних методів її збереження.

За рахунок екологічного фактору в готельному бізнесі вдається створити більш конкурентоспроможні послуги харчування. Екологічне харчування гостей у готелі може бути реалізоване за допомогою наступних заходів:

– приготування страв, що виготовляються з продуктів органічного виробництва та без використання шкідливих добрив та пестицидів;

– використання місцевих продуктів, що зменшує викиди вуглецю, пов'язані з транспортуванням продуктів а також сприяє розвитку місцевої економіки;

– забезпечення роздільного збирання та переробки відходів;

– використання екологічної посуду та столових приборів;

– мінімізація використання пластикових упаковок та пакувальних матеріалів;

– зниження кількості відходів шляхом використання продуктів, що не підлягають довготривалому зберіганню, та раціонального планування меню;

– збереження води шляхом використання економних кранів та насадок.

Виконання цих заходів може допомогти готелю зменшити свій вплив на навколишнє середовище та створити більш конкурентоспроможні послуги харчування за рахунок екологічного фактору.

1. Гуменюк В.В. Фінансові умови сталого розвитку курортного господарства України. *Фінанси України*. 2009. № 4. С. 64–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_4_8. (дата звернення: 05.03.2023).
2. Umantsiv Y. M., Humeniuk V. V., Kravchuk O. O. Formation of the economic component of professional intellect of future lawyers: a competence vector. *Economic Theory and Law*. 2021. Vol. 4, no. 47. P. 116–129. URL: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-47-4-116> (date of access: 05.03.2023).
3. Adamczyk M., Betlej A., Gondek J., Ohotina A., Technology and sustainable development: towards the future? / M. Adamczyk et al. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2019. Vol. 6, no. 4. P. 2003–2016. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4\(32\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4(32))
4. Humeniuk, V., Kaziuka, N., Sheketa, Y. (2021). Socio-Demographic Factors influencing the Sustainable Development of Carpathian Euroregion: Case of Tourism Development. *Grassroots Journal of Natural Resources*, 4(1): 106-122. Doi: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.040108>
5. International hotel and tourism business: anti-crisis management aspects. / V. Humeniuk et al. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. Vol. 1, no. 42. P. 493–501. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3738>

6. Гуменюк В. В., Семирга Л. І. Державна політика у курортно-рекреаційній сфері: концепт управління змінами в умовах воєнного стану. *Стратегічні орієнтири розвитку економіки, фінансів, обліку і права*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 30 липня 2022 р.). ЦФЕНД, 2022. С.11-13.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ : станом на 10 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
8. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII : станом на 13 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
9. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ : станом на 8 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення: 02.03.2023).
10. Сім'я ОПП "Міжнародний готельно-туристичний бізнес» не сидить на місці! Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. URL: <https://nung.edu.ua/news/simya-mhtb-ne-sydyt-na-mistsi> (дата звернення: 05.03.2023).
11. Там де СТУДЕНТИ ОП «Міжнародний готельно-туристичний бізнес» - там завжди УСПИХ». *Instagram*. URL: <https://www.instagram.com/p/CUIkpBZIQPo/> (дата звернення: 05.03.2023).
12. Практичний модуль від партнера ОПП "«Міжнародний готельно-туристичний бізнес»" готельної мережі "Велика Ведмедиця". *Google Docs*. URL: <https://docs.google.com/forms/d/1WGbE04UjpIMcsM5sPoZusHuhDGsTa-jGJ94yljXR5JI/edit> (дата звернення: 05.03.2023).
13. Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.05.2021 № 593. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-standartiv-vishoyi-osviti> (дата звернення: 05.03.2023).
14. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-p#Text> (дата звернення: 05.03.2023).
15. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 24 – Сфера обслуговування, спеціальність 242 – Туризм. Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.10.2018 № 1068. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/242-turizm-bakalavr.pdf> (дата звернення: 05.03.2023).
16. Офіційний сайт Green Key: сталий розвиток індустрії гостинності. URL: <https://www.greenkey.global/> (дата звернення: 19.04.2023).
17. Гуменюк В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери.: Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2016. 372 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjExMzA=/191b719da4473c1ec220882cbb9d518a.pdf> (дата звернення: 05.03.2023).

References

1. Humenyuk, V.V. „Financial conditions of sustainable development of the resort economy of Ukraine.” *Finances of Ukraine* , no. 4, 2009, pp. 64–71. Vernadsky National Library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_4_8. Accessed: 05 Mar. 2023.
2. Umantsiv, Y. M., Humeniuk, V. V., and O. O. Kravchuk. „Formation of the economic component of professional intellect of future lawyers: a competence vector.” *Economic Theory and Law*, vol. 4, no. 47, 2021, pp. 116–129. doi.org/10.31359/2411-5584-2021-47-4-116. Accessed: 05 Mar. 2023.
3. Adamczyk, M., Betlej, A, Gondek, J., and A.Ohotina. „Technology and sustainable development: towards the future? „ *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 6, no. 4, 2019, pp. 2003–2016. doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4(32). Accessed: 05 Mar. 2023.
4. Humeniuk, V., Kaziuka, N., and Y. Sheketa. „Socio-Demographic Factors influencing the Sustainable Development of the Carpathian Euroregion: Case of Tourism Development.” *Grassroots Journal of Natural Resources*, no.4(1) , 2021, pp. 106-122. doi.org/10.33002/nr2581.6853.040108.
5. Humeniuk, V. et al. „International hotel and tourism business: anti-crisis management aspects.” *Financial and credit activity problems of theory and practice*, vol. 1, no. 42, 2022, pp. 493–501. doi.org/10.55643/fcaptp.1.42.2022.3738.
6. Humenyuk, V.V., and L.I. Semirga. „State policy in the resort and recreation sphere: the concept of change management in the conditions of martial law.” *Strategic guidelines for the development of economics, finance, accounting and law: a collection of abstracts of reports of the international scientific and practical conference (Poltava, July 30, 2022)*. CFEND, 2022, pp.11-13.
7. On environmental protection: Law of Ukraine dated June 25, 1991 No. 1264-XII. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text. Accessed: 05 Mar. 2023.
8. On environmental impact assessment: Law of Ukraine dated May 23, 2017 No. 2059-VIII: The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text. Accessed: 05 Mar. 2023.

9. On the Nature Reserve Fund of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.06.1992 No. 2456-XII. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text. Accessed: 05 Mar. 2023.
10. "The family of OPP "International Hotel and Tourism Business" is not sitting still!" Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, nung.edu.ua/news/simya-mhtb-ne-sydyt-na-mistsi. Accessed: 05 Mar.2023.
11. „Where there are STUDENTS of the International Hotel and Tourism Business, there is always SUCCESS.” Instagram, www.instagram.com/p/CUIkpBZIQPo/.
12. „Practical module from the partner of the OPP "International hotel and tourism business" of the Velika Vedmeditsa hotel chain.” Google Docs, docs.google.com/forms/d/1WGbE04UjpIMcsM5sPoZusHuhDGsTa-jGJ94yljXR5JI/edit. Accessed: 05 Mar.2023.
13. On making changes to some standards of higher education. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 05/28/2021 No. 593. Ministry of Education and Science of Ukraine, mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-standartiv-vishoyi-osviti. Accessed: 05 Ma. 2023.
14. On making changes to the list of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12/16/2022 No. 1392. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show /1392-2022-p#Text. Accessed: 05 Mar. 2023.
15. Standard of higher education of Ukraine: first (bachelor's) level, field of knowledge 24 - Service sphere, specialty 242 - Tourism. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 04.10.2018 No. 1068. Ministry of Education and Science of Ukraine, mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/242-turizm-bakalavr.pdf. Accessed: 05 Mar. 2023.
16. Green Key Official Site: Sustainable Development in the Hospitality Industry, www.greenkey.global/ Accessed: 19 Apr 2023.
17. Humeniuk, V. *State regulation of the resort and recreation sphere*: Kyiv, Kyiv National University of Trade and Economics, 2016, knute.edu.ua/file/MjExMzA=/191b719da4473c1ec220882cbb9d518a.pdf Accessed: 05 March 2023.

УДК 373:37(082)

doi: 10.15330/apred.1.19.298-308

Verbovska L. S.

STOSOWANIE MODELI ELASTYCZNOŚCI PRZEZ UCZELNIE WYŻSZE W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Iwano-Frankiwskij Narodowy
Techniczny Uniwersytet nafty i gazy,
Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy,
Katedra Zarządzania i Administracji,
Karpatska, st., 15, Iwano-Frankiwsk,
76008, Ukraina,
tel.: +380666091419,
e-mail: verlesya@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2.509-1194

Abstrakt. Celem artykułu naukowego jest zbadanie zastosowania modeli elastyczności w zarządzaniu uczelniami zgodnie z celami Zrównoważonego Rozwoju. Artykuł uzasadnia konieczność stosowania modeli elastyczności w zarządzaniu szkoły wyższej. Artykuł analizuje główne „Cele Zrównoważonego Rozwoju: Ukraina”, przedstawia wizję wytycznych dla osiągnięcia przez Ukrainę Celów Zrównoważonego Rozwoju (CZR), które zostały zatwierdzone na Szczycie Zrównoważonego Rozwoju ONZ w 2015 roku. Na podstawie wyników analizy głównych celów uzasadniona jest potrzeba zapewnienia trwałych przewag konkurencyjnych uczelni poprzez programy mobilności akademickiej: programy podwójnych dyplomów, wymiany akademickie studentów i nauczycieli; kształtowanie obszarów współpracy, priorytetyzacja badań międzynarodowych; aktywny udział kadry naukowej i pedagogicznej w projektach międzynarodowych; doradztwo zawodowe zagraniczne,

prowadzenie międzynarodowych konferencji naukowo-technicznych i menedżerskich i/lub badania na odpowiednim poziomie; dyscypliny nauczania, wykłady w językach obcych; harmonizacja relacji pomiędzy podmiotami gospodarczymi, środowiskiem naukowym, szkołami wyższymi i innymi zainteresowanymi stronami; elastyczność w zarządzaniu, zasobach, środowisku zewnętrznym, rozwój kompetencji pracowników naukowych i pedagogicznych; umiejętność współpracy ze studentami szkół wyższych w budowaniu ich trajektorii edukacyjnej w ramach modelu uczenia się skoncentrowanego na studencie. Uzasadnione jest włączenie problematyki zrównoważonego rozwoju do systemu kształcenia zawodowego na wszystkich poziomach edukacji poprzez zapewnienie włączenia problematyki zrównoważonego rozwoju do różnych form kształcenia. Udowodniono, że nowoczesne uczelnie stawały przed wyzwaniem zewnętrznymi, do których zasadniczo nie były przygotowane. Sformułowano kierunki wdrażania modeli elastyczności, które należy zaprojektować w oparciu o Cele Zrównoważonego Rozwoju, zadania strategiczne i operacyjne, szanse i potencjał; styl zarządzania; Kultura organizacyjna; zewnętrzne i wewnętrzne funkcjonowanie szkoły wyższej.

Słowa kluczowe: elastyczność, szkoła wyższa, strategia zrównoważonego rozwoju, zmiany.

Verbovska L. S.

APPLICATION OF FLEXIBILITY MODELS BY INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Karpatska, st., 15, Ivano-Frankivsk,
76008, Ukraine,
tel.+380666091419,
e-mail: verlesya@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2509-1194

Abstract. The purpose of the scientific article is to study the application of flexibility models in the management of higher education institutions in accordance with the goals of Sustainable Development. The article substantiates the necessity of applying flexibility models in the management of a higher education institution. The article examines the main "Sustainable Development Goals: Ukraine", presents a vision of the guidelines for Ukraine's achievement of the Sustainable Development Goals (SDGs), which were approved at the UN Sustainable Development Summit in 2015. Based on the results of the analysis of the main goals, the need to ensure sustainable competitive advantages of higher education institutions through academic mobility programs: programs of double diplomas, academic exchanges of students and teachers is substantiated; formation of areas of cooperation, prioritization of international research; active participation of scientific and pedagogical staff in international projects; foreign career guidance, holding international scientific-technical and management conferences and/or research at the appropriate level; teaching disciplines, lecture courses in foreign languages; to harmonize relations between business entities, the scientific community, higher education institutions and other interested parties; flexibility in management, resources, external environment, development of competences of scientific and pedagogical workers; the ability to cooperate with students of higher education in building their educational trajectory within the framework of a student-centered learning model. It is substantiated that issues of sustainable development are integrated into the system of professional education at all levels of education by ensuring the integration of issues of sustainable development into various forms of education. It has been proven that modern higher education institutions faced external challenges for which they were essentially unprepared. The directions for the implementation of flexibility models have been formed, which should be designed based on the Sustainable Development Goals, strategic and operational tasks, opportunities and potential; management style; organizational culture; external and internal functioning of the institution of higher education.

Key words: flexibility, higher education institution, sustainable development strategy, changes.

Wprowadzenie. Obecny stan zmian w procesach edukacyjnych przebiega cyklicznie i spiralnie. Współcześnie w Szkole Wyższej dokonują się nowe przemiany historyczne, gospodarcze, kulturowe, społeczno-psychologiczne i inne, które determinują poziom rozwoju uczelni i poziom zmian zachodzących w niej procesów edukacyjnych. Na każdym etapie rozwoju edukacji, który wyznaczają kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, pojawiają się nowe uwarunkowania, szanse i potrzeby. Problem rozwoju edukacji nie ma (i prawdopodobnie nie może mieć) ostatecznego rozwiązania [1].

Zmieniają się kryteria rozwoju, problem zarządzania rozwojem, stosowania odpowiednich modeli zarządzania dla każdej konkretnej placówki oświatowej staje się coraz bardziej palący. Wdrażanie elastycznych modeli powinno być zaprojektowane w oparciu o Cele Zrównoważonego Rozwoju, zadania strategiczne i operacyjne, możliwości i potencjał; istniejący styl zarządzania; Kultura korporacyjna; zewnętrzne i wewnętrzne czynniki funkcjonowania itp. Współczesne zmiany w otoczeniu zewnętrznym następują znacznie szybciej niż tempo zmian w zarządzaniu wieloma uczelniami, gdyż znaczna część zaplecza naukowo-metodologicznego w postaci kursów autorskich, szkoleń, innowacyjnych technologii i metod, opracowanych planów strategicznych i programów rozwojowych służących osiągnięciu celów Zrównoważonego Rozwoju i realizacji Strategii rozwoju szkół wyższych pozostaje na dość niskim poziomie.

Strategia, która zawiera doświadczenia europejskie i światowe, stwierdza [2]: „Edukacja jest nie tylko podstawowym prawem człowieka, ale także warunkiem wstępnym osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Jest integralnym narzędziem skutecznego zarządzania, podejmowania świadomych decyzji i rozwoju demokracji. Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju może pomóc zmienić sposób myślenia ludzi, dając im siłę do uczynienia naszego świata bezpieczniejszym, zdrowszym i bogatszym, poprawiając w ten sposób jakość życia”. Głównym celem Strategii jest zachęcenie państw członkowskich EKG ONZ do rozwijania i włączania edukacji formalnej i nieformalnej do swoich systemów jako pierwszego kroku do ustanowienia nowego paradygmatu edukacji.

Głównymi narzędziami wdrażania edukacji dla zrównoważonego rozwoju są [3]:

dialog: budowanie wzajemnego zrozumienia i stałego dialogu między władzami, organizacjami pozarządowymi, strukturami biznesowymi, różnymi grupami ludności, jednostkami;

szkolenia: rozwijanie nowej wiedzy, umiejętności i zdolności zachęcających do praktykowania zrównoważonego rozwoju w biznesie, ekonomii, ogólnie w życiu codziennym;

informowanie: dostęp do informacji dotyczących zagadnień zrównoważonego rozwoju i stanu środowiska, informowanie o osiągnięciach we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju;

marketing: zmiany w zachowaniu każdej osoby na korzyść zrównoważonego rozwoju przy podejmowaniu decyzji, ocenie korzyści i kosztów.

Ustalanie celów. Celem artykułu naukowego jest zbadanie zastosowania modeli elastyczności w zarządzaniu uczelniami zgodnie z celami Zrównoważonego Rozwoju.

Teoretyczną i metodologiczną podstawę badań naukowych stanowiły prace naukowe zarówno ukraińskich, jak i zagranicznych naukowców z zakresu zarządzania, zarządzania strategicznego, zrównoważonego rozwoju i innych dziedzin wiedzy. Aby osiągnąć zamierzone cele, zastosowano logiczne i abstrakcyjne metody uogólniania i formułowania wyników badań.

Rezultaty. Dziś ukraińskie uczelnie stoją przed wieloma wyzwaniami, ponieważ wejście na globalny rynek usług edukacyjnych wymaga ukształtowania nie tylko strategii konkurencyjnej, otoczenia wewnętrznego, celów zrównoważonego rozwoju, ale także odpowiedniej wiedzy i kompetencji NPP, elastycznych narzędzi oceny, czynnik współpracy

oraz główne komponenty globalnej przestrzeni edukacyjnej przez uczelnie wyższe. Dziś szkolnictwo wyższe weszło w fazę rozwoju, w której cele strategiczne uczelni muszą spełniać cele zrównoważonego rozwoju i wpisywać się w nowoczesny system zarządzania uczelnią, stając się gwarantem stabilnej działalności i dalszego jej rozwoju.

Rozważ istotę terminu „zrównoważony rozwój”. Po raz pierwszy terminu „zrównoważony rozwój” [4] użyto w 1972 roku podczas spotkania Pierwszej Światowej Konferencji na temat Środowiska w Szwecji (Sztokholm). Zamiast tego na konferencji ONZ w sprawie środowiska i rozwoju w Rio de Janeiro w 1992 roku termin ten został użyty „jako nazwa nowej koncepcji istnienia całej ludzkości. Koncepcja zrównoważonego rozwoju została sformułowana jako sposób na przewyciężenie głównego zagrożenia środowiskowego dla współczesnej cywilizacji, które istniało w postaci jakiegoś teoretycznie uzasadnionego niebezpieczeństwa, dostrzeganego przez stosunkowo wąskie grono naukowców i polityków, a związanego z przeludnieniem, nieodwracalnym wyczerpywaniem się zasobów naturalnych i zanieczyszczenia środowiska”.

Zgodnie z Krajowym raportem „Cele Zrównoważonego Rozwoju: Ukraina” [5] dotyczącym wizji kryteriów osiągnięcia przez Ukrainę Celów Zrównoważonego Rozwoju (SDG), które zostały zatwierdzone na Szczycie ONZ w sprawie Zrównoważonego Rozwoju w 2015 r., Cel 4 „Jakość edukacja” jest wyróżniona jako zadanie 4.4 „Podniesienie jakości szkolnictwa wyższego i zapewnienie jego ścisłego związku z nauką, promocja tworzenia miast edukacji i nauki w kraju”, co powinno zostać osiągnięte poprzez wskaźniki 4.4.1 – „Miejsce Ukrainy w rankingu Global Competitiveness Report w kierunku „szkolnictwo wyższe” oraz 4.4.2 – „Liczba miast uniwersyteckich, jednostki”.

Globalne zmiany wymagają od ukraińskich uczelni realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju w trakcie opracowywania i wdrażania nowej strategii rozwoju, gdyż jak pokazują doświadczenia czołowych światowych uczelni, obiecującym kierunkiem rozwoju krajowego szkolnictwa wyższego powinna być realizacja narzędzia biznesowe, które udowodniły swoją skuteczność lub/i są już wdrażane przez podmioty gospodarcze. Świadczenie usług edukacyjnych należy uznać za działalność gospodarczą i tylko w takich warunkach uczelnie będą mogły konkurować na światowym rynku usług edukacyjnych [6], stanowiących wartość dodaną uczelni. W artykule autorzy [7] twierdzą, że strategia uczelni to strategiczny plan jej rozwoju, który określa priorytety działań uczelni i sposoby ich realizacji.

Zaangażowanie szkół wyższych, instytucji i ośrodków naukowo-informacyjno-analitycznych w wypracowanie kierunków rozwiązywania regionalnych problemów środowiskowych, społecznych i gospodarczych, gdzie edukacja jest jednym z warunków osiągnięcia zrównoważonego rozwoju i najważniejszym narzędziem efektywnego zarządzania i podejmowania świadome decyzje. Integracja problematyki zrównoważonego rozwoju w system kształcenia zawodowego na wszystkich poziomach edukacji poprzez zapewnienie włączenia problematyki zrównoważonego rozwoju do różnych form kształcenia.

Na podstawie badań i analiz wielu naukowców można stwierdzić, że wykształcenie wyższe jest czynnikiem zwiększającym konkurencyjność krajowej gospodarki [8], co osiąga się poprzez:

- zapewnienie szkoleń wykwalifikowanych specjalistów dla rynku pracy;
- przekształcenie modelu gospodarczego Ukrainy w „gospodarkę opartą na wiedzy”;
- zapewnienie innowacyjnego rozwoju systemu edukacji i gospodarki;
- wzrost praktycznych umiejętności i umiejętności absolwentów;
- wprowadzenie nowych programów edukacyjnych odpowiadających potrzebom rynku;
- harmonizacja relacji między podmiotami gospodarczymi, środowiskiem naukowym, uczelniami wyższymi i innymi zainteresowanymi stronami.

Zgodnie z planem operacyjnym realizacji w latach 2022-2024 Strategii Rozwoju Szkolnictwa Wyższego na Ukrainie na lata 2022-2032 [9], zgodnie z Celem Strategicznym 3.

Zapewnienie wysokiej jakości działalności edukacyjnej i naukowej, konkurencyjnej edukacja dostępna dla różnych grup ludności oraz Cel strategiczny 4. Umiejdzynarodowienie szkolnictwa wyższego Ukrainy – konieczne jest wprowadzenie/wdrożenie narzędzi edukacyjnych i edukacyjnych [10], ponieważ zrównoważone społeczeństwo to społeczeństwo wiedzy. Aby rozwiązać wiele problemów rozwojowych, konieczne jest przekazanie nowej wiedzy, umiejętności i kompetencji, które są niezbędne do głębokiego zrozumienia i rozwiązywania złożonych problemów życia w społeczeństwie. Ułatwienie wdrażania Strategii Edukacja dla Zrównoważonego Rozwoju EKG ONZ w systemie edukacji Ukrainy poprzez wprowadzenie ogólnych kompetencji rozumienia problematyki przejścia społeczeństwa do zrównoważonego rozwoju do Standardów Edukacji wszystkich poziomów i specjalności.

Motorem zmian w większości przypadków byli przedstawiciele kadry dydaktycznej i administracyjnej, którzy mają doświadczenie zawodowe, staże lub studia w uczelniach zagranicznych i są zainteresowani rozwojem uczelni i badaniami naukowymi. Aby uczelnia służyła celom Zrównoważonego Rozwoju konieczne jest wejście na drogę integracji w przestrzeń edukacyjną i naukową, do tego potrzebny jest wielki wysiłek, chęć i upór wszystkich jednostek i kierownictwa Wyższej Szkoły Instytucja; rozumienie strategicznej elastyczności, którą zapewnia umiejętność szybkiego reagowania na wyzwania zewnętrzne [11].

Osiągnięcie profesjonalnego, jakościowo nowego stanu poziomu kadry akademickiej ukraińskiego szkolnictwa wyższego odbywa się poprzez rozwój kadry szkół wyższych, o czym decydują następujące cechy [8]:

- bezwarunkowy udział w badaniach naukowych, które mieszczą się w aktualnej dziedzinie współczesnych zagadnień podstawowych i stosowanych;
- kształcenie osób poszukujących wyższego wykształcenia nowoczesną wiedzą naukową z wykorzystaniem najnowszych technologii edukacyjnych i informacyjnych;
- umiejętność współpracy ze studentami szkół wyższych w budowaniu ich trajektorii edukacyjnej w ramach modelu uczenia się skoncentrowanego na studencie;
- znajomość języków obcych i nastawienie na mobilność akademicką;
- przestrzeganie etosu akademickiego zbudowanego wokół wartości uczciwości, wzajemnego wsparcia, poszanowania praw i wolności, odpowiedzialności, aktywnego oporu wobec korupcji i plagiatu.

Jak zauważają autorzy [12], ważną rolę w zapewnianiu trwałych przewag konkurencyjnych uczelni odgrywają działania międzynarodowe, których priorytetami są intensyfikacja badań międzynarodowych, wymiany akademickie studentów i nauczycieli, poradnictwo zawodowe za granicą, programy podwójnego dyplomu, międzynarodowa współpraca naukowo-techniczna, godziwe wykształcenie cudzoziemców, aktywna działalność innowacyjna i dydaktyczna. Wysoki stopień międzynarodowej renomy Uczelni gwarantuje obecność trwałych powiązań naukowo-dydaktycznych, umiejdzynarodowienie, zróżnicowanie międzynarodowych badań i publikacji, udział w wielu programach grantowych, prezentacja projektów krajowych uczelni na międzynarodowych forach, wystawach, konferencje, sympozja, stale rosnące indeksy cytowań i oceny akademickie.

Przedstawimy mobilność akademicką pracowników naukowych i pedagogicznych oraz studentów Iwano-Frankowskiego Narodowego Technicznego Uniwersytetu Nafty i Gazu [13] na lata 2020-2022. Analizowane przez nas lata to okres światowej pandemii Covid-19 oraz rok agresywnej wojny Rosji z Ukrainą. W analizowanych latach studenci kształcili się w ramach programu podwójnego dyplomu w Akademii Górniczo-Hutniczej im S. Staszycy w Krakowie (Polska), instytuty, które podpisały warunki, a mianowicie: Instytut Inżynierii Nafty i Gazu; Instytut Ekonomii i Zarządzania; Instytut Mechaniki Technicznej; Instytut Przyrodniczo-Turystyczny oraz Instytut Architektury, Budownictwa i Energetyki. Studenci Instytutu Ekonomii i Zarządzania studiują przez semestr w Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Mobilność akademicka w ramach programu Erasmus+ kontynuuje aktywną pracę w ramach unijnego programu Erasmus+, w szczególności w ramach tego programu studenci i nauczyciele akademicy studiujący na uczelniach partnerskich, a mianowicie:

- 1) w Akademii Górniczo-Hutniczej (AGH) (Kraków, Polska);
- 2) na Uniwersytecie w Miskolcu (Miskolc, Węgry)
- 3) Katolicki Uniwersytet w Leuven (KU Leuven).

Kadra dydaktyczna w ramach mobilności akademickiej programu Erasmus+ prowadziła zajęcia wykładowe, ponadto prowadziła zajęcia wykładowe jako zaproszeni profesorowie gościnni na ww. uczelniach.

Odbyło się szereg międzynarodowych konferencji naukowych i praktycznych, udział w realizacji międzynarodowych projektów i programów itp.

Dynamiczne procesy zmian i aktualizacji wymagają od najwyższego kierownictwa ZVO szybkiego reagowania na wyzwania z uwzględnieniem potrzeb lokalnego rynku. Zespół autorski [14] na podstawie wyników przeglądu źródeł literackich ustalił, że międzynarodowa konkurencyjność i umiędzynarodowienie uczelni wiąże się przede wszystkim z:

- dysponującymi wysoce produktywnymi czynnikami - utalentowanymi naukowcami, nauczycielami i studentami, bazą zasobową i systemem zarządzania uczelni;
- przewagi konkurencyjne uczelni wyższych w zakresie nauki i świadczenia usług edukacyjnych - realizacja przełomowych badań, integracja działalności badawczej i edukacyjnej studentów;
- rozwinięty system wsparcia państwa – finansowanie przez państwo badań naukowych uczelni oraz inwestowanie środków w rozwój infrastruktury zapewniającej jakość procesu kształcenia;
- elastyczność w zarządzaniu, zasobach, otoczeniu zewnętrznym, rozwoju kompetencji.

Ponadto kluczowym punktem w zarządzaniu rozwojem zawodowym [15] jest organizacja powiązanych ze sobą procesów kształtowania osobowości pracownika ze zdolnościami konkurencyjnymi, na które składają się szkolenia zawodowe, edukacja, konsultacje, przygotowanie i adaptacja. Rozwój zawodowy przyczynia się do rozwoju ogólnego, intelektualnego i zawodowego człowieka, poszerza jego erudycję i wzmacnia pewność siebie.

W artykule autorzy [16] zbadali kwestię elastyczności oraz istotności i rozumienia zmian przez pracowników, ich zdolności do realizacji swojego potencjału w procesie zarządzania ich wdrażaniem. Otrzymaliśmy odpowiedź na pytanie: „Czy są gotowi dołożyć starań, aby osiągnąć interakcję między kierownictwem a pracownikami, którzy są już zaangażowani w proces zmiany i od których działań zależy powodzenie zmiany”.

Dla badania rozumienia pojęcia interakcji i harmonizacji potrzeba oceny zdolności do harmonizacji interakcji w rozwiązywaniu problemów wynikała z faktu, że istnieje szereg zalet, w szczególności:

- objęcie uczestników będących przedstawicielami różnych szczebli zarządzania i wykonawców, co pozwala każdemu uczestnikowi poznać i zrozumieć, jak przebiega proces wspólnego przyjmowania i wdrażania zharmonizowanych decyzji;
- możliwość zdobycia dodatkowej wiedzy z interesującego wszystkich uczestników obszaru działalności, w szczególności w tym przypadku dotyczącej procesu zarządzania zmianą;
- uczestnicy zdobywają dodatkową wiedzę i stosują ją w praktyce, angażując ich w rozwiązywanie praktycznych sytuacji i zdobywając dodatkowe umiejętności;
- zaangażowanie w proces wdrażania zmian poprzez podejmowanie decyzji w sytuacjach jak najbardziej zbliżonych do rzeczywistych;
- podniesienie poziomu kwalifikacji uczestników w zakresie treści i współczesnych trendów występujących w społeczeństwie na różnych poziomach reform;

- wykorzystywanie przez trenerów uczestników szkoleń jako podstawowych źródeł do gromadzenia, naukowego uogólniania, przetwarzania, interpretacji i dalszego wykorzystywania informacji dotyczących oceny efektów ich szkolenia, zdobytej wiedzy, wypracowanych stanowisk, aktualności i praktycznej przydatności tematu szkolenia.

W tym celu ważne jest uwzględnienie warunków koordynacji działań wszystkich podmiotów, jako głównych pionów realizujących główne funkcje zmian, jak również pionów i organizacji, które służą lub zapewniają realizację tych zmian. Osiągnięcie stanu harmonizacji jako podstawowa zasada współdziałania podmiotów gospodarczych w procesach zmian nie może być izolowana od innych procesów i zdarzeń zarówno w organizacjach zaangażowanych w zmiany, jak i w społeczeństwie w ogóle, dlatego ważne jest zrozumienie, jakie przeszkody mogą się pojawić i podjęcie odpowiednich działań. sposobów ich harmonizacji interakcji w procesie zarządzania zmianą, a także określenia, jakie wady i zalety tego procesu mogą wynikać dla podmiotów gospodarczych oraz jakie działania należy zaplanować, aby ich pomyślna realizacja.

Ważną cechą sterowalności/elastyczności HSE jest ich orientacja na nowe możliwości wynikające przede wszystkim ze zmieniającego się i nieprzewidywalnego otoczenia. Sterowalność/elastyczność zależy od wiedzy, dostępu do niezbędnych informacji oraz potencjału twórczego i doświadczenia kadry uczelni. Dzięki swojej strukturze, procesowi zarządzania i skutecznej mobilizacji kapitału społecznego elastycznej organizacji tworzy wartość dla klienta w postaci nowych możliwości rynkowych.

Klasyczna koncepcja zaradności/elastyczności organizacyjnej jest opisana przez badaczy przez pryzmat czterech wymiarów elastyczności podmiotu gospodarczego, których charakterystykę przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Zdefiniowanie istoty elastyczności

Table 1

Defining the essence of flexibility

Wymiary zmienności	Charakterystyka wymiaru	Wskaźnik charakterystyki
Prędkość	Umiejętność szybkiego dostrzeżenia szans rynkowych i zagrożeń związanych z otoczeniem poprzez narzędzia transformacyjne, digitalizacja, cyfryzacja i komunikację. Różnorodność możliwości wzrasta wraz ze wzrostem zmienności środowiska zewnętrznego. Zmiana pociąga za sobą niewidoczne zdarzenia, a zdarzenia zewnętrzne tworzą sytuacje, w tym możliwości.	Zdolność organizacji: - przenikanie do różnych segmentów otoczenia, - ustawianie zdarzeń i zjawisk zachodzących w otoczeniu dla różnych sytuacji, - kompleksową ocenę szans z punktu widzenia kosztów i ryzyka.
Elastyczność strategiczna	Możliwość korzystania z dostępnych zasobów, polegająca na poszerzaniu zakresu ich wykorzystania. Im większa elastyczność zasobów przedsiębiorstwa, tym szersza/większa przepustowość dostępnych zasobów. Analiza najlepszych praktyk w zakresie benchmarkingu elastyczności strategicznej. Elastyczność w systemie zarządzania jakością i adaptacyjność systemu zarządzania jakością.	Zdolność organizacji do realizacji różnych zadań poprzez: - elastyczność zasobów uzyskanych w wyniku redundancji, dywersyfikacji i multilateralizmu, - elastyczność struktur i sieci organizacyjnych, - kompleksowe stosowanie narzędzi oceny ekonometrycznej, ekonomicznej, zarządczej i innych

<p>Inteligencja</p>	<p>Zdolność przedsiębiorstwa do zrozumienia sytuacji i celowego reagowania na nią polega na uruchomieniu niezbędnych zasobów i rozwoju tych zasobów w celu wyeliminowania lub osłabienia negatywnego wpływu sytuacji (zagrożeń) lub efektywnego wykorzystania szans i zagrożeń. Digitalizacja i cyfryzacja procesów biznesowych.</p>	<p>Zdolność organizacji do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwijanie potencjału intelektualnego zespołu i wypełnianie kreatywnego systemu zarządzania personelem, - rozwój kompetencji i umiejętności organizacyjnych, - rozwój zachowań intelektualnych organizacji, - kontrola szybkości przepływu informacji w systemach sterowania, - jednoczesna realizacja kilku procesów, - tworzenie systemu zarządzania strategicznego, taktycznego i operacyjnego, - standaryzacja i automatyzacja procesów informacyjnych i komunikacyjnych.
<p>Geniusz</p>	<p>Umiejętność wykorzystania wiedzy do praktycznego pokonywania nowych wyzwań oraz kształtowania nowych produktów i potrzeb zgodnie z wymaganiami rynku</p>	<p>Zdolność organizacji do:</p> <ul style="list-style-type: none"> - adaptacja w środowisku zewnętrznym, rozumiana jako reaktywny model adaptacji do turbulentnego środowiska zewnętrznego, - wpływ organizacji na otoczenie zewnętrzne w celu osiągnięcia pozytywnych zmian.

Джерело: удосконалено автором на основі [18]

Model elastyczności/zarządzalności opracowany przez H. Sharifiego i Z. Zhanga (H. Sharifiego i Z. Zhanga) [17, 18] opiera się na następujących głównych elementach, które umożliwiają podmiotowi gospodarczemu uzyskanie przewagi w niestabilnym otoczeniu ; to:

- umiejętność odpowiedniego reagowania i we właściwym czasie na zmiany (przewidywalne i nieprzewidywalne),
- umiejętność wykorzystywania zmian i interpretowania ich jako szans,
- umiejętność osiągania sterowalności/elastyczności, które są głównymi umiejętnościami, na które podmiot gospodarczy musi umiejętnie reagować w obliczu zmian.

Graficzny model elastyczności autorstwa H. Sharifi i Z. Zhanga przedstawiono na rysunku 1.

Model wyróżnia cztery kategorie umiejętności: reaktywność, kompetencję, elastyczność i szybkość. Dostawcy elastyczności są środkami, za pomocą których można osiągnąć umiejętności niezbędne do tworzenia elastyczności. Są to praktyki, narzędzia i metody oparte na relacjach wewnątrz samego podmiotu gospodarczego.

Jak zauważa autor [19], Zrównoważony rozwój wymaga koncepcji edukacji ukierunkowanej na kompleksowe i dynamiczne podejście, uwzględniające znaczenie krytycznego myślenia, społecznego uczenia się i uczestnictwa w życiu społecznym. Dlatego w edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju przeplatają się aspekty ekonomiczne, społeczne i środowiskowe. W szerszym kontekście etyka i równość są ważnymi składnikami edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Dla osiągnięcia skuteczności edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju konieczne jest:

- rozważyć to w dwóch aspektach: a) integracja edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju z dyscyplinami, programami i kursami edukacyjnymi; b) organizacja odrębnych kursów i programów dotyczących zrównoważonego rozwoju;
- szerzenie pozytywnych doświadczeń w edukacji, które przyczynią się do zmiany zachowań na rzecz zrównoważonego rozwoju;
- wzmocnienie współpracy i partnerstwa nauczycieli z innymi uczestnikami procesu;
- propagowanie zrozumienia istoty globalnych, krajowych i lokalnych problemów środowiskowych ze szczególnym uwzględnieniem ich skutków społeczno-gospodarczych;

- wprowadzenie nowych podejść w edukacji: dyskusje, okrągłe stoły, zachęcanie do samokształcenia.

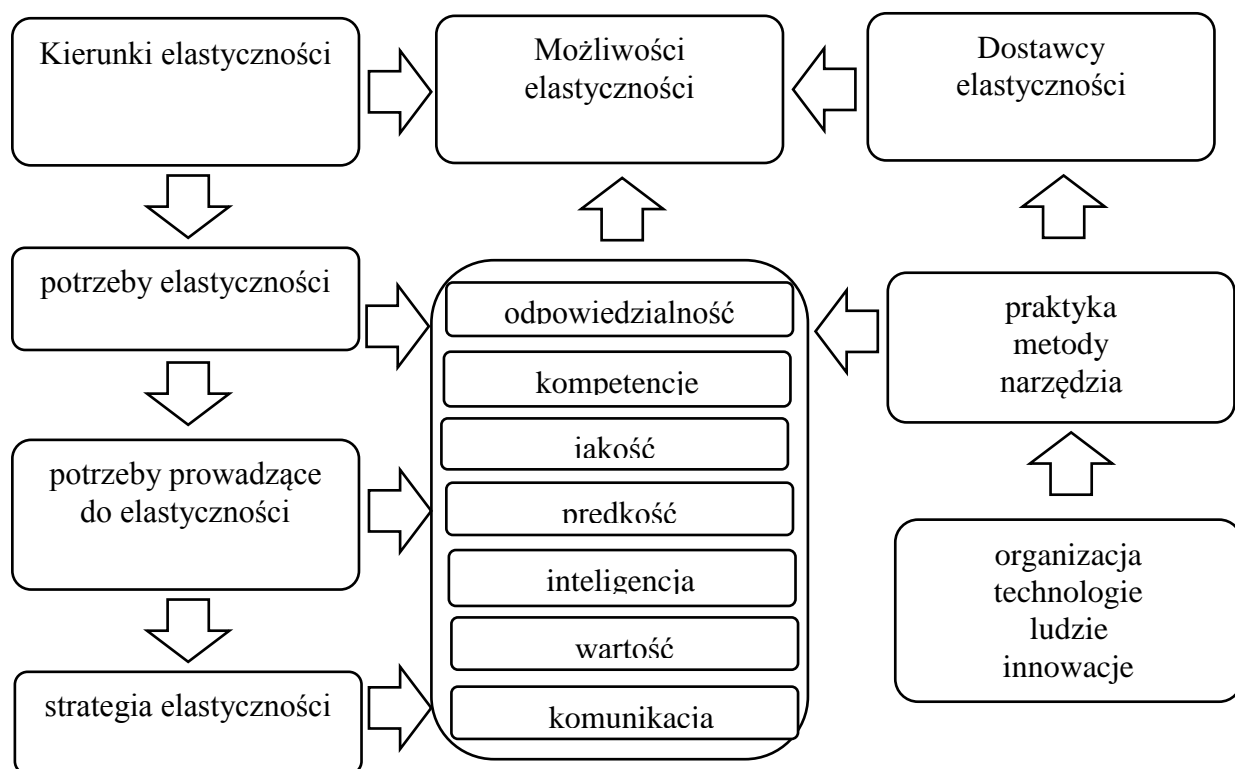

Fig. 1. Model elastyczności według H. Sharifi i Z. Zhanga

Fig. 1. Flexibility model according to H. Sharifi and Z. Zhang

Джерело: удосконалено автором на основі [17]

Podsumowanie. Stosowanie modeli elastyczności przez uczelnie w kontekście zrównoważonego rozwoju powinno odpowiadać głównym celom Zrównoważonego Rozwoju, zapisując je w Strategii Rozwoju Szkolnictwa Wyższego. Harmonizacja celów Strategii wymaga od ZVO spójnych, przemyślanych i uzasadnionych decyzji zarządczych. Stosowanie elastycznych modeli w zarządzaniu uczelnią pozwoli jej elastyczniej reagować na wyzwania otoczenia zewnętrznego, kształtować nową trajektorię ruchu, tworzyć nowe, konkurencyjne intelektualnie produkty edukacyjne na rynku usług edukacyjnych, które będą spełniać międzynarodowe standardy i cele Zrównoważonego Rozwoju. Kwestia ta wymaga dalszych pogłębionych badań.

1. Сучасні світові й вітчизняні моделі управління розвитком освітніх систем. URL:https://lib.iitta.gov.ua/9226/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C%D1%8D%D0%B2%D0%B0_%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B1%D1%8B%D0%B1%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%BE%D1%82.pdf (дата звернення:05.03.2023)
2. Соловій І. П., Генік Я. В., Соловій В. І. Управління професійним навчальним закладом на засадах сталого розвитку. Навчально- методичний посібник. Івано-Франківськ, «Лілея-НВ», 2014. 224. URL:http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/stal_uprav.pdf (дата звернення:10.03.2023)
3. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О. Сталый розвиток суспільства: роль освіти. URL:<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e158f56a-2f7c-4188-8145-cac948d1a8a4/content> (дата звернення:11.03.2023)
4. М.В. Руда, М. М. Мазурик Співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку: огляд перспектив. URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf> (дата звернення:14.03.2023)

5. 2017 - Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL:<https://ukraine.un.org/uk/49413-2017-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%C2%AB%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%C2%BB> (дата звернення:01.03.2023)
6. Дибач І. Л. Методологія управління закладами вищої освіти на засадах корпоратизації. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2020. URL:<https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/Dybach-I.L.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.01-2020.pdf> (дата звернення:30.01.2023)
7. Polyanska A. S., Tymoshenko D. V. (2019). Conceptual frameworks for development planning of the higher educational institutions. URL:[https://DOI:10.31471/2409-0948-2019-2\(20\)-162-174](https://DOI:10.31471/2409-0948-2019-2(20)-162-174) (дата звернення:08.12.2022)
8. Калашнікова Світлана Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти. Київ 2016. р.46. URL:<https://core.ac.uk/download/pdf/84274006.pdf> (дата звернення:08.12.2022)
9. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n379> (дата звернення:17.03.2023)
10. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/Ж6YF00A?an=332> (дата звернення:14.03.2023)
11. Mandragelia Volodymyr (2021). The concept of distributed leadership in education: diversity and evolution of approaches. URL:<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2021-49-07> (10.12.2022)
12. Verbovska L., Stepanyuk H., Kushlyk O. (2019). Use of the SWOT-analysis methods in developing the internationalization strategy of higher education institutions. URL:[https://DOI:10.31471/2409-0948-2019-1\(19\)-142-154](https://DOI:10.31471/2409-0948-2019-1(19)-142-154) (01.03.2023)
13. Центр міжнародного співробітництва. URL:<https://nung.edu.ua/department/centr-mizhnarodnogospivrobitnictva> (дата звернення:17.03.2023)
14. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін.]; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. К. : КНЕУ, 2014. 350 с.
15. Lesya Verbovska. Management of Personnel Development in Conditions of Change. A. Hamrol et al. (Eds.): Advances in Manufacturing II. 2019. Volume 3, LNME. URL:https://doi.org/10.1007/978-3-030-17269-5_15 (дата звернення:10.03.2023)
16. Petrenko Viktor, Polyanska Alla, Verbovska Lesya, Bodnar Galyna. A view on harmonization of interaction of business entities in conditions of change. Published by Springer. “Innovations in Industrial Engineering”. LNME. 2021. URL:https://doi.org/10.1007/978-3-030-78170-5_30 (дата звернення:10.03.2023)
17. Hanna Włodarkiewicz-Klimek. Konceptcja i modele zwinnego przedsiębiorstwa. Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskie, Nr 71. URL:<https://DOI:10.21008/j.0239-9415.2016.071.19> (дата звернення: 10.11.2019)
18. Вербовська Л.С., Гамуляк Н.М., Гладун О.В., Муц Ю. С. Впровадження суб'єктами господарювання процесного підходу в умовах турбулентного середовища. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. URL:<http://doi:10.15330/apred.2.15.14-23> (дата звернення:15.03.2023)
19. Висоцька О. Є. В Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloho_rozvytku.pdf?PHPSESSID=mlabma1llqioitu5vqkr8n8216 (дата звернення:16.03.2023)

References

1. “Modern global and domestic models of managing the development of educational systems.” Digital library NAES of Ukraine, lib.iitta.gov.ua/9226/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C%D1%8D%D0%B2%D0%B0_%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B1%D1%8B%D0%B1%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%BE%D1%82.pdf Accessed 3 May 2023.
2. Solovii, I.P., Genyk, Y.V.,abd V.I.Solovii. “Management of a professional educational institution on the basis of sustainable development.” *Educational and methodological manual*. Ivano-Frankivsk, "Lilya-NV", 2014. 224. URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/navichki_pracevlasht/stal_uprav.pdf Accessed 10 Mar.2023.
3. Pidlisnyuk, V., Rudyk, I., Kurylenko, V., Vyshenska, I., and O. Maslyukivska. “Sustainable development of society: the role of education.” ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e158f56a-2f7c-4188-8145-

- cas948d1a8a4/content Accessed 11 Mar.2023.
4. Ruda, M.V., and M. M. Mazuryk. "Cooperation between Ukraine and the EU in the sphere of sustainable development: an overview of prospects." LPNU, science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf Accessed 14 Mar.2023.
 5. "2017 - National report "Sustainable Development Goals: Ukraine"" ukraine.un.org/uk/49413-2017-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C-%C2%AB%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%96-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%C2%BB. Accessed 30 Jan. 2023.
 6. Dybach, I. L. *Methodology of management of institutions of higher education on the basis of corporatization*. Dissertation. Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2020, www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/Dybach-I.L.-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055. 01-2020.pdf Accessed 30 Jan. 2023.
 7. Polyanska, A. S., and D. V. Tymoshenko. "Conceptual frameworks for development planning of the higher educational institutions." doi:10.31471/2409-0948-2019-2(20)-162-174 Accessed 8 Dec.2022.
 8. Kalashnikova, Svitlana. *Development of the leadership potential of a modern university: foundations and tools*. Kyiv, 2016, core.ac.uk/download/pdf/84274006.pdf Accessed 8 Dec.2022.
 9. "Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032." The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n379 Accessed 17 Mar.2023.
 10. Draft Law of Ukraine dated August 7, 2018 No. 9015. On the Sustainable Development Strategy of Ukraine until 2030. ligazakon, ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332 Accessed 14 Mar.2023.
 11. Mandragelia, Volodymyr. "The concept of distributed leadership in education: diversity and evolution of approaches." doi.org/10.26565/2074-8167-2021-49-07 Accessed 10 Dec.2022.
 12. Verbovska, L., Stepanyuk, H., and O. Kushlyk "Use of the SWOT-analysis methods in developing the internationalization strategy of higher education institutions." doi:10.31471/2409-0948-2019-1(19)-142-154 Accessed 3 Jan. 2023.
 13. Center for International Cooperation. NUNG, nung.edu.ua/department/centr-mizhnarodnogo-spivrobitnictva Accessed 17 Mar.2023.
 14. *Research universities: world experience and development prospects in Ukraine: monograph*, ed. A. F. Pavlenko and L. L. Antoniuk. K, KNEU, 2014.
 15. Verbovska, Lesya. "Management of Personnel Development in Conditions of Change." A. Hamrol et al. (Eds.): *Advances in Manufacturing II*. 2019. Volume 3, LNME. doi.org/10.1007/978-3-030-17269-5_15 Accessed 10 Mar.2023.
 16. Petrenko, Viktor, Polyanska, Alla, Verbovska, Lesya, and Galyna Bodnar. "A view on harmonization of interaction of business entities in conditions of change." *Innovations in Industrial Engineering*, 2021. doi.org/10.1007/978-3-030-78170-5_30 Accessed 10 Mar.2023.
 17. Włodarkiewicz-Klimek, Hanna. „Koncepcja i modele zwinnego przedsiębiorstwa.” *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskie*, nr 71. doi:10.21008/j.0239-9415.2016.071.19 Accessed 10 Nov.2019.
 18. Verbovska, L.S., Gamulyak, N.M., Gladun, O.V., and Yu. C.Muts. "Implementation of the process approach by business entities in the conditions of a turbulent environment." *Actual problems of the development of the economy of the region: a scientific journal*. doi:10.15330/apred.2.15.14-23 Accessed 15 Mar.2023.
 19. Vysotska, O. E. *In Education for sustainable development: a scientific and methodological guide*. chtyvo https://shron1.chtyvo.org.ua/Vysotska_Olha/Osvita_dlia_staloho_rozvytku.pdf?PHPSESSID=mlabma1llqioit u5vqkr8n8216 Accessed 16 Mar.2023.

**РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ
У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ**

¹Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя,
кафедра управління
інноваційною діяльністю та сферою послуг
вул. Руська, 56, м. Тернопіль,
46001, Україна,
тел.: +380964315467,
e-mail: galinka2005_08@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-5446-2417

²Український державний університет науки і технологій,
кафедра фінансів, обліку та психології
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро,
49000, Україна,
тел.: +380964275342,
e-mail: katerinahann@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7689-9938

Анотація. Стаття присвячена проблематиці розвитку інтелектуального капіталу (ІК), в епоху цифровізації глобального простору у розрізі підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств. *Мета дослідження* полягає у необхідності створення ефективних механізмів щодо забезпечення формування та розвитку та використання інтелектуального капіталу в умовах цифрових трансформації як підґрунтя підвищення конкурентних переваг промислових підприємств країни. Це обумовлює необхідність і актуальність у подальшому наукових пошуків у галузі розроблення адаптивних теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій, що дозволяють ефективно організувати на промислових підприємствах розвиток інтелектуального капіталу в умовах формування цифрового середовища. *Методами* дослідження є історичний та емпіричний методи, метод наукової абстракції, методи аналізування та синтезу, метод системного аналізування. *Наукова новизна* полягає у розробленні комплексно-цілісного підходу щодо забезпечення трансформації інтелектуального капіталу промислових підприємств за рахунок синтезу з цифровими технологіями, використання якого дозволило б пришвидшити розвиток промислових підприємств, ринкової економіки країни та її прискорення щодо входження до розвинутого глобального простору.

У дослідженні проведено вивчення можливостей розвитку інтелектуального капіталу промислових підприємств, у якому ключовими є їх трансформований людський капітал у поєднанні з процесами цифровізації як вагомим джерелом підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств. Визначено, що творчо-трудова енергія інтелектуального працівника та система творчих новітніх знань є людським капіталом, що у сукупності зі структурним і споживчим капіталом і є інтелектуальним капіталом, який у кінцевому вигляді забезпечує відтворення економічних інновацій усіх форм і видів на різних ієрархіях і рівнях управління як держави, так і підприємства. Узагальнено, що завдання розвитку та зміцнення конкурентоспроможності інтелектуального капіталу за рахунок синтезу з цифровими знаннями, інструментами, навичками та вміннями сприятиме підвищенню якості інтелектуального капіталу і є складовою та невід'ємною частиною завдання підвищення конкурентоспроможності підприємств промисловості країни. У дослідженні авторами уточнено та конкретизовано методологічний ракурс або дисциплінарну матрицю дослідження методів

управління знаннями у сучасній економіці, виявлено особливості управління корпоративними знаннями, обумовлені системно-інтеграційним підходом до утримування та розвитку людського капіталу сучасного промислового підприємства у цифровому просторі.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованих механізмів для забезпечення ефективності формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу з імплементаваними цифровими знаннями у підвищенні ефективності діяльності промислових підприємств та формуванні конкурентних переваг.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, знання, економіка знань, інформаційні технології, інформаційне забезпечення, інформаційні системи, інформаційна економіка, цифрова економіка, цифровізація, епоха цифровізації, розвиток інтелектуального капіталу.

Nahorniak H.S.¹, Hanouff K.E.²

**DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL IN THE ERA
OF DIGITALIZATION IN THE CONTEXT OF INCREASING
COMPETITIVENESS INDUSTRIAL ENTERPRISES OF UKRAINE**

¹Ternopil Ivan Puluj's National Technical University,
Department of Management innovative activity
and the sphere of services,
Ruska st., 56, Ternopil,
46001, Ukraine,
tel.: +380964315467,
e-mail: galinka2005_08@ukr.net,
ORCID: 0000-0002-5446-2417

²Ukrainian State University of Science and Technology,
Department of Finance, Accounting and Psychology,
Lazaryana st., 2, Dnipro,
49000, Ukraine,
tel.: +380964275342,
e-mail: katerinahann@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7689-9938

Abstract. The article is devoted to the problems of the development of intellectual capital (IC) in the era of digitalization of the global space in order to increase the competitiveness of industrial enterprises. The purpose of the study is the need to create effective mechanisms to ensure the formation and development and use of intellectual capital in the context of digital transformation as a basis for increasing the competitive advantages of the country's industrial enterprises. This determines the necessity and relevance of further scientific research in the field of developing adaptive theoretical and methodological approaches and practical recommendations that allow to effectively organize the development of intellectual capital at industrial enterprises in the conditions of the formation of a digital environment. Research methods are historical and empirical methods, the method of scientific abstraction, methods of analysis and synthesis, and the method of systematic analysis. The scientific novelty consists in the development of a complex and holistic approach to ensuring the transformation of the intellectual capital of industrial enterprises due to synthesis with digital technologies, the use of which would allow to accelerate the development of industrial enterprises, the country's market economy and its acceleration in entering the developed global space.

The study examines the possibilities of developing the intellectual capital of industrial enterprises, in which their transformed human capital in combination with digitalization processes is key as a significant source of increasing the competitiveness of industrial enterprises. It was determined that the creative labor energy of an intellectual worker and the system of creative latest knowledge are human capital, which together with structural and consumer capital is intellectual

capital, which ultimately ensures the reproduction of economic innovations of all forms and types at different hierarchies and levels of management as the state and enterprises. It is summarized that the task of developing and strengthening the competitiveness of intellectual capital due to synthesis with digital knowledge, tools, skills and abilities will contribute to the improvement of the quality of intellectual capital and is an integral and integral part of the task of increasing the competitiveness of the country's industrial enterprises. In the study, the authors clarified and specified the methodological perspective or disciplinary matrix of the study of knowledge management methods in the modern economy, revealed the features of corporate knowledge management, which are determined by the system integration approach to the maintenance and development of human capital of a modern industrial enterprise in the digital space.

The practical significance of the research lies in the possibility of using the proposed mechanisms to ensure the effectiveness of the formation, development and use of intellectual capital with implemented digital knowledge in increasing the efficiency of industrial enterprises and the formation of competitive advantages.

Keywords: intellectual capital, intellectual potential, knowledge, knowledge economy, information technologies, information support, information systems, information economy, digital economy, digitalization, era of digitalization, development of intellectual capital.

Вступ. Сьогодні цифровізація надає додаткові можливості для виконання прикладних проєктів: застосування платформних рішень для автоматизованого виконання певного кола завдань у межах реалізації проєктів, використання різноманітних розрахунків з погляду техніко-економічних характеристик кожного підприємства тощо. Актуалізуються питання формування ефективних механізмів щодо забезпечення формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу, який синтезований з цифровими інструментами для підвищення функціонування соціально-економічних систем у національній економічній системі в умовах цифрових трансформацій

Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується зростаючим попитом на інноваційні продукти, що, у свою чергу, вимагає розширеного відтворення новітніх знань і релевантних компетенцій власників інтелектуального капіталу, що функціонують, насамперед, у межах промислових підприємств. Якісні аспекти та кількісні характеристики створення, поширення та використання корпоративних знань для виробництва нових продуктів усе більшою мірою визначаються якісно-кількісними параметрами релевантних методів управління цими знаннями. Формується позитивна залежність: якість методів управління знаннями визначає якість відповідних знань і компетенцій, які, у свою чергу, детермінують якість створюваних кінцевих економічних благ і, отже, обсяги доданої вартості. Відзначена залежність є інтегральним чинником актуалізації проблематики, пов'язаної з дослідженням методів управління знаннями на промислових підприємствах в умовах інтелектуалізації господарських взаємодій та зростання особистих і суспільних потреб у масштабних економічних інновацій. Творчо-трудова енергія інтелектуала або інтелектуального працівника та система творчих новітніх знань є людським капіталом, що у сукупності зі структурним і споживчим капіталом і є інтелектуальним капіталом, який у кінцевому вигляді забезпечує відтворення економічних інновацій усіх форм і видів на різних ієрархіях і рівнях управління як держави, так і підприємства.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у необхідності створення ефективних механізмів щодо забезпечення формування та розвитку та використання інтелектуального капіталу в умова цифрових трансформацій як підґрунтя підвищення конкурентних переваг промислових підприємств країни. Це обумовлює необхідність і актуальність у подальшому наукових пошуків у галузі розроблення адаптивних теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій, що дозволяють

ефективно організувати на промислових підприємствах розвиток інтелектуального капіталу в умовах формування цифрового середовища. Теоретичною основою дослідження є наукові праці іноземних та вітчизняних фахівців, що містять результати фундаментальних досліджень, здійснених у галузі економічної теорії, теорії управління, удосконалення процесів, технологій та стратегій розвитку інтелектуального капіталу, цифрової економіки. Методи дослідження: історичний (дослідження історії формування теоретичних засад інтелектуального капіталу), статистичний (вивчення сучасного стану використання інтелектуального капіталу та цифрового потенціалу в Україні, дослідження системи та механізмів цифрового підприємництва у сфері машинобудування), наукового пізнання (обґрунтування механізмів формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу, людських ресурсів на підприємствах, дослідження цифрових підходів до креативного вирішення проблем управління), аналізування та синтезу (визначення характерних рис інтелектуального капіталу в цифровому просторі, дослідження особливостей цифрового управління бізнес-процесами через призму розвитку інтелектуального капіталу у промисловому секторі, дослідження цифрових чинників впливу на інтелектуальний капітал), системного аналізування (формулювання комплексно-цілісного підходу щодо забезпечення цифровізації та трансформації інтелектуального капіталу промислових підприємств).

Результати. Особливу цінність мають результати дослідження проблем управління знаннями на промислових підприємствах в умовах вимог масштабних і безперервних економічних інновацій. Тут ключові положення та висновки безпосередньо пов'язані з когнітивним аналізуванням проблем формування індивідуального та інтелектуального капіталу підприємства, зі створення інтелектуальних підприємств і тих, які самонавчаються, а також формуванням ціннісно-змістовних, ментальних й інституційних основ розвитку методичного потенціалу економічних працівників. Ці положення та основи формування структурних складових інтелектуального капіталу висвітлюються у працях таких дослідників, як М. Армстронг, Г. Беккер, О. Вагонова, В. Геєць, Ю. Даум, Є. Денісон, О. Дикань, Л. Едвінссон, А. Жарінова, О. Кендюхов, О. Кірдіна, А. Лапін, Дж. Мінцер, Т. Момот, Г. Назарова, Р. Петті, К. Свейбі, Т. Стоуньєр, Г. Ступнікер, Т. Стюарт, Є. Тоффлер, Л. Туроу, Т. Шульц й ін. Питання вивчення інтелектуального капіталу у взаємозв'язку з людським капіталом висвітлені у працях Дж. Кендрика, Ф. Махлупа, Дж. Мінцера, М. Мелоуна, Т. Стюарта й ін.

Вирішенням фундаментальних питань щодо розвитку інтелектуального капіталу підприємств займалися такі відомі вітчизняні науковці, як: В. Д. Базилевич [1], А. В. Єременко [3], Г. О. Житченко [4], І. М. Зеліско [5], С. М. Ілляшенко [7, 8], О. В. Кендюхов [9], Л. Г. Ліпич [11], А. Ю. Мазарчук [12], М. Ю. Манухіна [13], О. М. Парій [14], Н. В. Ротань [15], О. Г. Харковина [16], І. В. Терон [19] й ін. Значний внесок вище вказаних вчених дозволяє визначити фундаментальні засади розвитку інтелектуального капіталу підприємств на рівні промисловості країни. Проте, потребує подальшого дослідження коло проблемних питань щодо механізмів розвитку інтелектуального капіталу в епоху цифровізації у контексті підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств України.

У сучасній економічній теорії велика увага приділяється проблемам формування та розвитку інформаційного суспільства. Так, широко відомі праці закордонних авторів, таких як Д. Белл, П. Друкер, М. Кастельс, Х. Кібїрідж, М. Маклюєн, У. Мартін, І. Масуда, Ф. Махлуп, Є. Тоффлер, Ю. Ганьблячиші, Й. Шумпетер й ін. До перших дослідників проблеми використання інформаційних ресурсів відносяться наступні вчені: Н. Вінер, Л. Колмогоров, К. Шеннон, які зосередили своє дослідження на

кількісному аспекті поняття на базі математичної теорії інформації. Надалі дослідження продовжили Д. Броннер, Л. Вегер, К. Герман, У. Дайворд, М. Келсі, Дж. Мартін, Г. Поппель, Т. Стоуньєр, К. Фрімен, М. Хайдеггер й інші. Про інформацію як економічну категорію писали Г. Саймон, Дж. Стігліц, А. Харт, К. Ерроу, які досліджували поведінку учасників ринку залежно від їхньої поінформованості.

Закордонними авторами, що сформуvalи теоретико-практичне розуміння про цифрову економіку, стали Н. Ахмад, С. Бразіні, Р. Бредлі, К. Беафут, Е.Л. Грошен, П. Гуеррієрі, В. Джолліфф, Р. Євангеліста, Д. Кертіс, І. Мексіко, В. Мелікієні, Б.К. Мойєр, Дж.Р. Ніколсон, Р. Омохандро, М. Райнсдорф, Й. Рибарський, Цз. Сюй, Д. Тепскотт, М. Фрео, Д.Ф. Фрідман, А.Г. Херрєро, П. Шрейєр й ін.

Однак не дивлячись на більшу значимість й аналітичну цінність існуючих наукових результатів, багато проблем, пов'язаних з розвитком знань, людського та інтелектуального капіталу залишаються невирішеними і є сферою відповідних дискусій. Зокрема, недостатньо досліджені об'єктивні підстави відомих методів оцінювання інтелектуального капіталу, оскільки сама теорія інтелектуального капіталу вимагає істотної модифікації аж до формування нової дисциплінарної матриці логіко-гносеологічного дослідження.

Теоретичну основу дослідження становлять досягнення закордонної та вітчизняної економічної науки щодо створення, розвитку та використання методів управління промисловими підприємствами у цілому, а також у сфері управління розширеним продукуванням новітніх знань, сконцентрованих в індивідуальному та людському капіталі промислових підприємств. У статті широко застосовуються узагальнення, висновки та рекомендації, пов'язані з теоретичними аспектами формування та функціонування інтелектуального капіталу підприємств вітчизняної промисловості, із закономірностями розвитку інтелектуальних форм господарювання, з тенденціями та протиріччями становлення інноваційних основ соціально-економічної динаміки. Також актуальними є теоретичні дослідження економічної науки, результати наукових поглядів вітчизняних і закордонних учених з проблем розвитку інтелектуального капіталу в епоху цифровізації, розвитку сучасних інформаційних технологій на промислових підприємствах, нормативно-правові акти державних органів управління. Визнаючи еволюційний характер розвитку економіки та неминучість цифровізації, слід зазначити, що на сьогодні відсутній комплексний цілісний підхід, використання якого дозволило б забезпечити цифрову трансформацію інтелектуального капіталу вітчизняних промислових підприємств. Це обумовлює необхідність й актуальність наукових пошуків у галузі розроблення адаптивних теоретичних і методичних рекомендацій, що дозволяють ефективно організувати розвиток інтелектуального капіталу в умовах формування цифрового середовища.

При існуванні великої кількості підходів, більшість вітчизняних і закордонних учених прихильні до думки, що базовою складовою інтелектуального капіталу виступають знання, інтелектуальні ресурси, що є результатом розумової діяльності та така складова, як стратегічний бізнес-актив будь якого підприємства, що використовує його для отримання конкурентних переваг і створення вартості. Разом з тим, проведене аналізування показує, що ряд існуючих визначень відрізняються недостатньою конкретизацією, відсутністю досліджень функціонування та розвитку інтелектуального капіталу в умовах цифрової економіки. У більшості робіт є загальний недолік, пов'язаний з відсутністю умов взаємодії різних складових інтелектуального капіталу, при яких можливий синергетичний ефект (врахування доданої вартості, конкурентної переваги тощо).

Перехід сучасного суспільства від енергетичної парадигми економічного розвитку до інформаційної, змінюється структура інвестицій і принципи управління, зростає

роль інтелектуального капіталу й інформації. У той же час, слід зазначити, що інформаційний бум, обумовивши місце інформації у ряді факторів виробництва, виявив істотну проблему, пов'язану з розвитком економічних відносин, які визначають можливість участі людини в інформаційних процесах. На наш погляд, саме цей аспект повинен знайти своє відображення у подальших економічних дослідженнях. У сучасній економіці інформація є не лише специфічним ресурсом, але й втілюється у відносно нових функціональних формах капіталу, таких, як інтелектуальний капітал, інформаційний капітал, бренд-капітал тощо, які виражаються у нематеріальних активах, визначаючи ефективність економічного розвитку як на мікро-, так і на макрорівні. Розвиток специфічних форм капіталу у сучасній економіці потребує, у свою чергу, якісного аналізування процесів його формування, розподілу та використання. Об'єктивною необхідністю у даних умовах є розвиток механізмів відтворення інформаційних факторів інтелектуального капіталу, що забезпечує не лише нагромадження знань й інформації, але й регулювання соціально-економічних відносин у процесі їх трансформації у капітальні ресурси суспільства.

В основі формування та розвитку економіки знань країни, що знаходиться під впливом цифровізації й інформаційних технологій, лежить співвідношення між людським та фізичним капіталом, проте саме інтелектуальному капіталу відведено пріоритетне місце. Так, за даними Всесвітнього банку, у складі національного багатства США виробничі фонди складають 19%, природні ресурси – 5%, людський капітал – 76%. Така тенденція спостерігається і у Західній Європі – 23%, 3% та 74%, відповідно [4, с. 256].

Реалії розвитку сучасного суспільства підтверджують становлення нового інформаційного технологічного способу виробництва, заснованого на продукуванні та застосуванні знань й інформації, розвитку інформаційних процесів, в основі яких лежить створення техніки та технології інформаційного забезпечення різних суспільних завдань. Однак слід зазначити, що у розвитку концепції інформаційного суспільства тривалий час домінував технічний підхід (Ф. Махлуп, І. Масуда, Д. Белл, Х. Кібїрідж, М. Кастельс й ін.).

В умовах перманентних трансформацій, що відбуваються в економічному середовищі України, формування сучасного інформаційного суспільства, інтелектуальний капітал стає головним чинником, наявність і використання якого є підґрунтям функціонування суб'єктів господарювання, у цілому, та промислових підприємств, зокрема. Тому, одним з найдискусійніших питань теорії інтелектуального капіталу є визначення суті цієї складної категорії. У соціально-економічній діяльності найбільш яскравим прикладом може слугувати такий предмет дослідження, управління та перетворення, як “інтелектуальний капітал”. Якщо розглядати даний феномен винятково з функціональної точки зору, тобто поверхнево, то утворюється досить еkleктичне його розуміння, представлене відомою тріадою: людський капітал, структурний капітал, клієнтський капітал (ще його називають споживчий капітал). Звідси й випливає методика дослідження, управління та розвитку інтелектуального капіталу, яка безпосередньо погоджується та визначається характеристиками відзначеної вище тріади. Відома методика відображає та характеризує не тільки “горизонтальний”, поверхневий погляд на проблему, але ще й може скерувати дослідження у бік від дійсних оцінювань інтелектуального капіталу. Зокрема, чи можна всерйоз вважати, що людський капітал є лише частиною інтелектуального капіталу, як це випливає з розуміння Т. Стюарта та багатьох інших дослідників? Чи не є очевидним зворотнє, тобто те, що сам інтелектуальний капітал з'являється, як вища форма людського капіталу, його найбільш “просунута”, інноваційно орієнтована частина? Інакше кажучи, далеко не будь який людський капітал може ухвалювати

інтелектуальну форму свого буття, а лише та його частина, яка здійснює дійсні творчі інновації.

У структурі інтелектуального капіталу прийнято виділяти інтелектуальний потенціал (ресурс), який, у свою чергу, складається з людських ресурсів (інтелектуальної сили) та інтелектуальних ресурсів (інтелектуального продукту) [13, с. 83]. Інтелектуальний потенціал розглядають, як сукупність висококваліфікованих фахівців, що спроможні знаходити та впроваджувати новітні технології та мають високі моральні якості. Інтелектуальний продукт – це результат розумової, інтелектуальної праці та інтелектуально-інноваційної діяльності. Інтелектуальний капітал відносять до нематеріальних активів підприємств у площині взаємодії його складових елементів, таких, як авторське право, торгова марка, бренд, патенти, гудвіл, знання тощо.

У процесі організаційного впливу відбувається розвиток креативно-інтелектуального потенціалу працівників за допомогою системи безперервного навчання. Психофізіологічний вплив на людський капітал працівників виглядає у такий спосіб: менеджмент – мотивуючі методи – інтелект – творча енергія.

Аналізування впливу інтелектуального капіталу на управління стабільністю промислового підприємства дозволяє виділити основні етапи, рівні інтелектуальної активності, суспільні очікування, фактори впливу, специфіку прояву, а також суб'єкти управління даним процесом (табл. 1).

Таблиця 1

Основні етапи та рівні впливу інтелектуального капіталу на управління стабільністю промислового підприємства (сформовано авторами)

Table 1

The main stages and levels of influence of intellectual capital on managing the stability of an industrial enterprise (formed by the authors)

Етапи	Рівні інтелектуальної активності	Суспільні очікування	Фактори впливу	Особливості прояву	Суб'єкти управління
1	2	3	4	5	6
1970-і роки	Пасивний, пов'язаний із заданим або споконвічно знайденим способом дій	“Обмежувальна політика”	Потреби економічного розвитку, створення нових технологій, що забезпечують конкурентність і прибуток	Локалізація інтелектуальної діяльності, залежність від інтелектуального потенціалу	Керівництво підприємств, юридичні служби, менеджери по зв'язках із громадськістю
1980-і роки	Пасивний, пов'язаний зі сформованими інтересами за рахунок зовнішніх стимулів	Реалізація соціальної політики підвищення якості життя, розвиток екологічного законодавства	Активізація економічної, політичної та соціальної активності, розширення потреб формування інтелектуального капіталу	Мотиваційна й інноваційна активність персоналу, посилення уваги до вирішення екологічних проблем	Менеджери по екологічних питаннях, проектні менеджери, працівники служб планування, розроблювачі процесів

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
1990-і роки	Евристичний, працівники проявляють певну інтелектуальну активність	Розвиток “зеленого консюмеризму”	Підвищення рівня інноваційності продукції підприємств, інтелектуалізація системи управління та взаємодії з партнерами та споживачами	Розвиток інтернет-технологій, комунікаційної взаємодії, потреба у великому обсязі інформації та підготовці когнітивних працівників	Маркетологи, продуктові дизайнери та фахівці з розроблення продуктів, фахівці з розроблення стратегій і зв'язками з інвесторами
2000-2018 роки.	Творчий, працівники проявляють інтелектуальну активність, аналізують свою діяльність, відкривають нові способи вирішення завдань	Розвиток ідей глобалізації та цивілізаційного розвитку	Розроблення глобальних стратегій розвитку, ділової активності, розширення сфери діяльності підприємств, її іміджу, організаційно-правових форм	Створення й освоєння нових ринків, посилення залежності від інтелектуального потенціалу, синергетичний ефект від об'єднання працівників при вирішенні творчих завдань	Вище виконавче керівництво, члени рад директорів, керівники відділів і служб
2019-теперішній час.	Креатив, що дозволяє ефективно вирішувати інноваційні проблеми, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології	Розвиток ідей національної ідентичності, екологічної взаємодії	Потреба в інформаційних ресурсах, безперервному навчанні, зміцнення кадрового потенціалу	Посилення конкурентної боротьби, скорочення рівня освоєння нових ринків	Вище виконавче керівництво, топ-менеджмент корпорацій, керівники відділів і служб

Якщо сучасні дослідники економіки будуть, як і раніше, вважати речовинний капітал підприємств і нації у цілому ключовим фактором виробництва, а людський капітал перебуватиме у ментальних моделях суб'єктів пізнання економіки “на других ролях”, то й весь розроблюваний методичний інструментарій буде традиційно націлений на вдосконалювання форм і способів розвитку саме речовинного капіталу націй, а не людського капіталу промислових підприємств і суспільства. Розвиваючи концепцію інтелектуального капіталу та базуючись на теоретико-методичних підходах Дж. Гелбрейта, Т. Стюарт характеризує інтелектуальний капітал, як суму знань працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність [20]. Схожа точка зору представлена у розробках О. Вагонової, яка важливим чинником розвитку економіки визначає знання, а також освітні параметри [2].

Отже, якщо інтелектуальний капітал розглядати у генетичному ракурсі, включаючи сюди ще й когнітивні аспекти його зародження, формування та розвитку, а також виявляючи дійсно сутнісні аспекти його буття, то утворюється принципово інша предметна основа для його комплексного вивчення. У новому ракурсі інтелектуальний капітал трактується, як система затребуваних інноваційних знань і компетенцій, генезис (відтворення та використання) яких забезпечує зростання обсягу продуктивних й інших інновацій. На сьогодні уже недостатньо розробляти та застосовувати методи, що

характеризують лише управління процесом розвитку людського, структурного та клієнтського капіталу підприємства; тепер необхідно актуалізувати методiku дослідження та розроблення процесів відтворення знань про те, як створювати, наприклад, нову організаційну структуру підприємства або вдосконалювати його соціальний й інституційний капітал тощо.

Відомий американський вчений Т. Стюарт, вказуючи на важливість інтелектуального капіталу, відзначає, що інтелектуальний капітал стає найбільш цінним активом Америки [23]. Крім того, зростає значення людського капіталу, як структурного елементу інтелектуального капіталу, у світових економічних процесах [23] та інновацій, які впливають на його формування та використання [24].

Збільшення значимості вагомості інтелектуального капіталу у сучасних економічних умовах Л. Едвінссон та М. Мелоун пов'язують з історичними та технологічними явищами, виникненням та використанням інвестиційних ресурсів. Вони вказують на те, що інтелектуальний капітал є головним критерієм оцінювання підприємств і закладів, тому що лише він здатен відобразити динаміку організаційної стійкості та процесу створення цінностей. Тільки він придатний для оцінювання сучасного виробництва, що змінюється так швидко, що варто робити висновки про те, що його вартість можна оцінити лише з врахуванням таланту його робітників, їх відданості справі та якості знарядь праці, які вони використовують [21, с. 10].

Також заслуговує на увагу точка зору М. Армстронга, який відмічає: "Інтелектуальний капітал складається із запасу та руху корисних для організації знань. Ці знання можна розглядати як нематеріальні ресурси, які разом з матеріальними (грішми й майном) складають ринкову або загальну вартість підприємства" [20]. Схожу точку зору поділяють Й. Руус, С. Пайк, Л. Фернстрьом та інші.

В. Базилевич відзначає, що зростання ролі інтелектуального капіталу пов'язане з формуванням нового підходу до аналізування трансформацій ринкових відносин, конкурентних переваг та лідерства підприємств, що ґрунтуються на ефективному використанні унікальних за природою нематеріальних чинників, здатних привести в дію механізм інноваційного розвитку [1, с. 283].

Доводячи необхідність інтеграції основних видів інтелектуального капіталу, підкреслимо, що у сучасному розумінні конкуренції та конкурентоспроможності, багато дослідників доходять висновку про те, що переваги у матеріальних аспектах виробництва вже не настільки є цінними, як 20-30 років тому. Пріоритет здобувають переваги у нематеріальних аспектах виробництва (уміння, досвід, знання та здібності, нововведення, інформаційні системи, бази даних, розуміння ринку, збут). Необхідно вдосконалювати ряд обраних напрямків діяльності, які опираються на одну із центральних компетенцій підприємства, перейматися їхніми перешкодами для появи нових конкурентів і, крім того, будувати партнерські відносини з постачальниками зовнішніх послуг і комплектуючих.

Будучи відтворювальною стороною власності, інформаційні складові інтелектуального капіталу також, як і традиційні форми капіталу, у процесі свого відтворення забезпечують економічну реалізацію відносин власності у певній, властивій їм формі. У цьому зв'язку, об'єктивною необхідністю є формування та розподіл рентного доходу, що виникає у процесі використання інформаційної підтримки інтелектуального капіталу, як значимого фактору, що забезпечує не лише розширене відтворення знань й інформації, але й узгодження економічних інтересів. Зростаюче значення інформації й знань у сучасній цифровій економіці знаходить своє відображення як у теоретичних дослідженнях, так і на політичному рівні – при формуванні концепцій і програм соціально-економічного розвитку різних країн. Слід виокремити важливість розвитку соціально-економічних інститутів, що регулюють

економічні відносини суб'єктів інтелектуальної діяльності, від яких залежить ефективність відтворення інформаційних складових інтелектуального капіталу, обумовлених не лише рівнем розвитку продуктивних сил суспільства, але й ступенем специфікації прав власності. Таким чином, визначаючи ефективність економічного розвитку як на мікро-, так і на макрорівні, інформаційне забезпечення інтелектуального капіталу є найбільш значимим фактором конкурентоспроможності національної економіки.

У сучасних умовах розвитку цифрового суспільства, що відрізняється високим динамізмом та високим ступенем невизначеності, вирішальним фактором для досягнення стійкої конкурентної переваги промислового підприємства стає не стільки володіння певним набором ресурсів, скільки здатність їх ефективно використовувати протягом тривалого періоду. І тут особливу роль відіграють людський капітал. На сьогоднішній день виготовлення товарів, що користуються високим попитом, ще не гарантує підприємству стабільну позицію на ринку. При сучасному розвитку економіки виведення на ринок нового, навіть екстраординарного продукту, надає підприємству конкурентну перевагу не більше, ніж на 3-6 місяців, оскільки стрімкий науково-технічний прогрес скорочує життєвий цикл товару, і затребуваність товару може швидко змінитися, тому підприємству доводиться часто змінювати або доповнювати вироблену продукцію. У зв'язку з цим, підприємство повинно постійно шукати нові джерела підвищення власної конкурентоспроможності. Найбільш стабільною конкурентною перевагою у цих умовах є людський капітал підприємства. Розвиток людського капіталу і управління трудовим потенціалом підприємства, які проявляються у безперервному навчанні у процесі виробничої діяльності, підвищення кваліфікації, поєднання знань, навичок з цифровими технологіями надає можливість підприємству отримати додаткові та навіть унікальні конкурентні переваги. Висока якість всіх вироблених товарів і послуг визначається наявністю на підприємстві кваліфікованих, мотивованих, лояльних людських ресурсів. Конкурентоспроможний людський капітал забезпечує ефективне використання всіх інших ресурсів підприємства: технічних, організаційних, матеріальних, фінансових та інформаційних та забезпечує формування стратегічного економічного потенціалу.

Залежно від характеру виконуваних трудових функцій, виділяють конкурентоспроможність управлінських працівників і конкурентоспроможність інших категорій працівників. Специфіка здійснення інноваційної діяльності зумовлює особливі вимоги до управлінських працівників, вони повинні володіти певними якостями, які забезпечать успішне управління підприємством. На думку автора, всі вимоги до компетенції управлінських працівників можна розділити на кілька категорій:

1. Знання у галузі теорії та навички у сфері практики управління. Безперервний професійний розвиток, здатність до навчання, як прагнення опановувати знання та застосовувати сучасні методи досліджень і розроблень, наявність творчого мислення є необхідними для підтримки необхідного рівня знань і навичок управлінських працівників.

2. Комунікабельність та вміння працювати з людьми. Значну частину свого робочого часу керівник витрачає на спілкування, тому комунікабельність і вміння працювати з людьми має велике значення для ефективного управління. Навички групової та командної діяльності, підтримання корпоративного духу, харизматичність і прояв лідерських якостей зумовлюють успіх керівника.

3. Компетентність у галузі організації інноваційних процесів. Вимоги до знань у галузі організації інноваційних процесів припускають наявність в управлінського персоналу позитивної інноваційної налаштованості, здатності та готовності до ризику, компетентності у галузі організації інноваційних процесів, вміння використовувати

свій творчий потенціал для знаходження нових ефективних рішень, гнучкості як здатності швидко перебудовуватися. Перед управлінцями в умовах сучасної економіки стоять такі пріоритетні завдання, як формування бачення, прогнозування та проектування майбутнього, раннє визначення можливих труднощів і проблем, вибір оптимальних способів їх подолання та вирішення, ініціювання процесів постійного вдосконалення і розвитку для досягнення ефективного результату в умовах невизначеності і швидких змін середовища.

4. Важливою компетенцією керівника, що сприяє якісному вирішенню завдань, які стоять перед підприємством, є здатність створити навколо себе команду однодумців. Ефективна команда здатна якісно вирішувати поставлені завдання, ставити цілі та досягати їх. Досвідчений керівник для досягнення загального результату використовує синергію індивідуальних внесків співробітників за допомогою вміння залучати їх у командну роботу. Розподіляючи їх обов'язки у виконанні командних завдань, досвідчений менеджер враховує індивідуальні особливості та професійні якості кожного працівника, у результаті чого всі члени команди виконують свої професійні обов'язки з максимальною віддачею.

5. Уміння управляти конфліктами – важлива компетенція успішного керівника. Успішне управління конфліктами (своєчасна діагностика, попередження або вирішення виникаючих конфліктів) дозволяє знизити їх негативний вплив на розвиток підприємства. Ефективність керівних працівників є важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Результати деяких досліджень вказують на те, що від компетентності керівників, їх відношення до працівників залежить рівень плинності персоналу, морально-психологічний клімат на підприємстві, що безпосередньо впливає на економічні показники. На керівних посадах необхідні професіонали, які зможуть створювати навколо себе успішні команди, які приведуть підприємство до успіху. Помилки керівництва у роботі з людськими ресурсами призводять підприємство до серйозних проблем, які виражаються у високих показниках плинності працівників, частому виникненні конфліктних ситуацій, низькій мотивації співробітників тощо.

Механізми управління інтелектуальним капіталом в умовах цифровізації підприємства містять певний набір щодо створення умов для інноваційної поведінки персоналу, пов'язаного з його мотиваційною готовністю до освоєння інноваційних інформаційно-комп'ютерних технологій. Останніми роками склалася тенденція у нашій країні до скорочення кількості молодих фахівців, ці тенденції посилюються у зв'язку і міграцією молодого людського капіталу за межі країни у зв'язку з війною. Тому кількість працівників, здатних повною мірою використовувати у своїй діяльності сучасні інформаційно-комп'ютерні технології буде зменшуватися, оскільки зростає і буде зростати середній вік працівників значної кількості підприємств і організацій, особливо у машинобудівній галузі. Для подолання даної негативної соціально-демографічної тенденції необхідні комплексні зусилля місцевих і регіональних органів державної влади в післявоєнний період особливо щодо заходів повернення молоді в країну, також по підвищенні престижності інженерних і робочих спеціальностей, збільшенні оплати праці та мотивації персоналу, розширенні можливостей підготовки технічних фахівців у середньо-спеціальних і вищих навчальних закладах. Крім цього, керівникам промислових підприємств слід враховувати і негативні наслідки співробітництва з інтернет-технологіями для працівників, оскільки застосування інновацій припускає серйозне скорочення робочих місць (як мінімум за рахунок автоматизації рутинних процесів), виключення людини з ланцюжка прийняття рішень, необхідність застосування нових управлінських систем, підвищення соціальної відповідальності бізнесу, формування нової корпоративної культури управлінських

кадрів і працівників.

У зв'язку зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу, зростанням комп'ютеризації та інформатизації суспільства до керівних кадрів підвищуються вимоги: неперервний професійний розвиток, наявність творчого мислення, позитивна інноваційна налаштованість, висока професійна компетенція, глибокі спеціальні знання, здатність і готовність до ризику, комунікабельність та вміння працювати з людьми, компетентність у галузі організації інноваційних процесів, прагнення опановувати знання та застосовувати сучасні методи досліджень і розроблень. До найважливіших компетенцій, що відіграють важливу роль у забезпеченні успіху підприємства, слід віднести наступний набір компетенцій: здатність до навчання, інноваційність (як здатність використовувати свій творчий потенціал для знаходження нових ефективних рішень), гнучкість (уміння швидко перебудовуватися); корпоративний дух; навички групової та командної діяльності і лідерство (як уміння працювати з лідерським потенціалом). Слід до основних компетенцій керівника віднести: вміння мотивувати працівників, здійснення ефективних комунікацій, прояв креативності у процесі прийняття управлінських рішень.

Вважаємо, що до найбільш важливих професійних якостей управлінського персоналу, що забезпечують відтворення інтелектуального капіталу промислових підприємств, відносяться:

- професійна, організаторська й управлінська компетентність;
- здатність ефективно діяти та використовувати інтелектуальний потенціал у конкретних умовах трудової діяльності;
- наявність особливого типу сприйняття та мотивації, здатність ухвалювати рішення в умовах ризику та невизначеності;
- уміння стратегічно й аналітично мислити, здійснювати всебічне аналізування ситуації, прогнозувати наслідки прийнятих рішень;
- винахідливість і готовність до творчої інноваційної діяльності;
- готовність до постійного особистісного зростання та професійного навчання;
- уміння формувати ефективні робочі групи для інноваційної діяльності та працювати у команді;
- знання сучасних управлінських підходів;
- організаторські та комунікативні здібності;
- здатність керувати собою, самовладання та стресостійкість;
- упевненість у своїх здібностях і можливостях підприємства по успішному досягненні поставлених цілей і завдань;
- високі морально-етичні якості;
- творчі здібності, креативність, інтелектуальний потенціал.

Стає очевидним, що методи управління корпоративними знаннями, будучи одночасно методами управління загалом інтелектуальним капіталом промислових підприємств, в істотному ступені залежать від когнітивного оцінювання та характеристики даного капіталу. У межах функціонального підходу до проблеми, де інтелектуальний капітал загалом трактується, як триєдність загальноновизнаних людського, структурного та клієнтського капіталу, логіка виявлення методів управління повинна бути пов'язаною з когнітивними характеристиками названих змістовних елементів інтелектуального капіталу. По суті, дослідження зводиться до пошуку способів і прийомів відтворення людського капіталу, знань у галузі створення та розвитку структури та взаємодій із клієнтами підприємства. Дивним є лише те, що сам людський капітал тут розглядається "фундаментом", але ж елементи корпоративної структури й клієнтських відносин, а також знання про формування цих структур і відносин є не що інше, як об'єктивація все того ж людського капіталу. Чи існує взагалі

зміст у такому розподілі інтелектуального капіталу фірми, і якщо є, як тут “навести” когнітивний “порядок”? Вважаємо, що розподіл інтелектуального капіталу на визначені вище елементи є малопродуктивним для розвитку теорії даного капіталу й, отже, для пошуку та виявлення методів управління відповідними знаннями.

По-перше, при такому підході до дослідження корпоративних знань складно здійснити їхню логічну градацію та класифікацію на знання неявні та явні з демонстрацією ролі кожного виду у вирішенні конкретних завдань розширеного відтворення інновацій на промислових підприємствах. Насправді, якщо у межах людського капіталу фірми можна визначити місце неявних знань, то яка конфігурація цих знань існує у межах структурного й, тим більше, клієнтського капіталу? Ситуація “обростає” безліччю протиріч, особливо у сучасних умовах, коли мультиплікативно актуалізується роль саме неявних знань, що є підставою для генерації новітніх ідей та інноваційних проєктів. Зрозуміло, що методи управління неявними знаннями суттєво відрізняються від методів управління формалізованими знаннями. Зростання ролі неявних знань у сучасній економіці та у діяльності її первинних господарських ланок означає, що зростає роль методів управління неявними знаннями, що жодним чином не впливає з функціонального концепту дослідження інтелектуального капіталу підприємства.

По-друге, визначений твердий триланковий розподіл інтелектуального капіталу підприємства навряд чи ледь дозволяє чітко сформулювати етапи відтворення нових знань й інноваційних кінцевих продуктів. Інакше кажучи, не зовсім зрозуміло, яким чином оптимізувати або гармонізувати взаємодію людського, структурного й клієнтського капіталу, щоб забезпечити “фокус” на інноваційному продукті. Інноваційний цикл когнітивного відтворення може й не збігатися з інноваційним циклом продуктової інновації, якщо дотримуватися еkleктичної парадигми розгляду відзначених процесів. Наприклад, у межах корпоративного співтовариства може бути добре організований процес розширеного відтворення знань про те, як створювати нові знання; при цьому рівень розвитку знань про те, як трансформувати нові знання у проєкти створення нових продуктів, може залишатися досить невисоким. Навряд чи є можливим вирішити відзначені завдання у межах функціонального підходу до проблеми інтелектуального капіталу промислових підприємств нашої країни. Тут, мабуть, потрібен інший ракурс і параметри дослідницького простору, що визначають нову побудову системи методів відповідного дослідження й управління.

По-третє, функціональний підхід до проблеми інтелектуального капіталу промисловості об’єктивно не дозволяє розмежувати та дати змістовну характеристику методам управління різними формами інтелектуального капіталу підприємства та його інтелектуальними активами. У межах розглянутої функціональної тріади немає чіткого розмежування між інтелектуальним капіталом й однойменними активами сучасного підприємства, хоча це аж ніяк не є те саме. Підприємство може мати досить розвинений інтелектуальний капітал, який поки ще не прийняв, наприклад, зовнішню соціальну “активовану” форму, тобто не став брендом, діловою репутацією тощо і навпроти, товарна марка й інші інтелектуальні активи можуть якийсь час “жити своїм життям”, навіть якщо сама фірма вже втратила колишню інтелектуальну могутність. Неважко виявити об’єктивну та суб’єктивну відмінність методів розвитку інтелектуального капіталу підприємства як такими і відповідними активами, що стали надбанням не тільки окремого підприємства, але й соціуму, співтовариства споживачів.

Функціонування інтелектуального капіталу на сьогодні обмежене наступними умовами:

- розширенням масштабів і частоти прояву кризових явищ, що охоплюють не лише економічну, але й інші сфери суспільства;

- недостатньою підготовленістю управлінських кадрів і персоналу до здійснення інноваційної й інтелектуальної діяльності із застосування сучасних інформаційних технологій;
- потребою великих фінансових вкладень у створення інтелектуального потенціалу;
- значним зростанням масштабів інформаційних ресурсів, у тому числі, інформаційних джерел, що негативно впливають на людину;
- відсутністю тривалості та системності структурної побудови у корпоративному управлінні;
- швидким моральним старінням інформації у вигляді дії закону динамічного звуження часу;
- формалізації процесів наукових досліджень і розроблень, що проявляється у високому ступені невизначеності (ентропії) їх результатів.

Таким чином, дослідження сутнісних характеристик інтелектуального капіталу показує, що дана економічна категорія має багатогранний і багатоаспектний характер, виступає, як інтелектуальне багатство підприємства, що забезпечує створення інтелектуальних продуктів і послуг, її інноваційний розвиток і конкурентоспроможність у нових економічних умовах.

Поряд з традиційними підходами, більшість сучасних вчених пропонує й інші структурні елементи інтелектуального капіталу:

- емоційний капітал, що визначає зовнішній вигляд підприємства, рівень його популярності в очах зовнішніх споживачів і власних працівників;
- інфраструктурний капітал, що поєднує сукупність інтелектуальних ресурсів, які виконують певну допоміжну роль у загальній структурі інтелектуального капіталу (інформаційні технології, мережні системи зв'язку, управлінські процеси, організаційна структура);
- негативний капітал розглядається стосовно окремих елементів капіталу у співвідношенні їх з вартістю будь яких активів підприємства, або сукупність особливих або специфічних знань, псевдознань, навичок, моральних або психологічних відхилень особистості, що приносить їй дохід за рахунок протиправної діяльності;
- соціально-культурний капітал, що виступає, як сукупність соціальних комунікацій працівників, їх взаємозв'язків і відносин, розвинених вербальних здібностей особистості до ефективного спілкування та взаємодії з людьми;
- інтелектуальні здібності – потенційні можливості окремих осіб, здатних провадити ті або інші складні роботи й операції;
- активи інтелектуальної власності, які належать підприємству та захищаються законом (патенти, ліцензійні угоди, ідеї, ноу-хау, бренди, торговельна марка, назва, дистрибутивні канали та різні сприятливі для підприємства угоди та контракти);
- активи інфраструктури, що представляють собою інтелектуальні активи, що забезпечують функціонування підприємства (філософія управління, загальна культура, процеси управління та бізнес-процеси);
- гуманітарні активи – використовувані підприємством інтелектуальні активи, насамперед, знання, уміння, які належать службовцям підприємства;
- трудові ресурси – індивідуальні інтелектуальні здібності персоналу, професійні знання та досвід (у т. ч. рівень освіти та кваліфікації), рівень інноваційної активності та інші результати тривалого (що відбувається протягом усього) життя процесу інтелектуальної діяльності конкретних особистостей, що становлять основу кадрового складу підприємства;
- інформаційно-інтелектуальні ресурси – сукупність науково-виробничих, фінансових, маркетингових, організаційно-управлінських, кадрових, інформаційно-

технологічних, інформаційно-управлінських, юридичних й інших ідей, методів, інструментів, технологій і різних форм існування інформації, отриманих у результаті інтелектуальної праці працівників підприємства, що й обумовлюють виникнення його конкурентних переваг.

Кожний із представлених варіантів структури інтелектуального капіталу, його моделі та теорії унікальні, оскільки відображають специфіку функціонування різних напрямків діяльності та його істотні змістовні компоненти. При всіх існуючих відмінностях, структурні компоненти у цих теоріях створені людським інтелектом. Вони існують у вигляді знань, не віддільних від людей, що володіють ними, утворюють свого роду суб'єктивні умови застосування цих знань для підвищення конкурентоспроможності підприємств й організацій, матеріалізуються у продуктах і об'єктах інтелектуальної власності.

Разом з тим, дослідження структурних компонентів інтелектуального капіталу показує, що дане питання опрацьоване недостатньо. У ряді робіт відбувається звуження поглядів про це важливе економічне явище, що призводить до виключення тих або інших важливих ланок розглянутої структури. Дуже часто поза полем дослідження українських учених залишаються важливі аспекти інтелектуального капіталу, пов'язані зі специфікою його реалізації в економіці знань, активізацією конкурентного протистояння, трансформаціями філософії та стратегії управління, взаємодією зі споживачами продукції, змінами корпоративної культури та ділового співробітництва.

Вважаємо, що поділ інтелектуального капіталу на структурні компоненти, які містять усю сукупність елементів даної категорії, має принципове значення з погляду пошуку джерел його збільшення й оцінки ефективності його використання. Виділення структурних елементів інтелектуального капіталу має важливе значення не лише з аналітично-теоретичної, але й з практичної точки зору, дозволяючи вірогідно виявити об'єкт і суб'єкт управління, побудувати оптимальні організаційно-управлінські зв'язки між ними.

Усі структурні компоненти інтелектуального капіталу тісно взаємозалежні та взаємообумовлені один одним. Знання, уміння та творчі здібності працівників втілюються в організаційну структуру та бізнес-процеси підприємства, які безпосередньо залежать від складної системи взаємин співробітників, сформованих у колективі моральних звичаїв, ціннісних орієнтацій і норм поведінки. У свою чергу, система, яка складається з корпоративної культури, активно впливає на ділове співробітництво, взаємодію з клієнтами та постачальниками, зміцнюючи репутацію підприємства, вдосконалюючи її інноваційний капітал. Таким чином, на підприємстві відбувається кругообіг інтелектуального капіталу: від людського до інноваційного та навпаки. Тому, для успішного формування інтелектуального капіталу підприємства необхідна ефективна взаємодія, взаємопроникнення різних видів інтелектуального капіталу, створення при цьому синергетичного ефекту. Зокрема, тільки при перехресному впливі одних частин інтелектуального капіталу на інші здійснюється перенесення та закріплення знань зі сфери взаємодії із зовнішніми контрагентами у внутрішньокорпоративні системи з метою подальшого використання працівниками.

Виходячи з вищесказаного, інтелектуальний капітал представляє собою складний економічний феномен, що поєднує у собі сукупність різних елементів, які існують у результаті їх взаємодії. Не можна інвестувати у кожний зі структурних компонентів окремо, якщо прагнеш, щоб вони підтримували один одного, створюючи синергетичний ефект. Саме у цьому випадку відбувається перехресний вплив одних видів нематеріальних активів на інші. Тким чином, інтеграція всіх видів інтелектуального капіталу виробничого підприємства галузі машинобудування в Україні є ключовим чинником розвитку її конкурентних переваг. Це пояснюється тим,

що частка інтелектуальних послуг й інших нематеріальних компонентів у структурі собівартості товарів зростає. Крім того, у структурі активів виробничо-комерційного підприємства нематеріальна складова останнім часом зайняла головне місце. Саме інтеграція та взаємодія різних видів інтелектуального капіталу приводить до прискореного розвитку та зростання конкурентних переваг підприємства. Розглянемо основні можливі види такої взаємодії. Взаємовплив людського капіталу та капіталу відносин припускає співробітництво зі споживачами, яке дозволяє поповнити запас знань, навичок і вмінь працівників підприємства. Даний процес може здійснюватися різним чином, наприклад, за допомогою прямої взаємодії з покупцями. У зв'язку із цим на різних підприємствах виникає необхідність збільшення кількості працівників, які безпосередньо взаємодіють із замовниками. Будь які можливості зворотного зв'язку, проведення соціологічних досліджень або директ-маркетинг, також необхідно реалізовувати з метою вдосконалювання кваліфікації працівників, а також їх готовності задовольняти нові запити покупців.

Інвестування капіталу у систематичне навчання, підвищення кваліфікації, розвиток компетенцій управлінських кадрів створює передумови для отримання підприємством унікальних конкурентних переваг перед іншими учасниками ринкових відносин. Звісно ж, що для підтримки необхідного рівня конкурентоспроможності підприємства у цілому та конкурентоспроможності людських ресурсів, зокрема на промислових підприємствах, необхідно створювати ефективну систему управління людськими ресурсами, оскільки система управління людськими ресурсами націлена на вирішення більш широкого кола завдань, ніж традиційні відділи кадрів. Функції сучасних систем управління людськими ресурсами відрізняються від функцій відділів кадрів – традиційні відділи кадрів часто тільки реалізують кадрову політику й координують діяльність працівників підприємства. При переході до умов нової економіки пріоритетною стає завдання вдосконалення кадрової роботи підприємства, тому функції сучасних служб управління людськими ресурсами значно розширюються.

Дослідники ще не прийшли до єдиної думки у питанні про склад індивідуальних параметрів конкурентоспроможності працівників. Так, деякі автори до основних показників відносять вік, освіту, кваліфікацію, стаж роботи за професією, стан здоров'я, сімейно-побутові умови. Інші пропонують використовувати в якості критеріїв конкурентоспроможності працівників професіоналізм, здатність до творчості, комунікативні якості, здатності до інновацій, інтелектуальні здібності, психофізіологічні характеристики, соціально-демографічні характеристики. Одні серед них виділяють наступні критерії: соціально-демографічні, психофізіологічні та професійні характеристики: стать і вік, спеціальність чи професію, стаж роботи, освіту, сімейний стан, працездатність, стан здоров'я, професіоналізм, здатність до творчості й інновацій, інтелект, комунікативність. Інші ж виділяють наступні фактори конкурентоспроможності людських ресурсів: особистісні (тип особистості, IQ, швидкість оброблення інформації, лідерські якості, здатність працювати у колективі, посидючість); інноваційні (креативність, творча активність): освітні; фізіологічні; культурологічні; іміджеві (рекомендації з колишнього місця роботи); інформаційні (здатність людини володіти новітніми механізмами отримання інформації). Роль інформаційних факторів у даний час зростає. З позиції даного дослідження цікавим є поділ конкурентних переваг працівника на переваги конституційного характеру (стать, вік, зовнішні дані, зв'язки, знайомства, стан здоров'я, сімейний стан, національність, громадянство) і переваги інноваційного характеру (професійна підготовка, рівень кваліфікації, рівень освіти, ступінь готовності до професійної мобільності та професійного зростання та вдосконалення, цифрові знання та навички). Конкурентні переваги інноваційного характеру, інноваційна активність людських ресурсів, на думку

авторів, мають пріоритетне значення, особливо в умовах націленості підприємства на здійснення інноваційної діяльності в умовах цифровізації.

Оскільки прорахунки у роботі з трудовими ресурсами можуть завдати серйозного економічного збитку підприємству (втрати, пов'язані з плинністю кадрів; падіння рівня продуктивності праці (у результаті низької мотивації, при надмірній чисельності працівників тощо); зниження якості виробленої продукції; зниження рентабельності (у результаті простою обладнання) та інше), можна говорити про те, що ефективність системи управління людськими ресурсами матиме істотний вплив на конкурентоспроможність підприємства. Залучаючи працівників необхідної кваліфікації, створюючи та вдосконалюючи систему мотивації, навчаючи та розвиваючи працівників, удосконалюючи умови праці, формуючи привабливу організаційну культуру, створюючи сприятливий організаційний клімат, система управління людськими ресурсами визначає позитивний напрямок зростання професіоналізму та компетенції працівників підприємства. Висока кваліфікація трудових ресурсів є одним з факторів, що впливають на виробництво якісної продукції та надання якісних послуг. Висококваліфіковані трудові ресурси здатні підвищувати конкурентоспроможність підприємства за рахунок створення якісних товарів і послуг, висока кваліфікація працівників робить їх здатними до більш складного і продуктивної праці, кваліфіковані співробітники ефективніше розпоряджаються ресурсами підприємства, швидше починають освоювати нові технології та впроваджувати їх у свою виробничу діяльність. Отож, конкурентоспроможність продукції і послуг – найважливіші чинники, що визначають конкурентоспроможність сучасного промислового підприємства.

Сучасні системи управління людськими ресурсами покликані вирішувати більш широке коло завдань: стратегічне планування трудових ресурсів (визначення потреби у працівниках, вивчення ринку трудових ресурсів, наймання й облік працівників), формування нових трудових відносин, регулювання конфліктів, навчання працівників, управління кар'єрою, аналізування та розвиток способів стимулювання та мотивації праці на основі вивчення досвіду інших підприємств, формування конкурентоспроможної організаційної культури, розвиток організаційних структур управління, створення якісних умов праці, правове й інформаційне забезпечення працівників, а також соціальний розвиток людських ресурсів. Якщо система управління людськими ресурсами орієнтується на виконання перерахованих функцій і завдань, то підприємство отримує можливість позитивно впливати на кінцеві показники праці. Ефективна система управління людськими ресурсами повинна стати одним з найбільш важливих факторів досягнення успіху.

Вважаємо, що ефективній системі управління людськими ресурсами притаманні такі характерні риси: прогресивність, перспективність, комплексність, оперативність, оптимальність, простота, науковість, ієрархічність, автономність, узгодженість і комфортність. Отже, людські ресурси як джерело конкурентних переваг, на думку авторів, мають подвійну природу. З одного боку, на конкурентоспроможність підприємства впливає якість людських ресурсів. У даному аспекті особливе значення мають наступні характеристики людських ресурсів: психофізіологічні (працездатність, стан здоров'я, вік), особистісні (тип особистості, рівень інтелекту, лідерські якості, здатність працювати у колективі тощо), ціннісно-мотиваційні (зацікавленість в підвищенні продуктивності праці, ступінь лояльності до підприємства). З іншого боку, людські ресурси зумовлюють можливості підприємства ефективно комбінувати всі види ресурсів (матеріальні, технічні, інформаційні, фінансові), що також впливає на його конкурентоспроможність. У даному аспекті виділяються наступні групи характеристик людських ресурсів: професійно-кваліфікаційні (професійна підготовка,

рівень кваліфікації) та інноваційні (ступінь готовності до мобільності, здатність до навчання, творча активність, креативність). Висока кваліфікація, професіоналізм, готовність до безперервного навчання робить працівників здатними до більш складної та продуктивної праці, кваліфіковані працівники ефективніше розпоряджаються ресурсами підприємства, швидше починають освоювати нові технології та впроваджувати їх у свою виробничу діяльність.

Сучасні підприємства, які діють в умовах нестабільності та стрімкої мінливості економічних умов, постійного посилення конкуренції між господарюючими суб'єктами ринку, змушені шукати шляхи підвищення рівня своєї конкурентоспроможності. У цих умовах шанс на стабільне функціонування та розвиток отримують підприємства, які надають великого значення проблемі підвищення якості людських ресурсів і які застосовують інноваційні методи в управлінні людськими ресурсами. Для підприємств, які мають приблизно однаковий доступ до ресурсів, впровадження і використання інновацій в управлінні людськими ресурсами виступає джерелом отримання додаткових конкурентних переваг, що дозволяють підприємству витримувати жорстку конкурентну боротьбу.

Усі конкурентні переваги можна розділити на конкурентні переваги, обумовлені володінням цінними ресурсами (матеріальними і нематеріальними) і конкурентні переваги, обумовлені здібностями компанії використовувати наявні ресурси. У сучасних ринкових умовах компаніям для досягнення лідируючих позицій вирішальним фактором стає не стільки володіння певним набором ресурсів, скільки здатність ефективно його використовувати. У даному випадку особливу роль відіграють людські ресурси підприємства. Виявлено, що людські ресурси як джерело конкурентних переваг мають подвійну природу, оскільки, з одного боку, на конкурентоспроможність підприємства впливає якість людських ресурсів, з іншого боку, людські ресурси зумовлюють можливості підприємства ефективно використовувати всі види ресурсів (матеріальні, технічні, інформаційні, фінансові), що також впливає на його конкурентоспроможність.

Звісно ж, що найбільш повно розкрити трудовий потенціал людських ресурсів дозволить використання інноваційних методів в управлінні людськими ресурсами. Інновації в управлінні людськими ресурсами – це нові для конкретного підприємства методи і технології управління, організаційні рішення, системи і процедури, які до цього не використовувалися на даному підприємстві і які впроваджуються з метою підвищення якості людських ресурсів і ефективності їх трудової діяльності. Методи в управлінні людськими ресурсами, які інтерпретуються нами, як інноваційні, пропонується класифікувати за ознакою відношення до певних функціональних елементів системи управління людськими ресурсами.

Всього виділено 8 груп інновацій в управлінні людськими ресурсами:

- у галузі залучення працівників: HR-маркетинг, HR-брендинг, HR-аутсорсинг, краудрекрутінг;
- у галузі адаптації працівників: програми адаптації, спрямовані на прискорення процесу адаптації нових працівників до організації;
- у галузі оцінювання працівників: асесмент-центр, методика “360 градусів”;
- у галузі навчання і розвитку працівників: технологія управління талантами, інноваційні методи навчання працівників (коучинг, кейс-навчання, дистанційне навчання, комп'ютерне навчання, баскетметод);
- у галузі мотивації та стимулювання працівників: грейдінг, KPI, програми участі працівників у прибутку, індивідуалізація мотивації;
- у галузі організації праці на робочому місці: гнучка організація робочого процесу (дистанційний працю, гнучкий робочий час);

- у галузі створення сприятливого соціально-психологічної атмосфери (організаційний клімат): управління конфліктами.

- у галузі вивільнення працівників: аутплейсмент.

Варто зазнати, що існуюча у нашій країні інституціональна інфраструктура не забезпечує збалансованого доступу до інтелектуальних ресурсів і послуг для учасників інноваційного процесу, що обмежує комерціалізацію результатів науково-технічної діяльності. Залишається високим рівень тіньового сектору та криміналізації економіки, корупції в інститутах державної влади, недостатньо захищена інтелектуальна власність, утруднений доступ до інформаційних баз і інвестиційного забезпечення, реалізації інвестиційних й інноваційних проектів. Вимагає розвитку інституціональне середовище бізнесу, правозастосовна судова практика, система навчання, підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів для діяльності в умовах становлення суспільства знань. Повноцінному розвитку людського капіталу та формуванню кваліфікованих трудових ресурсів перешкоджає неолік стимулів й умов його розвитку, відсутність системного, науково обґрунтованого реформування системи освіти, не припиняється скорочення чисельності працездатного населення тощо.

Вважаємо, що найважливішою умовою розвитку ринку інтелектуального капіталу виступає інститут держави, розвиток й адаптація якого представляє собою постійний процес і багато у чому залежний від соціально-економічного рівня розвитку суспільства. У нових умовах функціонування необхідна зміна управлінських функцій держави, які припускають активізацію ролі регулятора та координатора, створеної системи ринкового обігу результатів інтелектуальної діяльності, що забезпечує формування національної інноваційної системи як одного з основних джерел стійкого економічного зростання. Держава повинна створювати сприятливі для інноваційних підприємств економічні й організаційно-правові умови для розширення масштабів інтелектуальної діяльності, створення інноваційних продуктів, трансферу новітніх технологій, проектування бізнесу, наукового консультування, інформаційно-аналітичного забезпечення всіх суб'єктів ринкової економіки.

Інституційні умови розвитку інтелектуального капіталу в економіці знань припускають активізацію ролі регіонального корпоративного сектору, що забезпечує канали поширення знань між галузевими підприємствами й організаціями. Таке положення пов'язане з тим, що значна частина інтелектуальних ресурсів і знань, необхідних для здійснення економічної діяльності агентів, включена у корпоративну діяльність, і такі знання не переносяться з однієї галузі в іншу. У цих умовах, регіональним органам державної влади та корпоративному бізнес-співтовариству необхідно зміцнювати спільну діяльність по активізації інноваційних зусиль, що забезпечують підготовку персоналу, здійсненню моніторингу ідей, відкриттів, винаходів, приділяючи особливу увагу формуванню банку креативно-ефективних інноваторів. Таким чином, найважливішою умовою нової якості економічного зростання та формування цифрової економіки є адекватна інституціональна система розвитку інтелектуального капіталу, що припускає не лише створення ефективного високотехнологічного виробництва, але й перенесення вектору економічної діяльності на "розширене відтворення" знань і здібностей людини, формування її мотивації до творчо-трудової діяльності.

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що наукова новизна, яка запропонованих авторами, полягає у розробленні комплексно-цілісного підходу щодо забезпечення трансформації інтелектуального капіталу промислових підприємств за рахунок синтезу з цифровими технологіями, використання якого дозволило б пришвидшити розвиток промислових підприємств, ринкової економіки країни та її прискорення щодо входження до розвинутого глобального простору. Практична значущість полягає у

можливості використання запропонованих механізмів для забезпечення ефективності формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу з імплементаваними цифровими знаннями у підвищенні ефективності діяльності промислових підприємств та формуванні конкурентних переваг. Напрями подальших досліджень передбачаються діагностику та удосконалення інструментальних механізмів створення нових методів розвитку знань у контексті їх прямого впливу на процес формування інтелектуального капіталу. Також доцільні подальші удосконалення методів розвитку знань, як специфічного нематеріального активу підприємства при відповідних творчо-трудовах якостях суб'єкта управління.

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: підручник. К.: Знання, 2006. 431 с.
2. Вагонова О. Г. Бізнес-освіта як чинник імплементації економіки знань. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2017. № 3. С. 142 – 154.
3. Єременко А.В. Інтелектуальна власність. *Наука та інновації*. 2008. №7. С. 5-9.
4. Житченко Г.О. Сутність та визначення поняття “інтелектуальний капітал”. *Економіка і суспільство*. 2017. №12. С. 255-259.
5. Зеліско І. М., Пономаренко Г. Ю. Управління інтелектуальним капіталом підприємств: монографія, 2015. 280 с.
6. Іванюта Т. М. Захист інформації в системі інформаційної безпеки підприємства. *Участь молоді у розвитку економіки та суспільства України: тези доповідей III Всеукраїнської науковопрактичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, Київ, 16-17 лютого 2012 р. К.: НУХТ, 2012. С. 72-73. URL: http://old1.nuft.edu.ua/pdf_doc/konferencii/pdf.pdf. (дата звернення: 04.03.2023)*
7. Ілляшенко С. М. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком. Суми: ТОВ “Друкарський дім “Папірус”, 2011. 644 с.
8. Ілляшенко С. М., Кожушко О. В., Голишева Є. О., Колодка А. В. Управління інтелектуальним капіталом підприємства: монографія. Суми: ТОВ “Триторія”, 2017. 360 с.
9. Кендюхов О. В. Механізм управління захистом інтелектуального капіталу промислового підприємства. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7297> (дата звернення: 04.03.2023)
11. Ліпич Л. Г., Хілуха О. А., Кушнір М. А. Вплив інтелектуального капіталу на управління знаннями підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (1). С. 230-239. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-33>
12. Мазарчук А. Ю., Ткач І. І. Аналіз структури інтелектуального капіталу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6. Т. 4. С. 336-339 (Серія “Економічні науки”).
13. Манухіна М. Ю. Інтелектуальний капітал і його роль у формуванні інноваційної економічної системи. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*. 2016. №6 (230). С.82-86.
14. Парій О. М. Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету* (Сер. Економіка, управління та адміністрування). 2019. № 1. С. 24-28.
15. Ротань Н. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств. *Інтелект ХХ*. 2018. № 3. С. 173-177.
16. Харковина О. Г. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 10. С. 175-178. (Сер. “Економіка і менеджмент”).
17. Чухно А. А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–16.
18. Шевченко Л. С. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу: моногр. Х.: Право, 2014. 402 с
19. Терон І. В. Інтелектуальний капітал як основне джерело багатства в постіндустріальному суспільстві. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. № 7. С. 90-94.
20. Armstrong Michael. *Armstrong’s Handbook of Human Resource Management Practice*. 13 th Edition
21. Edvinsson L., Malone M. S. *Kapital intelektualny [Intellectual capital]*. Warszawa, PW.
22. Human Development Index trends, 1980-2013. URL: <http://hdr.undp.org> (дата звернення: 04.03.2023)
23. Stewart T. *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. Currency Doubleday, 1997.
24. The Global Innovatoin Index. URL: <http://www.globalinnovationindex.org/> (дата звернення: 04.03.2023)

References

1. Bazylevych, V.D. *Intellectual property*. Kyiv, Znannia, 2006.

2. Vagonova, O. G. "Business education as a factor in the implementation of the knowledge economy." *Economic Bulletin of the National Mining University*, no. 3, 2017, pp. 142 – 154.
3. Yeremenko, A.V. "Intellectual Property." *Science and innovation*, no. 7, 2008, pp. 5-9.
4. Zhytchenko, G.O. "The essence and definition of the concept of "intellectual capital"." *Economy and society*, no. 12, 2017, pp. 255-259.
5. Zelisko, I. M., and G. Yu. Ponomarenko. *Management of intellectual capital of enterprises: monograph*, 2015.
6. Ivaniuta, T. M. "Protection of information in the information security system of the enterprise." *Participation of youth in the development of the economy and society of Ukraine: abstracts of reports of the 3rd All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists*. Kyiv, NUHT, 2012, pp. 72-73, old1.nuft.edu.ua/pdf_doc/konferencii/pdf.pdf. Accessed March 4, 2023
7. Iliashenko, S. M. *Problems and prospects of market-oriented management of innovative development*. Sumy, Papyrus Printing House LLC, 2011.
8. Iliashenko, S. M., Kozhushko, O. V., Golysheva, E. O., and A. V. Kolodka. *Management of intellectual capital of the enterprise: a monograph*. Sumy, "Territory" LLC, 2017.
9. Kendiukhov, O. V. "The mechanism of managing the protection of intellectual capital of an industrial enterprise." *Efficient economy*, no. 6, 2019, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7297. Accessed March 4, 2023
11. Lipysh, L. G., Khilukha, O. A., and M. A. Kushnir. "The influence of intellectual capital on enterprise knowledge management." *Problems of the systemic approach in economics*, issue 3 (1), 2019, pp. 230-239. doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-33
12. Mazarchuk, A. Yu., and I. I. Tkach. "Analysis of the structure of intellectual capital of the enterprise." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University (Series "Economic Sciences")*, vol. 4, no. 6, 2010, pp. 336-339
13. Manukhina, M. Yu. "Intellectual capital and its role in the formation of an innovative economic system." *Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*, no. 6 (230), 2016, pp. 82-86.
14. Parii, O. M. "The mechanism of managing the intellectual capital of the enterprise." *Bulletin of the Zhytomyr State University of Technology (Ser. Economics, management and administration)*, no. 1, 2019, pp. 24-28.
15. Rotan, N. V. "Improvement of the organizational and economic mechanism of management of the intellectual capital of enterprises." *Intelligence XX*, no. 3, 2018, pp. 173-177.
16. Kharkovyna, O. G. "Approaches to the formation of an organizational and economic mechanism for managing the intellectual capital of an enterprise." *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University (Ser. "Economics and Management")*, no.10, 2015, pp. 175-178.
17. Chuhno, A. A. "Modern financial and economic crisis: nature, ways and methods of overcoming it." *Economy of Ukraine*, no. 1, 2015, pp. 4–16.
18. Shevchenko, L. S. *Intangible economy: managing the formation and use of intellectual capital*. Kharkiv, Pravo, 2014.
19. Teron, I. V. "Intellectual capital as the main source of wealth in post-industrial society." *Formation of market relations in Ukraine*, no. 7, 2007, pp. 90-94.
20. Armstrong, Michael. *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice*. 13 th Edition
21. Edvinsson, L., and M. S. Malone. *Kapital intelektualny [Intellectual capital]*. Warszawa, PW.
22. "Human Development Index trends, 1980-2013." HNDP, hdr.undp.org/ Accessed March 4, 2023
23. Stewart, T. *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. Currency Doubleday, 1997.
24. The Global Innovation Index, www.globalinnovationindex.org/ Accessed March 4, 2023

УДК 331.5

doi: 10.15330/apred.1.19.329-336

Романюк М. Д.¹, Романюк Т. М.²

ВАГОМІСТЬ ВПЛИВУ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА МОТИВАЦІЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кафедра менеджменту і маркетингу, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,

76000, Україна,
тел.: 050-228-39-86
e-mail: romaniuk.md@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1468-4226

²Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
кафедра теоретичної і прикладної економіки,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 099-32-42-939
e-mail: vonromanyuk@gmail.com
ORCID: 0009-0005-4928-7879

Анотація. Інтеграція української економіки до ЄС та в інші міжнародні структури вимагає кардинальних змін у мотивації трудового та інтелектуального потенціалу персоналу підприємств. Мета мотивації - це одержання найвищої віддачі від використання наявного працересурсного потенціалу, що дозволяє підвищити загальну ефективність і прибутковість діяльності підприємств з ефективним застосуванням матеріальних і нематеріальних чинників. У статті розглянуто вплив нематеріальних чинників на мотивацію персоналу підприємства. Визначено, що ефективність системи мотивації за нинішніх умов передбачає присутність не лише матеріальних чинників, таких як високий дохід, але і нематеріальних, що пов'язані з стабільністю місця роботи, з досягненням власних цілей, бажанням проявляти ініціативу і відповідальність. Це пов'язано з тим, мотиваційні стимули включають лише матеріальну складову, залишаючи поза увагою нематеріальну, а тому запропоновано формування такого мотиваційного механізму, який має враховувати як матеріальну мотивацію, так і виявлення та реалізацію нематеріальних чинників мотивації праці персоналу підприємства. З'ясовано та охарактеризовано, що до основних нематеріальних чинників які спонукають персонал до більш ефективної роботи належать: належні умови праці; соціально-психологічний клімат; особистий приклад керівника.; індивідуальний підхід до працівника; термін виконання поставлених завдань; врахування інтересів та можливостей працівника; підтримка працівників у безперервному навчанні, підвищенні кваліфікації а також можливості саморозвитку та самовираження працівників. Обґрунтовано, що до нетрадиційних методів мотивування персоналу відносяться моральні стимули, патерналізінг, організаційні стимули участь в управлінні, кар'єра і розвиток, участь у прибутку та капіталі. Запропоновано широко застосовувати нетрадиційні види нематеріальної мотивації і, зокрема,: інструментальний, професійний, патріотичний, господарський.

Ключові слова: управління персоналом, мотивація персоналу, матеріальна мотивація, нематеріальні чинники мотивації, нетрадиційні методи мотивування персоналу, моральні стимули мотивації персоналу.

Romaniuk M.D.¹, Romaniuk T.M.²

THE SIGNIFICANCE OF THE INFLUENCE OF INTANGIBLE FACTORS OF MOTIVATION OF ENTERPRISE PERSONNEL

¹ Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Department of management and marketing,
Shevchenko st., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 050-228-39-86,
e-mail: romaniuk.md@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1468-4226

² Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Department of Theoretical and Applied Economics,
Shevchenko st., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 099-32-42-939,
e-mail: vonromanyuk@gmail.com,
ORCID: 0009-0005-4928-7879

Abstract. The integration of the Ukrainian economy into the EU and other international structures requires fundamental changes in the motivation of labor and intellectual potential of enterprise personnel. The main purpose of the motivation process is getting the maximum return on the use of the available labor and resource potential, which allows to increase the overall efficiency and profitability of enterprises with the effective use of tangible and intangible factors. The article considers the influence of intangible factors on the motivation of enterprise personnel. It is determined that the effectiveness of the motivation system under the current conditions implies not only tangible factors, such as high earnings, but also intangible factors associated with the reliability of the place of work, with the achievement of one's own goals, and the desire to take initiative and responsibility. It is connected with the fact that often motivational mechanisms take into account only the material component, leaving aside the intangible component, and therefore the author proposes to form a motivational mechanism which should take into account both tangible motivation and identification and implementation of intangible factors of labor motivation of enterprise personnel. It is found and characterized that the main intangible factors that encourage staff to work more efficiently include: proper working conditions; socio-psychological climate; personal example of the manager; individual approach to the employee; deadlines for completing tasks; consideration of the interests and capabilities of the employee; support for employees in continuous training, advanced training, as well as opportunities for self-development and self-expression of employees. It is substantiated that the non-traditional methods of staff motivation include moral incentives, paternalism, organizational incentives, participation in management, career and development, participation in profits and capital. It is proposed to widely use non-traditional types of non-material motivation, in particular: instrumental, professional, patriotic, and economic.

Keywords: personnel management, personnel motivation, material motivation, intangible factors of motivation, non-traditional methods of personnel motivation, moral incentives for personnel motivation.

Вступ. На сучасному етапі суспільного розвитку України матеріальні активи стали поступатися місцем нематеріальним активам і перспективам, у якому ідеї та уявлення перетворюються на основне джерело конкурентної переваги.

Жоден суб'єкт підприємницької діяльності не функціонує ефективно, якщо не є розроблена оптимальна система мотивації праці персоналу, яка б спонукала кожного члена колективу працювати продуктивно для досягнення особистих цілей та цілей підприємства. Ефективність функціонування розробленої системи мотивації персоналу включає матеріальну та нематеріальну складові, що дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства та його конкурентоспроможність на ринку.

За нинішніх умов надзвичайно важливим стає креативне, продуктивне та віддане ставлення працівників до праці, яке спрямоване на досягнення високих показників комерційної діяльності. Це означає, що така базова функція менеджменту як мотивація праці персоналу, а також формування відповідних умов та спонукання найманих працівників бути зацікавленими в результатах діяльності підприємства стають нагальними та першочерговими завданнями для управлінців та акціонерів підприємства.

У менеджменті мотивація - це процес заохочення працівників до ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей компанії. Для продуктивного виконання рішень і намічених завдань необхідна мотивація. Мотивація – це те, що знаходиться

«всередині» людини. Якщо людина мотивована, її задоволення від роботи обов'язково приведе до хорошого результату.

Мотивація, як одна з функцій управління, має як теоретичне, так і практичне значення. Його ставлення до праці залежить від того, як та чи інша людина розуміє свою роботу і якими мотивами вона керується. Сучасні методи мотивації праці поділяються на змістовні та процесуальні. Кожна зі змістовних теорій мотивації має певні особливості, певні переваги та недоліки. Тому, щоб краще розуміти поведінку співробітників і відповідним чином впливати на неї, керівники повинні їх знати.

Управління персоналом підприємства є багатограним, складним і специфічним процесом, оскільки персоналом є найскладнішим в управлінні через те, що кожна людина цілісна, унікальна, має особистісні соціально-психологічні якісні та характерологічні особливості. Основною метою управління персоналом є поєднання в рамках кадрової політики підприємства ефективного планування потреб у персоналі, обґрунтованої оцінки персоналу, планування кар'єрного зростання, ефективного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та мотивації праці для розвитку здібностей співробітників і компетенції.

На сьогоднішній день в Україні з різноманітних засобів мотивації праці використовуються лише окремі її елементи, ця обставина підкреслює їх актуальність і необхідність створення цілісної системи мотивації праці персоналу, орієнтованої на розвиток і оптимальне використання трудовий потенціал працівників і висока продуктивність підприємства в цілому, з ефективним використанням як матеріальних, так і нематеріальних факторів.

Постановка завдання. Вивченню теоретичних проблем та практичних аспектів, пов'язаних з управлінням персоналом та мотивацією персоналу присвятили свої дослідження низка українських вчених, серед них Е. Лібанова, А. Колот, О. Макарова, І. Петрова, В. Петюх, М. Семикіна, О. Новікова, Г. Дмитренко, Т. Заяц, Л. Лісогор та інші. Однак окремі питання мотивації персоналу потребують додаткових досліджень. А тому питання широкого застосування нематеріальних чинників мотивації персоналу підприємств в сучасних умовах є достатньо актуальними і потребують подальших досліджень.

Метою статті є дослідження впливу нематеріальних чинників на мотивацію персоналу підприємства та з'ясування ролі нетрадиційних видів нематеріальної мотивації персоналу підприємств та організацій.

Результати. На відміну від змістовних теорій мотивації, які виходять із того, що поведінка людей визначається потребами та пов'язаними з ними факторами, процесуальні теорії розглядають мотивацію дещо інакше. Вони не заперечують впливу потреб на поведінку людей, але вважають, що останнє визначається і формується не лише під впливом потреб. Відповідно до процесних теорій мотивації, поведінка людини також є функцією її сприйняття та очікувань. Ці теорії аналізують, як людина розподіляє зусилля задля досягнення певних цілей і як він вибирає певний тип поведінки.

Мотивація є одним із головних чинників, що визначають ефективність трудової діяльності. При створенні мотиваційної програми підприємствами необхідно враховувати інтереси, можливості та характер працівників. Для кожної групи працівників необхідні свої способи мотивації і стимулювання. Більше того, важливим є індивідуальний підхід, який може бути забезпечений застосуванням системи нематеріальної мотивації, оскільки вона допоможе задовольнити потреби самореалізації, а також врахувати особливості профілю кожного працівника.

В свою чергу, мають відбуватися мотиваційні заходи щодо підвищення трудового та інтелектуального потенціалу не лише на окремих підприємствах і окремими керівниками, а на всіх рівнях і ланках економічних відносин.

Підтримку у мотивації та розвитку інтелектуального потенціалу підприємств, установ та організацій мають також надавати органи державної влади в особі міністерств, відомств та управлінь. Це передбачає надання якісних та доступних освітніх послуг населенню, створення відповідних економічних умов для адаптації робочої сили до вимог економіки знань, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників, здобуття окремими категоріями населення другої освіти, що поєднує державне фінансування з приватним сектором та недержавними структурами, освіту кожного громадянина вимагає постійного підвищення свого освітнього та професійного рівня. Тому трудова мотивація відіграє у управлінні персоналом підприємства ключову роль. «Моральна мотивація надихає персонал на досягнення високих результатів протягом тривалого часу та сприяє максимальному розкриттю та реалізації їхнього потенціалу» [3, с.131]. Вона є важливою складовою для всіх категорій працівників багатьох підприємств, але не використовуються, такі інструменти але працівники хотіли б, щоб це було реалізовано, такі інструменти нематеріальної мотивації як дошка пошани, конкурси на звання кращого працівника, корпоративні заходи, організація навчання, проведення тренінгів, семінарів, стажування.

«До основних нематеріальних мотиваційних чинників, які спонукають персонал до більш ефективної роботи належать:

1. Належні умови праці, а саме: зручне та облаштоване робоче місце, сучасне обладнання, необхідні канцтовари, література, вільний доступ до джерел інформації. Робота становить 1/3 частину життя людини, тому комфортабельне робоче місце є важливою умовою підвищення мотивації працівника, та дозволить позитивно вплинути на результативність його праці.

2. Соціально-психологічний клімат в колективі: згуртованість колективу, командний дух, дружні стосунки, повага колег, взаємовиручка та взаємодопомога.

3. Особистий приклад керівника при наполегливій праці та постійному самовдосконаленні. Джерелом, основним стимулом інтелектуального життя колективу є керівник, лідер, вчитель.

4. Індивідуальний підхід як до працівника, так і до виконуваних ним видів робіт, досліджень, проектів та ін.

5. Термін виконання поставленого завдання: загальний кінцевий термін виконання того чи іншого виду роботи має бути визначений керівництвом, з обов'язковим врахуванням потреб щодо часу та терміну виконання. При цьому необхідно кожному працівнику дати можливість висловити свою думку і встановити реальні терміни виконання поставленого завдання.

6. Рівномірний розподіл складних та легких завдань, врахування інтересів та можливостей працівників.

7. Можливість саморозвитку та самовираження працівників.

8. Підтримка працівників у безперервному навчанні, підвищенні кваліфікації, розширенні кругозору, вивченні іноземних мов.» [2, с.86-87].

Існують труднощі щодо визначення цінності того чи іншого результату трудової діяльності в очах кожного працівника, у сукупності його індивідуальних цінностей, потреб та особистих мотивів. Все це впливає на особистість людини, на її внутрішній світ, яка надто складно піддається кількісній оцінці та мотивуванню матеріальними та нематеріальними факторами.

У США та Західній Європі вже у 1930-х роках заробітна плата перестала бути головним мотивуючим фактором. Робітники почали чекати і вимагати від робочого місця більшого, ніж гідна оплата праці. У сучасних умовах працівник вибирає компанію не тільки, а й не стільки за розміром окладу. До нетрадиційних методів мотивації працюючих належать: моральні заохочення, що передбачають донесення інформації про заслуги працівника у соціальному середовищі, відбір моральних заохочень шляхом загальної дії, цілеспрямованого звернення та змагання; Патерналізм, тобто турбота про працівника, особливий спосіб організації, при якому неформальні відносини мають першорядне значення, різноманітність можливостей особистого спілкування між працівниками, керівник стає поважним «головою сім'ї», який бере на себе відповідальність за проблеми та труднощі підлеглих, а також загальнозживаними стають природні стимули та соціальні гарантії; До організаційних заохочень відносяться заохочення за змістом, умовами та організацією праці, самостійністю в роботі, правом на саморегулювання, заохочення відгулами/гнучким графіком роботи, договірною формою зайнятості; Участь в управлінні та співвладі забезпечує участь у прийнятті рішень та участь у прибутках та капіталі; Кар'єра і розвиток включає планування кар'єри, роботу з кадровим резервом, короткострокове і довгострокове навчання, наставництво, просування по службі і горизонтальну кар'єру.

«Сучасна практика зарубіжних та деяких українських підприємств свідчить про тенденцію до суттєвих змін в системі мотивації персоналу. Для працівників, перш за все працюючої молоді, характерні інші ціннісні орієнтації. спонукальних мотивів до трудової діяльності. При цьому на перший план висуваються самореалізація і саморозвиток. З'явилося поняття нематеріальної мотивації. В Україні це явище доки ще знаходиться в початковій стадії розвитку та лише у деяких окремих групах суспільства (молодь, підприємці)». [5, с.135].

Нематеріальна орієнтація не заперечує матеріальний успіх, але водночас розглядається лише як зміна ставлення до самовираження та реалізації ширших інтересів та потреб, які не впливають безпосередньо на споживання.

Як унікальний біосоціальний суб'єкт, людина задовільняє потреби як базові, так і й вищого гатунку.

Підприємства сучасного типу поряд з матеріальною мотивацією частіше стали застосовувати чинники нематеріальної мотивації до яких, зокрема, належать: 1) гуманізація праці; 2) розвиток виробничої демократії, 3) планування кар'єри; 4) регулювання робочого часу та заохочення наданням вільного часу; 5) Інформованість колективу.

На даному етапі соціально-економічного розвитку країни важливим засобом посилення мотивації праці виступає гуманізація праці. Віднесення гуманізації праці до числа пріоритетних напрямків посилення мотивації праці обумовлене докорінними змінами, які відбуваються у всіх сферах життя та діяльності людини під впливом зростання її культурного, освітнього рівнів, процесів демократизації суспільства, ускладнення та підвищення технічного рівня виробництва, зростання вимог до якості товарів і послуг. На нашу думку, основним завданням виступає активізація всіх можливостей людини, які пов'язані з її освітою, набутим досвідом, установками, прагненням до творчої активності, самореалізації, саморозвитком, системою цінностей та інтересів.

Поступальний рух щодо гуманізації праці включає такі елементи, як: розвиток колективних форм організації праці, поліпшення умов праці, раціоналізація процесу праці та відпочинку, підвищення якості життя. Мотивація щодо максимізації доходів від зайнятості проявляється в поєднанні функцій співробітника, основних функцій і функцій контролю якості продукції, групуванні операцій різного типу, мотивації за цілями. Вона полягає в тому, щоб надати працівникам більш змістовну, різноманітну та цікаву роботу, мати значні перспективи професійного та статусного зростання, надати

можливість здійснювати всебічний контроль над ресурсами та умовами власної трудової діяльності. Мотивація через цілі виховує в співробітниках здоровий дух суперництва і бажання досягти високих результатів. Прискорення науково-технічного прогресу пробуджує різноманітні форми і методи стимулювання творчої діяльності працюючих. Використання такої форми організації праці, як участь працівників в управлінні підприємством, сприяє задоволенню різноманітних потреб працівників.

Важливим фактором підвищення трудової мотивації є мотивація дозвілля або модульна система компенсації вільного часу. Особливістю мотивації відпочинку є те, що різниця в завантаженості працівників, що виникає внаслідок роботи в різний час доби і дні тижня, компенсується безпосередньо наданням вільного часу, а не матеріальним стимулюванням, як це прийнято у традиційній системі. Дана форма нематеріальної мотивації ще не утвердилася в практиці вітчизняних компаній, але досвід її використання іноземними компаніями свідчить про необхідність впровадження системи відпусток у вітчизняних компаніях. Завдяки використанню гнучких форм зайнятості (скорочена тривалість робочого часу, більше відпусток, гнучкий графік роботи, надання вихідних тощо) працездатне населення має можливість вибору між робочим часом і відпочинком.

«Застосування гнучких форм зайнятості допомагає роботодавцям ефективно управляти кількістю та якістю робочої сили, виходячи з потреб розвитку підприємства та економічної ситуації, що склалася, не створюючи соціальної напруги при звільненні працівників. Використання гнучких форм зайнятості надає змогу підприємству періодично поновлювати знання, проходити професійну перепідготовку та підвищення кваліфікації, регулювати режими робочого часу працівників різних вікових груп, тобто створює умови для перспективного формування робочої сили. Формування мотиваційного механізму на сучасному етапі відбувається при взаємодії як традиційних, так і нових, ринкових чинників. Одні з них пов'язані з гуманізацією праці, інші – з формування особистості нового типу працівника. Важливо відмітити, що трансформація системи відносин з приводу підвищення продуктивності праці повинна відбуватися з урахуванням змін у трудових стимулах, цінностях, менталітеті працівників на основі застосування специфічних суспільних методів регулювання динаміки трудових витрат та управління персоналом». [5, с.137].

Гарантоване працевлаштування та прозорі та зрозумілі кар'єрні перспективи також слід розглядати як беззаперечні пріоритетні фактори роботи в сучасній компанії, особливо для молоді, яка фактично є кадровим резервом будь-якої компанії. В переліку факторів мотивації до високоефективної роботи питанням внутрішнього планування кар'єри компанія повинна приділяти один з основних акцентів.

Характерними моментами для політики кар'єрного зростання співробітників є те, що на підприємстві розробляється періодична система оцінки персоналу. Найкращі за результатами оцінки співробітники зараховуються в кадровий резерв та з часом можуть зайняти більш високу посаду. Цим співробітникам компанія пропонує подальше безкоштовне навчання. Для кожної з посад розроблені навчальні програми. Співробітники стажуються безпосередньо ж робочому місці під керівництвом наставників чи проходять навчання і корпоративному навчальному центрі. Враховуючи динаміку розвитку мережі, для активних, цілеспрямованих та працездатних співробітників можливості кар'єрного зростання обмежені лише ієрархічною побудовою складу персоналу.

Теоретично обґрунтовано і доведено на практиці, що існує прямий зв'язок між рівнем поінформованості колективу і, таким чином, «прозорістю» внутрішньоорганізаційної діяльності та мотиваційними інструкціями співробітників.

Нематеріальна мотивація спрямована на підвищення лояльності співробітників до компанії при зниженні витрат на оплату праці співробітників. Під нематеріальними мається на увазі ті заохочення за високопродуктивну роботу, які не надаються працівникові у формі

грошей або негрошових виплат, але можуть вимагати інвестицій з боку компанії. Основний ефект, який досягається за допомогою ідеальної мотивації, - підвищення лояльності співробітників і інтересу до компанії.

Висновки. Ознакою сучасної парадигми мотивації праці персоналу підприємств та організацій є поява трудової орієнтації та посилення вагомості нематеріальної мотивації праці. Серед засобів мотивації трудової діяльності персоналу в сучасних умовах в Україні застосовується лише окремі види, передусім матеріального характеру, в той же час ігноруються нематеріальні чинники, що зумовлює необхідність у сучасному мотиваційному менеджменті використання поряд з матеріальною мотивацією нематеріальні фактори активізації працівника щодо прояву його трудового потенціалу.

1. Колот А. М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2018. 224 с.
2. Романюк М. Д. Управління персоналом підприємства, засноване на мотиваціях та компетенціях. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія: Економіка.* 2020. Випуск 15. С.85-90.
3. Романюк М.Д. Соціальний капітал підприємств туризму: формування ціннісних орієнтирів та системи мотивації персоналу. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Економіка.* Івано-Франківськ: Плай, 2019. Випуск 14. С126-134.
4. Оболенцева Л. В., Костіна К. М. Особливості мотиваційної діяльності в готельному бізнесі. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 березня 2017 р.. Запоріжжя : «Просвіта», 2017. Т. 1. С. 267-269.*
5. Тужилкіна О.В. Підвищення вагомості нематеріальних чинників мотивації праці у формуванні людського капіталу сучасного підприємства в Україні. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Економіка.* Івано-Франківськ: Плай, 2009. Випуск 7. С. 135-139.
6. Державне управління і менеджмент. навч. посіб. у табл. і схемах / Г.С. Одінцова, Г.І., Мостовий, О.Ю. Амосов та ін.; за заг. ред. Г.С. Одінцової. Х.: ХарРІУАДУ, 2012. 492с.
7. Грішнова О.А., Романюк М.Д. Управління персоналом в контексті реалізації інноваційної стратегії підприємства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Люблін, 2008. С. 469—476.
8. Колот А.М. Мотивація персоналу: підручник. 2-ге вид., без змін. К.: КНЕУ, 2006. 340 с.
9. Пустовар Я.П. Мотиваційний аспект менеджменту персоналу. *Вісник ХДУ.* 2011. № 508. С.314

References

1. *Motivation, stimulation and evaluation of personnel: Study guide.* Kyiv, KNEU, 2018.
2. Romaniuk, M.D. "Enterprise personnel management based on motivation and competencies." *Bulletin of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Series: Economics*, no.15, 2020, pp.85-90.
3. Romaniuk, M.D. "Social capital of tourism enterprises: formation of value orientations and staff motivation system." *Bulletin of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Series: Economics*, no.14, 2019, pp.126-134.
4. Obolentseva, L.V., and K.M.Kostina. "Features of motivational activity in the hotel business." *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Strategic imperatives of tourism and economic development in the context of globalization", March 30-31, 2017, Zaporizhzhia, "Prosvita, 2017, vol. 1, pp. 267-269.*
5. Tuzhilkina, O.V. "Increasing the importance of intangible factors of labor motivation in the formation of human capital of a modern enterprise in Ukraine." *Bulletin of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University. Economy*, no. 7, 2009, pp. 135-139.
6. *Public administration and management. Study guide. in tables and diagrams*, edited by G.S. Odintsova, Kharkiv, 2012.
7. Grishnova, O.A., and M.D. Romanyuk. "Personnel management in the context of implementation of the innovative strategy of the enterprise." Lublin, LU Publishing House, 2009, pp.469-476.
8. Kolot, A.M. *Motivation of personnel: Textbook.* 2ed., Kyiv, KNEU, 2006.
9. Pustovar, Y.P. "Motivational aspect of personnel management." *Herald of KSU*, no.508, 2011.

Дані про авторів

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Баула Володимир Вікторович - здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ОП "Готельно-ресторанна справа", Луцький національний технічний університет.

Баула Олена Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Луцький національний технічний університет.

Білий Михайло Мирославович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Білик Ірина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка» .

Білошкурська Наталія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Благун Іван Іванович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Бондар Андрій Олександрович – аспірант кафедри світової економіки, здобувач Ph. D, Державний торговельно-економічний університет

Бочко Олена Юріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка».

Василюк Марія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Вербицька Галина Любомирівна – кандидат економічних наук, доцент, Провідний фахівець центру рейтингування Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вербовська Леся Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Галазюк Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Луцького національного технічного університету.

Гладинець Наталія Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів Мукачівського державного університету.

Гуменюк Володимир Володимирович – доктор економічних наук, професор, гарант ОП «Міжнародний готельно-туристичний бізнес» Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Дмитровська Вероніка Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Журба Ігор Євгенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму Хмельницький національний університет.

Зелінська Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Луцький національний технічний університет

Зінкевич Василь Іванович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент секції економіки, Дрогобицький фаховий коледж нафти і газу.

Зорій Роман Ігорович – аспірант кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка».

Казюка Наталія Петрівна – кандидат економічних наук, доцент ОП «Міжнародний готельно-туристичний бізнес» Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ.

Каліцун Юрій Євгенович – аспірант 1-го року навчання спеціальності 051 Економіка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Коберник Марія Василівна – здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр» з міжнародної економіки, Державний торговельно економічний університет.

Когут-Ференс Оксана Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Колісник Валерія Сергіївна – студентка кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка».

Кондур Оксана Созонтівна – доктор педагогічних наук, кандидат економічних наук, професор, директор Педагогічного інституту, Прикарпатський національний університет ім.В.Стефаника.

Корж Марина Володимирівна – доктор економічних наук, професор кафедри світової економіки Державний торговельно-економічний університет Державний торговельно-економічний університет,

Корольчук Леся Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Луцького національного технічного університету

Косар Наталія Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та логістики, Національний університет «Львівська політехніка».

Кохан Ірина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Криховецька Зоряна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кропельницька Світлана Орестівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кропельницький Андрій Орестович – аспірант кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кудирко Людмила Петрівна – кандидат економічних наук, професор кафедри світової економіки, Державний торговельно-економічний університет

Кузяк Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та логістики Національного Університету «Львівська політехніка».

Лаврик Катерина Романівна - студентка кафедри маркетингу і логістики Національного університету «Львівська політехніка».

Левандівський Омелян Тарасович – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лема Галина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету «Львівська політехніка».

Лещук Галина Василівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Лютак Олена Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Луцького національного технічного університету.

Масевич Анна Любомирівна – студент (бакалавр) кафедри міжнародних економічних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Матковський Петро Єгорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мацьків Володимир Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Михайлишин Лілія Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Моцак Михайло Олександрович - магістр кафедри світової економіки Державний торговельно-економічний університет.

Нагорняк Галина Степанівна – кандидат технічних наук; доц. кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.

Ніколаєва Дарія Сергіївна – магістр кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Нянько Людмила Юріївна – викладач кафедри обліку та оподаткування, Університет економіки і підприємництва.

Патлах Ірина Сергіївна – магістр кафедри управління та адміністрування Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Петричко Марія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та фінансів Мукачівського державного університету.

Плець Іван Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Прус Юлія Ігорівна – кандидат економічних наук, доктор філософії, доцент кафедри управління та адміністрування Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доцент кафедри менеджменту Університету Менделя в Брно.

Рибчук Анатолій Васильович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри математики та економіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Родіонова Тетяна Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Роледерс Вікторія Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту економіки ЗУНУ.

Романюк Михайло Дмитрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Романюк Тарас Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Росола Уляна Василівна – Ph.D, доцент кафедри економіки та фінансів Мукачівського державного університету.

Савків Уляна Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Сакун Олександра Сергіївна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет "Чернігівська політехніка".

Сас Людмила Степанівна – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і оподаткування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Семирга Людмила Ігорівна – асистент ОП «Міжнародний готельно-туристичний бізнес», Івано-Франківський державний технічний університет нафти і газу.

Тарчинець Олексій Сергійович – спеціальність 051-Економіка, аспірант кафедри економіки, обліку і оподаткування Національного університету «Чернігівська політехніка».

Тимошук Олександр Олександрович – к.юрид.н., викладач економіки, ВСП Стрийський фаховий коледж Львівського національного університету природокористування.

Ханнуф Катерина Євгенівна – аспірант кафедри фінансів та економічної безпеки, Український державний університет науки і технологій

Хомин Володимир Романович – доктор геологічних наук, професор, завідувач кафедри «Загальної, інженерної геології та гідрогеології», Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Цюпа Оксана Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Чернобай Ліана Іванівна – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва НУ «Львівська політехніка».

Шатських Руслан Дмитрович – магістр кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Щур Роман Іванович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Якубовський Сергій Олексійович – доктор економічних наук, професор; завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Якушко Інна Валеріївна - кандидат економічних наук, докторант кафедри менеджменту, маркетингу та публічного управління, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая.

Яричевська Ярина Ігорівна – студентка 2 курсу магістратури Національного університету «Львівська політехніка» .

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Науковий журнал

Випуск 19

Том 1

*Схвалено Вченою радою Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
протокол № 5 від 06.06.2023*

Рецензенти:

Луцишин З. О. – доктор економічних наук, професор, помічник проректора з науково-педагогічної роботи Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Фролова Т.О. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана.

В авторській редакції

Головний редактор Василь ГОЛОВЧАК
Комп'ютерна правка і верстка Олександр ГОЛІНЕЙ

Підп. до друку 07.06.2023 р. Формат 60x84/8. Папір офсет.
Гарнітура "Times New Roman". Друк - дуплікатор.
Ум. друк. арк. 42,75. Наклад 70 пр. Зам. № 021/06/23

Видавець

Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
тел.: 71-56-22

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 26.05.2022 серія ДК 7616*

Виготовлювач

Підприємець Голіней О. М.
76000, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 580 432, +38 066 481 66 01
+38 050 540 30 64
e-mail:gsm1502@ukr.net